

90-4
L 409

A. CEIČNERS

KĀRĻA ULMAŅA
SAIMNIECISKĀ
POLITIKA

AF1067

20-4
409

L
33

A. CEICHNERS

KĀRĻA ULMAŅA

SAIMNIECISKĀ

POLITIKA

Ⓡ

Ⓟ

~~sf-4063k~~

19 39

A.S «ZEMNIEKA DOMAS» – RĪGĀ

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

~~90-12.987~~
030702P475

ROTA

Daugavpils nodaļa
Vienības nama. 12017

Priekšvārds.

Tautas labklājības uzturēšanā un celšanā arvien ļoti liela nozīme valsts varai, valdībai, valsts saimnieciskai politikai un valstsvīru idejām un plāniem. Ja aplūkojam Latvijas saimniecisko dzīvi un saimniecisko politiku, kļūst skaidrs, ka šeit pavisam ārkārtīgs svars bijis un ir Prezidenta Kārļa Ulmaņa darbībai. Var teikt, ka latviešu tautas un Latvijas valsts saimnieciskās (bet arī politiskās!) attīstības un uzplaukuma vēsture ir līdz ar to Kārļa Ulmaņa darbības vēsture. Tik cieši savienots Prezidenta darbs ar mūsu tautas saimniecisko dzīvi un saimnieciskiem sasniegumiem. Visās saimniecības nozarēs un visos valsts pastāvēšanas laikmetos izpaudusies viņa vadošā darbība. Prezidents Kārlis Ulmanis jau izvadījis Latviju cauri visiem līdzšinējiem smagu starptautisku konfliktu un lielu saimniecisku grūtību laikmetiem, un viņa vadībā Latvija uzsākusi arī jaunā pasaules kara grūtību pārciešanu un pārvarēšanu un tautas labklājības saglabāšanas darbu.

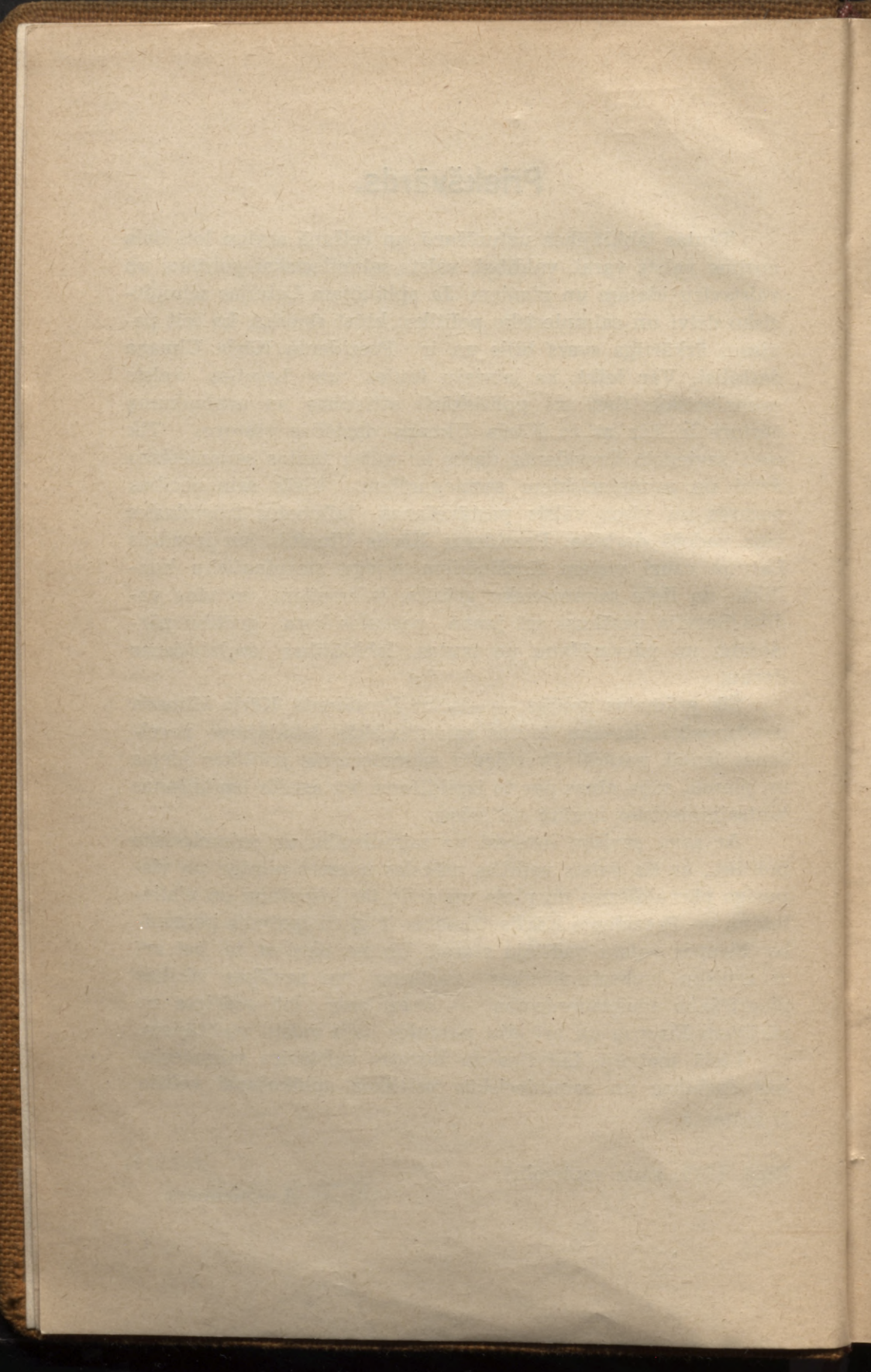
Šīs grāmatas nolūks — attēlot Prezidenta Kārļa Ulmaņa daudzpusīgo darbību tautas saimnieciskās labklājības pacelšanas laukā, parādīt Prezidenta saimnieciskās politikas idejas un planus, viņa cīņas par to izpildīšanu, kā arī šīs izpildīšanas tautsaimniecisko nozīmi un sekas.

Ar savu sevišķo interesi uz saimniecību un saimniecisko politiku, ar šīs valsts vadības mākslas nozares pilnīgo un vispusīgo pārvaldīšanu un plašo un dziļo tās izkopšanu un pielietošanu — Prezidents Kārlis Ulmanis ir gluži īpatneja personība Eiropas valstu vadītāju starpā. Un ne tikai ar to, bet arī ar sevišķu lauksaimniecības pazīšanu un sevišķas vērības piegriešanu lauksaimniecībai — Prezidents ļoti atšķiras no pārējiem Eiropas un arī citu pasaules daļu valstu vadītājiem.

Lielā īpatnējā Latvijas un Eiropas valstsvīra saimnieciskās darbības un saimnieciskās politikas aplūkošanai veltīta šī grāmata.

Rīgā, 1939. gada septembrī.

A. Ceichners.

I.

Saimniecības un valsts saimnieciskās politikas nozīme cilvēka dzīvē.

Jau tas vienkāršais apsvērums, ka ikviens pieaudzis cilvēks (un vēl liela daļa nepieaugušo, mazgadīgo) pavada saimnieciskā darbā — lauksaimniecībā, rūpniecībā, tirdzniecībā, transportā, valsts dienestā un citur — vismaz pusi, bet pa lielākai daļai vēl daudz vairāk nekā pusi no savas nomodā nodzīvotās dienas, — rāda ārkārtīgi lielo saimniecības nozīmi cilvēka dzīvē. Latvijas lauksaimniecībā darba dienas garums caurmērā gadā aprēķināts apm. 10,5 stundas, rūpniecībā strādnieki nodarbināti 8 stundas dienā un bieži vēl ilgāk, tirdzniecībā darba laiks vēl ilgāks nekā rūpniecībā, valsts ierēdņi strādā 7 stundas, u. t. t. Cilvēka dzīve tā iekārtota, ka lielāko daļu no savas dienas cilvēkam jāstrādā, lai sagādātu sev un savai ģimenei pārtiku, apģērbu, dzīvokli un lai apmierinātu vēl dažādas citas vajadzības.

No tautas saimnieciskā darba rezultātiem dziļi atkarīga tautas labklājība, valsts spēks, kulturas līmenis, sabiedriskais miers, tautas miesīgā un garīgā veselība. Visās dzīves nozarēs jūtams saimniecības iespaids. Saimniecība nepieciešama ne tikai cilvēka miesīgo, materialo vajadzību apmierināšanai, bet arī dažādās garīgās dzīves nozares un garīgo mērķu sasniegšana ir atkarībā no materialiem līdzekļiem, kurus sagādā saimniecība. Arī izglītībai vajadzīgas skolu ēkas, grāmatas u. c.; zinātniskiem pētījumiem — dažādas laboratorijas, aparāti, rīki; mākslai — attiecīgas ēkas, muzikas instrumenti, skatuves iekārtas u. c.; visus šos nepieciešamos priekšmetus gādā saimniecība. Kā kāds tautsaimnieks izteicies, — arī tādā gadījumā, ja cilvēkiem nevajadzētu ēst, bet viņi spētu dzīvot tikai garīgi, tomēr būtu vajadzīga saimniecība.

Saimniecība ir ciešā sakarā arī ar valsts ārējo un militāro spēku. Kara gadījumā ārkārtīgi svarīgs apstāklis ir ne

tikai labi apbruņota un apmācīta armija, bet arī pietiekoši pārtikas un dažādu jēlvielu krājumi un ražošana, transporta līdzekļi, pietiekoši spēcīga valsts finansu saimniecība u. t. t. Armijas apbruņojums ļoti atkarīgs no valsts saimnieciskā un finansālā stāvokļa. Stipra saimniecība ir nepieciešams pamats kara grūtību izturēšanai un uzvaras izcīnīšanai. Turīgas valstis ar spēcīgu saimniecību var piekopt neatkarīgāku ārējo politiku nekā saimnieciski vājas valstis. Iekšējs miers valstī, atsevišķu tautas grupu savstarpējas attiecības, attiecības starp valdību un tautu, — viss tas pašos pamatos atkarīgs no saimniecības stāvokļa, no tautas ienākumiem un to sadalīšanas. Tautas miesīgās un garīgās veselības uzturēšanai pienācīgā augstumā nepieciešams pietiekošs pārtikas patēriņš, tāpat veselīgi dzīvokļu apstākļi un citas materialas lietas, ko dod saimniecība un saimnieciskais darbs. Bet no tautas veselības stāvokļa atkal atkarīgas daudzas citas svarīgas lietas tautas un valsts dzīvē — darba ražīgums, tautas militārais spēks, sabiedriskais miers u. c.

Cilvēces dzīvē un vēsturē, miera laikos, bet arī karos un revolūcijās, — saimniecībai un saimnieciskiem iemesliem arvien bijusi milzīga nozīme. Arī katra atsevišķa cilvēka dzīvi — viņa raksturu, labklājību — ļoti iespaido viņa saimnieciskais darbs un tā rezultāti. Saimniecība un saimnieciskais darbs ne tikai dod cilvēkam līdzekļus viņa vajadzību apmierināšanai, bet arī attīsta un izkopj cilvēka miesīgos un garīgos spēkus.

Ja nu saimniecības nozīme cilvēka dzīvē tik liela, tad sevišķi svarīga cilvēka un visas tautas dzīvē ir arī valsts saimnieciskā politika, kas tautas saimniecisko darbību veicina un regulē. No liela svara tautai, kādu lauksaimniecības, rūpniecības, tirdzniecības, finansu, nodokļu politiku piekopj valdība. No valdības saimnieciskās politikas ievērojami atkarājas tautas labklājība, tautas ienākumu augstums un tautas ienākumu sadalīšanās, arī sabiedriskais miers. Ar saviem saimnieciskās politikas soļiem un likumiem valdība spēj dziļi iespaidot atsevišķu pilsoņu un atsevišķu tautas grupu saimniecisko stāvokli un labklājību; šie likumi bieži spēj ar dažām rindām, ar dažiem spalvas vilcieniem šo grupu un personu labklājību strauji celt, bet arī samazināt un gremdēt.

Tāpat kā cilvēka dzīves galvenā daļa pāriet saimnieciskā darbā, tā arī valsts varas darba galvenā sastāvdaļa ir saimniecisko jautājumu kārtošana. Ja aplūkojam, piem., mūsu Latvijas apstākļus šai ziņā, tad redzam, ka «Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājumā» lielāko daļu no satura aizņem taisni saimnieciskie likumi. Piem., 1936. gadā no 193 likumiem un to pārgrozījumiem, kas ievietoti šai krājumā, apmēram 140 ir saimnieciska rakstura, kas attiecas uz dažādiem lauksaimniecības, tirdzniecības, rūpniecības, dzelzceļu, valsts finansu, kredita, naudas jautājumiem. 1937. gada krājumā no 225 likumiem un to pārgrozījumiem apmēram 164 ir saimnieciski; 1932. gadā — no 258 likumiem apm. 170 ir saimnieciski. Tā tad 1936. gadā apmēram 73%, 1937. gadā — 73%, 1932. gadā — 66% no izdotajiem likumiem ir saimnieciska rakstura. Tikai viena ceturtdaļa vai trešdaļa attiecas uz citām tautas un valsts dzīves nozarēm — uz izglītības un kultūras jautājumiem, uz kara, policijas, tiesas lietām u. c. Valdības galvenais darbs ir saimniecisko jautājumu kārtošana. Pie tam arī daudzos citos nesaimnieciskajos likumos savs svars ir arī saimnieciskajam elementam, jo arī šādu likumu izpildīšana prasa materialus līdzekļus, naudu no valsts kases u. t. t.

Cik milzīgs svars valdības darbā, sevišķi saimnieciskas krīzes laikā, ir saimniecisko jautājumu kārtšanai, to rāda arī šāds **Kārļa Ulmaņa** izteiciens kādā runā 1931. gadā:¹⁾

«Man galvenā kārtā būs jārunā tikai par saimnieciskiem jautājumiem, jo tagad katras valdības darbs par deviņām desmitdaļām vai vairāk sastāv no saimniecisko jautājumu kārtšanas. Mēs esam ierauti krīzes mutulī un tagad no mums atkarājas, cik sāpīgi šis vilnis mūs skārs un cik veselīem mums izdosies iziet no šīm grūtībām.»

Šādus vārdus K. Ulmanis, toreizējais ministru prezidents, teicis Latviešu zemnieku savienības 15. kongresā 1931. gada pavasarī, runājot par vispārējo stāvokli un valdības nodomiem. Tas bija laiks, kad jau ilgāku laiku visā pasaulē un arī Latvijā plosījās asa saimnieciska krīze.

Ja tik liela nozīme atsevišķu cilvēku, tautas un valsts dzīvē un valdības darbībā ir saimniecībai, tad viegli saprotams, ka priekš tautas un valsts labklājī-

bas arī ļoti svarīgi, lai valsts vadītāji dziļi interesētos par saimniecību un labi izprastu un pazītu to. No šādām valsts vadītāja saimnieciskām zināšanām, spējām un interesēm ļoti atkarīgs valdības saimnieciskās likumdošanas un attiecīgo plašo valdības iestāžu darbības labums un lietderīgums.

Tā kā šīs grāmatas mērķis ir noskaidrot mūsu valsts galvas Kārļa Ulmaņa lomu Latvijas saimnieciskās dzīves veidošanā, tad šīs īsās piezīmes par saimniecības un valsts saimnieciskās politikas nozīmi rāda arī, ka šinī grāmatā iet runa par K. Ulmaņa darbību ārkārtīgi plašā un svarīgā mūsu tautas un valsts dzīves nozarē.

II.

Kārļa Ulmaņa darbi.

Mūsu valsts galva Kārlis Ulmanis darbojies Latvijas saimnieciskā, sabiedriskā un politiskā dzīvē jau pilnus 40 gadus, no tiem pusi — apmēram 20 gadus — pirms Latvijas valsts nodibināšanas, līdz 1918. gada 18. novembrim, bet otru pusi — otru 20 gadus — Latvijas valsts pastāvēšanas laikā, no 1918. gada līdz mūsu dienām — 1939. gada vasarai, kad Latvijas valsts jau nosvinējusi savu 20 g. pastāvēšanas jubileju. K. Ulmanis darbojies ļoti dažādās saimnieciskās, politiskās un sabiedriskās dzīves nozarēs: kā lauksaimniecības lektors un instruktors, kā piensaimniecības uzņēmumu vadītājs, kā žurnālists un vairāku žurnālu redaktors, kā lauksaimniecisku un tautsaimniecisku grāmatu autors, kā banku vadošs darbinieks, kā Vidzemes guberņas vicekomisars (vicegubernātors), kā lielākās nacionalās politiskās partijas vadonis, kā parlamenta deputats un valdības un valsts galva.

Lauksaimnieciska izglītība un agronoma zināšanas K. Ulmanim bijušas ļoti derīgas, lai labi iepazītos ar latviešu tautas galveno nodarbošanās nozari — lauksaimniecību, un lai veicinātu tās attīstību un līdz ar to celtu visas latviešu tautas materialo un kulturalo dzīves līmeni. Tā tas bijis pirms Latvijas valsts nodibināšanas un arī valsts pastāvēšanas laikā.

Tomēr K. Ulmaņa darbs nav aptvēris vienīgi lauksaimniecību un zemkopjus, bet arī visas pārējās Latvijas saimnieciskās dzīves nozares. Viņš ļoti interesējies un iepazīties arī ar rūpniecības, tirdzniecības, kredīta, valsts finansu lietām, ar visām saimnieciskās dzīves un valsts saimnieciskās politikas nozarēm. Saeimā un tās komisijās K. Ulmanis bijis ne tikai lauksaimniecības, bet arī ārējās tirdzniecības, muižu, tirdzniecības līgumu, valsts finansu un citu saimnieciskās politikas jautājumu specialists.

Jau agrākos laikos un tāpat arī pēdējos gados, kā neatkarīgās nacionalās valdības galva un tautas vadonis, K. Ulmanis

arvien sīki iepazīties ar dažādām saimnieciskās dzīves nozarēm, gan iekšzemē, gan ārzemēs. Valsts prezidents daudzkārt apmeklējis visus Latvijas novadus, lai iepazītos ar ražu un dažādiem lauku dzīves un lauksaimniecības apstākļiem; tāpat arī dažādas fabrikas, būves, zvejniekus, kooperativus, kredītiestādes, mežus, dārzniecības, tirgotavas un citus uzņēmumus, lai uz vietas iepazītos ar tautas darba un dzīves apstākļiem rūpniecībā, zvejniecībā, celtniecībā un citur.

K. Ulmanis dzīvojis un strādājis ilgus gadus ārzemēs — kādus sešus gadus (1907.—1913. g.) Amerikas Savienotās Valstīs (Nebraskas valstī), bez tam arī Vācijā, Šveicē, Dānijā un citur. Apceļojis arī Krieviju, Sibīriju, Holandi, Austriju, Ungāriju. Studējis Šveicē, Vācijā un Amerikas Savienotās Valstīs. Šeit visur viņam bijusi iespēja iepazīties ar svešu zemju saimniecisko dzīvi, paplašināt savu redzes aploku un iegūt daudzas zināšanas, kas vēlāk viņam noderējušas Latvijas saimnieciskās dzīves celšanā.

Ļoti daudz strādājis K. Ulmanis literatūras laukā, kā lauksaimniecisku un tautsaimniecisku rakstu un grāmatu autors. K. Ulmaņa rakstos atrodamas viņa domas un domu gājieni par dažādiem saimnieciskiem jautājumiem, viņa uzskati par lauksaimniecību, par tās tehniku un ekonomiku, rūpniecību, tirdzniecību, valsts finansēm, kredīta jautājumiem, par valsts saimniecisko politiku. Rakstos atspoguļojas arī K. Ulmaņa dedzīgās politiskās un sabiedriskās cīņas dažādos gadījumos un par dažādām lietām.

Atsevišķs plašs Kārļa Ulmaņa literārisko darbu veids ir arī viņa daudzās runas (kas iespiestas laikrakstos, žurnālos, grāmatās), kuru iespaids uz tautu ir dubultīgs: pirmkārt, klausoties tās; otrkārt — lasot vēlāk šīs runas iespiestas laikrakstos, žurnālos vai grāmatās. K. Ulmaņa runas pēdējos 5 gados ir pa lielākai daļai svarīgi, principiāli saimnieciski - politiski dokumenti, kas noskaidro stāvokli un nacionalās valdības politikas virzienu dažādās svarīgās saimnieciskās dzīves nozarēs un problemās. To iespaids uz tautu ļoti liels, jo šīs runas, kas parasti pieslēgtas arī radiofonam, arvien noklausas daudzi simtstūkstoši Latvijas iedzīvotāju. Šīs dedzīgās, sirsnīgās, enerģiskās, pacilājošās, noskaidrojošās runas pamudina klausītājus un lasītājus uz valstisku saimniecisku un sabiedrisku izturēšanos un darbību,

spiež nopietni pārdomāt par tautas un valsts dzīves svarīgākajiem jautājumiem, palīdz celt darba prieku un apmierinātību tautā, ar savu iespaidu veicina augstu aktivitāti visās saimnieciskā darba nozarēs, kā arī stiprina tautas vienību un patriotisko garu. Arī agrākajos gados K. Ulmanim ir daudz runu un arī priekšlasījumu. Daudzas viņa runas gan nav nekur iespiestas daudz maz plašā un pilnīgā veidā. Piemēram, no viņa runām Saeimā pilnīgā veidā pieietamas tikai runas pilnsapulcēs, kas tika toreiz stenografētas; turpretim nav šādu stenogramu runām, kuras viņš teicis Saeimas komisijās par dažādiem jautājumiem (vai arī tādām runām, kas teiktas dažādās slēgtās un citās sapulcēs).

Avīzēs, žurnalos, Saeimas stenogramu izdevumos iespiesto K. Ulmaņa rakstu un runu kopskaits¹⁾ ir vairāk kā 800. Šie raksti parādījušies laikā no 1899. gada līdz pat mūsu dienām, 40 gadus no vietas. Neviens gads šai laikā nav pagājis bez šiem rakstiem. Šo rakstu saturs pa lielākai daļai saimniecisks.

Bez tam K. Ulmanis sarakstījis vairākas grāmatas. Lielākais darbs te ir 1929. gadā iznākusē grāmata: «Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību», («Lauksaimniecības pacelšanas un nostiprināšanas plans»), kas sarakstīta lielās pasaules saimnieciskās krīzes priekšvakarā. Grāmata satur gandrīz 500 lapp. Šeit atrodama sīka katras lauksaimniecības un lauku dzīves nozares stāvokļa un trūkumu analīze un sīks tās nostiprināšanas un veicināšanas plans. Šīs grāmatas papildinājums ir «Lauksaimniecības aizsardzība jaunajos Saeimas likumprojektos» (Rīgā, 1930. g.) — 135 lapp. Otrs lielais K. Ulmaņa darbs ir grāmata «Kas jā dara un kā — saimnieciskās rosības atdzīvināšanai un valsts budžeta sabalansēšanai». Darbā trīs daļas (sējumi), kopā ap 650 lapp. Darbs iznācis 1932.—1933. g., t. i., pasaules saimnieciskās krīzes laikā. Šī krīze smagi izpaudās arī Latvijā, jo ārkārtīgi kritās lauksaimniecības ražojumu cenas un lauksaimnieku ieņēmumi no pārdotiem ražojumiem, pilsētās īsā laikā radās ļoti liels bezdarbnieku skaits, ārējā tirdzniecība un valsts ieņēmumi ļoti samazinājās. Šādos krīzes apstākļos K. Ulmanis sarakstījis plašu darbu, kurā noskaidro Latvijas saimniecības stā-

vokli — lauksaimniecībā, rūpniecībā, tirdzniecībā, valsts un pašvaldību finansēs, — un rāda ceļu, pa kuru ejot, krīzes grūtības varētu pārvarēt.

K. Ulmaņa pirmskara galvenās grāmatas ir: 1) «Ienesīga piensaimniecība» («Rokas grāmata piensaimniecības kursu dalībniekiem, saimniecēm, saimniekiem un citiem, kas pienu izstrādā krējumā, sviestā un biezpienā»), kas iznākusi 1907. gadā, otrā izdevumā 1908. gadā un trešā izdevumā 1918. gadā; 2) «Ienesīga cūkkopība» («Rokas grāmata cūku barotājiem un audzētājiem»), divās daļās, iznākusi 1909. gadā un pēc tam pirmā daļa vēl 1911. gadā. Bez tam pirms kara un kara gados iznākušas vēl vairākas K. Ulmaņa brošūras par lopkopības, piensaimniecības un citiem jautājumiem. Daļu no K. Ulmaņa sabiedriskiem rakstiem un runām sakopojis J. Druva. Šīs grāmatas virsraksts ir: «Kārlis Ulmanis. Sabiedriskie raksti un runas. Izlase.» Šis darbs izdots 1935. gadā divos lielos sējumos, kopā ap 1100 lapp.

Var rēķināt, ka iespiestie K. Ulmaņa darbi aptver kopā kādas 5000 vidēja formata grāmatas lappuses. Pie tam, kā jau teikts, lielākā daļa šo darbu ir par saimnieciskiem jautājumiem. Ar saviem daudzajiem darbiem K. Ulmanis ir Latvijas saimniecisko rakstu un grāmatu autoru pašā priekšgalā. Lielais K. Ulmaņa darbs par lauksaimniecības pacelšanu un otrs lielais darbs par saimnieciskās krīzes apkarošanu ir visplašākie literārie darbi Latvijas valsts saimnieciskās politikas jautājumos.

Tuvāki iepazīstoties ar K. Ulmaņa tautsaimnieciskiem apcerējumiem, lasītājam atklājas to bagātīgais un vispusīgais saturs. Nav tādas mūsu tautsaimniecības nozares, kuras stāvoklis, vajadzības, galvenās problēmas un to nokārtošanas un atrisināšanas paņēmieni nebūtu šeit kādā vietā izpētīti un noskaidroti. Te ir plaši darbi, veltīti lauksaimniecības ekonomikas jautājumiem un to atrisināšanai, bet arī apcerējumi par valsts finansēm, par rūpniecības un tirdzniecības lietām un valsts politiku attiecībā pret šīm tautsaimniecības nozarēm, par kredīta un naudas jautājumiem. Visa mūsu laiku sarežģītā Latvijas saimnieciskā dzīve atspoguļojas un atrodama šīnīs rakstos. To stila un satura raksturīgās īpašības ir skaid-

rība, vienkāršība, enerģiska, optimistiska, taisnīga un humāna pieeja pie visiem mūsu saimnieciskiem jautājumiem un to cilvēku un iedzīvotāju grupu likteņiem un labklājības, kas stipri atkarājas no šādas vai tādas valsts saimnieciskās politikas izveidošanas un novirziena.

K. Ulmaņa tautsaimnieciskie darbi pamatoti uz daudziem un dažādiem oriģināliem statistiskiem aprēķiniem un apsvērumiem par mūsu tautsaimniecību un tās atsevišķām nozarēm, uz pilnīgu mūsu tautsaimnieciskās un statistiskās literatūras pārvaldīšanu un plašu ārzemju saimnieciskās literatūras pazišanu. K. Ulmanis arvien vērīgi sekojis ārvalstu saimnieciskās politikas attīstībai, ārvalstu rīcībai dažādu saimniecisku jautājumu atrisināšanā, un neiztrūkstoša daļa viņa tautsaimnieciskos darbos par Latvijas lietām arvien ir — daudzi un plaši norādījumi par līdzīgu saimniecisku problēmu kārtošanu ā r z e m ē s.

Nemot vērā viņa plašo darbību lauksaimniecības un tautsaimniecības veicināšanas un literatūras darbā, Latvijas universitāte 1934. gada 28. septembrī ievēlējusi K. Ulmani par agronomijas un ekonomijas zinātņu goda doktoru.

Arī K. Ulmaņa daudzajiem rakstiem avīzēs un žurnālos par dzīves filozofijas jautājumiem ir ievērojama tautsaimnieciska nozīme. Tas pats sakams par viņa dažādām nesaimnieciska satura runām. Šādi raksti un runas skubina lasītājus un klausītājus būt uzcītīgiem, strādīgiem, enerģiskiem un izturīgiem darbā un dzīves cīņā, nepadoties neveiksmēm un censties pārvarēt visus šķēršļus. Bet tās ir tādas cilvēka īpašības, kas ne tikai audzina cilvēka raksturu un veido tā garīgo pasauli, bet ar to sekmē arī cilvēka saimniecisko darbu un tā panākumus.

Bet Kārlis Ulmanis ne tikai vien sarakstījis daudzus tautsaimnieciskus apcerējumus un grāmatas, bet arī visu laiku strādājis un cīnījies par savu tur noskaidrotu saimnieciskās politikas atzinumu un mērķu izpildīšanu dzīvē. Un K. Ulmanis arī pānācis savu tautsaimniecisko planu izpildīšanu un piepildīšanos. Viņam bijis pietiekoši enerģijas un politiska spēka, lai savas idejas pilnīgi realizētu. Sevišķi tas sakams par lielo Latvijas saimnieciskās dzīves reformēšanas darbu,

ko K. Ulmanis pastrādājis kā tautas vienības iekārtas un neatkarīgās nacionalās valdības nodibinātājs.

Latvijas valsts pastāvēšanas laikā Kārlis Ulmanis vairākkārtīgi bijis valdības galva. Mūsu valsts dibināšanas un atbrīvošanas cīņas notikušas K. Ulmaņa valdības vadībā, viņš bijis pirmais Latvijas ministru prezidents. Tik populars K. Ulmanis kļuvis jau pirms valsts proklamēšanas, pirms pasaules kara un šī kara laikā, ka Tautas Padomē 1918. g. vienbalsīgi ievēlēts par valdības galvu. Ministru prezidents K. Ulmanis bijis 8 ministru kabinetos:²⁾ 1) 18. nov. 1918. — 13. jul. 1919., 2) 14. jūlija 1919. — 8. decembrim 1919.; 3) 9. dec. 1919. — 11. jūnijam 1920., 4) 12. jūnija 1920. — 18. jun. 1921., 5) 24. decembra 1925. — 6. maijam 1926., 6) 27. febr. 1931. — 5. decembrim 1931., 7) 17. marta 1934. — 15. maijam 1934., 8) neatkarīgās nacionalās valdības galva no 1934. gada 16. maija līdz pat mūsu dienām. Ja rēķinam Latvijas valsts pastāvēšanas 20 g. (no 1918. g. 18. nov. līdz 1938. g. 18. nov.), tad šinī laikā K. Ulmanis bijis valdības galva kopā 8 gadus un 4 mēnešus, apaļi 100 mēnešu, t. i. 42% no visa Latvijas pastāvēšanas laika. Gandrīz puse no mūsu valsts pastāvēšanas laika ir tas laikmets, kad valdības galva bijis Kārlis Ulmanis. Viņš bijis valdības priekšgalā taisni visgrūtākajos mūsu tautas un valsts dzīves brīžos — kad bijis jācinās par pašu valsts un tautas pastāvēšanu, un arī, kad Latviju apdraudēja smaga saimnieciska krīze. Un šīs cīņas viņa vadībā arī sekmiņi veiktas. No 1936. g. 11. aprīļa Kārlis Ulmanis ir arī Latvijas valsts prezidents.

K. Ulmaņa līdzdalība latviešu un Latvijas saimnieciskā dzīve bijusi ļoti plaša, ilga un vispusīga. Četrdesmit gadus no vietas K. Ulmanis ar savu darbu iespaidojis to visās nozarēs. No sākuma mācot lauksaimniekus ar savām runām un rakstiem, kā racionāli saimniekot, lai lauku labklājība pieaugtu, kā organizēties un apvienoties, lai stiprinātu latviešu tautas materiālos un garīgos spēkus. Vēlāk — pasaules kara laikā — gādājot par izpostītās tautas spēku saglabāšanu, arī par bēgļiem. Brīvības cīņu laikā — kā valdības galva mobilizējot visus tautas materiālos un garīgos spēkus uzvarai cīņā pret divu lielvalstu armijām. Vēl vēlāk — kā vadošs politiķis un lielākās nacionalās poli-

tiskās partijas vadonis un pa daļai arī kā valdības galva gādā-
jot par lauksaimniecības pacelšanu un lauksaimniecības kri-
zes pārvarēšanu un līdz ar to par visas tautas labklājības pacel-
šanu, 1930.—1933. gados — apkarojot aso saimniecisko krīzi.
Beidzot, pašā pēdējā posmā — 1934.—1939. g., K. Ulmanis
atjaunojis un stiprinājis valsti, reformējis Latvijas saimnie-
cisko dzīvi un ievērojami pacēlis tautas labklājību, kā
neatkarīgās nacionalās valdības un arī valsts galva. Nacio-
nalās valdības plašais darbs ir līdz ar
to Kārļa Ulmaņa darbs.

K. Ulmaņa darbs cieši saistīts ar Latvijas saimniecisko
attīstību. K. Ulmaņa īpatnība ir tā, ka viņš sevišķu vērību
savā darbā piegriezis taisni saimnieciskiem jautāju-
miem, kā to apliecina viņa raksti, runas, politiskās cīņas, iero-
sinājumi, plāni un idejas. Ļoti svarīgi valsts vadītājam būt
labam savas zemes saimnieciskās dzīves pazinējam. Bet tas
gadas ļoti reti. Viens no šiem retajiem izņēmumiem Eiropā
ir mūsu valsts galva Kārlis Ulmanis.³⁾

III.

Latviešu lauksaimniecības un tautas labklājības pacelšanas un stiprināšanas darbs pirms Latvijas valsts nodibināšanas.

Kārļa Ulmaņa plašā, daudzpusīgā darbība Latvijas lauksaimniecības ienesīguma un darba ražīguma pacelšanā, laucinieku dzīves līmeņa un labklājības uzlabošanā norisinājusies jau ilgus gadus pirms pasaules kara, galvenā kārtā lopkopības, sevišķi piensaimniecības celšanā. Viņa uzskatus un darbus Latvijas piensaimniecības un lopkopības veicināšanā pirms kara plaši un sistemātiski rāda divas viņa grāmatas: «Ienesīga piensaimniecība» (Valmierā, 1907. g.) un «Ienesīga cūkkopība» (Valmierā, 1909. g.); bez tam daudzi raksti lauksaimniecības žurnalos, arī vēl dažas brošūras.

Priekšlasījums par piensaimniecību 1899. gadā.

Jau 1899. gadā K. Ulmanis uzstājies ar jauniem, svarīgiem ierosinājumiem latviešu piensaimniecības un vispārīgi lauksaimniecības ienesīguma pacelšanai, nolasīdams referātu «Piena ražojumi un viņu izlietošana» Vispārīgā latviešu lauksaimnieku sapulcē Rīgā. Atļauju šīs lauksaimnieku sapulces rīkošanai bija dabūjusi Rīgas Latviešu biedrība. Lauksaimnieku sapulcē piedalījās ap 1200 lauksaimnieku. Šeit nolasīja dažādus referātus par lauksaimniecības jautājumiem.

Tas bija laiks, kad nekādu koppienotavu vēl nebija, kad latviešu zemnieku mājās pat piena separatori bija vēl samērā maz izplatīti. Šinī priekšlasījumā 22 g. vecais lektors, kurš toreiz ir jau pienotavas vadītājs un atzīts lietpratējs piensaimniecībā, sniedz pamācību par separatoru lietošanu, par sviesta un siera izgatavošanu, un ierosina jauno svarīgo domu par sviesta eksportu — pārdošanu uz ārzemēm, kā arī aicina dibināt koppienotavas. Šinī priekšlasījumā lektora atzinumi par pien-

saimniecības pacelšanu ir šādi («Piena ražojumi un viņu izlietošana. No moderniecības vadītāja K. Ulmaņa». — Izdevums: «Vispārīgā Latviešu lauksaimnieku sapulce 17. un 18. decembrī 1899. g.», Rīgā 1901. g., 73.—76. lapp.):

«Kā vispār zinams, ar lopkopību cilvēki nodarbojas jau no seniem laikiem, tikai senāk lopkopībai piegriezta ļoti maz vēriības, jo govīs tika turētas vairāk mēslu dēļ, kamēr no piena ražojumiem pārdošanā gandrīz nekas nenāca.» Lektors aizrāda, ka pēdējā laikā uzskati grozījušies. «Tomēr nevarēja vēl sagaidīt no mūsu govīm tās ienākumus, kādus ieguva no piena lopiem citās zemēs. Iemesls tam bija tas, ka pie mums rīkojas pēc vecu vecās vīzes, pienu uzstādīdami traukos nostāšanai.»

Tālāk lektors aizrāda, ka vēlāk daži rosīgākie lauksaimnieki sāka iegādāties piena krejmošanas mašīnas, kādas ir Vakarēiropā. «Un panākumi bija ļoti apmierinoši, jo tāpēc, ka ar centrifugu pienu var nokreimot stiprāki, tad arī sviesta iznāk vairāk, un ieņēmumi no piena pavairojas. Sekodami labai priekšzīmei, centrifugas sāka pirkt arī citi, un tagad var ar prieku liecināt, ka centrifugas ir pie mums diezgan lielā mērā izplatītas. Tomēr dažs labs vēl nebūs skaidrībā, vai centrifuga arī atmaksājas pie mazāka govju skaita, teiksim pie 10 govīm. Tāpēc īsumā uzstādišu salīdzinājumu ar un bez centrifugas.

Pieņemsim, saimniekam būtu 10 govīs, kuras dotu gadā caurmērā 1500 stopu piena ar 3,8% tauku satura. Pie vecās saimniekošanas kārtības, kur nokreimotā pienā paliktu 0,75% tauku, mēs dabūtu 1581 mārc. sviesta, kurš, pārdots par 28 kap. mārciņā, ienestu 442 rbļ. 68 kap.. Turpretim, strādājot, teiksim, ar Alfa separatoru, nokreimotā pienā paliktu tikai 0,15% tauku, un sviesta mēs iegūtu 1881 mārc. à 30 kapeikas, kas iztaisa 546 rbļ. 30 kap. Tā tad vairākienākums būtu 300 mārciņas sviesta jeb 121 r. 62 kap. Tā kā Alfa Baby separatora ar 120 stopiem stundā nokreimošanas spēju maksā 130 rubļus, tad viņš būtu vienā gadā pie 10 govīm gandrīz pilnīgi samaksājies.

... Tā tas bija līdz šim, bet šimbrīžam apstākļi ir priekš mums vēl labvēlīgāki. Caur pārlabojumiem, kuri šogad ir izdarīti pie Alfa separatoriem, ir viņu darba spēja palielināta, un tagad maksā separatora, kurš kreimo 100 stopu stundā, ti-

kai 75 rubļus. Šādā gadījumā var separatoru iegādāties jau pie 6—7 govīm, ir tad viņš samaksāsies vienā gadā.»

Tālāk lektors aizrāda, kā apieties ar šo mašīnu; arī sviesta mašīnas aplūkotas un siera izgatavošana.

Beidzot, lektors aplūko svarīgo jautājumu par piena produktu cenām un tirgiem.

«Cenas pastāv ļoti labas, it īpaši pāris pēdējos gados, tā kā priekš acumirkļa nav vajadzīgs uzmeklēt jaunus tirgus. Bet ko mēs darīsim tad, kad mūsu vietējie tirgi vairs nespēs patērēt no mums ražoto sviesta daudzumu? Nu, atbilde vienkārša: sūtīsim uz ārzemēm, kā to jau dara daudzas moderniecības. Bet taisni tāpēc, ka mums lauksaimniekiem - mazgruntniekiem nav moderniecību, lieta nebūt nav tik vienkārša, jo viens saimnieks sūtīt sviestu nekādā ziņā nevar; tad viņam sviests būtu ilgāku laiku jākrāj vai jāuzpērk no citiem, bet tad iznāktu nevienāda prece, kura nekādā ziņā neapmierinātu ārzemnieku prasījumus. Ka tas patiesi tā, to pierāda daži neizdevušies mēģinājumi.

Tāpēc mums pie laika ir jāsāk domāt par moderniecību dibināšanu. Bet vienam to izdarīt būtu pārāk grūti, jo lielais kavēklis, lūk, ceļā — mūsu nepietiekošie satiksmes līdzekļi. Tomēr, kas nav iespējams vienam, tas iespējams vairākiem kopā. Tādēļ sāksim domāt par kopmoderniecībām, kādas jau sen pastāv Vācijā un citur. Labumi mums no tām būtu dažādi: 1) Mēs, lielumā strādājot, ražotu vienlīdzīgu preci; 2) mūsu ražojumi, izlietojot jaunākos tehnikas līdzekļus, labuma ziņā augstāk stāvētu par līdziniejiem; 3) par vienlīdzīgu un labāku preci mēs dabūtu labāku cenu nekā līdz šim un 4) kopīgi strādājot, ražošanas izdevumi būtu samērā mazāki, nekā strādājot katram par sevi. Tā tad gala iznākums būtu tas, ka mēs savu pienu izvērtētu par daudz labāku cenu, nekā šimbrīžam, nemaz nerunājot par tiem laikiem, kad mūsu vietējie tirgi būs pārpildīti. Pirmam sākumam pietiktu, kad vienotos kādi 20 tuvākā apkaimē dzīvojošie saimnieki. ... Es dažreiz esmu dzirdējis izsakam domas, kur ņemt vajadzīgo naudu? Bet kad ir naudas diezgan katram par sevīm nopirkties centrifugu un sviesta mašīnu, tad radīsies nauda arī priekš kopīga uzņēmuma. Iztrūkumu neliegsies aizdot ne-

viena naudas iestāde sabiedrībai no 20—30 saimniekiem. Un reiz būtu nodibinājusies kopmoderniecība, tad par pastāvēšanu zem sapratīgas vadības nebūs ko baidīties. Tā tad tikai izplatīt vajaga šo ideju, pieradināties pie šīm domām, un vajadzīgā brīdī būs padoma diezgan.

Tā tad, beidzot, piens un viņa ražojumi spēj gan pacelt zemkopja ieņēmumus, un katram var uz siltāko ieteikt, iegādāties centrifugu. Bet pie tam nebūs aizmirst, ka drīz būs pienācis laiks, kad būs jādomā par citādu ražošanas kārtību, būs jādomā, kur un kā nodibināt kopmoderniecības.»

K. Ulmaņa uzskatus par piensaimniecību un lopkopību un viņa darbību šo nozaru attīstīšanā un ienesīguma celšanā rāda arī plaša rakstu serija, kas ievietota žurnālā «Zemkopis», 1902. gadā. Tie ir autora priekšlasījumi par šādu jautājumu: «Priekšlasījumi par lopkopību un piensaimniecību» Bērzmuižas lauksaimniecības biedrībā «Druva» 1902. gada vasarā («Zemkopis», 1902. g. Nr. 36 — 41). Sākumā autors aizrāda:

«...nav mans nodoms celt priekšā daudzus un dažādus skaitļus, uzstādīt dažādus aprēķinus visos sīkumos, bet tikai dažos vispārējos galvenākos vilcienos norādīt, kā mūsu lauksaimnieki pie tagad pastāvošiem apstākļiem varētu rīkoties, lai no saviem piena lopiem pie maz izdevumiem panāktu iespējami lielus ieņēmumus». («Zemkopis», 1902. g. Nr. 36.)

Šinī rakstu serijā aplūkots, kādas govīs jātura. Uzsvērts, ka katru govi, kura dod maz piena, vajaga pārdot un tās vietā iegādāties jaunas, labākas. Pareizais ceļš, saka autors, ir piena kārtīga svēršana un mērīšana. Apskatīta lopu ēdināšana, kopšana, piena sastāvs, sviesta izgatavošana u. t. t. Plaša nodaļa veltīta kopmoderniecību dibināšanas jautājumam.

Pirmā sabiedriskā koppienotava nodibināta Latvijā tikai 10 gadu pēc K. Ulmaņa minētā priekšlasījuma par piensaimniecību — tikai 1909. gadā.

Piensaimniecības veicināšana.

«Viens no pienalopu turēšanas lielajiem labumiem ir tas, ka ieņēmumi no lopu kūts izdalās daudz maz vienlīdzīgi pār visu gadu. Pie mums šo ieņēmumu lielāko tiesu iztasa nauda par pienu jeb viņa izstrādājumiem, sevišķi sviestu. Turpretim ieņēmumi no lopiem pašiem, pārdodot viņus kaušanai, noslaukšanai jeb kā vaislas lopus ir, samērā ar citām zemēm, mazi. Iemesls šai parādībai meklējams mūsu zemajās gaļas un lopu cenās, kā arī mūsu lopkopības ne visai augstajā attīstības pakāpē.»

Tādiem vārdiem K. Ulmanis raksturo piena produktu lielo nozīmi lauksaimnieku ieņēmumos savā grāmatā «Ienesīga piensaimniecība»¹⁾ pirms kādiem 30 gadiem. Autors tālāk aizrāda, ka pienu pārstrādā pa lielākai daļai turpat saimniecībā sviestā, sieros, krējumā. Piensaimniecība ir galvenā naudas devēja. Iegādātas jau lauku saimniecībās visādas piensaimniecības mašīnas un rīki. Arī lopu skaits pavairots, gādāts par viņu labāku ēdināšanu; saimnieces cenšas iemācīties laba sviesta izgatavošanu.

Tomēr skaidrs ieņēmums, peļņa trūkst dažā labā vietā, vai arī varētu būt lielāka nekā līdz šim. Iemesls te — dažādu lopkopības un piensaimniecības pamatnoteikumu neievērošana. Apzinīga lopkopība un piensaimniecība atrodama tikai retās mājās. Vissliktākais, ka nepavisam negrib atzīt rēķinu vešanas nozīmi.

«Mēs strādājam aizkusuši, dienas, naktis, bez miera, bez atpūtas, nomocam sevi, savus bērnus, kalpus un gājējus — un galu galā dažu labu reizi mūsu sviedru augļus ievāc citi. Mēs ražojam daudz un dažādas preces — bet gandrīz nekad nezīnam, cik viņas mums izmaksājušas, tāpēc arī pie pārdošanas nezīnam, vai esam pārdevuši ar peļņu vai ar zaudējumu.»²⁾ «... mēs visi strādājam bez gala daudz ar rokām, bet par maz ar galvu, tas ir, pa lielākai daļai bez pamatīga aprēķina.»³⁾ «Jo apzinīgāk un pareizāk mēs rīkojamies piena lopu turēšanā, jo vairāk piena mēs varēsim ražot, jo lielākus lopus mēs varēsim uzaudzēt u. t. t. Caur visu to mēs varēsim ražot arī jo lēti — un jo lētāk mēs ražosim, jo lielāks būs arī skaidrs atlikums.»³⁾

Kā padarīt lopkopību un piensaimniecību ienesīgāku, tas lauksaimniekiem sīki paskaidrots grāmatas turpmākajās nodaļās:

No svara te piena lopu ēdināšana un kopšana. Vispirms krīt svarā govīs labās īpašības: «Nepietiekoši paēdušas mūsu govīs gandrīz viscauri, tiklab ziemu kā vasaru. Galvenā ziemas barība daudzās vietās ir vēl salmi un slikts siens . . .»⁴⁾ Pastāvīgi jārēķina, vai pasniegtā spēka barība arī atmaksājas. Jāaudzē sakņaugi, jāsej āboliņš, jāuzlabo pļavas, jāuzlabo un jāmēslo ganības. Piemērs te Dānija. Govīm vajadzīga sāls, barības kaļķis; arī laba apkopšana, pakaiši. Jāizdara pārbaudījumu slaukumi; jānoskaidro iegūtā piena daudzums, tauku saturs un ražotā sviesta daudzums. No svara vaislas lopu izvēle un teļu audzēšana. No svara arī pareiza slaukšana — ļoti svarīga katreizēja pilnīga izslaukšana, tīrība pie slaukšanas; slaucējai vajaga būt pietiekoši stiprai un savu darbu labi mācēt. Vajadzīgas apzinīgi ierīkotas lopu kūtis — ar tīru gaisu, gaišas, siltas. Vairāk jāgriežas pie lopārstiem dēļ padoma un palīdzības.

Autors sniedz arī pamācību par piena apkopšanu pēc slaukšanas, par dažādiem piena izmantošanas veidiem, teļu barošanu, piena pārdošanu, sviesta izgatavošanu, skāba krējuma izgatavošanu, siera taisīšanu; par to, kas jāievēro pie centrifugas pirkšanas, par vājpiena izlietošanu, par sviesta mašīnām, sviesta kulšanu, sālišanu, iesaiņošanu, uzglabāšanu, par sviesta sastāvu un sviesta vainām, par piena ražojumu pārdošanu.

Autors aizrāda, ka daudz sūdzību par zemām sviesta cenām, sevišķi mazās pilsētās tās zemas, bet vissliktāk tiem, kas pārdod sviestu uz laukiem uzpircējiem. «Labi augstākas cenas sasniedz atkal tikai tie saimnieki, kuri paši sūta sviestu vai nu uz Pēterburgu, vai pat uz ārzemēm. Bet cik tādu saimnieku ir? Viņu labākās cenas nav gan noslēpums arī citiem, bet to pašu izdarīt nav viegli, jo tālāko pilsētu un ārzemju noņēmēji prasa lielāku daudzumu arvien vienādas preces — un šo prasījumu mūsu mazās saimniecības, katra par sevi strādājot, nevar izpildīt. Bet, kas vienam nav iespējams, tas panākams vai-

rākiem kopā. Ja viena saimniecība nevar uzņemties lielāka daudzuma vienāda sviesta piegādāšanu, tad te jau varētu vienkārši izlīdzēties tādā kārtā, ka vairākas saimniecības savienojas un nodibina sviesta pārdošanas biedrību.»⁵⁾

Kā svarīgu piensaimniecības un lopkopības ienesīguma pacelšanas līdzekli K. Ulmanis arī šinī savā grāmatā ieteic kopmoderniecību dibināšanu.

«Kopmoderniecības varētu caur labāku un lielāku daudzumu vienāda ražojuma sasniegt augstākas cenas; kopīgi strādājot, izstrādāšanas izdevumi uz katru stopu iznāktu mazāki — un gala iznākums būtu lielāks skaidratlikums. Bez tam kopmoderniecības vispāri piepalīdzētu pacelt lopkopību, jo caur labajām piena cenām saimnieki taptu pamudināti piegriezt govīm vairāk vēlēšas, tiklab izvēles, kā arī ēdināšanas un kopšanas ziņā. Tāpēc arī kopmoderniecības ir labs līdzeklis piensaimniecību padarīt ienesīgāku — un visur tur, kur ir vajadzīgā vienprātība un laba griba un kur var patiesi cerēt uz labāku piena izvērtēšanu nekā līdz šim, tur var droši stāties pie kopmoderniecības nodibināšanas.»⁶⁾

Par kopmoderniecību priekšrocībām un labumiem autors sīkāk vēl paskaidro, ka lielumā strādājot var arvienu labāku precī ražot nekā mazumā, katram par sevi. Sviesta iznākums no piena moderniecībā lielāks, nekā mājās. Var iegādāties visas modernās mašīnas, var algot darbiniekus lietpratējus. Līdz ar kvalitātes uzlabošanu rodas sviestam lielāka cena. Kopmoderniecības var arī bez starpnieku palīdzības uzmeklēt labākās pārdošanas vietas, arī ārzemēs, nav vairs jāapmierinas ar zemajām vietējo tirgu cenām. Ražošanas izdevumi pie zināma daudzuma piena ir mazāki, rēķinot uz katru stopu, nekā strādājot mazumā. Tāpēc kopmoderniecības pie lielākām sviesta cenām un pie mazākiem ražošanas izdevumiem spēj ražotājiem par pienu labāk samaksāt. Kopmoderniecības sagādā lielu atvieglinājumu arī saimniecēm, jo atkrīt piena krejošana un sviesta kulšana lauku mājās.

No kopmoderniecībām radīsies vēl netieši labumi:

Kopmoderniecības stipri palīdzētu pacelt lopkopību un lauksaimniecību. Visiem biedriem būtu izdevība par pienu dabūt labu naudu, tāpēc

arī katrs ražotu iespējami daudz piena. Sāktu apzinīgāki ieaudzēt labākas piena govīs, sāktu tās labāki kopt un ēdināt. Moderniecības varētu uzņemties arī katras govīs piena tauku satura izmeklēšanu; tad biedri varētu no savām govīm tās labākās drīz vien izmeklēt, lai no viņām audzinātu teļus. Kopmoderniecības varētu noturēt arī piensaimniecības kursus un pieņemt uz ilgāku laiku mācekļus. Vēl viens labums no kopmoderniecībām, kuru autors piemin kādā citā vietā, ir — «kopdarbības un kopapziņas gara, kā arī labas satiksmes veicināšana.»⁷⁾

Autors aplūko arī šķēršļus, kādi ir kopmoderniecību ierīkošanai: centrifugu lielā izplatīšanās; slikti ceļi. Bet autors aizrāda, ka lielākās kopmoderniecības varētu dibināt pie dzelzceļu pietātnēm, kur piena piegādāšana iznāktu lētāka. Pa zemesceļu saimnieki-kaimiņi varētu kopīgi piegādāt pienu moderniecībai. Arī krējošanu varētu izdarīt mājās un sūtīt uz kopmoderniecību tikai krējumu.

Par kopmoderniecību lielumu autors izsaka šādas domas: Jo lielāks piena daudzums, jo ražošanas izdevumi moderniecībā krīt. (Paraugšēit un arī citos punktos — kāda Ungārijas apgabala pienotavu darbība). Bet arī mazas kopmoderniecības ienesīs saimniekiem par pienu vairāk, nekā katram par sevi strādājot (izņemot gan nedaudzās, lielu pilsētu tuvumā esošās saimniecības). Mazākas kopmoderniecības, 15—20 saimnieku, ar kopā 150—250.000 stopu gadā, nestu lielu labumu tiem daudzajiem āpvidiem, kur roku centrifugas vēl nav lielā mērā izplatītas, kā arī visur tur, kur nelabvēlīgu apstākļu dēļ sviesta ražotājiem jāapmierinas ar nesamērīgi zemām cenām, kādas maksā uzpircēji. Turpretī visur tur, kur jau tagad piens dod daudz maz apmierinošu ienākumu, piena izmantošanu varētu padarīt ienesīgāku tikai caur lielāku kopmoderniecību nodibināšanu, kur piedalītos 50—60 un vairāk saimniecības, un dotu gadā līdz 1 miljonam un vairāk stopu. Dažā gadījumā būs vietā arī vidēja lieluma ietaises.

K. Ulmanis aplūko arī, kādas mašīnas kurā kopmoderniecībā vajadzīgas; aprēķināta arī moderniecību iekšējās iekārtas izmaksa: kopmoderniecībai ar 150—200.000 stopu piena gadā šī izmaksa ir 1000 rubļu, ar 700.000 līdz 1 milj. stopu gadā — 4.000 rubļu.

Beigās⁸⁾ autors aprēķina tīro peļņu no kopmoderniecības un nāk pie slēdziena, ka pie sviesta izstrādāšanas mājās lauksaimnieki ieņemt neto nepilnas 3 kapeikas (2,97), mazajā kopmoderniecībā — gandrīz 3½ (3,40), lielajā — gandrīz 4 kapeikas (3,96) par stopu piena. Mazajā moderniecībā būtu lielāks, salīdzinot ar sviesta izgatavošanu mājās, tīrais ieņēmums par pienu — 0,43 kap. stopā, bet par visiem 250.000 stopu gadā — 1075 rubļu vairāk; lielā moderniecībā ieņemt par pienu vairāk nekā izgatavojot sviestu mājās — neto 0,99 kap. stopā, bet par visiem 700.000 stopu — 6930 rubļu gadā vairāk. Ar šādu tīru peļņu pie 1000 un 4000 rubļu liela kapitāla ieguldīšanas var pilnīgi mierā būt, — tā noslēdz šos aprēķinus autors. — Sniegti arī padomi, kā jādibina un jāierīko moderniecība un piensaimniecības grāmatu paraugs lauksaimniekiem.

Sevišķi vienu punktu kopmoderniecību dibināšanā autors uzskata par ļoti svarīgu, uzsvērdams: «Bet viena lieta ir nepieciešami vajadzīga tikpat pie lielām, kā pie mazām ietaisēm: vienprātība un atkal vienprātība! Un kur nav vajadzīgā vienprātība panākama, tur labāk — rokas nost!»⁹⁾

Par dažādiem piensaimniecības un lopkopības jautājumiem K. Ulmanis pirms pasaules kara un arī kara laikā rakstījis daudzus rakstus lauksaimniecības žurnālos («Zemkopis», «Lauksaimnieks», «Zeme», «Baltijas Lauksaimnieks», dažreiz arī laikrakstā «Dzimtenes Vēstn.», «J. Dienas Lapa»), dažus no tiem pat vadījis. Šādu rakstu, (kuru pavisam ir vairāk kā 200) saturu rāda tādi virsraksti, kā, piem.,: Lopkopība un piensaimniecība Ungarijā; Kā izstrādājams sviests ziemas glabāšanai?; Kā uzlabot ilgi stāvējušu un negaršīgu sviestu?; Sviesta likums Beļģijā; Vai piena lopu pārraugu algošana atmaksātos?; Govkopības tautsaimnieciskā nozīme; Vai sūtīt pienu vai krējumu uz kopmoderniecību?; Pareiza teļu audzināšana; Moderniecības Teksas valstī (t. i. Amerikā. A. C.); u. t. t. Daudzus rakstus par piensaimniecību, lauksaimniecību, kopdarbību u. c. K. Ulmanis atsūtījis lauksaimniecības žurnāliem arī no Amerikas, dzīvojot tur dažus gadus emigrācijā pēdējos pirmskara gados. Arī Amerikā dzīvodams, K. Ulmanis dzīvi interesējies par piensaimniecības attīstību Latvijā, dodot dažreiz sīkus padomus pienotavas ierīkošanai.¹⁰⁾

Kādā atbildē no Amerikas uz vēstuli no Vidzemes K. Ulmanis padoma lūdzējam atbild, starp citu, šādiem vārdiem:¹¹⁾ «Tad Jūs man prasiet, vai labāki būtu ierīkoties vecajā koka ēkā jeb vai būvēt jaunu. Varbūt, ka mana atbilde Jums nepatiks, bet es tomēr saku: sāc mazumā un beidz plašumā un ne otrādi. Kopmoderniecību lieta Baltijā stāv vēl uz pārbaudīšanas pakāpiena, tādēļ vajaga katru soli desmitkārt pārlikt un pārdomāt, un, no Dieva puses, sargāties no izdevumiem, bez kuriem var dažus gadus iztikt. Nepieciešami ir tikai tie izdevumi, bez kuriem patiesi nav iespējams izgatavot augstākā labuma ražojumus.» Daudzos rakstos K. Ulmanis apgaismo piensaimniecības un lopkopības jautājumu atrisināšanu dažādās ārvalstīs, apraksta tur lietotos lauksaimniecības tehnikas un darba paņēmienus, ieteicot arī latviešu zemniekiem mācīties no šādiem ārzemju paraugiem. Viņš aizstāv arī piena lopu pārraudzības biedrību dibināšanu.

Lielā rakstu serijā «Kas darams, lai kopmoderniecības piepildītu uz viņām liktās cerības?»¹²⁾ 1910. gadā, kas rakstīti no Amerikas, K. Ulmanis aplūko kopmoderniecības jēdzienu, un dod sīkus praktiskus norādījumus par jaundibināmās kopmoderniecības vietu, lielumu, planu, mašīnām un to iegādāšanos, par vajadzīgās naudas sagādāšanu, par to, vai sūtīt pienu vai krējumu uz pienotavu, par labāko piena samaksas veidu, par to, kā aprēķināt tauku procentu pienā, kā ražot vislabākos piena produktus, par meistarū, kāds vajadzīgs kopmoderniecībā, par kopmoderniecības grāmatvešanu, par kopmoderniecības vadīšanu — pārvaldīšanu. Visur ieteikta apdomība pie kopmoderniecību dibināšanas, ieteikts dibināt tās tikai tur, kur ir cerības uz viņu pastāvēšanu. «Nelaikā perēti cāļi nedzīvo ilgi»¹³⁾, tā saka autors kādā rakstā.

Raksta «Govkopības tautsaimnieciskā nozīme» («Zemkopis», 1911. g., Nr. 17.) beigās atkal uzsvērts:

«Tā tad redzam, ka pienagovs ir lielu, drošu un pastāvīgu ieņēmumu avots; viņa ir zemes auglības uzturētāja un pacēlāja; viņa arī palīdz pacelt lauku dzīvi uz augstāka pakāpiena un saista lielāku skaitu ļaužu pie zemes — kādēļ arī sa-

kam, ka govkopības tautsaimnieciskā nozīme ir ļoti liela.»

K. Ulmanis savos pirmskara rakstos skubina lauksaimniekus piedalīties lopu pārraudzības biedrībās, pierādot un pastiprinot, «cik milzīgi daudz laika, naudas, spēka un spara top izšķērdēts, turot neražīgas un neienesīgas govīs, ražīgu un ienesīgu vietā.» («Zeme», 1910. g., Nr. 23.).

Ierosinājums — dibināt kopmoderniecību savienību.

Jau minētajā rakstu serijā 1910. gadā K. Ulmanis nāk ar svarīgu ierosinājumu — dibināt kopmoderniecību savienību. «Latvijas kopmoderniecību skaits ir gan vēl samērā mazs, bet, neskatoties uz to, ir pienācis laiks sākt runāt par Kopmoderniecību Savienības nodibināšanu. Šāda Savienība nestu neapšveramu svētību.»¹⁴⁾ Šādas kopmoderniecību savienības (kuru autors apzīmē ar vārdu «Latvijas Kopmoderniecību Savienība») labumi būtu šādi:

Ar savienības starpniecību visām kopmoderniecībām taptu pieejamas vislabākās pārdošanas vietas (atsevišķās moderniecībās vadītāji nav vienādi spējīgi; viens, varbūt, atrod ļoti teicamu tirgu, un šie labumi tad var izplatīties arī uz pārējām moderniecībām). Kopīgi iepērkot dažādas kopmoderniecībām vajadzīgas lietas, lielākos daudzumos, tās iznāktu lētākas. Savienībai varētu būt instruktors — specialists kopmoderniecību lietās, kurš palīdzētu dibināt un ierīkot kopmoderniecības; tas ietaupītu tūkstošus. Savienība varētu sarīkot sviesta, siera, arī piensaimniecības mašīnu un rīku izstādes, lai moderniecības un lauksaimnieki iepazītos ar visjaunākiem un vislabākiem paņēmieniem. Kādā lauksaimniecības laikrakstā varētu ierīkot īpašu piensaimniecības nodaļu. Varētu izdot īpašu piensaimniecības gada grāmatu (ar attiecīgu statistiku u. c.).

Piensaimniecības attīstība un nozīme Latvijā.

Novērtējot tās nozares plašumu, attīstību un nozīmi, kuras nodibināšanai un ienesīguma pacelšanai Kārlis Ulmanis pirms kara un kara gados (un arī patstāvīgās Latvijas laikā

— tikai citādiem līdzekļiem — kā valstsvīrs) veltījis daudz pūļu, gan kā rakstnieks, žurnālists, redaktors, gan kā piensaimniecības un lopkopības lektors un instruktors, gan arī pats kā pienotavas vadītājs, sīkākī jāapstājas pie piensaimnieku sabiedrību (kooperatīvo pienotavu) attīstības vēstures. Lielā pārmaiņa latviešu lauksaimniecībā — pāreja no vecu vecās parašas — izgatavot sviestu mājās, uz piena nogādāšanu un pārstrādāšanu pienotavās, — norisinājusies pakāpeniski. Pirmā sabiedriskā koppienotava¹⁵⁾ Latvijā nodibināta 1909. gadā Cēsu apriņķī, Drabužu pagastā, ar nosaukumu «Spāres piensaimnieku sabiedrība». Pašā sākumā sabiedrībā iestājās par biedriem 8 lauksaimnieki, kas salasīja koppienotavas ierīkošanai kopsumā ap 100 rubļu. Par šo sumu visas vajadzīgās mašīnas nevarēja iegādāties un tāpēc bija jāmeklē kredīts un to dabūja Pašpalīdzības biedrībā. Pirmo pienu koppienotavai sāka vest 1909. gada 26. aprīlī. Visos 1909. gada darbības mēnešos Spāres piensaimnieku sabiedrība pārstrādāja 88.123 stopus piena un caurmērā izmaksāja biedriem 5,88 kap. stopā, bet nebiedriem 5,38 kap. Separatoru sākumā grieza biedri pēc kārtas, bet vēlāk, kad piena daudzums sanāca pie 800 stopu dienā, griešanu ierīkoja ar ģēpeli. Līdz 1915. gadam bija nodibinājušās un darbojās Latvijā 88 piensaimnieku sabiedrības. (Blakus tām un jau agrāki pastāvēja vēl muižu un citas privātas pienotavas. Pēc dažiem aprēķiniem šādu privāto un muižu pienotavu pirms kara bija ap 100). Pa atsevišķiem gadiem nodibinājies šāds piensaimnieku sabiedrību skaits: 1909. gadā — 1, 1910. g. — 5, 1911. g. — 12, 1912. g. — 31, 1913. g. — 31, 1914. g. — 6, 1915. g. — 2. Kara gados piensaimnieku sabiedrību dibināšana gandrīz pilnīgi apstājās. Lielākais pirmskara piensaimnieku sabiedrību skaits darbojies Vidzemē — 52, Zemgalē — 27, Kurzemē — 9, bet Latgalē šai laikā nav reģistrēta neviena piensaimnieku sabiedrība.

1914. gadā piensaimnieku sabiedrības saņēmušas¹⁶⁾ 35.600 tonnu piena, 1915. gadā, kara apstākļos — tikai vairs 16.500 t, 1916. gadā — 8600 t, 1917. g. 7200 t, 1918. g. — 4300 t, 1919. gadā — tikai 2400 t. Jau pirms kara piensaimnieku sabiedrību apgrozījumi bijuši vēl samērā mazi, bet gandrīz pilnīgi pārtrauca to darbību kara apstākļi. Tikai no 1920. gada sāņemtā piena daudzumi sāk atkal pamazām pieaugt.¹⁷⁾ 1920.

gadā pievestas 2600 t, 1921. g. — 3200 t, 1922. g. — 18.900 tonnas, 1923. gadā — 64.700 tonnas, 1924. gadā — 94.900 tonnas, 1925. gadā — 172.100 tonnas, 1929. gadā — 392.100 t, 1932. g. — 520.400 t, kas ir apmēram 15 reiz vairāk nekā 1914. gadā, 18 gadus iepriekš. 1929. gadā piena pievedēji saņēmuši par pienu no piensaimnieku sabiedrībām 56,7 milj. ls. Piensaimnieku sabiedrību skaits pēc kara arvien pavairojies un uz 1928. g. 1. janvāri sasniedzis 465 (uz 1936. g. 1. janvāri, pēc apvienošanās, atlikušas 294).

Piensaimniecība Latvijā strauji paplašinājusies, ko rāda arī liellopu skaita stiprs pieaugums: 1913. gadā Latvijā bija 912.000 govslōpu, 1929. g. — 978.000, bet 1935. g. — 1.275.000. Radies plašs sviesta eksports, no gluži maza lieluma pirms kara (dažiem simtiem tonnu) sviesta eksports sasniedzis 1930. gadā 18.430 t., 1937. gadā — 19.211 t., bet 1938. g. — 23.457 t. Sviests ir liela sastāvdaļa kopējā preču eksportā, piem., 1929. g. — 22% no eksporta kopvērtības, 1935. g. — 20%, 1938. g. — 24% — ceturtdaļa. Lauksaimnieku ieņēmumos pienam un tā produktiem liels svars, piem., 1935. gadā lauksaimnieki par visiem pārdotiem lauksaimniecības ražojumiem ieņēmuši¹⁸⁾ kopā 176 milj. ls, bet par pienu un piena produktiem — 47 milj. ls, t. i. 27%. Pienotavas kļuvušas arī par diezgan plašu rūpniecības nozari, kurā 1936. gadā strādāja 2800 darbinieku.

Tik plaša attīstījusies Latvijas piensaimniecība. Un šis ļoti svarīgās un ļoti plašās lauksaimniecības ražošanas un visas tautsaimniecības nozares attīstībā, kas dod tik daudz darba un ienākumu un labumu lauksaimniekiem, laukstrādniekiem, arī rūpniecības strādniekiem (jo lielle ieņēmumi no piena produktiem un sviesta eksporta ir viens no lielākajiem lauksaimnieku pirkšanas spējas pamatiem) un visiem iedzīvotājiem, — lielu darbu pastrādājis K. Ulmanis, dažādā veidā, gan kā lauksaimniecības specialists, gan vēlāk kā valstsvīrs, kādus 40 gadus gādādamas par piensaimniecības uzplaukumu, tās racionalizēšanu un ienesīguma pacelšanu.

Cūkkopības veicināšana.

Arī otras svarīgas lauksaimniecības nozares attīstību ar savu agronoma darbu, rakstiem un vēlāk kā politiķis, valstsvīrs un valdības galva veicinājis K. Ulmanis. Šeit viņa darbība tāpat sākusies jau pirms kara. Savā grāmatā¹⁹⁾ «Ienesīga cūkkopība. Rokas grāmata cūku barotājiem un audzētājiem» autors ievadā aizrāda:

«Latviešu lauksaimnieki, sekodami saimnieciskām pārgrozībām, pēdējos gados ir sākuši piegriezt lielāku vērību ne tik vien govkopībai un piensaimniecībai, bet arī cūkkopībai. Daudz gadījumos cūkkopība ir patiesi devusi lielus ieņēmumus un atmetusi labu peļņu, jo salīdzinot ar citiem lopkopības zariem, cūkkopībai piemīt daudz labumu un pārkumu.»²⁰⁾

Svarīgākie no tiem ir šādi: Cūkas izlieto visādus atkritumus, arī tādus, kurus citā ceļā nemaz nebūtu iespējams izmantot un pārvērst naudā (ķēķa, šķūņu atkritumi, sakņaugu pārpalikumi u. c.); arī vājpienu un sūkalas bieži visērtāki izvērtēt caur cūkām. Cūkas ražo gaļu un taukus lētāk nekā citi lopi, ražo mārciņu dzīva svāra no daudz mazāka barības vielu daudzuma nekā liellopi vai aitas; tādēļ cūku barošana ienesīga pat tur, kur liellopu vai aitu barošana neatmaksājas, vai nu gaļas zemo cenu dēļ, vai arī barības augsto cenu dēļ. Pie lopu pārdošanas par 100 mārciņām cūku dzīvsvāra var arvienu saņemt augstāku cenu nekā par 100 mārciņām dzīvu liellopu vai aitu. Cūku gaļa garda un daudzpusīgi izlietojama. Cūkas vairojas un nogatavojas ātri: «viena govš katru gadu nes vienu teļu, un ja mēs barotu liellopus kaušanai, tad mums būtu jāaudzina šis teļš gadi divi — bet viena cūka divos gados var nest 30—40 sivēnu, kuri jau 6—12 mēnešu vecumā ir gatavi kaušanai.»²¹⁾ Tam ir divējādas labas sekas: cūkkopībā nav jāiegulda daudz kapitalu, var iesākt ar mazumu, un — cūkkopībā ieguldītais kapitāls apgrozas un nāk atpakaļ ar peļņu jo īsā laikā. Cūkas viegli piemērojas visiem apstākļiem, kādēļ tās var turēt lieli un mazi saimnieki, labības audzētāji un piensaimnieki.

Grāmatā sīki aplūkota cūku racionala ēdināšana un kop-

šana, cūkkopības ražojumu izvērtēšana, cūku slimības, kā jā-
ierīko cūku kūti. Apskatītas lopu miesas sastāvdaļas, barības
līdzekļu sastāvs, atsevišķi cūkkopībā lietojamie līdzekļi —
vājpiens, sviesta piens, sūkalas, gaļas milti, mieži, rudzi, kvie-
ši, auzas, pākšaugi, kviešu un rudzu klijas, eļļas rauši, kartu-
peļi, bietes un burkāni, zaļbarība, ganība, āboliņa siens, ķē-
ķa atkritumi, mineralvielas. Uzdotas daudzas dažādas barī-
bas normas un cūku barošanas izmaksas un salīdzinošais ie-
nesīgums; sevišķi daudz piemēru šajā ziņā ņemts no dažādu
Amerikas Savienoto Valstu izmēģinājumu
saimniecību darba rezultātiem, jo autors dažus gadus pirms
kara dzīvojis, mācījies, strādājis Amerikā un novērojis tu-
rienes dzīvi un turienes lauksaimniecību un iepazīties ar
Amerikas literatūru. Bet sastopami arī daudzi Vācijas,
Dānijas, Kanādas piemēri. Runājot par cūku barī-
bas sagatavošanu, aplūkota tās vārīšana, mērcēšana, skābē-
šana u. c. Barības normu un barības maisījumu sastādīšanai
izdarītas visādas kalkulas, salīdzinot dažādus ba-
rošanas veidus un noskaidrojot, kuri no tiem vislētāki un iz-
devīgāki. Autors aizrāda, ka, līdzīgi Amerikai, arī Latvijas
lauksaimnieki varētu dabūt no lauksaimniecības žurnāliem
vajadzīgās atbildes par saimniecībā derīgām lopu barības
normām, ja tikai žurnāli šādas atbildes lasītājiem-lauk-
saimniekiem sastādītu tikpat rūpīgi, kā tas notiek ārzemēs.
Grāmatā aplūkota arī dažādu cūku šķirņu (speķa cūku, cepešu
cūku u. c.) speciala barošana.

Cik ļoti atkarīgs cūkkopības ienesīgums no tirgus
prasību pazīšanas, to autors raksturo, starp citu,
šādiem vārdiem: «Mūsu lauksaimniekiem tas būtu par lielu
labumu, ja viņi daudz maz pazītu to tirgu stāvokli, uz kuriem
viņi sūta savas preces. P. piem., būtu no liela svara zināt,
cik smagas cūkas tirgus visvairāk prasa, kādos laikos top pie-
prasītas zināma smaguma cūkas u. t. t. Ja viņi to zinātu, viņi
dabūtu arī augstākas cenas, jo, protams, tās cūkas
var pārdot visdārgāk, pēc kurām pieprasījumi ir vislielākie.
Ņemsim, p. piem., šādu gadījumu. Rīgā, Lieldienu priekšne-
dēlā, svētku tuvuma dēļ cepešcūkas (par cepešu cūkām au-
tors sauc tās, kuras ir gatavas kaušanai 5—8 mēn. vecumā.
A. C.) top stipri pieprasītas un par viņām maksāta arī laba
cena. Bet to pašu svētku tuvuma dēļ speķu sālītāji atturas

no pirkšanas un lielo cūku cenas mazliet krīt. Kura saimnieka peļņa nu būs lielāka, vai tā, kurš, pazīdams tirgus apstākļus, nogatavos Lieldienu nedēļai cepešu cūkas jeb vai tā, kurš, nekā nezinādams, iebrauks Rīgā Lieldienu sestdienā ar 300 mārc. smagiem barokļiem? Arī speķa cūku cenas aiz visādiem iemesliem pašas par sevi ir dažādā augstumā dažādos laikos. P. piem., aprīlī viņas ir pa parastam dārgākas nekā rudenī, zinamos laikos.»²²)

Autors uzsver lielo rēķināšanas un stingras kalkulācijas nozīmi cūkkopībā: «Katrš cūku turētājs, kurš nopietni grib sasniegt labākus panākumus un augstāko atmaksu par ieguldīto kapitalu, atzīs to, ka zīmuļa un svaru lietošana ir vajadzīga lieta pie cūku barošanas. Ar zīmuļa palīdzību mēs aprēķināsim un uzstādīsim barības maisījumus — un svāri mums atkal rādīs, vai mēs patiesi esam labāko maisījumu uzstādījuši. Jo, ja barokļus svērdami mēs atrastu, ka viņi nepieņem mas svarā, kā tas sagaidams no pasniegtās barības, tad būtu iemesla diezgan grozīt barību vai novērst arī citus nelabvēlīgus apstākļus. Strādāšana tikai uz labu laimi vien reti kad vedīs pie vislabākiem panākumiem arī cūku turēšanā.»²³)

Runājot par cūkkopības ražojumu izvērtēšanu, autors aizrāda, ka lauksaimniekiem vajadzētu labāk pārzināt katrreizējās tirgus cenas, un cūkas vajadzētu pārdot tikai uz svara, nevis gabaliem, lai uzpircēju peļņa iznāktu mazāka; dažās vietās varētu iztikt arī bez uzpircējiem. Cūkas zaudē pie kaušanas 15—25% no dzīvā svara. Aplūkota cūkgaļas pareiza sāļošana un žāvēšana. — Aprakstīts arī, kādām jābūt cūku kūtim — pietiekoši gaišām un siltām, ar tīru gaisu, kādām jābūt grīdām, griestiem u. t. t.

«Ienesīgas cūkkopības» otrajā daļā aplūktas dažādas cūku sugas, dažādi cūku audzēšanas jautājumi un cūkkopības ienesīguma pacelšanas paņēmieni. Apskatīts, kādās saimniecībās, kādos apstākļos un kādos apgabalos ieteicama cepešu cūku vai speķa cūku turēšana un barošana, kādas cūku sugas noderīgākas, kādus labumus dod cūku audzēšanas biedrības, kas apvieno viena apgabala cūku audzētājus un kuru mērķis ir cūku sugas izkopšana un uzlabošana, kā arī cūkkopības ienesīguma pacelšana. Autors šeit aizrāda,

cik liela nozīme ir vienādas preces ražošanai visā zemē un cūkkopju apvienošanai īpašās biedrībās:

«... Rīga mums ir laba tirgus vieta, tomēr tirgus pārvaldītāji, tas ir, cenu noteicēji ir tikai pircēji vien, tādēļ, ka mūsu ražojumi nav pienācīgi piemēroti tirgus prasībām un ir ļoti nepastāvīgi savās īpašībās. Bet ar tirgus prasībām piemērotu preci, kura aizvien paliktu vienāda un kura vienādā labumā nāktu lielā daudzumā uz tirgus, mēs netiekvien viegli varētu pārvaldīt Rīgas tirgu, bet varētu iekarot varbūt vēl Pēterburgas tirgu. Liela daļa mūsu lauksaimnieku ir jau atzinuši, ka ir it ienesīgi pirkt mašīnas un mēslus caur biedrībām — kādēļ viņi nevarētu iet vēl vienu soli tālāk un iedomāties, ka kopīgiem spēkiem ir iespējams arī ražot daudz labākas preces pārdošanai un saņemt par viņām augstāku cenu. ... Biedrība gādātu par ražojumu labu izvērtēšanu, gan stādamās kā vidutāja starp ražotājiem un pircējiem, gan arī sūtīdama lopus uz izstādēm un arī citādiem līdzekļiem rūpēdamās par to, ka audzētie lopi top tālu pazīstami.»²⁴)

Tālāk autors aizrāda, kas viss jāievēro pie cūku audzēšanas biedrību nodibināšanas un rāda vairākus šādu ārzemju biedrību statutus. Beigās autors uzsver: «Visiem, kas cūkkopībā grib patiesi uz priekšu tikt, vajaga arī daudz mācīties un savas zināšanas paplašināt. Kā avoti, iz kuriem viņi varētu smelties zināšanas, vispirms būtu minami laikraksti un grāmatas, tad arī daudz var mācīties biedrību šapulcēs, noklausoties priekšnesumos, pārrunājot un pārspriežot dažus jautājumus. Arī izstādes ir laba mācīšanās vieta. Ne mazumu cūku audzētājs var mācīties arī iz paša novērojumiem mājās, cūku kūtī. Bet mācīšanās ziņā daudz ko varētu darīt it sevišķi caur skolu atvēršanu un instruktora pieņemšanu. ... īsu kursu sarīkošana būtu viens no instruktora svarīgākiem darbiem. ... Beidzot es gribu aizrādīt uz vienu lielu trūkumu, par kura novēršanu vajadzētu sākt nopietni rūpēties. Es domāju šē izmēģinājumu saimniecības, kuras varētu pētīt sevišķi cūku ēdināšanas jautājumus mūsu apstākļos, uzziņāt, kādi barības maisījumi ir tie labākie mūsu apstākļos. ... Bet mūsu lauksaimnieki šai ziņā ir vēl pavēsi, mēs neapzināties vēl paši sava labuma, mums trūkst vēl īsta uzņēmības

gara. Mums vajaga griezt uz mūsu trūkumiem to ļaužu un iestāžu uzmanību, no kuriem atkarājas viņu novēršana. Kas meklē, tas atrod . . .»²⁵⁾

Grāmatas pielikumā autors aplūko lauksaimniecības un cūkkopības un lauksaimniecības ražojumu eksporta progresu Dānijā, rādot, ko lauksaimnieki var sasniegt samērā īsā laikā ar noteiktu, saprātīgu un apzinīgu rīcību. Pieminējis, ka 1902. gadā Dānija izvedusi sviestu par 61 miljonu rubļu, cūkgaļas par 35 miljoniem un olu par 11 miljoniem, bet 1879.—1882. g. caurmērā gadā tikai attiecīgi par 9,5 milj., 1,5 milj. un 0,8 milj. rubļu, — autors izsaucas:²⁶⁾

«Man nav citu skaitļu pie rokas, bet es varu norādīt uz to, ka Kurzeme aptver aptuveni trīs ceturtdaļas no Dānijas zemes plašuma — un, draugi, par cik miljonu rubļu sviesta izved Kurzeme, par cik miljonu cūkgaļas izved Kurzeme un par cik miljonu olu? Un vai Kurzemē arī top turētas 511 cūkas uz katriem 1000 iedzīvotājiem? Viss tas runā skaļu un saprotamu valodu un aicināt aicina arī mūs staigāt līdzīgās tekās.»

Pašās beigās K. Ulmanis uzsver un pastrīpo:²⁷⁾

«Un vienīgie cīņas ieroči, kuri dāņu zemniekam palīdzēja tikt pie uzvaras, bija pašpalīdzība un kopdarbība.»

Cūkkopības attīstība Latvijā.

Arī cūkkopība, kuras attīstību ar saviem rakstiem un citiem darbiem pirms kara veicinājis K. Ulmanis, izvērtusies par ļoti plašu un svarīgu Latvijas lauksaimniecības nozari. No 557.000 cūku,²⁸⁾ kas saskaitītas Latvijā 1913. gadā un no tikai 481.000 1920. gadā cūku skaits pavairojies līdz 712.000 1931. gadā, 803.000 — 1935. gadā un 814.000 — 1938. gadā (jāievēro gan, ka cūku skaits vispārīgi stipri svārstīgs, arī cūku caurmēra kvalitāte nav arvien gluži vienāda; piem., 1936. g. saskaitītas tikai 674.000 cūkas; pēdējos gados cūkas tiek labāki nobarotas un katra cūka dod caurmērā vairāk gaļas nekā pirms 1930. gada). Kopējā gaļas produkcija²⁹⁾ Latvijā 1935. gadā bijusi 181.000 tonnu, bet cūkas gaļas vien ra-

žots — 111.000 t (liellopu un teļa gaļas — tikai 58.000 t, aitas gaļas — 12.000 t); cūkas gaļa sastādījusi 61% no kopējās gaļas produkcijas. Cūkas gaļa vēl ievērojami dārgāka par liellopu, aitas un teļa gaļu: piem., 1935. g. caurmērā Latvijas pilsētās svaigas cūkas gaļas cena³⁰⁾ bijusi 76 santimi, liellopu gaļas cena — 48 santimi, teļa gaļas cena — 45 santimi, aitas un jēra gaļas cena — 57 sant. kilogramā. Tādēļ cūkas gaļa sastāda vēl lielāku procentu no gaļas produkcijas kopvērtības nekā no gaļas produkcijas kopsvara — apmēram 70%.

Kārļa Ulmaņa pirmskara grāmatu un lekciju novērtējums.

Minētās K. Ulmaņa rokas grāmatas par piensaimniecību, govkopību un cūkkopību toreizējā kritika novērtējusi ļoti augsti, atzinusi, ka tās lauksaimniekiem ļoti derīgas. Piem., par «Ienesīgas piensaimniecības» otro, paplašināto izdevumu (1908. gadā) kritika aizrāda, ka grāmata sarakstīta ar lielu mīlestību, rūpību un lietpratību. «Par Ulmaņa grāmatas pirmo izdevumu kritika vienbalsīgi liecināja, ka tā tiešām ir nepieciešama rokas grāmata katram, kas ar piensaimniecību nodarbojas. . . . Ulmaņa «Ienesīgas piensaimniecības» pirmais izdevums tika dažos mēnešos jau pilnīgi izpārdots. Otrais izdevums — 1908. g. — divreiz lielāks. Ja šai grāmatai saimnieki sekotu, tad drīz vien izskatītos lauku mājās citādi! Būtu prieks dzīvot un strādāt.» («Zemkopis», 1908. g., Nr. 36.).

Citā vietā par šo pašu grāmatu teikts: «Tik populāras grāmatīņas, kā Ulmaņa «Ienesīga piensaimniecība», krievu, kā arī vācu valodās grūti atrast. Vārdu sakot, «Ienesīga piensaimniecība» ir atzinības cienīgs lietpratēja darbs, ar kura klajā nākšanu mums, latviešiem, radīta sava piensaimniecības literatūra.» («Dzimtenes Vēstnesis», 1909. g., Nr. 204.).

Par cūkkopības rokas grāmatu kritika rakstījusi:

«Var droši teikt, ka grāmatas sarakstītājam viņa nodoms — rādīt ceļu uz ienesīgu cūkkopību — ir teicami izdevies. Cerams arī, ka mūsu cūku turētāji nekavēsies ar šo ceļa rādītāju iepazīties un nopietni mēģinās sekot viņa aizrādījumiem. Ir taču gan laiks, ka ne caur nejaušību, ne caur labu laimi, bet caur lietpratīgu, apzinīgu rīcību arī cūkkopība top par ie-

nesīgu nozari mūsu saimniecībās.» («Zemkopis», 1909. gada, 16. lapp.).

Arī K. Ulmaņa pirmskara priekšlasījumiem lauksaimniecības jautājumos bijusi liela piekrišana. Tie bijuši gluži īpatnēji. Par to kādreizējais viņa klausītājs raksta šādi (Kārļa Ulmaņa 60 gadi, 137.—139. lpp., R. Dēliņa raksts):

„Pirmo reizi sastapu Kārli Ulmani 1903. gadā Valmierā, Kauguru lauksaimniecības biedrības sarīkotos piensaimniecības kursus. Toreiz Ulmanis vēl bija tikai students. Studiju brīvlaikā viņš bija uzņēmies piensaimniecības kursu lektora un vadītāja pienākumus. Es biju dzirdējis dažu labu lektoru, bet tādu kā Ulmani vēl ne. Es biju redzējis dažu labu izveicīgu un lietpratīgu skolotāju un praktisku darbu pasniedzēju, bet ne tādu kā Ulmani. Mums, kursu dalībniekiem, likās, ka Ulmanis taisni dzimis šādu kursu vadībai, jo viņš bija ideāls skolotājs. Viņš ticēja savam darbam un darija to ar visu sirdi un aizrautību. Pats vienmēr sajūsmas pilns, viņš prata arī mūs tā sajūsmināt, ka mēs sākām skatīties uz savu darbu pavisam citām acīm, kā līdz šim. Tik pazīstamie, parastie un ikdienišķie sviesta, skābēta krējuma un biezpiena izgatavošanas darbi, parādījās mums pavisam citā gaismā. Šie darbi, tāpat kā piena lopu ēdināšana, kopšana un slaukšana pēkšņi sāka tapt neparasti interesanta, saistīt mūsu vislielāko uzmanību, kā tiešām svarīgi un skaisti darbi, kas viņu darītājiem var sniegt patiesu un pilnīgu gandarījumu. Mums atvērās pavisam citu uzskatu pasaule, jo Ulmanis mums mācīja atrast skaistumu un apmierinājumu katrā darbā, un kaut šis darbs arī būtu tikai — govju slaukšana un ēdināšana . . .»

. . . Piensaimniecības kursi Valmiermuižā bija vieni no pirmajiem šādiem kursiem. Piensaimniecība toreiz mums vēl bija jauna lieta. Ulmaņa vadīto kursu praktiskos darbos tomēr jau piedalījās 60 dalībnieku. Uz viņa lekcijām sanāca pat līdz 300 klausītāju, kas tolaik bija pavisam nedzirdēts skaits.

«Rīgas Avīze», kas Ulmanim nebūt nebija sevišķi draudzīga, sniedza savā 1903. g. 213. numurā Ulmaņa kursu aprakstu. Starp citu, šinī aprakstā teikts: «Kas zīmējas uz kursu vadītāju K. Ulmaņa kungu kā instruktoru, tad jāatzīst, ka šie darbojas īstais spēks savā īstajā vietā. Nerunājot nemaz

par viņa spējām un dāvanām mācību pasniegšanā, darbu ierādīšanā, dzīvas intereses modināšanā un uzturēšanā kursantu starpā no pirmās līdz pēdējai stundai, jāpiemin tomēr tā mīlestība un pateicība, kādu kursanti parādīja K. Ulmanim kursu slēgšanas vakarā, kur runa pēc runas bija dzirdamas par instruktora pašreizējā darbu u. t. t.»

Ulmaņa slava izpaudās zibeņa ātrumā pa Valmieras un apkārtnes novadiem. Pēc Valmieras kursiem visur gribēja dabūt tikai Ulmani par kursu vadītāju.

Ziņkāres dēļ ierados pēc Valmieras kursiem vēl dažos piensaimniecībasursos Vidzemē un Zemgalē, kur strādāja citi vadītāji. Darba tehnikas jau netrūka arī tur, bet tādas darba sajūsmas un tādu darba prieku, kādu redzēju Ulmaņa vadītosursos, neredzēju nekur citur.»

Kāds cits sabiedrisks darbinieks par K. Ulmaņa priekšlasījumiem pirms kara un to īpatnībām atsauca šādiem vārdiem (Kārļa Ulmaņa 60 gadi, 125. un 130. lapp., H. Enzeliņa raksts):

«Savos, klausītāju uzmanību saistošos priekšnesumos, Kārlis Ulmanis nerunā vienīgi par tīrumiem, pļavām, ganībām un lopiem. Viņš griežas arī pie klausītāju dvēseles, rauga ieskandināt tās stīgas, iedezināt tanīs mīlestību uz dzimto zemi, brīdina no alkohola posta. Viņš runā par lauku sieviešu stāvokļa uzlabošanu, par tēvu un dēlu attiecībām, par jaunatnes saistišanu pie zaļajiem laukiem. Viņa runa saista, silda, aizgrābj, iejūsma.»

«Kārļa Ulmaņa darbība Valmierā 1913.—1915. g. skar visu Latviju. Viņa slava tālu paužas. Pēc viņa prasa pat attālāko novadu biedrības. No 1914. g. 23. janvāra līdz 6. februarim viņš runā Apūkalnā, Jaungulbenē, Rankā, Jaunpiebalgā, Jumurdā, Vestienā, Vietalvā, Šķibē, Nīgrandē un Durbē. No 28. novembra līdz 23. decembrim tā paša gada viņš tura priekšnesumus 18 vietās, pie kam 11 šo vietu kopā ir 2600 klausītāju. Viņa sarakstītās grāmatas izplatas pa visu Latviju. Viņa vadībā «Zeme» kļūst par plaši izplatītu laikrakstu, kam 1915. gadā jau pie 4500 noņēmēju.»

Par K. Ulmaņa, kā latviešu lopkopības reformatora, darbu kāds toreizējs lauksaimniecības darbinieks izsakās (J. Vāgnera raksts grāmatā «Kārļa Ulmaņa 60 gadi», 344. lpp.):

«Dr. K. Ulmani jau kā jaunu studentu lopkopības jautā-

jums ļoti interesējis. Viņš jau tad atzinis, ka latviešiem lopkopībai jāpiegriež tāda pat vērība kā dāņiem, jo Latvijas apstākļi daudzējādā ziņā līdzīgi Dānijai. Un ka viņa apsvērumi ir bijuši pareizi, to gaiši pierāda mūsu lielie panākumi lopkopībā.

Ka Dr. K. Ulmanis jau priekš kādiem četrdesmit gadiem, lai gan būdams vēl students, lopkopības jautājumu pilnīgi pārvaldījis, varam redzēt no viņa tālaika rakstiem. Tā, starp savām grāmatām atrodu 1900. g. nodrukātu rakstu: «Kas jāievēro pie govju slaukšanas». Šo rakstu vēl tagad var lasīt ar lielu interesi un tanī mēs atrodam īsumā visas pamata mācības par šo jautājumu.

. . . četrus gadus vēlāk Rīgas Latviešu biedrības zemkopības nodaļai laimējās Dr. K. Ulmani dabūt kā piensaimniecības kursu vadītāju un par viņa vadītiem kursiem zemkopības nodaļai ienāca vislabākās atsauksmes. Kursu apmeklētāji bija vārda pilnā nozīmē sajūsmināti un nevarēja diezgan nopriecāties par iegūtām mācībām. Pieprasījumi pēc Dr. K. Ulmaņa, kā kursu vadītāja, ienāca tik daudz, ka tas nevarēja visus izpildīt, jo viņš kursus varēja vadīt tikai brīvā laikā, jo nebija vēl studijas beidzis.

Bet kursus vadīdams un nākdams ar mūsu lauksaimniekiem tuvākā sakarā, Dr. K. Ulmanis drīz pārlicinājās, ka ar kursiem vien mūsu lopkopība nav pienācīgi izveidojama, bet nepieciešamas lopu pārraugu biedrības, kurursos iegūtās zinības zem lietpratīgas vadības var dzīvē izvest. Sevišķi pārraugu biedrības vajadzīgas, lai izveidotu un izaudzētu Latvijā piemērotu lopu sugu.

Es nekad neaizmirsīšu to brīdi, kad Dr. K. Ulmanis zemkopības nodaļas sēdē Latviešu biedrībā kā jauns students dedzīgiem vārdiem ņēmās aizstāvēt šo savu ideju, ka jādibina lopu pārraugu biedrības. Jau toreiz parādījās viņa lielās runas dāvanas un lielā ticība savam darbam, tā ka viņš īsā brīdī mūs visus pārliecināja un ieguva par saviem piekritējiem. Pārliecināti par lietas derīgumu un vajadzību, tūlīņ kērāmies pie darba un lūdzām Dr. K. Ulmani izdarīt vajadzīgos priekšdarbus. . . . Un patiesi, 1904. gada pavasarī iesāka darboties mūsu pirmās lopu pārraudzības biedrības.

Ar kādu mīlestību Dr. K. Ulmanis pieķērās šim lielajam darbam, pierāda arī tas, ka tad, kad vajadzēja izstrādāt vāja-

dzīgās listes, iekārtot grāmatas un citus priekšdarbus, viņš sevišķi šim nolūkam atbrauca no ārzemēm, sastādīja listes, iekārtoja grāmatas, pārbaudīja pārraugus un ievadīja darbā gan mācīdams, gan dodams vajadzīgos aizrādījumus.

. . . Un kādi panākumi ir bijuši šim Dr. K. Ulmaņa radītam sugas izkopšanas darbam, to mēs gaiši varam redzēt, ja pašķirstam mūsu pārraugbiedrību grāmatas un rezultātus salīdzinām ar tiem datiem, kādi bija priekš 35 gadiem un kādi ir tagad. Toreiz kā ideālu uzstādīja birkavu sviesta no govīs, un tagad šis ideāls jau tālu pāršņiegts, jo ir govīs, kas izdod vairāk kā divus birkavus sviesta. Dr. K. Ulmanis var patiesi būt lepns uz savu radīto darbu . . .»

Lauksaimnieku ieņēmumi no piena produktiem un gaļas.

Ienākums no lauksaimniecības Latvijā 1935. gadā bijis³¹⁾ 393 milj. ls, un to starpā ienākums no piena devis 116 milj. ls, no gaļas — 90 milj. ls, kopā 206 milj. ls — vairāk kā pusi no kopējā ienākuma no lauksaimniecības (no šī kopējā ienākuma — 393 milj. ls — nav atskaitītas saimniecības ēku un inventara amortizācijas sumas, arī par lauksaimnieku parādiem kredītiestādēs nomaksātie procenti un izdevumi par mākslīgiem mēsliem un pirktu spēkbarību, kopā par visiem šiem posteņiem 45 milj. ls).

N a u d ā lauksaimnieki par pārdotiem ražojumiem 1935. gadā ieņēmuši 176 milj. ls,³²⁾ to starpā 47,3 milj. ls no piena produktiem un 40,4 milj. ls — no gaļas (galvenā kārtā no cūkas gaļas), kopā — 88 milj. ls, t. i. pusi no 176 milj. ls. Pusi no kopējiem lauksaimnieku naudas ieņēmumiem dod piena produkti un gaļa.

Bet lauksaimnieku naudas ieņēmumi noteic lauksaimnieku pirkšanas spēju, un no pēdējās ļoti atkarīgi mūsu rūpniecības darbības apmēri, tirdzniecības apgrozījumi un visa mūsu pilsētu saimnieciskā dzīve un pilsētnieku labklājība. Tādēļ saprotams, cik tālejošas tautsaimnieciskas sekas un sakarības ir lauksaimnieku svarīgajiem naudas ieņēmumiem no lopkopības — no piena produktiem un gaļas.

Un šo tik svarīgo lauksaimniecības nozaru veicināšanā un stiprināšanā — pirms kara, kara laikā un patstāvīgās Latvijas

valsts laikmetā — plaši un sekmīgi piedalījies Kārlis Ulmanis.

Dzīve Amerikā.

Derēs dažas īsas piezīmes arī par vienu ievērojamu K. Ulmaņa dzīves un darbības posmu ārzemēs — Amerikas Savienotās Valstīs, kur viņš grūtā darbā pavadījis 6 gadus, 1907. līdz 1913. g., kā Krievijas valdības vajāts politisks emigrants. K. Ulmanis dzīvojis tur galvenā kārtā Nebraskas valstī, Omahas (Omaha) un Linkolnas (Lincoln) pilsētās; vēlāk arī Teksas valstī.

Nebraskas valsts (Nebraska) ir Amerikas Savienoto Valstu pašā centrā (vidū), ap 200.000 kvadratkilometru liela, tā tad apmēram trīsreiz lielāka par Latviju. Iedzīvotāju galvenā nodarbošanās te — lauksaimniecība. Nebraskas valsts ir viena no vistipiskākām Savienoto Valstu lauksaimniecības valstīm. Iedzīvotāju skaits tanī 1910. g. (tā tad tanī laikā, kad te dzīvoja K. Ulmanis) bijis 1.200.000 (bet 1860. gadā — tikai 29.000, 1880. gadā — 452.000). Galvenās kulturas te kukuruza un kvieši. (Šie dati pēc: The Encyclopaedia Britannica, 13. izdevums, 19. sējums, 323. lpp.). Teksas (Texas) valsts ir labi tālu no Nebraskas valsts. Tā ir Savienoto Valstu centralā daļā, bet pašos dienvidos, blakus Meksikai, pie Meksikas jūras līča. Tā ir lielākā valsts Savienotās Valstīs — ap 700.000 kvadratkilometru. Iedzīvotāju skaits 1910. gadā bijis te 3.900.000. Arī šī valsts ir galvenā kārtā lauksaimniecības — zemkopības un lopkopības — zeme. Galvenās kulturas te — kukuruza un kokvilna; arī plaša lopkopība. K. Ulmanis ilgāku laiku dzīvojis un darbojies te Haustonas (Houston) pilsētā, gandrīz pie paša Meksikas jūras līča. (Dati par Teksas valsti — pēc tā paša izdevuma, 26. sējuma, 688. lpp.). — Šie daži skaitļi dod zinamu ieskatu par vietām, kur 6 gadus, apmēram 29—35 g. vecumā, dzīvojis un darbojies mūsu valsts prezidents Kārlis Ulmanis.

Materialu par šo Kārļa Ulmaņa dzīves posmu ir maz. Galvenais avots te līdz šim — viņa vēstules H. Enzeliņam (Valmierā), Kauguru, vēlāk Baltijas lauksaimnieku biedrības priekšniekam. Atbraucis Amerikā ar niecīgiem naudas lī-

dzekļiem, ar vājām angļu valodas zināšanām, bez kādiem sakariem, — K. Ulmanis no sākuma, 1907. gadā, strādājis kādā lauku saimniecībā — farmā, kā vienkāršs strādnieks; vēlāk — Omahā, kādā pienotavā, no sākuma grūtu fizisku darbu, vēlāk — pie piena un krējuma izmeklēšanas. Pēc tam viņš studē Linkolnā lauksaimniecību un vēlāk paliek tur pats par lektoru un mācības spēku. Jau pēc diviem Amerikas dzīves gadiem K. Ulmanis ar savu lielo darbu un spējām — tik tālu ticis un tā iecienīts, ka uzstājas ar priekšlasījumiem arī Nebraskas valsts lauksaimnieku sapulcē (protams, angļu valodā) Linkolnā. Vēl vēlāk viņš ir piensaimniecības uzņēmuma vadītājs un īpašnieks. — Pēc amnestijas izsludināšanas Krievijā 1905. gada revolucionāriem K. Ulmanis 1913. gadā atgriežas dzimtenē. — No Amerikas K. Ulmanis atsūtījis uz Latviju daudzus rakstus, kas pa daļai iespiesti latviešu lauksaimniecības žurnalos, pa daļai nolasīti Baltijas lauksaimnieku biedrības rīkotajās lauksaimnieku sapulcēs. Šādu sapulču dienas kārtībā tanīs gados arvien bijis izsludināts arī agronoma K. Ulmaņa referats par kaut kādu lauksaimniecības jautājumu, kas atsūtīts H. Enzeliņam no Amerikas.

K. Ulmanis atzīst, ka Amerika ir «plašāka, lielāka, brīvāka pasaule» (savā vēstulē H. Enzeliņam no Omahās 1907. gada 30. sept.), ka te labāk dzīvot un darboties nekā Vācijā (kur viņš kādu laiku bija dzīvojis pēc emigrēšanas no Latvijas). No minētajām vēstulēm redzams, ka K. Ulmanis aizbraucis arī uz tālo Čikagu, kur toreiz notikušas divas lielas lopkopības izstādes. Par tām viņš vēlāk raksta, ka «izstādes bija lieliskas» un «man to izstāžu apmeklēšana atnesa neskaitamus labumus». Nodzīvojis Amerikā trīs gadus, viņš raksta: «... es nu esmu Amerikā jau trīs gadi nodzīvojis, daudz mācījies un dažā labā ziņā grozījis agrākos uzskatus» (vēstule H. Enzeliņam no Linkolnas, 1910. g. 19. martā).

K. Ulmaņa lielo praktisko interesi uz saimnieciskām lietām, uz dažādiem darbiem un darbu paņēmieniem, un praktiskās saimnieciskās dzīves pazīšanu, kā arī viņa gādību par savas tautas labklājību, rāda šāds raksturīgs gadījums. Viņš atsūta H. Enzeliņam uz Valmieru dāvanu — dažus modernākos darba rīkus. Par to viņš raksta:

«Es izsūtīju vakar no šejienes vienu «šķinķību» priekš Jums. Braukādams še par tām muižām, es redzēju saimniekus

lietojot visādus sīkus rīkus, kuri ir ļoti parocīgi, bet, cik es zinu, pie mums pavisam sveši. Es tad nu nopirku dažus no viņiem un nosūtu Jums. Varbūt Jūs varat viņus izprovēt un parādīt arī izstādē, varbūt arī citi gribētu vēl pirkt. Aiz šā iemesla es, uzskaitīdams atsevišķus gabalus, pievedīšu arī cenas, lai nu gan vispārīgi «šķiņķību» cenu nemēdz minēt.

3 «knīpstangas», kuras Jūs atradīsiet kā ļoti parocīgas; tās krokodiļu cangas maksā 1 dolaru, tās baltās 75 un tās melnās — 65 centi.

1 skrūvju griežamais, kura koks ir cauru vidu un satura 11 dažādus daiktus un maksā 1 dolaru.

1 zāģis ar 3 asmeņiem dzelzs zāģēšanai. Viņš ņem cietāko dzelzi tikpat kā sviestu. Maksā 1 dolaru un asmeņi 10 centu gabalā . . .» u. t. t. (Vēstule H. Enzeliņam no Linkolnas, 1908. gada 24. jūlijā.) — Šādi rīki tiešām neesot bijuši toreiz pazīstami Valmieras apvidū, kā to apliecina H. Enzeliņš.

Plašajā Amerikā, kur saimnieciskā dzīve ārkārtīgi intensīva un darbs grūts, gūtie pieredzējumi, piedzīvojumi un pāstrādātie darbi labi noderējuši K. Ulmanim vēlāk — viņa lielajās cīņās par latviešu tautas labklājības pacelšanu un Latvijas valsts izkarošanu, uzturēšanu un stiprināšanu.

Kā pacelt latviešu lauksaimniecības ienesīgumu.

Kārlis Ulmanis pirms kara rosīgi darbojies arī vispārīgi latviešu lauksaimniecības stiprināšanas darbā, arī ar citāda satura rakstiem un lekcijām skubinādams latviešu zemkopjus uz ražīgāku, racionalāku un sekmīgāku darbu. Kādā savā vēstulē H. Enzeliņam (no Leipcigas, 1904. g. 1./14. janvārī) viņš raksta par motīviem, kas viņu spiež rakstīt par lauksaimniecības jautājumiem: «Maņš vienīgais dzineklis ir — izplatīt zināšanas un palīdzēt, palīdzēt pareizo ceļu atrast uz izglītību un lauksaimniecības ienesīgumu.» Plašā principālā rakstā³³) «Grūtie laiki», kas iespiests laikrakstā «Zeme» īsi pirms pasaules kara — 1912. gadā, K. Ulmanis saka:

«Sūdzības un gaudošanās par grūtajiem laikiem kā negrib, tā negrib beigties. Visur, kur tikai pāris lauksaimnieku satiekas, tur runa drīz vien griežas ap šo jautājumu. Un patiesi, laiki ir grūti. Katrā ziņā mūsu laucinieku dzīvē varētu būt

daudz vairāk saules gaismas un prieka un mazāk biezu melnu mākoņu un nopūtu. Bet kādēļ laiki ir tik grūti? To zina katrs, kā liekas. Labība lēta, strādnieki dārgi, kāda tur tālāka paskaidrošana vajadzīga. Vai ne tā? Un pie tam šis paskaidrojums ir vēl tik ērts, viņš uzskaita lietas, kuras, kā liekas, no mums pašiem ir pilnīgi neatkarīgas. Ko tad mēs varam darīt, ka labība lēta? Un dārgie strādnieki? Vai, mēs jau gadiem sūdzamies par strādnieku trūkumu, un tomēr pilsētas atņem visus labākos strādniekus. Un maksāt lielākas algas mēs nespējam, patiesi nespējam. ... Diezin vai mums neizdotos atrast vēl citus grūto laiku cēloņus, kuru novēršana izrādītos, varbūt, vieglāka, vienkārši aiz tā iemesla, ka lielā daļa grūto laiku cēloņu ir meklējami pie mūsu lauksaimniekiem pašiem un nevis kaut kur ārpusē... Cik ir to saimnieku, kuri ir mēģinājuši pacelt ienākumus, atstādami laikam nepiemērotu saimniekošanas kārtību, pāriedami uz ienesīgākām lauksaimniecības nozarēm? ... Cik ir to saimnieku, kuri no bankām izņēmo naudu patiesi ir izlietojuši derīgu mašīnu iegādāšanai? u. t. t. Žēlošanās un skarbi vārdi mājās, sapulcēs, krogos vai arī vienpusīgi rakstot avīzēs — tas ir gandrīz viss. Vārdi, vārdi, bet kur ir darbi?

«... algas ir kāpušas tādēļ, ka strādnieki redzēja, ka viņi cītur var nopelnīt vairāk, vai ka cītur viņus sagaida vieglāka un patīkamāka dzīve. Te nu nav vērts ķerties laika ritenim spieķos, cerībā viņu apturēt, bet viss, ko mēs varam darīt un kas mums ir jādara... ir lielāku algu maksāšana un cenšanās padarīt strādnieku dzīvi tik patīkamu, cik mums tas ir iespējams... Ņemsim 150 pūrvietu lielu māju. Cik strādnieku top turēti šādā mājā? Es domāju, trīs puīši, divas meitas un viens gans veiks visus darbus. Un teiksim, ka nu tagad jāmaksā katram puisim 20, katrai meitai 15 un ganam 10 rubļu (zeltā) lielāka alga nekā tas senāk bija parasts... Kopā tas iztaisītu 100 rubļu algās no jauna klāt. Kur lai to naudu rauj, jūs teiksat. Jautājums ir svarīgs un atbilde nav viegla.

... mana atbilde būtu šāda: Tais mājās ar 150 pūrvietām zemes kādas 30 pūrvietas būs ziemāji, kāda nu tā lauku kārtība pie mums vēl ir. Mūsu zemnieks nokuļ, teiksim, 8. graudu, un žēlošanās par grūtajiem laikiem aizņem

tik daudz laika, ka viņam nemaz nav vaļas pamēģināt izzi-
nāt, vai kādā nebūt ceļā nevarētu tikt pie labākas ra-
žas, piemēram, kaut arī ar labākas sēklas iegā-
dāšanos. Bet, beidzot, kāds ārpusnieks labi iestāsta un
viņš iegādājas jaunu rudzu šķirni. Un nākošajā gadā, kad
viņam jāmaksā tie 100 rubļi ārkārtīgi augstajās algās, viņš
nokuļ no pūrvietas parasto 8 pūru vietā 12. Kopā tas būtu
120 pūru vairāk un 2 rubļi pūrā, tas iztaisītu 240 rbļ. Nu-
pat teiktais nav tenkas, bet paties piedzīvojums, kad es 1906.
gadā pierunāju vienu saimnieku iegādāties Petkusas rudzus
sēklai. Tagad sakat man, vai viņam izmaksāja jaunās sēklas
iegādāšana 240 rubļus, jeb vai ārkārtīgo 120 pūru ievākšana
un izkulšana izmaksāja tik daudz? Protams, ka nē, un tā tad
iznāk, ka viņš var gan iespēt maksāt lielā-
kas algas strādniekiem, ja viņš ir spiests to da-
rīt, un pie tam atlicināt arī ko sev pašam, ja
tik viņš zina, kā ķerties pie lietas pareizi.»

Tālāk autors atgādina lauksaimniekiem vēl citus lī-
dzekļus lauksaimniecības ienesīguma pacelšanai. Piem., ar
mašīnu iegādāšanu var pamazināt strādnieku skai-
tu un pie tam darbu labāk un ātrāk padarīt. Te var izlietot
arī kreditu. Tomēr kredīts izlietojams apdomīgi — tikai
saimniecības ienesīguma celšanai: «Un tas saimnieks, kas ir
izmēlis savu kreditu dārgu zirgu un tambora ratu iegādāša-
nai, nu, tas var sākt sagatavoties uz savas vietas atdošanu
citam.»³⁴) Svarīga ir lopu pareiza barošana: «Mēs
turam sliktas govīs un ēdinām viņas nepietiekoši un tad be-
igās brīnamies, kādēļ tās naudiņas ienāk tik maz. Ēdinādami
govīs apzinīgi un ar saprašanu, mēs varētu pacelt ienākumus
necerētā kārtā... Kādā izmēģinājumā Amerikā izrādījās,
ka tās pašas govīs pie labas un apzinīgas barības ražoja aptu-
vis 40% sviesta vairāk, nekā pie sliktas un nepietiekošas ba-
rības. Pie tam mārciņa sviesta izmaksāja abos gadījumos uz
mata tikpat daudz.» Saimnieks var iegādāties visla-
bāko sēklu ne tikai rudziem, bet arī citai labībai, sakņaugiem
u. c.; viņš var zemi pienācīgi apstrādāt, ie-
audzēt labākas govīs, pāriet uz ienesīgāku lauku
kārtību, uz ienesīgākām nozarēm. «Vajaga tikai uz-
purināties un saprast laika zīmes.»

Pievilcīgākas dzīves sagādāšana laucinieku jaunajai paaudzei.

Grūto laiku atvieglošanai K. Ulmanis šai rakstā sevišķi uzsver vēl vienu ļoti nopietnu lietu — saimnieku bērnu saistīšanu pie lauku darba:³⁵⁾

«Viena lieta būtu vēl sevišķi uzsverama, un to darīdams, es gribētu parunāt dažus vārdus ar mūsu saimnieku dēliem un meitām. Viņu skaits ir liels — bet kāds ir viņu liktenis? Viena daļa paliek mājās un strādā un strādā . . . Viena daļa paliek mājā un nedara it nekā. Viena daļa aizplūst pasaulē un ne aizvien atrod cerēto laimi. Es teicu: viena daļa paliek mājā un strādā, bet lielākā daļa nestrādā mājā. Kādēļ tā? Netik strādāt. Vai nu tas ir jau tā viņu dabā, vai atkal vecāki ir viņus samaitājuši, neievadīdami pie laika viņu darbības dziņu pareizās sliedēs. Pie šīs šķiras pieder tā saimnieka 25 gadus vecā meitiņa, kura gandrīz vai pagība, kad es viņai gribēju rādīt, kā govīs jāslauc. Viņa savā mūžā nebija slauceni rokā paņēmusi. Bet, paldies Dievam, šīs šķiras locekļu skaits nav lielais. Otrā šķira aizplūst uz pilsētām, viņiem negribas mājās palikt, jo mājās viņiem nesola it nekā. Beidzot, trešā šķira paliek mājās un strādā melnās miesās. Un ko viņi dabū par to? It nekā! Kalpu puīši un meitas dabū algu, dabū apģērbu un pārtiku; saimnieku bērni strādā par pārtiku un apģērbu vien. Kādēļ gan tas tā ir? Protams, jūs teiksiet, ka grūtie laiki vainīgi. Bet es gribu teikt, ka tēvi nemāk saimniekot laikiem piemērotākā kārtā . . . Sākiat saimniekot apzinīgi, dariet iespējamu to, ka jūs variet maksāt saviem bērniem algas kā gājējiem, kā tas notiek citās zemēs, un jūs redzēsiet, ka jūsu bērni ar mīļu prātu paliks mājās, palīdzēs jums strādāt un pārvarēt grūtos laikus. Ja jūsu dēli zinātu, ka viņi mājās dabūtu par savu darbu piemērotu atlīdzību, vai jūs domājiat, ka viņi skrietu uz pilsētu par skrīverīšiem, pelnīdami gadiem ilgi desmit vai divdesmit rubļu mēnesī? Tā ir ubagu dzīve. Bet uz laukiem, mājās, viņi ne kapeiku nesauc par savu, pilsētā viņiem pieder mazākais tas, ko viņi nopelna.»

Tālāk K. Ulmanis spēcīgi aicina latviešu lauksaimniekus cienīt savu darbu:³⁶⁾

«Atmetiet veco ieskatu, kuru jums ir iepotējuši jūsu vergu laiku kalpinātāji, it kā jūs nebūtu nekas, bet ka kaut kāds plikadīda ar spožiem, kaut arī cauriem zābakiem, ir kungs. Neiepotējiet šo indi saviem bērniem! Bet māciet viņus cienīt jūs, sevi pašus un zemnieku kārtu. Un jūsu bērni paliks mājās un palīdzēs jums apkopt lauku un kūti.» Vēl autors sirshīgiem vārdiem liek zemniekiem pie sirds vairāk rūpēties par savu bērnu dzīvi un darbu tēva mājās, lai cieši saistītu tos pie lauku mājām un lauku darba:

«Un ja jūs gribiet padarīt viņu dzīvi vēl pievilcīgāku, tik pievilcīgu un patīkamu, ka patiesi tik tie aizietu svešumā, kuri mājās nav vajadzīgi, tad dodiet saviem bērniem vairāk brīvības. Dodiet viņiem arī iespēju baudīt sava darba augļus jau no paša sākuma. Dodiet saviem bērniem rokās savu mazu īpašumu jau no pašas mazotnes, iekams viņi vēl var stāties īsto strādnieku rindā. Ļaujiet viņiem pavairot šo īpašumu ar viņu pašu pūlēm, un pieradiniet viņus tādā ceļā nodoties mājas darbiem, ieaudziniet viņos mīlestību uz zemi, uz lopiem, uz ražīgu darbu. Saistiet viņus pie mājas, tad vēlāk viņi neskries pasaulē. Jau no mazām dienām jūs nomanīsiet pie saviem bērniem patīkšanu uz dažādu nodarbošanos. Labi tad, attīstiet un stipriniet šīs īpatnējās tieksmes. Tam bērnam, kuram patīk zemes darbi, dodiet stūrīti zemes un raža no šī zemes stūrīša lai ir viņa. Tam bērnam, kuram patīk zirgi, dodiet kumeļu, lai viņš audzē to par savu. Citam dodiet atkal govi, citam mājputnus u. t. t. Un ienākums lai ir viņu. Vai arī jums neizliekas, ka šādā ceļā jūs saistītu savus bērnus pie mājas, mācītu viņus mīlēt zemnieka darbu, zemnieka dzīvi ar visām viņas bēdām, bet arī ar visiem viņas neizsmeļamiem prieka avotiem? Un šādi rikodamies mēs it viegli pavairosim strādnieku skaitu katrās mājās pa vienam vai divi pirmā labuma strādniekiem. Vai tad neatnāktu labāki laiki mums un mūsu bērniem?»

Nevienprātības nozīme latviešu sabiedriskā un saimnieciskā dzīvē.

K. Ulmanis šai rakstā pastrīpo arī lielo latviešu sabiedriskās un saimnieciskās dzīves trūkumu — nevienprātību un noskaidro tās cēloņus: «Daudz lietas nebūs vienam pašam paveicamas . . . Un viņam vajadzēs biedroties ar kaimiņiem, viņam vajadzēs piekerties kopdarbībai. Tomēr šie radīsies lieli kavēkļi, jo šie stāsies ceļā pēdējā laikā tik slavenā latviešu nevienprātība . . . Kas ir šīs parādības cēloņi? Un te mēs nākam atpakaļ pie visas mūsu nelaimes iesākuma — pie dzimtbūšanas un verdzības. Gadu simteņiem ilgi latvietis tapis turēts tumsā, gadu simteņiem ilgi tik tas tapa labākā stāvoklī, kas vislabāk mācēja kungiem pielabināties, citus apmelot, mānīt, un viņiem ādu pār acīm vilkt nost. Vai verdzības laikos varēja kaimiņš kaimiņam uzticēties, vai varēja paļauties uz to, ka viņš nemeklē vienīgi savu labumu, mīdams sava tuvāka tiesības kājām, vai pat brālis brāļam varēja ticēt! Un šī noslēgšanās par sevi, šī vientuļā ceļa staigāšana, šī neuzticēšanās citiem, šī sargāšanās no kopdarbības ar citiem, jo piedzīvojumi bija mācījuši būt uzmanīgiem — visas šīs lietas turpinājās gadu simteņiem, tapa mantotas no paaudzes uz paaudzi . . . Nevienprātība, neuzticēšanās un kopdarbības trūkums, kā verdzības nenovēršamās sekas, visas šīs lietas negrozīsies uz labo pusi, iekams latvju tautas dvēsele nebūs šķīstīta no verdzības ļaunajām atliekām, iekams latvieši arī iekšēji, garīgā ziņā nebūs pacēlušies no kārtas par tautu. Bet tas nav panākams pārmērīgi īsā laikā, jo ceļš uz šiem dzidrākiem augstumiem ir grūtumu un kavēkļu pilns.»

Latviešu politiskā spēka un izglītības pavairošanas nepieciešamība.

Svarīgākais un pat vienīgais līdzeklis to panākt, pēc autora domām, ir izglītības veicināšana:

«Skolu mums vajaga bērniem un jaunekļiem, priekšlasījumu pieaugušiem, tautas augstskolu mums vajaga. Mums vajaga atrast ceļus un līdzekļus, kā rādīt latvju tautai viņas trūkumus, uzrādīt šo trūkumu cēloņus un tad rādīt arī ceļu,

kā atsvabināties no šiem trūkumiem.» Lauksaimniekiem šeit palīdz arī laikraksti, izmēģinājumu saimniecības, dažādi lauksaimniecības instruktori u. t. t. Tomēr instruktoru skaita pavairošana, izmēģinājumu saimniecību un skolu ierīkošana ir ļoti grūta, atzīst autors, rādot arī, kā visu to panākt. Par galveno līdzekli autors atzīst latviešu politiskā spēka un svara pacelšanu, ar politisku cīņu palīdzību, lai iegūtu noteikšanu par pašu samaksāto nodokļu sumu izlietošanu arī latviešu lauksaimniecības veicināšanai.

«Jā, cik jauki tas skan: izmēģinājumu saimniecības, skolas, instruktori! Bet mūsu rokas ir saistītas, mūsu spēciņš ļoti vājš. Iemesls ir vienkāršs. Par visu šo lietu izvešanu mēs varēsim sākt domāt tikai tad, un tikai tad mēs sāksim iet milzu soļiem uz priekšu, kad mēs būsim sasnieguši mūsu spēkam un mūsu skaitam piemērotu līdzdalību vietējā pašvaldībā. To nevajaga aizmirst! Un taisnīgā, likumīgā ceļā cīnīdamies par mūsu tiesībām, mēs to arī sasniegsim. Tikai nekad neaizmirsīsim, ka šis ir visa kodols. Ar labprātīgām dāvanām vien mēs nevaram ne skolas celt, ne uzturēt, tam pasākumam mēs esam par jaunu un par nabagu. Zemes kase, kurā lielāko daļu naudas mēs iemaksājam, lai gādā par skolām, izmēģinājumu saimniecībām u. t. t. Bet tas nenotiks tik ilgi, kamēr mēs būsim tikai naudas iemaksātāji un nevis izdevēji.»

Raksta beigās K. Ulmanis vēlreiz uzskaita svarīgākās lietas, kas varētu atvieglot zemkopju stāvokli, vispirms minot: «Mūsu skaitam, spēkam un vajadzībām piemērota līdzdalība vietējā pašvaldībā.» Tālāk — izglītības veicināšana, lauksaimniecības skolas, izmēģinājumu saimniecības, instruktori, labāki lauksaimniecības laikraksti, kopdarbība, lauku darba spēka nokārtošana šādiem līdzekļiem: «saimnieku dēlu un meitu lielāka piedalīšanās pie lauku darbiem, strādnieku dzīvi vajaga padarīt vieglāku un patīkamāku, tas kopā ar augstākām algām aizmūrēs viņus no aiziešanas uz pilsētām.» Autors piezīmē, ka šīs prasības (par lauku darba spēku nokārtošanu) grūti izpildīt, bet tās ir jāpilda un šo izpildīšanu atvieglos šādu punktu ievērošana: mašīnu iegādāšana plašā apmērā, ienesīgāko un laikiem

piemērotāko lauksaimniecības nozaru izkopšana, apzinīga rīcība un saimniekošana laukā, sētā un kūtī.

Šo plašo principālo rakstu «Grūtie laiki» K. Ulmanis noslēdz šādiem dedzīgiem, uzmodinošiem vārdiem:

«Kad sāks latvju tauta mosties un celties saimnieciskā laukā, kad sāks viņa darīt tos darbus, ko citas tautas ir jau izvedušas, vai vēl tagad dara. un kuri ved pie labklājības un laimes? Nevis gaidīt uz labāku laiku nākšanu, bet ķerties pie darba un pārvērst sliktos laikus labajos — tas ir mūsu cienīgs uzdevums. Grūti, protams, grūti, bet viss darbs taptu vieglāks, ja mēs beidzot sapurinātos, izberzētu miegu no acīm un nokratītu šo smago, veco dzimtbūšanas lāstu — šo visu centību nāvējošo nodošanos liktenim, šo verdzisko: es nezinu, es nevaru, es nemāku, es nespēju . . . Saņemsim dūšu, celsimies un sāksim strādāt, un viena apziņa lai uztura mūs stiprus, lai dod mums jaunus spēkus, kad mēs sākam pagurt, lai uztura mūs nelokamus un negrozamus jauno ceļu staigājot, un šī apziņa lai ir: mums pieder nākamajie labie laiki.»

Tādi bijuši K. Ulmaņa uzskati par latviešu lauksaimniecības stāvokli Latvijā īsi pirms pasaules kara, 1912. g. (kad autors bijis apm. 35 g. vecs), un par tās uzlabošanas un pacelšanas darba paņēmieniem. Jau toreiz un vēl agrāk K. Ulmanis sludinājis kopdarbības un vienprātības nepieciešamību latviešiem, un sevišķi rūpējies, lai lauku dzīve kļūtu pievilcīgāka un patīkamāka, kā saimniekiem, tā arī strādniekiem, lai saimnieka ģimenes vidū valdītu lielāka draudzība un satiecība, lai paceltu cieņu pret zemnieka darbu, padarītu to vieglāku un ienesīgāku un saistītu zemniekus un viņu ģimenes locekļus uz laukiem, lauku darbā. Lai visu to panāktu, viņš atzinis arī par gluži nepieciešamu — pacelt latviešu politisko spēku un varu — pavairojot latviešu līdzdalību vietējā pašvaldībā. K. Ulmanis pirms kara arvien skubinājis latviešu zemkopjus pavairot savas zināšanas, lai pielietotu tās lauksaimniecības pacelšanas darbā.

Kā saistīt uz laukiem jaunatni.

Lai piegrieztu vērību lauksaimnieku bērnu ciešākai saistīšanai tēva mājās un viņu ieinteresēšanai lauku darbos, K. Ulmanis šim svarīgajam lauksaimniecības jautājumam veltījis vairākus rakstus un nodaļas savās grāmatās pirms kara un arī patstāvīgās Latvijas valsts laikā, gan ar sirsnīgiem, pārlicinošiem vārdiem, gan ar humoru un satiru skubinot lauksaimniekus — vecākus izturēties pret saviem bērniem, kā palīgiem darbā, draudzīgi un nākt tiem pretim dažādu viņu vajadzību apmierināšanā. Šinīs rakstos autors bieži izmantojis visādus gadījumus un pamācības arī no Amerikas un citu tālo zemju dzīves. Piem., rakstā «Saimnieku dēli»³⁷ (iespiests «Zemkopī», 1910. gadā) autors aizrāda, ka «saimnieku dēlu stāvoklis Baltijā nav nekāds apskaužamais.» Daļa kalpo vecākiem ilgus gadus bez kādas atlīdzības, citi — aiziet uz pilsētām meklēt labāku dzīvi. «Patiesībā gan lielākai daļai saimnieku dēlu labākā vieta būtu tēvu majas, ja tikai viņi še varētu cerēt mazākais uz tikpat lielu atlīdzību, kā viņi var dabūt citur, vai cik lielu atlīdzību viņu tēvs maksā svešiem strādniekiem. Diemžēl, mūsu lauku saimnieku uzskatī ģimenes lietās ir tik apsūnojuši, ka vēl paies labs laiks, iekams še varēs manīt jaunu vēsmu pūšanu.»

Šinī rakstā (kas sarakstīts Amerikā) autors iepazīstina lasītājus ar kādu rakstu kādā Jaunzēlandes lauksaimniecības žurnālā par saimnieku dēliem, kurā uzsvērts: «Ja jūs esiet zemkopis un gribiet, lai arī jūsu dēls taptu par zemkopi, tad māciet viņu jau no mazām dienām godāt viņa tēva darbu un arodu... Neprasiet no jūsu dēla, lai viņš tikai strādā, no saules līdz saulei. Bez atpūtas un papriecāšanās neviens nevar justies laimīgs un apmierināts... Nekad nenopeļat savu dēlu, ja viņš ir bez vainas, pat tad nē, ja jums pašiem rodas kavēkļi ceļā un jūsu pasākumi draud ņemt pavisam negaidītu virzienu. No Dieva puses neņirgājaties un nejokojaties par jūsu dēla uzņēmumiem vai plāniem. Skataties uz savu dēlu nevis kā uz muļķi, nevarīgu bērnu, bet kā uz vīru. Mūžīga nopaļāšana iznīcina zēna uzņēmības garu... Sāciet jau pie laika darīt viņu par jūsu nodomu un plānu līdzzinātāju... Nekad nela-

mājiet savu dēlu . . . Neatraujiet viņam to naudu, kuru viņš nopelna ar savām rokām. Ja jūsu dēls neietu pie darba, jums viņa vietā būtu jātura puisis, — kādēļ tad gan nemaksāt jūsu pašu dēlam par viņa darbu mazākais tikpat daudz, kā jūs maksātu svešam cilvēkam... Vai tad jūs nevariet iedomāties, ka 5 rubļi (zeltā) 10 gadu zēna acīs ir vairāk nekā 5000 tad, kad jūs būsiet miruši un viņš būs saimnieks? Nelieciet savai ģimenei bādu mirt, domādami, ka visi labākie ražojumi jāved uz tirgu un jāpārdod. Plaša un daiļa dvēsele nevar attīstīties miesā, kura izbadojusies. Uzbūvējiet sev tik labu dzīvojamo ēku, cik labu tik iespējiet, un neapkraujiet savas mājas ar parādiem. Gādājiet par patīkamu, gaišu dzīvojamo istabu ar grāmatām, laikrakstiem un muziku . . .»

Līdzīgas domas atrodamas rakstā³⁸) «Tēvs un viņa dēls» (iespiests žurnālā «Zeme» 1914. gadā), piem.:

«Nav ne mazāko šaubu, ka simtiem jaunekļu būtu palikuši tēvu mājās un būtu dzīvē tālāk uz priekšu tikuši, ja viņu jaunībā vecāki būtu izturējušies pret viņiem ar lielāku saprašanu un gudrību.» Arī te aprakstīts kāds labs piemērs no ārzemēm, kur tēvs-lauksaimnieks ļoti rūpējies par savu dēlu. Beigās autors piezīmē: «Diemžēl, tas ir tikai svešzemes piemērs. Kurš tēvs vai māte darīs man to prieku un iesūtīs «Zemei» latviešu oriģinālu ar līdzīgu saturu?»

Rakstā³⁹) «Dēls un viņa tēvs» (arī iespiests «Zemē» 1914. gadā) K. Ulmanis, starp citu, saša: «Daudzi tēvi izturas pieklājīgi pret strādniekiem un dažu labu kļūdu palaiž viegli, bet tai pašā laikā lamā savus bērnus un dara viņiem pāri tiklab ģimenē, kā arī svešu ļaužu priekšā. Un tomēr tad viņi vēl brīnas, ka dēls sāk beidzot kurnēt par to, ka kumeļu viņam sola un ļauj viņam to audzēt un naudu beigās patura tēvs, vai atkal dusmās griežas pret dēlu, kad vaina meklējama citur.»

Cilvēks — vissvarīgākais faktors lauksaimniecībā.

Vēl kādā rakstā⁴⁰) «Tēvu mājas un tēvu dēli» («Zeme», 1914. gadā) K. Ulmanis saka: «Mēs runājam daudz par lauksaimniecības pacelšanu, viņas tehnisko un saimniecisko iz-

veidošanu, bet pie tam ļoti bieži aizmirstam cilvēkus pašus, kas apstrādā mūsu zemi, aizmirstam tiklab vecos, kā jaunus. Un dēlu un meitu jautājums mūsu lauku mājās ir ļoti svarīgs. Patiesībā tas laiks nav tālu, kad viņš būs vissvarīgākais no visiem lauksaimniecības jautājumiem. Par visām lietām, mums jau tagad ir liela vajadzība pēc nopietniem un sajūsmas pilniem lauku jauniešiem, kuri ar miesu un dvēseli pieķeras lauksaimniecībai, kuri ir spējīgi izpētīt lauku dzīvi un redzēt arī viņas gaišās puses un nojaust, ko zemkopība mums patiesībā nākotnē var dot. Tiklīdz kā mums radīsies vairāk šādu jaunu cilvēku, tad arī visa lauksaimniecības uzlabošana un pacelšana ies daudz ātrākiem soļiem uz priekšu un saimniecību ienesīgums tik tad sāks īsti pacelties. Bet tagad viņu skaits ir mazs. . . » Rakstā ievietots piemērs par tēvu, kurš nav pielaidis dēlu, kas pārnācis no skolas «pilns dedzības un jaunu domu», pamēģināt pacelt tēva saimniecības ienesīgumu ar jauniem paņēmieniem, teikdams: «Nekā jauna nav vajadzīgs, kas mums bija labs diezgan, ar to arī tev jāiztiek.» Ar šādu rīcību tēvs dēlu aizdzinis uz pilsētu.

To pašu mērķi K. Ulmanis panāk ar humoru un satīru rakstā⁴¹) «Noteikumi mūsu dēlu aizdzīšanai svešumā» («Zeme», 1914. gada Nr. 12.):

«Kamēr viņš vēl mazs, iedāvināsim viņam kādu teļu, vai sivēnu vai kumeļu, ko viņš varētu saukt par savu, kopt, audzēt un barot. Un kad dāvana ir tapusi kaut ko vērtā naudā un mūsu dēlēns stipri pieķēries savam mīluļam — tad pārdosim viņu un, saprotams, naudu lai tēvs iebāž kabatā. Kad dēls nāks lielāks un vecāks, nekad nesāksim pārrunāt ar viņu mūsu māju uzdevumus un padarīšanas un arī citādi neļausim viņam iedomāties, ka viņam ir kaut kas koīģs ar mūsu māju. . . . kā tikai taisni tas darba daudzums, ko viņš ar savām rokām var padarīt. Centīsimies uzturēt viņā to pārliecību, ka tik ilgi, kamēr viņš paliek pie mums, viņa daļa ir tikai darbs un atkal darbs. Zemi apstrādāt var kaut kurš muļķis. . . . Vajaga turēt sliktas govīs un vispārīgi necensities saimniekot saskaņā ar mūsu laiku prasībām un zināšanām. Tad jau ar drošu pieri var dēlam apgalvot, ka saimniecība it nekā vairs neienes. Vajaga šo apgalvojumu atkā-

tot mazākais reiz nedēļā. Dēls beidzot noticēs un aizies projām . . . Ja nu tagad visi šie padomi izpildīti . . . un viņš tomēr vēl paliek mājās un nav aizbēdzis tālā svešumā, tad vajaga jau pie laika pārliecināties par to, vai viņa galvā vēl viss ir kārtībā.»

Ļoti plašajā rakstā⁴²) «Tēva vēstules dēlam» («Zeme», 1915. g.) K. Ulmanis vēl par šo svarīgo lauksaimnieku bērnu jautājumu saka, starp citu, tā:

«Jau visu laiku priekšlasījumos un tepat arī «Zemē» es esmu centies griezt mūsu zemes arāju vērību uz to, ka galu galā pati svarīgākā lieta mūsu zemkopja darbā nav zeme, gaiss un lopi, bet gan cilvēks pats savās attiecībās pret savu darbu. Esmu es centies uzsvērt arī to, no cik liela svara būtu, ja varētu reiz apturēt mūsu lauku jaunatnes aizplūšanu projām pasaulē, no cik liela svara būtu, ja tēvs un māte paši mācītos ne tik vien savu darbu strādāt, bet viņu arī mīlēt un raudzītu modināt arī savos bērnos mīlestību uz zemi, uz lauku dzīvi un uz darbu . . . Grūti pateikt, kādēļ tas tā, bet mūsu lauku dzīvē es vēl nebūt neesmu novērojis par daudz sirsnības vai mīlestības. Mēs esam par daudz noslēgušies katrs sevī, par daudz auksti viens pret otru, un tas, diemžēl, jāsaka arī par satiksmi starp tēvu, māti un dēliem, meitām. Un kaut jēl visur gaišāk iedegtos šī dievišķīgā liesma — mīlestība, kura mūs visus salsilda un mudina uz labiem un lieliem darbiem. Un katrs godīgi pastrādāts darbs ir liels un cēls, lai viņš arī cik niecīgs izskatītos.»

Zināšanu vajadzība lauksaimniecībā.

K. Ulmanis savos pirmskara rakstos arvien uzsvēris izglītības un zināšanu vairošanas nozīmi un arvien uzmodinājis zemniekus mācīties un pielietot iegūtās zinības savā saimniecībā, cīnījies pret lauksaimnieku un citu vienaldzību. Te piem., varētu minēt tādus rakstus,⁴³) kā: «Vai kursi un skolas atmaksājas?» («Zeme», 1910. g.); «Viens vienīgs derīgs mājiens būtu pietiekoša atmaksa» («Zeme», 1910. g.); «Lauksaimniecības pacelšanas lieta» («Baltijas Lauksaimnieks», 1910. g.). Tanīs autors starp citu raksta:

«Dažs labs lauksaimnieks, kas nevīžo apmeklēt biedrību sapulces, vai piedalītiesursos, aizbildinas ar to, ka tur jau nekā jauna nedabūnot dzirdēt. Dažs saka pat, ka viņš zinot visu jau tikpat labi, kā tie runātāji un skolotāji. Kas tā domā, tie maldas . . . It kā viens vienīgs derīgs mājiens, viens vienīgs aizrādījums, uzmodinājums, ierosinājums neatmaksātu daudzkārtīgi sapulču vai kursu apmeklēšanu! Vai nav jau piedzīvots, ka šādi mājieni ir viņu klausītājiem aiztaupījuši dienas un nedēļas grūta darba, aiztaupījuši izdevumus un pacēluši ieņēmumus?»⁴⁴)

«Iedomāsimies mūsu lielo lauksaimniecības biedrību skaitu un ilgos gadus, kamēr viņas jau pastāv, un tad, no otras puses, iedomāsimies atkal lauksaimnieku piedalīšanos šajās biedrībās, šo biedrību sprastos mērķus un patieso darbību un šīs darbības augļus. Un tad prasisim: cik ir mums patiesu, īstu un darbīgu lauksaimniecības biedrību? Iedomāsimies mūsu dažādos kursus un lielā pulka izturēšanos pret viņiem un kursu panākumus. Neviens gan negribēs noliegt, ka kursi darijuši bezgala daudz laba, bet kā uz kursiem un viņu nozīmi skatās dažs labs, to rāda tas, ka nesen kaut kur tika izteiktas domas, ka piensaimniecības kursi nu vairs nebūtu vajadzīgi, jo viņi esot nu jau noturēti tikpat kā katrā draudzē . . . Ņemsim tikai vienu lietu — kopmoderniecību jautājumu. Jau no paša sākuma, no 1902. gada, šais cursos mēģināts griezt lauksaimnieku vēribu uz kopmoderniecībām. Laikrakstos pirmie uzsaukumi parādījās jau ap 1890. gadu, un nu tik vēl tagad (aplūkojamais raksts iespiests 1910. gadā. A. C.) sāk ļaudis tā kā mosties un miegu iz acīm berzēt.»⁴⁵)

Tālāk šai rakstā autors aizrāda uz laikrakstu un lauksaimnieku vienaldzīgo izturēšanos pret Bērmuižas izmēģinājumu saimniecību, kura darbojas ļoti grūtos apstākļos, bet tomēr daudz pastrādājusi; aizrāda arī uz lauksaimnieku samērā vājo interesi pret lauksaimniecības laikrakstiem.

«. . . lai dienas un nedēļas laikraksti modina lauciniekos dziņu un cenšanos uz priekšu tikt, lai viņi atvēlē vairāk telpu vispārderīgu lauksaimniecības lietu veicināšanai, lai ieteic kursus un skolas plašāki, raksta vairāk par kopdarbības svētību, allaž un allaž norādīdami arī uz lauksaimniecības

rakstu derīgumu un nepieciešamību, iztulkodami saviem lasītājiem-lauciniekiem, kādus labumus viņi var sagaidīt no zinamu ievērojamu rakstu lasīšanas, kuri atrodami tai un tai lauksaimniecības laikrakstā!»

Autors norāda uz citām zemēm, sevišķi uz Amerikas Savienotām Valstīm, kur valdība izdod lielas summas lauksaimniecības pacelšanai — skolām, izmēģinājumu saimniecībām, instruktoriem, kursiem, lekcijām u. c. Autors aizrāda arī, ka latviešu pilsētnieki, arī tirgotāji, rūpnieki, ņem par daudz maz dalības lauksaimniecības pacelšanas darbā, «lai gan dažs labs no viņiem ir tapis bagāts tikai ar laucinieku pabalstu.»

«Tie laiki, kad lauksaimnieki varēja rīkotos uz labu laimi un pēc acumēra, ir jau sen pagājuši. Tagadējos laikos šāda rīkošanās kā pa tumsu neder vairs nekur. Šo laiku lauksaimniekiem vajaga būt spējīgiem pārredzēt viņu darba iznākumu un sekas — un izvēlēties to ceļu, kurš nozīmē vislielāko peļņu. Dārgie cilvēki, augstās algas, dārgās mašīnas, dārgie zirgi, lielleidzumi par mēsliem — un tomēr tikai knapi vidējas ražas, vai atkal laika un naudas izšķērdēšana ēdinot un slaucot govīs, kuru ražības pārbaudīšana rādītu, ka peļņas vietā viņas nes zaudējumus. Vēl par daudz mēs dzīvojam kā pa tumsu — un sūdzamies par grūtajiem laikiem. Tas pats kapitāls, tas pats darba daudzums, izlietots ar ziņu un prātīgi un ar saprašānu tais pašās mājās, pie tām pašām ļaužu algām un tām pašām ražojumu cenām — pataisītu dažu labu saimnieku bagātu. Un vai tas nav jau noticis?»⁴⁶⁾

Par kursu un skolu atmaksāšanos K. Ulmanis, starp citu, raksta, apstājoties pie kāda Amerikas piemēra:

«N. N., kurš apmeklēja īso lauksaimniecības kursu Viskonsinas universitatē, nogāja vēlāk uz Idacho valsti un uzņēmas pārziņu par 15 govju lielu ganampulku. Pirmā lieta, pie kuras viņš ķērās, bija govju piena svēršana un izmeklēšana. Un it drīz viņš atrada, ka tikai 4 govīs atmaksāja barību, turpretim 11 pārējās bija gatavie liekēži. Un līdzīgus piedzīvojumus varētu pastāstīt par daudziem zemkopju dēliem, kuri ir pārvērtuši zaudējumus peļņā, vienīgi pateicoties tikai zi-

nāšanām un ierosinājumam, kuru viņi bija ieguvuši 14 nedēļu ilgajā īsajā kursā.⁴⁷⁾

Darba mīlestības un garīga darba nepieciešamība lauksaimniecībā.

K. Ulmanis arvien skubina latviešu zemniekus pielikt visus garīgos spēkus lauksaimniecības un savas saimniecības uzlabošanā un pacelšanā, uzsverot, ka tikai tādā ceļā, pie tam mīlot zemes darbu, iespējama latviešu zemnieku un viņu ģimeņu materialās un garīgās labklājības pacelšana; viņš rāda arī zemnieka darba augstāku un cēlāku nozīmi tautas dzīvē. «Zemē», 1915. gadā, K. Ulmanis raksta:⁴⁸⁾

«Ja mēs paskatāmies lauksaimnieka dzīvē un darbā, tad it viegli ir redzams, cik lielu iespaidu uz viņa darba ienākumu atstāj viņa gara stāvoklis. Kurš ķeras pie sava darba ar prieku un sajūsmu, kuru šis darbs spēj valdzināt, kurš mīlē savu darbu, tas tiek uz priekšu, bet tas otrs atpaliek. Un nepietiek, ka šī mīlestība dibinas vienīgi tikai uz iegūšanas un tīrās peļņas aprēķiniem.

Mūsu dienās īsts lauksaimnieks, kam nav nekādu blakus ienākumu, nevar cerēt no savas zemes tikt pie pārtības, ja viņš neļaujas savam ikdienas darbam sevi saistīt un valdzināt. Viņam vajaga ļaut arī viņa prātam un garam līdzī strādāt pie dažādo jautājumu atrisināšanas. Un tikai šādā ceļā varēs šos jautājumus ar panākumiem atrisināt un pārvarēt grūtības, kuras stājas pretī viņa dziņai sasniegt lielāko tīru atlikumu. Un piemērots ienākums ir nepieciešams, bez tā nekā tālāks nav domājams.

Bet lai nu tiktu pie šī pamata, uz kura var daudz ko būvēt, tad nepieciešami vajadzīgs ir arī, ka katrs zemes strādātājs ziedo pienācīgo laiku tiklab savai mājai, kā arī sava prāta un gara izkopšanai. Viņam vajaga iegādāties grāmatas, lasīt un no viņām mācīties. Viņam vajaga lasīt sava aroda laikrakstus, viņam vajaga apmeklēt sapulces, priekšlasījumus, kursus un citas mācības iestādes. Katram zemes strādātājam vajaga zināt, ko dara, kā strādā un ko jaunu iemācās un atrod citi viņa darba biedri, ko jaunu atrod un ko jaunu māca zinātņu vīri par lietām un darbu, kuru strādādams viņš no-

pelna pārtiku sev un piederīgiem, kā arī grib iegūt līdzekļus, kas dotu viņam iespēju rūpēties arī par savām un savu piederīgo garīgām vajadzībām. Vienīgi ar roku darbu tas nav sasniedzams, še smadzenēm jānāk palīgā.

Ja tas tā nav, tad viņš nekur netiek, viņš top līdzīgs tiem tūkstošiem lauksaimnieku, kuri vairāk nekā nav kā vienkārši zemes rušinātāji, iegūdami tikai knapi tikdaudz, ka lai būtu ko paēst un apģērbties, iedami, beidzot, uz mūža dusu ar neizkoptu prātu, nekad nebaudījuši darba un viņa panākumu prieku un laimi, nekad nejutušies silti tai apziņā, kas zemnieka darbs īsti ir un ko viņš nozīmē . . . Viņi domā, ka viņi veduši īstu cilvēka cienīgu dzīvi, lai gan patiesībā viņi bijuši tālu no tā . . .

Mēs varam atrast tūkstošiem māju, kuru izskats gaiši rāda, kādi saimnieki viņās ir dzīvojuši. Saimnieki, kuri nebija varējuši savās mājās, uz savas dzimtās zemes, savā darbā atrast it nekā, kas būtu spējis viņus saistīt un valdzināt. Saimnieki, kuriem viņu zeme nekā nespēja iedvest, kuriem visas zālītes, puķītes un koki bija tikai nedzīvi priekšmeti, saimnieki, kuri nekad nebija sildījušies pie dabas mātes krūts, kuri nekad nebija jauduši dzert iz viņas neizsmeļamiem dzīves avotiem jaunu prieku, jaunu spēku, jaunu cerību.

Tūkstošiem māju ir bezgala cietušas taīsni no tā, ka tiem vīriem, kas viņas valdīja un apstrādāja, nebija nekāda plašāka skata, ne arī kādu garīgu dziņu . . .

Bet bez zināšanām, bez garīgas attīstības, bez sava darba mīlēšanas nav nekad lauksaimniecībā domājama uz priekšu iešana, nav arī nekādas izredzes uz lielākiem ienākumiem, nav arī domājams un cerams, ka citi cilvēki sāks zemnieku vairāk ievērot un cienīt. Nekas no visa tā nepiepildīsies, kamēr arī lauksaimnieks pats nesāks atkratīties no vecajiem aizspriedumiem, no šaurajiem uzskatiem par dzīvi un darbu, kamēr viņš nepārvērtīs sevi par saprātīgu vīru ar plašāku un dziļāku skatu, un spēs saskatīt tās iespējamības, kuras sniedz viņam viņa zeme, lai spētu sagādāt gaišāku un laimīgāku dzīvi sev un saviem piederīgiem; lai viņš beidzot

spētu īsināt garās stundas un noņemt zemes darbam viņa smagumu, lai viņš spētu tikt pie lielākas turības, pie pienācīgām tiesībām, un iemantotu arī citu sabiedrības šķiru tādu cienību, kādu viņš pilnā mērā pelna.»

Kādā citā K. Ulmaņa rakstā («Zemē», 1915. g.) par lauksaimniecību kā dzīves darbu, par izglītības un zinātnes lielo nozīmi lauksaimnieka darbā atrodam šādus vārdus un atziņumus⁴⁹⁾ (kas ielikti kāda vecāka Amerikas lauksaimnieka mutē):

«Visstingrākais pierādījums un pamatojums, kas runā par labu lauksaimniecībai kā dzīves darbam, ir meklējams daudz dziļāk par vienkāršo dienišķas maizes un apģērba nopelnīšanu vai arī pāri palikušo rubļu sakrāšanu . . . Ja mūsu laikos ir kāds vīrs pasaulē, kurš ar pilnu tiesību var staigāt ar paceltu galvu un izgāztu krūti, tad tas vīrs ir lauksaimnieks, kurš ar savām rokām uz savas zemes ir sējis sēklu zemē un pļauju savācis. Šī darba veikšana dod īstu prieku un apmierinājumu, tik lielu, ka to nemaz nevar apsvērt tas, kas pats to nav izbaudījis. Un prieks un apmierinājums rodas nevis no sagaidamās algas, bet gan no izdarītā darba paša . . . Es arī esmu nopelnījis šad un tad pa rubļam, pirkdams un pārdodams lopus vai zirgus, vai arī no kāda pirktā un atkal pārdota zemes gabala, vai arī citās līdzīgās padarīšanās. Bet prieki par šādi nopelnītu naudu nekad nav bijuši diez cik lieli. Šajos veikalos es nekad neesmu ielicis smadzenes, tikai izmanību un aukstu aprēķinu. Šie mani veikali nav ne par kapeiku pavairojuši cilvēces bagātību un mantu. Viņi it nekā nav no jauna radījuši. Pateicoties viņiem, tikai daži rubļi no citu ļaužu kabatām ir atraduši ceļu uz manu kabatu. Kopā ņemot, cilvēce no šādiem maniem veikaljiem nekādā ziņā nevar ne mazāko ieguvumu uzrādīt.

Bet es esmu lepns uz tiem rubļiem, kurus esmu ieguvis no mana darba laukā un kūtī. Še nav nekas tāds, par ko varētu teikt: no vienas kabatas ņem, otrā liek. Še nav nekādu zemu nolūku piemaisījuma. Ja es esmu izsējis pusotra pūra auzu uz pūrvietas un ražojis no jauna klāt divdesmit un vairāk pūrus, tad es esmu kaut ko padarījis un sašniedzis.»

« . . . ražodams kviešus uz mana lauka, es esmu pa-

līdzējis pacelt cilvēces labklājību... Nav daudz citu arodu, kur tas labāki būtu izdarams.»

«...lauksaimniecība ir varens darba lauks, un ja cilvēks pats būs no īstās vielas, tad viņš še atradīs lielāko un patiesāko apmierinājumu un gandarījumu.»

«...Jaunlaiku lauksaimniecība ir pavisam visjaunākā laika. Izklaudas pavisam neticami, kad tā iedomājas, ka pati vecākā cilvēku nodarbošanās būtu tikai kā pati beidzamā tikusi nostādīta uz zinātniska pamata. Bet tas ir taisnība... Abrama tauta, kas ganija savus lopus, vai Varava laiku zemes arāji bija gandrīz tikpat gudri kā mūsu zemkopji deviņpadsmitā gadu simteņa pirmajā pusē. . . . Grāmatu par lauksaimniecību mums toreiz nebija (t. i. minētā vecā Amerikas laucinieka jaunības dienās. A. C.). Uz daža laba mūsu kaimiņa grāmatu galda atradās tikai vienīgi dzimtas fotogrāfiju albums un kalendars. . . . Visa lauksaimniecība toreiz balstījās uz iedomātām lietām un uz māņticības. Cik tur bija patiesu zināšanu, tas bija tīrais nieks. Jo lauksaimniecības zinātnes jau toreiz mums nebija.»

«...Kamēr manā jaunībā nemaz nebija iespējams tikt pie zinātniskās izglītības lauksaimniecībā, tad šolaiku jaunākie lauksaimnieki ne ar ko nevar vairs aizbildināties, ja viņi nav neko mācījušies un grābstas vēl kā pa tumsu...»

Arī vēl dažus gadus vēlāk, pēc Latvijas valsts izcīnīšanas, K. Ulmanis rakstījis par šo pašu svarīgo jautājumu. Piem., 1921. gadā «Zemes Spēkā» (K. Ulmanis toreiz bija šī lauksaimniecības žurnāla redaktors) kādā savā rakstā («Smadzeņu spēks»), izmantojot kādu Amerikas piemēru.⁵⁰⁾

«Smadzeņu spēks, kurš ir nepieciešams, lai ar labiem pānkumiem apsaimniekotu vidēja lieluma lauku māju, ir tikpat liels, kā tas, kurš vajadzīgs, lai vadītu kādu banku vai kādu lauksaimniecības skolu, vai kaut kādu citu krietnu pasākumu.»

«...kā tad ar to saskan tas, kā ievērtē paši savu darbu deviņi no katra desmita mūsu lauksaimnieku? Vai viņi domā un paši tic tam, ka ir vajadzīga tikpat liela smadzeņu vingrība, tikpat plaša sagatavošanās, tikpat liels zināšanu krājums, tikpat liela izdarība un veicīgums vidējas mājas saimniekam, kā bankas, fabrikas vai skolas direktoram? Nē, viņiem nav

šādu domu, ne šādas ticības. Viņi paši ievērtē savu darbu un sava darba smadzeņu spēka patēriņu daudz zemāk. Daudzi no viņiem skatās uz savu māju kā uz vietu, kur viņiem, ne-labvēlīga likteņa spiestiem, jārauga kaut kā savu iztikšanu sagādāt. Viņu darbs nepilda viņus ar lepnumu; viņus nemoka ne dziņa pēc lielākām zināšanām, ne arī jautājumi: kāpēc? un priekš kā? Viņiem nav ne mazākās godkāribas parādīt, ko ar smadzenēm varētu arī uz zemes padarīt un panākt. Bet ievērtēdami tik zemu savu smadzeņu spēku, savas saimniecības iespējamības, neiedomādamies par to, ka, ja viņi liktu darbā savu prātu un smadzenes, viņi gūtu arī lielāku peļņu no sava darba, viņi paši ir atbildīgi par to, ka viņu saimniecības paliekas uz zemas attīstības pakāpes . . . Bet tiklīdz kā lauksaimnieks grozīs savus uzskatus pats par sevi, arī viņa saimniecība sāks uzplaukt un uz-ziedēt . . .

. . . Trūkumi tīrā muskuļu darba spējā var tikt uzlaboti ar mechanisku rīku palīdzību un ar tādu dzīves iekārtu, kurā taupa un uztura miesas spēkus, smadzenēm, turpretim, nav nekāda mechaniska atvītotāja . . .»

Tautas garīgo spēku un darba spēju uzturēšana un celšana.

Kārlis Ulmanis pirms pasaules kara un kara laikā rakstījis un runājis ne tikai par dažādiem latviešu lauksaimniecības tehniskiem, ekonomiskiem un kulturaliem jautājumiem, bet arī par lietām, kas var interesēt katru cilvēku — lasītāju vai klausītāju, vai tas ir laucinieks, vai arī kaut kuras citas nodarbošanās nozares vai sabiedriskās grupas piederīgais. Tie ir K. Ulmaņa daudzie raksti par vispārējo praktisko dzīves gudrību, par cilvēka dzīves un darba mērķiem, par uzcītības, dzelzs gribas, neatlaidīga darba izšķirošo nozīmi cilvēka dzīves cīņās un to panākumos. Šādos rakstos citēti dažreiz divu Amerikas rakstnieku — praktiskās dzīves gudrības prātnieku — O. S. Mardena un R. V. Traiņa darbi. Šāda satūra rakstus K. Ulmanis ievietojis pirmskara un kara laika žurnālos un avīzēs, bet daudz par šiem jautājumiem rakstījis arī Latvijas valsts pastāvēšanas laikā. Tāpat viņa runās, vēl mūsu dienās, sastopami līdzīgi dedzīgi, sirsnīgi un enerģiski

teicieni un prātojumi par enerģiskas cīņas un darba nepieciešamību un nozīmi dažādu dzīves mērķu sasniegšanā. Šādi K. Ulmaņa raksti (un runas) savā kopsumā būs ievērojami iespaidojuši mūsu tautas garīgos spēkus, palīdzējuši tos celt un vairot, un stiprinājuši arī tautas saimnieciskos spēkus un veicinājuši tautas saimnieciskos sasniegumus. Jo kā visā cilvēka dzīvē, tā arī saimnieciskos darbos un pasākumos, lai gūtu labus panākumus, visur nepieciešama stipra griba, uzcītība, neatlaidība, stingrs darbs, ticība savai lietai. Tas sākams par lauksaimniekiem, strādniekiem, inteligentiem darbiniekiem, rūpniekiem, amatniekiem, tirgotājiem, valstsvīriem u. t. t. Daudzi K. Ulmaņa rakstu lasītāji un viņa runu klausītāji būs nopietni padomājuši par viņa izteiktām domām un padomiem, un būs šādā vai tādā veidā mēģinājuši tos pielietot arī savā dzīvē, darbā un centienos. Daudzi šādi K. Ulmaņa raksti parādījušies taisni dziļa tautas posta laikā, piem., pasaules kara laikā un arī citos gadījumos. Šādos brīžos un laikmetos tie palīdzējuši latviešu tautai uzturēt savu garīgo spēku un izturēt visas grūtības.

Dažas domas un pamudinājumus, padomus, kas izteikti šāda satura K. Ulmaņa rakstos, rāda sekojošie izvilkumi no viņa rakstiem.

1915. gadā, pasaules kara laikā, K. Ulmanis skubina nezaudēt spēkus, aukstasinību un izturību kara grūtību dēļ:

«Nekad un nevienā vietā tas vēl tā nav bijis, ka cilvēka darbs un dzīve būtu bez grūtībām, šķēršļiem, kavēkļiem un pārbaudījumiem. Ir mūsu vidū tādi cilvēki, kuru sirdis saplok un kuri zaudē visu dūšu netikvien tad, kad jāskatas grūtībām un šķēršļiem tieši acīs, bet jau tikai iedomādamies par tām. Ir mums daudz tādu, kuri, it kā domādami, ka ar patiesajām bēdām vēl nepietiktu, mūžīgi zūdas par tādām grūtībām, kuras pastāv tikai viņu iedomās, kuras patiesībā mūs, varbūt, nekad nerasnīgs. Viņi tērē savu laiku, šķiež savus spēkus un it kā nemaz nemana, ka savā darbā viņi sāk atlaisties un, varbūt, ka tikai viņu pašu darba samazinātā raženība gan var novest viņus pie lielām grūtībām . . .

. . . Bet ir mūsu vidū daudz tādu, kuri ir mācījušies nevaimanāt grūtību un pārbaudījumu brīžos. Kuri sajūt, ka tikai ugunī zelts tiek šķīstīts no nevērtīgajiem piemaisījumiem.

Kuri zina, ka jo grūtāka bija cīņa, jo saldāka ir arī uzvaras sajūta. Kuri nojauž to, ka bez grūtībām un bez cīņas viņi nebūtu tas, kas viņi tagad ir, nebūtu tur, kur viņi tagad ir. Šo vārdu patiesību rāda mums katrs solis cilvēku dzīvē visos laikos. Un it sevišķi mums jācenšas nezaudēt dūšu un neļaut ne pašiem, ne citiem izsamist taisni patreiz (t. i. 1915. g. pasaules karā. A. C.) kad dažs labs ir sācis jau domāt, ka saule nespīd šodien vairs tik spoži kā vakar. Kad dažam labam sāk spēki pagurt un sirds baiļoties. Taisni šinī laikā arī mums nākas pierādīt, ka mēs par velti neesam gājuši dzīves skolā; taisni šai laikā mēs pierādīsim, ka arī mēs saprotam to, ka pārbaudījumi un grūtības nes ne tikvien pārejošu postu un nelaimi, bet arī palielošu labumu un svētību.

Labs piemērs un sirsnīgs vārds nav savu spēku zaudējuši arī mūsu laikos. Un nu ir reize padomāt par dāņu zemnieku, pa kura zemi karš gāja pāri taisni pirms 50 gadiem. Ir reize padomāt par buru tautiņu . . .»⁵¹) («Zeme», 1915. gadā).

1917. gada janvarī un februārī, pasaules kara laikā, īsi pirms revolūcijas Krievijā, politiska un saimnieciska sabrukuma laikā, K. Ulmanis cenšas uzturēt tautas gara stāvokli, enerģiju, drošsirdību un cīņas garu ar rakstu, kurā, starp citu, lasam:

«Nav nekāda «likteņa» tādā ziņā, it kā zinami notikumi jau uz priekšu būtu nolikti un no ārpuses tikt mūsu ceļā sviesti. Mēs paši nosakam savu likteni ar tām domām, kurām mēs ļaujam mūsu prātā nostiprināties un pār mums valdīt . . . Ir daudz labāki un arī godīgāki, ja mēs pārlicināmies, ka mēs paši savu likteni nosakam un tad šo atziņu ar drošu prātu pārvēršam darbos, nekā apsūdzēt kaut ko nepazīstamu un nezinamu, ko mēs paši savā nespēkā saucam par likteni.»

«Ir vesela rinda domu un jūtu, kuru sekas allaž ir labas. Pie viņām pieder: cerība, pašāvēība, drosme, priecīgs prāts, mīlestība, līdzjūtība, prieks un miers. Visas šīs domas un jūtas ir radošas un viņas atstāj pacilājošu iespaidu uz mūsu garu un spēcinošu iespaidu uz mūsu miesu. . . . Ir, turpretim, vēl otra vesela rinda domu un jūtu, kuras savā būtībā ir nevēlamas, noārdošas . . . Še pieskaitamas bailes, rūpes, bēdas,

dusmas, ienaidis un skopums. Visas viņas ir noliedzošas un zemas, tādas, kas cilvēku velk uz leju . . .

. . . No visām šīs šķiras jūtām visdraudošākās un vissamaitājošākās ir baiļošanās un zūdīšanās. Baiļošanās var parādīties visādos veidos: bailes no tā, ka mēs varētu zaudēt mantu, kas mums pieder, vai arī cilvēkus, kas mums tuvi un mīļi; bailes no nelaimes gadījumiem, no slimības, no nāves; turklāt vēl baiļošanās visos šajos gadījumos arī par un priekš cilvēkiem, kas mums dārgi. Vislaunākās ir tās nenoteiktās, neapprakstamās bailes no kaut kā, kas mums varētu uzbrukt, lai gan mēs paši nespējam sev izskaidrot, kas tās īsti par briesmām varētu būt. Bet mēs nedrīkstam ļauties pieskaitīt sevi pie tiem, kuri bailes pazīst. Cilvēks, kurš pasaules cīņā kaut ko nozīmē, bailes nepazīst. . . . Pašsavaldīšanās ir visur vajadzīga. . . . Divas lietas ir nepieciešamas, lai mēs varētu laimīgi kļūt: pirmkārt, mums nevajaga zūdities par to, ko mēs grozīt nespējam, un, otrkārt, mums nekad nevajaga zūdities par to, ko mēs grozīt spējam. . . . Kas pastāvīgi dzīvo vienās rūpēs un bailēs, no tā laime bēg; jā, liekas pat, ka viņš ir līdzvainīgs pie tā, ka laime sāk arī no citiem bēgt. Baiļošanās un zūdīšanās mums nekā nevar dot, viņas var nest mums tikai zaudējumus. . . . Mūsu domu un jūtu iedarbošanās uz mums pašiem ir gandrīz nemanāma, bet tomēr ļoti spēcīga un neatlaidīga. Un še tāpēc ir meklējami cēloņi lielākai daļai likstu, kuras mums uzbrūk.»⁵²) («Līdums», 1917. gada 27. janvāra un 18. februāra numuros).

Tanī pašā 1917. gada sākumā kādā citā rakstā atrodam šādus vārdus par kalpošanu tautai un par dziļākas un pilnīgākas dzīves nozīmi:

«Ilgu laiku visā pasaulē valdīja uzskats, ka dzīvē it viss griežas tikai ap katra paša es, ka panākumi, laime un personīga pilnība sasniedzama tikai tad, ja pastāvīgi domā par savu es. Bet tā bija liela un nelaimes pilna alošanās. Jo patiesība un pareiza atbilde meklējama taisni otrā pusē. Meklējama tur, uz to norāda lielais, negrozamais dzīves likums: kas savu dzīvi pazaudē citiem kalpodams, tas viņu atradīs. Tas ir: jo vairāk mēs savus dzīves spēkus izlietojam citiem kalpodami, citu labā strādādami, jo pilnīgāka un bagātāka, jo

augstāka un plašāka, jo skaistāka un laimīgāka top mūsu pašu dzīve.

... Vai tava vēlēšanās ir tapt par ievērojamu valstsvīru, tautas darbinieku? Tad padomā vispirms, ko nozīmē vārds valstsvīrs: taču vīru, kas savus spēkus un savu dzīvi grib ziedot savai valstij (tautai). ... Bet kas patiesībā dzīvo tikai ar sevi vien un savu labklājību nostāda pāri par daudzu tūkstošu labklājību, tas nekad nevar būt īsts tautas darbinieks, jo tādām jābūt iekšķīgi lielākam.

... Vai tu esi rakstnieks? Viss, ko tu raksti, nekad nevar stāvēt augstāk par to, kas tu pats esi. Tu gribētu uzrakstīt kaut ko, kas tomēr būtu augstāks un labāks? Tad audz pats, padari sevi lielāku, dziļāku un pilnīgāku. Vai tu esi mācītājs? Tu nevienu cilvēku nevari pacelt augstāk par to līmeni, uz kura tu pats stāvi. Tavos vārdos pilnīgi izskanēs tā dzīve, no kuras viņi nāk. Ja šī dzīve ir izkurtējusi, tad arī tavi vārdi skanēs tukši un gaisīgi, viņi būs nespēcīgi, bez iespaida, viltoti. Vai tu gribētu, lai tavos vārdos būtu vairāk spēka un lai viņi tad atstātu lielāku iespaidu? Topi pats stiprs — un tavs spēks būs arī tavos vārdos.

... mēs atrodam mūsu līdzcilvēkos taisni tās īpašības, kuras mēs viņos meklējam, vai arī tās, kuras mūsu pašu valdošām īpašībām vistuvāk stāv. Ja mēs meklējam mazisko un nevērtīgo, tad mēs to arī atrodam. Bet aiz tā, ko mēs ar savām acīm redzam, katra cilvēka dvēseles dziļumos slēpjas tas lielais, tas patiesais, varonīgais, mīlējošais, dievišķīgais, Dievam līdzīgais, kas nekad nezūd un nekad nebeidzas. ... Katrs dzīvo tādā atmosferā, kādu viņš pats ap sevi rada.»⁵³) («Līdums», 1917. g.).

Par stipras, nelokamas gribas izšķirošo nozīmi cilvēka dzīvē K. Ulmanis 1917. gadā raksta:

«... Gribas audzināšana ir mūsu dzīves uzdevums. ... Daudz ir tādu cilvēku, kuri netiek uz priekšu un piedzīvo vilšanos un neizdošanos savā darbā un uzņēmumos nevis tādēļ, ka viņiem būtu trūcis zināšanu vai patīkamu personīgu īpašību, bet gan tādēļ, ka viņiem trūka nelo-

kamas gribas. . . . Jauniem cilvēkiem nopietni jāvingrina gribas spējas, ja viņi vēlas stingru gribu saukt par savu . . . Viena panākumiem bagātas dzīves atslēga ir taisni tā, ka cilvēks ir iemācījies saistīt un noturēt savu spēku un enerģiju zināmā laikā tikai pie vienas lietas, savienot izklistošos prāta un domu starus vienā punktā. . . . Paradums — ļaut domām izklist, bažīties par šādiem tādiem niekiem, pastāvīgi nodarbināt prātu ar niecīgām rūpēm, bailību un seklu, sīku griezsirdību un nenovīdību — šīs ir tās ādēres, kuras tukšo mūsu gara spēku krātuvi, vājina mūsu gara spējas un pamazina izredzes uz tāliem panākumiem mūsu darbā. . . . Dzīves cīņā var pie uzvaras novest tikai izturīgā, pastāvīgā pieķeršanās savam darbam, negrozamais mērķis, neatlaidīga piespiešanās. . . . Pat lielas garīgas spējas bez stingras gribas var palikt bez kādas nozīmes un pēdu atstāšanas. Turpretim cilvēks varbūt tikai ar vidējām spējām var sasniegt savā darbā lielus panākumus, ja viņš neatlaidīgi paliek pie sava reiz izvēlēta darba.»⁵⁴) («Līdums», 1917. g.).

Par svarīgo pašpaļāvības nozīmi cilvēka dzīvē un tās panākumos K. Ulmanis 1917. gadā raksta:

«Laime pavada visos uzņēmumos un darbos tos, kuri neovērš savu skatu no spraustā mērķa, kuri paliek allaž pie jautra prāta un nekad neatlaižas no pārliecības, ka reiz nodomāto mērķi vajaga sasniegt. . . . Droši vien var teikt, ka pasākumu un dzīves sabrukšanai daudz vairāk gadījumos ir par iemeslu pašpaļāvības aptrūkšana, nevis mantas vai naudas zaudēšana. . . . Ja pašpaļāvība reiz pagalam, tad nav vairs pamata, uz kā būvēt, nav vairs mugurkaula. Bet bez mugurkaula cilvēks nevar vairs kājās nostāvēt. . . . Neļauj nevienam un nekam tev atņemt savu pašpaļāvību! Nepieļauj pat tava paša sirdī iezagties domām, it kā tavas cerības varētu nepiepildīties, tavs darbs neizdoties un tavi pasākumi galīgi sabrukt. . . . Līdzekļu izsīkšana un nelabvēlīgie apstākļi lai noder tev par vēl jo lielāku pamudinājumu. . . . Neatlaidīgi raugi rādīt, ka tu stāvi pāri liktenim; nekad nebeidz ticēt, ka taisni tu esi tas vīrs, kas apstākļus var grozīt, ka tu esi apstākļu kungs un nevis viņu vergs, — un drīz vien sāks tev labāki klāties. Tā apziņa, ka tevī slēpjas

spējas uzvarēt dzīves cīņā, dos tev apbrīnojamus spēkus.»⁵⁵) («Zeme», 1917. gadā).

Vācu okupācijas laikā — 1918. gadā — K. Ulmanis aicina cīnīties pret nogurumu un nespēku, kas radies tautā kara grūtību dēļ (rakstā «Paliksim jauni»):

«Kara gadi skaitās katrs divkārt. Un to patiesi jūt ne tikai tie vien, kas paši nesuši un cietuši kara grūtības ierakumos un ložu troksnī, bet mūs visus, arī tos, kas nav kaujās bijuši, kara briesmas ir tik tuvu trāpījušas, ka daudzi arī no mums, vai nu savas izpostītās dzīves vientu-
libā, vai svešumā maldos dzīvodami, jūtas par gadu desmitiem vecāki pasaulē. Tomēr mēs nedrīkstam ļaut šai sajūtai ieperināties mūsu prātā un sirdī! Mūs gaida lieli darbi. Mums jāceļ mūsu dzīve no jauna, jārada jauna dzīve, kas būtu labāka, dziļāka un pilnīgāka par to, kādu mēs dzīvojām pirms kara — un izdarīt to mēs varēsim tikai jauni, stipri un spēcīgi juzdamies. Vecums ir noguruma un nespēka iezīme — tādēļ prom vecuma domas, jutīsimies jauni un mēs būsime jauni un veiksime arī savus darbus ar jauneklā sajūsmu un sparū . . .»⁵⁶) («Baltijas Lauksaimnieks», 1918. gadā).

Par to, cik liela nozīme cilvēka dzīvē ikkatra darba priekšzīmīgai veikšanai, kādā 1918. gada rakstā teikts:

«Izstiep rokas pēc vislabākā un visaugstākā, kraties nost no visa, kas ir mazvērtīgs. Lai pilnība ir tavas dzīves ceļa zvaigzne. . . . Tu domā, tu varētu vienkārši izvēlēties starp divām iespējamībām, vai nu izvest kādu lietu labi galā vai nē, vai padarīt kaut ko tikai pa pusei, vai uzsākt pilnīgi pabeigt, darīt tā, kā tev nu kuru reizi iepatīkas — un domāt, ka tas paliks bez kādām sekām? . . . Bet tu maldies. . . . Neizvestie uzdevumi, puspadarītie darbi, apietās grūtības gan atkal parādīsies un atriebsies tev vēlākā dzīvē, uzceldamas tavā priekšā nepārkāpjamus šķēršļus. Paradums, kaut kuru uzdevumu atstāt pusgatavu, izdarīt viņu tikai šim brīdim, domājot, ka gan jau vēlāk viņu pabeigs pilnīgi — šis paradums ir neskaitamiem cilvēkiem iznīcinājis viņu vislabākās izredzes. Kāda apbrīnojama ceļa zvaigzne ir teikums: tikai vislabākais

lai ir man labs diezgan. ... Padarīsim šo teikumu par savējo. Uzkārsim viņu savā darba vietā, savā guļamistabā, savā veikalā! Ierakstīsim viņu kabatas grāmatiņas pirmā lappusē! ... vēl labāk, ieaudīsim viņu iekš visa, ko mēs darām, visā mūsu būtņē! Tad būs mūsu dzīves darbs tas, kam vajadzētu ikkatram darbam būt — pilnīgs un skaists.»⁵⁷) («Baltijas Lauksaimnieks», 1918. gadā).

Par vilcināšanās ļauno iespaidu uz cilvēka pānākumiem 1924. gadā kādā apcerējumā K. Ulmanis raksta:

«Ļoti daudzi mūsu starpā ir vilcināšanās un šķobīšanās vergi. Vajadzētu kaut ko izdarīt, izdarīt kaut ko tādu, kur tikai ātra un strauja rīcība sola nest labus augļus, bet mēs nespējam izšķirties, prātojam un gudrojam — un, redzi, labā izdevība jau pagājusi garām! Tas notiek mazās un lielās lietās. ... Cik daudz nav tādu cilvēku starp mūsu pazīstamiem — apdāvinātu cilvēku, labi skolotu cilvēku, patīkamu un mīlējamu cilvēku, kuri nonākuši dzīves pabērnu rindās tikai tamdēļ vien, ka izšķirošā brīdī trūka viņiem noteiktības un ciešas gribas. ... Viņu daba ir grozīga, šķobīga un nepastāvīga, viņi nevar noturēties pie noteikta virziena ne savās domās, ne uzskatos, ne arī mērķa nospraušanā. ... Neovilcināta izšķiršanās un cēla, varbūt pat pārgalvīga, varonība ir jau dažam labam palīdzējusi tikt pāri grūtībām un izkļūt no draudošām briesmām, kad gara gudrošana un vilcināšanās būtu varējusi beigties tikai ar bojā iešanu. Vai piemēru un pierādījumu tam nedeva arī mums mūsu armijas kauju vadoņi mūsu neatkarības cīņās? Bet arī ikdienas dzīvē ir vērojams tas pats. ... Ātras izšķiršanās lielā priekšrocība parādas bagātajā plaujā, kuru ievāc tie, kam netrūkst drosmes. Jo drosme ir nepieciešama, lai svarīgās lietās varētu taisīt ātrus un noteiktus slēdzienus. Bet par to viņi redz sava darba piepildījumu, kamēr biklie un šķobīgie paliek tukšā. ... Ir tūkstošiem cilvēku, kurus liktenis ir bagātīgi apveltījis un kuriem, liekas, ir dota katra iespēja gūt dzīvē lielus sasniegumus, bet kuru izdevības un iespējamības iznīcina un viņu dzīves izputina tikai vilcināšanās slogs. ... Vilcināšana un atlikšana ir nāve! ... Šaubas, kas patiesībā ir tikai cits vārds, ar ko apzīmēt ... vilcināšanos,

ir viens no visļaudņiem ienaidniekiem, kas stājas cilvēkam ceļā . . .»⁵⁸) («Zemes Spēks», 1924. gadā).

Kādā citā lauksaimniecībai un tautai smagā brīdī — pēc 1928. gada lielās neražas Latvijā, kad laukaugu ražas ārkārtīgi samazināja plūdi un pārmērīgais slapjums, — K. Ulmanis 1928. gada rudenī raksta šādus mierinošus un uzmudinošus vārdus:

«Arī šī gada rudens nu beidzot klāt. Aukstums, salnas, sniegs pirms laika. Nu pārredzami šī grūtā gada smagā darbaniecīgie augļi. Nekas vairs griezties uz labo pusi nevar, nekas vairs klāt nepieaugs. Bet šķūņi, pagrabī pustukši. Rudzi, kvieši nesēti. Pilnu ražu ievācis nav, varbūt, neviens, apmierināti tikai nedaudzi zemkopji. Kā izdzīvos nākošo ziemu, kā pildīs savus pienākumus, . . . kā izturēs, kamēr atkal pavasara gaišā un siltā saulīte atspīdēs ir laukos, ir sirdīs. Par sirdsspēku es šoreiz taisni gribu runāt. . . . Visas grūtības mēs panesīsim, visus kavēkļus pārvarēsim, ja tikai paliks mums drosme, cerība, pašāvēģība, sirdsspēks. Kad šīs lietas zudīs, tad varam aiziet zudībā arī mēs paši. . . . Bažas un mūžīgās rūpes nekad nav kaut ko radījušas, ne arī savairojušas, bet ir viņas laupījušas neskaitamiem cilvēkiem iespēju padarīt to, ko citādi tie būtu varējuši padarīt. . . . Liels vairums cilvēku galīgi samaitā savas un savu tuvinieku dzīves, bez apstājas kavēdamies pie visnepatīkamākām varbūtībām, izdomādami visgrūtākos pārdzīvojumus nākotnē, no kuriem lielākā daļa paliek tikai viņu iedomas. . . . Katrs vismazākais iemesls viņam ir pietiekošs, lai skumtu, bēdātos un raizētos līdz nāvei. . . . Bet ko tad darīt? — Atmest visu zūdišanos un ķerties pie darba! Katreiz, kad jūs jūtat, ka nupat raizes un zūdišanās pārņēms jūsu prātus, laupīs jums jūsu sirdsprieku, raugiet tūlīt tai vietā aizpildīt domas un prātu ar drosmi, cerību un pašāvēģību. Nav pret mūžīgām raizēm labāku zāļu par pieradināšanos pie iekšēja prieka . . . par pieradināšanos atrast savu daļu laba arī pašā ļaunākā, par pieradināšanos domāt par gaišām dienām nākotnē.»⁵⁹) («Zemes Spēks», 1928. g.).

Par darba svarīgo un izšķirošo nozīmi cilvēka dzīvē K. Ulmanis raksta, starp citu, 1921. gadā šādus vārdus (uzsākdams «Zemes Spēka» vadīšanu):

«Darbs laukā un sētā, darbs tautā un valstī, bet arī darbs pašam pie sevis ir mūs cēlis un cels, un uzturēs arī uz priekšu. Svētīts lai ir darbs! Ir cilvēki, kuri tic un paļaujas uz labu laimi un izdevīgu gadījumu, uz labvēlīgu nejaušību. . . . Ar šādām domām mierina sevi tikai nevarīgie, še rod patvērumu kūtrie un aizbildināšanos vieglprātīgie. Nekas patiesi liels nav izdarīts, ne arī sasniegts uz nejaušībām un laimi paļaujoties, nekā nav sasniegts bez darba un neatlaidības. . . . Lai dzīve nebūtu par velti dzīvota, tad uz darbu vajaga mums audzinātiem tapt no mazām dienām un allaž uz darbu aicinātiem. . . . Bet ja tu gribi liels tavā darbā tapt, tad atmini arī, ka tev vajaga gatavam būt to cenu samaksāt. Un tas ir visgrūtākais. Tas prasa piespiešanos un pašaieliedzību. . . .»⁶⁰) («Zemes Spēks», 1921. gadā).

Kādā citā vietā, 8 gadus vēlāk — 1929. gadā — K. Umanis par to, kā jāstrādā katrs darbs un cik liela ir katra darba dziļākā nozīme, saka tā:

«Nemaz nav vajadzīgs domāt, ka kaut kura noderīga nodarbošanās varētu būt nesvarīga vai pat nievājama. Katram darbam iet līdz liela, dziļa nozīme, katram darbam iet līdz savs spožums. Mūsu pašu izredzes, mūsu pašu liktenis un visas cilvēces labklājība ir mūsu darbā. . . . Vienalga, cik niecīgs tavs darbs arī liktos, ļauj viņam tikt apgrotam, tas celsies tad un cels arī tevi līdz. Ja cienīsi tu savu darbu, ja pieradīsi neuzskatīt nevienu darbu padarītu, nevienu uzdevumu beigtu, kamēr tas nebūs cienīgs visaugstākās atzinības, tad drīz vien tu manīsi, cik brīnišķīgi tas sekme tavas domas un tavu raksturu. Tava darba krietnība visjūtāmāki sekmēs visas tavas dzīves krietnību. . . . Mūsu dzīves darbs ir mūsu liktenis. Lai cik vienkāršs būtu tavs dzīves darbs, tuvojies tam ar viscēlākiem ideāliem savā sirdī. Cik sāpīgi ir noskatīties, ja jaunatne ieiet savā dzīves darbā ar vienaldzību un nevīžību. . . . Katrā darbībā ir saskatama augstāka nozīme, kaut kas plašāks, dziļāks, kā tikai maizes nopelnīšana vai slavas iegūšana. Pašas dzīves celšana tur ir tas labākais. . . . Tavs

mūža darbs ir tavs pieminēklis. No tā tu projām aizbēgt nevari. No tevis atkarāsies, vai šis pieminēklis būs skaists vai pretīgs, pievilcīgs vai atbaidošs, ceļošs vai zeminošs. . . . Katrs solis, ko tu sper, katra vēstule, ko tu raksti, katra vāga, ko tu tīrumā dzen, katrs kūlis, ko tu sāsien, katrs vārds, kas pār tavām lūpām nāk, katra tava doma — it viss, it viss, ko tu dari vai domā, ir kalta grieziens, kas daiļo vai maitā tavu pieminēkli.»⁶¹) («Zemes Spēks», 1929. gadā).

Beidzot, daži valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa vārdi, kas teikti 1938. gada 6. martā (runā agronomu 11. zinātniskā kongresā) un kuros izteikta tā pati dedzīgā pārlicība par cilvēka drosmes, centības, spara, pamatīga darba un cīņas izšķirošo nozīmi atsevišķa cilvēka un visas tautas dzīves panākumos, — kā jau ilgus gadus iepriekš:

«Pats pirmais pasaulē katram cilvēkam un visai tautai ir tas, ka vajaga pašam savu spēku atzīt un pārbaudīt, un tad viņam ticēt un pašam raudzīt uz priekšu tikt, un nevis apmierināties ar lepno, svinīgo novērotāja pozu, priekš kā visa pasaule ir nieks. Es gribu, lai jūs par to sāktu pārdomāt. Dzīvi neceļ tie, kas no dzīves novēršas. Dzīvi ceļ nevis tas, kas padodas liktenim, kurš bieži vien ir tikai šķietams, — bet kas ar visu spēku, spar un ticību stājas ceļā šī šķietamā likteņa brāzmai. Piemērs: šķietamais liktenis parādas tad, kad laiva izbraukusi jūrā un uznāk vētra. Tad nu šķietamais liktenis strādā un padara savu darbu, un airētājs un stūrmanis pasaka: ko es varu darīt, es esmu viņu un vētras varā; ja mani aizpūtīs malā, būs labi, ja nē — tad būs gals. Bet kas negrib padoties šķietamam liktenim, kas saka: kaut sakostiem zobiem, bet tagad tiks airēts, — tas gandrīz arvienu krastu sasniedz, katrā ziņā daudz biežāk, kā tas, kas nolaidis rokas.» (Latvijas agronomu biedrības ziņas, 1938. g. Nr. 3./4., 22. lpp.).

Tā Kārlis Ulmanis veicinājis un cēlis latviešu tautas un atsevišķu tās piederīgo garīgo spēku — pašpaļāvību, ātru izšķiršanos un nevilcināšanos, stipru gribu, drosmi un optimismu darbā un dzīvē, izturību un neatlaidību darbā un dzīves cīņā, apkarojis un mazinājis bailošanos un zūdišanos un pe-

simismu, ieaudzinājis mīlestību pret darbu, nopietnu pieeju katram darbam un cenšanos katru darbu priekšzīmīgi pastrādāt. Šādas gara, rakstura īpašības ir vērtīgas un nepieciešamas katram atsevišķam cilvēkam-pilsonim un visai tautai — personīgās cilvēka un viņa ģimenes garīgās un materiālās, saimnieciskās labklājības nostiprināšanai un pacelšanai, kā arī visas tautas politisko, sabiedrisko un saimniecisko mērķu sasniegšanai. Šie K. Ulmaņa raksti (un runas) palīdzējuši uzturēt latviešu tautas spēkus un gara stāvokli kritiskajos un bīstamajos tautas dzīves brīžos — pasaules kara grūtību laikā, vācu okupācijas laikā, brīvības cīņās, saimniecisku križu laikos. Un šīs pašas minētās teicamās rakstura un gara īpašības visā savā darbībā un dzīvē — pierādījis arī pats Kārlis Ulmanis. Šīs viņa īpašības — stipra griba, drošsirdība, izturība, neatlaidība, darba mīlestība, ātra izšķiršanās un nevilcināšanās, optimisms, ticība latviešu tautas spozī nākotnei — devušas Kārlim Ulmanim iespēju četrdesmit gadu laikā veidot, pasargāt, uzturēt, vairojot un vienot latviešu tautas saimnieciskos, sabiedriskos un garīgos spēkus pirms pasaules kara, kara un revolūcijas laikā, vadīt Latvijas valsts izkarošanas cīņas, gādāt par tautu valsts pastāvēšanas laikā, vadīt saimniecisko križu apkarošanu un, beidzot, pavērt Latvijai jaunu laikmetu — tautas vienības laikmetu ar tā lielajām pārgrozībām un reformām saimniecībā, politikā, kulturā.

Bēgļu un vācu okupācijas laiki; Kurzemes atjaunošana.

Kurzemi 1915. gadā ieņēma vācu karaspēks un milzīgs skaits Kurzemes iedzīvotāju ar saviem mājlopiem un citu mantu atstāja savas mājas un aizplūda uz Vidzemi. Arī tānīs grūtajos laikos Kārlis Ulmanis ņēmis lielu dalību bēgļu apgādāšanā un viņu posta mazināšanā — iztikas, patvēruma un darba sagādāšanā tiem, kā arī viņu mantas apstākļu nokārtošanā. Kārlis Ulmanis toreiz pārtraucis savus literariskos un agronomiskos darbus Vidzemē, un daudz strādājis Kurzemes bēgļu labā: «Zemes» redaktors, agr. K. Ulmanis jau kopš nedēļām savus spēkus ziedo bēgļu lopu noņemšanas lietai un noņemto slimo lopu pārzināšanai. Šie darbi

dzimtenes labā tik svarīgi, ka ar tiem var aizbildināt «Zemes» nokavēšanu un tās iznākšanas pārtraukšanu.» Šādiem vārdiem⁶²⁾ aizrādīts uz K. Ulmaņa toreizējo lielo darbu bēgļu lietu kārtošana («Zemes» 1915. gada 5. burt-nīcā, 5. augustā), kad viņš bijis iecelts par rekvizīcijas komisijas priekšnieku. H: Enzeliņš piemin kādā savā rakstā vēstuli, ko viņam toreiz atsūtījis K. Ulmanis. Šinī vēstulē par minēto grūto darbu teikts (vēstule rakstīta 1915. gada 13. augustā no Rikteres muižas):

«Es esmu tagad iestādīts par pavēlnieku kroņa lopu lēģerī. Mums ir kādi 15.000 slimu govju, cūku un aitu. Es nezinu, kāda diena, kāds rīts, kāds vakars.»⁶³⁾

K. Ulmanis bijis toreiz bēgļu apgādāšanas organizācijas valdes loceklis un plaši darbojies bēgļu apgādāšanā ar pārtiku, apģērbu un darbu. Viņš aicinājis un pamudinājis Vidzemes zemniekus izturēties sirsnīgi pret Kurzemes bēgļiem-lauciniekiem, viņu postā, neapsvērt visu no tīri materialā viedokļa, bet no latviešu tautas kopības un vienības viedokļa. K. Ulmanis skubinājis bēgļus palikt Vidzemē un nebraukt tālāk uz Krieviju. Valmierā sarīkotajos bēgļu ģimeņu vakaros viņš bieži uzstājies ar runām, stiprinādams bēgļu gara stāvokli un viņu ticību nākotnei. 1917. gada rudenī K. Ulmanis ievieto «Līdumā» vairākus rakstus par amerikāņu (Londonā) nodibinātās Beļģijas palīdzības komitejas darbību, aprakstot šīs plašās Herberta Huvera vadītās organizācijas (kas Beļģijā vien apgādājusi ap 7 miljoni cilvēku) lielo darbu, aizrādot, ka Latvijas bēgļu apgādāšanas komisijas var no šīs lielās ārzemju organizācijas daudz ko mācīties.⁶⁴⁾ Vācu okupācijas laikā K. Ulmanis darbojies arī Rīgas Latviešu palīdzības komitejas vadībā, kas dibināta uz viņa ierosinājumu, lai sniegtu palīdzību trūcīgiem latviešu bērniem; aicinājis palīgā šai darbā arī lauciniekus.

Pasaules kara laikā, 1915. gada janvārī un februārī, K. Ulmanis izdara lielu ceļojumu pa Krieviju, uz Sibīriju, apmeklējot tādas pilsētas, kā Pēterpili, Vologdu, Vjatku, Permu, Omsku, arī Ufu, Samaru, Maskavu u. c. Tas notiek Baltijas lauksaimnieku biedrības uzdevumā: biedrības darbības rajonā 1914. gada rudens salnās nosalušas auzas un tādēļ biedrībai nav iespējams apmierināt lielos pieprasījumus pēc sēklas auzām. Šinī darbā K. Ulmanim jācīnās ar lielām grūtībām, jo

dzelzeļi aizņemti ar kara pārvadājumiem; nav iespējams dabūt vagonus auzu pārvešanai, auzas visur parasti iepērk armijas vajadzībām un bez gubernatora atļaujas aizliegts auzas izvest no kādas guberņas robežām. Tomēr Sibīrijā viņam izdodas iepirkt 75 vagonus auzu, bet no tiem atnāk uz Latviju tikai 6. Arī no Iekšķrievijā iepirktiem 47 vagoniem tikai 13 pienāk, daļu noņem kara vajadzībām. (Šo K. Ulmaņa dzīves un darbības epizodi apgaismo viņa vēstules no ceļa H. Enzeliņam; arī Baltijas lauksaimnieku biedrības izdevums «25 gadi lauksaimnieku kopdarbības Valmierā», Valmierā, 1924. gadā).

K. Ulmanis kara laikā visādi rūpējies par latviešu lauksaimniecības spēka paglābšanu, uzturēšanu un karā izpostītās lauksaimniecības atjaunošanu. Piem., toreizējie laikraksti ziņo, ka 1915. gada decembrī agronomi K. Ulmanis un V. Skubiņš griezušies pie Krievijas zemkopības departamenta virsdirektora ar lūgumu spert soļus, lai vismaz kāda daļa no vērtīgākiem lopiem tiktu paglābta no rekvizīcijas. Ņemot to vērā, armijas virspavēlnieka štaba priekšnieks izdevis rīkojumu, ka nolemts atsvabināt no rekvizīcijas armijas vajadzībām vaislas lopus, kas ierakstīti ciltsgrāmatās, lopus, kas atrodas vietējās lopu pārraudzības biedrībās u. t. t.⁶⁵)

Lielu vēribu piegriezis K. Ulmanis izpostītās Kurzemes lauksaimniecības atjaunošanas jautājumam. 1916. gadā 15./23. decembrī K. Ulmanis publicē «Līdumā» rakstu «Kurzemes atjaunošanai» — «Paziņojums un uzaicinājums Kurzemes un Vidzemes lauksaimniekiem jaunlopu audzēšanas lietā».⁶⁶) Te aizrādīts:

«Zemkopības departaments, apsolīdamies aizdot vajadzīgos līdzekļus, ir uzdevis Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrībai ķerties pie jaunlopu audzēšanas kara izpostīto apgabalu, sevišķi Kurzemes, saimniecību turpmākām vajadzībām. Sākumā līdzekļi tiks doti 6000 teļu audzēšanai līdz 1 g. vecumam. Un ja izrādītos vēlams un vajadzīgs, aizdevuma summa varētu tikt paaugstināta un tad varētu audzēt teļus vēl lielākā skaitā. Sprotams, 6000 kustoņu būs tikai piliens lielajā vajadzību jūrā, bet tomēr tik liels piliens, kuru ir vērts no avota uz jūru nest . . . Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrība domā ķerties pie teļu audzēšanas divējādā veidā. Vispirms viena daļa no valdības aizdevuma varēs tikt tālāk

aizdota Kurzemes un Kauņas guberņu lauksaimniekiem teļu nopirkšanai un audzēšanai. Par pārējo naudu ir nodomāts teļus pirkt un nodot audzēšanai lauksaimniekiem Vidzemē. Vēlāk tad šie teļi tiks pārdoti par pašizmaksu tiem, kas griezīsies atpakaļ uz mājām. Teļu audzēšanā varēs piedalīties netikvien Vidzemes lauksaimnieki, bet arī tie kurzemnieki, kuri ir Vidzemē nomājuši lielākus gabalus zemes. Audzētāju būs vajadzīgs liels skaits, jo ja rēķina, ka vienā mājā audzēs 20—25 teļus, ir tad sanāks līdz 200 māju.»

Tālāk K. Ulmanis aizrāda, ka aizdevumi domāti 150 rubļu uz katru audzējamo teļu un par teļa audzēšanu tiks maksāts 150—160 rubļu par pirmā gada 12 mēnešiem. Autors uzaicina pieteikties pārlūkus, kuru uzdevums būs kārtīgi apmeklēt saimniecības, kurās atradīsies teļu audzētavas. «Ir solīts, ka viss šis R. L. C. jaunlopu audzēšanas uzņēmums kara izpostīto apgabalu vajadzībām tiks atzīts par tādu, kuram ir valsts aizsardzības nozīme.» K. Ulmanis uzaicina visus — kurzemniekus un vidzemniekus, — kas grib palīdzēt, pieteikties pie viņa un izteikt arī savas domas. — Šo uzaicinājumu parakstījis: R. L. C. Jaunlopu audzēšanas nodaļas vadītājs agronoms K. Ulmanis, Valkā.

Par šo pašu jautājumu K. Ulmanis ievietojis vēl rakstus «Līdumā» 1916. g. 23. dec. (jeb 1917. g. 5. janv.) un «Baltijas Lauksaimnieka» 1917. g. Nr. 2. un 3. Te sniegti tuvāki paskaidrojumi un aprēķini par teļu audzēšanu. Aizrādīts, piem., ka aizdevumus izsniegs katram ne vairāk kā 5 teļu audzēšanai; ka aizdevums atmaksājams pēc atgriešanās Kurzēmē, bet ne vēlāk kā 2 gadi pēc miera noslēgšanas; ka aizdevums bezprocentīgs.

Par šī darba lielo nozīmi priekš visas latviešu tautas K. Ulmanis raksta:⁶⁷⁾

«Mums visiem rūp izpostītās dzīves atjaunošana Kurzēmē, par to visi esam vienis prāti, vai vidzemnieks, vai kurzemnieks, vai laucinieks, vai pilsētnieks. Bet gaidīt un sākt šo darbu tikai pēc kara, būtu liela kļūda. Tādēļ jau ilgāku laiku tiek runāts un dažādi plāni cilāti, kas būtu darams Kurzemes atjaunošanas labā. Viens otrs plans sāk pieņemt arī taustamāku veidu. Tai skaitā arī jautājums par lopkopības atjaunošanu Kurzemei. Likt pamatus šī mdarbam, stāties pie viņa jau tagad un

darīt visu, kas iespējams, nenogaidot kara beigas — šo uzdevumu ir ņēmusi uz sevi Rīgas Lauks. Centralbiedrība . . . strādājot ar tā bezprocentu sevišķā aizdevuma līdzekļiem, kurus šim nolūkam dod Centralbiedrībai Zemkopības Departaments . . .

. . . Daudzo un bezgala lielo Kurzemes dzīves atjaunošanas vajadzību rindā iznīcinātās lopkopības jautājums ir viens no svarīgākiem. Lopkopība pirms kara Kurzemē, tāpat kā vidzemnieku saimniecībās ieņēma jo ievērojamu vietu. Liellopu skaitijās ap 350.000 gabalu. Jelgavas, Tukumā, Dobeles, Vecauces, Liepājas un daudz citi apgabali pēdējos gados galvenos ienākumus dabuja no lopkopības . . . Bet viss, kas tur bija jau panākts, tagad ir sagrauts: kurzemniekiem tagad jāsāk atkal no tās vietas, kur viņi atradās pirms daudz, daudz gadiem, tikai vēl ar to starpību, ka nu daudzkārt būs jāsāk ar tukšām rokām, bez pamata zem kājām, bez jumta virs galvas . . .

. . . Ir bieži runāts par mūsu tautas uzdevumiem un mērķiem nākotnē. Ja mums patiesi ir kāds nākotnes mērķis, tad atminēsim arī to, ka neviens mērķis nebūs sasniedzams, kamēr viena mūsu tautas daļa būs saimnieciskā ziņā nespēcīga, novārdzināta.. Mēs būsim tikai tik stipri, cik stīpra būs katra mūsu daļa. Un spēku un stiprumu visiem dos ne vārdi, bet darbi . . . Piedalīsimies darbā, uz kuru mūs sauc šis brīdis . . .

. . . Un jo drīzāk atkal Kurzeme uzplauks un uzdziedēs, jo lielāks būs mūsu kopējais ieguvums . . . Ja šīnī brīdī vidzemnieki ko sevišķu darīs kurzemnieku labā, jo lielāka tad kļūs savstarpīgā saprašanās, jo labākas būs mūsu attiecības, un jo plašāka būs abpusēja palīdzēšanās . . . Tādēļ pār visām lietām mēs nedrīkstam atlaist tagad mūsu grūto dienu viesus tukšām rokām atpakaļ uz viņu mīļo Kurzemi. Mums jāpalīdz viņiem...»

Arī vācu okupācijas laikā Latvijā, kad latviešu darbība bija ļoti ierobežota un apspiesta, K. Ulmanis turpina savus priekšlasījumus un rakstus, kuru saturs ir ne tikai lauksaimniecības tehniskie jautājumi, bet arī aplēpti uzmodinājumi lasītājiem un klausītājiem nezaudēt ticību Latvijas un latviešu tautas gaišākai nākotnei. Kādu savu toreizēju plašāku

apcerējumu par lauksaimniecības uzdevumiem «Mūsu darbs», kas iespiests 1918. g. jūlijā, K. Ulmanis nobeidz šādiem dedzīgiem vārdiem:⁶⁸⁾

«Lai svešumā vai mājās pavadītie 4 gadi ar visām viņu briesmām bija grūti un grūtības stāv mums vēl priekšā, bet tik ilgi, kamēr mēs ticēsim paši sev, ticēsim, ka mūs gaida labāka, pašu rokām darināta nākotne, ticēsim saviem spēkiem un mācīsimies uz viņiem paļauties — tad mēs savās vietās arī pastāvēsim un savus uzdevumus un darbus arī veiksīm, nezdami prieku un laimi ne tikai sev, bet sagatavosim ceļu arī tiem, kas reiz mūsu pēdās mīs un mūsu tekas staigās.»

Tikai 5 mēnešus pēc šīs pārlicības publicēšanas radās iespēja dibināt patstāvīgu Latvijas valsti un tās valdības pirmais galva kļuva Kārlis Ulmanis.

IV.

Ciņa par Latvijas valsts dibināšanu un atbrivošanu.

Kārlis Ulmanis — pirmais Latvijas ministru prezidents.

«Apzinoties šā soļa svarīgumu un nozīmi, kad Latvijas Tautas Padome mani ieceļ par Latvijas izpildošas varas vadītāju, es ņemu sev drošību tai vienprātībā, kura izteicās šai aicinājumā; tāpēc neturēju par iespējamu atteikties. Pagaidu Valdības uzdevums būs Latvijas valsts izbūve un nostiprināšana uz ārieni un iekšieni. Valsts jānostiprina uz ārieni, lai tā stāvētu spēcīga un apvienota, labās attiecībās ar tāliem un tuviem kaimiņiem. Iekšējā pārvaldīšanas darbā stāv daudz uzdevumi priekšā: bez kavēšanās jāizved zemē demokratiskas reformas. Visus uzdevumus tagad neattēlošu sīkumos: minēšu tikai svarīgākos un neatliekamos. Mūsu priekšā atrodas grūti atrisinamais pārtikas jautājums; viņa nokārtošanai valdība izlietos visus spēkus un līdzekļus, un var cerēt, ka izdosies šo darbu veikt, ja visi pilsoņi uz laukiem, tāpat kā pilsētās, nāks valdībai talkā. Otrais uzdevums, nokārtot agraro jautājumu. Vispār, valdības socialās reformas un socialā likumdošana būs plašas un dziļas, lai nodrošinātu darba ļaužu tiesības un stāvokli. Valdība arī apzinas savu pienākumu, gādāt par to, lai visi gūstekņi varētu atgriezties mājās un ātri atrastu darbu un maizi. Neatliekami jāspēr stingri soļi, lai nolīdzinātu visus asumus un grūtības, kuras savienotas ar šo ārkārtējo pārejas laikmetu. Bez minētiem uzdevumiem, valdībai stāv citi uzdevumi priekšā, kas savienoti ar Latvijas valsts izbūvi un nostiprināšanu. Lai veiktu šo darbu, vajadzīga visas tautas jo plaša un sirsnīga pretimnākšana, kā arī viņas ticība, ka patiesi tagad ejam pretim savu ilgu un vēlēšanu piepildīšanai. Grūtums lai neatbaida. Darbs nebūs viegls, bet mani stiprina apziņa par Latvijas tautas spēku,

izturību un ciešu apņemšanos novest iesākto lietu līdz galam. Šai brīdī atcerēsimies, ka ilgiem gadiem daudzi mūsu tautas locekļi lolojuši šo mūsu cerību, jau agrāk klusībā vai atklāti strādājuši priekš viņas un nesuši domu par brīvo Latviju savās sirdīs. Ar pateicību mums jāpiemin tie, kas centušies turēt tautas garu možu šai virzienā un nesuši brīvai Latvijai vislielāko upuri — savu dzīvību. Ja strādās ciešā kopībā, tad nav šaubu, ka rosīgs darbs aizvedīs pie mērķa. Izdosies dziedēt brūces, ko karš sitis. Tagad, kad esam brīvi un vairs negaidam no augšas vai ārienes pabalstu un palīdzību, paši veidosim savu dzīvi. Uzplauks atkal lauksaimniecība, mūsu rūpniecība un tirdzniecība, atjaunosies dzīvība visā mūsu dzimtenē vēl spilgtāk, kā agrāk, un pārspēs visu, kas līdz šim mums bijis. Pie šī darba varēs ņemt dalību visi Latvijas pilsoņi un varēs baudīt labumus, kas saistīti ar mūsu neatkarību. Visi pilsoņi, bez tautības izšķirības, aicināti palīdzēt, jo visu tautību tiesības būs Latvijā nodrošinātas. Tā būs demokrātiska taisnības valsts, kurā nedrīkst būt ne apspiešanas, ne netaisnības.»

Šādiem vārdiem¹⁾ uzrunāja Tautas Padomi šīs likumdošanas iestādes vienbalsīgi ievēlētais pirmais Latvijas ministru prezidents Kārlis Ulmanis, Tautas Padomes svinīgajā Latvijas neatkarības proklamēšanas sēdē, 1918. g. 18. novembrī, Rīgā, — celdams priekšā savu darba planu, kura izpildīšana vēl mūsu dienās nav beigusies.

Latvijas saimnieciskais stāvoklis brīvības cīņu laikā.

Neatkarīgā Latvijas valsts bija gan proklamēta, bet Latvijas valdības darbības apstākļi bija ārkārtīgi grūti. Parasti, daudz maz normalos apstākļos, valdības rīcībā ir valsts teritorija, vai vismaz daļa no tās, valsts iedzīvotāji, lielāka vai mazāka armija, valsts iestāžu aparats, kaut kādi finansiāli līdzekļi. Jaunajai Latvijas valdībai neviena no šiem valsts varas darbības priekšnoteikumiem nebija. Latvijas teritorija un iedzīvotāji bija vācu okupācijas varas rokās; drīz sākās komunistiskās Krievijas karaspēka iebrukums Latvijā; lielai

daļai iedzīvotāju jaunā valdība bija sveša un neparasta; arī iedzīvotāju skaits Latvijā pasaules kara gados bij pavisam saplacis, liela daļa tautas bija aizbraukusi uz Krieviju.

Jaunajai valdībai no sākuma nebija neviena kareivja un neviena ierēdņa, valsts kasē nebija nekādu līdzekļu. Latvija pasaules karā bija arī ļoti izpostīta, kā laukos, tā pilsētās. Ražošana lauksaimniecībā un rūpniecībā bija ārkārtīgi samazinājusies, salīdzinot ar pirmskara gadiem.

Latvijas iedzīvotāju skaits,²⁾ kas pirms kara, 1914. g., bija ap 2,5 milj., 1917. g. tikko pārsniedza 1 miljonu, bija samazinājies par vairāk kā 50%. Pārējie, no kara briesmām un posta glābdamies, bija aizbēguši un aizbraukuši uz Krieviju, arī iesaukti armijā vai gājuši bojā karā, arī no slimībām un trūkuma. Latvijas galvaspilsētas Rīgas iedzīvotāju skaits no 500.000 1914. gadā bija krities līdz apm. 200.000 1918.-1919. g. Atgriežoties bēgļiem no Krievijas, iedzīvotāju skaits sāka pieaugt, bet vēl 1920. gada 14. jūnijā tautas skaitīšanā reģistrēti tikai 1.596.000 iedzīvotāju. Karš bija sadragājis pašu tautsaimniecības pamatu — iedzīvotājus.

No kara briesmām un uguns, kā arī no dažādu karaspēku rekvizīcijām, postīšanas un laupīšanas smagi cietusi bija lauksaimniecība. Pagastu, kuros ilgāku vai īsāku laiku norisinājusies tieša kara darbība, ir vairāk kā puse. Arī visi pārējie pagasti netieši cietuši no kara darbības, uzturēdami lielu skaitu karavīru, būdami spiesti dot tiem pajumti, pārtiku, izpildīdami šķūtis u. t. t. Pagastu, caur kuru robežām stiepušās tranšejas, ir vismaz 55%. No visām Latvijas lauku ēkām pilnīgi izpostītas vai iznīcinātas 10%. No 743.732 lauku saimniecību ēkām, kas reģistrētas 1920. gadā pirmajā tautas skaitīšanā, tikai 560.878 jeb 75,4% palikušas neaizskārtas, 104.576 jeb 14,1% pa daļai izpostītas, 78.278 jeb 10,5% — galīgi iznīcinātas. Sevišķi stipri izpostīts karā Zemgales apgabals. Apvidi, kuros pilnīgi nopostītu ēku ir vairāk kā 50%, 1920. gadā aizņēma 7,5%, bet apvidi ar 10—50% nopostīto ēku — ap 17,1%, pavisam ap 25% jeb ceturtdaļu no Latvijas teritorijas, apm. 16.—17.000 kvadratkilometru. Šinīs apgabalos ēkas bija sagrautas, tīrumi neaparti un neapsēti un inventārs izputināts. Pilnīgi izpostīto (kuros

nopostīta dzīvojamā ēka un bez tam vēl kūtis vai kāda cita vajadzīgāka ēka) saimniecību skaits sniedzās līdz 25.000.

Otrs postījums lauksaimniecībā bija plašie atmatas lauki. Kara gados atmata bija aizaugusi ar krūmiem un nezālēm. Tās uzplēšana un apstrādāšana prasīja ļoti daudz darba. Visā valstī aramzemes platība no 1.600.000 desetinu pirms kara bija noslīdējusi līdz 1.200.000 deset. 1920. gadā, samazinājusies par ceturtdaļu. Bet nopostītajos apgabalos aramzemes 1920. gadā bija atlicis tikai ap 55% no pirmskara platības. Pie tam, pa lielākai daļai, tā bija visauglīgākā Zemgales līdzenuma zeme.

Ļoti samazinājies, kā daudzumā, tā kvalitātē, bija lauku inventars. Salīdzinot 1913. gadu ar 1920. gadu, zirgu skaits bija samazinājies no 320.000 līdz 261.000, par 19%; liellopi — no 912.000 līdz 768.000, par 16%; cūkas — no 557.000 līdz 480.000, par 14%. Bez tam lopu caurmēra kvalitāte 1920. gadā bija daudz zemāka nekā pirms kara. Gandrīz pavisam izzudis bija privatmuižu inventars:³⁾ 1920. gadā, pārņemot privatmuižas valsts rīcībā, tur atrada tikai 3013 zirgus un 7854 liellopus un gluži niecīgu daudzumu nedzīvā inventara, lai gan privatmuižu platība sastādīja gandrīz pusi no Latvijas teritorijas. Arī nedzīvais inventars, mājsaimniecības iekārta un lauksaimniecības produktu krājumi lauku saimniecībās, — visas šīs lauksaimniecības mantas sastāvdaļas karā bija ļoti cietušas.

Rīgas rūpniecības pirmskara straujo attīstību piepeši pārtrauca pasaules karš. Lielu daļu strādnieku iesaucā karā. Iznīcinošo triecienu Rīgas rūpniecība saņēma 1915. gadā, kad, pēc vācu iebrukuma Kurzemē, Krievijas iestādes deva rīkojumu steidzīgi evakuēt uz Krieviju Rīgas rūpniecības uzņēmumus. Tā iznīcināja gandrīz visu plašo Rīgas rūpniecību. Pēc dažiem aprēķiniem,⁴⁾ uz Krieviju evakuēja apm. 30.000 vagonu kravas dažādas fabriku mantas — mašīnas, materialus u. c., kopā par kādiem 1,3 miljardiem latu. Fabriku mantai sekoja uz Krieviju apm. 80.000 rūpniecības strādnieku un to piederīgo. 1920. gadā Rīgas rūpniecības uzņēmumos nodarbojās tikai nepilni 9000 strādnieku, apmēram 10%, salīdzinot ar 1913. gadu. Rīgā un citās pilsētās toreiz bija daudz bezdarbnieku.

Arī dzelzceļi uzsāka savu darbību Latvijas valstī

ļoti smagos apstākļos. Bija nodedzinātas vai sašautas staciju ēkas, preču, bagažas šķūņi un darbinieku dzīvojamās ēkas; iznīcināti tilti, izpostīta vai aizvesta dzelzceļa līniju virsbūve. Sākumā bija atlikuši tikai pāris vecu lokomotīvu un daži simti preču vagonu. Tikai pēc miera noslēgšanas ar Padomju Krieviju Latvijas dzelzceļiem radās iespēja darboties daudz maz rosīgāki, jo, saskaņā ar šo līgumu, Latvija saņēma no Krievijas 110 lokomotīves un 1600 preču vagonu.

Naudas sistēma un kreditsaimniecība Latvijas valsts dibināšanas laikā bija sabrukusi, kas arī veicināja vispārējo saimniecisko sabrukumu un sastingumu.

Pagaidu valdības darbības grūtības un uzdevumi.

Šādos ārkārtīgi smagos apstākļos uzsāka savu darbību jaunā Latvijas pagaidu valdība ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa vadībā. Cik liela ticība jaunās Latvijas valsts nākotnei, drošsirdība un enerģija bija nepieciešama, lai uzsāktu grūto cīņu par šīs valsts atbrīvošanu un ierīkošanu, kā arī, kādi lieli dažādi šķēršļi te bija jāpārvar, — to rāda daži izvikumi no jaunā ministru prezidenta K. Ulmaņa Tautas Padomei priekšā celtās pagaidu valdības programmas, likumdošanas iestādes 1918. gada 2. decembra sēdē:⁵⁾

«... Iekams pāreju uz Pagaidu Valdības programmu, atļaujot mazliet pakavēties pie tā jautājuma, kurš dažkārt dzirdams sabiedrībā: kādēļ samērā tik maz ir redzama Pagaidu Valdības darbība? Neskatoties uz to, ka tūlīt pēc valsts proklamēšanas 18. novembrī Valdība stājās pie darba, viņas darbība tiešām nevarējusi izpausties uz āru tik lielā mērā, kā tas būtu vajadzīgs, jo viņai bija jāatduras uz to kavēkli, ka nebija iespējams pārņemt visas darīšanas savās rokās. Pagaidu Valdības uzskats bija, ka uz vietas būtu vēlama jaukta komisija (no Latvijas, Vācijas un Sabiedroto valstu priekšstāvjiem), kura kontrolētu un gādātu par pamiera noteikumu izpildīšanu. Bet šādu komisiju nebija iespējams sastādīt un attiecīgās sarunas bija iespējams vest tikai ar vienas valsts priekšstāvi — Vācijas ģenerālpilnvaroto priekš Baltijas. Šīs sarunas vilkās garumā un tikai tagad ir devušas zinamus rezultātus. Tomēr arī šajos apstāk-

ļos Pagaidu Valdība ir spērusi vajadzīgos soļus. Tika nosūtīta delegācija uz Rēveli pie angļiem, bet izrādījās, ka angļu Rēvelē nav. Tad tika nosūtīta delegācija pie Sabiedrotiem. Bez tam uz ārzemēm ir tikuši sūtīti telegrafiski ziņojumi par itin visiem apstākļiem, kādi tagad valda Kurzemē, Vidzemē un Latgalē. Aizrādams arī uz to, ka pateicoties Pagaidu Valdības starpniecībai Rīgā tika novērsts tramvajnieku streiks, kurš draudēja izcelties.

... Kā līdz šim izrādījies, ir vēl kāds kavēklis Pagaidu Valdībai, proti, masu psihā, kura paradusi gaidīt rīkojumus no citurienes.

Zīmējoties uz akuto jautājumu par karaspēka mantu izpārdošanu un izvešanu, no Pagaidu Valdības ir nācis aizliegums uzpirkt mantas no karaspēka reizē ar Vācijas ģenerālpilnvarotā aizliegumu kareivjiem — izpārdot karaspēka mantas; ir nodibināta speciala policijas nodaļa, kura attiecīgās vietās uzrauga šo rīkojumu izpildīšanu.

... Par vienu no saviem galveniem uzdevumiem Pagaidu Valdība ieskata novest valsti līdz Satversmes Sapulcei. Tās rokās tad Pagaidu Valdība nodos savus līdzšinējos darbus.

... Pagaidu Valdība grib uzturēt vislabākās attiecības ar visām valstīm, kuras gribētu stāties tādās pat attiecībās pret Latviju. ... sevišķas cerības liek uz Sabiedrotiem, kuri mums nesuši atsvabināšanu. Tādēļ arī Stokholmas delegācijas uzdevums ir: izgādāt no Sabiedrotiem Latvijas atzīšanu un dabūt vajadzīgo materiālo pabalstu. ... Visciešākās draudzības attiecībās Pagaidu Valdība grib stāties ar kaimiņu valstīm — Igauniju un Lietuvu. ... Pagaidu Valdība cer, ka revolūcijas kustība Vācijā neizies no kulturalām robežām un nebūs par šķērslī tautu savienības nodibināšanai. Sagaidams arī, ka mūsu kaimiņš austrumos atgriezīsies pie kulturas valsts dzīves. ... Pagaidu Valdība tura par savu pienākumu rūpēties par to, lai tām latviešu draudzēm, kuras atrodas ārpus tagadējās administratīvās Latvijas, būtu iespējams sasniegt savu sirsnīgāko vēlēšanos — pievienoties etnografiskajai Latvijai.

... Pagaidu Valdība nevar grozīt pastāvošo sociālo iekārtu, par kuru lemj tikai Satversmes Sapulce. Tomēr arī šajās

robežās Pagaidu Valdības uzdevumi ir lieli. Vispirms, sociālā palīdzība bezdarba strādniekiem. Šai ziņā jāgādā, ka pastāvošās fabrikas varētu turpināt savu darbu, ka tiktu uzlaboti darba darītāju dzīves apstākļi, ka tiktu nodibinātas šķirēju tiesas konfliktu nokārtošanai starp darba devējiem un strādniekiem. Ir nepieciešami atjaunot apklusušās fabrikas un gādāt par sabiedrisko darbu organizēšanu, priekš kā valdībai jāatrod līdzekļi. Ir jāieved strādnieku apdrošināšanas lieta... Jāgādā par gūstekņiem un bēgļiem, lai vesēlie varētu atrast darbu un maizi, bet lai arī darba nespējīgie, atgriezušies dzimtenē, atrastu mīlestību un gādību... Zīmējoties uz izpostīto apgabalu atjaunošanu, jādomā nevien par lauksaimniecību, bet arī par tirdzniecības un rūpniecības atjaunošanu. Šajā ziņā jāgādā par aizdevumu izsniegšanu cietušiem. ... Jāķeras nekavējoši pie agrarjautājuma ievadīšanas, jau tagad stājoties pie zemes fonda nodibināšanas. ... nav jānodrošina tikai zemes daudzums priekš bezzemniekiem, bet reizē ar to jāgādā par cilvēka cienīgiem apstākļiem priekš laukstrādniekiem, lai ikviens uz zemes varētu nevien strādāt, bet arī sava darba augļus baudīt. Tādēļ nepieciešami, ka paraleli zemes fondam tika dibināts naudas fonds, no kura izsniedzamās sumas tiktu izlietotas lauksaimniecības kultūras pacelšanai. Jo mums ir jāpūpējas, ka mūsu zemkopības kultūra jo drīzi sasniegtu to stāvokli, kādā tā atradās pirms kara, lai tad strādātu tālākā virzienā. Mūsu zeme, galu galā, tomēr ir zemkopības zeme un šis stāvoklis mums uzmanīgi jāpatura vērā. Jau pirms kara mūsu lauksaimniecības produktu eksports bija ievērojami attīstījies un ir pilnīgi apgalvojams, ka pie normaliem apstākļiem mūsu eksports — galvenā kārtā sviests un gaļa — ieņems ievērojamu vietu pasaules tirgū.

... Acumirkli viens no vissvarīgākajiem ir ārējās apsardzības jautājums. Valstij trūkst ieroču un municijas un pat apsardzības nodaļu organizēšanā valdībai ir bijis jāatduras uz okupācijas varas celtiem šķēršļiem, kura (vara) nepieļauj pastāvīgas armijas dibināšanu, kamēr zemē nav ienācis cits karaspēks. Tagad, pēc ilgākām pūlēm, līgums ar okupācijas varu par apsardzības no-

kārtošanu ir gandrīz gatavs. Miliciju nodomāts organizēt, iesaucot jaunāko gadu rekrūtus un uzaicināt savvaļniekus. Grūts ir jautājums, kur ņemt instruktorus priekš jaunās armijas. Te ir cerība, ka pieteiksies bijušie kareivji. Katrā apriņķī tiks iecelts apsardzības priekšnieks. Sevišķi vajadzīga apsardzība Latgalē. Vāci uz attiecīgo jautājumu atbild, ka pēc Brest-Ļitovskas miera līguma nolemts Latgali atstāt. Pagaidu Valdība stāv uz viedokļa, ka mums ir tikai viena tēviņa, viena dzimtene, ieskaitot tur arī Latgali. Mums Latgale tikpat mīļa kā Kurzeme, kā Rīga.

...Pārtikas jautājums ir nopietns, Kurzeme ir galīgi tukša, jo kurzemnieki ir paklausīgi izpildījuši visas militārvaras uzliktās nodevas. Vidzemē produktu ir vairāk un attiecīgais personāls jau rīt stāsies pie darba. No ārienes ir sagaidāms dabūt kartupeļus no Igaunijas, uz Lietuvu ir nosūtīta delegācija. Bez tam ir droši sagaidāms, ka Latvija dabūs daļu no tā miljarda pudu labības, kas nāk no Amerikas. ... Protams, preču piegādāšana Latvijai no pasaules tirgiem nav darbs, kas izdarams dienās un nedēļās. Bet pārtikas jautājuma asums arī nav neilgstošas dabas. Tas vilksies nevien līdz nākamā gada ražai, bet arī daudz vēlāk. Tieša acumirkļa vajadzība ir — stāties visiem spēkiem pretim spekulācijai un preču izvešanai no zemes. Līdz šim viens no rajoniem, uz kuru caur spekulantu rokām plūda produkti no mūsu zemes, bija Pleskava. Tas tagad atkritis, bet arī uz rietumiem aiziet daudz mūsu mantas. Pagaidu Valdība ir noslēgusi līgumu ar Vācijas valsts ģeneralpilnvaroto, pēc kura dzelzceļu pārvaldē, stacijās un karaspēka noliktavās atradīsies Pagaidu Valdības aģenti, kuri uzraudzīs, ka netiek izvesti pārtikas krājumi. Ne mazāks ļaunums, kā spekulācija, ir labības pārvēršana reibinošos dzērienos. Pret šo ļaunumu ir karojušas visdažādākās valdības, bet bez panākumiem. Pagaidu Valdība šai lietā rīkosies ar vislielāko stingrību. Ir cerams, ka būs iespējams palielināt maizes porciju, vispirms tiem, kuri strādā smagu fizisku darbu... nepaaugstinot pie tam cenu un reizē ar to valstij būs iespējams laist pārtikas tirgū labību, kuru būs iespējams pirkt par ievērojami lētāku, kā tagadējā tirgus cena. Pastāv arī nodoms uzlabot Rīgas kara ķēķa zupas. Nav iespējams noteikt dienu un stundu, kad šie

uzlabojumi parādīsies, jo tas mazāk atkarājas no Valdības, kā no tā, cik lielā mērā visi Latvijas pilsoņi pilsētās un uz laukiem stādīs pirmā vietā savu sabiedrisko pienākumu un pēdējā — savas personīgās intereses... Pagaidu valdība grib izvest dzīvē visu, ko vārdos apsola, bet nevarēs to veikt, ja sabiedrība viņu pietiekoši nepabalstīs...»

Valdības programā minēti vēl dažādi citi mērķi, piem., tirdzniecības un rūpniecības atjaunošana, kredītiestāžu nodrošināšana, ārējā un iekšējā aizņēmuma noslēgšana, sabiedrisko darbu rīkošana, skolu ēku atjaunošana, universitātes ierīkošana, u. c.

Ministru prezidenta deklarētā pagaidu valdības programma skaidri rāda tos ārkārtīgi grūtos apstākļus, kādos uzsāka darbību jaunā valdība. Tai vajadzēja dibināt armiju, rūpēties par armijas apgādāšanu ar visu vajadzīgo, gādāt pārtiku un darbu pilsētniekiem, gādāt finansialos līdzekļus valdības darbībai, rūpēties par jaunās valsts un valdības atzīšanu ārzemēs un — arī iekšzemē. Bet — valdība «var cīnīties tikai moraliski, fizisku līdzekļu viņai nav», kā to tanī pašā Tautas Padomes sēdē aizrādījis iekšlietu ministrs Dr. M. Valters.⁶⁾ Lai šādos apstākļos ņemtos cīņu par Latvijas valsts atbrīvošanu, ministru prezidentam bija nepieciešams «ārkārtējs optimisms»⁷⁾, nesatricināma ticība šai lietai un sevišķa enerģija un darba spējas.

Ministru prezidenta K. Ulmaņa 1918. gada 2. decembra deklarētajā valdības programā ir jau uzsvērti tie svarīgie valsts saimnieciskās un sociālās politikas jautājumi un mērķi, par kuriem K. Ulmanis cīnas vēl ilgus gadus pēc 1918. gada decembra un vēl tagad, kā arī savās jaunības dienās — pirms Latvijas valsts nodibināšanas. Šie mērķi ir — lauksaimniecības pacelšana, ražošanas veicināšana, sabiedriskās taisnības stiprināšana, saimnieciskās dzīves vispārējā uzlabošana un tautas labklājības celšana.

Valdības saimnieciskās rūpes 1919. g. vasarā.

Tautas Padomes un jaunās Latvijas valdības darbība Rīgā drīz izbeidzas un tās spiestas pārcelties uz Liepāju; pēc tam, pārciešot visādas grūtības un sarežģījumus, rodas iespēja — pēc Rīgas ieņemšanas un 1919. gada vasaras kaujām Vidzemē pret vācu karaspēku, — atkal darboties Rīgā. Kaut gan gūti ievērojami panākumi, valdības darbības apstākļi šai laikā joprojām ļoti smagi. Grūtos valdības uzdevumus un darbus rāda ministru prezidenta K. Ulmaņa runa Tautas Padomes sēdē 1919. gada 15. jūlijā:⁸⁾

«...Latgales atbrīvošana stāv mums pašā pirmā vietā. ...Latgalei būs jāiet palīgā arī ar pārtiku un tādēļ jau tagad ir ievādīti soļi, lai no Rīgas pārtikas līdzekļiem, kuri šie diezgan prāvi, varētu dot Latgalei, kolīdz būs iespējams... Valdība nekavēsies nevienu minūti, nevienu sekundi, kad visi tie, kam Kurzemē nekad nekā nebija ko meklēt..., ka tie, kuri tagad vēl stāv Kurzemē pret valdības gribu, lai aizietu no Kurzemes, tik ātri, cik vien tehniski būs iespējams. Ir jau ievadītas sarunas, lai vācu karaspēka izvākšanos, saskaņā ar pamiera noteikumiem, paātrinātu un lai aiziešana būtu iespējama tādā kārtā, ka iedzīvotājiem būtu mazāk no viņiem jācieš, lai apstātos visas patvarības, lai izbeigtos visas laupīšanas...

...Valdība nekavēsies ne brīdi, lai Latvijas valsts visdrīzākā laikā tiktu pie stipras armijas... Mums šī stiprā armija ir nepieciešama, lai tie, kas ir mūsu ienaidnieki, sāktu ar mums rēķināties kā ar konkrētu, realu spēku. ...visdrīzākā laikā paredzēta mobilizācija, tiklīdz vajadzība to prasīs. ...Sakarā ar armijas uzdevumiem, Valdības darbs ir ārkārtīgi grūts un smags.

...jautājums, kas prasa ārkārtīgi daudz pūļu un enerģijas no valdības... — tas ir grūtais jautājums par lielo bezdarbnieku skaitu zemē. Valdība bez kavēšanās darīs visu, lai visi tie tūkstoši strādnieku, kuriem tagad nav darba, ne maizes, dabūtu darbu un tiktu pie maizes.

...Bet ar sabiedriskiem darbiem vien nebūs viss padarīts. Valdība katrā ziņā lūkosies uz to, lai vismaz tiktu ie-

vesta tirdzniecības, rūpniecības un lauksaimniecības atjaunošana... Lai varētu atjaunot rūpniecību, mums būs jārūpējas par to, lai varētu ievest no ārzemēm negatavos materiālus un mašīnas. ... Valdība centīsies uzturēt ārzemēs to uzticību pret Latvijas Valdību, kāda tur viņai jau bija, centīsies dabūt vajadzīgo naudu, atrast kredītu, radot jaunu uzticību turienes rūpniecības un finansistu aprindās, lai varētu šo naudu izlietot tirdzniecības un rūpniecības atjaunošanai. ...tanī pašā laikā viņa neaizmirsīs amatniecību un sīkrūpniecību...

...No kooperatīviem Valdība it īpaši sagaida stipru atbalstu cīņā ar plaši iesakņojušos spekulāciju, pret kuru Valdība uzstāsies ar vislielāko stingrību.

...jārada tirdzniecības flote, jāizbūvē ostas...

...darbs, kurš... necieš nekādu atlikšanu... ir satiksmes atjaunošana mūsu zemē, sevišķi uz dzelzceļiem. Ir ievadītas sarunas ar Sabiedrotiem un viņi ir soļiņus piegādāt vajadzīgo dzelzceļa materiālu... Valdība gādās arī par to, ka zemes ceļi tiek uzlaboti, nekavēsies atjaunot telegrafu un telefona satiksmi...

...Kas attiecas uz lauksaimniecības pacelšanu, tad tai ziņā tiks darīts viss, kas iespējams. ...Valdība rūpēsies, ka zeme, kura var tikt apstrādāta un kura var augļus nest, nestāvētu tukša. Mums vajadzīga maize un pārtika, mēs nevaram vienmēr palaisties uz citiem. Mēs paši ar savu maizi pārtikt nevaram, bet mums jācenšas, ka nebūtu jāieved no ārzemēm tik lielā vairumā. ...Jāgādā, ka tie lini, kas tagad pie mums uz laukiem sakrājušies, varētu tikt pārdoti par piemērotu cenu.

...Jūs, droši vien, gaidat no manis, lai es saku kādus vārdus par pārtikas lietām. Acumirkli pārtikas lietas Rīgā stāv diezgan apmierinoši un... vislielākā pateicība par to nākas Amerikai... kura tik augstsirdīgi un pašaižalīdzīgi ir uzņēmusies to Eiropas valstu apgādību, kuras ir bada nomāktas... pēc jaunas ražas mēs centīsimies, cik tālu iespējams, paši pārtikt no savas labības. ...gādāt vispirmā kārtā par to, ka pilsētu iedzīvotājiem būtu maize un kartupeļi, nepamazinot normu, varbūt, ka būs iespējams to pat pacelt,

varbūt pat līdz vienai mārciņai dienā, it īpaši strādniekiem, kas strādā grūtu darbu. ... Mūsu pašu zemē ražotā maize būs stipri lētāka, nekā tagadējā maize, ko ievadam no ārienes, un tā būs pieietamāka. Ja tagadējā maize tik dārga, tur vainīgi nevis sūtītāji, tur vainīga nauda, kura apgrozas mūsu zemē, kurai nav nekādas vērtības. Ja mūsu nauda būtu vērtīgāka, tad mēs pirktu maizi par 15 līdz 20 kap. mārciņā. ... Izredzes uz gaļu ir ļoti vājas, mums vajadzēs mēģināt dabūt no ārienes speķi un taukus, jo lopu skaits mūsu zemē ir stipri pamazinājies, bet cik būs iespējams un kas stāvēs pāri armijas vajadzībām, tas tiks izdalīts iedzīvotājiem. Vieglāks ir sviesta un piena jautājums. Cerams, ka līdz nākošai ziemai izdosies nokārtot sviesta un piena piegādāšanu Rīgas pilsētai, ja ne visiem, tad vismaz slimiem...

... Jāķeras pie darba Latvijas universitātes atvēršanai; vēl šīnī rudenī mēs ceram to veikt.

... Bet ja ... mēs padomāsim par visiem šiem darbiem, ko es jums priekšā ceļu, tad mums tomēr uzmācas zinamas bažas jau par to vien, kur mēs ņemsim naudu un līdzekļus, kas būs vajadzīgi, jo katrs solis darbā prasīs naudu. Gribētu teikt sakarā ar finansu lietām, ka ir domāts, ka tuvākā nākotnē tiks sperti soļi, lai kredīts tiktu atjaunots visplašākos apmēros, lai Latvijas naudas valuta noskaidrotos, lai tiktu izdota Latvijas nauda. Turpināsies atjaunoti darbi, lai veiktu valsts bankas nodibināšanu. Mums katrā ziņā būs nepieciešams valsts ārējais aizņēmums... Bet ar to ārējo aizņēmumu vien nepietiks: arī mums pašiem būs jāķeras pie savas naudas. Nodokļus valdība katrā ziņā prasīs un arī iekasēs.

... Ir vēl viens ieņēmuma avots. Tas ir iekšējais aizņēmums. Te nu ir katram pilsonim izdevība pāriet no tēvu zemes mīlestības vārdos pie darbiem. ... Vajaga nākt palīgā, parakstīties uz iekšējo aizņēmumu. Es gribu, lai jūs pateiktu to tiem, kas mājās palikuši, kas nav atnākuši, kas vēsāki un gausāki. Man gribētos jums uzsaukt: nerīkosimies tā, kā tas kungs, kas pērn ruden iebraucis no laukiem, man teica: «Jums vajaga naudas? Mums tā ir! Jums vajaga maize? Mums tā ir! — Jums vajaga zaldātu? — Mums tie ir!

— Bet papriekšu Valdībai vajaga izdzīt naidniekus, tad mēs jums dosim naudu, maizi un zaldātus!» Bet nu griezīsim šo lietu apkārt, no otras puses, lai nāk papriekšu tā nauda, maize un dosim Valdībai iespēju ko darīt vēl tālāk.

... Valdība rūpējas un dara visu, lai beidzot varētu panākt Latvijas formālo, juridisko neatkarības atzīšanu. ... Valdība nekad to neaizmirst, ka mūsu cerības ir būt reiz par locekļiem Tautu Savienībā...

... es ņemos drošību šinī vietā solīt: ka šī valdība liksies vadīties vienīgi no valsts interesēm, ka viņa nespers ne soļa, kas nestu ļaunu Latvijas valstij, mūsu tēvijai. ... Latvijas valsts nevis grims, bet cēlsies, augs un zels, kurā vairs nebūs vietas priekšrocībām, apspiestībām un netaisnībām.»

Armijas apgādāšana un valsts finanses.

Šī ministru prezidenta K. Ulmaņa runa rāda, ka arī 1919. gada jūlijā valdībai un tās galvai bijis smagi jācīnās par armijas uzturēšanu, apgādāšanu un armijas pavairošanu, par bada novēršanu un pārtikas iegūšanu armijai un pilsētu iedzīvotājiem, par bezdarba mazināšanu, par finansialo līdzekļu iegūšanu, par izpostītās saimnieciskās dzīves atjaunošanu, par Latgales un arī Kurzemes atbrīvošanu no ienaidnieka. Saimniecisko jautājumu kārtošānā, apgādības lietās un citur, visdzīvāko dalību visur ņēmis pats ministru prezidents. No saimniecisko jautājumu izšķiršanas toreiz atkarājusies valsts pastāvēšana un atbrīvošana, visa tautas nākotne.

Par grūtībām, kādas 1919. gadā bija valdībai jāpārvar tik svarīgajā armijas apgādāšanā, liecina ministru prezidenta K. Ulmaņa atbilde uz jautājumu apsardzības ministram par nepietiekošu armijas apgādāšanu ar apģērbi un apaviem, Tautas Padomes 1919. gada 18. augusta sēdē.⁹⁾

«... aukstam laikam iestājoties armija būs apgādāta. ... Šinīs dienās Francijā tiek lādēti kuģis ar mantām, kuras valdība nopirkusi no Amerikas. ... Starp tām mantām... ir 30.000 zābaku, 40.000 pāru siltas veļas, 30.000 vieglāku, plānāku apģērbi un dažādas citas mantas, kuras mūsu karaspēkam būs noderīgas. ... Sestdien uz Lon-

donu tika nosūtīta Anglijas tirdzniecības namu priekštāvjiem ļoti noteikta, kategoriska telegrama, ka mums nepieciešami vajadzīgi 20.000 komplektu mūsu karaspēka vajadzībām. ... Uz šo telegramu sagaidamas priekš mūsu kareivjiem drēbes. ... Vēl trešdien izbraukuši sevišķi pilnvarotie uz ārzemēm, lai pirktu zābakus no tām Amerikas karaspēka daļām, kuras sākušas atstāt tos Vācijas apgabalu, kuros viņas līdz šim stāvējušas. Bez tam ir vēl viens sūtījums, par kuru es šodien nekā plašāki nevaru teikt. Es gribu uzsvērt un aizrādīt uz to, kas tiek mūsu pašu zemē darīts. ... rekvizīcijas ceļā pa visu zemi tiks izsludināta materialu vākšana. Daudzās vietās vāks vadmalu, audeklu, vilnu, zeķes, cimodus, veļu un ādas. Kurzemē daudzās vērptuvēs kārš un vērpi vilnu priekš karaspēka, tiek austa vadmala, darbinīcās tiek izgatavotas dažādas drēbes un veļa. Tāpat arī izstrādā ādas. ... tomēr es domāju, ka mani neviens nepārpratīs, ja es saku, ka mūsu armijai patiesi trūkst vēl daudz un daudz kā. Valdība to ļoti labi apzinās un blakus visām lietām ir nolemts pa visu zemi uz laukiem un pilsētā izdarīt sevišķu apavu un veļas vākšanu un te... izrādīsies, cik mums patiesi visiem ir mūsu armija mīla un dārga. ... Valdības darbību ir kavējuši visādi šķēršļi, tāpēc ka mums līdz pašam pēdējam laikam ir sajūtams liels naudas trūkums un mūsu armija cieš tamdēļ, ka valdībai 2¹/₂ mēnešus nebija iespējams pildīt savus pienākumus. ...»

Tik smaga ir bijusi armijas apgādāšana brīvības cīņu laikā. Apavu un apģērbu vākšana armijai no sākuma devusi vājus rezultātus. Ministru prezidents par to minējis Tautas Padomes 1919. gada 30. augusta sēdē:¹⁰⁾

«... patlaban notiek pie mums nepieciešama zābaku vākšana. ... Man, diemžēl, jāsaka, ka vakardiena Rīgā ne tuvu, ne tuvu nav devusi tos panākumus, kādi bija sagaidami. Šī diena un vakardiena ir devušas ļoti niecīgu pierādījumu, cik Rīgas iedzīvotājiem rūp mūsu armijas stāvoklis. ... šī divu dienu labprātīgā atsaukšanās ir ārkārtīgi niecīga...»

Tomēr dažas dienas vēlāk, Tautas Padomes 1919. gada

5. septembra sēdē, ministru prezidents ar gandarijumu konstatē, ka panākumi zābaku, veļas un apģērbu vākšanā valstī bijuši apmierinoši.¹¹⁾

Armijas apgādāšanas grūtības raksturo arī kāds armijas virspavēlnieka raksts — 1919. g. 3. sept. Nr. 3380 — ministru kabinetam (pēc Valsts kanceļjas archiva aktīm):

«Apstākļi, ka mums ir šinī brīdī divas frontes, pieprasa no mūsu karaspēka attīstīt vislielāko kaujas spēju. Mūsu kareivji kaujas tagad bez drēbēm, apaviem, veļas un pat bez pietiekoša skaita ieroču. Lādiņi un patronas arī jau izbeidzas. Tādēļ, papildinot jau iesniegtos ziņojumus, vēlreiz lūdzu nekavējoši spert visus soļus, ka, ja ne vairāk, tad, ka jau pastāvošais karaspēks tiek apgādāts ar sekošo nepieciešami vajadzīgo municiju visdrīzākā laikā:

1) Krievu sistēmas flinšu patronas 15.000.000,

2) Krievu sistēmas ložmetēju patronas 1.600.000 . . .»,
u. t. t.

Bet pēc mēneša sākās vēl niknais Bermonta uzbrukums, kad armijai bija vajadzīgs municijas daudz vairāk.

Tas pats sakams par valsts finansēm. Valsts kases pildīšana bijusi ļoti grūta lieta, kā to sīkāk paskaidrojis K. Puriņš, Tautas Padomes 1919. gada 25. augusta sēdē, debatēs par likumu par valsts kases zīmju izlaišanu:¹²⁾

«...Mēs pašreiz dzīvojam papīra naudas plūdu laikā, papīra naudas drukātava strādā dienu un nakti, vienā valstī pie labākiem, otrā pie sliktākiem apstākļiem. ...Pašlaik mums ir priekšā likumprojekts par 75.000.000 rubļiem jeb frankiem. Kopā ar agrāk atļautiem 25 milj. tagad iztaisa 100 milj. rubļu jeb franku. ...Tagad mums rūpniecības nav un tāpat arī tirdzniecības tikpat kā nav. ...preču cenas ir sasniegušas nedzirdētu augstumu un kredita aparats pilnīgi paralizēts. Pie tādiem apstākļiem grūti noteikt izlaižamās naudas apmērus. ...jāievēro arī tas naudas daudzums, kas pašlaik valstī atrodas, tas ir — Krievijas nauda. ...Nodokļu pašlaik ienāk ļoti maz. ...Iekšējais aizņēmums tiek realizēts ļoti gausi un patriotisms ...

nepiepildas; naudas maki labprātīgi neveras vaļā . . . »

Bermonta satriekšana.

Bet Latvijas politiskais, militarais un saimnieciskais stāvoklis vēl daudz grūtāks un bīstamāks kļuva 1919. gada rudenī, kad notika Bermonta vācu karaspēka uzbrukums Rīgai. Arī šie kritiskie brīži un to nozīme atspoguļojas ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa toreizējās dedzīgajās runās. Otrajā dienā pēc vācu karaspēka uzbrukuma sākšanās, Tautas Padomes 1919. g. 9. oktobra sēdē ministru prezidents, starp citu, saka:¹³⁾

«...Latvija šinī brīdī pārdzīvo sava likteņa stundu. Mēs atrodamies . . . to notikumu vidū, kuriem ir vislielākā nozīme priekš mūsu nākotnes. Pēc visiem tiem pārdzīvojumiem, kurus mūsu zeme, mūsu tauta pārdzīvojusi pagājušos desmit gados, pēc visām tām apspiešanām, kuras mums bija jāpārnes krievu valdības laikā, pēc visām tām grūtībām, kuras mums tika uzliktas, kuras vēlās uz mums, pēc visām tām kara vētrām, kuras gāja pār mūsu zemi — nāca vācu okupācijas laiki, kuras vienīgais mērķis bija, ja iespējams, šo zemi pilnīgi sadragāt, šo tautu, ja iespējams, iznīcināt. . . . Nāca krievu briesmas. Atnāca laiks, kad likās, ka mēs ar krievu briesmām tiksim galā. . . . Tad mums parādījās atkal jauns ienaidnieks, jauns pretinieks, tas ir — vācieši. . . . Mūsu Kurzeme netika iztīrīta no vācu karaspēka daļām, lai gan pēc visiem noteikumiem, līgumiem un solījumiem viņiem bija Kurzeme jāiztīra visdrīzākā laikā. No tā paša laika sākās Latvijas valsts apdraudēšana no vācu puses. . . . Vācijas karaspēks, kopā ar viņam pakalpojošiem Bermonta pulkiem, ir griezis savus ieročus pret mums. . . . Uzbrukums sākās vakar agri no rīta. Drīzā laikā viņš pārņēma visu Kurzemes fronti, sākot no jūras līdz pašai Daugavai. Vakarējā diena un pagājušā nakts bija ļoti grūtas priekš mums. Uzbrukums tika sākts ar lieliem spēkiem un arvienu jauni spēki tika sūtīti cīņā. . . . Mēs visi zinām, ar kādu nepieredzētu sajūsmu vairojas mūsu armijas rindas. Mēs zinām, ka visus brīvprātīgos ir grūti pierakstīt. . . . Visiem ir viena dziņa un vēlēšanās — ņemt ieročus rokā un iet . . . pret mūsu ienaidnieku, pret to ienaidnieku, kurš tāds

ir bijis no laika gala, kurš no senām dienām ir dzinies pēc tā, lai varētu iznīcināt mūsu tautu, lai varētu iznīcināt mūsu valsti. Atminēsimies vācu okupācijas laiku, atminēsimies to propagandu vācu avīzēs, kad teica: «Mums nevajaga Latvijas tautu, mums vajaga tikai kailu zemi. Vai nav latviešu tautai telpas diezgan Sibīrijas plašumos? Ja mēs okupēsim Latviju, tad mēs visus viņus šķūtēsīm laukā, lai nebūtu neviena, kas mums varētu pretim stāties mūsu mierīgā darbā». Pie šīs devīzes viņi pieturējušies visu laiku. Mēs to zinām un saprotam, ka vācu valdība nekad, neskatoties uz visiem vārdiem, nav gribējusi, lai mūsu valsts nostiprinātos. Viņa no sākta gala ir strādājusi mums pretim. ...Tā pati Vācijas valdība tagad ved karu pret mums, ...tur frontē stāv pret mums nevis lieli krievu kara pulki ... tie ir vācieši. ... Vācijas vienīgais mērķis ... bija — neļaut nostiprināties Latvijas valstij un valdībai. ...Fon der Goltzs izteic kādā savā pavēlē, ka visa Latvija nav nekas cits, kā Vācijas kolonija, ka viņas uzdevums būs turpmāk uzņemt Vācijas kolonistus. ...Vācijai ... mērķis bija pāri par mūsu galvām, ja vajadzīgs, pāri mūsu līķiem, savienoties ar Krievijas reakcionāriem... Ja jūs būtu bijuši kopā ar mani frontē, būtu apbraukājuši visas tās vietas, kur mūsu kareivji stāv, tad jūs būtu redzējuši to spožumu, to sauli, to cerību viņu acīs spīdot, to pārliecību, ka viņos ir spēks, ka viņi uzvarēs, tad arī jums visiem būtu tā pārliecība, tāpat kā man, ka viņi uzvarēs...»

Arī šinīs niknajās un bīstamajās cīņās Latvija uzvarēja, par ko ministru prezidents K. Ulmanis apmēram mēnesi pēc iepriekšējās runas, Tautas Padomes 1919. gada 12. novembra sēdē saka tā:¹⁴⁾

«... Man ir gods ziņot šodien Tautas Padomei no valdības puses, ka cīņā, kuru mēs piespiestā kārtā uzsākām pirms vairāk kā mēneša, mēs esam pēdējā nedēļā sasnieguši labus panākumus. Jau pašā sākumā, pēc tam, kad mums bija izdevība apturēt ienaidnieku, kurš mācās mums virsū ārkārtīgi lielā pārskaitā, samērā ar mūsu kareivjiem, kurš mācās mums virsū apbruņots desmitkārtīgi, varbūt vēl lielākā mērā, labāki nekā mēs bijām apbruņoti — mums izdevās viņu apturēt, un tagad

vairāk kā trīs nedēļas mūsu armija pārgāja uzbrukumā, kurš ir devis panākumus jo plašus un spīdošus. ... visi panākumi un ieguvumi ir ārkārtīgi lieli, un mēs visi varam apvienoties vienā sajūtā un šī sajūta ir pateicība mūsu kareivjiem. ... Šis slavenais gājiens vispirmā kārtā bija iespējams tādēļ, ka mūsu kareivji gāja cīņā ar pašaieliedzību, spēcīnāti no ticības un pārliecības, ka viņiem katram skaidrs un gaišs mērķis, ka viņi cīnas par taisnu un svētu lietu. Tā bija tā lielā izšķirība starp mūsu un ienaidnieka armijām. Viņa pusē bija algadži, kuri cīnas par to, ko viņi dabū kā dienas algu un ko viņi var salaupīt. ... es jau agrāk aizrādiju uz to, ka mūsu galvenā cenšanās bija nonākt tādā stāvoklī, ka mēs būtu reals spēks. Un es šovakar gribu teikt ar gandarijumu, mēs esam reals spēks, mēs neesam vairs kaut kas, ar kuru nevajaga rēķināties, mēs neesam, par ko varētu teikt, ka to no zemes virsus var noslaucīt. ... Ja es runāju, cik lielu pateicību mēs esam mūsu armijai parādā, tad no liela svara bija tas, ka starp armiju un tautu valdīja vislielākā vienība. ... Visi Latvijas iedzīvotāji šajā cīņā stāvēja aiz mūsu armijas. Man bija izdevība jau agrāk atzīmēt, ar kādu sajūsmu tauta atsaucās uz uzaicinājumiem. To mēs piedzīvojām pagājušo nedēļu, kad uznāca aukstais laiks, kad tauta redzēja, ka armijai nākas ciest no sala un aukstuma, kad valdība un kara vadonība griezās pie iedzīvotājiem ar uzaicinājumu, lai ziedo katrs, ko spēj. Nāca pierādījums, ka visa zeme zin, ko šī cīņa nozīmē, priekš kā armija lej savas asinis, priekš kā armija ir ar mieru atdot savu dzīvību. Atsauksšanās nāca tādā veidā, ka no visām pusēm nāca ārkārtīgi lielā daudzumā siltu drēbju ziedojumi. Tie nāca no pilsētām un no laukiem. Tas ir sevišķi jāatzīmē un jāpastrīpo. ... Protams, mums ir ļoti grūti domāt par to, ka tomēr daudziem un varbūt labākiem no mūsu vidus ir nācies nolikt savas dzīvības par to, par ko viņi karoja, par savu tēviju un viņas labklājību... mūžīga piemiņa visiem tiem, kuri mūsu vidū vairs nav. ... Cīņas ir bijušas ārkārtīgi grūtas un nav vēl beigušās. ... Ja mēs paliksim vienoti un vienprātīgi, tad nav ne mazāko šaubu ... ka novedīsim šo cīņu līdz

neapšaubamai uzvarai, pēc kā mēs esam cīnījušies un cīnāmies no paša iesākta gala».

(Šinī runā ministru prezidents uzsvēris arī palīdzību, kādu snieguši Latvijas armijai Sabiedrotie, Anglijas un Francijas kara flote, arī Amerikas Sarkanais Krusts).

Ņemot vērā Vācijas un vāciešu kolonizācijas planus attiecībā uz Latviju un visu Baltiju, viegli saprotama ārkārtīgā nozīme, kāda bijusi Bermonta satriekšanai priekš latviešu tautas labklājības. Pasaules kara gados (bet arī jau agrāk), vācu karaspēkam 1915. gadā ieņemot Kurzemi, radās daudzi vietējo vāciešu un Vācijas valsts vāciešu plāni — laikrakstos, grāmatās, iestādēs, organizacijās — par Kurzemes un visas Baltijas kolonizāciju. Ieteica te nometināt uz dzīvi milzīgu skaitu vācu kolonistu no Vācijas, piešķirot tiem daļu (runa dažreiz bija par trešdaļu) no muižnieku zemes, kā arī pusi no zemnieku zemes (vai pat visu to), arī kroņa zemi. Daži šādi plāni paredzēja nometināt Baltijā pat miljoniem vācu kolonistu. Latviešu zemniekus, kuriem zeme būtu atsavināta, novietotu Vācijā par strādniekiem. Pēc dažiem plāniem vajadzēja pārvācot arī Latvijas pilsētas, nometinot te lielā skaitā vācu strādniekus un amatniekus. Ar Latvijas iekarošanu un kolonizāšanu bija saistīti daži Vācijas lielie ārpolitiskie plāni austrumos. Šo iemeslu dēļ vācu karaspēks Latvijā 1919. gadā neatlaidīgi centās sagraut jauno Latvijas valsti. Latvija tanī laikā tiešām pārdzīvojusi «savu likteņa stundu». Bermonta satriekšana izjauca šos planus par latviešu tautas saimniecisku, fizisku un garīgu iznīcināšanu.

Pirmais Latvijas valsts pastāvēšanas gads.

Pēc dažām dienām, Tautas Padomes 1919. gada 18. novembra sēdē, kad bija pagājis viens gads pēc Latvijas valsts proklamēšanas 1918. g. 18. novembrī, ministru prezidents Kārlis Ulmanis savā runā¹⁵⁾ met skatu atpakaļ un novērtē padarīto darbu, panākumus un upurus, starp citu, teikdams šādus vārdus:

«... Šis pagājušais gads ir bijis svarīgs, nozīmīgs, vēsturisks ceļa gabals mūsu attīstībā. Šis gads ... ir

tomēr nesis mums ārkārtīgi daudz grūtības un ir bijis arī ārkārtīgi pilns visādiem smagiem pārbaudījumiem. Kad gadu atpakaļ valdība ar Tautas Padomes lēmumu stājās pie darba, tad viņa, saprotams, pilnīgi apzinājās, ka viņa nav aicināta ne uz kādiem svētkiem, bet uz grūtu un smagu darbu. ... Grūtības, kuras nāca pār zemi, nāca ļoti ātri. ... ar tādu ātrumu un daudzumu, ka, ja mēs ņemtu visu zemi kopā, mēs nebijām tā sagatavojušies, kā bijis vajadzīgs. Mums, tiklīdz mēs bijām pie darba ķērušies, uzbruka ienaidnieks no austrumiem — ienaidnieks, kuram mēs, diemžēl, nebijām spējīgi pretim turēties, kā tas bija vajadzīgs, jo līdz tam pašam 18. novembrim mums nebija iespējas savus spēkus pulcināt un viņus gatavot uz zemes aizstāvēšanu. Pēc 18. novembra mums parādījās tā iespēja. Bet ... tā iespēja nebija tāda kā izlikās. Valdībai nebija iespējams kaut ko darīt, jo atklāts ienaidnieks uzbruka no austrumiem, un šepat mūsu zemē sēdēja viena cita sveša vara, kas toreiz nāca ar mīļiem vārdiem, zem draudzības segas, bet kura bija tik ļauns ienaidnieks, kāds mūsu Latvijas zemei, mūsu tautai nekad nav bijis. ... neskatoties uz visu to, mēs stājamies pie darba un likām pamatu latviešu armijai. Lai gan kareivju skaits nebija visai liels, un viņu apbruņošana un apgādāšana bija nepietiekoša, tomēr ... viņos bija cīņas gars. ... Kad bija redzams, ka Rīga nav turama, tad valdība atstāja to ... Liepājā valdība, vēlēdamās nākt pretim apspiesto interesēm — kaut gan Liepājā valdīja sveša vara, kura katrā ziņā gribēja Latvijas valdību nosviest un apspiest uz beidzamo — taisīja lēmumu, neiet projām no Liepājas un tur pulcēt tos spēkus, kas bija palikuši. ... Apstākļi bija tādi, ka bija ieteicams, ka ne visa valdība pilnā sastāvā paliek Liepājā. Tamdēļ valdības zinamu daļu sūtīja uz ārzemēm, kas stāvēja ar mums draudzīgos sakaros, tāpat arī uz mūsu kaimiņu valstīm ziemeļos un dienvidos. ... Toreiz lika pamatus mūsu slavenai Ziemeļlatvijas armijai ... neskatoties uz visiem ... pretspaidiem, arvienu skaidrāks kļuva tas, ka tomēr mums izdosies armiju

nodibināt un apgādāt ieročiem. Vajadzēja tik nākt starpā kam straujākam un asākam, un tas nāca ar aprīļa notikumiem, kad iedomājās, ka ar Latvijas valdības nobīdīšanu pie malas, Latvijas lieta būs izjaukta . . . bet tas neizdevās. . . . taisni šajā laikā tika daudz strādāts, lai Ziemeļlatvijas armija varētu nostiprināties, lai gādātu viņai ieročus. . . . Vēlāk, jūnija beigās, kad valdība atgriezās atkal pie sava darba, bija redzams uz katra soļa, ka vēl lielāka saprašanās valda visā zemē, un tas mērķis, kurš mums priekšā stāv, ir visiem saprotams. Tanī pašā laikā turpinājās Ziemeļlatvijas armijas un Igaunijas armijas uzbrukumi pret Rīgas pusi. . . . Toreiz Vācija veda karu oficiāli, tieši, atklāti. 115.000 liels vācu karaspēks, ļoti apbruņots, stāvēja Kurzemē. . . . Kad valdība varēja sākt darboties, tad sākās laikmets, kad domāja par to, lai nostiprinātu savus spēkus, lai izvestu to, kas dotu mums stipru vēlēšanos, sajūtu un apziņu un dotu iespēju, mūsu faktiskos spēkus pacelt, apbruņot un būt gataviem, ja nāk kāds jauns uzbrukums. . . . Visu šo laiku līdz 8. oktobrim pie tā tika strādāts. . . . Cīņas, kas iesākās oktobrī, nav aprimušas līdz šai pašai dienai, bet pa visu šo laiku mēs ar katru dienu palikuši stiprāki un spēcīgāki, un tas ir arī šo cīņu milzīgais tiešais ieguvums, ka mums bija iespējams vēlreiz sākt par jaunu savus spēkus apzināties un savus spēkus pulcināt. . . . Mums radās spēcīga armija, neuzvarama. . . . Nekad vēl Latvijas zeme nav atsaukusies ne uz vienu saucienu ar tik lielu vienprātību, ar tik lielu piekrišanu uz cīņu, nākt palīgā un upurēt visu. Un tas . . . arī ir liels ieguvums. Valdība arī uz priekšu turpinās savu darbu līdzšinējā virzienā, galveno vēribu piegrieždama Latvijas pilnīgai, galīgai atbrīvošanai. . . . Mēs ceram, ka šis otrs gads nesīs zemei mieru un labklājību. Bet grūtības mums stāv milzīgi lielas priekšā. . . . Mēs esam nākuši pie apziņas, ka mēs esam spēks, ka mēs varam veikt to, ko esam sākuši un domājuši veikt. . . . Jo ārkārtīgs ieguvums blakus visiem citiem ieguvumiem kara laukos irtas, ka valstiskā apziņa ir augusi ārkārtīgi lielā mērā.

Tāpēc es domāju, ka mēs droši varam sākt šo otru gadu, būdami pārliecībā, ka mēs esam, un mēs paliksim un būsim.»

Pēc apmēram divām nedēļām, Tautas Padomes 1919. gada 8. decembra sēdē, ministru prezidents K. Ulmanis nolasa jaunās valdības (pēc skaita trešās K. Ulmaņa vadībā) deklarāciju,¹⁶⁾ kurā sīkāki paskaidro valdības programmu ārējā politikā, iekšējā politikā, finansēs, tirdzniecībā un rūpniecībā, apgādībā, zemkopībā, satiksmē, izglītībā, tiesu lietās u. c., visas saimnieciskās dzīves un citu tautas dzīves nozaru atjaunošanā. Ministru prezidents, starp citu, aizrāda, ka tagad no 17 Latvijas apriņķiem no ienaidnieka pilnīgi atbrīvoti jau 14 un arī daļa no pārējiem 3 Latgales apriņķiem.

«Ražojošie spēki jāatjauno un jāattīsta,» jāgādā, lai katram ir darbs un maize. «... mums ir jāgādā, lai būtu ko dot tautu savstarpējā izmaiņā, lai varētu ņemt, kas mums nepieciešams. Ja to nepratīsim iekārtot, tad paliksim par pabērniem citu tautu starpā, nelūkojoties uz mūsu uzvarām kara laukā.» Pirmā vietā aizvien vēl stāv armijas apgādāšana.

«Līdzšinējā zemes apgādība ar pārtiku, sākot no valdības atgriešanās Rīgā, noritēja ļoti nelabvēlīgos un sarežģītos apstākļos. Armijai pastāvīgi palielinoties, viņas pārtikas pieprasījumi ievērojami pieauga. Pēdējo divu mēnešu vajadzības apgādības ministrijai nācās apmierināt vienīgi no 3 Vidzemes apriņķiem (Cēsu, Valmieras un Valkas), jo Rīgas apriņķis tiktāl nopostīts, ka spēj dot ļoti maz. Šajos apriņķos aprādītā laikmetā tika ievākts ap 400.000 pudu (ap 6400 tonnu. A. C.) maizes labības, kura gandrīz visa izlietota armijas un Rīgas pilsētas vajadzībām. Ar Kurzemes atbrīvošanu nāk klāt jauns pārtikas avots. Pēc saņemtām ziņām, Kurzemē vācu karaspēks nav paguvis izdarīt plašas labības rekvizīcijas. Ja ņem vērā visus maizes labības krājumus un maizes labību pavairojot ar miežu piejaukšanu, kas jau tiek darīts pie Rīgas apgādāšanas (pie rudziem tiek piejaukts 25% miežu), tad ar tiem krājumiem varētu pietiekošā mērā nodrošināt karaspēka un iedzīvotāju vajadzības, ja ap-

gādības darbs varētu norisināties bez traucējumiem. Bet šajā ziņā apgādības ministrijai nākas cīnīties ar lielām grūtībām. Vispirmā kārtā šai ziņā svarā krīt Latvijas trūcīgie satiksmes līdzekļi: zirgu trūkums nodevu savešanai pieņemšanas punktos, vāja dzelzceļu ripojošais sastāvs un vēl citas grūtības. Starp citu, grūtības pašā ražas realizēšanā, no kurām sevišķi cieš Vidzeme: strādnieku trūkums, kuļmašīnu trūkums, materialu trūkums kuļmašīnu nodarbināšanai (trūkst eļļas, siksnu u. t. t.) . . .»

Deklarācijas nodalījumā par iekšējo politiku, starp citu, teikts: «. . . Mēs zinām, ka mums ir ienaidnieki, kuri, atklāti un ar varu veltīgi izmēģinājušies, pret mums ved slepenu, aizklātu cīņu no iekšienes. Pre to mēs nedrīkstam aizvērt acis. Vislabākais cīņas ierocis šē būs mūsu tautas apzinība, kura saprot, kāda izskatas tā patiesība, kuru sola ar tik skaļām frazēm. . . . kur būs vajadzīgs, tur arī mūsu administrācijai netrūks pietiekoši stingras rokas, lai sargātu mūsu valsti pret mūsu iekšējiem ienaidniekiem, viena alga, no kuras puses tie nāk. . . . Bet tomēr, labākais līdzeklis pret ārdošiem centieniem ir būvēt, jo stipri būvēt. Tāpēc mums jāorganizē mūsu sabiedrība, jānokārto un jānostiprina mūsu pašvaldības iestādes . . .»

Valdības deklarācija aizrāda, ka arī kara apstākļos izdevies jau iemērīt zemi 1200 jaundibināmām lauku saimniecībām. Jau sadalītas Vidzemes valsts muižas un kāda daļa Kurzemes muižu, bēt nākošā gadā projektē iedalīt zemi ap 10.000 saimniecībām no valsts zemes fonda.

Latvija — atbrīvota un apvienota.

Paiet vēl kādi 5 mēneši un pienāk jaunās likumdošanas iestādes — Satversmes Sapulces pirmā sēde, 1920. gada 1. maijā. Latvija ir atbrīvota no ienaidnieka un apvienota, arī Latgale tagad pievienota pārējai Latvijai. Ministru prezidents K. Ulmanis šinī sēdē savā runā pagājušo pusotra gada cīņu laiku, starp citu, novērtē šādiem vārdiem:¹⁷⁾

«. . . Beidzot ir pienākusi diena, pēc kuras mēs visi ilgajamies visu šo garo un grūto pusotra gada. Ir pienācis

brīdis, kad sanākusi ir no visiem ienadniekiem atbrīvotās un apvienotās Latvijas Satversmes Sapulce. . . . Man bija tas gods nest smagās atbildības pilno pienākumu, stāvot pagaidu valdības priekšgalā visu šo Latvijas tapšanas iesākuma laiku. Pagaidu valdība ir laimīga, ka šodien, nododot jums savas pilnvaras, viņa var to darīt ar drošu apziņu par padarīto un veikto darbu. Grūtību un šausmu pilns bija šis laiks. Bet raudzīsim aizmirst tagad melnā un sarkanā terora laikus Latvijā, . . . bet atminēsimies tikai tos nelokamās gribas, nesalaužamās enerģijas un pašuzupurēšanās momentus, kurus neapēnos nekādi notikumi nākotnē. . . . mūsu varonīgā armija . . . ar pārcilvēciskām pūlēm pusotra gada laikā neaprakstami grūtos apstākļos pierāda katram mūsu valsts apdraudētajam no ārienes, ka latvieši, reiz ņēmuši savu likteni paši savās rokās, to vairs citiem veidot nepieļaus. Latvija ir brīva, brīva ir latviešu tauta.

Blakus šai enerģijai stiprākais pamats mūsu pagājušā darbā un drošākā ķīla sekmēm nākotnē ir tā vienprātība, ar kuru visos svarīgos momentos latvju un Latvijas dzīves balto un nebalto dienu krustceļos visi tautas slāņi ir gājuši kopējus ceļus uz kopēju mērķi . . .

. . . Un ja arī mūsu postītā dzimtenē, kura vēl nav varējusi dot vienādu maizes riecieni visiem bez izņēmuma, vēl ikdienas darbā nav katrā laikā varēta atrast tā saskaņa, kura iznīcinātu šķiras, nojauktu grupu sienas, izbeigtu katru naida iespēju, tad tomēr varam ticēt, ka mūsu no dabas izdevīgā stāvoklī noliktā zemē, tas drīzāk būs panākams, nekā daudz kur citur.

. . . Galveno vietu pagaidu valdības darbībā ir ieņēmušas rūpes par mūsu armiju un visi jautājumi, kas saistas ar valsts drošības nostiprināšanu uz ārieni. . . . Mēs pusotra gada atpakaļ stājāmies pie darba tukšām rokām, bez karaspēka, bez valsts pārvaldes aparata, bez naudas, bez līdzekļiem. Mūsu spēks bija palāvība un ticība mūsu tautas gribai un spēkam, kura gribēja redzēt Latviju, savu dzimteni un tēviju, kā brīvu, neatkarīgu valsti . . . »

Atskats uz Latvijas valsts izkarošanas laikmeta grūtībām.

Arī daudz vēlāk, apmēram 15 gadus pēc brīvības cīņām, ministru prezidents Kārlis Ulmanis, būdams jau nacionalās neatkarīgās valdības galva, savā runā vēstures skolotāju kursos, Rīgā, 1934. gada 13. augustā, pakavējies pie brīvības cīņām Latvijā un to grūtībām 1918.-1919. g., starp citu, šādiem vārdiem:¹⁸⁾

«... Mūsu valsti proklamēja 1918. gada 18. novembrī. Kāds tai laikā bija stāvoklis Rīgā, vispār latviešos un citos mūsu zemes iedzīvotājos? Tas bija neskaidrs un nenoteikts. Starp jaunajām valstīm mēs bijām vienīgā, no kuras uz svešām zemēm bija aizgājuši gandrīz visi mūsu jaunie ļaudis, kas bija spējīgi nest ieročus. Kad krievu karaspēks atstāja Igauniju, turienes jaunie ļaudis palika uz sava zemes ar ieročiem un visu citu. Tas pats bija arī Lietuvā un Polijā! Vēl ārpus viņas bija tūkstošiem sagatavotu poļu jaunekļu. Mums tāds liktenis nebija lemts. ... mūsu zeme palika kaila un tukša.

Tālāk, — no Rīgas mums nebija nekādas sazināšanās ar pārējo Latviju. Mēs atradāmies ienaidnieku ieņemtā zemē. Pašos iedzīvotājos nebija vienotas domas, nebija vienprātības, vai Latvijas valstij būt vai ne. Patīdēja par mūsu tautas jaunajiem ceļiem, par to atrašanos gan nebija jauna. Tā neradās ne 1918., ne 1917. gadā. ... Šī doma bija cēlusies jau pirms divām paaudzēm. Tā bija gājusi cauri latviešu tautai un savienojusies ar latviešu tautas dzīvi. Tikai tad, kad redzējām, ka šī doma bija nobriedusi, kad tā ņēma virsroku, mēs varējām ko cerēt, un tikai tad varējām ķerties pie šīs domas izvešanas.

Teikt, ka arī tā būtu bijusi tik vienkārša lieta, — veikta ar vienkāršu rakstiņa izgatavošanu — tā tas nebūt nebija. Daudzus gadus vēlāk kāds mūsu darbinieks ... teica man, ka viņam mājā visi gaidījuši, kas nu būšot. Beigu beigās Krievija taču bijusi ķeizara valsts, pie tam liela valsts, tāpēc sākt sludināt šādas idejas un censties tās realizēt bijis pārgalvīgi.

. . . tomēr bija lietas, kas nebija tik labas un savā būtībā nekā laba nesolija. Tās vēlāk arī lika sevi just no ļaunās puses. Vispirms, mēs toreiz nebijām vienprātīgi, otrkārt, vēl no agrākiem gadiem mums bija palicis vēl liels iespaids. Tā šī pamata lieta . . . toreiz vēl nebija tik skaidra un gaiša, kā to varētu domāt.

. . . 18. novembrī mēs pasludinājām Latvijas valsti, bet 9. novembrī citi ļaudis bija pasludinājuši citu Latvijas valsti un bija par to paziņojuši visai pasaulei. 18. novembrī mūsu valsts robežas bija slēgtas. Tikai ar lielām mokām varējām dabūt tām pāri dažas telegramas par to, kas noticis. . . . Toreiz, novembra pirmajās dienās, kamēr rietumu frontē vēl nebija noslēgts pamiers, viena daļa cilvēku mūsu zemē cerēja, ka Vācija karu vēl nav paspēlējusi, ka viņa vēl uzvarēs. No otras puses, toreiz valdija uzskats, ka tas, kas patlaban ir austrumos, ir tikai šai dienai un rītdienai, bet parīt, varbūt, nāks atpakaļ vecā kārtība. Šo uzskatu iespaids bija ārkārtīgi liels.

. . . Es saku vēlreiz: mēs sākām celt savu valsti vārda vistiešākā nozīmē tukšām rokām, jo mums taču nebija nekā. Atceros 18. novembri un 17. novembra vakaru, kad runājām par savu stāvokli un mājā iedami spriedām, ko tad nu darīsim tālāk. Naudas mums nebija, valsts pārvaldes aparāta tāpat. Par armiju un karaspēku nebija ko runāt. Rīga bija pilna vācu karaspēka . . .

. . . Tā mums toreiz te izskatījās. Kur tad griezties, pie kā? Pasaulei mēs vēl bijām zem lielas jautājuma zīmes: «varbūt tie arī pieder pie tiem pašiem «maskaviešiem-bolševikiem», jo toreiz vienu visi zināja: «kas ir Maskavai palīgā gājuši . . .»

Kārļa Ulmaņa pamatdarbs.

Šie izvilkumi no hrīvības cīņu laikmeta un tagadējā laikmeta valdības galvas Kārļa Ulmaņa runām spilgti rāda toreizējos Latvijas neatkarīgās valsts izcīnīšanas ārkārtīgi grūtos un bīstamos politiskos un saimnieciskos apstākļus. Kārlis

Ulmanis visu to laiku bijis valdības galva un bez tam vēl vadījis svarīgas ministrijas — bijis kara ministrs, apgādības ministrs (vēlākos gados — dažreiz arī ārlietu ministrs). Latvijas valsts neatkarība, kuras augļus un garīgos un materialos labumus jau gandrīz divdesmit gadus bauda latviešu tauta un visi Latvijas iedzīvotāji, — izcīnīta pilnīga saimnieciska sabrukuma laikā. Latvijas neatkarība radikāli pārgrozījusi Latvijas un latviešu tautas saimniecisko dzīvi, saimnieciskās dzīves pamatus un sabiedriskās attiecības Latvijā. Visā šīnī milzu darbā un cīņā ļoti liela un vadoša loma bijusi visu laiku valdības galvai — K. Ulmanim, kurš organizējis un sakopojis toreiz tautas spēkus, organizējis armiju un tās apgādāšanu, organizējis valsts pārvaldes aparātu, organizējis visu saimniecisko dzīvi, tautas apgādāšanu ar pārtiku, vispārīgi — organizējis latviešu tautas un neatkarīgās, brīvās Latvijas valsts uzvaru. Ja runājam par Kārli Ulmani, kā Latvijas saimnieciskās dzīves veidotāju, tad vispirms jāmin un jāuzsver viens no šī mūsu lielā valstsvīra pamatdarbiem: latvju tautas dzīves pamata un arī tagadējās Latvijas tautsaimniecības pamata — Latvijas valsts izcīnīšana. Cik grūts bijis šis K. Ulmaņa darbs, to labi rāda, pēc atsevišķiem posmiem, šeit ievietotie izvilkumi no viņa runām un citi šeit minētie dati.

Viegli saprotams, cik ārkārtīgi grūts bijis K. Ulmaņa, kā pirmā Latvijas ministru prezidenta, darbs valsts dibināšanas un atbrīvošanas gados. Bet šis darbs bijis ne tikai ļoti grūts, bet arī ļoti bīstams, saistīts ar dzīvības briesmām, šeit bijusi ļoti apdraudēta arī valdības galvas dzīvība. Valsts dibināšanas cīņu un darba bīstamību labi raksturo, piem., kāds izteiciens kara ministra ģenerāļa J. Baloža atmiņās par valsts pastāvēšanas pirmajām dienām:¹⁹⁾

«1918. gada 27. decembris. Tagadējās Stabu un Brīvības ielas stūris. Te nolikta mūsu pirmo karaspēka vienību skate. Dzirdēju runājam: «Ko viņi te plātās ar šo karotāju saujiņu? Nofotografēs un visus vēlāk nošaus!» Drīz ierodas arī K. Ulmanis — pirmais ministru prezidents. Vaigā skatu viņu pirmo reizi. Viņu pavada angļu admirālis Sinklers. Mēs visi jūtamies ne-

ērti admirāļa priekšā: tikai kādi 300—400 cilvēku mēs te stāvam; un tā ir visa mūsu armija! Bet K. Ulmanis angļiski paskaidro admirālim: «Maz gan vēl ir, bet nekas: drīz būs mums arī tūkstoši — desmit, divdesmit un, ja vajadzēs, arī vairāk.»

K. Ulmaņa darba tempu un grūtības brīvības cīņu laikā, kad viņam bija jāstrādā dienu un nakti, apgaismo arī kāds cits teiciens ģenerāļa J. Baloža atmiņās. Ģenerālis J. Balodis runā par to, ka toreizējais ministru prezidents K. Ulmanis 1919. gada rudenī solījis ģenerālim J. Balodim, kurš iecelts par armijas virspavēlnieku, ka valdība darīs visu, kas vien cilvēka spēkos stāv, armijas apgādāšanai un apbruņošanai. Tālāk ģenerālis J. Balodis raksta tā:²⁹⁾

«Un es varu liecināt, ka darīts tika viss. Vienalga, dienā vai naktī — armijas vajadzības tika uzklautas, un darīts viss, lai tās apmierinātu. Esmu pieņēmts armijas lietās gan plkst. 2, gan 4 naktī, bet nekad neesmu saskatījis Prezidenta K. Ulmaņa sejā nedz nogurumu, nedz šaubīšanos, vai svārstīšanos lielas atbildības brīžos. Nekad viņš nav prasījis, vai neiznāks kas par dārgu, bet vienīgi: sakat, ko armijai vajaga.»

Pirmās latviešu valdības ārkārtīgi grūtos darbības apstākļus raksturo arī kāda vieta Dr. M. Valtera, toreizējā iekšlietu ministra, atmiņās^{19a)} par pagaidu valdības uzturēšanos Liepājā 1919. g. ziemā un pavasarī (atmiņas rakstītas 1937. gadā):

«Liepājas sabiedrība skatījās uz atbraukušo valdību ar zināmu izbrīnu, lai gan netrūka arī daudz sirsnīgu jūtu. Var iedomāties pilsētu, kas atradusies ilgu laiku zem kara okupācijas; tai nebija līdzekļu, nebija maizes, nebija darba. Dienu no dienas stāvēja bezdarbnieku un maizes meklētāju rindas pie valdības nama. Frontē notika cīņas, kareivji bija apgādājami. Tur jaunie Latvijas spēki — tās jaunatne gāja ugunī, bet te aizmugurē valdīja trūkums. Kā sagādāt ieročus? Kur atrast maizi? Izlikās it kā brīnums, kad Liepājas reidā ieradās kuģis ar ieročiem un vēl lielāks brīnums, kad kādā citā dienā Liepājas ostā ienāca tvaikonis ar maizes labību. Ko dot izsalkušiem, kur maizes nebija, un tā-

dā brīdī — kuģis ar labību! Es neesmu nekad Prezidentu redzējis tik laimīgu kā tai dienā. Kā nu viņš varēja bezdarbnieku sievas mierināt, kad tas atstāja valdības namu un to ielēca sievas, kas visas prasīja, jautāja, lūdza pēc maizes. Kas mēs bijām atbraukuši uz Liepāju? Daudziem tikai taču avanturisti, dēkaini cilvēki — un te nu pēkšņi tie sagādājuši maizi. Es domāju, tikai ar to dienu sāka uz mums skatīties drusku kā uz patiesu valdību.»

Neatkarīgas valsts izcīnīšanas nozīme.

Neatkarīgās brīvās Latvijas valsts pastāvēšanas ārkārtīgo nozīmi visā latviešu tautas un Latvijas iedzīvotāju dzīvē, arī saimnieciskajā dzīvē, nacionalās valdības galva K. Ulmanis rajonu agronomu apspriedē, 1936. gada 5. novembrī, Rīgā, raksturojis šādiem vārdiem:²¹⁾

«. . . jūs (t. i. agronomi, kas palīdz lauksaimniekiem ar saviem padomiem un darbu. A. C.), palīdzēdami viņiem saimnieciski, palīdzat kulturas laukā uz priekšu tikt, un . . . tai pašā laikā arī jūs viņiem palīdzat politiski uz priekšu tikt. Un šīs politikas mērķis ir, ka jūs tai pašā laikā, savu darbu un uzdevumu veicot, mūsu lauksaimniekus un ar viņu palīdzību visu mūsu pilsoņu domas vadītu uz vienību, vienu darbu mūsu valstī, uz patstāvību un uz mūsu neatkarīgo valsti, mūsu valsti. Arvien tas ir jāpieliek klāt, arvien to pasvītrosim. Mūsu valsti, kas labāk par visām citām var nest un nodrošināt mums visiem labklājību. Mūsu valsti, kura vienīgā var mums dot iespēju labklājību paturēt uz laiku laikiem. Vienīgā, jo nekur citur jūs to nenasniegsiet, kā tikai savā valstī. . . . tikai savā valstī mēs stipri kļūsim. Tāpēc visur un arvien, lai valsts un valstiskais stāv un paliek pirmā vietā domās, vārdos un darbos! . . .»

Latvijas valsts dibināšana un izkarošana, kad valdības un tautas vadītājs bijis Kārlis Ulmanis, devusi iespēju latviešu tautai brīvi ierīkot, izveidot un attīstīt savu garīgo un saimniecisko dzīvi un atbrīvojusi latviešu tautu no varmācīgas piesaistīšanas svešām tautām un valstīm un svešu tautu un valdību politiskiem un citiem mērķiem, pasargājusi latviešu tautu no iznī-

cināšanas, nospiešanas un iznīkšanas. Neatkarīgas valsts nodibināšana atbrīvojusi latviešu tautu no piespiestas saistīšanās ar Krievijas vai Vācijas valsti un nodrošinājusi tautai tik augstu dzīves līmeni, kāds nebūtu iespējams, ja Latvijas valsts nepastāvētu. Latvijas valsts dibināšana radījusi iespēju izvest plašo un dziļo agraro reformu, novēršot ilgus gadsimteņus valdījušo netaisnību. Ļoti liels skaits bezzemieku tikuši pie savas patstāvīgas lauku saimniecības. Lauksaimniecības un zemnieku attīstības gaitās agrākie pirmskara šķēršļi iznīcināti. Darīts gals zemnieku izmantošanai no muižnieku puses, kas pirms pasaules kara un Latvijas valsts nodibināšanas stipri samazināja zemnieku labklājību un zemnieku ienākumus. Izbeidzās lielie ikgadējie zemnieku maksājumi muižniekiem par zemes pirkšanu un nomāšanu. Pazuda muižnieki ar visām viņu privilēģijām. Strādnieku dzīves līmenis Latvijā izveidojies nesalīdzināmi augstāks nekā tagadējā Krievijā.²²⁾

Valsts dibināšana devusi iespēju vispusīgi attīstīties latviešu uzņēmībai: paplašinājusies latviešu rūpniecība un tirdzniecība; sevišķi tas sakāms par pēdējiem 5 gadiem, kad Kārļa Ulmaņa nacionālā valdība ārkārtīgi paplašinājusi latviešu dalību lielrūpniecības un lieltirdzniecības uzņēmumu vadībā un kapitalos. Arī latviešu inteliģencei un citām tautas grupām Latvijas valsts nodibināšana devusi brīvas attīstības un brīva darba iespēju un pasargājusi no iznīcināšanas un nospiešanas. Latvju tauta un Latvijas iedzīvotāji, dzīvodami Latvijas valstī, strādā priekš sevis, nevis priekš kādām svešām varām un tautām. Tāds ir tas lielais tautas ieguvums, ko devušas brīvības cīņas un neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšana — Kārļa Ulmaņa vadībā.

Ciņas par lauksaimniecības nostiprināšanu 1922.-1929. g.

Kārļa Ulmaņa politiskās ciņas par lauksaimniecības nostiprināšanu šīnī laikā atspoguļojas gan viņa runās Saeimā, gan viņa rakstos — galvenā kārtā «Zemes Spēkā» un «Brīvā Zemē». K. Ulmanis savos rakstos un runās arvien uzsver un pierāda lauksaimniecības lielo svaru Latvijā, lauksaimniecības plašās sakarības ar visām pārējām Latvijas saimnieciskās dzīves nozarēm. Viņš cīnas par lauksaimniecībai pienākošās ievēribas un vietas piešķiršanu valsts saimnieciskajā politikā. Šai laikā K. Ulmanis izteicies par dažādiem lauksaimniecības pabalstīšanas, lauksaimniecības aizsardzības, lauksaimniecības krīzes, labības muitu jautājumiem, par lauksaimniecības svaru mūsu tautsaimniecībā, salīdzinot šo svaru ar otrās lielās ražošanas nozares — rūpniecības nozīmi.

Lauksaimniecības kara zaudējumu atlīdzības jautājums.

Satversmes Sapulces 1922. gada 20. jūnija sēdē¹⁾ Kārlis Ulmanis savā runā motivē likumprojektu par neatmaksājama avansa izsniegšanu uz kara zaudējumu atlīdzības prasībām lauksaimniecībā un tai tuvu stāvošos uzņēmumos. Runātājs aizrāda, ka 55% no mūsu pagastiem vēl līdz šim laikam bijuši krustām un šķērsām ar tranšejām izrakti, ka no lauksaimniecības ēkām galīgi nopostītas 78.000, 10,5%, bet pa daļai — 104.000 — 14%. Auglīga zeme guļ vēl atmatā. Lauksaimnieku zaudējumi karā vērtējami miljardos rubļu. Bet līdz šim tiem izsniegti aizdevumi tikai ap 220 milj., apmēram 12.000 pieprasītājiem. Pie šīs sumas vēl nāk klāt izsniegto būvmateriālu vērtība — 200 miljonu rubļu. Bet

ši nauda un būvmateriāli izsniegti ne tikai izpostītiem, bet visiem kopā — arī jaunsaimniecībām. Tamdēļ palīdzība izpostītiem bijusi ārkārtīgi maza un nesaskan ar patieso vajadzību. Vajadzīga lielāka palīdzība, vajadzīgs 4 gadu laikā izsniegt 2 miljardus rubļu, tā tad katru gadu izsniegt 500 miljonu rubļu. «Ja mūsu laucinieki sāks ēkas būvēt, ja sāks atjaunoties pilnos apmēros lauksaimniecība, tad būs arī vairāk darba mūsu bezdarbniekiem,»²⁾ — šādiem vārdiem runātājs atspēko iebildumu no socialdemokrātu puses par bezdarbu pilsētu strādnieku starpā. Runātājs norāda arī uz kara zaudējumu atlīdzības jautājuma nokārtošanu dažās karojušās ārvalstīs.

Šo likumprojektu K. Ulmanis aizstāv un vēl tālāk motivē Saeimas 1923. g. 27. nov. sēdē.³⁾ Runātājs nožēlo, ka šis likumprojekts tik ilgi nogulējis Saeimas budžeta komisijā. «...šogad visa lauksaimniecība ir par jaunu dabūjusi tādu situāciju un triecienu, ka paceļas jautājums, ar kādiem līdzekļiem stāties tagadējai krīzei pretim...» Runātājs sīki paskaidro, ka dažādos kara gadījumos sniegta atlīdzība par kara postījumiem dažādās ārvalstīs. K. Ulmanis šinī runā paskaidro arī, atbildot socialdemokrātiem, «kamdēļ mēs nostādam lauksaimniecību pirmā vietā. Taču vienkārši tamdēļ, ka lauksaimniecības svars, viņas nozīme, sevišķi spilgti parādījās kara laikā, bet pie mums lauksaimniecība ir mūsu valsts saimnieciskās dzīves pamats vispārīgi. Mēs redzam visur to pašu, ka taisni lauksaimniecība ir tā valsts saimnieciskā darba nozare, kura no kara darbības visvairāk cietusi, sevišķi no pēdējā kara nopostījumiem. Mēs redzam, ka lieli apgabali tikuši izpostīti, kur karš gājis pāri. Tagad neaizmirsīsim vēl, ka, ja iet pāri karš, tad lauksaimniecība nav tikai izpostīta vien, viņai nav tik vien uz brīdi laupīta iespēja strādāt, nav tik vien pārtraukta viņas darbība, bet izpostīti tiek paši ražošanas līdzekļi. Zeme ir izpostīta, tā ka uz ilgāku laiku tā nav lietojama ražošanai, nemaz nerunājot par citiem ražošanas līdzekļiem, kā arī par ēkām vai kustoņiem. ... No otras puses liekas, ka rūpniecība un tirdzniecība, būdamas kustīgākas par lauksaimniecību arī vārda labākā nozīmē, var ātrāk un vieglāk paglābt un pasargāt savas vēr-

tības un tās netiek tik ārkārtīgi izpostītas no kara darbības, kā tas novērojams lauksaimniecībā. Tālāk rūpniecībai un tirdzniecībai visu laiku ir vairāk darīšana ar naudu, viņai ir pieietamas vairāk naudas iestādes nekā lauksaimniecībai, tā var ātrāk atjaunoties, ātrāk atrast pamatus zem kājām, jo viņai allaž būs pieejamāki sevišķi naudas līdzekļi nekā lauksaimniecībā.»⁴⁾

Runas beigās K. Ulmanis uzsver lielo nozīmi, kāda būs likumprojekta pieņemšanai un atlīdzības piešķiršanai izpostītiem priekš visas valsts un visas saimniecības un kulturas, jo viss ir sakarā ar lauksaimniecību. «Tas nenāks par labu tikai vienai vai otrai partijai un frakcijai, nenāks par labu vienīgi tikai lauciniekiem un zemniekiem, bet . . . tas nāks par labu visai valstij, nāks par labu visas mūsu saimnieciskās dzīves uzplaukšanai. Pie visa tā atļaujiet man vēl pieminēt, ka tas veicinās ne tikai mūsu saimnieciskās, bet arī mūsu valsts garīgās kulturas pacelšanu.»⁵⁾

Lauksaimniecības grūtības 1923./24. gadā.

Apspriežot Saeimā 1924. gada pavasarī lauksaimniecības toreizējo grūto stāvokli iepriekšējā gada vājās ražas dēļ, K. Ulmanis Saeimas 4. aprīļa sēdē⁶⁾ teicis plašu runu par lauksaimniecības stāvokli, lauksaimniecības grūtībām un par lauksaimniecības svaru Latvijas tautsaimniecībā. K. Ulmaņa slēdzieni par lauksaimniecības nozīmi tautsaimniecībā atrodami šīs grāmatas nodaļā par K. Ulmaņa uzskatiem par lauksaimniecības svaru Latvijā un pasaulē. Šinī runā Kārlis Ulmanis aizrāda, starp citu, ka pusotra vai divus gadus atpakaļ ir iestājusies lauksaimniecības krīze. Cenas lauksaimniecības ražojumiem galīgi zemas, salīdzinot ar tām, kādas pastāvēja divus, trīs gadus atpakaļ. Tagadējās cenas arī stipri zemākas par pirmskara cenām. Turpretim nepieciešamo ražošanas līdzekļu cenas tagad daudz augstākas nekā pirms kara; arī laukstrādnieku algas tagad daudzos gadījumos pat dubultojušās, salīdzinot ar pirmskara algām. Lauksaimniecībā ieguldītais kapitāls gandrīz nemaz nerentējas. Runātājs aizrāda, ka daži saka: «nost ar graudkopību, lai iet visas robežas ar Krieviju valā, lai nāk

iekšā, kas grib: rudzi, mieži, auzas un viss kas cits, padariet savas saimniecības par piena fabrikām!»⁷⁾

Bet šāda pāreja no laukkopības uz lopkopību nav vienkārša, kā to saka runātājs: «Nevar prasīt no lauksaimniecības, kurā nodarbināti 80% no visiem zemes iedzīvotājiem, lai viņa vienā vai divi gados pāriet uz pilnīgi jauniem pamatiem. Kā var iedomāties, ka tāds liels uzņēmums, kā lauksaimniecība, var tik īsā laikā pārveidoties. Tā nav nekāda darbīcība, kuru var pārgrozīt īsā brīdī.»

Runātājs aizrāda, ka lauksaimniecības stāvokli vēl pasliktinājusi 1923. gada neraža, liels iztrūkums ir graudu un kartupeļu ražā; trūkst arī lopbarības — siena u. c. Bez tam lauksaimniecība karā izpostīta un jāizved plašā agrarā reforma — jaunsaimniecību ierīkošana. Bet līdzekļus lauksaimniecībai labprāt nenovēl, lai gan lauksaimniecība ir mūsu tautsaimniecības, mūsu preču eksporta, valsts ieņēmumu, nacionālās bagātības pamats. Zemniekiem maksā par liniem par daudz zemas cenas, pilnīgi nerēķinoties ar to, kādas cenas ir pasaules tirgū. «Un labāki būtu un arī vienkāršāki, ja direkti zemniekiem, apmierinot viņu taisnības sajūtu un arī dibinātās prasības, būtu atdevuši naudu par viņu pašu ražojumiem. Tad nebūtu aizdevumu lūgšanu un staigāšanu, parādu taisīšanu ar bezgalīgām procentēm un visām citām nepatīkamām lietām.» «. . . ja zemniekam izmaksātu par liniem varbūt 50—60 miljonu (Latvijas rubļu. A. C.) vairāk, bez kā valstij būtu jācieš kādi zaudējumi, tad tas nestu daudz lielākus, pat desmitkārtīgus augļus nākošā rudenī un nākošos gados vispār.»⁸⁾

Runātājs aizrāda, ka lopbarības trūkuma dēļ mājlopu skaits samazinājies un lopbarības cenas ļoti cēlušās. Viņš aizrāda, ka visādi kavē un neveicina svarīgo lauksaimniecības ražojumu eksportu. Sviesta eksportam uzlikti nodokļi uz zemnieku rēķina, lai gan valstij nāk liels labums no sviesta eksporta. Tas pats ar olu eksportu:

«Šis olu eksports vēl nav noorganizēts tikai tādēļ, ka finansu ministrija nevar un nevar nākt pie ieskata, ka olu eksports var izvērsties par ļoti svarīgu eksportu. Tu, cilvēks,

vari viņiem teikt, ko gribi, bet nevar neko ieteikt, un tikai tādēļ, ka tas maksāšot vienu miljonu rubļu. Bet pietiktu tikai šo olu eksportu sākt, tad drīz tas sniegtos simtos miljonos. Bet nevaram mēs pie tā tikt. Kad olas izved, tad atkal nodoklis ir virsū.»⁹⁾

Savu plašo runu K. Ulmanis nobeidz šādiem vārdiem: «Tā palīdzība, ko mēs sniegsim zemniekam, tā nebūs neražīga palīdzība, tie nebūs neražīgi valsts izdevumi, kuri nekādus augļus nenesīs, kuri tiks izlietoti priekš tekošo vajadzību apmierināšanas. Šie izdevumi visi iet uz ražošanu, tie stiprinās visas valsts saimniecību. Tādēļ nepieciešamie līdzekļi te ir jāatrod un tie līdzekļi te ir jāizsniedz.»¹⁰⁾

Kam jādod priekšrocība: rūpniecībai vai lauksaimniecībai?

Apspriežot valsts budžetu 1925./26. saimniecības gadam, kāds socialdemokrātu runātājs¹¹⁾ plašāki izteicās par Latvijas saimniecisko attīstību un tās izredzēm no socialdemokrātu viedokļa (Saeimas 1925. gada 29. aprīļa sēdē), apgalvojot, starp citu, šādas lietas:

Jau pirms kara Latvijā nebija iespējams ar vietējiem lauksaimniecības ražojumiem apmierināt vietējo patēriņu un Latvijas iedzīvotāji toreiz bija spiesti lielā mērā pārtikt no Krievijā audzētiem kviešiem un Sibīrijas sviesta. Veltīgi cerēt, ka arī tagad mūsu lauksaimniecība spētu tā attīstīt savu ražošanu, ka tā varētu segt visas vietējā patēriņa vajadzības un atlicināt vēl daudz ko eksportam. Ar sviesta un gaļas eksportu tomēr nebūs iespējams padarīt Latvijas tirdzniecības bilanci aktīvu, tā būs un paliks pasīva. Tirdzniecības bilances pasīvitāti novērsīs tikai kapitāla ieguldījumi tur, kur kapitāli spēj ražot daudz intensīvāk — t. i. rūpniecībā. Kapitāls, kas ieguldīts rūpniecībā, spēj ražot daudz lielākas vērtības, nekā kapitāls, kas ieguldīts lauksaimniecībā. Valstij savi līdzekļi jāizlieto tādēļ pirmā kārtā tur, kur tie var nest valstij vislielākās vērtības ārējās tirdzniecības ziņā. «Visas

pūles jāpieliek tur, kur valsts līdzekļi var dot mūsu ekonomiskai dzīvei dabiskos apstākļos lielākas ražošanas spējas, radīt lielāku daudzumu pilsoņu, kuri iegūst lauksaimniecības ražojumus lielākos apmēros nekā līdz šim. Tikai tad, kad būs spēcīga rūpnieciska dzīve pilsētās, kura varēs ražot galvenām kārtām tikai eksporta vērtībām, tikai tad būs iespējams vilkt uz augšu mūsu lauksaimniecību dabiskā kārtā. . . . Kur ir spēcīga rūpniecība, kura uzsūc visas vietējās izejvielas, kuras zeme var dot, arī lauksaimniecības ražojumus pārstrādā vai patērē uz vietas, tur visa saimnieciskā dzīve dabiski ceļas uz augšu. Nebūt nav pareizs pretējais ceļš, kā daudzi to domā.»¹²⁾

Tā tad no socialdemokratu interešu viedokļa valstij vislielāka vēriba toreiz bija jāpiegriež nevis lauksaimniecības, bet gan rūpniecības veicināšanai Latvijā, jo lauksaimniecība nespēj un nespēs arī nākotnē apmierināt vietējā pārtikas patēriņa vajadzības un arī nespēs neko lielu eksportēt, bet daudz ražot un eksportēt spēs gan rūpniecība. Līdz ar to rūpniecība cels arī lauksaimniecību, jo lauksaimniecībai radīsies daudzi jauni lauksaimniecības ražojumu — pārtikas vielu pircēji pilsētās un šo patērētāju pirkšanas spējas pieaugs. Nevis lauksaimniecība ir pamats rūpniecībai, bet gan rūpniecība ir un būs pamats lauksaimniecības attīstībai un visai Latvijas tautsaimniecībai. Tāds bija socialdemokratu viedoklis.

Pret šādiem uzskatiem tanī pašā Saeimas sēdē (1925. gada 29. aprīlī) uzstājās K. Ulmanis.¹³⁾ Runātājs uzsver, ka labi zinams, ka lauksaimniecības ražojumi mūsu eksportā sastāda pusi vai pat drusku vairāk, bet rūpniecības ražojumi caurmērā tikai ap 10%, tā tad pieckārtīgi mazāku sumu nekā lauksaimniecības ražojumi. Sviesta eksports ļoti strauji pieaug: 1921. gadā sākās sviesta eksports un sviestu izveda uz ārzemēm par 3 miljoniem rubļu; bet 1922. gadā — jau par 140 miljoniem rubļu, 1923. gadā — 550 milj., 1924. g. — 650 milj. rubļu un šogad (1925. gadā) — domājams, ka šī suma sasniegs veselu miljardu rubļu. Tā tad lauksaimniecība var gan

ko panākt un viņas vieta šai ziņā ir pirmā; lauksaimniecība iet uz priekšu milzīgiem soļiem.

Lauksaimniecībai gan jācieš no visādām grūtībām un nevajadzīgām nastām, — tālāk turpina runātājs (strādnieku trūkums uz laukiem, augstās, samērā ar lauksaimniecības ražojumu cenām, laukstrādnieku algas; dārgs lauksaimniecības kredīts; grūtās ceļu klaušas). «Vispār jāsaprot, ka mūsu kreditu apstākļi ne procentu, ne arī aizdevumu termiņu ziņā nepavisam nav piemēroti mūsu lauksaimniecības vajadzībām. Tas vienkārši izskaidrojams ar to, ka šo kreditu noteikšanā pārsvaru ir ņēmusi tā doma, kurai lauksaimniecība ir sveša. Ir ņēmusi pārsvaru tā doma, kura nav pazīstama ar mūsu lauksaimniecību, tādēļ nezina un nesaprot, kas vajadzīgs priekš mūsu lauksaimniecības attīstības. Viņa arī nezina, ko mūsu lauksaimniecība nozīmē un kas viņa priekš mūsu valsts ir. ...Pašlaik lauksaimniecībā kapitāls atmaksājas tikai ar 3—4%, bet par kreditu ņem 7%, 8%, 12% un vairāk. Vai ar to mēs veicinām valsts pamatražotāju darbu?»¹⁴)

Par ļoti svarīgo lauksaimniecības ražojumu tirgus regulēšanas jautājumu un lauksaimniecības aizsardzības jautājumu, par neattaisnojamo vienaldzību un pretimstrādāšanu lauksaimniecības interesēm, runātājs turpmāk saka starp citu:

«... Tik ilgi, kamēr šis iekšzemes tirgus (lauksaimniecības ražojumiem. A. C.) atradīsies tik nenokārtotā stāvoklī, kā tas ir tagad, kad lauksaimnieks ir spiests pārdot tā, kā viņam to diktē priekšā, arvienu pastāvēs parādība, ka viņš savus ražojumus dažreiz nemaz nevar pārdot. Pat mūsu mīļā Rīga daudz patīkamāki pārtiek no ārzemēm, no Kanadas ievestiem rudziem, bet negrib rudzus pirkt vai nu no Ilūkstes, Tukuma aprīņa vai no cita apgabala. Ir laiks gādāt par to, lai lauksaimnieka ražojumi patiesi varētu sasniegt tirgu. Te valsts saimnieciskai politikai vajaga nākt pretim lauksaimniekam, vajaga uzņemt sumas šīs lietas nokārtošanai. ... Bet kas pie mums notiek? Mēs dzīvojam Rīgā galvenā kārtā no Kanadas vai Amerikas rudziem. Un mūsu pašu

rudzi? Ar tiem mēs barojam lopus. Mēs vienkārši tāpēc nevaram labību uz tirgu novest, ka nevaram nemaz tirgu sasniegt.»

«... Tad pats eksports. Mums taču jāatzīstas un jāpasaka, ka lauksaimniecības ražojumu eksports nav pie mums atradis to atbalstīšanu un to veicināšanu, kādu viņš pelna. Mēs teoretiski esam dažu labu reizi ar mieru zemiņu paglaudīt, ļoti daudzi no mums viņu teoretiski paglauda, bet dot viņam iespēju strādāt tā, ka lai viņa darbs arī atmaksātos, priekš tā mums nav vajadzīgās gribas. . . . Vispirms pastāvēja izvedmuita uz lauksaimniecības ražojumiem aiz tīri fiskāliem aprēķiniem. Tas tika grozīts, bet pavisam nepalaida vaļā. Nāca īpaši nodokļi uz sviestu un citām lauksaimniecības eksportantām. Kāpēc rūpniecības eksportierim, ja viņš sūta naglas vai ko citu laukā, nav nodevas jāmaksā? Bet lauksaimniekam, kad viņš ko eksportē, tam vajaga samaksāt, tam vajaga segt visus izdevumus. . . . Pastāv dzelzceļu tarifu komisija, un tā izgudrojusi tādu lietu, ka vajaga pacelt dzelzceļu tarifu uz sviestu. . . . Pie visa, kas ir bijis, lai eksportam sasietu kājas un rokas, lai viņu kroplotu, tagad nāk vēl klāt tarifu pacelšana.»

«... Tad vēl viens jautājums, par kuru mēs daudz esam runājuši, ir tas, ka ražošana lauksaimniecībā tiek kroplota tamdēļ, ka lauksaimniecības ražotājiem trūkst nepieciešamās muitas aizsardzības. Kviešu muita, tā galvenā kārtā ir valsts kases muita. ...Mums nav aizsardzības. . . . Muitas aizsardzībai trūkstot, mēs nonākam stāvoklī, kādā patlaban atrodamies, ka ražošana pati par sevi neatmaksājas un tāpēc viņa nav tik augsta, kāda viņa varētu būt. Tāpēc mēs nonākam tik tālu, ka jāsaka: «lūk, mēs nevaram ražot pat tik daudz, cik pašiem priekš sava patēriņa vajadzīgs.»

«... ir viens ļoti ievērojams gadījums un savā ziņā stipri slavens gadījums. Mēs taču tik daudz teoretiski visi varētu atzīt, ka ja mums visā eksportā ir vairāk kā puse lauksaimniecības ražojumu, tad mums vajaga izpētīt tirgus, uz kuriem mēs savu mantu sūtam, vajaga pazīt viņu prasību un apstākļus. Bet pie mums atrod vislielāko ietaupījumu iekš tam, ka nostrīpo pusmiljonu vai miljo-

nu, kas paredzēti ārzemju tirgus pētīšanai. Priekš tam nav neviena santima. Lai mūsu mantas ieber kādā āliņģī. Mums taču vajaga zināt, kādi kur apstākļi, kādas mantas kur lai sūtam, kur vislabākās cenas, vislielākais pieprasījums, bet tas mums vienalga. Mēs kā aizsegtām acīm sakam, kas iznāks, tas iznāks. Priekš izpētīšanas mums nav ne santima. Pērn budžetā paredzēto sumu ņēma un nostrīpoja nost.»¹⁵⁾

Lauksaimniecības patiesās ražošanas spējas.

Par lauksaimniecības patiesām ražošanas spējām, kā tās attīstīti pilnā apmēros, un kādas svarīgas pozitīvas sekas būtu pienācīga lauksaimniecības aizsardzībai un lauksaimniecības ražošanas pacelšanai, par to runātājs tālāk izsakās tā:

«...lauksaimniecība nespēj parādīt visu to, ko viņa patiesībā varētu, tāpēc, ka viņai nedod iespēju to darīt. Par ko mēs laužam galvas? Mēs laužam galvas un gudrojam par to, kā mākslīgi uzcelt rūpniecību. ... Es gribu uzsvērt, ... ka saimnieciskā ziņā vienīgā izeja priekš mums ir mūsu lauksaimniecības ražības pacelšana, vai nu attiecībā uz ārējo tirdzniecības bilanci, vai arī attiecībā uz iekšējo patēriņu. Es gribētu teikt, ka tad, kad mēs pacelsim mūsu lauksaimniecības ražību, vispirmām kārtām mēs lielā mērā, daudz lielākā nekā tagad, apmierināsim mūsu pašu vajadzības. Es ceru, ka mēs visi, mazākais lielākā daļa no mums piedzīvos to laiku, kad rudzi un rudzu milti mums vairs nebūs jāieved no ārienes. Tas būs tad, kad mēs nāksim pie jaunas atziņas un sāksim vest citādu saimniecisko politiku, kad nevadīsimies tikai no tā, ka kaimiņu valstis mūs var apgādāt ar rudziem, kad mums uzausīs kaut mazs gaismas stariņš par to, ka maizes ziņā katrai valstij jābūt tikpat neatkarīgai kā ieroču krājumu ziņā. Kad mēs to atzīsim, kad vajadzīgos rudzus varēsim ražot paši savā zemē, kad tie nebūs jāieved no ārzemēm, tad zemnieks varēs saņemt daudz vairāk naudas. ... Ja apstākļi būtu bijuši tādi, ja mūsu lauksaim-

niecības politika būtu vesta tādā virzienā, ka mūsu zeme pati būtu spējīga ražot tādu daudzumu (maizes labības. A. C.), ka nebūtu jāieved no ārzemēm, tad ... tā nauda būtu palikusi mūsu pašu zemē un viņa nebūtu aizgājusi uz ārzemēm. Tad arī mēs nebūtu ar mūsu naudu devuši iespēju Kanadas un Amerikas zemniekiem pirkt mašīnas un visus citus nepieciešamos priekšmetus, bet tad tā iespēja būtu dota mūsu pašu zemniekiem, tad mūsu zemnieku pirkšanas spējas būtu pacēlušās ievērojamā augstumā. Ja tas tā būtu, mūsu zemnieks varētu virināt 3 un 4 reizes Rīgas bodnieku durvis pret katru tagadējo vienu reizi. Es negribu tālāk pakavēties pie tā, ko tas nozīmē priekš mūsu lauksaimniecības, priekš visas tautas un valsts. Ja mēs nostādītu lauksaimniecību labvēlīgākos apstākļos, ja mēs lauksaimniecībai piegrieztu pelnīto vērību, tad lauksaimniecības ražošanas spējas arī tiktu paceltas, tad paši varētu priekš sevis pietiekošu daudzumu rudzu izaudzēt, tad mēs paši varēsim sev maizi saražot un nebūs jāieved no ārzemēm. Citādi mēs savas lauksaimniecības ražošanas spējas nepacelsim. ... Bet visiem ir zinams tas fakts, ka mūsu ražotājiem nodarboties ar lauksaimniecību neatmaksāsies tik ilgi, kamēr netiks pacelta ražošanas atmaksa. Pamata prasība un pamatnosacījums ir padarīt lauksaimniecību ienesīgāku un par to, man šķiet, mums šeit nav jāstrīdas.»¹⁶⁾

Kāda nevienādība pastāv rūpniecības un lauksaimniecības aizsardzībā ar ievadmuitām un kāpēc valstij jāatbalsta vispirms un galvenā kārtā taisni lauksaimniecība, par to runātājs, beidzot, vēl saka:

«Ja nu mēs tagad gribam pieiet pie rūpniecības, no kuras daudzi mūsu vidū taču gaida lielas lietās, tad tur ir saskatama tā pati prasība pēc atmaksāšanās. Fabrikas tiek atvērtas tikai tādā gadījumā, ja viņām iepriekš ir daudz maz nodrošinātas, ka viņas varēs arī pastāvēt un strādāt, kad viņām nodrošināts, ka visa tā lieta atmaksāsies. ... Vis-

pirms liela cīņa, neatlaidīga cīņa norisinās ap muitām. Grib, lai muitas būtu tādas, ka lai ražošanu varētu ienesīgi nostādīt. . . . Labi, . . . ja jūs tā domājat, ka rūpniecību vajaga sargāt, tad kāpēc ir grēks, kad lauksaimnieks prasa tādu pat aizsardzību? Ja nāk tāda prasība vai nu gumijas rūpniecībā vai metalrūpniecībā, tad tur ar vieglu sirdi mēs salasāties kopā vairākums un nobalsojam par muitām, lai lielākā vai mazākā mērā nodrošinātu pastāvēšanas iespējamību šiem uzņēmumiem. Lauksaimniekiem mēs noliedzam tādu iespēju, mēs sakām, ka tas ir lieks un nav vajadzīgs. . . . Ja mēs cik necik līdzīgu politiku vestu arī attiecībā uz lauksaimniecību, tad vispirms mēs ražotu daudz vairāk nekā līdz šim. . . . Mūsu eksports lielākā mērā tad pavairosies, mūsu ievedumu vajadzība samazināsies un tanī pat laikā izvedums pieaugs. Mums būs ieguvums kā vienā, tā otrā pusē. . . . Kad lauksaimnieks ražos vairāk vietējam tirgum, ražos vairāk eksportam, tad pie lielākiem ienākumiem laucinieku pirkšanas spējas pieaugs, un . . . tad itin dabīgi pieaugs tirgus visām mūsu fabrikām.»

«Tagad rodas tāds iespaids, ka mēs gribam celt rūpniecību, balstīt to, dot naudu un palīdzēt visiem līdzekļiem tikai rūpniecībai, kas dibinājas tikai uz eksportu, kurai iekšzemē nav tirgus. Kas notiks ar visiem šiem uzņēmumiem, ja eksports piepeši izbeigtos? Uz lauksaimniecību tas neziņējas, jo tādā gadījumā jau būs vairāk pārtikas iekšzemes vajadzībām. Mums jārada iekšzemē tirgus rūpniecības ražojumiem. . . . lai fabrikām būtu savs dabīgs atbalsts, lai viņām būtu noteikti noņēmēji, lai viņas savas preces varētu pārdot tepat uz vietas. Laucinieks ir galvenais patērētājs, bet kad viņam naudas nav, tad ir vienai fabrikai grūti, tad ir otrai fabrikai grūti. Ja mēs pirkšanas spējas varētu uzlabot tik tālu, lai dubultotos iekšējais tirgus, tad tas būtu liels solis uz priekšu, bet par to mēs nepadomājam. . . . Tāpēc nevar teikt, ka lauksaimniecība nespēj, ka lauksaimniecība neko nedarīs un neko nepanāks, bet jāsaprot otrādi, ka lauksaimniecība ir tā, kura, nostādīta tādos apstākļos, ka

viņa var ražot, vispirms aiztaupīs mūsu valūtas aizplūdumu uz ārzemēm, lauksaimniecība ir tā, kas palielinās mūsu izvedumus. Uz to vajaga iziet mūsu saimnieciskai politikai. Es negribu noliegt rūpniecības nozīmi mūsu valstī. Mēs negribam būt vienpusīgi un mēs ļoti labi saprotam, ka lauksaimniecībai vajaga radīt arī vietējo tirgu. Bet mēs esam pret vienpusīgu rūpniecības celšanu, kurai nav pamata, kura ir mākslīga. Mēs gribam, lai stiprina tās nozares, kuras var jaunas vērtības radīt. Mums būtu jānāk pie tās atziņas, ka mūsu lauksaimniecība ir tikpat mūsu privatās, kā tautas un valsts labklājības pamats un viss cits balstas uz lauksaimniecību. Tāpēc vajaga gādāt par to, lai paceltos, lai tiktu nostādīta uz plašāka pamata lauksaimniecība visā viņas ražošanā, lai lauksaimniecības ražība paceltos, lai lauksaimniecības ražojumu daudzums pieaugtu. Tāpēc vispirmā kārtā jāatbalsta taisni šī mūsu nacionālā darba nozare, lai mēs ar visiem spēkiem gādātu par to, ka šī nozare tiktu stiprināta un lai šo nozari tuvinātu ziedošam stāvoklim. Tad, kad mēs būsim uz šī ceļa nostājušies, kad mēs vairs nenoliegsim lauksaimniecības vietu un nozīmi un viņas līdzšinējos nopelnus visā mūsu valsts dzīvē un viņas iespējamības nākotnē, tad mēs būsim nonākuši tanī vietā, no kuras izejot, visu citu lietu sasniegšana būs daudz vieglāka, nekā viņa tagad ir.»¹⁷⁾

Kas kavējis lauksaimniecības attīstību Latvijā.

Pagājuši gandrīz divi gadi pēc šīs K. Ulmaņa lielās principālās runas Saeimā par nepieciešamo un vienīgi pareizo virzienu valsts saimnieciskajā politikā un par nepieciešamību visiem spēkiem atbalstīt, aizsargāt un veicināt taisni lauksaimniecību, un Saeimas 1927. gada 1. marta sēdē¹⁸⁾ K. Ulmanis atkal plaši un principiāli runā par šo pašu svarīgo mūsu tautsaimniecības un valsts saimnieciskās politikas pamatjautājumu, apspriežot lauksaimniecības grūto stāvokli pēdējā laikā, kas cēlies iepriekšējā 1926. gada vājo ražu un dārgo ražošanas izdevumu dēļ.

Šai runā K. Ulmanis par jautājumu, kāpēc lauksaimniecība uzskatama par valsts saimnieciskā stipruma pamatu, un par to, kāpēc lauksaimniecības attīstība līdz šim visu laiku kavēta un kas cēlis te arvien visādus šķēršļus, starp citu, izsakas šādiem vārdiem:

«... Tanī laikā, kad mūsu valsts bija nodibināta, itin dabīgi pacēlās jautājums, ka jaunās valsts organisms jāpadara dzīves spējīgs, ka jaunam valsts organismam jānodod patiesi drošs, nesatricinams saimnieciskais pamats... Man jāsaka, ka jau toreiz pašā sākumā bez kādas tālas meklēšanas un bez kādas ilgas pētīšanas itin viegli bija saprotams... ka mūsu jaunās valsts saimnieciskā stipruma pamats meklējams zemkopībā un mūsu lauksaimniecībā jau aiz tā iemesla vien, ka uz laukiem, kā tas toreiz bija, dzīvoja 80% no visiem valsts iedzīvotājiem... Tanī pat laikā rūpniecība bija izputināta. Mašīnas bija gandrīz vai visas no fabrikām aizvestas projām... Bez tam toreiz vajadzēja arī iedomāties, ka rūpniecībai jaunajos apstākļos nebūs vairāk tā pamata, kas viņai bija bijis līdz tam... Tirdzniecība bija tikpat kā apstājusies, un kavēkļu, kas stājās ceļā tās ātrai un straujai atjaunošanai, bija bez gala. Tā tad mums atlikās tikai tas, kas patiesībā bija un arī tagad ir pats galvenais, proti, — lauksaimniecība... Tanī laikā, kad rūpniecības atjaunošana būtu prasījusi lielus kapitālus, zemkopības atjaunošana bija iespējama ar mazākiem līdzekļiem. Varēja arī tūlīt ķerties pie darba, varēja tūlīt sākt strādāt... Mēs taču no paša sākuma varējām cerēt, ka atradīsies lielāks skaits tautas vietnieku, likumdevēju, kuri tanī laikā varēs iedomāties, ka nākošos gados arī mūsu ārējās tirdzniecības vajadzībām lauksaimniecība būs pati vissvarīgākā ražošanas nozare. Tamdēļ būtu bijis dabīgi, ka arī valdība no savas puses un sevišķi likumdevēja iestāde ar savu likumdošanu — jo valdība strādā uz likumu pamata, ko izdod likumdošanas iestāde, — būtu atzinušas par nepieciešamu radīt toreiz tādas apstākļus, lai lauksaimniecības attīstībai sniegtu nepieciešamo un vajadzīgo atbalstu arī no likumdošanas iestādes un valdības puses, lai tā pa-

tiesi varētu atjaunoties un uzplaukt. Bet šīs lietas mūsu kreisais spārns . . . pavisam nēgribēja atzīt. Jau no paša sākuma viņu domas vērsās uz citu pusi; par lauksaimniecību nekādas izpratnes viņiem nebija, nav un . . . arī nebūs, jo tad viņiem nebūtu tā pagātne, kas viņiem ir, lai viņiem rastos kāda izpratne par lauksaimniecību . . .»¹⁹⁾

Tālāk runātājs ar daudziem datiem pierāda lauksaimniecības lielo svaru tautsaimniecībā: tautas ienākumu lielākā daļa ir no lauksaimniecības; sviesta eksports no nulles sasniedzis 1926. g. apm. 2 miljardus rubļu. Lauksaimniecības ražojumu eksporta vērtība 1926. gadā sastādīja 56% no visa eksporta, bet rūpniecības ražojumu eksports — tikai 19%.

Par to, kā izturējies kreisais spārns (socialdemokrati un pa daļai arī dažas citas grupas) pret dažādiem lauksaimniecības jautājumiem Saeimā, runātājs saka vēl:

«. . . viscaur, ar retiem izņēmumiem, vai nu runājot par pašu pirmo laiku, vai ja atskatāmies uz pirmās Saeimas darbību, pavisam reti ir gadījumi, kur arī jūsu balsis būtu bijušas par tādu lietu izlemšanu, kas nāk par labu lauksaimniecībai. Vai tas ir bijis komisiju sēdēs, vai Saeimas plenarsēdēs, ja kāda suma budžetā ir bijusi paredzēta lauksaimniecībai, jūs vienmēr esat mēģinājuši to nograuzt tā, lai nekas pāri nepaliktu. . . . Par palīdzību izpostītiem nav vajadzīgs tērēt daudz vārdu: jums ir bijis vislielākais prieks strādāt visur pret izpostīto vajadzību apmierināšanu, izņemot ļoti nepietiekošo aizņēmumu atvērēšanu. Ar savu rīcību jūs esat panākuši to, ka aizdevumi, kurus izsniedz lauksaimniekiem, ir tik dārgi un nosacījumi tik grūti, ka sava palīdzība gan ir bijusi, bet nekādā ziņā pietiekoša. . . . Ja metam skatu atpakaļ, tad redzam, ka pa visiem tiem gadiem, ko mēs esam šeit kopā sēdējuši, jums pienākas ļoti maz atziņības sakarā ar agraro reformu un sevišķi jaunsaimnieku nostiprināšanu. . . . Jūs taču visu laiku bijāt par to, ka zemi privatīpašumā nedrīkst atdot. . . . Jūs rakstijāt un runājāt visu laiku par to, ka nedrīkst jaunsaimniekus padarīt nelaimīgus ar viņu saistīšanu pie zemes, bet zeme viņiem jāatdod mūža nomā . . . Jums ir noteikta vecu vecā mācība, kura ir jau

kādus 30 gadus veca, ka vajaga apkarot zemnieku privato īpašumu. . . . Vēlāk nāca tagadējo jaunsaimniecību nostiprināšana. Es runāšu tikai par vienu lietu — par apbūvēšanu. . . . Vai atminaties to lielo strīdu, ko jūs iztaisijāt pie likuma par būvkokiem? . . . Likums tika izdots uz 5 gadiem. . . . Bet pagāja tikai pāris gadu, kad jūs jau 1923. gadā sākāt revidēt un spārdīties, prasīt likuma grozīšanu un beidzot arī panācāt, ka likums tika grozīts. Ar šo grozījumu jūs likumu galīgi samaitājāt un līdz ar to lauzāt Satversmes Sapulces doto solījumu. . . . likuma pārgrozījumi bija uz veselu gadu apturējuši būvkoku izsniegšanu. . . . Socialdemokratiskā partija . . . ir fabrikas strādnieku partija. . . . Socialdemokratiskā partija visu laiku mācēja saskaitīt tikai fabriku skursteņus, bet citu neko negribēja redzēt. Viņai arī tagad neinteresē tas, kā iet lauksaimniecībai, kā iet jaunsaimniekiem, kas taču mums ir tas svarīgākais. Tāpēc arī socialdemokratiskā partija pastāvīgi atgādina celt rūpniecību, atjaunot to, vārdu sakot, iet to pašu ceļu, jo jaunas takas viņa nav varējusi uziet. Protams, staigādami pa vecām takām, socialdemokrati agraro reformu un visu lauksaimniecības attīstību varēja tikai bremzēt un bīdīt atpakaļ. . . .²⁰⁾ Runātājs aizrāda, ka socialdemokrātu teoretiski Vācijā pag. gadsimta beigās nākuši pie slēdziena, ka zemniekiem neizbēgami jāizput, ka zemnieka «nāves spriedums» ir pasludināts.

Runas turpinājumā K. Ulmanis norāda uz lielajiem lauksaimnieku zaudējumiem ražu svārstības dēļ. Salīdzinot 1926. gadu ar 1925. gadu, zaudējums no daudz zemākas laukaugu ražas 1926. gadā ir 56 milj. ls. Bez tam 1926. gadā lauksaimnieki cenu krišanās dēļ sviesta eksportā zaudējuši 6,5 milj. ls, gaļas eksportā — 2 milj. ls. Laukstrādnieku algu pacelšana 1926. gadā nesusi lauksaimniekiem vēl 4,5 milj. ls zaudējuma. Kopā iztrūkums lauksaimnieku budžetā 1926. gadā, samērā ar 1925. gadu, bijis 70 milj. ls. Ne tikai laika un dabas apstākļiem iespaids uz ražu, bet arī citiem iemesliem, uzsver runātājs. Lauksaimniecība nav pietiekoši ienesīga, bet tās ienesīguma pacelšanai būtu milzīga nozīme:

«. . . lauksaimnieki, ja tikai viņiem kaut cik atmaksājas

• viņu darbs, ja viņi var saņemt kaut vienkāršo darba algu, viņi visi . . . piegriez vērību katram augam un sēj to plašākos apmēros. Mēs redzam, ka tanī laikā, kad rudzu sējumi samazinājas, kviešu sējumi drusku aug . . . Kādēļ tas tā? — Tādēļ, ka taisni rudzu cenas bija absolūti neapmierinošas, kas neatmaksā darba pūles, turpretim kviešu cenas bija labākas. Bet mēs — mazāzākais liela daļa no mums — esam iedomājušies, ka lauksaimniekiem nav nekāda daļa, vai viņu darbs atmaksājas, vai nē, vai viņi par savu darbu saņem algu, vai nē; viņiem jāšēj un jāražo, tāpēc, ka citiem vajaga ēst. Bet lauksaimniekam pašam taču arī sava atlīdzības daļa vajadzīga. Nav pasaulē citu tādu gadījumu, kur mēs nostātos uz tāda viedokļa, ka kādam jāiet un jāstrādā, vai viņa darbs atmaksājas, vai nē, tikai tādēļ, ka citiem tas vajadzīgs. Mums patiesībā vajadzētu atzīt . . . tāpat kā visiem citiem ražotājiem, arī lauksaimniekiem cenas ir izšķirošas, un ja cenas būs apmierinošas, tad bez kādām ārpuses pamācībām, bez kaut kādiem iespaidiem viņi ies un strādās, un viņiem būs ne tikai prieks strādāt, bet viņi savas saimniecības arī uzlabos. Un mēs varam novērot, ka tad, kad cenas ir bijušas pietiekošas, lauksaimnieki iet un pērk jaunas mašīnas, uzlabo inventaru u. t. t.; ja cenas ir sliktas, ja ražas nav, tad iestājas klusums, un uz priekšu iešana nav iespējama. . . Saimniecības neienesīgums padara par neiespējamu jebkuru progresu lauku dzīvē, padara neiespējamu apstākļu uzlabošanu. . . . Mums vajaga vispirms radīt kaut cik cilvēcīgus apstākļus uz laukiem, padarīt saimniecības ienesīgākas, lai būtu iespējams nokārtot dzīvi tā, kā pienākas, tad jaunatne nelauzīsies prom no laukiem visādos virzienos. Ja uz laukiem būs tādi apstākļi, kas varēs apmierināt tur dzīvojošos, tad arī tie, kas būs skolas beiguši, ies atpakaļ uz laukiem . . . »²¹⁾

Par lauksaimniecības aizsardzību ar ievedmuitām runātājs šai pašā runā vēl aizrāda (griezoties atkal pie kreisā spārna):

« . . . Jūs šeit Saeimā uzstājaties par to, ka rūpniecībai vajaga dot muitu. Šādu savu rīcību jūs

motivējat ar to, ka tad būs iespējams strādniekiem samaksāt pienākošos algu. Tā tad jūs gādājiet par to, lai fabrikan-
tiem būtu ko samaksāt algas saviem strādniekiem, bet par
lauksaimniekiem jūs nebēdājiet; jums nav
jāzin, no kā lai viņš maksā algu saviem strādniekiem. Jūs
gribat, lai maksā no itin nekā. Tā ir liela netais-
nība. . . . Kad ir bijusi runa par mūsu ražojumu aizsar-
gāšanu ar mui-tām vispārīgi, tad ir celti priekšā dažādi mo-
tīvi. Piemēram pasaka, lai lauksaimnieks pāpriekšu
pierāda, ka viņš spēj tik daudz maizes ražot, ka pietiek visai
valstij. Es gribētu prasīt, kāpēc šādu prasību uzstāda
lauksaimniekiem, un kāpēc mēs vieglu sirdi balsojam par mui-
tām dažādiem fabriku ražojumiem, nemaz neprasot, kā viņus
ražos, cik viņus ražos, vai pietiks mums pa-
šiem, jeb vai būs arī eksportam. Bet kad sā-
kas runa par lauksaimniecību, tad tūliņ noprasa, lai
pierāda, vai tā ko spēj vai nespēj. . . . saka: ja uzliksim mui-
tu uz rudziem, tad ar to neizbēgami s a d ā r d z i n ā s i e s m a i -
z e. Bet skaitļi rāda, ka mūsu rudzu maize, sevišķi Rīgā,
savā cenā nav domājusi saskaņoties ar rudzu cenām. Tā tad
maizes cenu noteicēji ir citi, blakus rudzu cenām.
. . . Bieži vien mēs runājam . . . ka mūsu tirdzniecības bi-
lance ir mums neizdevīga. . . . Ja mēs apdomāsim, ka vie-
nā pašā 1925. g. esam samaksājuši 19.000.000
latu par rudziem un 18.000.000 latu par kvie-
šiem, tad sapratīsim, ko tas nozīmē, un kādus lielus iegū-
vumus mēs varētu panākt, vedot lietpratīgu saimniecisku
politiku . . . »²²⁾ Runātājs aizrāda arī uz ārvalstīm, kur
labības muitas pastāv ilgus gadus un atzītas par tautsaimnie-
cībai nepieciešamām.

K. Ulmanis aplūkojis šai runā arī a g r o n o m i s k ā s p a-
līdzības jautājumu, aizrādot, ka «agronomiskā palīdzība
būtu nostādīta kā pienākas, ja nebūtu šī mūžīgā līdzekļu atrau-
šana un sašaurināšana. . . . Tad patiešām lauksaimnieks bū-
tu varējis piesavināties daudz lielāku izpratni un daudz plašā-
kas zināšanas arī mākslīgo mēslu lietošanā, un panākumi būtu
bijuši daudz labāki. . . . Es domāju, ka agronomiskai palī-
dzībai jābūt ar stabilu iekārtu . . . »²³⁾

Labības muitu cīņas.

Sevišķi daudz par lauksaimniecības aizsardzību ar ievadmuitu palīdzību K. Ulmanis cīnījies nākošajā 1928. gadā, kad Saeimā apspriests jaunā muitas tarifa projekts. Šai laikā viņš teicis Saeimā vairākas plašas runas par šo svarīgo jautājumu. Savā 1928. gada 27. janvara runā²⁴⁾ Saeimā K. Ulmanis no sākuma aplūko visu jaunā muitas tarifa projektu un pēc tam atkal uzsvēr, ka ievadmuitu aizsardzība līdz šim bijusi piešķirta gandrīz vienīgi rūpniecībai. «Mēs redzam, ka rūpniecība ir baudījusi 30%, 40%, 50% aizsardzības, (t. i. rēķinot procentu, kādu sastāda muitas likme no preces vērtības. A. C.); bet attiecībā uz lauksaimniecību iznāk, ka aizsardzība ir daudz zemāka, vai tās pat nemaz nav.

... Tie 7 santimi uz kviešiem paliks drīz par 6 santimetriem ar jūsu balsīm, ja mēs nebūsim spēcīgāki; bez tam jūs esat parūpējušies, lai 1,2 santima vēl noietu nost uz krievu līguma pamata. Tad paliks patiesībā uz kviešiem tikai 4,8 santimi muitas. Tā ir aizsardzība, bet samērā ar to, ko bauda rūpniecība, tā ir ļoti maza. Ja pārejām pie citiem ražojumiem — rudziem un pārējās labības, tad tur nav nekādas aizsardzības.»²⁵⁾

Par to, no kā atkarājas rūpniecības uzplaukums, un kāda nozīme labības muitām priekš rūpniecības uzplaukuma, runātājs saka:

«... Kad runājam par rūpniecības uzplaušanu, tad jūs (kreisais spārns. A. C.) esat tādos uzskatos, ka rūpniecība uzplaukst eksporta dēļ. Man jau bija izdevība pateikt, ka tikai caurmērā 10% no mūsu fabriku ražojumiem izvedam uz ārzemēm, bet 90% paliek tepat iekšzemē. Tos pērk galvenā kārtā lauksaimnieki, un no viņu pirkšanas spējām atkarājas, vai mūsu rūpniecība plauks, vai nē. Jums ir ticība, ka eksports cels mūsu rūpniecību. Man liekas, ka mūsu saimnieciskai politikai vajadzētu celt lauksaimnieku pirkšanas spējas. Tas būtu visdrošākais un vislētākais ceļš uz labklājību. ... Es runāju uz novērojumu pamata, ka ar muitas palīdzību var celt lauksaimnieku pirkšanas spējas tik strauji, kā ne ar kādiem citiem līdzekļiem. Ja mēs patiesi gribam, lai mū-

su rūpniecība attīstītos, tad visdrošākais līdzeklis to panākt ir — radīt pēc iespējas pirkšanas spējīgu iekšējo tirgu, un iekšējo tirgu mūsu rūpniecība meklē uz laukiem, nevis pilsētās.»²⁶⁾ K. Ulmanis aizrāda arī, ka «pats galvenais avots kapitāla uzkrāšanai atrodams lauksaimniecībā.»

Arī šai runā K. Ulmanis pastrīpo lausaimniecības ražojumu cenu nozīmi lauksaimniecības pacelšanā: «Kad nu mēs prasam, kādā kārtā mēs pie tā tiksim, ka lauksaimniecību nodrošināsim, tad man jāsaprot, ka mums vispirms vajaga nodrošināt, nostiprināt cenas uz lauksaimniecības ražojumiem. . . . Kungi, vai jūs kādreiz esat padomājuši par to, kāpēc mums Latvijā patlaban tik strauji attīstas piensaimniecība? Laikam gan tāpēc, ka kārtīga naudas saņemšana, ko saņem katru mēnesi par ražoto sviestu vai pienu, ir vedusi lauksaimnieku uz domām, ka piensaimniecība atmaksājas. To pašu var teikt par visiem ražojumiem. Ja reiz par kādu ražojumu nāk nauda, tad tūlīt šai nozarei piegriež attiecīgu vērību. Man vēlreiz jāsaprot, ka viens no līdzekļiem, kā nodrošināt lauksaimniecību, ir muita . . .»²⁷⁾

K. Ulmanis šai runā atspēko arī labības muitu pretinieku dažādus iebildumus pret šīm muitām. Par maizes un dzīves sadārdzināšanu ar labības muitām K. Ulmanis, starp citu, saka:

«. . . Bet ja nu mazliet paceļas rudzu cenas, tad 10 vai 20 rubļi uz puda nevarēs uz maizes cenu atstāt ātru iespaidu aiz tīri tehniskiem iemesliem.» (Jo miltu vērtība ir tikai daļa no maizes vērtības, kā to saka runātājs. A. C.) «. . . vai tad nav daudz izdevīgāki, ka tā maizes mārciņa gan maksā vairāk, bet darbs ir drošāks, un lauksaimniecība var labāk un drošāk attīstīties, nekā ja cenas ir zemākas.»²⁸⁾

Arī savās runās Saeimā 1928. gada 3. februārī un 17. februārī (šīnī dienā Saeimā bijušas divas sēdes un katrā no tām runājis arī K. Ulmanis) K. Ulmanis sīki iztīrījis šos svarīgos labības muitu un lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas, lauksaimniecības ražojumu cenu uzlabošanas jautājumus.

Runātājs pāstrīpo, ka nevar paļauties tikai uz ieņēmumiem no piensaimniecības vai vēl kādas citas nozares, bet jāizkopj visas lauksaimniecības nozares. Runātājs tālredzīgi brīdina no sviesta cenu krišanās un sviesta tirgu sašaurināšanās ārzemēs:

«... Ņemsim sviesta cenas. Vai tās pagājušā gadā nekrita? Labi, ka šogad tās pacēlušās. . . . Mums tomēr nav garantiju, ka viņas mūžīgi būs tik augstas. . . . Taču vienu kļūdu mēs nedrīkstam pieļaut, ja jūtam atbildību, kas guļ uz mums, t. i. iedomāties, ka sviesta tirgus ir nepiepildams, ka nav robežu pieprasījumam pēc piena ražojumiem. Lieta ir gluži citāda. Jau tagad visā pasaulē sāk sajūst, ka piensaimniecības ražojumu pasaules tirgus sāk tuvojties pārpildīšanas stāvoklim. . . . Tālāk man jā-saka, ka visā pasaulē sviesta ražošana ir pacēlusies. . . »²⁹⁾

Iebildumu pret rudzu miltiem, ka tās ļoti sadārdzinās maizi, K. Ulmanis vēlreiz apgāž šādiem vārdiem:

«...Ja zemnieku savienībai izdošoties ievest 5 sant. miltu uz rudziem, tad tūlīt sadārdzināšoties maize. Šo iebildumu es jau sen biju gaidījis. Tāpat jūs . . . pasacījāt, ka nekur pasaulē nav bijis, . . . ka miltu izmantos pilnos apmēros. Jūs sakāt, ka labi, ja 3 santimi no šiem 5 santimetriem tiks izmantoti. Ļoti pareizi — 60% ir tas caurmēra procents, cik-tāl milti ir izmantoti. Bet jūs sakāt, ka maize palikšot dārgāka par 20%. Nu, kungī, no tā lēciena jums nekas neizdevās; proti — jūs nemaz nepārdomājāt, vai maize var palikt par 20% dārgāka. . . . Jūs te aizrādijāt, ka pacelšoties maizes cenas, un līdz ar to pacelšoties algas, vismaz par 10%, ja maizes cena paceltos par 20%. Vai tad visa alga iziet maizē? Bet kad jums neizdevās izvest domu, ka pacelsies algas par 20%, tad jūs teicāt: labi, paliksim pie 10%. Tāpēc, ka maize būs dārgāka? Izrēķināsim! Jums būs zināms, cik procentu no visas dienas normas iztaisa maize. Izrēķināsim, cik santimu uz vīra iznāks par patērēto maizi dienā. Vai jūs varat pierādīt, ka viena santima dēļ uz maizes mārciņu kaut kur ir sācies streiks? Pasa-kat, kur ir sākušies streiki, kur izkarota algas pielikšana, ja maizes cena pacēlusies pavisam niecīgi, varbūt, tāpēc, ka ie-

vesta muita. ...Tā tad nebūtu pareizi, ka gadījumā, ja maizes cenas paaugstinātos par 20%, tūlīt vajadzētu pieprasīt arī algu paaugstināšanu par 20%, vai 10%. Tas jūsu apgalvojums dzīvē nav pierādījies . . .»³⁰⁾

Saeimas 1928. gada 17. februara sēdēs³¹⁾ K. Ulmanis vēl plaši motivē labības muitu nozīmi un nepieciešamību, pierādot, ka rudzu ražošanas pašizmaksa ir daudz augstāka nekā līdzšinējā cena, ko lauksaimnieki iegūst par rudziem; ka graudkopība ir ļoti plaša un visvecākā ražošanas nozare, kāda vien Lātvijā pastāv; ka rudzu un labības muitas dos labumu visai zemei, arī mazākām saimniecībām; ka nevar prasīt, lai pāpriekšu paceļ labības ražu un tad dabūs muitu, bet ka muita ir taisni ražu pacelšanas līdzeklis, ka šīs ražas pašas no sevi necelsies. Ar daudziem piemēriem no ārzemju saimnieciskās politikas un ārzemju tautsaimnieciskās literatūras K. Ulmanis motivē labības muitu pozitīvo iespaidu uz lauksaimniecību un visu tautsaimniecību.

Daži citi ierosinājumi lauksaimniecības pacelšanai.

Saeimas 1928. gada 4. decembra sēdēs³²⁾ K. Ulmanis savā runā motivē savu iesniegto jauno likumprojektu par «lauksaimniecības un zvejniecības nodrošināšanas fondu», kas paredzēts pie zemkopības ministrijas, 10 milj. ls liels, atlīdzības, pabalstu un aizdevumu izsniegšanai cietušiem vētras, krusas, ūdensplūdu, sausuma postījumu, lopu sērgu, augu kaitēkļu un slimību dēļ, kā arī nelaiemes gadījumos. Fonda līdzekļi ņemami no valsts rezerves fonda.

Saeimas 1929. g. 3. dec. sēdēs³³⁾ K. Ulmanis savā runā pamato savu iesniegto likumprojektu par ievēlētām, kas domāts dažu lauksaimniecības ražojumu eksporta veicināšanai.

Kārļa Ulmaņa domas 1902. gadā par lauksaimniecības ražojumu cenu nozīmi.

Lauksaimniecības ienesīguma un lauksaimniecības ražojumu cenas augstuma izšķirošo nozīmi lauksaimniecības ražošanas pacelšanā K. Ulmanis uzsvēris ne tikai 1928. gadā, vai kādos iepriekšējos gados, vai arī vēlāk 1929. gadā, 1932. gadā, 1933. gadā u. t. t., bet jau gadu desmitus iepriekš — savās jaunības dienās, 25 gadu vecumā: 1902. gadā K. Ulmanis, sniedzot zemkopjiem padomus lopkopības un piensaimniecības ienesīguma pacelšanai, pēc tam pastrīpo:³⁴)

«. . . Tik ilgi, kamēr mūsu zemkopji nebūs tik tālu, ka varēs savu govju pienu par pieņemīgām cenām pārdot, viņiem tas viss arī izliksies tikai kā grāmatu gudrība. Turpretim, tiklīdz ka viņiem būs iespēja pārdot tuvumā pienu par labu cenu, tad drīz radīsies griba nodoties ar sparību un apzinību lopu audzēšanai un kopšanai. Mazumā mēs to redzam jau pie tiem saimniekiem, kas tuvāki pilsētām, vai kam citādi labi iespējams savas preces pārdot.» Tālāk K. Ulmanis ieteic lauksaimniekiem apvienoties un dibināt kopmoderniecības un ar to pacelt lopkopības ienesīgumu.

Arī Latvijas valsts pastāvēšanas laikā Kārlis Ulmanis dzīgi cīnījies par lauksaimniecības ienesīguma pacelšanu, tikai citādiem līdzekļiem nekā pirms valsts nodibināšanas. Vecajos laikos viņš centies sasniegt šo mērķi ar lauksaimniecības zināšanu izplatīšanu starp zemkopjiem un ar zemkopju organizēšanu saimnieciskās kopdarbības uzņēmumos. Latvijas valsts laikā šī nemitīgā cīņa par lauksaimniecības ienesīguma pacelšanu tiek turpināta ar likumdošanas un valsts saimnieciskās politikas virziena iespaidošanu, ar politiskiem līdzekļiem, ar cīņām Saeimā, presē, tautā. K. Ulmanis līdz 1929. gadam noskaidro lauksaimniecības grūtības dažādos periodos, izpēta to cēloņus un rāda līdzekļus to novēršanai. Viņš arvien pierāda, ka izšķirošā nozīme Latvijas saimnieciskā dzīvē un tautas labklājības celšanā ir lauksaimniecībai. Viņš skaidri redz lauksaimniecības patiesās ražošanas spējas (kuras daudzi ne-

redz un neatzīst), kas gan toreiz vēl saistītas un nospiestas. K. Ulmanis ir skaidrībā par to, ka lauksaimniecības ražošanā būs straujš un varens pieaugums, ja tikai arī lauksaimniecībai neliels līdzīgu valsts atbalstu, kāds ir rūpniecībai, ja lauksaimniecību aizsargās pret ārzemju ražojumu konkurenci, ja nodrošinās iekšzemes lauksaimniecības ražojumiem tirgu un taisnīgas cenas, kas dod piemērotu atlīdzību arī zemniekam. Lai to visu panāktu, lai paceltu lauksaimniecības ienesīgumu, K. Ulmanis cīnījies tanīs laikos par muitas aizsardzības piešķiršanu labībai, par lauksaimniecības ražojumu eksporta pieņācīgu un tālredzīgāku veicināšanu no valsts puses. Viņš pierādījis lielos tautsaimnieciskos labumus, kādi būs minēto mērķu sasniegšanai, pierādījis, ka šos labumus baudīs ne tikai zemnieki, bet visa tauta. K. Ulmanis arī ar pilnīgiem tautsaimnieciskiem un statistiskiem aprēķiniem sadragā visus pretinieku iebildumus pret viņa saimnieciskās politikas plāniem.

VI.

Kāpēc Kārlis Ulmanis aizstāv lauksaimniecību?

Lai pienācīgi izprastu un novērtētu to sevišķo nozīmi, kāda bijusi Kārļa Ulmaņa politiskajam un saimnieciskajam darbam un cīņai par lauksaimniecības un zemnieku labklājības pacelšanu, īsumā jāraksturo K. Ulmaņa uzskati par lauksaimniecības un zemnieku nozīmi un svaru dažādās Latvijas saimnieciskās dzīves nozarēs, kā arī visā pasaulē. Bez tam vēl sīkāk jāapgaismo lauksaimniecības svars Latvijas saimnieciskajā dzīvē un citās mūsu tautas dzīves nozarēs, kāds tas redzams, pamatojoties uz dažādiem jaunākiem materiāliem un pētījumiem. Beidzot, jānoskaidro arī lauksaimniecības stāvoklis un ienesīgums un dažādas svarīgas pārmaiņas tanī Latvijas valsts pastāvēšanas laikā.

K. Ulmaņa domas par lauksaimniecības nozīmi Latvijas valsts un tautas dzīvē atrodamas viņa daudzajos avīžu un žurnālu rakstos un dažādās runās. Daudzās vietās atrodami viņa spriedumi par lauksaimniecības un zemnieku lomu Latvijas valsts dibināšanas un brīvības cīņu laikā; par to, ko lauksaimniecība dod mūsu valstij — par lauksaimniecības svaru tautas darbā, tautas ienākumā, tautas mantā, ārējā tirdzniecībā (preču eksportā), rūpniecības ražošanā, tirdzniecībā, dzelzceļu darbā, valsts ieņēmumos, visā tautsaimniecībā, tautas spēkā. K. Ulmanis plašāki izteicies arī par lauksaimniecības un zemnieku svaru visā pasaulē.

Lauksaimniecības un zemnieku loma Latvijas valsts dibināšanas un brīvības cīņu gados.

Cik ārkārtīgi svarīga loma bijusi lauksaimniecībai un zemniekiem liktenīgajās valsts neatkarības cīņās 1918.—1920.

gados, par to Kārlis Ulmanis kādā savā runā Saeimā 1924. gadā izteicies šādi:¹⁾

«Vai zemnieki nav bijuši visu laiku un vai vēl tagad neatrodas tādā stāvoklī, ka citi visi ir dabūjuši privilēģijas, bet viņi ir nesuši visas smagās nastas, kā neviens cits. Kur tie laiki ir palikuši, kad pirmos valsts pastāvēšanas gados zemniekam bija lielas, smagas, vienpusīgas nodevas, kad valdība ņēma labības pudu — un viņai bija tas jāņem par 8 rubļiem pudā tanī laikā, kad uz tirgus to varēja pārdot par 100 rubļiem. Tie laiki vēl nav aizmirsti. . . . Tad nu vēl nāk klāt linu monopols, kurš pastāv gandrīz no pašas pirmās dienas līdz šai baltai dienai. Linu monopols ir tāpat ievests ar to nolūku, lai tiktu pie līdzekļiem. Pie tiem varēja tikt tikai tādā kārtā, ka zemniekiem nemaksāja to tirgus cenu, kuru par viņa liniem varēja dabūt. Tas atkal bija vienpusīgs nodoklis no zemniekiem. . . . Kas tā bija par privilēģiju, kura spieda zemniekus gadu desmitus un gadu simteņus cauri? Tās ir mūsu ceļu nastas, ceļu klausas. Kas viņas nes? Tas pats zemnieks viņas nes. . . . Tā tad arī šī ceļu nasta ir vienpusīga un smaga, kura, ja to aprēķinātu naudā, izrādītos vairāk simtsmiljonu (domāti te Latvijas rubļi. A. C.) liela pa visu valsti kopā. Šī nodokļu nasta gulstas pa 20.—30.000 uz saimniecības.»

Pēc nepilniem diviem mēnešiem pēc šīs runas, kādā citā Saeimas runā par lauksaimniecības lielo nozīmi valstī un tautsaimniecībā, kara laikā un pirmajos valsts pastāvēšanas gados, K. Ulmanis izteicies šādi:²⁾

«. . . no visas mūsu nacionalās bagātības 55% ir lauksaimniecībā. Tiem 55% pretim stāv tikai kādi 30—32% no visām nacionalām bagātībām rūpniecībā un tirdzniecībā. . . . Bet ko tad zemnieks valstij dod? Vispirmā kārtā es jums teikšu to, ka zemnieks, tāpat kā visi pilsoņi, maksā savu pienācīgo daļu no tiešiem un netiešiem nodokļiem. Otrām kārtām, zemnieks ir tas, kurš, varbūt, daudz labprātīgāki ir devis dažādas nodevas. . . . Bez tam nāk vēl klāt pirmo valsts pastāvēšanas gadu klausas un nodevas. Bet to neviens vairs negrib atminēt, tas viss jau ir aizmirsts, ar zāli apaudzis. . . . Vēl nāk klāt izvedmuita (lauksaimniecības ražojumiem. A. C.) . . . Tagad iesim uz priekšu un ņemsim kaut to pašu linu monopolu. Ja kādreiz ir bijis šķiru nodoklis, tad tas

ir šis linu monopols. Tas taču nav nevienam noslēpums, ka, ja mēs rēķinātu kopā tās sumas, ko valsts ir pelnījusi caur linu monopolu, tad tas cipars iet ļoti tuvu 1.500.000.000 rubļu. Nu man jāprasa tiem, kas vienmēr žēlojas, ka zemnieks maksā maz nodokļu, vai ir vēl kāds cits, kas šādas nastas nestu? Bet ir arī vēl citas nastas, kuras zemnieks nes . . . Pienāk klāt vēl tas, ka bez tiešiem nodokļiem naudā vēl arvien pastāv kļaušas. . . . Bet naudā aprēķinātās kļaušas iztaisa 15, 20 un pat vairāk tūkstošus uz katru saimniecību. Tas dod kopā ap pusmiljardu. . . . Kopā saņemot, gribu pateikt, ka mūsu zemniekiem ir tiesība pierakstīt sev par nopelnu to, ka vispārīgi mēs savā saimnieciskā dzīvē esam tik stipri, esam tik tālu tikuši. Galvenā kārtā esam tik tālu tikuši . . . ka tas lats negrozās, un ja jūs ņemsiet ciparus un paskatīsieties, kas viņu nostabilizējis, kas nostiprinājis visu mūsu saimniecisko dzīvi, tad tas pirmā kārtā ir eksports. Kā tas sastādas, no kurienes tas nāk un kā tas radies? Ja jūs palasaties vēl tagad jaunākos skaitļos par ārējo tirdzniecību, tad jūs redziet, ka eksporta devējs ir galvenā kārtā lauksaimnieks . . .»

Tā tad brīvības cīņu laikā un pirmajos valsts pastāvēšanas gados lauksaimniecība bijusi tā svarīgā nozare, kas ļoti sekmējusi uzvaru, kas devusi pārtiku un citas nepieciešamās mantas armijai un pilsētām, kas ļoti stiprinājuši valsts finanses un ar kuras palīdzību nostabilizēta visa saimnieciskā dzīve.

Ko lauksaimniecība dod mūsu valstij?

Par lauksaimniecības nozīmi Latvijā (arī salīdzinot ar citām nodarbošanās nozarēm), par to, ko lauksaimniecība dod mūsu valstij, vēlākos gados (1930. gadā) kādā no savām grāmatām K. Ulmanis sīkāk izsakās šādi:³⁾

«Še nu ir vieta pateikt dažus vārdus par to, kas ir mūsu lauksaimniecība, ko viņa nozīmē un kādu vietu viņa ieņem mūsu valsts un tautas dzīvē. Ir vietā pateikt, ko lauksaimniecība līdz šim valstij ir devusi un ko viņa dos arī uz priekšu... Jo labāki pazīsim mūsu lauksaimniecības spējas un nozīmi,

jo drīzāki mēs arī nāksim pie atziņas, cik svarīgs ir lauksaimniecības aizsardzības jautājums.»

«1. Uz laukiem dzīvo ap divi trešdaļas no visiem valsts iedzīvotājiem. Vēl 1925. gadā laucinieku bija 65 proc., tagad 63 proc. no visiem iedzīvotājiem.

2. No katriem 100 strādājošiem 68 nodarbināti lauksaimniecībā un tikai 11 rūpniecībā. Lauksaimniecības 266.000 uzņēmumos strādā 767.000 cilvēku (1925. gadā), no tiem nepilni 200.000 ir algoti strādnieki, pārējie uzņēmumu īpašnieki un to piederīgie. Rūpniecības (1928. gada) 2882 uzņēmumos nodarbināti 66.796 cilvēki, no tiem 57.526 strādnieki.

3. Lauksaimniecība ir lielākais darba devējs un lielākais algu maksātājs mūsu valstī. ...Še atkal redzam, cik smagas būtu lauksaimniecības panīkšanas sekas.

4. Lauksaimniecībā ieguldītās un ar to saistītās vērtības ir aprēķinātas uz 2500 miljonu latu. Rūpniecībā ieguldītais kapitāls iztaisa 100 miljonus latu.

5. Lauksaimniecības ražojumu vērtību (netto) ... aprēķina uz 488 miljonu latu. Tam blakus stāv rūpniecības ražojumu vērtība (netto) ar 172 miljonu latu. Lauksaimniecības ražojumu vērtība 3 reizes lielāka par visas rūpniecības ražojumu vērtību. Tanī laikā (1926. gadā) lauksaimniecības ražojumu eksports par kādiem 100 miljoniem latu, tā tad iekšzemes patēriņa vajadzībām lauksaimniecība devusi gandrīz 400 miljonu latu. Tam pretim stāv tā laika rūpniecības ražojumu brutto vērtība 300 miljonu latu, kur ieskaitīts arī vēl sviests par gandrīz 30 miljonu latu.

6. Mūsu eksports vairo valutas krājumus, vairo naudas apgrozības līdzekļus, stiprina un nodrošina lata kursu, palīdz pacelt kapitāla piedāvājumus, palīdz dzīt uz leju aizņēmumu procentus, ceļ ražošanu, mazina dzīves dārdzību.

Un eksportā lauksaimniecība ieņem ļoti redzamu vietu...» (Tālāk aizrādīts, ka, piem., 1921.—1925. g. lauksaimniecības ražojumi sastādījuši 48 proc. no eksportēto preču kopvērtības, 1926. gadā — 55 proc. u. t. t. A. C.).

«7. Ja eksporta pusē tik redzamā kārtā lauksaimniecības ražojumi palīdz mazināt mūsu ārtirdzniecības bilances pasivitatī, tad, radot un dodot tai vajadzīgo iespēju arī importa pu-

sē, lauksaimniecība varētu tikpat svētīgu iespaidu atstāt, importu samazinot. Minēsim tikai līdzšinējos liekos rudzu un kviešu ievedumus. Nevajaga aizmirst arī to, ka rūpniecības ražojumu eksportā ir augsts procents ievestu vērtību (jēlvielas, pusfabrikāti), turpretim lauksaimniecības ražojumos šis procents ir pavisam niecīgs. Jaunākos līgumos par Latvijas iekšzemes rūpniecības ražojumiem taču atzīst pat tādus, kur var pierādīt kaut 25 proc. iekšzemes vērtību. Tāpēc rūpniecības ražojumu eksporta netto vērtība ir daudz zemāka, nekā to rāda brutto vērtības skaitļi. Kas atkal apgriež ainu par labu lauksaimniecībai.

8. Lauksaimniecība ir galvenais patērētājs un pircējs iekšzemes tirgū. No lauksaimniecības pirktspējām vispirmā kārtā atkarājas iekšējās tirdzniecības un rūpniecības uzplaukšana. Arī mūsu fabrikas ražo eksportam tikai 10—15 proc., pārējos ražojumus uzņem iekšzemes tirgus, un galvenā kārtā ļauki.

Lauksaimniecības lielā nozīme iekšējā tirgus un iekšzemes rūpniecības nostiprināšanā (arī bezdarba mazināšanā) atzīta visur. To atkārtoti uzsver savos ziņojumos mūsu valsts bankas. Šc patiesību atzīst pat tādās valstīs, kur laucinieku procents nav ne pus tik liels, kā pie mums.» (Tālāk seko dažādu ārzemju lietpratēju atsauksmes par lauksaimniecības stāvokļa lielo iespaidu uz rūpniecību, tirdzniecību, uz strādnieku darba iespējām Polijā, Vācijā, Lietuvā, Dānijā, Anglijā. A. C.).

«9. Mūsu dzelzceļu pārvadājumos sviests, piens, labība, mākslīgie mēsli un citi lauksaimniecības ražojumi un iepirkumi ieņem ļoti redzamu vietu, dodot Satiksmes ministrijai labus ienākumus.

10. Lauksaimniecība caur linu monopolu ir devusi valstij lielākus specialus ienākumus, kā kaut kura cita iedzīvotāju daļa kaut kurā laikā. Linu monopola skaidrā peļņa 10 gados bijusi 55 milj. latu.

11. Valsts un pašvaldību nodokļu maksāšanā zeme un zemnieki nes savu smago, dažkārt par daudz smago, nastu.

12. Zemkopības valstī, kā mūsējā, kurai nav tikpat kā nekādu zemes bagātību, lauksaimniecība ir gandrīz vienīgā,

katrā ziņā pirmā un ievērojamākā jauno vērtību radītāja, un ja tai pašķirtu izdevību parādīt savas spējas pilnībā, viņa paliktos arī par nacionālo kapitalu vairotāju un uzkrājēju.

13. Zemnieks ir visuzticamākais nacionālo un kulturalo mantu un ieguvumu glabātājs, sargātājs un vairotājs. Lauku mājas ir mūsu tautas šūpulīši, lauki ir mūsu tautas garīgā un laicīgā spēka un stipruma mūžīgi neizsīkstošais avots.»

Kādā citā savā darbā (1933. gadā) K. Ulmanis par lauksaimniecības, kā ražošanas un tautas darba nozares, nozīmi piezīmē vēl sekojošo:⁴⁾

«Arvien vajaga domāt, ka lauksaimniecība ir un paliek tā ražošanas atsevišķā nozare, kas dod darbu, peļņu un iztikšanu nesamērojami lielākam cilvēku skaitam, kā kaut kura cita nozare. Jo kas ir tie 50—60.000 strādnieku vai 60—70.000 nodarbināto (īpašniekus un kantoristus ieskaitot) rūpniecībā, vai 20—30.000 nodarbināto tirdzniecībā, pret 150.000 algoto strādnieku un 600.000—700.000 zemturu un viņu piederīgo, kuri strādā lauksaimniecībā. Bet tai pašā laikā lauksaimniecībā var . . . uzņemt vēl daudzus tūkstošus.»

Par lauksaimniecības lielo iespaidu uz pārējām tautsaimniecības nozarēm un arī garīgo dzīvi Latvijā K. Ulmanis kādā vietā (1935. gadā) vēl izteicies:⁵⁾

«. . . no zemes, no zemnieka darba nāk pirmais ierosinājums, pirmā dzirkstele, kas visus mūsu saimnieciskās un garīgās dzīves ritenišus iekustina un uztur kārtībā. Ja nebūs šī sākuma, nebūs šīs iededzinošās dzirksteles, tad visa mūsu uz priekšu iešana paliks gausāka.»

Par lauksaimniecības un zemnieku, kā tautas veselības, tautas dzīvā spēka un pilsētu pastāvēšanas pamatu, K. Ulmanis (1915. gadā), starp citu, izteicies:⁶⁾

«Zemnieks ir iekrātais veselības kapitāls. No viņa izplūst tikumiska un garīga veselība un pilsētu spēks. Pilsētām pietiek arvien svaigi spēki no laukiem. Tie vīri pilsētās, kuri ir dzīves spēka centrs, tirdzniecības, politikas un praktisko mākslu dzinulis, tās skaistās un gudrās sievietes: viņi ir laucinieku bērni, jeb bērnu bērni, un patērē tos spēkus, kurus sakopojusi viņu tēvi savā grūtā, klusā dzīvē, nabadzībā, trūkumā un tumsā.»

Lauksaimniecības un zemnieku vispārējā saimnieciskā un politiskā nozīme pasaulē.

Par lauksaimniecības vispārējo saimniecisko un politisko nozīmi pasaulē un priekš cilvēces K. Ulmanis (1934. gadā) izteicies, starp citu, šādi:7)

«Lauksaimniecība ir tiklab cilvēces visizplatītākā un fundamentalākā, kā arī viņas visstabilākā nodarbošanās. . . . tik noteikts spriedums . . . liecina par to, ka lauksaimniecība ir kaut kas ārkārtīgi stiprs un spēcīgs, kas pārdzīvo visus laikmetus un to svārstības; viņš arī iedrošina visus tai pārliecībā, ka lauksaimniecībā atrodams mūžīgs spēka avots, ekonomiskas un politiskas stabilitātes rezerves.»

«Iedomāsimies uz mirkli, ko visu aptver lauksaimniecība. Sākot ar dienišķo maizi, ko mēs pieminam savā lūgšanā, pāri apģērbam, gan no vilnas, kokvilnas, līnīem vai zīda, uz lopkopību, kartupeļiem un cukuru un viņas rūpniecībām, uz ādām, taukiem, eļļām, vīniem un augļiem, uz tabaku, kafiju, tēju stiepjās lauksaimniecības ražojumu neizmējamā rinda.»

«Kā pirms tūkstošiem gadu, tā arī šobaltdien un tūkstošiem gadu uz priekšu, ne paēst, ne apģērbties mēs bez lauksaimniecības nespējam.»

«Vai tad nav jānoskatas ar nožēlošanu uz tiem, kas visu to grib mechanizēt, racionalizēt, industrializēt, atvietot un, galu galā, noliegt? Betona mājās var dzīvot, uz tērauda krēsliem sēdēt, dzelzs gultā gulēt, bet vai mēs tādēļ būtu jau gājuši uz priekšu kulturā?»

«Lauksaimniecības produkcija vērtības ziņā reprezentē lielāko daļu no cilvēku darba. Lauksaimniecības ražojumu apmaiņa pret rūpniecības ražojumiem ir pasaules tirdzniecības un transporta pamats, un lauksaimniecības ražojumu kvantums ir noteicošais faktors rūpniecības attīstības maksimālai robežai.»

«. . . lauksaimniecība ir cilvēka visvecākā nodarbošanās. Lauksaimniecība ir cilvēces kultūras pamats. . . .»

«Zemes apstrādāšanas veidi, zemes augļu sagatavošana cilvēku barībai — ir kultūras pakāpes mēraukla. Dabas

ciklu novērošana ir mītoloģiju un reliģiju pamats. Zemnieka dzīves veids, viņa tikumi un parašas ir civilizācijas pirmsākums, ir tiesību pirmsākums, sabiedriskās struktūras pirmsākums.»

«Zemniecība un lauku iedzīvotāji ir bijuši un paliek cilvēces lielais enerģijas rezervuārs, kas aizsargā tautas no izdilšanas un izmiršanas fiziskā un garīgā, materialā un sociālā ziņā.»

«Lauksaimniecības politiskā nozīme šī vārda tiešā pielietojumā meklējama lauksaimniecības ražošanas apstākļos. Lauksaimnieks ir tas, kas, no vienas puses, visvairāk atkarīgs no spēkiem, kas nav padoti viņa ietekmei un kontrolei. No otras puses, taisni lauksaimniecībā vislielāko lomu spēlē atsevišķa cilvēka personīgās īpašības — viņa spēks, veselība, darbīgums, pacietība, uzņēmība, prāts, izturība. Un tad vēl viens ārkārtīgi svarīgs apstāklis — zemnieks ir saistīts ar savu darbu uz mūžu, tiklab šī darba vietas, kā viņa rakstura nozīmē. Tādēļ zemnieks visos laikos ervien ir bijis tas, kas stāvējis par mieru un satiecību, bet arī tas, kas visciešāk turējies pie savas zemes, to aizstāvējis ar visiem spēkiem un par to bijis gatavs savas asinis izliet un savu dzīvību ziedot. Lauksaimniecība nav bijusi tikai saimnieciskās, bet arī sociālās un politiskās stabilitātes pamats. Lauksaimnieki bija tie, kuros izauga nemanot, bet neizravējami stipri tas, ko mēs saucam par ikdienas varonību, kas ir mūžīga gatavība iet grūtā, nevienādā cīņā ar dabu, iet cīņā bez ārēja skaļuma, ielikt cīņā visu savu personību, negaidot ne spožu atzinību, ne arī bagātīgu atlīdzību, gatavībā ierobežoties un uzupurēties.»

«Bet vēl tālāk: būdams pastāvīgi sakaros ar dabas spēkiem, kurus viņš dziļi izpratis un radis pastāvīgi novērot ar vērīgu aci un plašu skatu, zemnieks tomēr aizvienam apzinājies, ka par šiem spēkiem viņš nav kungs, ka tos vada un rīko nezināma, spēcīga, ārpus cilvēka stāvoša vara, kurai cilvēkam jāpadodas un kurai tam jāpateicas par visu, kas viņa rokās labi izdevies.»

«Nav mans nodoms idealizēt zemnieku kārtu — arī viņā mēs sastopam labus un ļaunus cilvēkus, darbīgus un kūtrus, ticīgus, māņticīgus un neticīgus — bet tomēr lauksaimniecī-

bas darba un ražošanas apstākļi it sevišķi labvēlīgi pozitīva cilvēka tipa izveidošanai, kurā apvienojas individualistiskas psihes labās īpašības ar individu kopības sajūtu, kas ierobežo nevēlamās tieksmes cilvēka dabā, kas ieaudzina viņā labu tiesu dabīgās reliģijas izjūtas, morali un tradīciju.»

«Un lauksaimniecība paliks cilvēces fundamentālākā nodarbošanās, neatkarīgi no visām mācībām. Vēl šodien 60% no Eiropas valstu aktīviem iedzīvotājiem nodarbojas ar lauksaimniecību, un ja vēršam skatu uz citiem kontinentiem, kur agrarvalstu starpā jāmin Ķīna, Īndija, Japāna, tad ir skaidrs, ar cik milzīgām cilvēku masām te jārēķinās.»

«Saimnieciski varenākās pasaules valstis vēl nedaudz gadu atpakaļ savu praktisko, ekonomisko politiku pamatoja uz agrākām mācībām par industrializācijas priekšrocībām tautsaimnieciskās attīstības paātrināšanai. Bet šodien tas ir jau citādi: klasiskās rūpniecības valstis atcerējušās zemnieku, to atbalsta un pat rada jaunu zemniecību, izved agraro kolonizāciju, agraro aizsardzības sistemu un aptur iedzīvotāju urbanizāciju.»

«Mēs varam būt apmierināti, ka šai ziņā mēs esam no savas neatkarīgās valsts pirmā pastāvēšanas momenta noteikti gājuši pa agrarreformas ceļu, ko toreiz daudzi kritizēja un kuras dzīvesspēju daudzi apšaubīja, bet kura tomēr vēlāk noderējusi par piemēru dažai labai lielākai un vecākai valstij pie viņas agrariekārtas pārstrādāšanas.»

«Kādēļ piepeši Vācija, Anglija un citas rūpniecības valstis sākušas vest pastiprinātas agrarizācijas politiku, kas cenšas dažos gadījumos pat pēc lauksaimniecības autarķijas?»

«Tīri materiāli aprēķini nebija šeit vienīgi izšķiroši. Vajadzēja nākt divām atziņām, iekams rūpniecības valstis sāka stūrēt jauno kursu: pirmkārt, tika saprasts, ka valsts pārmērīga industrializācija palēnām iznīcina tautas dzīvo spēku, ved uz tautas deģenerāciju, pazeminot veselības līmeni un ienesot bīstamas svārstības demogrāfiskā un sociālā noslāņojumā.»

«Šī parādība ir devusi iemeslu runāt par «ātro nodilšanu, ko var izsaukt katra pārmērīga rūpniecības pieaugšana.»

«Otrkārt, rūpniecības strādniecība izaug sociālos apstākļos, kas deva pateicīgu pamatu negatīvām sabiedriski-

politiskām mācībām, radot pārprasto šķiru jēdzienu un šķiru cīņas teoriju.»

«Pie tā nāca klāt bezdarba ietekme, kas pieņēma sevišķi draudošus apmērus pēckara gados — saimnieciska liberalisma neizbēgama konsekvence — saimnieciskā internacionālisma izsauktais sociali-ekonomiskais un politiskais internacionālisms.»

«Visu šo apstākļu analīze, bet vēl vairāk — viņu praktiskās socialās un politiskās sekas pamudināja rūpniecības valstu valdības meklēt pēc socialo un politisko stabilitāti stiprinošiem faktoriem — un nebija grūti tos meklēt tautsaimniecības pastiprinātā agrarizācijā.»

«Man pietiek nosaukt emigrācijas problēmas, Lielbritānijas imperijas agrarpolitiku, Donavas valstu agrarjautājumus — lai dotu jēdzienu par to, kāda milzīga nozīme pasaules politikā piekrīt lauksaimniecības jautājumiem. Man pietiek norādīt uz lauksaimniecības ražojumu tirgus pārorganizēšanu Vācijā un Anglijā, lai varētu saprast, kādas milzīgas pārmaiņas pasaules saimnieciskā strukturā ienes lauksaimniecības jautājums.»

VII.

Lauksaimniecības svars Latvijas saimnieciskā dzīvē.

Lauksaimniecībā strādājošo skaits.

Lauksaimniecības tagadējo svaru¹⁾ Latvijā rāda vispirms lauksaimniecībā strādājošo skaits un to piederīgo skaits, salīdzinājumā ar citām tautas nodarbošanās nozarēm. Lauksaimniecībā 1930. gada februārī, pēc tautas skaitīšanas datiem, strādāja 804.773 personas (382.941 vīrietis un 421.832 sievietes), bet visās pārējās nodarbošanās nozarēs — rūpniecībā, amatniecībā, tirdzniecībā, transportā, satiksmē un citur — kopā tikai 410.970, t. i. divreiz mazāk nekā vienā pašā lauksaimniecībā. Citiem vārdiem, lauksaimniecībā nodarbinātas divas trešdaļas visā Latvijā saimnieciski strādājošo iedzīvotāju. Pēc lauksaimniecības otrajā vietā ir rūpniecība ar amatniecību, kur nodarbinātas 163.922 personas; tas ir piecreiz mazāk, nekā lauksaimniecībā. Pārējās atsevišķās nodarbošanās nozares pēc tur strādājošo skaita ir vēl daudz sīkākas. Piem., tirdzniecībā strādā tikai 63.635, bet transportā un satiksmē — tikai 40.330 personas.

Skaitot atsevišķās nodarbošanās nozarēs strādājošos kopā ar to piederīgiem, no lauksaimniecības pārtiekošo skaits 1930. gada februārī bijis 1.122.049 — 59% jeb trīs piektdaļas no Latvijas iedzīvotāju kopskaita. Šeit lauksaimniecības svars iznāk drusku mazāks, jo lauksaimniecībā strādājošiem nestrādājošo piederīgo samērā mazāk nekā citās nodarbošanās nozarēs. Tas tāpēc, ka lauksaimniecībā vairāk iespējama un arī nepieciešama mazgadīgo personu dalība darbā. — No rūpniecības un amatniecības pārtiek 288.884 personas, tikai 15% Latvijas iedzīvotāju, četrreiz mazāk nekā no lauksaimniecības. No tirdzniecības pārtiek 121.765 personas, 6,4% no Latvijas iedzīvotāju kopskaita.

Vasaras mēnešos strādājošo skaits uz laukiem vēl ievērojami lielāks nekā ziemā (februārī), kad izdarīta tautas skaitīšana, un līdz ar to vasarā lauksaimniecības svars tautas darbā vēl lielāks nekā ziemā. Lauksaimniecības skaitīšana 1935. gadā, kas notikusi vasarā, uzrāda lauku saimniecībās (lielākās par 1 ha) strādājošo skaitu — 885.574, ievērojami lielāku nekā 1930. gada tautas skaitīšana.

Pastrādāto darba stundu skaita ziņā lauksaimniecības svars kopējā tautas darbā ir lielāks, nekā to rāda strādājošo skaits vien, jo darba dienas garums uz laukiem (1928.—1935. g.) caurmērā gadā ir apmēram 10,5 stundas; bet pārējās saimniecības nozarēs darba laiks caurmērā ievērojami īsāks.

1935. gada vasarā lauku saimniecībās strādāja 740.269 saimnieku ģimenes locekļi (paši saimnieki un to sievas, bērni u. c.) un 145.305 algoti strādnieki, kopā 885.574 personas. No visiem lauku saimniecībās strādājošiem algotu strādnieku ir tikai 16%, pārējie 84% ir saimniecību īpašnieki vai vadītāji ar saviem strādājošiem ģimenes locekļiem — sievām, dēļiem, meitām un citiem. Turpretī rūpniecībā un amatniecībā algotie darbinieki sastāda ap 90%, bet īpašnieki — tikai ap 10%. Arī tirdzniecībā un dažās citās nozarēs algoto darbinieku svars ļoti liels. Vislielākais saimnieciski patstāvīgo procents un vismazākais algoto darbinieku procents ir starp lauksaimniecībā strādājošiem. Lauksaimniecība Latvijā ir saimnieciski patstāvīgo cilvēku nodarbošanās nozare, kas šai ziņā spilgti atšķiras no citām saimniecības nozarēm. Līdz ar to lauksaimnieki ir stiprākais Latvijas valsts, sabiedrības un saimniecības stabilitātes pamats un uzturētājs. Saimnieka ģimenes locekļu (saimniecībā nodarbinātu un nestrādājošu) kopā 1935. gada vasarā bija 1.099.413. Tādēļ var rēķināt, ka lauksaimnieki ar saviem ģimenes locekļiem sastāda pusi (pat drusku vairāk) no Latvijas iedzīvotāju kopskaita.

Patstāvīgu īpašnieku un uzņēmēju skaits lauksaimniecībā vairākkārtīgi lielāks nekā rūpniecībā, amatniecībā un tirdzniecībā. Arī laukstrādnieki sastāda ļoti lielu daļu — kādus 40% no visu Latvijas algoto strādnieku kopskaita.

Lauksaimniecības nozīme latviešu dzīvē.

Latviešu tauta saistīta ar lauksaimniecību ciešāki un stiprāki nekā caurmērā mazākuma tautības. Skaita ziņā latvieši ir valdošā tautība uz laukiem, pārējām tautībām te caurmērā maza nozīme. Atskaitot Latgali, pārējo apgabalu lauki ir gandrīz tīri latviski. No visiem lauku iedzīvotājiem 1930. gadā latviešu bija 79,8%, bet pilsētās — tikai 62,4%. Lauksaimniecībai ārkārtīga nozīme Latvijas valstī un tautsaimniecībā, bet vēl lielāks svars lauksaimniecībai priekš latviešu tautas.

1930. gadā no visiem latviešiem dzīvoja uz laukiem 69%, bet no visiem vāciešiem — tikai 16%, no žīdiem — nepilni 8%, vienīgi krievi ir vēl laucinieckāka tauta nekā latvieši.

Lauksaimniecība ir latviešu galvenā nodarbošanās: no lauksaimniecības pārtiek gandrīz divas trešdaļas latviešu — 64%, bet no visām pārējām nelauksaimnieciskām nozarēm kopā — tikai 36% visu latviešu. No visiem 1.400.000 latviešu 1930. gadā 900.000 pārtika no lauksaimniecības. No visiem 1.122.000 cilvēku, kas pārtiek no lauksaimniecības, 891.000 ir latvieši — 80% jeb četras piektdaļas. No lauksaimniecības pārtiek 64% visu latviešu, bet tikai 46% visu pārējo tautību piederīgo. Latviešu tautas darbā un dzīvē lauksaimniecībai vēl daudz lielāks svars nekā caurmērā visā Latvijas valstī un tautsaimniecībā. Latvieši ir vairāk zemnieku tauta nekā mazākuma tautības.

Vēl lielāks ir latviešu svars lauku zemes īpašumos, šo īpašumu kopplatībā. No visiem 4.194.576 ha — zemes, kas 1929. gadā piederēja privatpersonām, 3.623.007 ha — 86,4%, piederēja latviešiem; krievi — tikai 391.698 ha (9,3%), vāciešiem — 55.926 ha (1,3%), poļiem — 77.396 ha (1,9%). Izņemot Latgali, pārējos apgabalos gandrīz visa privatā lauku zeme pieder latviešiem. Valsts zemes īpašumu kopplatība 1929. gadā bijusi 1.861.234 ha (visvairāk — valsts meži), pašvaldības iestāžu zemes īpašumi — 110.258 ha. Latviešu lauksaimnieku un valsts un pašvaldību zemes īpašumi kopā sastāda ap 5.600.000 ha. Mazākuma tautību piederīgo īpašumā ir kopā ap 570.000 ha zemes.

Lauksaimniecības īpatnība tā, ka te latviešu uzņēmumu īpašnieku svars daudz lielāks nekā rūpniecībā, amatniecībā, tirdzniecībā un namsaimniecībā, kur, pretēji lauksaimniecībai, ļoti liels svars mazākuma tautībām. Bez tam te vēl viena liela starpība: lauksaimniecībā latviešu īpašumu un saimniecību caurmēra platība un vērtība ievērojami lielāka nekā visu citu tautību īpašniekiem, tos kopā saņemot; latviešu uzņēmumi lauksaimniecībā daudz lielāki, turpretim rūpniecībā, tirdzniecībā un pilsētu nekustamā mantā, latviešu uzņēmumi stipri mazāki nekā visu citu tautību uzņēmumi.

No kopējā latviešu īpašnieku un uzņēmēju skaita Latvijā apm. 84% ir lauksaimnieki-zemnieki un tikai 16% — rūpnieki, tirgotāji, namsaimnieki. Lauksaimniecība ir tā tautsaimniecības nozare, kurā srādā nospiedošais vairākums saimnieciski patstāvīgo latviešu. Pārējās tautsaimniecības nozarēs latvieši galvenā kārtā ir algoti darbinieki (strādnieki, ierēdņi), nevis īpašnieki un uzņēmēji.

Latviešu tautas un Latvijas valsts politiskā, saimnieciskā un sociālā spēka un stabilitātes uzturēšanā vislielākā nozīme tāpēc taisni lauksaimniecībai un zemniekiem, jo šī latviešu tautas nodarbošanās nozarē un latviešu tautas pamatgrupā pilnīgi nospiedošais vairākums saimnieciski gluži patstāvīgām personām, kurām kopā ar valsti pieder gandrīz visa Latvijas zeme un kuras to apstrādā un gūst no tās savu ienākumu un dzīves pamatu pa lielākai daļai vienīgi ar saviem un savu ģimenes locekļu spēkiem, tikai mazos apmēros pieaicinot svešu algotu darba spēku.

Lauksaimniecība — pārtikas un apģērba sagādātāja tautai.

Tautas izdevumu galvenā sastāvdaļ ir izdevumi pārtikai. Piem., 1926.—1927. gadā Rīgā fiziska darba strādnieku ģimenēs izdeva pārtikai 48% (pašos pēdējos gados gan šis procents samazinājies) no kopējiem ģimenes izdevumiem (apģērbam — 13%, dzīvoklim kopā ar apkurināšanu un apgaismošanu — 10%). Pārtika ir cilvēku patēriņa visnepieciešamākā manta, jo bez pārtikas cilvēku dzīvību uzturēt

nav iespējams. Pārtikas ārkārtīgā nozīme visskaidrāki un visasāki parādās kara, revolūcijas un ar šiem notikumiem bieži saistītajos saimnieciska sabrukuma un bada laikos. Tādos ārkārtīgos laikmetos visas citas lietas lielāko daļu no savas normalo laiku vērtības zaudē; turpretim pārtikas vērtība attiecībā pret visām citām precēm un lietām ārkārtīgi ceļas, pārtikas vielas **kļūst par visdārgāko mantu**. Šādas pārmaiņas preču cenu attiecībās raksturo to vienkāršo faktu, ka pārtika ir cilvēka dzīves un dzīvības pamats.

Bet pārtiku mūsu tautai dod gandrīz vienīgi mūsu lauksaimniecība, mūsu zemnieku darbs. Latvijā patērēto maizes labību (rudzus un kviešus), gaļu un piena produktus, olas, cukuru un citas pārtikas vielas pēdējos gados ražo vienīgi iekšzemē, no ārzemēm šīs preces vairs nav jāieved. No ārzemēm vēl nāk vienīgi tādas pēc sava daudzuma un vērtības samērā niecīgas un nenozīmīgas pārtikas vielas, kā siļķes, sāls, dienvienu augļi u. c. Galvenās pārtikas vielas visas iegūst vienīgi no iekšzemes lauksaimniecības. Viss agrākais milzīgais pārtikas vielu imports pēdējos gados gandrīz pilnīgi izbeigts, kļuvis nevajadzīgs, jo iekšzemes lauksaimniecība savu ražošanu beidzamos gados ļoti paplašinājusi. Mūsu lauksaimniecība sagādā Latvijas iedzīvotājiem bagātīgu pārtikas patēriņu: pārtikas vielu patēriņš Latvijā tagad ļoti augsts, viens no visaugstākiem Eiropā un pasaulē.

Ne tikai pārtiku, bet arī lielu daļu apģērba materiālu, kādus patērē Latvijas iedzīvotāji, dod mūsu lauksaimniecība. Pēc pārtikas, lielākā tautas izdevumu sastāvdaļa ir apģērbs. Mūsu lauksaimniecība dod lielu daļu Latvijā patērētās vilnas un visu patērēto linu šķiedru, kā arī ādas apaviem. Bez tam mūsu linu šķiedras un linu diegu eksports pēc savas vērtības sastāda lielu daļu no ievesto ārzemju tekstilpreču (jēlvielu, pusfabrikatu, fabrikatu) vērtības. Tādēļ var teikt, ka mūsu linu šķiedra dod šādā veidā iespēju ievest un samaksāt par lielu daļu ārzemju tekstilpreču.

Izdevumi pārtikai, apģērbam un apaviem sastāda apm. divas trešdaļas no strādnieku un zemnieku ģimeņu izdevumu kopsumas. Tā tad var teikt, ka mūsu lauksaimniecība ir tā ražošanas nozare, kas gatavā vai jēlvielu veidā ikgadus sagādā pamatu apm. divām trešdaļām no mūsu tautas patēriņa kopvērtības.

Rūpniecības atkarība no lauksaimniecības stāvokļa.

Pēc lauksaimniecības svarīgākā Latvijas tautsaimniecības nozare ir rūpniecība (ieskaitot te arī amatniecību). Tautsaimnieciskās sakarības rūpniecībai ar lauksaimniecību ir vairākas. Lauksaimnieki ar savām ģimenēm un laukstrādnieki ir tieši un netieši ļoti svarīga mūsu rūpniecības un amatniecības ražojumu pircēju un patērētāju grupa; no lauksaimnieku ienākumiem un pirkšanas spējas tieši un netieši ļoti atkarīgs mūsu rūpniecības un amatniecības ražoto un pārdoto preču daudzums un pastrādātā rūpniecības un amatniecības darba apmēri. Otrkārt, daudzas rūpniecības nozares izlieto kā galvenās izejvielas dažādus mūsu lauksaimniecības ražojumus; savā darbībā šīs nozares atkarīgas no lauksaimniecības ražošanas apmēriem. Treškārt, rūpniecība, kas galvenā kārtā atrodas pilsētās, stipri atkarīga savā darbībā no strādniekiem, kas nāk no lauksaimniecības, no laukiem. Paplašināšanās laikmetos mūsu rūpniecība lielu daļu strādnieku un citu savu algotu darbinieku ieguvusi no laukiem; tā tas noticis arī Latvijas valsts pastāvēšanas laikā.

Lauku amatniecība un rūpniecība — lauku kalēju darbnīcas, lauku vilnas apstrādāšanas uzņēmumi, lauku dzirnavas, koku zāģētavas, mēbeļu un būvgaldnieki, ratu un riteņu darbnīcas, lauku drēbnieki, šuvējas, kurpnieki, sedlinieki, lauku namdari, mūrnieki, podnieki u. c. — visi vai gandrīz visi tie strādā vienīgi lauksaimnieku (pa daļai arī laukstrādnieku) un viņu ģimeņu vajadzībām. No lauksaimnieku ienākumiem un pirkšanas spējas pilnos apmēros atkarīgs visu šo lauku amatnieku un rūpnieku darba vai pasūtījumu daudzums, kā arī atlīdzības augstums par šiem darbiem. Apmēram 33.000 (1935. gadā) lauku amatniecībā un lauku rūpniecībā strādājošie uzskatami kā lauksaimnieku (un laukstrādnieku) pasūtījumu izpildītāji. Bet arī pilsētu rūpniecība un amatniecība strādā galvenā kārtā laucinieku vajadzībām.

1935. gadā Latvijā dzīvoja uz laukiem — 1.240.000 (64%), pilsētās — 710.000 (36%) iedzīvotāju. Jau lauku un pilsētu iedzīvotāju samērs rāda, ka rūpniecības un amatniecības darbībā un iekšzemes tirgū pārdoto rūpniecības un amatniecības ražojumu patēriņā un tā vērtībā lauksaimniecības darbiniekiem (lauksaimniekiem un laukstrādniekiem, kopā ar viņu ģime-

nēm) liels svars. Var teikt, ka katrs viens lats, kas izdots rūpniecības preču pirkšanai uz vienu no lauksaimniecības pārtiekošo iedzīvotāju, sagādā pieprasījumu pēc rūpniecības ražojumiem kopā par vairāk kā 1 miljonu latu gadā.

Laucinieki ir ļoti svarīga būvmateriālu — cementa, ķieģeļu, logu stikla — patērētāju grupa; arī dažādus stikla rūpniecības ražojumus (pudeles, glāzes u. c.) laucinieki pērk un patērē lielos daudzumos; tāpat krāsns podiņus un drenu caurules. Lauksaimnieki plaši lieto arī dažādus mūsu metalrūpniecības ražojumus, kā darba rīkus, lauksaimniecības mašīnas, naglas, pakavus, velosipēdus, radio aparātus, piena kannas, ķēdes, pumpjus, āmurus, nažus, katlus, spaiņus, dažādus emaljētus traukus, pulksteņus, muzikas instrumentus u. t. t. Izlietojot dzelzceļus, kuģus un autotransportu, kā arī telefonu, telegrafu, elektrisko apgaismošanu, laucinieki veicina dažādu metalrūpniecības un elektrotehniskās rūpniecības ražojumu izgatavošanu šādām vajadzībām.

Vienīgi lauksaimnieki izlieto Latvijā ražoto superfosfātu un eļļas raušus, bez tam lielos apmēros arī citus ķīmiskās rūpniecības ražojumus — gumijas apavus, ziepes, sērskābi u. c. Lauksaimniecībā patērē arī daudzas ādu preces, — ādas apavus, zirglietas u. c. Laucinieki ir plašākā tekstilrūpniecības ražojumu (kokvilnas audumu un diegu, arī citu izstrādājumu — mākslīgā zīda, pa daļai arī vilnas preču) patērētāju grupa. Pēc lauksaimniecības grāmatvedības datiem 1934.-35. gadā lauksaimnieka un viņa ģimenes naudas izdevumi apģērbam un apaviem bijuši caurmērā valstī 119 ls uz vienu pieaugušu cilvēku. Tādēļ var rēķināt, ka toreiz lauksaimnieku un viņu ģimeņu naudas izdevumi apģērbam un apaviem (tā tad apģērba materiālu pirkšanai un maksa drēbniekiem, šuvējām, kurpniekiem) bijuši kopā ap 60 miljonu ls. Bez tam arī laukstrādniekiem ir diezgan lieli izdevumi šādām vajadzībām.

Papīra un poligrafiskās rūpniecības ražojumu patēriņš uz laukiem plašs, jo lielu daļu avīžu nopērk (abonē) lauksaimnieki un līdz ar to patērē arī laikrakstu papīru. Bez tam lielākā daļa pamatskolu skolnieku mācās lauku pamatskolās un līdz ar to patērē daudz rakstamā papīra.

Arī pārtikas un baudvielu rūpniecības ražojumu patēriņā lauksaimnieku svars liels: tas sakams par cukuru, spirtu, alu, tabakas precēm.

No lauksaimniecības pārtiek 60% visu Latvijas iedzīvotāju. Tādēļ, ja, piem., arī kādu rūpniecības ražojumu lauksaimnieki un laukstrādnieki ar savām ģimenēm pērk un patērē par divreiz mazāku sumu uz vienu cilvēku nekā pilsētā, tomēr kopējais laucinieku patēriņš sastāda tādā gadījumā gandrīz pusi (42%) no kopējā iekšzemes tirgū pārdotā šīs preces daudzuma. Lielākā daļa no 162.000 rūpniecībā un amatniecībā strādājošiem nodarbojas ar visādu preču izgatavošanu un šo preču remontu lauksaimniecības un tās darbinieku vajadzībām. Ja lauksaimniecības ražojumu cenas krītas un uzturas uz zema līmeņa, lauksaimnieku ienākumi un lauksaimnieku pirkšanas spēja pamazinas, — lauksaimnieki mazāk spēj pirk rūpniecības un amatniecības ražojumus, mazāk spēj izlietot amatnieku darbus, un rūpniecība un amatniecība spiesta savu darbību sašaurināt — strādājošo algas un ienākumi šai nozarē krītas, daudzi darbu pavisam zaudē, paliek par bezdarbniekiem. Pavisam otrādi norisinās Latvijas rūpniecības un amatniecības darbība, ja lauksaimniecības ražojumu cenas ceļas un lauksaimnieku ienākumi un pirkšanas spēja pieaug; tad arī rūpniecība un amatniecība spēj savu darbību paplašināt, darbinieku algas un ienākumi uzturas stabili un iet uz augšu, darba iespējas pieaug. Lauksaimniecības stāvoklis un ienesīgums nosaka rūpniecības un amatniecības darbības apmērus Latvijā.

Bez tam vēl daži citi laucinieku izdevumi rada netiešu pieprasījumu pēc rūpniecības ražojumiem. Piem., lauksaimnieku samaksātie nodokļi, skolas naudas, ārstu un advokatu honorāri, maksājumi slimnīcām — pa daļai rada pieprasījumu pēc rūpniecības precēm, cik tālu valsts, pašvaldības, ārsti, advokāti u. c. izlieto savus ienākumus dažādu rūpniecības ražojumu (būvmateriālu, inventāra, apģērba, mēbeļu, trauku u. c.) pirkšanai. Tas pats sakams par lauksaimnieku izdarītiem parādu procentu maksājumiem, arī par lauksaimnieku un laukstrādnieku ietaupījumiem, kas tiek noguldīti kredītiestādēs un tur tālāk tiek izlietoti aizdevumu izsnieg-

šanai rūpniekiem, amatniekiem u. c., jo šie aizņēmēji izlieto saņemto aizdevumu dažādu rūpniecības ražojumu (mašīnu, darba rīku, būvmateriālu) pirkšanai. Otrkārt, ja lauksaimniecībā strādājošie pērk dažādas rūpniecības preces, no tā rodas ienākumi visādu rūpniecības un amatniecības nozaru strādniekiem, ierēdņiem, rūpniekiem un citiem; bet visi tie atkal pērk rūpniecības ražojumus savām vajadzībām, piem., strādnieki pērk drēbes, apavus, mēbeles, traukus, tabakas preces u. t. t. Tā tad ne tikai tieši, bet arī netieši no lauksaimnieku ienākumiem atkarīgi daudzi rūpniecības un amatniecības uzņēmumi un darbinieki.

Mūsu lauksaimniecība sagādā izejvielas daudzām mūsu rūpniecības nozarēm: dzirnavām — labību, cukurfabrikām — cukurbietes, linu vērpstuvēm — linus, vilnas apstrādāšanas uzņēmumiem — vilnu, pienotavām — pienu, spirta dedzinātavām un kartupeļu miltu fabrikām — kartupeļus un labību, lopu kautuvēm — cūkas, liellopus u. c., desu darbnīcām — gaļu, ziepju un sveču fabrikām — taukus, eļļas fabrikām — linsēklas, ādu apstrādāšanas fabrikām — lopu ādas, alus un iesala darītavām — miežus. Bez tam šo minēto rūpniecības nozaru ražojumi noder kā svarīgas izejvielas tālākai pārstrādāšanai maiznīcās, makaronu fabrikās, saldumu fabrikās, ādas apavu fabrikās. Kopā lauksaimniecība sagādā svarīgas un dažos gadījumos pat vienīgās izejvielas vairāk kā 2000 rūpniecības uzņēmumiem, kuros 1934. gadā strādāja pavisam ap 25.000 personu — 30% no Latvijas rūpniecības darbinieku kopskaita (domāti šeit tikai tie uzņēmumi, kuros mehāniskais dzinējspēks, vai arī, kur nodarbināti vismaz 5 strādnieki).

Bet arī tās rūpniecības nozares, kas izlieto vienīgi vai galvenā kārtā ārzemju izejvielas, ļoti atkarīgas no lauksaimniecības stāvokļa, no lauksaimniecības ražojumu cenu līmeņa, no lauksaimniecības ienākumiem. Jo šīs nozares saņem lielāko daļu nepieciešamās ārzemju valūtas, ārzemju izejvielu iepirkšanai — no lauksaimniecības ražojumu eksporta. Piem., 1935. gadā lauksaimniecības ražojumi eksportēti par 50 milj. ls, kas sastāda 50% no eksportēto preču kopvērtības. Arī citos gados lauksaimniecības ražojumu eksporta svars bijis ļoti ievērojams.

Jaunie rūpniecības darbinieki (strādnieki u. c.) 1925.—

1937. g., skaitā ap 57.000, nākuši galvenā kārtā no laukiem — no lauksaimniecības, jo pilsētās gandrīz nekāds iedzīvotāju dabiskais pieaugums šīnī laikā nav bijis. Lauksaimniecība ir svarīgākais un gandrīz vienīgais darba spēka avots rūpniecībai. Arī rūpniecības kapitāli lielā mērā rodas no lauksaimniecības ienākumiem.

Tirdzniecības sakarības ar lauksaimniecību.

Arī mūsu tirdzniecībai visādas plašas sakarības ar lauksaimniecību: lauksaimnieki pārdod savus ražojumus (arī savus koku materialus un malku) pilsētnieku vajadzībām un eksportam; lauksaimnieki (un laukstrādnieki) pērk iekšzemes rūpniecības ražojumus un Latvijā ievestās ārzemju preces, arī koku materialus.

Lauksaimnieki apgādā ar pārtikas vielām Latvijas pilsētu iedzīvotājus — skaitā ap 700.000. Pārtikas lielais svars pilsētnieku izdevumos izpaužas arī pārtikas veikalū lielajā svarā tirdzniecības uzņēmumu kopskaitā. 1929. g. pilsētās apm. 19.500 tirdzniecības uzņēmumi bija tādi, kas galvenā kārtā nodarbojas ar pilsētnieku-patērētāju apgādāšanu ar dažādām pārtikas vielām — gandrīz vienīgi iekšzemes lauksaimniecības ražojumiem; šie uzņēmumi sastāda 66% jeb divas trešdaļas no tirdzniecības uzņēmumu kopskaita. Ar iekšzemes rūpniecības ražojumiem un ārzemju precēm tirgojas tikai viena trešdaļa pilsētu tirdzniecības uzņēmumu.

Lauksaimniecības ražojumu svars Latvijas preču eksportā ļoti liels: eksportēto preču kopvērtībā lauksaimniecības ražojumu (sviesta, linu, cūku, gaļas, labības, sēkļu u. c.) daļa bijusi 1921.—1925. g. caurmērā 47,8%, 1926.—1930. g. — 39,8%, 1932. g. — 42,1%, 1933. gadā — 39,2%, 1934. g. — 39,3%, 1935. g. — 50,4%, 1936. g. — 49,4%. Bez tam jāievēro, ka eksportēto rūpniecības ražojumu vērtībā liela daļa ir importētās izejvielas (sevišķi tas tā bijis 1928.—1932. g., kad daudz rūpniecības ražojumu eksportēja), turpretim eksportēto lauksaimniecības ražojumu vērtībā importēto ražošanas līdzekļu (lauksaimniecības mašīnu, mākslīgo mēsļu u. c.) svars gluži niecīgs. Tādēļ var teikt, ka lauksaimniecības ra-

žojumu svars mūsu preču eksportā ir vēl lielāks nekā nupat minēts. Arī eksportētās rūpniecības preces — linu diegu — vērtībā svarīga sastāvdaļa ir mūsu lauksaimniecības ražojums — linu šķiedra.

Lauksaimniecības ražojumu eksporta svarīga nozīme tā, ka šis eksports dod iespēju iegūt ļoti lielu daļu, dažos gados pat pusi, no to ārzemju maksāšanas līdzekļu kopsumas, kas nepieciešama visādu vajadzīgo ārzemju preču ieviešanai Latvijā. Latvija ieved daudzas svarīgas rūpniecības izejvielas (piem., kokvilnu, vilnu, tabaku, kaučuku, akmeņogles u. t. t.), arī mašīnas un darba rīkus, automobiļus un dažādas citas preces. Daudzu rūpniecības nozaru darba iespēja pilnīgi atkarīga no šo ārzemju izejvielu iegūšanas iespējas, un šeit ļoti svarīga loma taisni mūsu lauksaimniecībai.

Lielu daļu importēto preču tieši un netieši nopērk mūsu zemkopji: dažādus lauksaimniecības ražošanas līdzekļus — zirgus, cukurbiešu sēklas un citas sēklas, mēslošanas vielas, lauksaimniecības mašīnas un darba rīkus u. c.; daudz siļķu, sāls, petrolejas, dzelzs, tabakas, kokvilnas (dažādu kokvilnas audumu un diegu veidā), akmeņogļu (kas patērētas fabrikās dažādu zemkopju pirktu preču izgatavošanai) u. t. t. Ļoti liela daļa importēto preču ir tādas, par kurām netieši, galu galā samaksā zemkopji, kaut arī zemkopji tieši šīs preces nepērk.

No zemkopju ienākumiem un pirkšanas spējas pilnīgi atkarīgi lauku tirdzniecības uzņēmumi, jo gandrīz vienīgie pircēji šeit ir lauksaimnieki (un laukstrādnieki) ar savām ģimenēm. Arī daudzās pilsētu tirdzniecības nozarēs zemkopji ir svarīga pircēju grupa. Arī netieši zemkopji šeit stipri iespaido apgrozījumus pat tādās tirdzniecības nozarēs, kuru ražojumus zemkopji nepērk — piem., pārtikas tirgotavu apgrozījumus, jo no zemkopju ienākumiem un pirkšanas spējas atkarīgi pilsētnieku ienākumi un pirkšanas spējas: ja zemkopju ienākumi pēkšņi krītas, tas samazina arī pilsētnieku ienākumus un līdz ar to arī pilsētu tirgotavu apgrozījumus. Sevišķi mazajās pilsētās tirdzniecība ļoti atkarīga no zemnieku iepirkumiem.

Lauksaimniecība un transports, satiksme.

Dzelzceļu darbu ievērojama sastāvdaļa ir mūsu lauksaimniecības ražojumu pārvadāšana. Pa dzelzceļiem pārvadātie lauksaimniecības ražojumi (cukurbietes, labība, sēklas, siens, āboliņš, mājlopi, sviests, olas, kartupeļi u. c.) 1934.-1935. gadā sastādīja 689.489 tonnas, 1935.-36. g. — 637.650 tonnas, kas ir attiecīgi 24% un 23% no preču pārvadājumu kopsvara iekšzemes satiksmē. Valsts dzelzceļu ieņēmumi no lauksaimniecības ražojumu pārvadāšanas 1934.-35. gadā bijuši kopā 4 miljoni latu, — 26% no kopējiem ieņēmumiem no preču transporta.

Bet arī lauksaimnieku, kā patērētāju un preču pircēju, loma dzelzceļu preču transportā nav maza. 1934.-35. gadā dzelzceļi iekšzemes satiksmē pārvadājuši 118.000 t mākslīgo mēslu, 63.000 t cukurbiešu atkritumu, 5500 t lauksaimniecības mašīnu un rīku, kopā 187.000 t. Bez tam lauksaimnieku vajadzībām pārvadāta pa dzelzceļiem liela daļa petrolejas, cementa, cukura, dzelzs un tās izstrādājumu, daļa ķieģeļu, arī sāls, ziepju, audumu, siļķu, eļļas raušu u. t. t. Lauksaimnieku nopirkto un pa dzelzceļiem pārvadāto preču kopsvars 1934.-35. gadā tuvojās apm. 300.000 t un dzelzceļu ieņēmumi no šo preču pārvadāšanas sastāda vismaz 1 miljonu latu (par mākslīgo mēslu pārvadāšanu vien dzelzceļi ieņēmuši 459.000 ls).

Lauksaimnieku pārdoto un nopirkto preču pārvadājumi pa dzelzceļiem 1934.-35. gadā sastādījuši kopā apm. 1 miljonu tonnu un devuši dzelzceļiem ieņēmumus ap 5 milj. ls — 33% no kopējiem dzelzceļu ieņēmumiem no preču transporta. Bez tam vēl zinama daļa pa dzelzceļiem pārvadāto koku materiālu un malkas nākusi no lauksaimnieku mežiem. Lauksaimniecība iespaido dzelzceļu preču (un arī pasažieru) pārvadājumus arī netieši. No lauksaimnieku ienākumiem atkarājas, piem., arī ēku būvniecības apmēri pilsētās, kas saistīti ar lieliem būvmateriālu pārvadājumiem pa dzelzceļiem. Pasažieru — pilsētnieku braucieni pa dzelzceļu stipri atkarīgi no pilsētnieku ienākumiem, bet tos nosaka lauksaimniecības ienesīgums un lauksaimnieku ienākumu līmenis.

Arī pasažieru pārvadājumos pa dzelzceļiem zemkopjiem un viņu ģimenēm ievērojams svars. Lauku autobusu līniju daudzi pasažieri zemkopji.

Telefona abonentu skaits uz laukiem 1936. g. 1. janvarī bijis 28.408, pilsētās — 33.111; lauku abonenti sastāda gan drīz pusi no telefona abonentu kopskaita valstī. Sarunu skaits uz laukiem gan stipri mazāks. Arī 33% radiofona abonentu — laucinieki (uz 1938. g. 1. aprīli).

Lauksaimniecības svars valsts un pašvaldības finansēs.

Zemkopji samaksā valstij ne tikai tiešos nodokļus un samērā ar savu patēriņu dažādus ievedmuitas un akcizes nodokļus, bet galu galā arī lielu daļu pilsētās un pilsētnieku tieši samaksāto valsts nodokļu (tirdzniecības un rūpniecības nodokļu, pilsētu nekustamas mantas nodokļu, ienākuma nodokļa, zīmognodokļa, arī ievedmuitas, tabakas un alus akcizes un spirta monopola peļņas). Tas tāpēc, ka šos nodokļus galu galā dažādā ceļā pārveļ uz lauksaimniecībā strādājošiem, — gan ierēķinot šos nodokļus laucinieku pirktu preču cenās, gan arī citādi pārveļot tos uz zemkopjiem. Lauksaimnieku izpildītās ceļu klaušas līdzinās īpatnējam nodoklim, kuru maksā vienīgi laucinieki. — Lielāko daļu valsts nodokļu galu galā samaksā laucinieki un nodokļu nasta uz laukiem — lauksaimniecībā smagāka nekā pilsētās, jo laucinieku caurmēra ienākums uz cilvēku ievērojami zemāks nekā pilsētu nodarbošanās nozarēs. Galvenā kārtā zemkopju tieši vai netieši samaksātās valsts nodokļu sumas apmēri nosaka visu valsts izdevumu lielumu un valsts saimniecības plašumu. Lauksaimnieku ieņēmumu krišanās samazina arī valsts ieņēmumus (kā tas pierādījies, piem., 1931.-1933. g. saimnieciskās krīzes gados), bet lauksaimnieku ieņēmumu celšanās pavairo valsts ieņēmumus.

No lauksaimniecības ienesīguma un pārmaiņām tanī atkarīgi arī ne tikai pagastu pašvaldību ieņēmumi, bet lielā mērā arī pilsētu pašvaldību ieņēmumi no dažādiem nodokļiem un pilsētu pašvaldību uzņēmumiem. Arī te uz lauciniekiem galu galā pārveļ lielu daļu tirdzniecības un rūpniecības nodokļu, nekustamas mantas nodokļa, tirgus nodokļa, tirdzniecības uzņēmumu telpu nodokļa u. c., iekalkulējot šos nodokļus dažādu lau-

cinieku pirktu preču cenās, vai arī atskaitot nodokļu tiesu no cenām, kādas maksā lauksaimniekiem par viņu ražojumiem. Gandrīz visus pilsētu pašvaldību nodokļus maksā galu galā arī zemkopji. Arī, piem., vasarnieku un peldvietu nodokļu ieņēmums Rīgas Jūrmalā stipri atkarīgs no lauksaimnieku ienākumiem, jo tie noteic to pilsētnieku skaitu, kuru ienākumi atļauj tiem izbraukt uz dzīvi vasarā jūrmalā. Tāpat liela daļa pilsētu elektrības iestāžu peļņas rodas galu galā no zemkopjiem, jo ļoti lielu daļu strāvas patērē rūpniecības un amatniecības ražošanas vajadzībām, šos izdevumus elektrībai iekalkulē rūpniecības ražojumu cenās, — bet galvenie šo ražojumu pircēji ir — zemkopji. Pirkdami Rīgas un citu pilsētu ražojumus, zemkopji līdz ar to samaksā arī par lielu daļu rūpniecībā patērētās strāvas un ar to dod lielu daļu ieņēmumu un peļņas pilsētas elektrības iestādei Rīgā un citur. Noteicot pilsētu pašvaldību ieņēmumu apmērus, zemkopji un to ienākumi un pirkšanas spēja līdz ar to stipri iespaido arī pilsētu pašvaldību izdevumus dažādām vajadzībām — darbinieku algām, izglītībai, socialai apgādei, labierīcībām, kapitāla ieguldījumiem u. t. t.

Tā tad zemkopji galu galā samaksā arī lielu daļu no tām valsts un pašvaldību nodokļu sumām, par kurām parasti, pēc paviršāka skata, pieņem, ka tās samaksājuši pilsētnieki. Bez tam zemkopju stāvoklis iespaido arī to valsts un pašvaldību nodokļu sumu, kuru tiešām galu galā samaksā pilsētnieki, kā arī pašos pamatos noteic vispārējo valsts un pašvaldību finansu stāvokli — valsts un pašvaldību kopējo ieņēmumu un izdevumu līmeni.

Lauksaimniecība un kreditsaimniecība.

Latvijas kreditsaimniecības pamats ir lielās valsts bankas, kas dibinātas un vēlāk savu darbību paplašinājušas ar dažāda veida valsts līdzekļiem. Bet visi šie dažāda veida valsts līdzekļi radušies galvenā kārtā no valsts nodokļu sumām. Savukārt, galvenā nodokļu maksātāju grupa, kas dod valstij lielāko daļu no nodokļu ieņēmumu kopsumas, ir lauksaimniecībā strādājošie. Tādēļ var teikt, ka galvenā kredīta radītāja Latvijas valsts pastāvēšanas laikā bi-

jusi lauksaimniecība un šinī nozarē strādājošie. Latvijas valsts kredītiestāžu līdzekļu galvenais avots bijis zemnieku darbs lauksaimniecībā. Arī Latvijas kredītiestāžu aizdevumi visvairāk piešķirti lauksaimniekiem — 1936. gada sākumā gandrīz divas trešdaļas no visu aizdevumu kopsumas. Zemnieki tieši un netieši samaksā mūsu kredītiestādēm lielāko daļu aizdevumu procentu sumas, un galu galā ir tā iedzīvotāju grupa, kas visvairāk šīs iestādes uztur. Arī tās procentu sumas, kuras maksā kredītiestādēm par aizdevumiem rūpnieki, tirgotāji u. c., galu galā nomaksā zemnieki, jo parādu procentus rūpnieki un tirgotāji parasti ierēķina savu ražojumu un preču cenās, bet šīs preces visvairāk pērk zemnieki. Lauksaimnieku ieņēmumi un pirkšanas-maksāšanas spēja izšķiroši noteic Latvijas kredīta apmērus, kredītiestāžu līdzekļus, kredītiestāžu darbību un tās rezultātus. Zemnieku ienākumiem un saimnieciskam spēkam samazinoties, stipri cieš un sagraujas arī svarīgā

Latvijas kredītsaimniecības būve. Lauksaimnieku ieņēmumiem pēkšņi strauji krītot, kredītiestāžu līdzekļu vairošanās apstājas vai mazinās; ne tikai nokavējas un izpaliek aizdevumu atmaksa un procentu nomaksa kredītiestādēm, kas kredītejušas vienīgi vai galvenā kārtā lauksaimniekus, bet cieš arī citas kredītiestādes, kas kreditē rūpniekus, tirgotājus, namsaimniekus, jo rūpniecība un tirdzniecība spiesta savu darbību sašaurināt, rūpniecībā apstājas vai mazinās brīvo līdzekļu — kapitalu uzkrāšana kredītiestādēm, pavairojas nepārdoti preču krājumi un rūpniekiem un tirgotājiem bieži nav iespējams kārtot savas saistības kredītiestādēs, jāsašaurina kredītu izlietošana, kas viss nodara kredītiestādēm lielus zaudējumus un sašaurina to darbību.

Lauksaimniecības svars tautas ienākumā un tautas mantā.

Ienākums no lauksaimniecības ir vislielākā sastāvdaļa Latvijas tautas ienākumā. Lauksaimnieku un laukstrādnieku tīrais ienākums no lauksaimniecības 1935. gadā pārsniedz 400 miljonu latu un sastāda vismaz 40% no Latvijas tautas ienākuma; tas ir apmēram divreiz lielāks nekā no rūpniecības un amatniecības. Par pārdotiem lauksaimniecības ražo-

jumiem lauksaimnieki 1935. gadā ieņēmuši apmēram 180 milj. latu: no piena un tā produktiem — 47 milj. ls, no gaļas — 40 milj. ls, no rudziem un kviešiem — 23 milj. ls, no auzām un miežiem — 6 milj. ls, no linu šķiedras — 18 milj. ls, cukurbietēm — 10 milj. ls, kartupeļiem — 7 milj. ls, no māļputniem un olām — 9 milj. ls, no augļiem — 5 milj. ls. Lauksaimnieku kopējie naudas ieņēmumi bijuši vēl drusku lielāki par minēto sumu, jo nāk klāt vēl ieņēmumi no peļņā braukšanas — no darbiem valsts mežos, pie valsts zemesceļu būvēm un remonta u. c.; kopā šie blakus ieņēmumi 1935. gadā bijuši ap 10 milj. ls. Liela daļa (gandrīz puse) lauksaimniecības ienākumā ir pašu ražotā un saimniecībā patērētā uztura vērtība.— Pašos pēdējos gados ienākums no lauksaimniecības, lauksaimnieku ienākumi naudā no pārdotiem ražojumiem, kā arī kopējais tautas ienākums, — ievērojami lielāks nekā 1935. gadā, pa daļai produkcijas celšanās, pa daļai preču cenu celšanās dēļ.

Samērā ar atsevišķās nodarbošanās nozarēs strādājošo un no šīm nozarēm pārtiekošo cilvēku skaitu, lauksaimniecībā caurmērā ienākums uz vienu no lauksaimniecības pārtiekošo 1935. gadā bijis apmēram 380 ls, bet caurmēra ienākums pārējās nozarēs (rūpniecībā, tirdzniecībā u. c.) kopā — 770 ls, divreiz lielāks. Pie tāda slēdziena jānāk, ņemot vērā, ka ienākums no lauksaimniecības 1935. g. bijis pāri 400 milj. ls, bet ienākumi no pārējām nozarēm kopā — ap 600 milj. ls; turpretim no lauksaimniecības 1930. gadā pārtikuši 1.122.000, no pārējām nozarēm kopā — 778.000 cilvēku. Iemesli šādai lielai starpībai vairāki.

Lauksaimniecības caurmēra ienākumu visā valstī nospiež uz leju Latgales zemkopju samērā ievērojami zemākais ienākums nekā pārējos apgabalos. Darba ražīguma ziņā Latgales lauksaimniecība nav vēl sasniegusi to līmeni, kāds ir pārējā Latvijā, ražas te vēl samērā zemas. Latgalē arī bērnu samērā daudz vairāk nekā citos apgabalos, kas atkal pazemina caurmēra ienākumu uz vienu no lauksaimniecības pārtiekošo cilvēku (ieskaitot arī mazgadīgus bērnus). Pārējos apgabalos starpība lauksaimniecības un pārējo nozaru ienākumā uz vienu cilvēku mazāka nekā Latgalē un visas valsts caurmērā.

Caurmēra ienākums uz vienu no lauksaimniecības pār-

tiekošo arī tādēļ mazāks nekā pārējās nozarēs, ka lauksaimniecībā strādā daudz lielāks procents mazgadīgu personu un arī sieviešu nekā rūpniecībā, tirdzniecībā un citur. Bez tam ievērojama daļa lauksaimniecībā strādājošo nodarbojas tikai vasaras sezonā, nevis pilnu gadu. Lauksaimnieka ģimenē caurmērā arī vairāk mazgadīgu bērnu nekā pilsētnieka ģimenē. Dalot ģimenes ienākumus ar lielāku ģimenes locekļu skaitu, caurmēra ienākums uz vienu cilvēku lauksaimniecībā iznāk mazāks.

Lauksaimniecības ienākumu pazemina arī tas apstāklis, ka lauksaimnieku stāvoklis savu ražojumu pārdošanā neizdevīgāks nekā rūpniekiem rūpniecības ražojumu pārdošanā. Lauksaimnieki bieži savā starpā neierobežoti konkurē, nesaskaņo savu ražojumu piedāvājumu ar pieprasījumu pēc tiem, pavairo dažreiz kāda ražojuma produkciju tiktāl, ka rodas pārprodukcija un cena tam stipri krīt. Arī ražas iznāk dažreiz ļoti augstas. Lauksaimniekiem savu produkciju daudz grūtāk ierobežot nekā rūpniecībā.

Rūpniecībā un tirdzniecībā arī kapitāla apgrozījums daudz ātrāks nekā lauksaimniecībā; ar to pašu kapitālu un darbinieku skaitu panākams lielāks tīrais ienākums. Lauksaimniecībā iespējams ievākt gadā tikai vienu laukaugu un lopbarības ražu, turpretim rūpniecībā iespējams ražot parasti visu gadu, ne tikai dienā, bet arī naktī, vairākās darba maiņās. Rūpniecībā darba ražīgumu stipri pavairo daudz plašāki nekā lauksaimniecībā pielietotais mechaniskais dzinēj-spēks, mašīnas, kā arī ražošanas specializācija un sīka darba dalīšana lielajās fabrikās, kur katrs darbinieks izdara pastāvīgi tikai kādu gluži sīku operāciju. Lauksaimniecībā, turpretim, tāda darba dalīšana nepastāv un katram darbiniekam jāstrādā daudzi dažādi darbi.

Lauksaimniecības ražošanu, pretēji rūpniecībai, iespaido meteoroloģiskie apstākļi, laika apstākļi te grozīgi un tie stipri iespaido ražu.

Agrākajos gados lauksaimniecības ienesīgumu un ienākumu ievērojami nospieda vājāka aizsardzība, kādu deva lauksaimniecības ražojumiem valsts saimnieciskā politika, salīdzinot ar rūpniecības ražojumiem.

Lauksaimniecības ienākuma un ražošanas īpatnība un dziļāks svars kopējā tautas ienākumā un kopējā ražošanā

ir tas, ka vienīgi lauksaimniecība dod visnepieciešamākos produktus — pārtikas vielas. Lai gan arī zemkopji savā darbā un dzīves līmenī stipri atkarīgi no rūpniecības, tirdzniecības u. c. nelauksaimnieciskā darba nozarēm, tomēr svarīgā principālā starpība šeit tā, ka lauksaimniecību un zemkopjus viegli iedomāties iztiekam labu laiku bez rūpniecības un citu pilsētas nozaru ražojumiem, darbiem un pakalpojumiem, lai arī zemkopja dzīve tādā gadījumā būtu neērtāka, trūcīgāka un lauku darba ražīgums zemāks. Turpretim nelauksaimniecisko nozaru darbinieki — pilsētnieki nespēj iztikt bez lauksaimniecības un tās ražojumiem — pārtikas vielām gandrīz vai nevienu dienu. Bez zemkopju piegādātās pārtikas pilsētām visīsākā laikā jāpaliek tukšām.

Pēc lauksaimniecības grāmatvedības datiem, lauksaimnieciskais ienākums, kas ir atlīdzība par darbu un ieguldītā kapitāla lietošanu lauksaimniecībā (bez tam vēl daļai lauksaimnieku ir blakus ienākumi), bijis 1934.-35. g. caurmērā tikai par 33°% lielāks par laukstrādnieka algas ienākumu. Gandrīz vai viss lauksaimnieku ienākums Latvijā ir darba ienākums. Salīdzinot ar rūpniecību, lauksaimniecībā uzņēmēja ienākums daudz mazāk atšķiras no algotā strādnieka ienākuma.

Jāpiezīmē, ka ienākums no lauksaimniecības un kopējais tautas ienākums 1937. gadā un 1938. gadā ir ievērojami lielāks nekā 1935. g., jo dažādu ražojumu cenas stipri cēlušās, arī pastrādātā darba un ražoto preču daudzums pavairojies.

Arī Latvijas tautas mantā lauksaimniecības svars liels. Pirms pasaules saimnieciskās krīzes 1929.-30. g. lauku saimniecību mantas kopējā vērtība (zemes, ēku, inventāra, mājsaimniecības mantas) bija ap 2600—2700 milj. ls, kas ir apmēram puse no kopējās Latvijas tautas mantas (apm. 5500 milj. latu). Liela daļa tautas mantas pieder valstij (meži, dzelzceļi, dažādas ēkas u. c.). No visas privatās tautas mantas vērtības (t. i. atskaitot no tautas mantas valsts un pašvaldību mantu) — kopā ap 3800 milj. ls, — lauksaimniekiem pirms krīzes piederēja apm. 2700 milj. ls — vairāk kā divas trešdaļas. Izņemot valsts mežus un citu valsts zemi, valsts dzelzceļus un pilsētu nelielo platību, visa Latvijas zeme, ar ēkām un inventāru, pieder zemniekiem.

Pilsētu labklājības atkarība no lauksaimniecības.

Pilsētnieku — rūpniecībā, amatniecībā un citās nozarēs strādājošo — galvenais darbs notiek iekšējā tirgus vajadzībām, tikai daži procenti pilsētu iedzīvotāju pārtiek no darbiem priekš ārzemēm, no darbiem eksportam. Pilsētnieku darba lielākā daļa notiek laucinieku — lauksaimniecībā strādājošo vajadzību apmierināšanai. Tāpēc visvairāk no zemnieku ienākumiem un pirkšanas spējas atkarājas pilsētnieku darba iespējas, ienākumi un algu augstums. Zemnieku ienākumu lielāka krišanās ļoti jūtami samazina pilsētnieku labklājību, bet zemnieku ienākumu pieaugšana ceļ arī pilsētnieku dzīves līmeni.

Pilsētu namsaimnieku ienākumi no dzīvokļu īrēm atkarājas no pilsētnieku-īrnieku ienākumiem un no šo pilsētnieku skaita, bet abus šos apstākļus pašos pamatos noteic lauksaimniecības stāvoklis un ienesīgums. Ja lauksaimniecībā krīze, tad arī pilsētas nespēj tālāk pieaugt un to iedzīvotāju skaitam pat jāsamazinas; arī pilsētnieku ienākumiem jāsamazinas. Tāpat namsaimnieku ienākumi no tirdzniecības un rūpniecības telpu īrēm atkarīgi no šo nozaru apmēriem pilsētās un no tirdzniecības ienesīguma. Bet tirdzniecības un rūpniecības stāvoklis un apmēri ļoti atkarīgi no lauksaimniecības stāvokļa, ienesīguma un pirkšanas spējas. Tādēļ arī Rīgā namsaimnieku ieņēmumi no īrēm, kas agrāk ik gadus bija pieauguši, lauksaimnieciskās krīzes laikā 1931.—1932. g. vairs nepieauga. Arī Rīgas Jūrmalas vasarnīcu īpašnieku ieņēmumi šai laikā ļoti samazinājās, peldu viesu skaits stipri kritās un vasarnīcu īres ļoti pazeminājās un daudzi dzīvokļi palika neizīrēti.

To pašu iemeslu dēļ lauksaimniecība galu galā ir arī pilsētu būvniecības galvenais pamats.

No otras puses, arī lauksaimniecībai un zemniekiem nav vienaldzīgi, kas notiek pilsētās, kādi ienākumi un cik plašas darba iespējas ir pilsētniekiem, jo šie apstākļi iespaido to produktu daudzumu, kuru lauksaimnieks pilsētās spēj pārdot un arī cenas, kādas lauksaimnieks par saviem ražojumiem saņem. Pilsētās nopērk un patērē lielāko daļu no to produktu kopvērtības, kurus lauksaimnieki pārdod. Jo pilsētnieku vairāk, jo mazāk tur bezdarbnieku un jo lielāka pil-

sētu iedzīvotāju pirkšanas spēja, — jo arī lauksaimniekiem iespējams pārdot pilsētās vairāk un izdevīgāk savus produktus. Ja pilsētās saimnieciska krīze un plašs bezdarbs, tad arī lauksaimniecības ražojumu tirgus pilsētās šaurāks un cenas tiem zemākas.

Strādnieku un inteliģences atkarība no lauksaimniecības.

Visciešāk ar lauksaimnieku un lauksaimniecības stāvokli saistīts laukstrādnieku dzīves līmenis un darba iespējas. Lauksaimniecības krīzes laikā, kad lauksaimnieku ienākumi krītas, jācieš līdzī arī laukstrādniekiem. Otrādi, lauksaimniecības uzplaukuma un ražošanas paplašināšanas laikā, tad arī laukstrādniekiem lielākas darba iespējas un algas pieaug. Piem., lauksaimniecības krīzes laikā 1932. gadā laukstrādnieku algas pēkšņi kritušās par trešdaļu, salīdzinot ar iepriekšējo gadu. Iemesls toreiz bija — lauksaimniecības ražojumu ārkārtīgā cenu krišanās 1930.—1932. g., kas stipri samazināja lauksaimnieku ieņēmumus un neatļāva vairs maksāt agrākās laukstrādnieku algas.

Tāpat no lauksaimniecības ienesīguma atkarājas arī rūpniecības strādnieku darba iespējas un izpeļņas, jo, kā jau minēts, galvenā rūpniecības ražojumu pircēju grupa ir zemkopji. Tas pats sakams par dažādiem tirgotavu strādniekiem.

Ne tikai fiziska darba strādnieku, bet arī mūsu inteliģences darba iespējas un ienākumu augstums pašos pamatos atkarīgs no lauksaimniecības ienesīguma, no lauksaimnieku ienākumiem. Tas sakams par dažādu skolu skolotājiem, kur algu augstums, bet arī skolās nodarbināto skolotāju skaits, atkarājas no valsts un pašvaldību ieņēmumu lieluma, no finansu stāvokļa, bet pēdējais — no lauksaimnieku ienākumiem un pirkšanas spējas. Ja lauksaimnieku ienākumi pieaug, viņiem iespējams sūtīt savus bērnus augstākās skolās un arī vispārīgi ilgāk (vēl tagad daudzi skolēni pilnu pamatskolas kursu nenobeidz un vidusskolās lauksaimnieku bērnu procents joprojām vēl samērā mazs — 1933.-34. g. tikai 26% no kopējā skolēnu skaita vidusskolās bija no vecākiem, kas nodarbināti lauksaimniecībā, kā zemes īpašnieki un nomnieki). Arī skolu

telpu kvalitāte atkarīga no valsts un pašvaldību finansēm un tā tad galu galā no lauksaimniecības stāvokļa.

Saprotams, ka arī valsts un pašvaldību darbinieku algas tādā pašā veidā atkarīgas no lauksaimniecības stāvokļa. Vienīgi lauksaimniecībai sekmīgi attīstoties un zemnieku ienākumiem pieaugot, arī valsts un pašvaldību ierēdņiem izredzes pacelt savu dzīves līmeni, saņemt augstākas algas. Lauksaimniecības krīzes laikā šīs algas pazeminās, kā tas bija, piem., 1932. gada sākumā.

Tāpat pilsētu un lauku ārstu un aptiekaru ienākumi tieši un netieši atkarīgi no lauksaimniecības ienākumu augstuma, kas pierādījās 1931.—1932. g. g., kad pilsētās stipri samazinājās slimo kasēs apdrošināto algoto darbinieku skaits (jo radās liels bezdarbs) un līdz ar to arī slimo kasu ārstu honorāri. Gluži tas pats ir ar advokātiem, rakstniekiem, žurnālistiem, māksliniekiem, garīdzniekiem — visu šo arodu labklājība pamatojas uz zemnieku labklājības; ja pēdējā mazinās, tad arī šo inteliģento arodu piederīgo ienākumi saplok. Lauksaimniecība ir mūsu inteliģences labklājības pamats.

Lauksaimniecība un tautas dzīvais spēks.

Latvijas iedzīvotāju skaita dabiskais pieaugums norisinās tikai uz laukiem. Piem., 1932.—1935. g., četrus gadus caurmērā, uz laukiem dzimuši vairāk nekā miruši 8168 gadā, bet pilsētās nekāds dabiskais pieaugums šinī laikā nav bijis, pilsētās vairāk miruši nekā dzimuši 79 cilvēki gadā — pilsētnieku skaits samazinājies. Dzimstība pilsētās daudz zemāka, bet mirstība — augstāka nekā uz laukiem. Arī latviešu tautas dzīvā spēka avots — vienīgi lauki. Dzīves un darba apstākļi pilsētās daudz neveselīgāki kā uz laukiem — lauksaimniecībā. Jau ilgu laiku pirms pasaules kara lielākā daļa no Rīgas iedzīvotāju skaita pieauguma bijuši ienācēji no laukiem. Tas pats arī Latvijas valsts pastāvēšanas gados, pilsētnieku skaits dabiskā kārtā nav pieaudzis gandrīz nemaz. Bez pastāvīgā svaigu spēcīgu cilvēku pieplūduma no laukiem Rīga un arī citas pilsētas ne tikai nebūtu spējušas paplašināties, bet tās samērā īsā laikā pilnīgi izmirtu.

Dažādi dati rāda, ka zemkopju bērniem, kas dzīvo uz laukiem un lauksaimniecībā, caurmērā labāka veselība nekā pilsētu bērniem-skolēniem. Arī kara dienestam derīgo procents starp iesaucamiem lauciniekiem bijis pēdējos gados (1934.—1936. g.) augstāks nekā starp iesaucamiem pilsētniekiem. Tas aprēķināts kā par latviešiem, tā arī atsevišķi par mazākuma tautību rekrūšiem. Arī slimību dēļ zemessargos ieskaitīto procents iesaucamo laucinieku starpā ir zemāks nekā pilsētnieku starpā. Lauciniekiem veselības stāvoklis labāks nekā pilsētu iedzīvotājiem; pilsētās vairāk izplatīti visādi miesas trūkumi un kaites un miesas vispārēja vāja attīstība. — Lielākā daļa Latvijas armijas karavīru ir zemnieku dēli.

Statistiskie dati rāda, ka pilsētās pašnāvību samērā ar iedzīvotāju skaitu daudz vairāk nekā uz laukiem. Pilsētas arī šķirto laulību skaits daudz lielāks nekā uz laukiem (atkal samērā ar iedzīvotāju skaitu). Tāpat pilsētās izdara samērā daudz vairāk dažādus noziegumus, nekā uz laukiem.

Visi šie apsvērumi, aprēķini un salīdzinājumi par lauksaimniecības sakarībām ar dažādām mūsu saimnieciskās dzīves nozarēm un ar tautas un valsts spēku — rāda, kāda ārkārtīga un izšķiroša nozīme ir priekš visas tautas un valsts, lauksaimniecības un zemnieku labklājībai. Un par šīs tautsaimniecības pamatnozares pacelšanu un zemkopju dzīves līmeņa uzlabošanu arvien un ilgu gadus cīnījies mūsu valsts galva Kārlis Ulmanis. Šis darbs un cīņa nozīmējusi līdz ar to cīņu par visas tautas labklājības pacelšanu un valsts spēka vairošanu.

VIII.

Lielais lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas plans.

Vislielākais Kārļa Ulmaņa literariskais darbs, kas veltīts lauksaimniecības jautājumiem, ir 1929. gadā izdotā grāmata «Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību» («Lauksaimniecības pacelšanas un nostiprināšanas plans»). Grāmatā 482 lapp. Šai K. Ulmaņa pamatdarbā par Latvijas lauksaimniecības ekonomiku un valsts agrarpolitikas jautājumiem sīki iztīrāts visu Latvijas lauksaimniecības nozaru stāvoklis, attīstība, vajadzības, grūtības, un izstrādāts visai lauksaimniecībai un katrai atsevišķai nozarei sīks ienesīguma, pacelšanas plans. Te ir nodaļas par lauksaimniecības ienesīgumu, lopkopību un tās ražojumiem, par linkopību, kartupeļu, cukurbiešu audzēšanu, graudkopību, pārējiem laukaugiem (saknēm, āboliņu, sienu, ganībām), par zirgkopību, putnkopību, biškopību, dārzkopību, zivkopību un jūras zvejniecību; par aramzemes izmantošanas reformu, par mēslošanu, par lauksaimniecības mašīnām, par kopdarbību (kooperāciju), par darba spēku lauksaimniecībā, par nodokļiem, lauksaimniecības kreditu, meliorāciju, zemes ceļiem, par dzelzceļu, pasta, telegrafa un telefona sakarībām ar lauksaimniecību, par saimnieku un saimnieci lauku ražošanas darbā, par lauksaimniecības veicināšanu, par tālumnieku īpatnējām saimnieciskām vajadzībām, par atsevišķo novadu un apgabalu īpašībām. No atsevišķām lauksaimniecības nozarēm vislielākā vērība piegriezta graudkopībai, kuras jautājumu iztīrāšana aizņem apmēram 160 lapp., tā tad trešdaļu no visas grāmatas. Grāmata «Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību» ir plašākais, lielākais darbs Latvijā par lauksaimniecības ekonomiku un agrarpolitikas jautājumiem. Lopkopības (vārda plašākā nozīmē) jautājumu iztīrāšana aizņem kādas 46 lappuses, nodaļa par lauksaimniecības veicināšanu — 42 lapp.

(bez tam katrai atsevišķai lauksaimniecības nozarei attiecīgās nodaļās izstrādāts tās veicināšanas un pacelšanas plans), nodaļa par tālumnieku īpatnējām saimnieciskām vajadzībām — 37 lapp. Pavisam grāmatā 23 nodaļas, no kurām katra sadaļās vairākos, dažas pat daudzos, nodalījumos. Grāmata sarakstīta taisni lielās pasaules saimniecības krīzes un līdz ar to Latvijas 1930.—1933. g. saimnieciskās krīzes priekšvakarā, tūlī pēc 1928. gada lielās neražas Latvijā.

Grāmatas ievadā K. Ulmanis aizrāda, ka patstāvīgās Latvijas valsts desmit gados arī zemnieks saņēmis savus labumus. Izvesta agrarā reforma, ar ko desmitiem tūkstošu tikuši pie zemes, jaunsaimniecības apbūvētas un nostiprinātas. «Agrarā reforma ir svarīgs ieguvums un izdevies darbs, lai arī kā to censtos noliegt zemes reformas pretinieki.»¹⁾ Atjaunota arī karā izpostītā lauksaimniecība un daudzās karā sagrautās ēkas. Sējumu platība sasniegusi pirmskara normas, mājkustoņu skaits pat lielāks nekā pirms kara. «Mums ir apbrīnošanas cienīgs sviesta eksports; bekona eksports ir iesācies, un, tiklīdz būs pārvarēts patreizējais sastrēgums, tas apsola labas izredzes nākotnē. Mums ir vēl daži citi slavējami sasniegumi, un zemnieku pūles un centība ir zinamos gadījumos atradušas atbalstu arī valdībā un Saeimā.»²⁾

Tomēr lauksaimniecības attīstībā un valsts agrarpolitikā, pēc autora domām, ir vēl savi lieli trūkumi:

«Bet tomēr — zemnieks, lai gan viņš no atbildības un pienākuma nava vairījies, lai gan viņš nastu nesis drīzāk vairāk kā savu taisnīgo daļu, . . . redz un jūt, ka viņa dzīvē nava taisnīgās daļas jaukā saules spožumā, redz, ka viņa paša dzīve, pretēji katrai taisnības sajūtai, nav uz priekšu gājusi vienlīdzīgā gaitā ar citiem. Zemnieks redz un jūt, ka, lai gan viņš nav atteicies strādāt bezgala garas stundas, redz, ka, lai gan viņš strādā pats, strādā viņa sieva un bērni, ka tomēr piemērotu atalgojumu nesaņem ne viņš, ne viņa piederīgie. Viņš redz un jūt, ka, ja arī ārēji viņa inventars ir pieaudzis, tad tomēr tas ir mazāk iekrātā kapitāla augļi, bet gan savā zemes melioracijā, savās jaunās ēkās, savos uzlabotos mājkustoņos tas ir ieguldījis vispirmā kārtā savu darbu, savus sviedrus, savu veselību, savu jaunību, , v i s u s a v u m ū ž u, priekš-

laikā vecs palikdams; redz, ka, lauku grūtību un smaguma spiesti, viņu atstāj paša bērni, un viņa saimnieces grumbu pilnais vaigs un nosirmojušie mati ir kā dedzinošs pārmetums. Zemnieks jūt, ka viņa nasta netop vieglāka, jūt, ka to nospiež parādi, procenti, nodokļi un klaušas; redz, ka viņš par visiem šiem gadiem, neskatoties uz lielo pašreizējību un ierobežošanu, savas dzīves ērtībām neko nava varējis ietaupīt, nav varējis uzkrāt nekādas rezerves un ka pietika viena smaga neražas gada, lai grūtības izaugtu līdz nepanesībai. Zemnieks redz, lai cik viņš arī ne-strādātu un nepulētos, viņa ražojumu cenas, salīdzinot ar viņam pērkamo preču cenām un ar pārējiem ražošanas izdevumiem, ir pavisam nepietiekošas, lai atlīdzinātu viņa pūles: zemtura darbs neatmaksājas, lauksaimniecībai trūkst ienesīguma.»³⁾

Kā autors saka: «... šī apcerējuma nolūks un uzdevums, lai ... palīdzētu meklēt un atrast ceļu, kas novestu mūsu lauksaimniecību pie ienesības un uzplaukuma un mūsu zemnieku, laukus un zemi pie labklājības un pavērtu arī durvis uz pilnīgāku kulturu.»⁴⁾

Cik ārkārtīgi svarīgs šis lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas darbs, to autors uzsver šādiem īsiem un noteiktiem vārdiem:

«Es uzsveru arī šē, ka mūsu apstākļos visas valsts uzplaukšana un valsts labklājība vislielākā mērā un vispirmā kārtā atkarājas no lauksaimniecības stāvokļa. Plauks lauksaimniecība — plauks visa valsts; nīks lauksaimniecība — jānīkst būs visai valstij.»⁵⁾

Valsts palīdzības lielo nozīmi lauksaimniecībā K. Ulmanis raksturo šādiem vārdiem:

«Zemnieks ir gatavs, kā vienmēr, palīdzēt ar savu spēku, cik varēdams, bet uzstāda prasību, ka nepieciešams ir arī valsts labvēlīgs un tālredzīgs atbalsts, lai zemnieka pašpalīdzības darbs nestu bagātus augļus un nebūtu veltīgi tērēts. Jā gan. Pašpalīdzība no zemnieka, kurš zināmā mērā noteic, ko ražot, kādu sēklu sēt, ar kādiem rīkiem, kā un kad zemi gatavot, kā un ko mēsīt, kādas govīs turēt, kā

viņas ēdināt, kā izmantot ražojumus lietderīgā kopdarbības ceļā u. t. t. Atbalsts un palīdzība no valsts, jo viņas varā ir noteikt nodokļu augstumu, kredita un procentu mēru, uzlikt muitas, nolikt dzelzceļu pārvadājumu maksas, nokārtot satiksmi u. t. t. Zemnieks taisnības vārdā prasa, lai viņa ražojumi nestu viņam cenas, kas atlīdzinātu ražošanā ieliktos izdevumus, darbu un pūles un nodrošinātu kaut arī niecīgu peļņas tiesu. Zemnieks grib ražot vairāk, zemnieks grib ražot lētāk, grib ražot pārtiku visiem, zemnieks grib pacelt savu saimniecību, bet visu to izdarīt būs viņam iespējams tikai tad, ja viņa darbs atmaksāsies, piepildīsies prasība, ka lauksaimniecībai jātop ienesīgai.»⁶⁾

Lauksaimniecības ražojumu cenu nozīme lauksaimniecības ienesīguma pacelšanā.

Centralais un izšķirošais punkts Kārļa Ulmaņa agrarpolitiskajā, lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas programā ir — cenas, kādas saņem par lauksaimniecības produktiem ražotāji. Kādām jābūt šīm cenām, kāda nozīme ir šo cenu augstumam un kāda sakarība ir starp lauksaimniecības ienesīgumu un lauksaimniecības progresu, to K. Ulmanis pasaka, starp citu, šādiem vārdiem:

«Lauksaimniecības darbs un ražošana neatmaksājas, na-
va peļņas, atlikuma un tāpēc trūkst īsta pamudinājuma vairāk ražot... Īsi sakot, galvenie iemesli tam divi: augstie ražošanas izdevumi un samērā ar ražošanas izdevumiem zemās lauksaimniecības ražojumu cenas. Augstie nodokļi, augstie procenti, dārgās mašīnas, dārgā spēka barība un citas pērkamās preces, augstās darba algas — tie ir galvenie ražošanas sadārdzināšanas iemesli lauksaimniecībā.» «... lauksaimnieka izdevumi ir pieauguši daudz lielākā mērā kā viņa ieņēmumi (salīdzinot 1913.-14. g. ar 1927.-29. g. A. C.). Ja nu mēs gribētu palētināt ražošanu, samazinot izdevumus, tad jāsaka, ka šai virzienā nevisai daudz būtu sasniezams... ja arī izdotos drusku samazināt nodokļus un procentus, tas tikai mazā mērā iespaidotu ražošanas izdevumus, bet rūp-

niecības preču cenas nerāda tieksmi uz krišanos, un pavisam grūti būs nospīst lejā darba algas. Nenoliedzot, ka šai virzienā jāstrādā, tomēr jānāk pie slēdziena, ka droša izeja ražošanas izdevumu samazināšanai šē nebūs atrodama... Ražu pacelšana, acīmredzot, būtu labs līdzeklis ražojumu pašizmaksas samazināšanai. Jāpaceļ ražība no katras vienības — piem., no katras pūrvietas zemes, no katras govys, — tā ir neatvairama prasība. Bet uz priekšu iešana šai virzienā būs gausa, kamēr pastāvēs tādi apstākļi, ka katrs ir spiests sev teikt — kamēr mans darbs neatmaksājas labāk kā līdz šim, man nav īstā dzeņuļa vairāk ražot. Katrs mēģinājums pacelt ražas prasa kapitalu, lielākas zināšanas, mašīnas, vairāk darba spēka, vairāk mēslu. Bet kamēr nav izredzes uz atmaksāšanos, kamēr nav nodrošināta lauksaimniecības ienesība, līdz tam laikam nebūs manamas uz priekšu iešanas visā frontē.»

«... Tāpēc, lai tiktu nost no nedzīvā punkta ražošanā, paliek tikai vēl kā drošākais līdzeklis lauksaimniecības ražojumu cenu pacelšana un noturēšana tādā augstumā, kas piemērots vispārējam cenu līmenim, kas padarītu ražošanu ienesīgu, bez kā par daudz smagi uzgultos uz patērētāju pleciem. Lai gan taisnība jau ir tā, ka patērētājs ir nomierinājies un izlīdzis ar paceltām cenām uz it visu ko, izņemot tikai uz lauksaimniecības ražojumiem.»

«Kāds ceļš tad atveras lauksaimniecības ražojumu cenu nokārtošanai? Šē jāmin kā galvenais: pastāvīgs tirgus, kurā lauksaimniecības ražojumus pienācīgi samaksā. Mūsu lauksaimniecības ražojumiem ir divejādi tirgi: iekšzemes un ārzemes. Nenokārtotākais ir iekšzemes tirgus, un šē lauksaimniecībai nākas visvairāk ciest.»⁷⁾

Kāda ir pareizā sakarība starp ražu pacelšanu un lauksaimniecības ražojumu cenām, kuras saņem laucinieki, autors raksturo tā:

«... nepareiza ir no ārpusē cilvēkiem un dažreiz pat no lauksaimniecības darbiniekiem izsacītā doma, ka papriekš jāpaceļ ražas, tad jāprasa tirgus un cenas... patiesībā lietas iet gluži pretēju gaitu — papriekš vajaga nākt nodrošinātam tirgum un pie-

mērotām cenām, tad ātri celsies ražība un ražojumu labums. Citādi nemaz vai ļoti gausi.»⁸⁾

Saviem uzskatiem par to, cik labvēlīgs iespaids uz lauksaimniecības ražošanas pacelšanu ir piemērotu cenu un tirgus nodrošināšanai lauksaimniecības ražojumiem, K. Ulmanis atrod apstiprinājumu un pierādījumu cukurbiešu, kviešu, linu un zirņu ražu attīstībā Latvijā.

«Vislielākais pamudinājums cukurbiešu sējumu paplašināšanai ir taisni tas, ka 1) tirgus cukurbietēm ir nodrošināts, 2) cenu par bietēm lauksaimnieki saņem daudz maz piemērotu, 3) biešu cenu noliek jau pavasarī un 4) nolikto cenu garantē valdība. Še lauksaimnieks jūt un zin, kur viņš stāv. Tirgus ir, cena ir zinama — viņam atliek vairs tikai darbs, šī darba finansēšana un cīņa ar dabas apstākļiem. Varētu teikt, ka cukurbiešu audzēšana šaurās robežās, ir radīts piemērs, kas vispārīgi būtu darams un kā būtu jārikojas, lai nodrošinātu un nostiprinātu mūsu lauksaimniecību.»⁹⁾

«...sākot ar 1924.-25. g., ārzemju rudzi, kuru ieviešanu veicināja lieliem kredītiem, nosita mūsu rudzu cenas, padarīja rudzu sēšanu neienesīgu, un rudzu sējumi sāka sašaurināties. Turpretim paplašinājušies ir kviešu — ziemas un vasaras — lauki no 32.000 hektaru 1909.—13. g. uz 58.000 hektaru 1927. gadā un pat 66.000 hektaru 1928. gadā. Še atkal izšķirošais bijis cenu augstums. Mēs zinām, ka kvieši kā vienīgā labība līdz pat šim gadam baudīja muitas aizsardzību 7 lati uz kvintalu — 6 pudi — (ar 15 proc. nolaidumu Krievijas kviešiem). Kādēļ arī kviešu cenas turējās daudz maz pieņemīgā augstumā un zemturi, redzēdami, ka par kviešiem var ieņemt naudu, paplašināja kviešu sējumus. Viņi nodrošināja sev zinamu ienākumu, protams, bet tai pašā laikā šī sējumu pārkaršana, kā viens no zemturu pašpalīdzības veidiem, kaut jēl cik samazināja ārzemju kviešu ieplūdumu un zelta valutas aizplūdumu.»¹⁰⁾

«Arī zirņu sējumi ir pieauguši, kam pamatā ir atkal cenu jautājums, jo arī zirņi bauda muitas aizsardzību 6 lati apmērā uz kvintala. Divos pēdējos gados zirņu sējumi samazi-

nājušies vai nu sliktā sējas laika dēļ vai arī (1929. g.) sēklu trūkuma dēļ.»¹¹⁾

«Ka cenas, tirgus vai izmantošanas iespējas ietekmē dažādu laukaugu sējumu platības, to bieži ņemas apstrīdēt zemturu pretinieki politikā, kad runa ir par saimnieciskās politikas jautājumiem, piemēram, mūtām. Bet ka mūsu norādījumam, ka taisni cenas ir izšķirošais, ir taisnība, to pierāda savā kārtā arī linu sējumu platības nepastāvība. Linu sējumu platība pirmos valsts gadus pieaugusi ļoti strauji, jo cenas zemturi uzskatīja par apmierinošām. Un 1925. g. ir pat pārsniegta 1909.—13. g. 69.000 ha platība, apsējot 78.000 ha ar liniem, lai gan linu audzēšanu neviens neuzskata par vieglu lietu. Bet tad drīz vien cenas sāka jūtami kristies un arī linu sējumu platība iet atkal, kā redzam, strauji uz leju.»¹²⁾

Graudkopības ienesīguma pacelšanas plans.

Sevišķu vērību Kārlis Ulmanis savā lielajā agrarpolitikā darbā piegriezis līdz tam valsts saimnieciskajā politikā samērā novārtā atstātajai plašajai nozarei — graudkopībai. Graudkopības stāvokļa izpētīšanai un tās pacelšanas plana izstrādāšanai veltīta trešdaļa no minētās grāmatas. Te ļoti sīki izpētīts labības patēriņš Latvijā, labības cenas, labības pārdošanas apstākļi Latvijā, graudkopības atbalstīšanas paņēmieni ārzemēs, labības aizsargmuitu, labības importa kontingentu, labības monopola, labības ražu pacelšanas jautājumi, šādu jautājumu nokārtošanas paņēmieni dažādās ārvalstīs.

Graudkopības lielā nozīme.

Par graudkopības lielo nozīmi lauksaimniecībā un visā tautsaimniecībā un valstī autors izsakās šādi:

«Labības ražošana, graudkopība, ir mūsu lauksaimniecības plašākā nozare. Pat pie tagadējām ražām, kuras nava augstas, ražoto graudu vērtība katru gadu iztaisa 200 un vairāk miljonu latu. Graudkopības pirmais uzdevums sagādāt maizi pašiem zemturiem un visiem pārējiem valsts iedzīvotājiem. Visa

lopkopība, piensaimniecība un cūkkopība vislielākā mērā ir atkarīga no tā, ko novācam no tīrumiem. Zirgu barība ir auzas. Labība ir daudzās mājās pirmais un galvenais naudas un ienākumu avots. Labības nauda lielākās sumās atnāk rudenī, taisni tad, kad nauda visvairāk vajadzīga nodokļu, algu un citu maksājumu pildīšanai. Labības malšana saimniecības vajadzībām uztura simtiem lauku dzirnavu. Katrs arī redz un zin, ka labība (kopā ar papuvi) aizņem krietnas divas trešdaļas no visas mūsu aramzemes. Katra valsts — izņēmumu šē ir ļoti maz — uzskata par pienākumu raudzīties uz to, lai viņa iztiktu bez maizes labības ievadumiem no ārvalstīm, savas drošības un neatkarības, sava saimnieciskā stipruma un savu zemturu ienākumu un viņu pilsoņu dienišķās maizes dēļ. Pareiza un īsta saimnieciska politika arī to uzstāda par savu mērķi. Tomēr, neskatoties uz visu to, graudkopības jautājums pie mums ir visvairāk aizmirstais un vismazāk nokārtotais. Ja vispārīgi lauksaimniekiem neiet viegli, tad graudkopībā viņi strādā ar tiešiem zaudējumiem — un graudkopība neattīstas un neiet uz augšu. Tāpēc arī man šinī apcerējumā nāksies ziedot graudkopībai daudz telpas. Jānoskaidro būs šis jautājums pēc iespējas vispusīgi, kas prasīs arī daudz skaitļu un tabeļu. Kas tomēr, es ceru, lasītāju par daudz nenogurdinās, jo patiesi graudkopība ir to vērtā, ka reiz plašāk un pamatīgāk iepazīstamies ar viņas tagadējo stāvokli un izredzēm.»¹³⁾

Ko dotu labības ievadumu izbeigšana.

Autors cīnas šai grāmatā par lielā tautsaimnieciskā un agrarpolitiskā mērķa sasniegšanu — maizes labības patēriņa apmierināšanu vienīgi ar iekšzemē ražotiem rudziem un kviešiem un iztikšanu pilnīgi bez ārzemju labības ievadumiem. Par lielo labības ievadumu izbeigšanas svarīgo nozīmi priekš zemniekiem, arī priekš rūpniecības un tirdzniecības un visas mūsu valsts un tautsaimniecības K. Ulmanis saka tā:¹⁴⁾

«Būtu aplami domāts, un tas būtu visas maizes labības jautājuma pārmērīgi šaurs uztvērums, ja teiktu, ka tie, kas runā par visas vajadzīgās maizes labības ražošanu pašu

zemē, aizstāv tikai vienīgi šaurās zemnieku intereses un vienīgi grib pacelt zemnieku ienākumus. Protams, mēs aizstāvam zemturu intereses, bet šim jautājumam tomēr ir daudz plašāka un lielāka nozīme.

Ja gadu pēc gada tiek ievests 100.000 un vairāk tonnu maizes labības un tas izmaksā nu jau vairāk gadu no vietas 30 un vairāk milj. latu gadā un kopā vairāk kā 220 miljonu latu, tad šādas sumas aizmaksāšana pāri pār robežu, vispirms, ļoti kaitīgi ietekmē mūsu ārtirdzniecības bilanci un vairo tās pasivitāti, tas ir iztrūkums mums par sliktu. Jo tas ir visiem labi zinams, ka aktīva, tas ir, ar pārpalikumu mums par labu, ārtirdzniecības bilance ir svarīgs spēks ārzemju valutas uzkrāšanā, naudas kursa uzturēšanā, procentu normas pazemināšanā, iekšzemes ražošanas salētināšanā un tamlīdzīgās lietās. Ja šie 30 milj. latu gadā paliktu pašu zemē un ar tiem zemturi varētu savus budžetus papildināt, tad tas jūtāmā kārtā atdzīvīnātu mūsu zemes rūpniecību un tirdzniecību, jo zemnieku viņa darbs un dzīves vajadzības padara par aktīvāko pircēju un pārdevēju mūsu valstī. Šādu naudu katru gadu ieņemdam, zemnieks varētu daudz vairāk ieguldīt savas saimniecības uzlabošanā, netaisot jaunus parādus, kuru procenti bieži vien noēd visu sasniegto jauno ienākumu vai peļņu. Ja zemniekam dotu iespēju strādāt pie ārtirdzniecības bilances uzlabošanas ar sviesta, lina un citu ražojumu eksportu — zemnieks dod ārtirdzniecībai 40—55 proc. vērtību — bet arī ar labības ievadumu iznīcināšanu, tad mūsu ārtirdzniecības bilance drīz vien taptu aktīva. Katrā ziņā mūsu maksājumu bilances aktivitāte tad tiktu pilnīgi nodrošināta. Labības, dienišķās maizes, ievadumu izbeigšana padarītu mūs saimnieciski neatkarīgākus, kas būtu jauns un svarīgs nodrošinājums mūsu politiskai neatkarībai. Ja zemnieks pie nokārtotā tirgus un piemērotām cenām paceltu graudkopību, tad no tā nevis zaudētu, bet taisni iegūtu pārējās lauksaimniecības nozares. Jo pavairotai labības ražošanai būtu jānotiek ne tik daudz ar sējumu paplašināšanu, kā ar ražu pacelšanu. Tas nozīmē zemes uzlabošanu, kam sekotu lielākas āboliņa un citu lopbarības augu ražas. Zemtura drošie

un prāvie ienākumi rudenos lielā mērā atvieglotu smago sa-
stingumu mūsu saimnieciskā dzīvē. Tas būtu svarīgākais,
bet ar ko šis jautājums nebūt nava vēl izsmelts.»

Kāpēc labības ražas Latvijā zemas?

Autors sīki aplūko labības sējumu un ražu attīstību Lat-
vijā un tās atsevišķos apgabalos, salīdzina labības ražas Lat-
vijā ar ražām ārzemēs un nāk pie slēdziena, ka Dānijā, Beļ-
ģijā un Vācijā ražas divreiz un trīsreiz augstākas. «Mūsu
labības ražas ir tagad apmēram tādas,
kādas bij Vācijā ap 1880. gadu, tā tad
pirms 50 gadiem.»¹⁵⁾ Labības ražas Latvijā arī
«ļoti nepastāvīgas; tās pārāk strauji mainās no vie-
na gada uz otru.» Bez tam sevišķi zemas ir Latgales
ražas. Autors aizrāda uz šādiem zemo ražu cēloņiem:¹⁶⁾

«Pie šīs pašas reizes es gribu nosaukt arī dažus iemeslus
un cēloņus, kādēļ mūsu labības ražas ir tik zemas. Kā tā-
dus varētu minēt: 1) laika un klimata neizdevības vispārīgi;
bet ir vēl citi cēloņi, kas savā kopībā sver vairāk kā laika
neizdevības, proti — 2) noteiktu, mūsu īsām vasarām, neme-
liorētai zemei, un klimatam piemērotu, pašieaudzētu labības
šķirņu trūkums; 3) trūcīga un bieži vien nepiemērota mēslo-
šana; 4) trūcīgas zināšanas; 5) darba spēka trūkums; 6)
augu kaitēkļi un slimības; 7) noorganizēta tirgus
trūkums, lielie labības ievedumi no ār-
zemēm, zemās cenas un kā sekas — graudkopī-
bas neatmaksāšanās, kas atbaida zemturus no izde-
vumiem, ko prasītu ražu pacelšana.»

Labības neizdevīgā izlietošana Latvijā.

Autors noskaidro labības ražošanas pašizmaksu un
izdara plašus aprēķinus par labības izlietošanu
Latvijā — cik tās (rudzu, kviešu, miežu) patērē cilvēka uztu-
ram, cik izlieto sēklai, cik izbaro lopiem, cik izlieto rūp-
niecībā, u. t. t. Autors nāk pie slēdziena, ka katru gadu
vismaz 40—50.000 tonnu maizes labības ievēd Latvijā pāri
par patieso vajadzību, t. i., ka šādu daudzumu labības pāri
savām vajadzībām izaudzē paši lauksaimnieki, bet nespēj
to pārdot — nav pircēju un piedāvātā cena ļoti zema.
«Labība ir, daudz labības pārdodams.

nauda zemturiem vajadzīga — bet nav labībai pircēju; nav labībai cenas.»¹⁷⁾ Autors aprēķina, ka pie noorganizēta labības tirgus ražotāji spētu pārdot rudzus, kviešus, miežus un auzas par 40 milj. latu un šī suma būtu tad ļoti svarīga lauksaimnieku kopējos ieņēmumos no pārdotiem ražojumiem. Autors apzinas arī, ka šāda lielāka daudzuma maizes labības pārdošana samazinātu to maizes labības daudzumu, kas līdz tam izbarots lopiem, un piezīmē:

«... šāda pastiprināta labības pārdošana ... būs par iemeslu ... vai nu mazākiem ienākumiem no lopu kūts, vai arī palielinātiem izdevumiem par iepirkto spēka barību. Bet arvien ir ticis teikts, ka labība ir visdārgākā spēka barība, ja ar spēka barību gribam piepirkt olbaltumu, un nevar būt šaubu, ka šāds, ar labības pārdošanu iegūtais «avanss» vai «aizņēmums» paša saimniecībā zemturiem galu galā iznāk lētāks par aizņēmumiem bankās vai par parādiem kooperatīvos un citos veikalos. Protams, cita lieta ir, ja labība jāpārdod par pusvelti.»¹⁸⁾

Kāpēc vietējai maizes labībai trūkst tirgus?

Cēloņi tam, ka vietējai maizes labībai trūkst tirgus, pēc autora domām, ir šādi: «Ārzemju rudzi ienāk caur lielākām firmām, kam krediti ārzemēs, kurām vēl pirms nedaudz gadiem, sākot ar kreisās valdības 1924. g. finanšu politiku, bija lieli krediti arī Latvijas Bankā. Tādēļ šīs firmas ir spējīgākas un stiprākas par mūsu zemturiem un viņu rudzus no tirgus izspiež, uzstādot prasības, ko mūsu zemturiem grūti pildīt. Bez tam mums kaimiņos ir Vācija, kura ražo vairāk rudzu, kā pati patērē un kurā jau ilgu gadu pastāv sevišķa ... izvedpremiu sistema. Vācijas rudzu eksportieris var izvest rudzus uz citām valstīm, izmantojot eksportpremiu Vācijā pastāvošās rudzu muitas lielumā. Patlaban šī muita ir 6 markas, kas būtu 7 lati 50 sant. uz kvintala. Ar šo 7 un pus latu palīdzību vācu eksportieri var nosist cenas katrā vietā, sevišķi vēl pie mums, līdz kurienei vešanas izdevumi ir pavisam niecīgi. Šī cenu nosīšana, no kuras nekāda labuma nejūt maizes ēdēji, jo par pasau-

les tirgus cenu skaitas vēl nemākslotā aizjūras rudzu cena, tomēr galīgi samaitā tirgu mūsu zemē ražotiem rudziem.»¹⁹⁾ Vietējās labības pārdošanu un pirkšanu kavē pa daļai arī vietējās labības zemāka kvalitāte (tā nevienāda, slapja, tai mazāks barības vielu un miltu saturs, labības piedāvājumi nāk no daudzām vietām un sīkos daudzumos u. t. t.).

K. Ulmanis plaši iztīrā arī dažādos līdzekļus, ar kuriem aizkavēt ārzemju labības pārmērīgos ievadumus. Sniegti te dažādu ārvalstu piemēri un aplūkotas labības aizsargmuitas, labības monopols, ievadumu kontingenti un aizliegumi, dzelzeļu eksporttarifi, ievēlēses u. c.

Kāpēc nepieciešama rudzu cenu un rudzu tirgus nostiprināšana?

Autors atspēko arī tos iebildumus pret rudzu tirgus un cenu nostiprināšanu, ka lētos un pārdošanai neizdevīgos rudzus vajagot tikai izbarot lopiem, tad tas atmaksāšoties un iznāksot lēta gaļa un lēts sviests; vai arī — lai rudzu sēšanu ierobežojot:²⁰⁾

«Par rudziem runājot, man šinī vietā jāpakavējas pie diviem jautājumiem. Proti, pie mums diezgan plašās aprindās, tiklab lauksaimnieku, kā lauksaimniecisko darbinieku, kā arī likumdevēju starpā, pastāv uzskats, ka pretēji kviešu cenām, rudzu cenas nebūtu nostiprināmas, ne arī paceļamas. Ja rudzi neatmaksājoties, lai atmetot rudzu sēšanu. Ja rudzu cenas esot par zemu, lai izbarojot tos kustoņiem. Dažreiz dzird arī piemētinājumu, ka tad iznāksot lēta gaļa un lēts sviests.

Pēdējais apgalvojums jau acīmredzot ir nepareizs un nepamatots. Jo nevar ne lauksaimnieks, ne lauksaimniecība padarīt vienu nozari ienesīgāku, izmantojot citas nozares neienesību. Tas būtu sevis apmānīšana, par ko galu galā nāktos smagi samaksāt tai pašai lauksaimniecībai. Neesam mēs arī vēl tiktālu, un vēl paies labs laiciņš, iekams mēs tiktālu tiksim, kad mēs varēsim pēc dažiem, grāmatās aprakstītiem, ārzemju piemēriem teikt, ka mūsu samniecības ir skaidri sadalītas graudkopības un piensaimniecības vai lopkopības saimniecībās. Pie mums

vēl šāda noteikta norobežojuma nav, un mūsu saimniecību lielu lielais vairums ir atkarīgs savos ieņēmumos un savā ienesībā tiklab no graudkopības, kā arī no lopkopības. Nava vēl patiesībā tāda pretstata starp atsevišķām saimniecībām, ja arī šāds pretstats ir jau paspējis izveidoties viena vai otra darbinieka prātā.

Sarežģītāka ir lieta ar diviem pirmajiem iebildumiem, proti, ja rudzi neatmaksājoties, lai atmetot rudzu sēšanu; ja rudzu tirgus cenas esot par zemu, lai izbarojot rudzus kustoņiem un lieta būšot kārtībā. Varbūt Vidzemē mēs jau varam novērot šādu uzskatu plašāku izpaušanos dzīvē. Rudzu sējumu platība Vidzemē nekad nerasniegusi 1909.—13. g. platību, sākot ar 1923. gadu pastāvīgi sašaurinas, un jau šogad Vidzemē patiesi ir tādā stāvoklī, ka nav iekults tik daudz rudzu, ka pietiktu maizes tieši lauku saimniecībās saistītiem cilvēkiem, un taisni tai pašā laikā Vidzeme piekopj rudzu izbarošānu kustoņiem.

Mans uzskats ir nu gan gluži pretējs, un proti, es gribētu teikt, ka, pirmkārt, mūsu tagadējos apstākļos mēs vēl brangi tālu esam no tā, ka mūsu lauksaimniecība spētu piepirkt dienišķo maizi, nava vēl naudas saimniecība tiktālu attīstījusies un, otrkārt, no ziemāju laukiem mēs pie mūsu klimata un saimniecības iekārtas vaļā netiksim, un tādēļ ir nepareizi tos nolaist.

Es aizrādīšu uz divām lietām, lai savu uzskatu labāki paskaidrotu, un lai pamatotu prasību, ka arī rudzu tirgus ir kārtojams, un arī rudzu cenas ir nostiprinamas, un ka tas jāprasa arī vidzemniekiem, tāpat mazākiem un lielākiem saimniekiem. Viena būtu tā, ka rudzi ir pirmais sējums mūsu lauku sējas kārtībā. Zeme rudziem papuvē tiek atpūtināta, rudziem zeme kalpo veselus divus gadus, rudzi saņem gandrīz visus kūtsmēslus, rudzi saņem lielāko daļu mākslīgo mēsļu. Jo atziņa ir tāda, ka ja reiz šie mēsli rudzu zemei, pēc papuves, ir uzlikti, tad jau tie savu iespaidu rādīs arī vēl pie vēlākām ražām. Tiktālu brangi labi, bet ja nu mēs nodomājam, ka rudzi tik un tā neatmaksājas, ka pūlēties to ražas arī citiem līdzekļiem pacelt nava vērts, tad patiesi

rudzu ražas paliks zemas. Jau mēs novērojam pat to, ka ik pārgadus viņa nokrīt pat uz 12—15 pudiem no pūrvietas visas valsts caurmērā. Un pat labajos gados sasniedzam caurmērā tikko 20—22 pudi no pūrvietas. Vai tad nava skaidri, ka pie šādām ražām mūsu rudzu tīrumi aizaug nezālēm, ka tie zaudē, nevis vairo savu spēku un auglību, ka gaidītā labā iespaيدا vietā, neskatoties uz to, ka rudziem uzlikts lielāks daudzums mēsļu, turpmākie sējumi dabū ciest rudzu zemo ražu dēļ. Tā tad nolaizdami rudzu laukus, mēs it kā strādājam visu lauku nolaišanas virzienā.

Bet, no otras puses, lielāku vērību piegriezti rudzu tīrumiem, pat rūpēties par rudzu ražu pacelšanu, teiksim, ar labākas sēklas un kaitēkļu un slimību apkarošanas palīdzību, mēs nopietnībā un visā plašumā sāksim tikai tad, kad arī rudzu sēšana solīs atmaksu. Bet tas nebūs ātrāk, iekams arī rudzu tirgus būs nokārtots un pie rudzu pārdošanas varēsīm cerēt uz piemērotu un saimnieciski taisnīgu cenu. Es vēlētos, ka šie izteiktai domai tās pretinieki nepaietu garām, ar viegliem vārdiem teikdami — bet kas gan rudzus pārdod? Neaizmirsīsim, ka pārdošanā tomēr nāk lieli daudzumi rudzu, un šogad pārdod rudzus viena saimniecība, citu gadu atkal otra. Rudzu tirgū un rudzu cenā taisni kā rudzu pārdevēji visumā ir ieinteresēti visi, pat vidzemnieki un arī citi lielākās un mazākās saimniecībās. Varbūt, ka tieši naudas trūkums spiež uz rudzu pārdošanu. Mēs parasti sakam, ka latgalieši tikai pērkot rudzus, ka viņiem tikai vajagot lētus rudzus. Arī tas ir nepareizi. Patiesībā lieta stāv tā, ka arī Latgales saimniecības, pat mazas, rudenī aiz naudas trūkuma ir spiestas pārdot rudzus un tos parasti pārdod par smieklīgi zemu cenu, lai tad nākošā pavasarī un vasarā atkal pirktu rudzus maizei, bet tagad par cenām, kas bieži vien ir divreiz augstākas par tām, par kādām šīs pašas saimniecības rudzus pārdeva iepriekšējā rudenī.

Rudzu cenu iespaids uz miežu un auzu cenām.

Tad otra lieta. Visās malās, tagad arī Vidzemē, kas lopkopības ziņā ieņem pirmo vietu, dzird žēlošanos par to, ka miežu un auzu cenas esot pavisam zemas. Un patiesi, ir nācies atdot miežus pat par tikko 2 latiem pudā vai 12 latiem kvintalā. Tāda cena ne tuvu nesedz ražošanas izdevumus. Pētot iemeslus, kas noved pie tik zemām vasarāju cenām, mēs, liekas, aizmirstam vai negribam ievērot vienu no šiem iemesliem. Proti to, ka miežu un auzu tirgus ir tik pārpildīts un pieprasījumu ir tik maz un cenas tik zemas arī tādēļ, ka rudzi, kas taču pirmā vietā ir maizes labība, ir nobīdīti lopbarības stāvoklī. Rudzi tad nu aizņem kā barība miežu un auzu vietu, un pieprasījumi pēc miežiem un auzām paliek vēl mazāki. Protams, ka tas nāk vēl tikai klāt pie tā, ka rīsi ir iespiedušies putrainu vietā, ka alus brūži nava pirkuši iekšzemes miežus, ka zemē ir diezgan lieli ārzemju miežu un auzu krājumi. Nava no svara nodibināt, kurš no šiem miežu un auzu cenu grāvējiem ir pirmais un galvenais, bet taisnība ir un paliek tas, ka maizes rudzu stāšanās lopbarības graudu vietā lielā mērā palīdz nospīest uz leju vasarāju cenas. Tāpēc iznāk tā, ka jo zemākas ir rudzu cenas, jo zemākas būs arī miežu un auzu cenas. Un ja mēs gribam nostiprināt un noturēt piemērotā augstumā miežu un auzu cenas, tad vispirms mums jānotura pienācīgā augstumā rudzu cenas. Ja šai iekšējai atkarībai rudzu un vasarāju cenu starpā nepiegiezīsim vajadzīgo vērību, tad mums cenu nostiprināšanas darbs arī nekad neizdosies. Varbūt agrāk un senāk arī tas tā nebija, bet tagad tas tā ir. Teiksim, ka mums izdotos ar kādiem sevišķiem līdzekļiem pacelt miežu cenu par dažiem latiem kvintalā, tai pašā laikā atstājot bez kādas iespaidošanas rudzu tirgu. Tad notiksies neizbēgami tas, ka mākslīgi ar premijām salētinātie Vācijas, Čehoslovākijas, Polijas rudzi gāzīsies pie mums iekšā un drīz vien atkal nositīs lejā miežu un auzu cenas. Tāpēc, ja

mēs nopietni gribam noštiprināt miežu un auzu tirgu, tad mums izdosies to izdarīt tikai tad, ja mēs piegriezīsim vajadzīgo vērību arī rudziem un nostiprināsim arī rudzu tirgu un rudzu cenas.

Šīs nupat attēlotās divas lietas ir tie divi līdz šim par maz ievēroti apstākļi un iemesli, kam vajadzētu mudināt visus lauksaimniekus prasīt katrā ziņā arī rudzu tirgus cenu nostiprināšanu. Tas būtu jādara arī tiem lauksaimniekiem, kas parasti pat nedomā pārdot rudzus, bet kas tai pašā laikā ir ieinteresēti miežu un auzu labākās cenās. Paši dzīdami, vai ļaudami dzīt lejā rudzu cenas, viņi nodzen lejā arī savu miežu un auzu cenas.»

Lauksaimniecības un rūpniecības nevienādā aizsardzība ar muitām.

Kādā citā vietā autors atspēko iebildumu pret rudzu muitu ieviešanu:²¹⁾

«Socialdemokrāti ir arvienu teikuši, ka rudzu muita milzīgi sacelšot maizes cenas. Nekādas milzīgas pacelšanas gan nebūtu, lai gan nelielā mērā cena varētu arī pacelties maizei. Tomēr vispārīgi var teikt, ka maizes cenas bieži vien kāpj neatkarīgi no muitām. Un muita cenās neizteicās arī pilnos apmēros. Tie paši socialdemokrāti tomēr aizstāv muitas uz rūpniecības ražojumiem, teikdami, ka ar to nodrošinātu darbu un algu fabriku strādniekiem. Lai gan socialdemokrāti dažreiz taisa arī tādu seju, it kā viņi būtu pret muitām rūpniecības ražojumiem. Bet tas tikai tāpat, īstenībā viņi ir par muitām. Bet kad arī zemnieks prasa muitas, lai panāktu pienācīgu atlīdzību par savu darbu, tad viņam to liedz. Jaunsaimnieku un latgaliešu deputāti ir pret rudzu muitām, atsaukdami uz to, ka jaunsaimnieki un latgalieši, kas par viņiem balsojot, neesot rudzu pārdevēji, bet gan pircēji. Atkārtoti ir norādīts, ka tas tā nava, jo arī vismaz daļa jaunsaimnieku un latgaliešu ir rudzu un vispār labības pārdevēji, tomēr priekšlikumam ievest rudzu muitu, vairākuma nav bijis un, jādoma, arī tagad nebūs.»

Vēl kādā citā vietā autors atspēko pārējos iebildumus pret graudkopības un vispārīgi lauksaimniecības aizsardzību:²²⁾

«Tiklīdz paceļas prasība pēc lauksaimniecības aizsardzības, vienalga, vai tas būtu ar muitas vai cenu politikas palīdzību, vai ar kādiem citiem līdzekļiem, tūlī arī paceļas balsis pret to. Sevišķi skaļi top iebildumi, ja runa iet par graudkopības aizsardzību. Tiek teikts un apgalvots, ka labības cenu uzlabošana nākot par labu tikai nelielam cilvēku skaitam, bet pārējiem sadārdzinot maizi. Ja celšoties maizes cenas, tad jāceļoties algām, jāceļoties visu citu ražojumu un preču cenām. Mūsu lauksaimniecība tik un tā ražojot tikai vienu daļu no patēriņam vajadzīgās labības, tāpēc esot par agru prasīt aizsardzību, lai nākot tad, kad varēšot visu vajadzīgo daudzumu, līdz tam laikam lai paceļot ražas un salētinot ražošanu. Labības cenas pie mums nedrīkstot pārsniegt pasaules tirgus cenas u. t. t., u. t. t. Tādu valodu lieto socialdemokrāti, kas sevi sauc par strādnieku pārstāvjiem, tāpat izturas pārējie pilsētnieki, arī tirgotāji un rūpnieki.

Bet kādas lietas ir patiesībā? Vai lauksaimnieki prasa kautko ārkārtīgu, nepieļaižamu? Un jāatbild, ka tā nebūt nava, kā tas jau agrāk aprādīts un visa šī izrunāšanās ir uzskatama par nepamatotu un netaisnu rīcību.

Lai dabūtu skaidrību šinī jautājumā, tad jāsalīdzina lauksaimniecības aizsardzība ar rūpniecības aizsardzību. Un te nu iznāk, ka rūpniecība ir jau dabūjusi visu to, pēc kā lauksaimniecība tagad vēl tikai prasa, bet nu tomēr nāk rūpnieku un strādnieku pārstāvji un liedz lauksaimniecībai to, ko paši sev par labu atzinuši. Vai tā ir taisna rīcība?

Ja saka, ka lauksaimniecības, sevišķi graudkopības, aizsardzība nāksot par labu tikai nelielam skaitam cilvēku, tad jāsaka, ka tas tā ir ar kautkuras katras darba nozares aizsardzību. Bet patiesībā arī šē taisnība ir zemnieku pusē, jo visa mūsu rūpniecība nodarbina tikai ap 60.000 cilvēku, turpretī lauksaimniecībā ir nodarbināti 760.000 cilvēku. Kopā ar nodarbināto piederīgiem iznāk, ka no lauksaimniecības dzīvo 1.200.000 cilvēku, vai divas trešdaļas no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Kā te var runāt par kādu mazu grupu? Ja runa ir par lauksaimniecības aizsardzību, tad tās pretinieki tūlī nāk ar cenu pacel-

šanas bubuli. Jā, vai tad kāda muiža rūpniecībā ir ievesta cenu pazemināšanas nolūkā? Visas muižas ir pacēlušas cenas, starpība ir tikai tā, ka maizes cenas pilsētās jau tagad dzirnavnieki un maiznieki uztur tādā augstumā, it kā būtu jau rudzu muiža ievesta, un kad zemniekam sāktu maksāt pienācīgu cenu arī par rudziem, tad nekāda cenu pacelšana nevarētu notikt. Un ja tomēr maizes cenu paceltu par kādu santimu, tad tas tomēr tam pašam Rīgas strādniekam neiztaisītu vairāk, kā pašu Rīgas socialdemokrātu par 1 santimu paceltā tramvaju takse Rīgā.

Prasīt, lai lauksaimnieki vispirms pierādot, ka viņi spēj ražot vajadzīgo maizes labības daudzumu, tad varēšot dot graudkopībai aizsardzību, ir pavisam ne taisna prasība. Tāda prasība nav uzstādīta nevienai citai ražošanas nozarei. Visai rūpniecībai papriekš ir dota aizsardzība, lai viņa taptu ienesīga un nostiprinātos un tad, varbūt, ar laiku varētu apmierināt visus pieprasījumus. Tomēr izdarījusi to vēl nava neviena plašāka rūpniecības nozare, jo vēl arvienu pastāv lieli ieviedumi. Tomēr rūpniecībai ir muižas aizsardzība, tai piekrit arī socialdemokrāti un citi pilsētnieki, jo tas nodrošina darbu un algu fabriku strādniekiem, kantoristiem un visiem citiem.

Labības cenas nedrīkstot pie mums pārsniegt pasaules tirgus cenas, kā to saka pat rūpnieki. Bet tai pašā laikā it visu rūpniecības ražojumu cenas pie mums diezgan augstu pārsniedz cenas citās valstīs. Še neviens neatsaucas uz pasaules tirgus cenām. Protams, ka šāda rūpniecības aizsardzība un fabriku ražojumu cenu sacelšana augstāk par ievedamo preču cenām (bez muižas) nozīmē ne vairāk, ne mazāk, ka visi iekšzemes rūpniecības ražojumu pircēji samaksā zināmu virscenu, kas nāk par labu fabrikantiem un dod nevien iespēju strādāt, izmaksāt algas, izdalīt dividendes un procentus par ieguldīto kapitalu, bet arī vēl peļņu vai jaunu kapitalu uzkrāt.»

«. . . Arī mēs, zemnieki neesam bijuši pret muižām rūpniecībai, jo mēs saprotam, ka rūpniecība jāveicina un jānodrošina viņas attīstība. Bet tādā gadījumā arī mēs va-

rētu prasīt tādu pat aizsardzību lauksaimniecībai. To mums tomēr liedz tie paši ļaudis, tiklab uzņēmēju kā strādnieku pusē, kas paši bauda rūpniecības muitu labumus.

Protams, ka šāda izturēšanās ir pavisam nepareiza un nepārdomāta. Jo lai nu kā, tomēr lauksaimniecība visur ir liela rūpniecības ražojumu pircēja un patērētāja, kādēļ arī pašiem rūpniekiem un fabriku strādniekiem vajadzētu būt pietiekoši tālredzīgiem, lai saprastu, ka nespēcīga, neienesīga lauksaimniecība nevarēs būt spēcīga patērētāja un laba maksātāja.»

Labības tirgus nokārtošanas un labības cenu nostiprināšanas plans.

Beigās K. Ulmanis uzstāda šādu planu, šādas pamatprasības labības tirgus nokārtošanai un cenu nostiprināšanai:²³⁾

«1. Iekšzemē ražotās labības — kviešu, rudzu, miežu, auzu — sapirkšanai, valdība gādā vajadzīgos līdzekļus un pašu uzpirkšanas darbu nodod organizācijām, kas spējīgas šādu uzdevumu veikt. Organizācijas labību sapērk, šķiro, tīra, kaltē un uzglabā savās noliktavās līdz tālākpārdošanai, uzņemoties ar to saistīto atbildību. Par izdevumu segšanu jāvienojas ar valdību. Iekšzemes labība uzpērkama tikai tieši no ražotājiem.

2. Valdība nosaka kviešu un rudzu cenu vienādu garākam laikam, bet vismaz laikmetam līdz nākošai ražai. Tāpat cenai jābūt vienādai visās vietās valstī, neskatoties uz attālumiem no Rīgas, kā galvenās patēriņa vietas. Pie cenu noteikšanas vērā ņemami labības noderība tās izlietošanas veidam, labības pašizmaksa, cenu stāvoklis pasaules tirgū Amerikas labībai, kā arī mūsu muitas labībai un tās pārstrādājumiem.

3. Valdība garantē organizāciju uzpirkto kviešu un rudzu tālākpārdošanu samalšanai par tādu cenu, kas noņem organizācijām rūpes par iespējamu vēlāku cenu krišanos.

4. Vietējo labību no organizāciju noliktavām pārstrādātāji saņem vai nu par iepirkšanas cenu, vai arī par cenu, kas pieskaņota Amerikas kviešu un rudzu cenām, pieskaitot iepirkšanas izdevumus, samaksu par atvešanu līdz Rīgai un arī attiecīgu tiesu mūsu muitas.

5. Ja rastos starpība un iztrūkums kviešu un rudzu apgrozības izdevumos un ieņēmumos sakarā ar ražotājiem izmaksātām un no pārstrādātājiem saņemtām cenām, tad šo starpību valsts uzņemas uz sevi. Šiem varbūtējiem izdevumiem līdzekļi paredzami valsts budžetā.

6. Ievest ārzemju labību — kviešus, rudzus, miežus, auzas — turpmāk varēs brīvi, tāpat kā līdz šim, visi uzņēmumi, kas iepriekš būs nopirkuši attiecīgu daudzumu iekšzemes labības. Apliecības par šiem pirkumiem izdod un iepērkamās iekšzemes labības daudzumu, atkarībā no krājumu lieluma, noteic valdība.

7. Valdībai ar likumu dodama tiesība vajadzības gadījumos noteikt iekšzemes labības samalumu samērā ar ārzemes labības samalumu, kā arī noteikt iekšzemes labības piemaluma un visas labības izmaluma procentus.

8. Valdība seko maizes cenu svārstībām un sper visus vajadzīgos soļus, lai apkarotu un aizkavētu nepamatotu un neatbilstošu maizes cenu sacelšanu.

9. Miežu, auzu, sarkanā un bastarda āboliņa, kā arī timoteja un linu sēkļu eksporta veicināšanai tiek nodibināta ievēlētu kārtība. Būtu vēlama miežu, auzu un mistru muitas pacelšana.

10. Iekšzemes vasarāju labība pieskaitama valsts Zemes bankas kredītējamaī spēka barībai. Valsts Zemes banka izsniedz arī labības apkopšanas, tirgus sagatavošanas un uzglabāšanas ierīcēm vajadzīgos kreditus.»

Cik augstai jābūt maizes labības cenai.

Par to, cik augstai jābūt valdības noteiktai maizes labības cenai, kādu saņem ražotāji, K. Ulmanis saka tā:²⁴)

«... kāda lai būtu šī cena un no kā lai vadas tās noteicēji? Pašā sākumā es gribētu pateikt, ka lauksaimnieks nava paradis domāt par lielu peļņu, vai arī paradis pēc tās dzīties. Tāpēc svarīgāks par cenu augstumu lauksaimniekam ir cenu pastāvība un cenu nesvaidība, jo zemturi vēlas pastāvību un noteiktību savā saimniecībā. Lauksaimnieks arī nevēlas nevienam pārestību nodarīt, ne arī iedzīvoties uz citu rēķina. Lauksaimnieks tikai vēlas saņemt par saviem ražojumiem, tā tad

arī pār labību un laukaugu sēklām, cenas, kas dotu viņam iespēju saimniekot, nenoplicinot savu zemi, dotu viņam iespēju izpildīt pienākumus pret valsti un sabiedrību, samaksāt algas un sagādāt uzturu saviem algotiem palīgiem, kā arī nodrošināt sev un savējiem iespēju dzīvot kaut cik saskaņā ar tagadējā laika prasībām un izaudzināt savus bērnus par krietniem valsts pilsoņiem. To dot viņam var cenas, kas vismaz sedz ražošanas izdevumus un nes kaut niecīgu peļņas tiesu. Tādu cenu arī zemturis prasa un sagaida, un par tādu viņš arī cīnas.

Vai tā sauktā pasaules tirgus cena tāda būtu? . . . Katrā ziņā viņa prasības nepilda mākslīgi un uzleju nodzītās Vācijas, Polijas un Čehoslovākijas u. t. t. labības eksportcenas, ja tās gribētu uzlūkot par pasaules tirgus cenām. Viss atkarājas no tā, vai tā sauktā pasaules tirgus cena, kas vispārīgi ir grūti nosakama, ir tik augsta, ka viņa sedz mūsu ražošanas izdevumus un nes kaut mazāko peļņu. Tāpēc pirmāi lietai pie mūsu cenu noteikšanas vajadzēs būt ražošanas izdevumiem vai pašizmaksai. Ja pret to gribētu celt iebildumus un teikt, ka ražošanas izdevumi ir grūti nosakami, un ka tie lielā mērā atkarājas no paša ražotāja, tad uz to jāatbild, ka tas pa daļai taisnība, tomēr pašizmaksa vēl vairāk atkarājas no apstākļiem, par kuriem lauksaimnieks nava noteicējs, ne arī spēj tos grozīt . . .

Protams, jāņem vērā arī cenu stāvoklis citās zemēs, bet tām nava jāierāda pirmā vieta. Nebūtu arī ieteicams noliekamo cenu darīt par daudz atkarīgu no ražas augstuma, jo tad viegli var iznākt tā, ka augstākā raža, ko pacelt varbūt ir maksājis ļoti daudz, var tikt izlietota par cenu nospiešanas ieroci. Varētu, varbūt, vienīgi tā rīkoties, ka parastā cena top paaugstināta plašākas neražas gados. Patiesībā jau nekad neatgādīsies tas, ka neraža būs visā zemē, ne arī visās saimniecībās būs vienā un tai pašā gadā visaugstākās ražas. Pats par sevi saprotams, ka cenas augstums darams atkarīgs no graudu labuma.

Vislabāk cenas nosakamas vienādas visam gadam, lai zemturi varētu bez liekas drūzmēšanās ierīkoties

ar pārdošanu. Ja gribētu kautko vairāk darīt, tad varētu maksāt mazliet augstāku cenu pēc Ziemassvētkiem, lai pamudinātu labības īpašniekus labību ilgāk paturēt pie sevis. Bet rudenī naudas trūkums parasti ir tik liels, ka tik un tā deviņas desmitdaļas labības būs nodotas līdz Ziemassvētkiem vai ap to laiku.

Labības pašizmaksas noteikšanai mums kā pamatā nava vēl diezin cik plašu pētījumu un novērojumu. Tagad jāiztiek ar tiem, kas ir, un bez kavēšanās jāstājas pie lauksaimniecības ražojumu pašizmaksas noteikšanas visplašākā apmērā. Protams, nebūtu ieteicams pašizmaksu grozīt pēc viena atsevišķa gada atradumiem, bet tai vajadzētu pamazām izstrādāties uz vairāk gados atrasto skaitļu pamata.

Šogad, kā sākumā, mēs it labi varētu pieturēties pie intendanturas cenām, kas ļoti labi ir pieskaņotas labības pašizmaksai, cik tālu sniedzas mūsu zināšanas, kā arī cenām ārpus Latvijas, kur tās nava patvaļīgi iespaidotas.»

(Autors izstrādājis arī projektu²⁵) likumam par maizes labības tirgus nokārtošanu, kas satur tās pamatprasības, kas jau te minētas. Izstrādāts arī likumprojekts par ievēlēsēm.

Kā un kāpēc ceļamas labības ražas.

Beidzot plašo nodaļu par graudkopību, K. Ulmanis sīkākī apstājas vēl pie labības ražas pacelšanas jautājuma; šo darbu autors uzskata par vienu no galveniem lauksaimnieku un valsts saimnieciskās politikas uzdevumiem, jo ražas Latvijā, salīdzinot gandrīz ar visām citām valstīm, ļoti zemas. Kā līdzekļi labības ražu pacelšanai ieteikti: piemērotu labības šķirņu lietošana sēklai; pareiza mēslošana; kaitēkļu, slimību un nezāļu apkarošana; sēklas kodināšana u. t. t. Autors paskaidro arī, kā pēc jācenšas labības ražas pacelt. Ražu pacelšana kviešiem un rudziem samazinās un pavisam izbeigs maizes labības ievēdumus no ārzemēm, kas būs liels pakalpojums valstij. Lopkopībai paplašinoties, arvien vairāk vajadzīga vietējā spēkbarība, jo citādi Latvija nonāks atkarībā no ārzemju lopbarības. Augstākās ražas salētina

ražošanu, ražošanas pašizmaksa pazeminās. — Atsevišķi nodalījumi veltīti vēl jautājumiem par labības kopsabērtuvēm un kaltētavām, pār labības šķirošanas paņēmieniem.

Bez jau minētajām pamatprasībām par labības tirgus un labības cenu regulēšanu un citām, autors nāk vēl ar daudziem citiem ierosinājumiem²⁶⁾ graudkopības pacelšanai un nodrošināšanai.

Lopkopības veicināšanas jautājumi.

Kārlis Ulmanis aplūko lopkopības, piensaimniecības un cūkkopības stāvokli un attīstību, sviesta un bekona eksportu, šo produktu cenas un ražošanas pašizmaksu, lauksaimnieku ieņēmumus no lopkopības, un nāk ar veselu rindu priekšlikumu, kā pacelt piensaimniecību un cūkkopību (piemērs te — Dānijas lielie sasniegumi). Piensaimniecībā šie daudzie ierosinājumi, starp citu, šādi: ar skolu, kursu un speciālu instruktoru palīdzību celt piena un sviesta labumu, ar iespējami lētiem kredītiem veicināt kopmoderniecību celšanu; censties pēc lielākām kopmoderniecībām, pēc iespējas apvienojot mazās, ierīkojot vairāk krējotavu (tad izdosies visdrīzāk samazināt sviesta izstrādāšanas izdevumus); pacelt izmaksu par katru litru piena, jo līdzšinējā cena tikko sedz ražošanas izdevumus; veicināt un pacelt svaiga piena patēriņu pilsētās; jācenšas sadalīt piena ražošanu vienlīdzīgi visos 12 mēnešos; pastiprināt ārzemju tirgu pētīšanu; nepielaist saskaldīšanos un sašķelšanos sviesta pārdošanas un eksporta darbā; visiem ražotājiem jātop par biedriem pārraudzības biedrībās un koppienotavās; lopkopības un piensaimniecības veicināšanai valsts budžetā paredzami plašāki līdzekļi nekā līdz šim. Autors aprēķina un uzsver piena cenas lielo nozīmi lauksaimnieku ieņēmumos:

«Tikai 1 sant. vairāk par litru paceltu pienotavu izmaksājamo piena naudu par 2 — 3 milj latu.»²⁷⁾

Par cūkkopību un bekona eksportu autors aizrāda, ka

bekona eksports dabūjis spēcīgu triecienu cenu sabrukumā 1927. gada rudenī un barības trūkuma dēļ 1928.-29. gada ziemā, samazinājies no 3968 t 1927. gadā līdz 1547 t 1928. gadā, bet ar laiku bekona eksportam jātop lauksaimniecībā par ienākuma avotu, kas nepaliek tālu aiz sviesta eksporta. Lai to panāktu, cūku barošanai jālieto pēc iespējas daudz kartupeļu un tāpēc jāsāk kartupeļus vairāk ražot. Lai veicinātu bekona cūku audzēšanu un bekona eksportu, nepieciešamas vēl premijas bekona ražotājiem, ap 15—20 sant. par kilogramu dzīvsvārā, vai arī valdības garantētas ražotājiem maksātās minimalās cenas bekona cūkām. Šī garantētā cena nosakama tāda, lai cūkkopjiem atmaksātos visi izdevumi un vēl pāri paliktu kaut maza peļņas tiesa. «Ja garantēto cenu eksportkautuves, saskaņā ar pasaules tirgus cenām, nespētu izmaksāt, tad iztrūkumu vai starpību piemaksātu valdība.»²⁸⁾

Autors vaicā, kāpēc Latvijā vajadzīgs tāds ārkārtīgs līdzeklis, kā cenu garantēšana, lai paceltu bekona ražošanu, ja, piem., Dānija iztikusi bez tā. Atbilde:

«... tagad nav vairs tie laiki, kādi bija pirms 50 vai 60 gadiem, kad Dānija sāka meklēt tirgu Anglijā savām bekona cūkām. Toreiz Dānija bija tikpat kā viena, sacensības nebija, tirgus prasības bija diezgan zemas, kautuves varēja ierīkot ļoti vienkārši, izdevumi bija mazi. Tagad, turpretī, mums jāiekaro vieta tirgū, kas tikpat kā apmierināts un piepildīts, kas ar laiku pieradinājies uzstādīt visaugstākās prasības, kuras ir arī izpildītas no tiem, kas jau gadu desmitus šos tirgus apgādā. Viņi pamazām savas eksportkautuves ir ierīkojuši uz modernāko un katrs jaunais līdzcensonis ir spiests tāpat ieguldīt milzu sumas kautuvju celtnēs un ierīcēs. ... Tādēļ arī tīri dabīgi, ka, ja valsts grib, lai bekona rūpniecība zeltu un lai plauktu sakarā ar to lauksaimniecība, valdībai jāķeras arī pie agrāk nepazītiem atbalsta līdzekļiem.»²⁹⁾

Bez tam cūkkopības un bekona eksporta pacelšanai autors ieteic uzlabot cūku sugu; eksportkautuvēm izbeigt konkurenci un apkarošanos; nokārtot iekšze-

mes tirgu (tirgotāju - starpnieku peļņas tiesa ir par daudz liela); samazināt cūku, bekona un barības vedmaksu uz dzelzceļiem; jāpatura pastāvošā muiža uz gaļas un dzīvnieku kustoņiem un jāpaceļ muiža uz speķi un taukiem, u. t. t.

Runājot par cūkkopības un bekona eksporta veicināšanu ar garantēto cenu palīdzību, autors uzsver ātras un tūlredzīgas valsts saimnieciskās politikas lielo nozīmi:

«... ja mēs gribam paši sev palīdzēt un gribam būt tūlredzīgi savā saimnieciskajā politikā, tad mums jāsniedz mūsu bekona rūpniecībai un mūsu eksportkautuvēm un lauksaimniekiem visa vajadzīgā un iespējamā palīdzība. Un tas jā dara tūlīt, lai palīdzība nenāktu par vēlu. Citur Eiropā un vispār pasaulē saimnieciskā dzīve un saimniecisko jautājumu noskaidrošana nebūt neiet tik gausi, kā pie mums.»³⁰

Autors uzsver arī putnkopības ievērojamo nozīmi un atzīst, ka tai vēl lielas attīstības iespējas nākotnē; ka Dānijā tura 20 miljonu vistu. Autors nāk pie slēdziena, ka līdzšinējais olu ievedums Latvijā no ārzemēm (ap 1,5 milj. ls gadā) «... ir pavisam lieks, un tas pusotra miljonu latu varēja tikpat labi nākt mūsu lauksaimnieku rokās, — ja viņi tikai gribētu daudz maz lielāku vēribu piegriezt putnkopībai.»³¹) Jāpavairo vistu skaits, lai izbeigtu olu importu un sāktu ražot olas eksportam. «Lielāks skaits vistu radīs izdevīgu un ērtu iespēju pārvērst naudā ievērojamu daļu no mūsu labības ražas.» «Putnkopības veicināšanai un olu eksporta noorganizēšanai valsts budžetā jāparedz nepieciešamie līdzekļi, kuriem jābūt stipri lielākiem par līdz šim atvēlētām sumām.»³²) Sevišķi Latgalē putnkopības paplašināšanai liela nozīme. Autors piezīmē, ka turpmāk olu eksports dabūs zinamu atbalstu ar nesen nodibināto ievedlēšu palīdzību, 14 sant. apmērā par kilogramu olu; ievedlēses iespaido izdevumus līdzīgi eksportpreijām.

Autors piegriež vēribu arī zirgkopībai un biškopībai, aizrādot, ka jāvēlās, lai valsts pabalstus zirgkopībai paliecinātu un lai jo drīz izbeigtos lielais raibums zirgu sugas ma-

teriala sastāvā, lai Latvijā izkoptu un ieaudzētu nedaudzu noteiktu, vislabāki piemērotu sugu zirgus.

Linkopība, kartupeļu, cukurbiešu audzēšana, dārzkopība.

Par linkopību autors izsakās, ka šī svarīgā nozare, kas dod ikgadus lauksaimniekiem lielus ieņēmumus, nav pienācīgi ievērota, ka nav Latvijā specialu linkopības kursu, nav linu audzēšanas izmēģinājumu saimniecību, nav linkopības skolu. Jāpacēļ linu tīrumu ražība, linu labums un linu sējumu platība, izmantojot piedzīvojumus citās zemēs; jāgādā par linkopības kursiem, skolām, izmēģinājumu saimniecībām; jādod vajadzīgie kredīti un pabalsti; zemkopjiem jāsaņem augstākas, pasaules tirgus cenām piemērotas, cenas par ražotiem līniem; linu cenas nosakamas katru pavasari pirms sējas laika uz priekšu visa tā gada ražai; jāmaksā piemērotas premijas labāko linu un linsēklu ražotājiem; jāapkaro linu kaitēkļi un slimības, ar ko varētu pacelt ražas par 20—25 procentiem.

Arī kartupeļiem līdz šim piegriezta pārāk maza vērība. Pie katras cūkas nobarošanas izdevīgi būtu izlietot vismaz 1 tonnu kartupeļu (cūkas dzīvsvars 100 kg; puse no barības kartupeļi, t. i. 10 kg kartupeļu uz 1 kg dzīvsvara). Nokauj ikgadus 500—600.000 cūku. Vajadzētu tādēļ ražot tagad kartupeļus šo cūku barošanai 500—600.000 tonnu gadā, lai salētinātu gaļas ražošanu, jo kartupeļi ir vislētākā barība.

Spirta dedzinātavas līdz šim nav maksājušas par kartupeļiem pienācīgu cenu:

«... nepareizi ir tas, ka par to neviens nepainteresējas, vai kartupeļi zemturiem pašiem neizmaksā vairāk, kā viņiem nodiktē spirtrūpnieki. Sevišķi, ja arī zemturi, pēc spirtrūpnieku parauga un piemēra, sāktu ierēķināt visas pārvaldnieku algas, procentus, dilšanas tiesu, remontus, ieguldītā kapitāla norakstīšanu un pienācīgo dividendi.»³³⁾ Dažas dedzinātavas ir par mazām, dažas derētu apvienot. Kartupeļkopības

pacelšanas labā: iestādēm vairāk jā rūpējas par kartupeļu audzēšanas zināšanu izplatīšanu; jā dibina kartupeļu ražotāju biedrības; jā izkopj visražīgākās kartupeļu šķirnes; jā rod valsts budžeta līdzekļi kartupeļu kulturas uzlabošanai; jā nostāda spirta dedzinātavas tā, lai lauksaimnieks saņemtu par kartupeļiem piemērotu cenu; viss vajadzīgais spirta daudzums ražojams pašu zemē (spirtu toreiz lielos daudzumos ievada no ārzemēm. A. C.); spirta dedzinātavām atverami Valsts zemes bankā krediti; jau pavasarī jā noteic cenas, ko rudenī maksās par kartupeļiem spirta dedzinātavas un stērķeļu fabrikas; jā apkaro kartupeļu kaitēkļi un slimības, ar ko varētu pacelt ražas par 20—25%; u. t. t.

Jaunā cukurbiešu kultūra, pēc autora ieskats, svarīga tai ziņā, ka cukura ražošana iekšzemē samazinātu un izbeigtu atkarību no ārzemju cukura, kas uzlabotu tirdzniecības un maksājumu bilanci. Cukurbiešu kultūra vispār uzlabo zemi, paceļ pēcaugu ražas, pavairo lopbarības krājumus un dod ražotājiem ievērojamus ieņēmumus, jo cukurbietes visas pārdod. Slavējama ir ievestā kārtība — jau pavasarī uz priekšu noteikt cukurbiešu cenas, kas būtu vajadzīgs arī citiem lauksaimniecības ražojumiem. Autors atzīst, ka Jelgavas cukurfabrika nostādama uz drošiem pamatiem; cukurbiešu audzēšana un cukurrūpniecība nodrošināma uz ilgākiem gadiem un katrā ziņā veicināma, ja arī tas prasītu no valsts tiešas piemaksas cukurbiešu audzētājiem; jā paplašina pētījumi un izmēģinājumi cukurbiešu audzēšanā; jā palīdz ražotājiem apkarot cukurbiešu kaitēkļus un slimības.

Svarīgs uzdevums ir sakņaugu un āboliņa ražu pacelšana no 1 ha, lai ražojumu pašizmaksa samazinātos; arī ganību ražība jā paceļ. Te vajadzīga zemes pareiza apstrādāšana un mēslošana. Bagātīga un lēta lopbarība dod iespēju paplašināt lopkopību un salētināt lopkopības produktu ražošanu. Āboliņa sēklu audzēšanu un eksportu veicina jaunais ievēlēšu likums.

Dārzkopības ražojumiem arī uz priekšu uzturama muitas

aizsardzība un jāveicina arī to eksports; jāapkaro dažas ļoti augstu saskrūvētas vietējo augļu konservu cenas; jāieaudzē piemērotākas un izturīgākas augļu koku šķirnes; lielāki līdzekļi jāparedz dārkopības zināšanu izplatīšanai; jāpabalsta koku skolas; saimnieciski jānoorganizē augļu nogādāšana līdz patērētājam.

Daži svarīgi ierosinājumi zemkopības pacelšanai.

Vēl dažādus citus svarīgus lauksaimniecības jautājumus K. Ulmanis iztīrī savā grāmatā. Piem., autors ierosina un pamato aramzemes izmantošanas reformu, tai ziņā, ka nepieciešama papuves platības sašaurināšana. Autors aizrāda, ka papuve Latvijā aizņem gandrīz piektdaļu aramzemes, un nāk pie slēdziena, ka «jāsāk ievākt ražas no visas zemes katru gadu un nevis tikai četrām piektdaļām.»³⁴⁾ Doti dažādi aizrādījumi, kā papuves zemi ražīgāki izmantot.

Autors aizrāda uz lieliem, bet diezgan viegli novēršamiem zaudējumiem kūtsmēsļu apkopšanā, uzglabāšanā un izlietošanā, un nāk ar ierosinājumiem, kā padarīt lauksaimniekiem lētākus mākslīgos mēslus. Autors nāk pie slēdziena, ka mākslīgo mēsļu iepirkšanu vajadzētu centralizēt vienā iestādē, kurā bez mēsļu importieriem būtu jāpiedalās arī valdībai. Šāda centrālā mākslīgo mēsļu iepirkšanas iestāde pirktu lielos daudzumos, pret tūlītēju samaksu un panāktu cenu nolaišanu, kas nāktu par labu lauksaimniekiem. Aplūkots arī jautājums par to, kā tikt pie mākslīgo mēsļu drošākas atmaksāšanās.

Lauksaimniecības pacelšanas darbā svarīga loma lauksaimniecības mašīnām, kas aiztaupa cilvēku darba spēku, paātrina darbu veikšanu, atvieglo darbu. Autors rāda, kādiem jābūt mašīnu koplietošanas punktiem, un nāk ar ierosinājumu, ka, lai padarītu mašīnas lētākas un izbeigtu lielo raibumu mašīnu šķirņu ziņā tirgū, būtu dibināms arī lauksaimniecības mašīnu importa centralais kantoris, kas dotu līdzīgus labumus, kā centralais mākslīgo mēsļu iepirkšanas kantoris. Mašīnas palētinātos un ma-

šīnu un rezerves daļu lielais raibums mazinātos. Pēc autora domām, šāda centrala iepirkšanas vieta būtu vajadzīga arī spēkbarības apgādāšanai un tās pālētīnāšanai.

Kopdarbība.

Kā autors saka: «Kopdarbība ir tiešākais un vienkāršākais pašpalīdzības veids un ceļš. Kāpēc, pārrunājot lauksaimniecības pacelšanas un nostiprināšanas planu, jārauga norādīt, kur un kā ar kopdarbības palīdzību zemturi varētu vēl sekmīgāki pašķirt ceļu uz lielākiem ienākumiem, lielāku tīro atlikumu un savu darbu un pūļu labāku, drošāku un pastāvīgāku atlīdzību. Jārauga norādīt, pa kādu ceļu būtu jāiet, lai zemnieks un lauksaimnieks varētu dabūt savās rokās tik stipru saimniecisku varu ražošanā un pārdošanā, kā tam vajadzētu būt samērā ar zemnieku ražojumu vērtību un nozīmi.»³⁵⁾

Autors aplūko kopdarbības attīstību Vācijas, Dānijas lauksaimniecībā un citur. Kopdarbības uzdevums — nodrošināt lauksaimniecības ražojumu visizdevīgākās izvērtēšanas iespējas, augstākas cenas, un, no otras puses, piegādāt lauksaimniekiem dažādas vajadzīgās preces. Kopdarbības sabiedrības mazinātu atsevišķu zemnieku savstarpējo konkurenci produktu pārdošanā un cenas iegūtu izdevīgākas. Tādā ceļā iespējams arī standartizēt un šķirot lauksaimniecības ražojumus. «Pirmā lielā netaisnība ir tā, ka zemnieks ir spiests pārdot lielāko daļu savu ražojumu par tā sauktām lieluma cenām, bet kad viņš iepērkas, tad lieta ir gluži pretēja, zemnieks maksā mazuma cenas.»³⁶⁾ Šo starpību ar zemnieku kopdarbības biedrību palīdzību varētu samazināt un tā pacelt zemnieku ieņēmumus. Uzskaitīti noteikumi, kas jāievēro, lai «novietes kopdarbēm» (t. i. kopdarbības uzņēmumiem lauksaimniecības ražojumu pārstrādāšanai, izvērtēšanai un pārdošanai)

būtu nodrošināti labi panākumi: Vajaga būt pietamiem ārzemju tirgiem un pietiekoši lieliem pieprasījumiem iekšzemē. Šī pieprasījuma pastāvība jānodrošina ar piemērotu ievedmuitu vai citu līdzekļu palīdzību (tas zīmējas arī uz maizes labību). Kopdarbības sabiedrību biedriem vajaga būt disciplinētiem, vajaga būt ticībai kopdarbības mērķiem vispār un uzticībai kopdarbības uzņēmumam. Jānodrošina lietpratīga veikaliska vadība. Iekams uzsākt darbu, jābūt nodrošinātam pietiekošam apgrozījumam; uzņēmumi, kas vēlāk izrādas par maiziem ienesīgai darbībai, jāapvieno (tas zīmējas arī uz koppienotavām). Sevišķa vērība jāpiegriež ražojumu labuma pacelšanai, standartizēšanai u. c. Apvienošanās gadījumos valdībai jāiet kopdarbības sabiedrībām palīgā ne tikai ar lētu papildkreditu, bet jāuzņemas uz sevi daļa no zaudējumiem, kas ceļas biedriem, apvienošanu izvedot.

Darba spēka jautājums.

«Var teikt, ka darba spēka un strādnieku jautājums ir viens no vissvarīgākajiem, varbūt, pats svarīgākais jautājums mūsu sarežģīto lauksaimniecības jautājumu virknē. Grūts šis jautājums ir arī vēl tādēļ, ka nava bijis iespējams to apmierinoši atrisināt līdz šim, un arī tuvākai nākotnei neviens vēl nav atradis tādu līdzekli, kas šo jautājumu spētu tūlīn atrisināt. Lauksaimniecības darbs ir grūts, darba diena ir gara, bet lauksaimnieka ienākumi tik mazi, ka, pats bieži nesapēmdams nekādu atlīdzību un savējos kalpinādams bez algas naudā, lauksaimnieks tomēr nespēj maksāt algas, kādas pieprasa laukstrādnieki, un tie drīz vien atgriež lauksaimniecības darbam muguru. Strādnieku skaitam samazinoties vai pieprasījumam pieaugot, algas kāpj vēl vairāk.»³⁷⁾ Tā saka autors, runājot par darba spēka jautājumu Latvijas lauksaimniecībā.

Autors ajzrāda, ka «nava nekāda pamata domāt, ka īsā laikā laukstrādnieku algas redzami nokritīsies un piemērosies mūsu lauksaimniecības ienākumiem un ienesībai. Tas nevarēs notikt, lai diezin kā to vēlētos, tādēļ, ka lauksaimnieku algu sacelšanas cēloņi nava zaudējuši savu spēku. Nav at-

vietots tas agrākais darba spēks, kas tagad apstrādā pats savu zemi un kas agrāk viss nebija nodarbināts uz tagad jaunsaimniecībās sadalītās zemes. No otras puses, fabrikas un pilsētas vispārīgi pievelk lauciniekus tagad kā arvienu. Lauksaimniecībai paceļoties, Latgale pati arvienu lielākā skaitā nodarbinās savus cilvēkus. Paplašināti šoseju un dzelzceļu būves darbi prasīs arvienu vairāk strādnieku. Nava paredzams, ka laukstrādnieku ieviešana no ārzemēm nākotnē varētu sevišķi vieglāka palikt.»³⁸⁾

Arī laukstrādnieku trūkuma novēršanas svarīgs līdzeklis ir, pēc autora ieskata, lauksaimniecības ienesīguma pacelšana:

«Lauksaimniecības ražojumu tirgu un cenu nostiprināšana un tam sekojoša ražas pacelšana blakus citām lietām būs labi līdzekļi aizkavēt darba roku aizplūdumu no laukiem un dos arī iespēju vieglāk tās atalgot. Kāpēc strādnieki un vispār laucinieki atstāj laukus un aiziet no lauku dzīves? Šai parādībai ir ļoti daudz cēloņu. Visbiežāk tiek minēts, ka lauksaimnieki arvien vēl nemaksā tādas algas, kādas dabū pilsētā, lauksaimniecības darbu stipri sajūtamo gadskārtu raksturu (vasarā daudz, ziemā maz darbu), nemieru ar darba apstākļiem uz laukiem, kamēr pilsētā īsas darba stundas un viss mirdz un gaismā laistas, dzīvokļu neērtības lauku saimniecībās, mazāka valsts gādība par laukstrādnieku stāvokli, salīdzinot ar pilsētas strādniekiem un ierēdņiem, dažādas kļūdas, kuras uzrāda apiešanās ar strādniekiem, tāpat arī ne visai lielās izredzes lauku strādniekam tikt dzīvē tālāk uz priekšu. Ir, protams, arī vēl citi cēloņi, un pats svarīgākais tomēr ir un paliek lauksaimniecības neienesība, kas jo sevišķi gaiši parādas, kad sākam runāt par līdzekļiem laukstrādnieku trūkuma (kas ir augsto algu cēlonis) novēršanai.»³⁹⁾

Autors aizrāda, ka «labāki nokārtots dzīvokļu jautājums, bez šaubām, palīdzētu nokārtot strādnieku jautājumu vispārīgi,» un ka labs līdzeklis šai lietā ir arī mašīnu plašāka pielietošana, kas aiztaupa daudz darba spēka; bet tas viss prasa no lauksaimnieka lielākus izdevumus, un līdzekļu, naudas trūkst. Derētu izmēģināt arī akorda darbus, premiju maksāšanu laukstrādniekiem. Autors ieteic vēl lauksaimniekiem pašsavaldīšanos darba darīša-

nās ar algotiem strādniekiem, arī ar nealgotiem paša ģimenes locekļiem, sniedz arī dažus citus aizrādījumus. «Būtu labi, ja mums izdotos dabūt mūsu strādniekus pie uzskata, ka viņu stāvokļa un darba apstākļu uzlabošana vislielākā mērā ir atkarīga no lauksaimniecības vispārējā stāvokļa, no lauksaimniecības ienesīguma, no lauksaimniecības uzplaušanas. Ja mums izdotos piedabūt arī strādniekus, lai viņi vispirms paši sava labuma un paši savas nākotnes dēļ, arī sev uzstādītu par mērķi, līdzstrādāt pie lauksaimniecības pacelšanas, tad tas būtu liels solis uz priekšu.»⁴⁰⁾

«Pie laukstrādnieku jautājuma atrisināšanas jāstrādā neatlaidīgi, jo no tā sekmīgas atrisināšanas vislielākā mērā atkarājas mūsu lauksaimniecības nākotne un visa lauku dzīves pamatu drošība.»

Kredita, valsts budžeta, zemes ceļu un dzelzceļu jautājumi.

Autors vēl aizrāda, ka lauksaimnieku maksātie nodokļi pieauguši straujāki nekā lauksaimniecības ienākumi. Lauksaimnieku parādi ir stipri lieli, ap 250 milj. latu. Procentos lauksaimnieki ikgadus nomaksā ap 20 milj. ls gadā, varbūt pat vairāk. Bet saimniecības pašas nekādus atlikumus nedod, kādēļ arī lauksaimnieku ietaupījumi un noguldījumi kreditiestādēs gluži niecīgi — krājaizdevu sabiedrībās lauku iedzīvotāji noguldījuši tikai kādus 4 miljonus latu. Salīdzinot ar lauku iedzīvotāju skaitu (1,2 milj.), vai lauku saimniecību skaitu (250.000), tā ir ļoti niecīga summa. «Iznākums ir tas, ka lauksaimniecībā visi līdzšinējie izlabojumi balstas gandrīz vai vienīgi uz kredita un viņu atmaksāšanās, līdzšinējo augsto procentu dēļ ir ļoti apšaubama. Katrā ziņā parādu uzņemšanā un kreditu izlietošanā nākotnē visiem būs jābūt pēc iespējas apdomīgiem un atturīgiem. . . . Nedrīkstam aizmirst, ka īstermiņa, augstprocentīga kredita atmaksāšanos lielā mērā kavē lauksaimniecības īpatnēji ražošanas noteikumi: parāds drīz atmaksājams, bet lauksaimniecībā

ieguldītā nauda apgrozas gausi, ļoti gausi. Piemēram: lauksaimnieks paņem uz kredita mākslīgos mēslus sēšanai uz kviešu lauka. Jārēķinas taču ar to, ka paies 12—18, varbūt pat vēl vairāk mēnešu, iekams pienāks izdevība ražotos kviešus pārdot un nolīdzināt parādu, bet procenti jāmaksā par visu laiku, Turpretī, labības uzpircējs, ja arī viņš strādā ar kreditu, par kviešiem ieguldīto naudu apgroza 3—6 dienās un tikai par šo īso laiciņu maksā procentus, bet nevis par 18 un vairāk mēnešiem.»⁴¹⁾ Autors brīdina lauksaimniekus no kreditu izlietošanas, kur kapitāla ieguldījumu ienesīgums nesedz pat parāda procentus.

Autors aizrāda, ka valsts un pašvaldību budžeti prasa katru gadu pāri par 20% no Latvijas tautas ienākuma. Bet tautas ienākums Latvijā, salīdzinot, piem., ar Franciju, Vāciju, Angliju, Savienotām valstīm, — zems. «Tāpēc katrā ziņā jāgādā par šo attiecību, par šī procenta (t. i. valsts un pašvaldību budžeti procentos no tautas ienākuma. A. C.) samazināšanu. Protams, mēs strādāsim pie budžeta samazināšanas, bet uz to vien palaizdamies mēs varam piedzīvot lielu vilšanos. Tāpēc jāstājas pie darba, izejot arī no cita sākuma punkta: proti, strādāsim jo cītīgi pie tautas ienākumu pacelšanas, arī tad budžeti maksājamais procents samazināsies un vieglāk būs iemaksas izdarīt.»⁴²⁾ Bet kāds ir tautas ienākuma pacelšanas un visas saimnieciskās dzīves uzlabošanas centrālais punkts un pamats, to autors pasaka šādiem vārdiem:

«Bet tā kā apmēram 60% no visa mūsu tautas ienākuma dod lauksaimniecība, tad ir skaidrs un gaišs, ka mūsu valsts un tautas saimnieciskās un finansālās dzīves uzlabošanai vajaga sākties ar lauksaimniecības pacelšanu un nostiprināšanu. Cita ceļa nav, šis ir vienīgais. Un šim uzdevumam un mērķim, šī nolūka atvieglošanai, arī viss šis apcerējums ir rakstīts. Kas ceļ lauksaimniecību, tas ceļ mūsu valsts un tautas labklājību, kas vairo lauksaimnieku ienākumus, tas vairo valsts un tautas bagātību, tas gatavo ceļu iedzīvotāju nastu atvieglošanai.»⁴³⁾

Lauksaimniecības un visas valsts intereses prasa pastiepdzināt ceļu uzbūvi un salabošanu, jo:

«Lauksaimniecības ražošanas un ražojumu izvērtēšanas darbs tagadējos laikos prasa daudz vairāk braukšanas un vadāšanas, nekā tas bija agrāk. Padomāsim tikai par milzīgajiem piena vādēju braucieniem uz koppienotavām, mākslīgo mēslu pārvadāšanu u. t. t. Arī uz dzelzceļu pietātnēm — pilsētām tagad daudz vairāk jābraukā nekā senāk. Uz ceļiem, sevišķi lielceļiem un šosejām, ir parādījušies jauni satiksmes rati — automobiļi un autobusi, kas ar savu smagumu un ātro kustību ceļus ēd kopā ar ēšanu. Tāpēc ir tīri pareizi un taisnīgi, ka beidzot ir izpildīta zemnieku prasība pēc labākiem ceļiem, ka top būvētas katru gadu jaunas šosejas un vecās labotas. Ir ar taisnīgi, ka tagad lielceļu un mazāko ceļu labošana negulstas vairs vienīgi uz zemnieku pleciem, bet ka tagad arī valsts piedalās šo ceļu uzturēšanā. Jāvēlas, lai visi lielākie ceļi jo drīz pārietu valsts uzturēšanā. Tāpat jāvēlas, lai jo drīzāk tiktu izbūvēts jo plašs šoseju tīkls.»⁴⁴) Autors vēl aizrāda, ka šo svarīgo darbu pasteidzināšanai jādomā par šoseju izbūvēšanu ar ārējā aizņēmuma palīdzību.

Lauksaimniecībai svarīgi ir dzelzceļi un to preču pārvadāšanas tarifi. Autors uzsver, ka valstij jāgādā par ērtāku satiksmi tiem apvidiem, kuriem tagad jāmerī gari ceļi līdz dzelzceļa pietātnēm. Arī te vajadzīgs ārējais aizņēmums. Preču pārvadāšanas tarifi par maz ievēro lauksaimniecības vajadzības un tās īpatnējo stāvokli. Lauksaimniecības ražojumu un lauksaimniecības piederumu pārvadāšanai liels svars dzelzceļu kustībā un ienākumos, šīs preces sastāda piektdaļu no visiem iekšzemes pārvadājumiem. Preču tarifi šīm precēm ļoti augsti. Autors aplūko jaunās preču tarifa likmes lauksaimnieku pārdotām un pirktām precēm un nāk pie slēdziena, ka gandrīz visām šīm precēm likmes paaugstinātas. Tādēļ jāpanāk dzelzceļu preču tarifu revidēšana un pazemināšana.

Autors aizstāv pasta, telegrafa un telefona lielo nozīmi lauksaimniecībā un lauku dzīvē un šo satiksmes līdzekļu lielāku izplatīšanos uz laukiem. Autors pastrīpo, ka «pastāv liela nevienlīdzība pilsētu un lauku iedzīvotāju novērtēšanā. Daudz lietas, ko satiksmes ziņā pilsētās valsts izdara uz sava rēķina no kopējās valsts kases, par to liek atsevišķi piemaksāt lauciniekiem,

kas izrādas par lielu kavēkli. Vienalga, vai tas būtu pasta piegādāšana mājās, vai telefons, vai telegrafs.»⁴⁵) Arī šai lietai ievērojama nozīme lauku dzīves līmeņa celšanā un lauku un pilsētu iedzīvotāju dzīves līmeņa izlīdzināšanā. Par to autors vēl principiāli piezīmē: «Jo ērtāki ierīkosies dzīve uz laukiem, jo mazāka būs dzišanās uz vietām Rīgā.»

Autors nāk ar ierosinājumu nodibināt īpašu lauksaimniecības un zvejniecības nodrošināšanas fondu un pieliek klāt projektu likumam par šādu fondu. Šī fonda uzdevums būtu izsniegt atlīdzību, pabalstus un aizdevumus plūdu, lopu sērgas, krusas, dārzu izsalšanas, vētras gadījumos.

Saimnieks un saimniece lauku ražošanas darbā.

Autors uzsver, ka nevar būt ne mazāko šaubu, ka saimniecības vadītājiem — saimniekam un saimniecei — piekrīt vislielākā loma visā lauku ražošanas darbā. Pēc autora domām, strādāšanu un saimniecības vadīšanu atvieglotu tāda ēku novietošana (jaunbūves gadījumā), lai viss būtu parocīgā tuvumā, lai nebūtu daudz liekas skriešanas. Mehaniskas ērtības un darba taupīšanas ierīces kūti un stalli svarīgas. Jāizgudro vislētākie ceļi ražu pacelšanai. Noteicošais tagad ir saimnieka «galvas un smadzeņu» darbs, jo «kailais roku darbs vien nespēj vairs saimniecību pasargāt no grūtībām.» Tomēr saimnieks un saimniece netiek vaļā arī no tiešā, grūtā un ilgā roku darba.

Par saimnieces darba atvieglošanu runājot, autors saka:

«Diezin, vai daudz būs tādu vietu pasaulē, kur tā, kā pie mums saimniece ņem tik ciešu, tiešu un plašu dalību visos saimniecības darbos.» Jārūpējas par to, lai saimnieces darbā «iespiestos tie jaunākie darba vieglinātāji un soļu skaita mazinātāji, kā tas notiek tīrumā un pļavā.» Saimniece gādā un atbild par vissvarīgāko nozari saimniecībās — lopkopību, par mājturību, virtuvi (ēdiens jāceļ priekšā 1250 reiz gadā), ņem dalību lauku darbos. Kūtīs vajadzīgi ūdens

pumpji, smagākos darbus kūtīs jāpadara strādniekiem, pēc iespējas saimnieces jāatsvabina no lauku darbiem, katrās mājās jābūt šujmašīnai, skaistām un derīgām grāmatām, saimniecēm jāapmeklē mājturības kursi, u. t. t.

Par to, kā saistīt lauksaimniecībā jaunatni, kas vajadzīgs, lai lauksaimnieku dēli un meitas pārmērīgā skaitā nepārceltos uz dzīvi pilsētās, un cik svarīga te atkal lauksaimniecības ienesīguma pacelšana, par to autors izsakās šādiem vārdiem:⁴⁶⁾

«. . . pārmērīgi lielā skaitā jaunie atgriež muguru tēvu sētai un aiziet pasaulē. Es gribu pateikt to, ka neskatoties uz visām pamācībām un labiem padomiem no tiem, kas paši aizgājuši no laukiem, lauku jaunatne ies prom, ja netiks uzlaboti lauku dzīves apstākļi. Jaunie laiki visur uzstāda savas prasības un tās cenšas apmierināt pilsētās ar pašvaldību un valdības gādību — tikai lauki liekas būt aizmirsti. Kamēr tas negrozīsies, lauku jaunatnes starpā miera nebūs. Viņa nebūt nav slikta savā sirdī un prātā, viņa nekādā ziņā nav sliktāka par jaunatni, kuras neapmierinātība pildīja telpu tanīs laikos, kad bijām jauni mēs, kurus tagad piešķaita vecai paaudzei. Bet viņa prasa savu tiesu. Pats galvenais ir tomēr tas, ka nekāda labošanās nebūs sasniedzama tik ilgi, kamēr neuzlabosies lauku saimnieciskais stāvoklis. Nekādi uzlabojumi citādi nav iespējami, jo tie visi prasa naudu. Un taisni šis pats līdzekļu un naudas trūkums spiež vecākus, saimniekus un saimnieces, rīkoties tā, ka jaunajiem jāsāk domāt, ka vecāki nepazīst un neatzīst jauno dzīves vajadzības, un tad rodas sarūgtinājums, dažreiz naidis, kam seko apnikums — un tad aiziešana. Turpretī, ja mūsu lauksaimniecība paceltos tādā augstumā, kur tā spētu atlīdzināt ieguldītā darba samaksu saimniekam, saimniecei un līdznodarbinātiem bērniem, tad stāvoklis taps citāds. Tad būs patika, prieks un griba uz laukiem palikties. Ko palīdz runāt par sārto saules lēktu, kad vēl jau pirms saules mugura saliekta.

Un tai pašā laikā saimnieku dēlu un meitu palikšana uz laukiem atkal no savas puses atvieglotu saimniecību vadīšanu un visu darbu veikšanu. Ja katrā saimniecībā nāktu klāt tikai viens jauns spēcīgs

palīgs, darba prieka pilns palīgs, vai tie tad nebūtu labāki laiki? Un pilsētās izbeigtos bezdarbs un vietu medības un nīkšana.

Autors nāk ar dažiem sirsnīgiem ierosinājumiem⁴⁷⁾ par kopdarbību, saticību un labu saskaņu starp atsevišķiem ģimenes locekļiem lauku saimniecībās, kas atgādina līdzīgus padomus un ierosinājumus, kādus sniedzis autors savos rakstos pirms pasaules kara — 20 gadus atpakaļ:

«Lauksaimniecībā derētu padomāt nevis par saimniecību saskaldīšanu daļās, bet par kopā strādāšanu, sadalot tikai darbus, kā tas notiek pilsētās uzņēmumos, kur strādā kopā tēvi ar dēliem. Vai nevarētu būt arī lauksaimniecībā, zemes apstrādāšanā paju vai citādas biedrības? Vai nevarētu viens dzimtas loceklis paturēt laukus, bet otrs uzņemties vadību un atbildību lopkopības daļā? Vai tik grūti būtu atrast saskaņu? Kāpēc to var uzņēmumos ar miljoniem lielu kapitalu un apgrozījumiem?

Tad varētu arī saimnieku dēli, vēl pirms mājas mantošanas nodibināt paši savu iedzīvi un justies apmierināti, būdami cieši saistīti pie sava darba un dzimtās zemes, atraduši arī savai dzīvei mērķi un saturu. Un ja arī būtu divas ģimenes katras mājas saimnieka galā, vai tad pāris istabu pārbūve, vai jauna dārza māja — vecajiem vai jaunajiem — būtu galīgi neiespējama lieta? Pie sirsnīgas labas gribas un apstākļu pareizas izpratnes? Pat viena atsevišķa istabiņa pieaugušajiem saimnieka bērniem, kur tie varētu savu dzīvi dzīvot, būtu liels solis uz priekšu, dzīves prieka, apmierinātības un saskaņas radīšanā.»

Lauksaimniecības veicināšana.

«Ar vārdiem «lauksaimniecības veicināšana» es gribu apzīmēt visu to rīcību, kuras mērķis ir lauksaimniecības paplašināšana, bet kas stāv ārpus aizsardzības ar muitām, ārpus kreditpolitikas, ārpus ceļu un vispār satiksmes politikas, ārpus vispārējās tirdzniecības politikas.»⁴⁸⁾ Tā autors apzīmē

šos pārējos lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas paņēmienus. Autors aizrāda, ka, runājot par lauksaimniecības veicināšanu, jāizšķir divi ceļi un virzieni — pašpalīdzības ceļš (viss tas, ko spēj izdarīt un izdara pats lauksaimnieks) un valsts rīcība ar nolūku celt lauksaimniecību.

Pašpalīdzība un valsts palīdzība lauksaimniecībā.

Autors pastrīpo, ka lauksaimnieki Latvijā daudz darijuši savu saimniecību uzlabošanai, piem., nodibinājuši plašos apmēros kopdarbības uzņēmumus ražojumu izvērtēšanai un pārdošanai, un dažādu preču, mašīnu un citu lietu piršanai, arī ražu un ražības celšanai. «Pašpalīdzība ir gatavībā sākt lietot mākslīgos mēsļus, labāku sēklu, pirkt sugas lopus. Pašpalīdzība ir visas saimniecības pārkārtošana un pāriešana no parastiem saimniekošanas paņēmieniem uz jauniem, piem., uz lopkopību, kas arvien ir saistīts ar izdevumiem un lielu darbu. Tas pats sakams par ražojumu labuma pacelšanu, par ražojumu piemērošanu tirgus prasībām, šo tirgus prasību izpildīšanu. Pašpalīdzības griba skubina pusmūža un vēl vecākus vīrus un sievas iet skolā, apmeklēt dažādus kursus, mācīties visādas jaunlaiku zināšanas un tās mājās pielietot, bieži riskējot ar parādu taisīšanu un augstu procentu maksāšanu. Vai milzīgie meliorācijas darbi, uz parāda, uz kredita, nava pašpalīdzības gribas izpaudums? Tas viss ir pašpalīdzība un apzināta pašpalīdzība, jo katrs zemturis saprot, ka pašpalīdzībai vajaga gatavot ceļu valsts palīdzībai. Un arī mēs atzīstam, ka zemtura pašpalīdzība pirmā vietā stādama lauksaimniecības veicināšanas darbā, bez tās visplašākie valsts atbalsti nekā liela nepanāks.»⁴⁹⁾

Tā tad nav pamata iebildumiem pret valsts palīdzību lauksaimniecībai, ka lauksaimnieki paši nekā daudz nedara lauksaimniecības pacelšanas labā, bet visu gaida no valsts. Tomēr «ar pašpalīdzību vien viss nav izdarāms, un lauksaimniecības celšana ir ne tikai privatsaimniecisks, bet gan tautas un valsts saimniecības jautājums», uzsver autors.

Kāpēc lauksaimniecības celšana ir ļoti svarīgs valsts

saimnieciskās politikas uzdevums un kapēc lauksaimniecības celšana nāk par labu visai tautai, ne tikai zemniekiem, to autors šeit sīkākī paskaidro un pastrīpo vēl šādiem vārdiem:

«Jo vairāk ražos, pārdos un atkal pīrks lauksaimniecība, jo spēcīgāka un stiprāka būs lauksaimniecība, jo dzīvāka būs ražojumu apmaiņa iekšzemes tirgū, jo labāki klāsies rūpniecībai un strādniekiem. Var droši teikt, ka lauksaimniecības nostiprināšana ir visdrošākais līdzeklis celt un nostiprināt rūpnieku un strādnieku stāvokli. Lauksaimniecības stiprināšanas politika ir vislietderīgākā tautas labklājības celšanas politika. Lauksaimniecības pacelšana nozīmē visas valsts un tautas spēku celšanu. Tas, ko valsts dara lauksaimniecības labā, nebūt nava uzskatams par upuri zemniekiem, jo lauksaimniecībai uzplaukstot, labumus bauda visi.»⁵⁰⁾

Valsts palīdzība lauksaimniecībai Latvijā un Šveicē.

Autors salīdzina valsts palīdzību un lauksaimniecībai domātās sumas valsts budžetā Latvijā un Šveicē, lai raksturotu, kā valsts gādā par lauksaimniecību ārzemēs. Latvijas 1929.-30. gada valsts budžetā paredzēti lauksaimniecības veicināšanai (lauksaimniecības skolām, agronomiskai palīdzībai, nekultivēto zemju kultivēšanai, izmēģinājumu iestādēm u. c.) gandrīz 6 miljoni latu, 1930.-31. gada budžetā — 7 milj. ls. Šveicē 1928. gadā valsts un kantonu budžetos lauksaimniecības veicināšanas suma sastāda ap 43—45 milj. ls, to starpā arī pavisam īpatnējas sumas: 6 milj. ls — piemaksas sviesta ražotājiem un 15 milj. latu — piemaksas maizes labības ražotājiem. Bet Šveicē lauksaimniecības zemes tikai drusku vairāk kā 2 miljoni hektaru, Latvijā — pāri par 3 milj. hektaru. Šveices lauksaimniecība uztur 800.000, Latvijas lauksaimniecība — 1.200.000 cilvēku; lauksaimniecībā strādājošo: Šveicē — 500.000, Latvijā — 800.000. Tādēļ Šveicē lauksaim-

niecības veicināšanas sumas budžetos sastāda uz 1 ha vairāk kā 20 ls, Latvijā — nepilni 2 ls; uz vienu saimniecību: Šveicē — 160 ls, Latvijā — nepilni 25 ls; uz vienu lauku saimniecībās dzīvojošo cilvēku: Šveicē — 50 ls, Latvijā nepilni 5 ls; uz vienu lauksaimniecībā strādājošo cilvēku: Šveicē 80 ls, Latvijā — mazliet pāri par 7 ls.

Pēc šī salīdzinājuma autors nāk pie slēdziena: «No visa tā varam taisīt tikai vienu slēdzienu: mūsu lauksaimniecības veicināšanas sumas budžetā nebūt nav par lielām, bet viņas katrā ziņā iespējami drīzā laikā ir jāpalielina.» Latvijā trūkst valsts budžetā sumu godalgu, pabalstu vai piemaksu izsniegšanai lauksaimniekiem; par daudz mazas ir sumas izmēģinājumu stacijām un saimniecībām; nav sumu tiešām premijām sviesta ražotājiem, arī labības ražotājiem (visā Šveicē maizes labības sējumu tikai 90.000 ha, tādēļ valsts atbalsts labības ražotājiem tur sastāda ap 150 ls uz 1 ha maizes labības sējumu). Ar plašo lauksaimniecības atbalstīšanas politiku Šveices zemnieki pamudināti uz saimniecību racionalizēšanu un intensivēšanu; radīta iespēja izmantot saimniecībās tehnisko progresu. «Atturīgie zemkopji drīzāk sāk ieguldīt lielākus kapitalus savu saimniecību uzlabošanā, sevišķi melioracijās, ja viņi redz, ka viena daļa līdzekļu šo izdevumu segšanai nāk no valsts kases, bez kā tie kādreiz būtu jāatmaksā. Zemturu tiekšanās pēc augstākām ražām tiek pastiprināta un spēcīnāta, ja viņi redz, ka atalgojums izteiksies nevien parastās ražojumu tirgus cenās, bet ka pāri par to viņi saņems vēl sevišķas atzinības premijas.» Šveices lauksaimniecība sasniegusi ļoti augstu pakāpi un ražošanas apmēri te ļoti pieauguši.

Autors attēlo arī plašo Vācijas lauksaimniecības krīzes apkarošanas programmu, kāda uzstādīta 1928. gadā; aizrāda arī uz cukurrūpniecības un cukurbiešu audzēšanas plašo pabalstīšanu Anglijā, arī uz Austrijas piemēru.

Vai lauksaimniecība prasa par daudz?

Uz paša uzstādīto jautājumu, vai lauksaimniecība prasa par daudz, autors atbild:⁵¹⁾

«Še jāpiezīmē, ka, ja kāds sāktu teikt, ka mēs taisamies prasīt par daudz līdzekļu lauksaimniecības celšanai un ka citas iedzīvotāju grupas ne pabalstus prasa, ne arī saņem, tad tādiem jāatgādina bezdarbniekiem izdotās sumas, kā arī tautas labklājības dažādi pabalsti un piemaksas, tā ap 18—20 miljonu latu apmēros. Šī milzīgā sumu galu galā sadalās starp kādiem 200.000 cilvēkiem, kamēr lauksaimniecības veicināšanas sumas sadalās starp apmēram 1.200.000 cilvēkiem.»

Autors vēl sīkāk apraksta lielo ievēribu un valsts palīdzību lauksaimniecībai Amerikas Savienotās Valstīs, kur šī palīdzība samērīgi vēl daudz lielāka nekā Vācijā.

Lai novērstu trūkumus lauksaimniecības veicināšanā Latvijā, autors nāk ar daudziem ierosinājumiem.

Nepieciešama planveidīga, apvienota agronomiskā palīdzība.

Autors aizrāda, ka trūkst apvienota likuma par lauksaimniecības veicināšanu, kas ir lielā mērā cēlonis dažādu līdzīgu organizāciju paralēlam darbam un pat krustušķērsu strādāšanai lauksaimniecības veicināšanas darbā. Šī nesaskaņotā strādāšana jānovērš. Ar šo likumu jānokārto arī raibais samistrotais mājkustoņu sugu jautājums, jādara gals lielajiem strīdiem par sugām. Likumā jānokārto arī jautājums par lauksaimniecības veicināšanas darba centralo vadību. Tāpat likumā jānokārto jautājums par pabalstiem sēklas kodināšanai, padarot sēklas kodināšanu pa pusei piespiestu. «Likumā jānoteic arī dažādo lauksaimniecības veicināšanai izdodamo naudu mazākās (minimalās) sumas. Ar to būtu novērsta ikgadus atkārtojošā kaulēšanās ieinteresēto grupu starpā un būtu arī radīts pamats iespējai ievest lauksaimniecības veicināšanas darbā noteiktību, planveidību, sistemu un kārtību. Piemēram, izmēģinājumu stacijām būtu doti droši pamati dar-

bības attīstīšanai, zinot, ka reiz noteiktiem mērķiem piepriestās sumas nevarēs ne jau ūši tikt samazinātas, ka iespējama būtu tikai viņu palielināšana. Tas pats zīmējas uz visu pārējo lauksaimniecības veicināšanas darbu. Likumā varētu uzvest arī plašu, pārdomātu, ar lauksaimniecības un valsts saimniecības vajadzībām saskaņotu planu, uz šī plana pamata tad varētu pavairot valdības pabalstus.»⁵²⁾

Par līdzšinējās saskaldītās un nesaskaņotās agronomiskās palīdzības un lauksaimniecības veicināšanas trūkumiem autors vēl saka:⁵³⁾

«Liels trūkums ir bijis un ir vēl tagad nevēlamās blakus un krustiem strādāšanas veidā. Šāda kārtība prasa liekus līdzekļus, mazina darba sekmes un iznākumu, sašķeļ lauksaimniekus, šķiež lauksaimnieku spēkus un enerģiju un gala iznākumā lielā mērā kavē un traucē īsto un patieso lauksaimniecības veicināšanas darbu.»

Lauksaimniecības izglītības jautājums.

Citi autora ierosinājumi lauksaimniecības veicināšanai ir, starp citu, šādi: Agronomisko darbinieku skaits palielināms. Lauksaimniecības fakultātei un lauksaimniecības skolām jāņem dzīvāka daļa agronomiskās palīdzības darbā. Lauksaimniecības skolu skolnieku skaits ir «pavisam bīstami mazs skaits», jo «no katrām 130 lauku saimniecībām tikai viena ir tāda, kuras nākamais saimnieks būs šādā skolā zināšanas guvis.» «Labi būtu, ja mūsu lauksaimniecības fakultātes studenti jau studiju laikā pierastu pie domām, ka Latvijā zemnieku saimniecība var uzturēt arī studētu saimnieku. Vēl labāki būtu, ja viņi jau studiju laikā izstrādātu noteiktu planu, kā vēlāk apstrādāt savu saimniecību, lai varētu pacelt ražas un ienākumus pāri par sava pagasta caurmēru.»⁵³⁾ Zemāko lauksaimniecības skolu stāvoklis uzlabojams. «Ja valsts budžets nevar dot pietiekošus līdzekļus lauksaimniecības skolām, tad mēs paliksim tikai pie skaļiem vārdiem un tukšām cerībām.» Lauksaimniecība jāieved kā mācības priekšmets lauku tautskolu augstākās klasēs.

Interesants ir šāds autora ierosinājums, kura nolūks — padarīt lauksaimniecības lietas pazīstamas arī pilsētniekiem, kas atsvešinājušies no lauku dzīves un to nepazīst. «Pilsētu skolās — pamata, vidus un aroda skolās, — jāieved mācība par lauksaimniecības svaru un nozīmi.»⁵⁴)

Karaspēkā jāierīko lauksaimniecības zināšanu kursi. Jāstājas pie veco lauksaimniecības biedrību atmodināšanas, ieliekot viņu programās un darbībā jaunu, mūsu laikiem piemērotu saturu. Jādibina vēl liels skaits lopkopības pārraudzības biedrību, arī sēkļu audzētāju biedrības, sēklas labības kodinātāju biedrības. Jāpiegriež lielāka vērība mājturības jautājumiem, jādibina mājturības biedrības. Jāiekārto katrā pagastā vismaz viena piemēra saimniecība (šāda saimniecība nebūtu parauga saimniecība, bet kopdarbībā ar agronomiskās palīdzības darbiniekiem uzņemtos darbā izmēģināt mašīnas, sēklas, jaunus paņēmienus, lai ar tiem varētu iepazīties plašākas aprindas). Jādibina lauku jaunatnes mazpulki — jauniešu gatavošanai un noārdēšanai nākamam darbam, stiprinot viņos patiku uz lauku darbu un mīlestību uz zemi. Saimnieku dēliem un meitām jāiet nokalpot pāris gadus svešās saimniecībās, vispirms iekšzemē, bet arī ārzemēs, lai pieradinātos sadzīvot ar ļaudīm un iepazītos ar jauniem darba paņēmieniem. Varētu sarīkot sacensības un godalgot augstāko piena ražību, augstākās labības ražas u. t. t. Agronomisko darbinieku stāvoklis (algu un pensiju ziņā) labāki nodrošinams. Jānorganizē centralais lauksaimniecības cenu birojs, kas savāktu pareizās cenas iekšzemē un arī ārzemēs un tās nekavējoties ziņotu lauksaimniekiem.

Augstu ražu un citu sasniegumu godalgošanu lauku saimniecībās autors uzskata par ļoti svarīgu līdzekli lauksaimniecības veicināšanas darbā. Tāpēc autors sniedz sīkus šādas atsevišķu saimniecību godalgošanas noteikumus, kādi izstrādājušies Amerikas Savienotās Valstīs, kur «meistar-saimnieku» izcelšana ļoti iemīļota un izplatīta. Sniegts arī paraugs veselu pagastu godalgošanai.

Autors aplūko vēl jautājumu par elektrības pielietošanu uz laukiem, aizrādot, ka elektrības patēriņa pa-

plašināšanai šeit būtu vajadzīgs ar valdības pabalstu elektrību salētināt, kā arī izsniegt valsts pabalstus vadu ierīkošanai.

Atsevišķo apgabalu un novadu izpētīšana.

Autors nāk ar ierosinājumu sīki izpētīt lauksaimniecības stāvokli un pamatus dažādos atsevišķos novados, kas var daudz ko dot lauksaimniecības pacelšanas darbā:⁵⁵⁾

«Mēs lielā mērā varētu veicināt mūsu lauksaimniecības uzplaukšanu un celt viņas ienesību, ja mums priekš agronomiskās palīdzības darba, priekš likumdošanas, priekš budžeta sastādīšanas, labāk nekā tagad būtu pazīstami mūsu zemes dažādie novadi un apgabali. . . . jānoskaidro arī atsevišķi saimniecību tipi, skatoties pēc tā, kas šinī saimniecībā galvenā ražošanas nozare un kādai ražošanas nozarei viņa vislabāk piemērota. Viss tas, protams, prasa ne mazumu darba, tomēr šis darbs nesīs labus augļus, jo tikai ieguvuši šo skaidrību, mēs varēsim arī visu lauksaimniecības veicināšanu nostādīt uz ciešākiem un drošākiem pamatiem un tad arī veicināšanas darbs un izdevumi nesīs īstos augļus. Pie šīs pētīšanas, noskaidrošanas, šķirošanas un grupēšanas darba pirmais uzdevums būs izzināt, kas katrā novadā atrodas, ko tur tagad dara un kādam ražošanas uzdevumam tas vislabāk piemērots un kāda ražošanas nozare tur sola vislabāko atmaksu.»

Kā pēc vajadzīga šāda atsevišķu novadu sīka izpētīšana, to autors sīkāk paskaidro vēl šādiem vārdiem:⁵⁶⁾

«... Mēs . . . jau tagad runājam par lopkopības vai piensaimniecības, cūkkopības . . . kviešu, vispār labības . . . novadiem vai apgabaliem. Runājam par novadiem ar smilts zemi un ar māla vai vidēju zemi u. t. t. Runājam arī par dārzkopības, graudkopības . . . saimniecībām. Tomēr viss tas ir tā nenoteikti . . . Mēs vēl par maz esam specializējušies šādā virzienā, mums vēl par daudz labi patīk vispārēt, tas ir, attiecināt uz visiem vienas mācības, vienu padomu, vienus un tos pašus norādījumus. Mēs vēl nesam nākuši pie atziņas, ka nav neviena tāda padoma, kas vienā laikā un vienādā mērā noderīgs visiem, kā arī, ka nav tāda līdzekļa, ar kuru vienu pašu būtu paceļama lauksaim-

niecība visā zemē. Piemēram, vai mēs nemēdzam lopkopību un piensaimniecību uzstādīt par vislabāko visai zemei un visām saimniecībām. Vai daži no mums nenoliedz graudkopības nozīmi vispārīgi, visās vietās un visās saimniecībās tādēļ vien, ka ir gan tādi novadi, kur graudkopībai nav vairs vietas. Tāpat, kā ir tādi novadi, kur lopkopībai un piensaimniecībai vēl nav vietas. Kad būsīm izpētījuši atsevišķo novadu un saimniecību tipus, tad varēsīm arī izbeigt dažkārt bīstamo vienpusību un vēl bīstamāko vispārošanu.»

Kas viss jānoskaidro šādā atsevišķu novadu izpētīšanā, to autors sīkāk paskaidro.⁵⁷⁾

«Katrā novadā derētu noskaidrot zemes un klimata īpašības un īpatnības, noskaidrot visu lauksaimniecības nozaru tagadējo stāvokli, atzīmēt ziņas par purviem, upēm, ezeriem, meliorāciju, dzelzceļiem un citiem ceļiem, par pastu, par telefonu. Atzīmēt parādus, nodokļu nastas, pārdodamo ražojumu un pērkamo priekšmetu cenas, iedzīvotāju sastāvu un tā pārmaiņas. Noskaidrot mēslu, raušu u. t. t. atmaksāšanos, tāpat arī lauksaimniecības mašīnu izplatīšanu, viņu vajadzību un piemērotību un tā saukto mechanizāciju. Tad būs jāpiegriež vērība arī lauksaimniecības un tās nozaru ienesībai, ražojumu pašizmaksai dažādos novados, saimnieku un saimniecības darba stundu skaitam, viņu atalgojumam, tāpat kā strādnieku algām, dzīves apstākļiem. Jānoskaidro būs saimniecību ienesība un cik procentu nes ieguldītais kapitāls. Jānoskaidro būs krājkasu darbība un lauksaimnieku ienākumi un ietaupījumi. . . . Lauksaimniecības ienākumu un izdevumu indeksi (rādītāji) . . . būs pārbaudāmi un aprēķināmi arī atsevišķiem apgabaliem. Jānoskaidro būs skolu, baznīcu stāvoklis. Jāizpēta būs elektrības pielietojšanas stāvoklis un iespējamība. Jāizpēta mājrupniecība.»

' Jānovērš neracionāla, izšķērdīga
saimniekošana lauksaimniecībā.

Bet K. Ulmaņa ierosinājums par lauksaimniecības izpētīšanu vēl daudz plašāks. Ierosinājums neaprobežojas ar prasību vienīgi pēc atsevišķu novadu īpatnību un vajadzību noskaidrošanas, bet tas satur arī prasību pēc daudzu svarīgu lauksaimniecības darba un saimniekošanas jautājumu noskaid-

rošanas un neracionālas, izšķērdīgas saimniekošanas novēršanas:⁵⁸)

«Tad vēl veselai jautājumu grupai būs jāpiegriež vērība... Es domāju par tām parādībām, kuras varētu nosaukt par darba spēka un materiala, enerģijas, veselības, kapitāla, ražojumu un citu mantu nevietā izlietošanu, izšķiešanu. Mēs tam neesam nekādu vērību piegriezuši, bet ja mēs sāktu šīs parādības mazliet papētīt, tad mēs pabrīnētos, cik daudz enerģijas un mantas šādā kārtā aiziet zudumā. Varētu nosaukt arī piemērus, kā mēs vēl bieži apejamies ar labību, lopu barību, ar dažādu pārpalikumu pievākšanu. Vai izzvejoto zivju sabēršana krastmalā, vai atpakaļ atlaišana jūrā nav šādas izšķiešanas piemērs? Un kā tad stāv ar netīrītās sēklas sēšanu, ar nekodinātās sēklas sēšanu, ar mākslīgo mēslu sēšanu nevietā vai nelaikā, kā stāv ar vienaldzīgo izturēšanos kūts mēslu uzglabāšanas jautājumā, mēslu izvešanā un iearšanā, virces izlaistīšanā, mašīnu neapkopšanā, sarūsināšanā. Vai lopu nepareiza ēdināšana nav izšķiešana? Un vai vislaurākā izšķiešana nav barības šķirņu un lopu sugu raibums mūsu saimniecībās? Vai mums nepietiktu ar dažām nedaudzām, atsevišķos novados vislabāk piemērotām šķirnēm un sugām? Vai tādā gadījumā ienākumi un tīrais atlikums nebūtu lielāki? Vai tad mums pašiem nav lieli un labi piedzīvojumi, piemēram, ar tīras sugas cūkām? Vai nav šķiešanās ar lielo mašīnu raibumu mūsu saimniecībās, kur it labi varētu iztikt ar 1 vai 2 markām vai tipiēm? Izšķiešana ir nepiedalīšanās koppienotavā, nepiedalīšanās pārraudzības biedrībā. Vai nav liela izšķiešana mūsu bieži vien sliktās, nepiemērotās zirgu lietas? Pakalstaigāšana viena zirga arklam un tikai diviem zirgiem ecējot? Bet pietiks. Katrā ziņā ir vērts šos jautājumus noskaidrot.»

Autors apraksta lauku saimniecību tipu noskaidrošanas rezultātus Šveicē un Austrijā.

Jūras zvejniecība un zivkopība.

Daudz vērības autors piegriezis arī zvejniecībai. Kā autors saka: «... runādami gan par mūsu jūras lielajām bagā-

tībām, kas pietamas mums gandrīz 500 kilometru garā krastā, mēs ļoti maz esam rūpējušies un darijuši, — arī valsts labvēlība nav tālu sniegusies, — lai veicinātu šo bagātību izmantošanu un lai atvērtu arī šo avotu tautas mantas un labklājības vairošanai.»⁵⁹) Autors aizrāda, ka jūras zvejniecība dod zivis par 4 miljoniem latu gadā, saldūdeņi un dīksaimniecība — 3.—3,5 milj. ls. Patērētāji pilsētās samaksā vēl daudz lielāku sumu par zivīm.

Autors aplūko zivju izlietošanu un patēriņu, novietošanu iekšzemes tirgū un eksportu, arī zivju importu. Autors piezīmē, ka «siļķu ievedumi katrā ziņā ir pārspīlēti.»⁶⁰)

Autors aplūko valsts gādību par jūras zvejniecību un zvejniekiem Vācijā, Dānijā un nāk pie slēdziena, ka zvejniecības un zivkopības labā, starp citu, jādara sekojošais:

Ar lētu kreditu jāpalīdz zvejniekiem tikt pie laivām, motoriem, tīkliem u. c. Jāpalīdz nodibināt zivju izvērtēšanas un pārdošanas kopdarbības (kooperācijas) uzņēmumus, jāieved jaunu laiku atzītie paņēmieni zivju sālīšanā un žāvēšanā, iesaiņošanā un pārvadāšanā, zivkopjiem — arī zivju audzēšanā. Jāsālētina dzelzceļu vedmaksas zivīm. Jārada iespēja zvejniekiem pašiem, atkratoties no daudziem starpniekiem, zivis piegādāt tieši patērētājiem. Jāgādā par zivju konservēšanas iespējām zvejas vietu tuvumā. Izbūvējamas zvejnieku ostas. «Jāizpēta, vai būtu izdevīgi, un tādā gadījumā jāierīko uzņēmums zivju atkritumu un lo-
mu pārpalikumu un sevišķi lēto zivju pārstrādāšanai lopbarības zivju miltos... Tas būtu līdzeklis novērst vērtību izšķērdību zvejniecībā un samazināt spēkbarības importu.» Visi zvejniecības un zivkopības kopdarbības pasākumi kreditējami un atbalstami no valsts puses, tāpat kā to dara pie koppienotavām u. c. Aizdevumi jādod arī rīcības un apgrozības kapitāliem (dažos sākuma gados jāreķina tikai 1%). Valsts budžetā paredzami lielāki līdzekļi zvejniecības un zivkopības pacelšanai. Jāierīko zvejniecības un zivkopības skolas un kursi. Jāgādā, lai zvejnieku ciemos izplatītos piemēroti blakus

nodarbošanās veidi — brīvajam laikam. «Lai paceltu zivju patēriņu iekšzemē, ... jāgādā arī par to, lai no zvejas un žāvēšanas vietām varētu ātri, ērti un lēti zivis piegādāt patērētājiem. ... Jānorīko ar valsts palīdzību autosatiksmes zivju nogādāšanai uz dzelzceļa pietātnēm no jūrmalas vietām, kur nava dzelzceļu. Tāpat jānorīko auto satiksme zivju ātrai nogādāšanai no jūrmalas uz pilsētām un nedēļu tirgiem, vietām, kuras neskar dzelzceļi». Jāpropagandē zivju un zivju ēdienu lietošana. Jāpaplašina zivju patēriņš armijā. Zivju un zivju konservu eksporta veicināšanai nepieciešama eksporta kontrole; ārzemju tirgi pamatīgi jāizpēta. Zivju eksports jānoorganizē vislabākais kopdarbības ceļā, kā tas ir izdarīts ar sviestu un bekonu. Zivju eksportā jāpielaiž tikai pilnīgi uzticamas firmas un nevar pieļaut gadījuma eksportierus un spekulantus. Likums par ievēlēmām paplašināms, ievietojot tanī arī zivis — to konservus. Ārzemju tirgi pamatīgi jāizpēta.

Kādi mērķi jāsasniedz Latvijas lauksaimniecībai.

Grāmatas beigās autors rāda to, ko Latvijas lauksaimniecība var sasniegt nākotnē, valsts varai veicinot lauksaimniecību un pašiem lauksaimniekiem strādājot savas nozares pacelšanā, rāda «Latvijas nākotni Dānijas pagātnes spogulī», salīdzinot lauksaimniecības produkciju Dānijā 1881. g. un 1924. g. Šo 43 gadu laikā govju skaits Dānijā pavairojies no 899.000 līdz 1.369.000; caurmēra piena raža no govju cēlusies no 1136 kg līdz 2900 kg, piena kopraža — no 1.440.000 t līdz 3.970.000 t, sviesta raža — no 49.000 t līdz 175.000 t, sviesta eksports — no 15.600 t līdz 123.000 tonnām.

Autors nobeidz savu grāmatu šādiem vārdiem, kas vēlreiz uzsver lauksaimniecības izšķirošo nozīmi, lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas un lauksaimniecības ražojumu saimnieciski taisnīgu cenu iekārtas ieviešanas svarīgo nozīmi visas tautas un valsts dzīvē.»⁶¹⁾

«Nobeidzot un noslēdzot šo apcerējumu par mūsu lauksaimniecības pacelšanu un nododams to lasītāju laipnai un lēnīgai ievērībai, es gribētu teikt sekošo:

Lauksaimniecības uzplaukums ir allaž un visur nesis sev līdz rūpniecības un visas saimnieciskās dzīves uzplaukumu. Tam pierādījumus lielā skaitā dod daudzas zemes un arī mūsu dzīve. Lauksaimniecības uzplaukums nava domājams bez saimnieciski taisnīgām cenām par lauksaimniecības ražojumiem. Diemžēl, šai prasībai ir daudz pretinieku, tomēr visa pasaules vēsture rāda un māca, ka nekad un nekur nekāds ļaunums nava cēlies, ja zemnieks ir varējis saņemt saimnieciski taisnīgas cenas, bet gan otrādi — katra tauta, kas to zemniekam ir liegusi, ar to ir iezīmējusi savas panīkšanas sākumu. Jo neviena tauta nekad nevar palikt vesela un stipra, ja vājināts top viņas sākums un mūža pamats — zemnieks.

Šinī apcerējumā ir uzrādīti un noskaidroti līdzekļi un paņēmieni, kā lauksaimniecību veicināt, pacelt un padarīt ienesīgu. Centīsimies katrs darīt savu pienākumu savā vietā un savā darbā, lai mūsu lauksaimniecība patiesi varētu nostāties uz droša ienesības un attīstības pamata, tā ka lai visu ražu un ražības divkāršošana neprasītu vairāk par 25 — 30 g. un lai no skaidrā atlikuma ietaupījumiem sakrātos lauksaimniecībā pašai savs kapitāls. Tad viņa jutīsies stiprāka un brīvāka, bet arī vēl vairāk viņa tad varēs darīt mūsu valsts Latvijas sargāšanas un stiprināšanas labā.»

Tāds ir šis lielais, pirms 10 gadiem izstrādātais, Latvijas lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas plans. Gan parādījušies Latvijas literatūrā dažādi apcerējumi un raksti par lauksaimniecības ekonomikas un tehnikas jautājumiem, bet K. Ulmaņa darbs ir vienīgais, kas aptver visas lauksaimniecības nozares un visus mūsu agrarpolitikas jautājumus. Darbs aptver visas sarežģītās zemkopja dzīves un darba savstarpējās sakarības un sakarības ar pārējo tautsaimniecību. Nekas te nav aizmirsts, viss apsvērts, izkalkulēts, pamatots, pierādīts.

Argumentācija visur skaidra, vienkārša, pārliecinoša un šo uzskatu pretiniekus sadragājoša. Šis visaptverošais enciklopediskais darbs satur milzīgu skaitu dažādu ierosinājumu, ieteikumu, apsvērumu un planu visādu lauku darba un lauku dzīves trūkumu novēršanai. Un šie plāni nav palikuši tikai uz papīra, grāmatā, bet ar smagu politisku cīņu palīdzību planu autors ļoti plašos apmēros panācis arī to izpildīšanu. Kārļa Ulmaņa lielais lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas plans ir realizēts un vēl tagad turpinās tā izpildīšana. Šo izpildīšanu rāda Latvijas saimnieciskā vēsture 1929. — 1939. g., pēdējo desmit gadu laikā. Šai laikmetā lauksaimniecības darbs tiešām nodrošināts, pakāpeniski izbūvējot lauksaimniecības ražojumu cieto cenu sistemu, nodrošinot ražotājiem saimnieciski taisnīgas cenas, sagādājot lauksaimniecības ražojumiem visplašākos tirgus. Graudkopībai nodrošināts ienesīgums un šī nozare pavisam īsā laikā ļoti paplašinājusi savu ražošanu un apgādājusi Latvijas iedzīvotājus ar visu nepieciešamo maizes labību, tā ka bijis iespējams iztikt bez agrākajiem lielajiem maizes labības ievēdumiem. Apvienota agrāk saskaldītā un nesaskaņotā agronomiskā palīdzība, kas stipri veicinājis lauksaimniecības straujāku progresu. Apvienotas koppienotavas un arī citas kopdarbības organizācijas. Kopdarbība vispusīgi dziļi reformēta. Plašos apmēros uzsākta laukstrādnieku dzīvokļu izbūve. Stipri paplašināta mašīnu pielietošana lauksaimniecībā. Centralizēts vienā vietā mākslīgo mēsļu imports. Apvienots sviesta eksports. Ierīkota un plaši attīstīta zivju pārvadāšana valsts automobiļos no jūrmalas uz patēriņa vietām un sniegta arī visāda cita valsts palīdzība zvejniecībai. Un tā tālāk. — Kārļa Ulmaņa lielā lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas plāna izpildīšanai bijusi ārkārtīgi liela nozīme visā Latvijas saimniecības attīstībā.

IX.

Latgale.

Savā lielajā grāmatā par lauksaimniecību 1929. gadā Kārlis Ulmanis īpašu vērību piegriezis arī «tālumniekiem», t. i. iedzīvotājiem un vispirms lauciniekiem, kas dzīvo apgabalos, no kuriem grūtāki sasniedzamas (lielāka attāluma, dzelzceļu trūkuma, šoseju trūkuma u. c.) valsts centralās vietas, kur dzīve rit straujāki. «Šie apgabali . . . lielākā vai mazākā mērā atgriezti no vienas vai otras izdevības un iespējamības, kas vieglāk pieietamas dažu pārējo apvidu iedzīvotājiem.»¹⁾ Tālumnieku novadu īpatnība ir «vai nu mazākais saimnieciskais uzplaukums vai vismaz daudz grūtākais darbs un smagāka cīņa savu saimniecību pacelšanā, savas iztikas iegūšanā un garīgās dzīves izkopšanā.» Šādi tālumnieki ir Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē; tie ir arī jūras zvejnieki visā Latvijā; bez tam — Latgale.

Sevišķu vērību autors piegriež plašajam un īpatnējam Latgales apgabalam, sniedzot arī dažādus statistiskus datus un aprēķinus par šī apgabala saimniecisko dzīvi, svaru Latvijas tautsaimniecībā un tā saimnieciskām atšķirībām, salīdzinot ar pārējiem apgabaliem. Autors nāk pie slēdziena, ka, «ja jau Latvija ir vispāri zemkopības valsts, tad Latgales apgabalā vēl jo sevišķi tas apstiprinās, un visas dzīves uzplaukums var sākties un tam arī jānāk no lauksaimniecības, Latgales saimnieciskai labklājībai un garīgai gaismai jānāk no zemes, no pašu rokām apstrādātās un koptās zemes.»²⁾

Kā piemērus, kuriem sekot derētu Latgalei, autors min Dāniju, Rītrūsijas provinci Vācijā, Holandi un Beļģiju, — kur saimniecības pa lielākai daļai samērā mazas, tāpat kā Latgalē. «Es izmeklēju šos piemērus, lai rādītu, ka Latgales saimniecību mazā platība nebūt nav kavēklis lauksaimniecības augstai kulturai.»³⁾

Latgales lauksaimniecības stiprā puse un lielā priekšrocība ir «viņas pārbaģātās, tagad uz savas zemes ļoti maz izlietotās, paša zemes īpašnieka un viņa mājās dzīvojošo piederīgo darba rokas.»⁴⁾

Autors nāk ar daudziem ierosinājumiem Latgales lauksaimniecības pacelšanas darbā un pamato šos ierosinājumus. «Pēc mana ieskata, Latgalei visvajadzīgākais ir pacelt ražas tik augstu, lai varētu saražot sev pārtiku un lai nebūtu ne maizes, ne kartupeļu trūkums. Jo tagad trūkst šo pamata produktu, par gaļu, pienu, sviestu jau nemaz nerunājam». Bet, lai to panāktu, Latgalei jāatmet vecie, nederīgie darba paņēmieni, piem., sirpja vietā labības ievākšanai jālieto visur izkopts; arī zemes apstrādāšanas rīki Latgalē nepilnīgi.

Tā kā latgalieši stipri pieticīgi un vienaldzīgi pret dienas vajadzībām virtuvē un istabā, jāņem palīgā stiprāki līdzekļi, «tādi, kas spētu dot jaunu sparū un gribu.» Tāds līdzeklis būtu tirgu sagādāšana pārdodamiem Latgales lauksaimniecības ražojumiem. «Tiklīdz, kā arī Latgales lauksaimnieks varētu sākt kārtīgi pārdot savus ražojumus un varētu tos pārdot pret skaidru naudu un varētu saņemt pienācīgu cenu — tad sāktos arī lauksaimniecības strauja uzplaukšana.»⁶⁾ «Ja būs nokārtots tirgus, ja nāks nauda, tad sāks klausīt arī padomu devējiem un pamācītājiem — citādi nekā liels neiznāks.»⁷⁾

Tādēļ jāpaplašina un jāuzlabo Latgalē piensaimniecība un lopkopība, dibinot pārraudzības biedrības, krejošanas punktus (pēc iespējas katrā sādžā), centrālsviestnīcas, arī eksportkautuvi bekona cūkām. Nepieciešama āboliņa lauku paplašināšana. Sevišķi piemērota Latgales apstākļiem vistkopība un olu ražošana; jānoorganizē olu savākšana. Lielāka vēriba piegriežama augļu dārziem.

«Ļoti labi būtu, ja Latgale savu tīrumu un pļavu ražu pacelšanas nolūkā sāktu piegriezt pelnīto ievēribu kūts mēslu apkopšanai, uzkrāšanai un uzglabāšanai.»⁸⁾ Liela nozīme meliorācijai. Vēlams pavairot lauksaimniecības skolu skaitu Latgalē; jāpasteidzina Latgalē lauksaim-

niecības zināšanu izplatīšana. Mašīnu koplietošanas punkti sevišķi ieteicami Latgalei («katra koptienotava jau arī nekas vairāk nav, kā speciali izveidots mašīnu koplietošanas punkts»).

Jāatvieglo Latgalei satiksme ar Rīgu — galvenā kārtā — preču sūtīšana uz Rīgu un preču saņemšana no Rīgas.

Lai mīkstinātu zemes trūkumu Latgalē, galvenā lieta būtu Latgales lielo purvu nosusināšana (to tagad ap 100.000 ha). Ja tos nosusinātu, tur varētu nodibināties kādas 20.000 jaunsaimniecības. Nosusināšana izmaksātu kādus 15—20 milj. ls; vislabākais te būtu ārējais aizņēmums šādam mērķim.

Latgalē jāierīko piemēra saimniecības. Sēklas apmaiņšana vien jūtami paceltu ražas.

«Ja Latgale patiesi grib pieredzēt savas lauksaimniecības strauju pacelšanu visās nozarēs, tad viņai būtu jāķerās tomēr pie stingrākiem līdzekļiem, jārauga atsevišķos saimniekus mazliet piespiest un negaidīt vienīgi uz viņu labprātību.»⁹⁾ Derīga visādās lauksaimniecības nozarēs zināma «lēnīga piespiešana».¹⁰⁾

Svarīga būtu mājrupniecības izkopšana Latgalē, jo Latgalē katrā saimniecībā dzīvo liels skaits cilvēku, kuriem nepietiek darba lauksaimniecībā. Mājrupniecībā pagatavotu dažādus priekšmetus pašu lauksaimnieku vajadzībām un arī pārdošanai.

Jāuzlabo linkopība Latgalē, jo lini ir galvenais Latgales lauksaimnieku naudas ieņēmumu avots. Jāpaceļ zināšanas par linkopību, jādibina Latgalē linkopības skola, jāriko kursi u. t. t., jāceļ linu ražas, jāpaceļ linu cenas. Linu malšana un kulstīšana ir Latgalei piemērota mājrupniecība ziemas mēnešos.

X.

Lauksaimniecības un vispārējā saimnieciskā krīze 1930.—1933. g.

Lauksaimniecības stāvoklis līdz 1930. g.

Lauksaimniecības stāvoklis Latvijā pirmajos valsts pastāvēšanas gados bijis ļoti grūts, jo pēc pasaules kara un brīvības cīņām nekādu krājumu, ietaupījumu un naudas līdzekļu lauksaimniekiem vairs nebija, bet saimniecības bija stipri izpostītas. Bija jāatjauno milzīgs skaits izpostīto ēku un tāpat jāceļ liels skaits ēku arī jaunsaimniecībās; vajadzēja atkal ieaudzēt lopus un atjaunot nedzīvo inventaru. Lauksaimniecības ēku būvē ieguldīti pēckara gados simtiem miljonu latu. Stipri iespaidoja lauksaimnieku stāvokli lauksaīrādnieku algu celšanās:¹⁾ no 236 ls 1921. gadā gada puīša alga sakāpa līdz 385 ls 1923. g., 488 ls 1924. g., 569 ls 1926. gadā, 563 ls 1927. gadā, tā tad cēlās par 140%. Turpretim lauksaimniecības ražojumu cenas šai pašā laikā cēlās daudz mazākos apmēros. Piem., sviesta cena sīktirdzniecībā Rīgā 1927. gadā bijusi tikai par 46%, svaigas cūkas gaļas cena — par 19%, liellopu gaļas — par 65%, olu cena — par 8% augstāka nekā 1921. gadā. Bet rudzu un kviešu cena bijusi pat par 18% zemāka, auzu un miežu cena — par attiecīgi 4% un 6% zemāka nekā 1921. gadā (Latvijas lauksaimniecība 1928. gadā, 129.—130. lapp.). — Jāpiezīmē gan, ka salīdzinājumi ar 1921. gadu nevar būt gluži precīzi, jo tanī gadā Latvijas naudas (rubļa) kurss nebija stabils, bet gan stipri grozījās.

Laukaugu ražas bija ļoti svārstīgas. Svarīgiem laukaugiem bija vāja raža sevišķi 1923. gadā, pa daļai arī 1924. gadā, 1926. gadā un visvairāk — 1928. gadā — plūdu un pārmērīga slapjuma laikā. Piem., 1923. gadā miežu, auzu, kartupeļu raža bija ļoti zema, tāpat siena raža; bez tam siena un āboliņa ražas kvalitāte bija daudz zemāka nekā ci-

tus gadus. 1926. gadā rudzu raža bija tikai 6,17 kvint. no 1 ha un kopraža — 155.000 t, salīdzinot ar 315.000 t 1925. g.; kviešu raža tāpat bija toreiz zema, arī dažu citu augu raža. Jau 1927. gadā vasarāju labību raža no 1 ha ir ārkārtīgi zema (tikai 7.kvint. miežiem un 5,8 kvint. auzām), bet pa daļai vēl daudz zemāka šī raža ir nākošajā 1928. gadā — attiecīgi tikai 4,9 kvint. un 6,1 kvint. Miežu kopraža kritās no 189.000 t 1926. gadā līdz 130.000 t 1927. gadā un 71.000 t 1928. gadā; auzu raža — no 276.000 t 1926. g. līdz 177.000 t 1927. gadā un 146.000 t 1928. gadā. Kartupeļu raža šinīs pašos gados kritās no 1.013.000 t līdz 717.000 t un 314.000 t. Lai gan linu sējumu platība nemazinas, bet vēl pieaug šai laikā, tomēr linu šķiedras ražas ļoti zemas: tās samazinas no 25.300 t 1926. gadā līdz 18.600 t 1927. g. un 14.600 t 1928. gadā. Arī maizes labības ražas 1928. gadā bijušas zemas. Bez tam 1928. gada neražas dēļ samazinājās mājlopu skaits, jo trūka lopbarības.

Biezās neražas nodarīja lauksaimniekiem smagus zaudējumus — desmitiem miljonu latu gadā. Bet lauksaimniecības ražošanas izdevumi stipri pieauga. Lai gan pavairojās lauksaimniecības produkcija, arī sviesta eksports (no nulles līdz 18.400 t par 58 milj. ls 1930. gadā), tomēr arvien vairāk pieauga arī lauksaimnieku parādi — līdz 327 milj. ls 1932. gada sākumā.²⁾ Lauksaimniecības ražošanai toreiz nebija arī nekādas vai gandrīz nekādas aizsardzības un valsts pabalsta: nebija aizsardzības pret ārzemju lauksaimniecības ražojumu konkurenci ar iekšzemes lauksaimniecības ražojumiem Latvijā; nepastāvēja lauksaimniecības ražojumu tirgus un cenu regulēšana; nebija nekāda pabalsta arī lauksaimniecības ražojumu eksportam.

Šādus lauksaimniecības darba ražošanas un ienesīguma apstākļus centās labot un par to politiski cīnījās Kārlis Ulmanis, gan ar labības ievadmitu propagandēšanu, gan citādiem līdzekļiem. Viņš norādīja uz lielo principālo starpību lauksaimniecības un rūpniecības stāvoklī šai ziņā, jo rūpniecības ražošana bija pa lielākai daļai stipri aizsargāta pret ārzemju rūpniecības preču konkurenci ar ievadmitu palīdzību. K. Ulmanis arvien un visur noskaidroja un uzsvēra arī lauksaimniecības un tās labklājības un ienesīguma ārkārtīgo un izšķirošo nozīmi priekš visas tautas un valsts.

Lauksaimniecības krīze 1930.—1933. g.

Bet vēl daudz grūtāki laiki atkal pienāca lauksaimniecībai jau pēc pāris gadiem pēc lielās 1928. gada neražas. Lauksaimniecības stāvoklis stipri atkarīgs no lauksaimniecības ražojumu cenām ārzemju tirgos — tanīs valstīs, uz kurām eksportē Latvijas ražojumus. 1930.—1933. g. no Latvijas eksportēto lauksaimniecības ražojumu cenas ļoti kritušās. Iemesli tam bijuši: 1) vispārējais jēlvielu un pārtikas vielu cenu sabrukums pasaules tirgos minētajā laikā; 2) Anglijas un citu valstu naudas kursa pazemināšana, kas padarīja ieņēmumus no Latvijas eksporta precēm, latos rēķinot, daudz mazākus nekā agrāk, jo Latvija apmēram piecus gadus pēc Anglijas naudas kursa pazemināšanas 1931. gada rudenī lata kursu uzturēja agrāko. Tādēļ angļu mārciņa, kas līdz 1931. gada rudenim maksāja Rīgā ap 25 ls, vēlākos gados noslīdēja līdz apm. 15 ls. Sekas tam bija Latvijas eksportieru ieņēmumu (latos rēķinot) liela krišanās, jo šo preču cenas angļu mārciņās ievērojami necēlās, bet palika bez sevišķām pārmaiņām.

Rēķinot pēc ārējās tirdzniecības statistikas, par 1 metrisko tonnu (1000 kg) eksportētā sviesta Latvijas eksportieri ārzemēs ieguva caurmērā: 1928. gadā — 4037 ls, 1929. gadā — 3971 ls, 1930. gadā — 3137 ls, 1931. gadā — 2511 ls, 1932. gadā — 1666 ls, 1933. gadā — 1350 ls, 1934. gadā — 916 ls. Tātad no eksportētā sviesta cenas, kāda iegūta 1928. gadā, 1934. gadā bija atlikusi vairs tikai nepilna ceturtā daļa, tikai 23%. Cik lieli bijuši Latvijas zaudējumi no sviesta cenu krišanas, rāda šāds salīdzinājums: 1929. gadā eksportētas 14.830 t sviesta par 58,8 milj. ls, bet 1934. gadā — 15.701 t par 14,4 milj. ls. Gandrīz par to pašu sviesta daudzumu kā 1929. gadā saņemts 1934. gadā no ārzemēm par 44 milj. ls mazāk. Lieli zaudējumi Latvijai radušies no sviesta importa kontingentēšanas Vācijā, kas ļoti samazināja Latvijas sviesta eksportu uz Vāciju un spieda pārdot šo sviestu citos tirgos — sevišķi Anglijā, kur iegūtās cenas bija stipri zemākas nekā Vācijā.

Arī par eksportēto bekonu Latvija ieguvusi 1929. gadā

1866 ls tonnā, bet 1930. gadā — 1555 ls, 1931. g. — 1002 ls, 1932. gadā — tikai 766 ls. Tāpat par eksportētiem līniem iegūtā caurmēra cena kritusies no 2120 ls tonnā 1928. gadā līdz 1260 ls 1930. gadā un 620 ls 1932. gadā.

Līdz ar cenu krišanu eksportētiem lauksaimniecības ražojumiem, ļoti pazeminājās šo produktu cenas iekšzemes tirgū — pilsētās, jo šīs pēdējās cenas atkarīgas no cenām ārzemēs, tāpēc, ka ļoti liela daļa Latvijā ražotā piena (sviesta veidā) un citu produktu, sevišķi linu, — tiek eksportēta. Lauksaimniecības ražojumu cenas³⁾ siktirdzniecībā caurmērā Latvijas pilsētās kritušas šādi: cūkas gaļai — no 2,21 ls kilogramā 1929. gadā līdz 0,79 ls 1932. gadā, liellopu gaļai tanī pašā laikā — no 1,19 ls līdz 0,50 ls, pienam — no 22 sant. līdz 13 sant. litrā, sviestam (nesālītam) — no 3,53 līdz 1,78 ls kilogramā.

Lauksaimniekiem kaitēja arī tas, ka importētās maizes labības cenas 1929.-30. g. ļoti krita: 1 tonnas importēto rudzu vērtība (t. i. uz ārzemēm samaksātā summa, pēc ārējās tirdzniecības statistikas) bija 1929. gada jūlijā 209 ls, bet, pakāpeniski krizdama, 1930. gada jūlijā tā bija vairs tikai 107 ls un decembrī — 99 ls. Arī tas apdraudēja vietējai labībai ne tikai cenu, bet iznīcināja arī pašu pārdošanas iespēju (rudzu muitas nepastāvēja).

Lauksaimnieku ieņēmumi no pārdotiem produktiem (piena, sviesta, gaļas, līniem u. c.), cenu krišanās dēļ 1931. gadā bijuši, salīdzinot ar 1930. gadu, par apm. 60 milj. ls mazāki.⁴⁾ Cenu krišanās turpinājusies arī 1932. gadā, kad lauksaimnieku ieņēmumi no pārdotiem produktiem bijuši vēl par 30 milj. ls mazāki nekā 1931. gadā, vai par 90 milj. ls mazāki nekā 1930. gadā.

Naudas ieņēmumu krišanās par 30—40% ļoti iespaidojusi lauksaimnieku pirkšanas un maksāšanas spēju. Sevišķi tādēļ, ka pērkamo rūpniecības ražojumu cenas, laukstrādnieku algas, arī lauksaimnieku parādu un procentu maksājumi, — visi šie lauksaimnieku izdevumi nepazeminājās no sākuma nemaz vai arī tikai daudz vēlāk un daudz mazākos apmēros, nekā bija kritušās lauksaimniecības ražojumu cenas un lauksaimnieku naudas ieņēmumi. Tanī pašā laikā, kad lauksaimniecības ražojumu cenas bija kritušas pa lielākai daļai par 50—60—70%, rūpniecības ražojumu sīk-

tirdzniecības cenas pilsētās 1931.-32. g. pazeminājās: dzelzij — tikai par 10⁰%, skārdam — 20⁰%, arklu lemešiem — 10⁰%, izkaptīm — 9⁰%, pakavu naglām — 14⁰%, logu stikliem — 8⁰%, petrolejai — 22⁰%, veļai — 16⁰%, ādas apaviem — 25⁰%, superfosfatam — 30⁰%, siļķēm cena palika uz vietas, cukuram un tabakas precēm — pat cēlās. Arī lauksaimnieku algas (naudā) 1931. gadā palika vēl bez pārmaiņām un tikai 1932. gadā pazeminājās par trešdaļu (kopā par apm. 11 milj. ls gadā). Tāpat lauksaimnieku parādu procentu nomaksā un kapitāla atmaksā no sākuma nekādi atvieglojumi lauksaimniekiem netika piešķirti.

Krize rūpniecībā, tirdzniecībā, transportā, valsts finansēs 1931.— 1933. g.

Šādos apstākļos lauksaimnieku iepirkumi piepeši samazinājās. Tas sakāms par lauksaimniecības mašīnām, mākslīgiem mēsliem, būvmateriāliem, dažādām dzelzs precēm, apģērbu, apaviem, dažādu ražošanas un mājsaimniecības inventāru un daudzām citām rūpniecības precēm. Šī iemesla dēļ samazinājās darbi rūpniecībā, sašaurinājās apgrozījumi tirdzniecībā, samazinājās dažādu preču pārvadājumi pa dzelzceļiem. Rūpniecības uzņēmumi bija spiesti savu darbību sašaurināt un daļu savu darbinieku atlaist, tas pats notika tirdzniecībā un citās nozarēs. Strādnieku un ierēdņu algas pazeminājās.

Rūpniecības darbību krīzes gados ievērojami sašaurināja vēl koku materiālu eksporta sabrukums: 1929. gadā eksportētas 1.095.614 t, 1930. g. — 1.004.754 t, bet 1931. gadā — tikai 567.147 t, 1932. g. — 505.151 t; no agrākā koku eksporta 1931. un 1932. gadā atlikusi tikai puse. Par eksportētiem koku materiāliem iegūta no ārzemēm 1932. gadā par apm. 50⁰% mazāka cena nekā 1929.-1930. g. Tas iespaidojis arī kokrūpniecības darbību: nodarbināto personu skaits šeit samazinājies no caurmērā 13.980 1929. gadā līdz 8.579 — 1932. gadā, par vairāk kā 5.000. Bez tam koku eksporta un kokrūpniecības sašaurināšanās ļoti samazinājusi darba iespējas desmitiem tūkstošu personu koku nociršanas un sagatavošanas darbos mežā, pie koku izvešanas no meža, koku pludināšanā pa upēm. Koku materiāli ir arī lielākais

dzelzceļu preču pārvadājumu postenis Latvijā. Tādēļ koku eksporta samazināšanās par 50% nodarīja arī dzelzceļiem lielus zaudējumus. — Rūpniecības krīzes iemeslu kopumā zinama nozīme bijusi arī tam apstāklim, ka krīzes gados izbeigušies Krievijas pasūtījumi Latvijas rūpniecības uzņēmumiem (uz Latvijas-Krievijas 1927. gada tirdzniecības līguma pamata), kuru izpildīšana 1928.—1930. g. deva darbu kopā kādiem 3000—3500 rūpniecības darbinieku.

Šādos apstākļos, kad sašaurinājās ražošana un radās plašs bezdarbs, arī tirdzniecības apgrozījumi mazinājās. Ārējā tirdzniecībā koku materiālu eksports (daudzuma ziņā) samazinājās par 50%, arī sviesta eksports, pastāvot ļoti zemām cenām, 1933. gadā samazinājās par 3000 t, no 18.598 t 1932. gadā līdz 15.646 t 1933. gadā. Vēl daudz vairāk samazinājās linu eksports, jo linu sējumu platība,⁵⁾ pastāvot zemām linu šķiedras cenām, bija samazinājusies no 68.700 ha 1928. gadā līdz 31.700 ha 1932. gadā. Ieņēmumi no eksportētām precēm ārkārtīgi samazinājās, jo arī par šīm precēm ārzemēs iegūtās cenas galīgi sabruka. Šādos apstākļos ļoti sašaurinājās arī preču imports. Eksporta vērtība kritās no 274 milj. ls 1929. gadā līdz 82 milj. ls 1933. gadā un imports šai laikā — no 362 milj. ls līdz 92 milj. ls. No ārējās tirdzniecības apgrozījuma atlika tikai ceturtdaļa daļa (preču daudzumā kritiens bija mazāks).

Latvijas slimo kasēs (kur apdrošināti visi algotie darbinieki, izņemot tikai laukstrādniekus un valsts darbiniekus) 1930. gadā dalībnieku skaits bija vidēji 180.000, bet 1932. gadā — tikai vairs 140.000. Apm. 40.000 rūpniecības, tirdzniecības un citu nozaru darbinieku bija savu darbu zaudējuši un palikuši par bezdarbniekiem.

No visa tā cieta arī valsts finanses. Valsts ieņēmumi stipri samazinājās, jo lielākā daļa nodokļu pamatojās uz tautas pirkšanas spējas. Ja apliktās preces mazāk pērk, tad samazinas arī valsts ieņēmumi no attiecīgajiem nodokļiem. Bez tam importa ierobežošanas dēļ un dažu vietējās rūpniecības un lauksaimniecības nozaru produkcijas veicināšanas dēļ — ļoti samazinājās daži svarīgi ievadmitu posteņi, piemēram, agrākie ieņēmumi no importētiem kviešiem, kokvilnas, vilnas un zīda audumiem

u. c. No 195 milj. ls 1929.-30. gadā valsts ieņēmumi kritās līdz 129,5 milj. ls 1933.-34. g., par trešdaļu. Valsts ieņēmumu krišanās samazināja ikgadējos valsts kapitāla ieguldījumus un valsts aizdevumus privatām saimniecībām — dažādām būvēm u. c. Arī tas samazināja būvniecības apmērus Latvijā. Bez tam valsts ieņēmumu krišanās dēļ budžeti vairākus gadus noslēdzās ar deficītu, kas spieda iztērēt agrākos laikos uzkrāto valsts rezerves fondu.

Tāda īsos vārdos bija saimnieciskā krīze 1930.—1933. g., kuras apkarošanas planu izstrādāja Kārlis Ulmanis un kuras pārvarēšana bija liels Kārļa Ulmaņa un vēlāk viņa neatkarīgās nacionālās valdības uzdevums un arī sasniegums.

Šī lielā pasaules saimniecības krīze, kas izpaudās arī Latvijā, plosījās trīs, pa daļai četrus, piecus gadus. Šai laikā (1929. — 1932. — 1934. g.) smagi cieta visas pasaules lauksaimnieki no savu ražojumu cenu krišanās, nepanesama kļuva viņu parādu nasta, rūpniecība visur ārkārtīgi sašaurināja savu darbību, neskaitami rūpniecības, tirdzniecības, kredīta uzņēmumi bankrotēja, cenas vispārīgi sabruka, pasaules tirdzniecības apgrozījumi kritās daudzumā par trešdaļu, pēc preču vērtības — par divām trešdaļām. Radās visļaunākais krīzes posts — ārkārtīgais bezdarbs⁶⁾: no 9 miljoniem 1929. gadā bezdarbnieku skaits pasaulē pavairojās līdz 15 miljoniem 1930. gadā un sasniedza 30 miljonu 1933. gadā. Arī ilgus gadus pēc tam bezdarbs daudzās valstīs bija vēl ļoti liels un dažās lielās valstīs tas tāds ir vēl mūsu dienās.

XI.

Jauni lauksaimniecības aizsardzības projekti un ierosinājumi 1930.—1933. g.

Sākoties 1929.—1932.—1933. g. pasaules saimnieciskai krīzei, kad lauksaimniecības ražojumu cenas pasaules tirgos stipri pazeminājās, kas ļoti iespaidoja arī Latvijas lauksaimnieku ieņēmumus, jo kritās cenas arī Latvijas lauksaimnieku pārdotiem ražojumiem, kā eksportētiem, tā arī iekšzemē patērētiem, — Kārlis Ulmanis uzsāk vairāku gadu ilgu neatlaidīgu cīņu par lauksaimniecības aizsardzību, par lauksaimniecības produkcijas un lauksaimniecības ražojumu eksporta uzturēšanu. Un ne tikai par lauksaimniecības glābšanu, bet arī par visas Latvijas tautsaimniecības pasargāšanu no sabrukuma un lieliem zaudējumiem.

Jau 1929. gadā — pasaules saimnieciskās krīzes priekšvakarā vai pašā sākumā — iznākušajā lielajā agrarpolitiskajā darbā «Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību» K. Ulmanis nācis ar daudziem ierosinājumiem lauksaimniecības ienesīguma pacelšanai. Šo darbu turpina jauns papildu darbs, kas iznācis 1930. gadā — «Lauksaimniecības aizsardzība jaunajos Saeimas likumprojektos». Šis darbs veltīts speciāli jaunās lauksaimniecības krīzes apkarošanai.

Šinī darbā autors uzsver jaunus nelabvēlīgos apstākļus lauksaimniecībā, kas radušies pēdējos mēnešos:¹⁾

«Nekad vēl lauksaimnieki nebija izrādījuši tik dzīvu vēlēšanos redzēt lauksaimniecības aizsardzības jautājuma nokārtošanu, kā šinī pavasarī. Un tas arī saprotams: linu cenas zemas, labības, sevišķi rudzu un kviešu cenas, nokritušās nepieredzēti zemu, sviesta cenas krīt bez apstājas un arī bekona cenas sāk lēni slīdēt uz leju. Turpretī neviens neredz nekādas zīmes, kas

norādītu uz ražošanas izdevumu samazināšanos. Tādos apstākļos dabīgi arvienu pieaug to skaits, kas atzīst, ka ir pienācis laiks valsts varai teikt savu spēcīgu vārdu un likumdošanas ceļā nodrošināt lauksaimniecībai, kas nonākusi grūtībās bez pašas vainas, saimnieciski taisnīgas cenas, tādas cenas, kas vismaz atmaksātu ražošanas izdevumus. Jo citādi, ja lauksaimniekam jāražo un jāstrādā, un pastāvīgi jāpiemaksā klāt, tad tas nozīmē lēnāku vai ātrāku izputēšanu.

Noskaidrojas un nostiprinās arvien plašākās aprindās uzskats, ka lauksaimnieks viens vairs nespēj cīņu izturēt un ka jo drīzi jāatrod jauni ceļi ražošanas aizsardzībai arī lauksaimniecībā, jāatrod jauni ceļi lauksaimniecības nostiprināšanai un nodrošināšanai. Mūsu rūpniecība visās viņas nozarēs ir baudījusi aizsardzību visā Latvijas pastāvēšanas laikā. Pastāvot šai labvēlībai, vispirms kā muitām un muitas atmaksām uz eksportprecēm, rūpniecība ir varējusi attīstīties, un dažas nozares uzrāda pat ļoti krāšņus panākumus. Protams, ka rūpniecības ražojumu muitas pacēla šo ražojumu cenas, un tādā ziņā visi patērētāji nesa zinamus upurus rūpniecības nodrošināšanas labā. Savu daļu, un dažreiz stipri jūtamu daļu, rūpniecības un rūpniecības strādnieku labā nesa arī lauksaimniecība. Tāpēc lai neviens nebrīnās, ja tagad lauksaimniecības labā būs jānes zinami upuri arī citiem. Rūpniecībai pietika ar muitām, bet pēdējā laika notikumi ir pierādījuši, ka lauksaimniecības ražojumu pasaules tirgus ir nonācis lielā nekārtībā un ka lauksaimniecības nodrošināšanai ar muitām vien vairs nepietiek — še jāmeklē citāda izeja.»

Pie jau izcīnītām un nodrošinātām cukurbiešu un linu cenām un cukurbiešu audzēšanas un linkopības jautājumiem autors sīkāk nepakavējas. Cietās cenas šiem abiem lauksaimniecības ražojumiem jau noteiktas ar attiecīgiem likumiem, pie kam linu cenas, kādas saņem zemkopji, nav pazeminātas, lai gan linu cenas pasaules tirgū stipri kritušās kādēļ vajadzīgas piemaksas no valsts puses.

Apcerējums veltīts galvenā kārtā jaunajiem likumprojek-

tiem par bekona, sviesta un maizes labības tirgu un cenu nokārtošanu, šo likumprojektu nepieciešamības paskaidrošanai un pamatošanai.

Sviesta eksporta veicināšana.

Autora izstrādātais «likums par sviesta eksporta veicināšanu» paredz, ka, gadījumā, ja 1. šķiras eksporta sviesta cena Rīgā trīs gadu laikā, skaitot no 1930. gada 1. aprīļa, nokristos zem 3,60 ls par kilogramu, tad starpību starp šo garantēto cenu un faktisko cenu sedz zemkopības ministrija no valsts budžeta līdzekļiem, izmaksājot šīs sumas pienotavām un tās atkal tālāk piena ražotājiem.

Autors paskaidro, ka piena ražošanas pašizmaksa pēc lauksaimniecības grāmatvedības datiem 1927.-28. g. bijusi caurmērā ap 13,7 sant. kg. Pieņemts tādēļ (un vēl pamatojoties uz dažiem citiem aprēķiniem), ka piena ražotājiem par pienotavās nodoto pienu vajadzētu saņemt vismaz 12 sant. litrā. Tā kā uz 1 kg sviesta iziet ap 25 litri piena, tad pie 12 sant. litrā tas satāda 3 ls par kg sviesta. Bet sviesta izgatavošana pienotavās izmaksā ap 60 sant. kilogramā. Tādēļ pienotavām jādabū par sviestu 3,60 ls, lai varētu piena ražotājiem izmaksāt 3 ls par kilogramu.

Autors sīki motivē un paskaidro, kāpēc, uzstādot par mērķi piena un sviesta ražošanas pašizmaksas samazināšanu, šo mērķi tomēr nevar sasniegt tūlīt, īsā laikā, bet visdrīzākais tikai pēc dažiem gadiem; ka ir daudzi svarīgi apstākļi (kas nav uzreiz grozāmi), kas sadārdzina sviesta izgatavošanu Latvijā un samazina Latvijai šai ziņā konkurences spējas pasaules tirgū. «Tādēļ arī, ja iznāk negaidīts cenu sabrukums, tad pārejas laikam, dažiem gadiem... nepieciešams valsts atbalsts, lai piensaimniecība neienesības dēļ neietu atpakaļ, bet gan lai vēl paplašinātos.»²⁾

Autors sniedz vēl dažādus datus par piensaimniecības un sviesta eksporta attīstību Latvijā un pasaulē, aizrādot arī, ka pienotavās nodod pienu ne tikai vecsaimnieki, bet lielā skaitā arī jaunsaimnieki.

Bekona eksporta veicināšana.

Autora izstrādātais «likums par bekona eksporta veicināšanu» paredz, ka, ja 6 gadu laikā, skaitot no 1930. gada 1. aprīļa, bekona cūku pieņemšanas cenas nokristos zem 150 sant. par kg, tad zemkopības ministrija starpību izsniedz eksportkautuvēm tādā apmērā, lai pietiktu piemaksām pirmo 3 labuma pakāpju cūku piegādātājiem; par pārējo labuma pakāpju cūkām piemaksas netiek izsniegtas. Piemaksu summas paredzamas valsts budžetā. Bekona cūku pieņemšanas cenām jābūt vienādām visos pieņemšanas punktos. Pieņemto bekona cūku pārvadāšanu pa dzelzceļiem vai zemes ceļiem 6 gadu laikmetā sedz zemkopības ministrija.

Autors aizrāda, ka bekona eksporta sabrukums 1928. g. un 1929. gadā (salīdzinot ar 1926.—1927. gadu) izskaidrojas ne tikai ar 1928. gada plūdiem un neražām, bet ka jau pirms tam bekona eksports dabūjis smagu triecienu tai ziņā, ka «mūsu eksportkautuves 1927. gada beigās sāka maksāt nedzirdēti zemas cenas par bekonu.» Šie apstākļi samazināja bekona eksportu un arī cūku skaitu Latvijā.

Kāpēc garantētās bekona cenas vajadzīgas, to autors pasaka šādiem vārdiem:

«... galvenais iemesls, kādēļ mūsu lauksaimnieki straujāk nepiegiežas bekonam, ir bailes no negaidītas cenu nokrišanas. Tādēļ apskatamā likumprojekta galvenais nolūks ir mazināt šo nedrošību lauksaimnieku vidū. Un to vislabāk var panākt tādā kārtā, ka ar likumu zinamu gadu skaitu uz priekšu garantē, ka cenas nenokrītīs zem tāda līmeņa, kas vēl daudz maz nodrošina izēdinātās barības un darba atmaksāšanos.»³⁾

Kā radusies likumprojektā minētā cena, to autors paskaidro šādi:

«Likuma projektā ir uzstādīta prasība, ka nodrošināma 150 sant. augsta cena par kg kautsvārā labākām cūkām. Tas būtu apmēram 120 sant. par kg dzīvsvara. Šie 120 sant. par kg dzīvsvara ņemti ar tādu aprēķinu, ka še iznāktu 10 sant. par darbu, 10 sant. neparedzētu izdevumu vai zaudējumu segšanai, kas varētu celties no slimībām vai sērgām. Par barību tad atliktoš 1 lats. Un tā kā lielā caurmērā jāērķina, ka 1 kg

dzīvsvara prasa 5 kg graudu barības, vai citas barības, pārrēķinātas graudos, tad par 1 kg labības iznāktu 20 sant. vai par kvintalu 20 latu, kas par pudu labības iztaisītu ap 160 rubļu. Protams, tā nav nekāda brīnuma cena, tomēr apmierināties ar to varētu. Tāpēc, ka pārdot labību gaļas veidā saistas ar mazāk izdevumiem, kā labības tieša aizgādāšana uz nodošanas vietu.»⁴⁾

Autors aizrāda, ka arī viena cita iemesla dēļ jāprasa valsts atbalsts bekona eksportam: pasaules tirgū jāsaņem šis vispirms ar Dānijas bekonu, bet tā ir grūta cīņa (kāpēc tā, tas jau minēts šīs grāmatas nodaļā, kur apskatīta K. Ulmaņa grāmata «Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību»).

Pievesti vēl dažādi dati par cūkkopības un cūku tirdzniecības attīstību Latvijā un aizrādīts, ka cūkkopībā vislielāko dalību ņem taisni mazākās saimniecības, kā to rāda Vācijas, Dānijas un Šveices aprēķini. «... cūku turēšana, tā tad arī bekona ražošana, ir visvairāk piemērota mazākām saimniecībām, un pie mums bekona eksporta veicināšanas jautājumam jābūt vispirms Latgales, pārējo mazo saimniecību un arī jaunsaimniecību ieņēmumu vairošanas jautājumam.»⁵⁾

Autors uzsver, ka salīdzinot ar Dāniju, Latvijā vēl lielas bekona eksporta attīstības iespējas, jo Dānijā 1928.-1929. g. nokautas ap 5 miljoni cūku bekonam gadā, bet Latvijā 1927. gadā, kad bijis vislielākais bekona eksports, bekonam nokauts tikai 60.000 cūku.

Maizes labības tirgus regulēšana.

Trešais likumprojekts — «likums par maizes labības tirgus nokārtošanu» paredz, ka rudzus un kviešus uzpērk tieši no ražotājiem zemkopības ministrija par iepriekš visam ražas izmantošanas laikmetam noteiktu cenu. Šīs cenas noteikšanā jāņem vērā labības ražošanas pašizmaksa un tā var būt arī augstāka par pasaules tirgus cenām. Ja labību pārdodot, celtos zaudējumus, tie sedzami valsts budžeta kārtībā. Maizes labības importieriem pie ār-

zemju labības ieviešanas jānopērk arī zinams daudzums iekšzemes maizes labības.

Kāds ir šī likuma mērķis, to autors pasaka šādiem vārdiem:

«Šī likuma nolūks un uzdevums . . . ir samazināt uzbeidzamo rudzu un kviešu ievadumu no ārzemēm, tāka lai ievestu patiesi tikai tik daudz, cik iekšzeme nespētu dot, bet lai rudzu un kviešu pieprasītāji segtu savas vajadzības vispirms iekšējā tirgū ar iekšzemē ražoto labību. Ar to būtu radīts un nodrošināts pieprasījums un tirgus vietējiem rudziem un kviešiem, un pašķirts ceļš arī saimnieciski taisnīgas cenas sasniegšanai. Par saimnieciski taisnīgu būtu uzskatāma tāda cena, kas vismaz sedz visus ražošanas izdevumus un dod iespēju ražotājam no sava darba dzīvot.»⁶⁾

Autors aizrāda, ka pēdējos mēnešos Latvijā ievēd mākslīgi (ar izvedpremiām) salētinātu maizes labību un tādēļ maizes labības cena ir tik zema, ka vietējā labība tirgū nemaz vairs neparādas. «Jo kā gan var prasīt, lai lauksaimnieks pārdotu savus rudzus par 2 latiem pudā vai 12 latiem kvintālā vai pat vēl lētāki. Faktiski cenas bija kādu laiku nokritušās līdz 85 rubļiem par pudu. Kad mēs labi zinām, ka šie rudzi zemturim pašam izmaksā daudz vairāk. . . . Kā var prasīt, lai zemturi ražo labību un pārdod to, saņemdami tikko pusi no pašizmaksas izdevumiem. Tāda, tik zema cena, nav saimnieciski taisnīga.»⁷⁾ Autors aizrāda, ka ražošanas pašizmaksas rudziem 1927.-28. g. bijusi caurmērā Latvijā 22,93 ls, 1928.-29. g. — 27,92 ls kvintālā.

Savu uzskatu pamatojumam autors pievērda dažādu ārzemnieku domas par lielo nozīmi, kāda ir lauksaimniecības ražojumu cenu garantēšanai no valsts puses. Plašā nodaļā autors apgaismo jautājumu, kas citās valstīs jaunākā laikā darīts lauksaimniecības aizsardzības labā — Anglijā, Kanadā, Dienvidāfrikā, Australijā, Urugvajā, Šveicē, Čehoslovākijā, Dienvidslāvijā, Rumānijā, Austrijā, Vācijā, Bulgarijā, Portugālē, Eģiptē, Ziemeļamerikas Savienotās Valstīs, Dānijā, Francijā, Itālijā, Igaunijā, Norveģijā, Zviedrijā, Polijā. Aprakstīts, kā, piemēram, Anglijā valdība ar piemaksām cukur-

biešu audzētājiem veicina cukurbiešu kulturu Anglijā, kā Šveicē valsts garantē ražotājiem rudzu un kviešu cenas, kā maksā tur sviesta ražošanas premijas un piena premijas, u. t. t.

Lauksaimniecības aizsardzības plans.

Grāmatas beigās Kārlis Ulmanis nāk ar savu ierosinājumu un priekšlikumu kopsavilkumu, ar lauksaimniecības veicināšanas un aizsardzības planu.⁸⁾ Pēc autora pārliecības, nepieciešama šādu mērķu sasniegšana:

«1. Mūsu lauksaimnieciskās ražošanas izveidošana un paplašināšana, ar nolūku apgādāt iekšzemes tirgu ar pārtikas līdzekļiem, lopbarību un izejvielām, kādas var mūsu zeme ražot, kā arī pacelt un izkopt mūsu lauksaimniecības ražojumu eksportu.

2. Ražošanas izdevumu samazināšana tīrumā, pļavā, kūtī.

3. Ražojumu labuma pacelšana, lai iekšzemes un ārzemju tirgos mūsu ražojumi ieņemtu vietu blakus vislabākiem un ar to paceltos pāri nejaušām un straujām cenu svārstībām.

4. Ražojumu izvērtēšanas un novietošanas izkopšana.

5. Lauksaimniecības ienesības nodrošināšana.

6. Lauku mājas pievilksanas spēka vairošana.»

Šiem atsevišķiem punktiem pievienoti vēl paskaidrojumi un pamatojumi. Par līdzšinējo pārtikas vielu un citu lauksaimniecības ražojumu lielo importu autors piezīmē:⁹⁾

«Ja pārskata vēlreiz diezgan garo lauksaimniecības ražojumu sarakstu, kas n a u d ā k o p ā i z t a i s a p 80 m i l j o n u l a t u (1929. gadā. A. C.), tad jāsaka, ka pa lielākai daļai šie ievedumi ir lieki tai ziņā, ka vismaz vairāk kā pusi no šīs sumas būtu varējuši saņemt iekšzemes ražotāji, ja ievēšana nebūtu tik viegla, kā tas patlaban vēl ir. Tas sevišķi zīmējas uz cukuru . . ., kviešiem, rudziem, arī siļķēm, ēdamiem taukiem . . .» Vēl īpaši autors piemin liekos k a z e i n a un linu ievedumus:¹⁰⁾ «Kazeinu, kā zinams, lieto līmes vietā finieru fabrikās . . . Kazeina ievedumi . . . ir strauji pieauguši, bet mūsu pienotavas nezin, kur novietot kazeinu

Un ar liniem lieta ir pavisam nesaprotama. Mums pašiem lini guļ spīķeros, bet fabrikas linus ievēd no ārzemēm . . .»

Ražu pacelšanai piensaimniecībā autors pastrīpo:¹¹⁾ «Mums vajadzētu pārraudzības biedrību skaitu bez kavēšanās pavairot un panākt vismaz un vispirms to, ka lai ikviena saimniecība, kas sūta pienu uz pienotavu, būtu pārraudzības biedrībā. . . Mēs taču varam rēķināt, ka pārraudzībā govis dod 25—40% piena vairāk kā bez pārraudzības . . .» Autors ieteic arī dažādus citus līdzekļus lopkopības produktu un laukaugu ražu pacelšanai, starp citu, arī — dibināt lauku pārraudzības biedrības.

Autors paskaidro, cik grūti ir patreiz atsevišķiem lauksaimniekiem samazināt ražošanas izdevumus. Tomēr jāpanāk būtu mākslīgo mēslu palētināšana, «kas visdrīzāk izdarams, ja valdība piedalītos mākslīgo mēslu importā.»¹²⁾ Pienotavas varētu samazināt ražošanas izdevumus, pavairojot savu apstrādājamā piena daudzumu, vai nu pievelkot jaunus piena piegādātājus, vai arī — apvienojoties ar citām pienotavām.

Vajadzīga visu lauksaimnieku vienprātība.

Autors uzsver, ka šīs lauksaimniecības veicināšanas un nodrošināšanas programmas izvešanai vajadzīga vēl viena svarīga lieta — visu lauksaimnieku vienprātība un plašāka domāšana:¹³⁾

«Bet taisni šī vienprātība dažreiz mums ir trūkusi arī pie lauksaimniecības veicināšanas un nodrošināšanas jautājuma apspriešanas. Mēs esam par daudz uzsvēruši katrs savas vajadzības, katrs savas patiesās un arī iedomātās prasības. Tā mēs beigās bijām nonākuši pie prestatīem starp lielākām un mazākām saimniecībām, starp lopkopības un graudkopības piekritējiem. . . . Mēs bijām aizmirsuši, ka nava tāda līdzekļa, ne arī paņēmiena, ar kuru varētu palīdzēt uz reizi it visām mūsu saimniecībām visās Latvijas malās. Mums jāpierod pie domas, ka tāda līdzekļa nav. . . . Bet visi veicināšanas un palīdzības soļi ir tādi, ka viens palīdz vienā vietā, otrs kādā citā apgabalā. Viens lauksaimniecības veicināšanas paņē-

miens palīdz 1000 saimniecībām, cits atkal 50.000 saimniecībām. Viens palīdz Latgalē, otrs Kurzemē, trešs Zemgalē, ceturtais Vidzemē. Un tikai tad, kad mēs pielietosim visus paņēmienus, kas katrs par sevi var līdzēt vai nu lielākam vai mazākam saimniecību skaitam, tad visi šie paņēmieni kopā dos uzplaukumu un ienesīgu lauksaimniecību Latvijā. Tāpēc mums arī jāatzīst, ka daudzi līdzekļi un paņēmieni ir vajadzīgi, atkarībā no apstākļiem, no vietas un arī no cilvēkiem. ... Ir jāatmet līdzšinējais uzskats, ka atbalstams ir tikai tas, kas tieši pašam vien nes labumu. Jāatmet uzskats, ka mums jāstāv katram par sevi un par savu, bet jāpiesavinās uzskats, ka mums jāstāv visiem par visu un visiem. Tad mēs tiksim uz priekšu, citādi nekad.

Nava neviena tāda ražojuma, ko visi lauksaimnieki tikai pārdotu. Tāpat kā nav neviena tāda, ko neviens nepirktu. Visi lauksaimnieki savā laikā pērk vai gandrīz visu, ko atkal citi ražo. Sakat, vai ikviens lauksaimnieks nevar būt savā reizē zirga pircējs — un atkal citā reizē — zirga pārdevējs. Vai tāpat nenākas ikkatram biežāki vai retāki uzstāties kā piena govju pircējam un atkal kā pārdevējam. Pat sviestu pērk lauksaimnieks no lauksaimnieka. Un kas lai iznāktu, ja stingri izvestu uzskatu, ka to mana kaimiņa ražojumu, ko man kādreiz nāktos pirkt, es nevaru viņam ļaut ražot ienesīgi? Tas būtu neiespējams stāvoklis. Bet to daži sludina ... Neviens negrib nostādīt visā Latvijā graudkopību pāri lopkopībai, vai tikai piensaimniecībai, bet varbūt būs gan novadi, kur tīri dabīgi graudi dos vairāk ienākumu, kā lopi.

Neviens arī negrib kviešu un rudzu cenas sadzīt diezin kādos mākoņainos augstumos, un ja arī dažu novadu lauksaimnieki gribētu pirkt maizes labību, viņi to dabūtu par parastām agrāko gadu cenām. Bet nevar taču viena daļa lauksaimnieku pielaist to, ka kāda cita daļa tiek izputināta tādēļ, ka ārzemes, valsts naudu nežēlodamas, bet gribēdamas palīdzēt vienai daļai savu lauksaimnieku, pārpludina mūsu zemi ar svešu labību un galīgi nodzen no tirgus labības ražotājus mūsu zemē.»

Jaunās saimnieciskās politikas paredzamais tautsaimnieciskais rezultāts.

Kādas dažādas ārkārtīgi svarīgas, tālu ejošas sekas būtu Kārļa Ulmaņa grāmatā «Lauksaimniecības aizsardzība jaunajos Saeimas likumprojektos» izstrādātajiem likumprojektiem par sviesta, bekona un maizes labības ražošanas veicināšanu, tirgus regulēšanu un cenu garantēšanu ar valsts palīdzību, ja tos pieņemtu — par to autors sīkāk izsakās šādiem vārdiem. Autors uzsver, ka šo likumu pieņemšana nāktu par labu ne tikai zemniekiem, bet visai tautai un valstij:¹⁴⁾

«Man nava vēlēšanās noslēpt to, ka šie apskatīto 3 likumu pieņemšana iezīmētu savā ziņā jaunu virzienu mūsu saimnieciskā politikā, kuras sekas, droši vien, būs stipri tālu ejošas. Tāpēc jau tagad ir jāuzstāda jautājums: Kāds būs šīs jaunās politikas tautsaimnieciskais rezultāts. Vai nesīs labumu tikai vienai šķīrai, jeb vai šī soļa sekas būs plašākas un labas arī gala iznākumā.

Es mēģināšu dot īsu atbildi. Ja ņemam klāt pie šiem 3 likuma projektiem jau izvesto cukurbiešu un linu cenu garantiju, un ievēdļēšu likumu, tad var teikt, ka visu šo sešu soļu nolūks ir, pirmkārt, palielināt eksportu, un, otrkārt, samazināt importu.

Kā pirmais redzamais rezultāts no tā būs mūsu ārtirdzniecības bilances uzlabošanās šo sumu robežās. Mūsu ārtirdzniecības bilance visus gadus ir bijusi pasīva, tas ir, ievēdumus neesam varējuši samaksāt ar izvēdumiem. Ja nu ir kāds jautājums, kurā nava domu starpības ne Saeimā, ne ārpus Saeimas, tad tas ir jautājums par ārtirdzniecības pasīvitātes nevēlamību . . . jo no ārtirdzniecības bilānces izlīdzināšanas atkarājas mūsu lātā kursā drošība.

Ārtirdzniecības bilānces pasīvitāte pēdējos gados ir bijusi: . . . 1928. gadā 47,4 milj. lātū, bet 1929. gadā — 90,8 milj. lātū. Bilānces pasīvitātes gandrīz divkārhošanās no 1928. g. uz 1929. gadu, lielā mērā izskaidrojas ar 1928. gādā neražu. Jo taisni daudz labības ievests. No otras puses, ir samazināties linu eksports par 15 milj. lātū. Jāu tas rāda, cik liels iespāids ir lauksaimniecībai un tās stāvoklim uz mūsu ārējo

tirdzniecību. Ja tagad mums izdotos atkal pacelt linu eksportu, tad tas bez laba iespaيدا uz bilanci nepaliktu.

Tāpat, bekona eksporta pieaugums būtu no liela svara. Miežus, kartupeļus un vājpienu mēs sagādāsim, cik vajadzēs (ja atmaksāsies), un ja mēs tiktu tik tālu, ka Rīgā, Valmierā, Liepājā un Latgalē eksportkautuvēm strādājot, mēs bekonā nokautu kaut pa vienam suķim no katras saimniecības (pret 20—25 Dānijā), tad arī tas būtu jau 250.000 cūku, vai 25 milj. latu mums par labu tirdzniecības bilancē.

Sviesta eksports pie 3,60 ls garantētas sviesta cenas nekādā ziņā neietu uz leju, bet pieaugtu katru gadu par dažiem miljoniem latu vismaz . . . Visu kopā ņemot, dabūjam ap 40—45 milj. latu. Protams, tas viss nebūs tūlīn, bet tas nāks.

Tad, no otras puses, ievedumu samazināšana arī atstās labvēlīgu iespaidu uz ārtirdzniecības bilanci. Kviešu un rudzu ievedumus mēs varētu samazināt vismaz par 20—25 milj. latu gadā. Cukura ražošana arī pieņemas, un ja 1929. gadā ražotā cukura vērtība ir tikai apmēram 1 miljons latu, tad tomēr kaut par šo vienu miljonu latu ievedumi ir samazinājušies.

Kopā ņemot, bilances pasivitate dabūtu uzlabojumu apmēram 70 miljonu latu apmērā. Tas vien jau varētu normalos gados pārvērst pasivo bilanci aktivā.

Un tādā gadījumā mūsu maksājumu bilances aktivitāte būtu pilnīgi nodrošināta . . .

Tālāk tad jāsaka, ka ārējās tirdzniecības bilancei ir liels sakars ar mūsu ārzemju valutas krājumiem, kas arī iespaido mūsu saimniecisko dzīvi un finansialo stāvokli. Sakarā ar ārtirdzniecības nelabvēlīgo bilanci, valutas krājumi tagad ir apmēram uz pusi mazāki kā pirms 2 gadiem. Ja uzlabotos ārtirdzniecības bilance, šie krājumi atkal pieaugtu.

. . . Reizē ar zemnieka ieņēmumu pieaugšanu no eksporta un pārdevumiem iekšzemes tirgū, viņš varētu atkal sākt domāt par savu vajadzību apmierināšanu, par savas saimniecības inventara paplašināšanu un t. t., jo zemnieka spējas pirkt un maksāt būtu uzlabojušās. Bet lielāki iepirkumi no zem-

nieku puses, ja mēs padomājam, ka še lieta grozas ap 266.000 pircēju, nozīmē jaunas dzīvības ienešanu visā mūsu rūpniecībā un tirdzniecībā. Galvenā kārtā zemnieks gan iepērk pašu rūpniecības ražojumus un no viņa pirkumiem, kā vispāri no pārdevumiem iekšzemes tirgū, atkarājas visa mūsu rūpniecības uzplaukšana. Jo eksportēt viņa spēj tikai 10—15 procentus no visiem saviem ražojumiem. Viss cits tiek pārdots iekšzemē.

Protams, ka ja pavairosies darbs rūpniecībā, samazināsies reizē ar to bezdarbs pilsētās, sevišķi Rīgā. Protams, visu pilsētu strādnieku un visu pilsētnieku stāvoklis uzlabotos. Tā tad lauksaimniecības stāvokļa uzlabošana ir labs līdzeklis ne tikai rūpniecības un tirdzniecības atdzīvināšanai, bet arī bezdarba apkarošanai.

Ja zemnieka ieņēmumi vairošies, tad tīri dabīgi uzlabosies viņa un visa lauku dzīve, celsies lauku dzīves līmenis. Tas savu kārtu izrādīsies par labāko līdzekli aizturēt uz laukiem daļu no tiem, kas citādi būtu aizgājuši uz pilsētu. Tas, protams, nāks par labu lauku saimnieciskai un kulturalai dzīvei, . . . par labu visas valsts un tautas saimnieciskai un kulturalai dzīvei. Bez tam no tā savs labums nāks pilsētu algas pelnītājiem. Būs mazāks lauku vilnis, kas viņus skalo no vietām un maizes ārā. Un cēlonis visām šīm labām parādībām ir lauksaimniecības ražošanas nodrošināšana un aizsardzība, kas arī ir pārrunāto likumu projektu saturs.

Viens no lielajiem ļaunumiem, kas nospiež visu mūsu dzīvi, ir tas, ka mēs esam spiesti dzīvot ar aizņemtū kapitalu, kas izmaksā dārgi un rada atkarību un sarežģījumus. Bet mums iet grūti ar pašu kapitāla uzkrāšanu. Jo tādās valstīs, kā mūsējā, kur nava nekādu zemes bagātību, kur nav ne ogļu, ne zelta, ne sudraba, tur visu jauno vērtību radišanas un kapitāla vairošanas un uzkrāšanas sākumi ir lauksaimniecībā, kas vienīgā gadu pēc gada ņem no zemes ārā jaunas vērtības un bagātības. Un ja nu daļa šo jauno vērtību tiek par zeltu pārdota uz ārzemēm, ja viena daļa palīdz paturēt pašu zemē to zeltu, kas līdz šim ir plūdis

prom uz ārzemēm, tad te ir iespēja kapitalam rasties un uzkrāties. Vienalga, vai šis kapitāls uzkrājas pie paša zemnieka, vai pie tiem, kas to no zemnieka iegūst pret precēm un mantām, vai pie tiem, kas . . . saņem par šo preču izgatavošanu vai arī piegādāšanu zemniekam.

Tam, ja sākas rasties un uzkrāties pašu kapitāls lauksaimniecībā, ir ārkartīgi liela nozīme. Zemnieks nava vairs spiests savu saimniecību celt uz kredita, viņš nava vairs vekseļu rakstītājs, viņa dzīve paliek mierīgāka, viņa darbs ražīgāks, viņš pats sāk atgūt veco zemnieka mieru un rāmumu. Pieprasījumi pēc kredita samazinās, noguldījumi bankās vairojas, pieaug naudas piedāvājums, un procenti iet uz leju. Zūd saspilētība. Ražošana paplašinas, preces paliek lētākas. Visas tautas dzīves līmenis iet uz augšu. Un kur tam sākums? Lauksaimniecības pamati nostiprināti, zemnieks iet savā darbā ar drošu sajūtu, un viņa kopražas vairojas. Vairojas zemnieku ieņēmumi no jaunu vērtību radīšanas, vairojas visi ieņēmumi — ir pieauguši tautas caurmēra ienākumi. Nodokļu nastas, pie tām pašām vecām sumām, vairs tik smagi nespiež, jo ir liela izšķirība, vai tos 120 latos caurmēra nodokļus nomaksā no 500 latiem caurmēra ienākuma jeb vai no 700 un varbūt vēl lielāka ienākuma.

Šī tautas ienākuma pacelšana ir īstā atslēga visu mūsu saimniecisko problēmu atrisināšanai. Tāpēc, kā rezultāts no lauksaimniecības nostiprināšanas lai būtu arī apņemšanās — visiem spēkiem tiem, no kā atkarājas, gādāt, lai pieaug un vairojas mūsu tautas ienākumi. Un ja sāksim, kā to grib pārrunātie likumprojekti, ar zemnieku ienākumu vairošanu, ar ārzemju zelta ieplūdināšanu un mūsu zelta aizplūduma apturēšanu, tad būsīm uz pareizā ceļa, kura galā piedzīvosim sava mērķa piepildījumu.»

Kas kavējis lauksaimniecības pacelšanas darbu un veicinājis lauksaimniecības krīzi.

Lauksaimniecības aizsardzības likumus pasaules saimnieciskās krīzes gados Kārlis Ulmanis aizstāvējis vairākās savās runās Saeimā. Piemēram, Saeimas 1931. gada 30. janvāra

sēdē¹⁵) Kārlis Ulmanis runā par lielo nozīmi, kāda bijusi maizes labības tirgus regulēšanai 1930. gadā:

«... Sakait man: kur būtu mūs novedusi mūsu rīcība, ja pagājušā vasarā mēs nebūtu izdevuši likumu par to, ka kvieši un rudzi no zemnieka jāpērk par noteiktu cenu? Ja jūs tagad sūdzaties, ka zemniekiem samaksāts (par 1930. gada ražas maizes labību. A. C.) 20 un vairāk miljonu latu, tad sakait, kas būtu bijis, ja tie 20 un vairāk miljonu atkal būtu aizgājuši uz ārzemēm? Es gribu sacīt: parēķināsim, ja tie 20 miljoni latu nebūtu palikuši mūsu zemē, nebūtu te apgrozījušies, ja zemnieki nebūtu tos atkal izdevuši, ja tie nebūtu gājuši no rokas rokā, ja tie 20 miljoni un pat vairāk būtu aizgājuši uz ārzemēm...»

Par to, cik nopietna negatīva nozīme bijusi lauksaimniecības atbalstīšanas un aizsardzības politikas sistematiskai kavēšanai Saeimā, cik stipri tas veicinājis lauksaimniecības krīzes iestāšanos, K. Ulmanis savā runā Saeimas 1931. gada 15. maija sēdē¹⁶) saka:

«Man jāsaka, ka visus šos nodzīvotos gadus ir bijusi viena nepārtraukta cīņa par lauksaimniecības stāvokļa uzlabošanu un pārcelšanu. Un, taisnību sakot, visus šos gadus mūsu panākumi ir bijuši ļoti mazi. Mums nav bijis vairākuma, nav bijis piekrišanas tiem, kas gribējuši nākt palīgā lauksaimniecībai. To nav darijusi tikai zemnieku savienība vien; ir bijušas arī citas frakcijas, kas nākušas ar saviem projektiem un ierosinājumiem, iesniegušas priekšlikumus, lai patiesi palīdzētu mūsu lauksaimniekiem. Šādi priekšlikumi iesniegti vai nu kopā ar zemnieku savienību, vai ejot atsevišķi savus ceļus, bet no šiem priekšlikumiem tikai daļa ir izdevies pieņemt, un daļa ir palikusi vēl neatzīta. Man pašam daudz reižu... ir nācies no šīs augstās katedras runāt un atgādināt visus šos gadus, ka, ja mēs laikā neizdosim nepieciešamos likumus, vai arī nespersim soļus, neiesim palīgā mūsu lauksaimniecībai grūtajos apstākļos, ja valsts un valdība nenāks palīgā ar saviem līdzekļiem, tad drīz vien mūsu lauksaimniecība nonāks tādā stāvoklī, ka būs pavisam grūti atrast līdzekļus, kas varētu uzreiz līdzēt. Ja vairāk šo priekšlikumu būtu pārvērtušies likumos, ja būtu bijis ie-

spējams iet lauksaimniecībai palīgā plašākā apmērā arī budžeta ceļā, tad mūsu stāvoklis būtu bijis daudz labāks nekā tagad ir.»

Šinī pašā runā K. Ulmanis uzsver, ka «cieto cenu politiku, lauksaimniecības nodrošināšanas politiku realizē daudz valstis . . . Mums taču ir zinams, ka arī Anglijā lauksaimniecība ir nonākusi lielās grūtībās un ka tur cīnās gan drīz ar nepanesamiem smagumiem. Ko tur dara? Tāpat kā pie mums, strādnieki ir nonākuši pie tā, ka vajadzēs izdot likumu par kviešu piemalumu, ka vajadzēs nokārtot kviešu ievedumus no ārzemēm; . . . katrā vārda galā pasaka, ko jūs nekad neteiksiet, ka vajaga nodrošināt lauku ražojumiem cietas cenas . . .»¹⁷⁾

Lauksaimnieku parādu problema.

Ļoti svarīgs un ass pasaules saimnieciskās krīzes gados bijis lauksaimnieku parādu jautājums, jo parādu sumas bija ievērojami lielas un parādu atmaksas un procentu nomaksas sumas no sākuma nebija grozījušās, lai gan lauksaimniecības ražojumu cenas tanī laikā bija ārkārtīgi kritušas un līdz ar to lauksaimnieku ieņēmumi sabrukuši. Par lauksaimniecības parādu jautājumu ministru prezidents K. Ulmanis savā runā Saeimā 1931. gada 1. decembrī¹⁸⁾, starp citu, saka šādus vārdus:

«...Zemnieka ienākumi ir samazinājušies tādā kārtā, ka tie nokritušie ne tikai par 20%—30%, bet no viņiem arī tikko 20%—30% paliek pāri. . . . Ir palicis maz tādu lauksaimniecības ražojumu, kam cenas nav kritušas. Ja rēķinātu zemnieka ienākumu kopsumu, kur no agrākā ienākuma nav palikusi ne puse, vai tad no otras puses ir samazinājušies arī izdevumi? Vai algas kļuvušas zemākas, vai pazemināti kādi nodokļi? . . .»

«... Nupat dzirdējam skaitļus par milzīgiem parādiem. Tā tad te ir bijusi vajadzīga palīdzība, un tāpēc nav brīnums, ka tagad te sniedz palīdzību un tā jāsniiedz arī turpmāk iespējami plašākos apmēros. . . . Bet ar to . . . vēl nepietiek. Mums jāaptur ne tikai atsevišķu saimniecību iz-

ūtrupēšana; nē — mums jāgādā arī par to, lai saimniecības pasargātu no galīgas iznīcināšanas. Mums vajadzēs atrast iespēju — lai gan šis uzdevums ir ārkārtīgi grūts — pārvērst lauksaimnieku īstermiņa aizdevumus ilgtermiņa aizdevumos. Tāpat mums vajadzēs iet vēl tālāk un nodrošināt iespēju lauksaimniekiem nākošā pavasarī apsēt savus laukus. Mēs ne brīdi nedrīkstam aizmirst, ka laukiem jābūt apsētiem. Tāpat mums jāgādā par to, lai lauksaimnieki varētu sagaidīt ražas ievākšanu, un lai to varētu ievākt . . .»

Saeimas 1932. gada 10. jūnija sēdē⁴⁹) K. Ulmanis runā par maizes labības tirgus regulēšanas jautājumu un arī vispārīgi par saimnieciskās krīzes pārvarēšanu un valsts budžeta līdzsvarošanu. Runātājs aizrāda, ka maizes labības tirgus regulēšana ietaupījusi ārzemju valutu un samazinājusi ārzemju labības ievadumus; 1930. gadā labību pārdevušas valdībai 45—50.000 lauku saimniecību. K. Ulmanis runas beigās uzsver:

«. . . Vēlreiz jums pateikšu: mūsu lauksaimniecībā nav nevienas tādas nozares, kas viena pati lauksaimniekus varētu uzturēt. Ir vairāk nozaru. Dažas ir vairāk attīstītas, dažas mazāk. Mums jāizturas vienlīdz labvēlīgi pret visām lauksaimniecības nozarēm, vai tā ir linkopība, graudkopība, piensaimniecība, vai cita ražošanas nozare. Tas ir vienīgi pareizais ceļš. . . . Tā tad ir svarīga kā sviesta, tā bekona un linu cenu nodrošināšana, tāpat labības tirgus nodrošināšana. Visas šīs nozares kopā ir tās, kas var nodrošināt lauksaimniecības pamatus, atvieglot un paplašināt ražošanu un novest pie tā, lai tagadējos apstākļos vairotos lauksaimniecības apgrozības līdzekļi, augtu lauksaimnieku pirkšanas spējas un līdz ar to vairotos iespēja darbam un ražošanai arī citās darba nozarēs un būtu nodrošināta budžeta izpildīšanās.»

Jāuztur un jāpaplašina piena un sviesta ražošana.

Runājot par sviesta ražošanas un eksporta veicināšanu ar garantētu cenu palīdzību, K. Ulmanis Saeimas sēdē²⁰) 1932. gada 20. jūnijā pastrīpo, ka krīzes laikā jācenšas piena un sviesta ražošanu nevis sašaurināt, bet gan pavairot:

« . . . nesāksim pie mums sludināt sašaurināšanu, jo mūsu eksports ir tikai piliens jūrā (salīdzinot ar visu valstu sviesta eksportu. A. C.). . . . Es domāju, ja mēs arī uz pusi samazināsim savu ražošanu, pasaules tirgus nekā no tā nejutīs. Pasaules tirgus varētu just tikai tad, ja ražošanu sāktu sašaurināt tie, kas ražo 10 reižu vairāk nekā mēs. Mums nava nekādas vajadzības sašaurināties, mums ražošanā jāpieliek visi spēki, kādi mums ir, mums šī ražošana vēl jāpaplašina, jo mūžīgi tādas cenas nepaliks (t. i. tik zemas sviesta cenas kā 1932. gadā. A. C.). Ja tirgus stāvoklis uzlabosies un ja mēs starplaikā būsīm pazaudējuši tos pašus tirgus, kas mums tagad ir, tad vēlāk būs pavisam slikti . . . »

Kāpēc nepieciešama taisni lauksaimniecības ražojumu eksporta pabalstīšana.

Kādā citā vietā šai pašā runā Kārlis Ulmanis uzsver to lielo nozīmi, kāda ir valsts piemaksām lauksaimniecības eksporta ražojumiem, kā arī pastrīpo to lielo principālo starpību, kāda no tautsaimnieciskā viedokļa ir starp lauksaimniecības un rūpniecības ražojumu eksportu:

« . . . Tas norādījums un uzskats, ka tādas piemaksas nav vajadzīgas, ka tās nav jāaizstāv, nemaz nav pamatots. Nepavisam nē! Kad saka, ka piemaksas nav vajadzīgas, kad saka, ka ar tām neko nerasniegšot, tad man jāsaka: mums šīs piemaksas taisni vajadzīgas, lai lauksaimniecībai nesāktu iet vēl sliktāk. Lauksaimniecībai vajaga garantēt zinamas cenas, lai lauksaimniecību pamudinātu ražot. Mēs tagad no valsts puses arī gribam garantēt tādas cenas, lai ražošanu nodrošinātu, lai ražošanu paplašinātu. . . . lauksaimniecības ra-

žojumi pašreiz atkal ieņem visredzamāko vietu visā mūsu eksportā. Ja nu mums norāda, ka vajadzīgs 100 miljonu latu, ko samaksāt par nepieciešamām ārzemju precēm, ... vai tad nebūtu labi, ja mums šī nepieciešamā valuta ienāktu? Šo ārzemju valutu mēs varam iegūt tikai ar preču eksportēšanu, un es jums vēlreiz pasaku, ka lauksaimniecības eksportam ir viscaur tā priekšrocība, ka ārzemju valuta šeit tiek ieņemta gandrīz pilnīgi kā no jauna radīta vērtība. Cik arī nebūtu vēlams rūpniecības eksports, tomēr dažkārt rūpniecības eksportā vairāk kā puse ir ievestu pusfabrikatu un jēlvielu. Kāpēc mums ir tirdzniecības līgumi, kuros pateikts, ka par Latvijā ražotām precēm atzīstamas tās, kuras uzrāda kaut 25% iekšzemes vērtību? Tā tad ir tādas iekšzemes preces, kur 75% ir ievestu jēlvielu vai pusfabrikatu. Šeit ir tā lielā atšķirība ...»

Par likumu par sviesta ražošanas veicināšanu, kas tika apspriests šinī Saeimas sēdē, K. Ulmanis savā runā vēl piemetina, ka par daudz īss ir paredzētais likuma iedarbības laiks, ka tas nedod ražotājiem pietiekošu drošību:

«... Te tika runāts arī par to, ka būšot priekšlikums ievest šo likumu tikai vienam gadam (vēlāk šo likumu Saeimā arī pieņēma tikai vienam gadam, no 1932. gada 1. jūlija līdz 1933. gada 1. jūlijam. A. C.). Man jāsaka, varbūt, vairākums būs par to un pieņems šo likumu vienam gadam. Bet es tomēr kā referents gribu pateikt, ka tas nav labākais atrisinājums šai lietā, jo tas nerada vajadzīgo drošību (lauksaimniekiem-ražotājiem. A. C.) ...»

Jāpanāk lauksaimnieku ienākumu pavairošana.

Savā plašajā saimnieciskās krīzes pārvarēšanas planā, kas atrodams grāmatā «Kas jādara un kā», Kārlis Ulmanis kā galveno mērķi, no kura panākšanas atkarājas viss pārējais, uzstāda lauksaimniecības ienākumu pavairošanu:

«... Mums jāpanāk atkal apgrozības līdzekļu (t. i. ienākumu. A. C.) pavairošana ražošanā un patērēšanā — bet, ievērojot to, ka esam lauksaimnie-

cības zeme, mums jāsāk šis darbs ar apgrozības līdzekļu vairošanu lauksaimniecībā. Apgrozības līdzekļi, tas ir ienākumi, lauksaimniecībā pavisam īsā laikā un visu acu priekšā ir tā nokrituši, ka no agrākiem ir palikusi tikai nepilna puse, daudz gadījumos viena trešā daļa vai pat vēl mazāk . . .»²¹⁾ Autors aizrāda, ka netiešā ceļā apgrozības līdzekļi lauksaimniecībā pavairojas, ja samazinas izdevumi (laukstrādnieku algas, pērkamo rūpniecības un citu preču cenas, parādu procentu likmes u. c.). Galvenais tomēr ir lauksaimniecības ražojumu cenu jautājums: «... Tomēr, visdrīzāk un visjūtāmāki zemturu ienākumu pavairošana būs panākama ar lauksaimniecības ražojumu cenu uzlabošanu, vai arī ar tiešu nodrošināšanu un garantēšanu, kā arī ar tirgu, tas ir ar pārdošanas iespējas nokārtošanu iekšzemē un ārzemēs, papildinot visu, kas jau veikts.»²²⁾ Lauksaimnieku ienākumus vairo arī lauksaimniecības ražojumu importa ierobežošana: «Zinamu tirgus nodrošināšanu un cenu uzlabošanu iekšzemē mēs sasniedzam ar lauksaimniecības ražojumu ieviešanas sašaurināšanu, ko panākam ar muitu, kontingentu (ieviešanas ierobežojumu) un aizliegumu palīdzību. Līdz šim šinī virzienā darītais nava vēl devis cerētos panākumus, kādēļ patreiz Saeimā ir apspriešanā valdības projekts par muitu paaugstināšanu. Šis projekts, kurā paredzēta muitu pacelšana tiklab lauksaimniecības, kā arī rūpniecības ražojumiem, iziet uz to, lai Saeima valdībai dotu nepieciešamās pilnvaras plašākai un brīvākai rīcībai.»²³⁾ Lauksaimnieku ienākumus vairo arī plašāka tirgus sagādāšana lauksaimniecības ražojumiem; te nepieciešama aktivāka eksporta veicināšana, paplašināti tirdzniecības nolīgumi ar dažādām valstīm.

Jāapvieno bekona eksports.

K. Ulmanis nāk ar ierosinājumu, bekona eksporta veicināšanas labā, apvienot visu bekona eksportu vienā uzņēmumā, kur noteicēja būtu valsts:

«... lai novērstu visas aizdomas, ka daļa piemaksās izsniegtās valsts naudas varētu arī nenonākt ražotāju zemturu rokās, še pie bekona eksporta derēs un vajadzēs izvest zinamas

reformas. To savā ziņā prasa arī tas apstāklis, ka visus šos nodzīvotos gadus nebija iespējams panākt daudz maz apmierinošu vienību un saskaņotu rīcību bekona eksportā. Viens ceļš stāvokļa nokārtošanai un bekona eksporta ātrai un straujai atdzīvināšanai . . . būtu visa bekona eksporta apvienošana vienā uzņēmumā, protams, atstājot darbā kautuves, kur jau viņas ir, un ja vajadzība prasītu, atvērt vēl jaunas kautuves, kur to vēl nava. Šinī pasākumā kā līdzdalībnieks varētu būt arī valsts, un tā kā Valmieras un Rīgas eksportkautuves ir parādā valstij (Valsts zemes bankā) lielākas sumas, tad, ja valsts uzņemtos uz sevi šīs sumas, atbrīvojot no galvošanas zemturus, tad valsts būtu arī noteicēja bekona eksportā.»²⁴) K. Ulmaņa doma ir arī, ka cūku audzētājiem ar laiku jāpaliek par apvienotā bekona eksporta uzņēmuma līdzīpašniekiem:

«Ja sākumā cūku audzētāji vēl nebūtu daļinieki, tad pamazām viņi par tādiem paliktos, ja ar maziem atvilkumiem no izmaksām par piegādātām cūkām viņiem uzkrātos sumas, ar kurām iegūt sabiedrības akcijas vai dalības zīmes.»²⁵)

Lauksaimnieku parādu pārjaunošana un samazināšana.

Lielu vērību šinī savā darbā («Kas jādara un kā») Kārlis Ulmanis piegriež lauksaimnieku parādu problēmas atrisināšanai, sevišķi jautājumam par īstermiņa parādu pārvēršanu ilgtermiņa aizdevumos, jo krīzes gados taisni šie īstermiņa parādi daudziem lauksaimniekiem draudēja ar mantas un saimniecības zaudēšanu. Kā pārvērst šos īstermiņa parādus ilgtermiņa parādos, par to K. Ulmanis, starp citu, saka:

«. . . lauksaimnieku spiedošāko īstermiņa parādu pārvēršanai tūlī vajadzētu ap 10—15 milj. latu. Zemes bankai jāuzdod izlaist par šo sumu ķīlu zīmes vai nu uz 28 vai 41 gadiem, par 4°/o, vai arī par 6°/o. Ar šo ķīlu zīmju palīdzību nu būtu visos gadījumos, kur tas vajadzīgs un kur tam nerodas šķēršļi, izpērkami īstermiņa parādi. Bet tā kā Zemes bankai skaidras naudas nava, tad vēl papildu parastām

ķīlu zīmēm būtu Zemes bankai jāizlaiž 5—6 gadu lauksaimnieku parādu atvieglošanai parādraksti, ko varētu izdarīt dzīves atjaunošanas fonds pie Finanšu ministrijas. Ar šiem parādrakstiem tad notiktu īstermiņu parādu samaksa, un šos parādrakstus tad varētu izpirkt šajos 5 vai 6 gados. Un arī avotus šiem līdzekļiem, kurus nodotu Zemes bankai, ir iespējams atrast.»²⁶) (Šie avoti domāti, kā to autors tālāk pasaka, — sumas valsts budžetā un parādu atvieglošanai izdoto ķīlu zīmju procenti un deldēšana, ko iekasētu Zemes banka. A. C.)

K. Ulmanis ierosina arī dažu lauksaimniecības parādu samazināšanu:

«Ja pie parādu pārkārtošanas izrādītos, ka dažos gadījumos citādi dzīves spējīgām saimniecībām parādu nasta ir tik liela, ka pie tagadējām ražojumu cenām parādu nomaksa un līdzšinējo procentu maksāšana ir neiespējama, un saimniecības vērtība nepielaiž tik lielu apgrūtinājumu ar ķīlu zīmju parādiem, tad, ja vecie aizņēmumi ir izlietoti saimniecības uzlabošanai, varētu pacelties jautājums par vienas daļas parāda, vai vismaz uzkrājušos procentu atlaišanu.»²⁷)

Arī par zemnieku mantas pasargāšanu no pārdošanas izsolēs (ūtrupēs) runā K. Ulmanis.²⁸)

Kas būtu noticis, ja valsts nepabalstītu sviesta ražošanu.

Par ļoti svarīgo un izšķirošo nozīmi, kāda ir valsts atbalstam sviesta ražošanas un eksporta uzturēšanā un par to, cik ārkārtīgs ir sviesta cenu sabrukums, K. Ulmanis 1933. gadā aizrāda vēl šādi:

«. . . Protams, ka garantētā cena 2,50 ls ir vēl palīdzējusi sviesta daudzumu uzturēt, bet ļoti gausā piemaksu izsniegšana, acīmredzot, piensaimniekus sāk jau darīt šaubīgus. Jo jau pie tagadējām zemajām cenām, ar visu piemaksu, par litru piena iznāk samērā ļoti maz. Ja 1928. gadā vai 1929. gadā varēja izmaksāt par litru 14—15 santimu, tad tagad ar visu piemaksu, norēķinot 40—50 sant. izstrādāšanas izdevumus par kg sviesta, iznāk ap 8 santimi par litru (uz 1 kg sviesta iziet 24—25 litri piena). Bet ja piemaksu nebūtu, tad

caurmērā 1932. gadā būtu iznācis tikai ap 4,5—5 sant. Bet pie tagadējām cenām vairs tikai ap 3 santimu. Kā pie šādām cenām (ja nebūtu piemaksu) ražošanai jāapstājas, tas, liekas, varētu būt skaidrs katram. Kur te paliek prasība vai solījums, ka arī zemniekam par viņa ražojumiem jāsaņem tik daudz, ka atmaksājas viņa darbs!»²⁹⁾

K. Ulmanis aprēķina, cik ļoti svarīgs lauksaimnieku ieņēmumos katrs santims piena cenā, kādu saņem ražotāji:

«...1 santims par litru piena vairāk mūsu apstākļos nodrošina zemturiem 7—8 milj. latu gadā vairāk ieņēmumu (ņemot vērā to piena daudzumu, kāds pārdots eksportētā sviesta un iekšzemē patērētā sviesta un citu piena produktu izgatavošanai. A. C.) ...»³⁰⁾

Ziņojums Tautu Savienībā par lauksaimniecības krīzi Latvijā.

Kārlis Ulmanis apgaismojis lauksaimniecības stāvokli un lauksaimniecības krīzes rašanos Latvijā arī starptautiskā sanāksmē — Tautu Savienībā, Ženevā. K. Ulmaņa iesniegumā³¹⁾ par lauksaimniecības krīzi Latvijā Tautu Savienības ekonomiskajai komitejai 1931. gadā aizrādīts, ka Latvijas lauksaimniecība pārdzīvo grūtu krīzi. Galvenais iemesls tas, ka lauksaimniecības ražojumu cenas iekšzemes un ārzemju tirgos lielā mērā kritušās, turpretim ražošanas izdevumi lauksaimniecībā (algas, rūpniecības preču cenas, kredīta procenti, nodokļi) tai pašā laikā nav kritušies nemaz, vai tikai ļoti mazā mērā. Sekas ir — liela plaša starp lauksaimniecības ieņēmumiem un ražošanas izdevumiem. Tas nozīmē asu krīzi. Krīze Latvijas lauksaimniekiem jo smagāki izjūtama tāpēc, ka Latvija daudz cietusi no kara postījumiem — pasaules karā un brīvības cīņās. Tomēr lauksaimniecības attīstība — ražošana gājusi ātriem soļiem uz priekšu. Latvija izvedusi plašu agraro reformu. Piensaimniecības attīstībā

svarīgākā parādība ir strauji pieaugošais sviesta eksports. Lielais iztrūkums piensaimnieku ieņēmumos no sviesta cenu krišanās ārzemēs padara viņu stāvokli katastrofisku. Nepietiekošas aizsardzības dēļ agrākos gados nebija iespējams apturēt liekos rudzu un kviešu ievedumus Latvijā un lauksaimnieki cieta lielus zaudējumus; tie nespēja atrast tirgu pašu ražotai labībai. Šo ieņēmumu iztrūkums zemnieku budžetos bija viens no svarīgākiem lauksaimniecības krīzes veicinātājiem. No otras puses, šīs krīzes cēlonis bija Latvijas eksporta preču — sviesta, linu, bekona — cenu sabrukums pasaules tirgū. Kara postījumu sekas un 1928. gada vasaras lielie plūdi, kas nodarīja lauksaimniekiem lielu postu un iedzina tos jaunās parādās, arī bija krīzi veicinoši apstākļi. Krīzi veicina arī tas, ka lauksaimnieks saņem tikai samērā mazu daļu no tā, ko par viņa ražojumiem samaksā patērētājs; starpnieku peļņa Latvijā tagad nesamērīgi augsta. Ļoti svarīgs ir lauksaimniecības kredita jautājums. Lauksaimniecības krīzes dēļ kapitāla uzkrāšanās iekšzemē norit ļoti gausi. Šāda pietiekoši lēta kredita trūkums Latvijas lauksaimniecībā ir viens no vislielākiem kavēkļiem krīzes mīkstināšanā un novēršanā. — Šis K. Ulmaņa iesniegums Tautu Savienības ekonomiskajai komitejai satur arī dažādus statistiskus datus.

Šinī pašā starptautiskajā sanāksmē K. Ulmanis, kā Tautu Savienības ekonomiskās komitejas lauksaimniecības eksperts uzstājies ar runu ekspertu delegācijas sēdē 1931. gada 14. janvarī.³²⁾ Šinī runā K. Ulmanis, starp citu, aizrāda, ka tagad maizes labības imports Latvijā gandrīz pilnīgi izbeigts un Latvijā ēd rudzu un kviešu maizi no pašas Latvijas lauksaimnieku ražotās labības. Valdība uzpērk no lauksaimniekiem visus labās kvalitātes rudzus un kviešus, maksājot 24 ls par kvintalu rudzu un 30 ls par kvintalu kviešu. «Ar mūsu nabagu un izsūktu zemi, mūsu īsajām ziemeļu vasarām, kad viss darbs saspīests nedaudzās nedēļās, kur lopi jātur kūtīs 6—7 mēneši, ar kapitālu un piemērota kredita trūkumu, kā arī ar mašīnu trūkumu mēs nevaram ražot pārāk lēti un sacensties ar zemēm, kur vasara ilgst 8 un pat 12 mēnešus, vai kur viens cilvēks ar traktoru un palīgmašīnām apstrādā saimniecību no 600 pūrvietām un pēc tam dzīvo tik labi un ērti, cik vien var iedomāties.» K. Ulmanis aizrāda,

ka sanāksmē izteiktais priekšlikums — atteikties no visām lauksaimniecības aizsardzības muitām, Latvijai grūti pieņemams. «Mums derētu neaizmirst, ka rūpnieciskās nozares gandrīz visās zemēs tik plaši attīstījušās pateicoties aizsardzības sistēmai . . .» K. Ulmanis liek priekšā izdarīt starptautisku propagandu par labu lielākam sviesta un gaļas patēriņam: «Šeit tika teikts, ka mums jāizdara lielāka propaganda labības patērēšanas labā. Varbūt tā, bet no savas puses es ieteiktu organizēt un izdarīt starptautisku propagandu lielākam gaļas un sviesta patēriņam. Rezultāti būs labāki jau tamdēļ vien, ka publika jau iet šinī virzienā, bez tam nav jāaizmirst, ka pie katra kilograma bekona ražošanas iziet ap 5 kilogramu graudu. Tāpēc, palielinot gaļas un sviesta patēriņu, mēs līdz ar to uzlabotu stāvokli arī labības tirgū.» Pie sanāksmē izteiktā padoma — izlietot labības pārpalikumu, kā arī kartupeļus spirta dedzināšanai tehniskām vajadzībām, — K. Ulmanis piezīmē: «Mēs jau sākuši iet pa šo ceļu, izdodot likumu par obligatoriskiem spirta piejaukumiem benzīnam automobiļu vajadzībām. Pie mums kartupeļu cenas ir garantētas, un divkārtojot spirta ražošanu, mēs ceram nodrošināt patēriņu arī mūsu kartupeļu pārpalikumam. Es domāju, ka būtu ļoti derīgi izpētīt jautājumu par spirta piejaukšanu benzīnam vai gāzolinam un izmeklēt, kamdēļ līdz šim šai lietā tik maz panākts.»

Ierosinājums — dibināt starptautisku agrarbanku.

Šai runā Kārlis Ulmanis nāk ar svarīgu ierosinājumu lauksaimniecības stāvokļa uzlabošanai pasaulē: lauksaimniecības kredīta atvieglošanai nodibināt Starptautisku zemes banku:

«Tagad es nonāku pie pēdējā jautājuma, kas, pēc manas pārliecības, pašlaik vissvarīgākais. Proti, pie jautājuma par lauksaimniecības kredītiem, un man jāuzsver, ka vajadzētu jau tagad pat spert soļus šī jautājuma nokārtošanai. Šai sapulcē ļoti pareizi ticis aizrādīts, ka kapitāla pārplūšanai vienā pusē stāv pretim kliegzošs kredīta trūkums lauksaimniecības valstīs. Neieejot sīkumos, man

šķiet, vajaga, un es ieteicu, nodibināt Starptautisku zemes banku, kura, bez citiem svarīgiem uzdevumiem, radītu tirgu dažādu valstu zemes banku ķīluzīmēm. Tā kā lauksaimniecības valstīs pašlaik ļoti maz brīva kapitāla, zemes banku ķīluzīmes neatrod sev pircējus iekšzemē, un zemes bankām jādarbojas ar līdzekļiem no valsts budžetiem. Šāda veida lauksaimniecības kredita pagādāšanai ir savas dabiskas robežas. Piemēram, mēs, Latvijā, piešķiram zemes bankai ilgus gadus ap 8—10 procentu no mūsu valsts budžeta. Tagad pienācis laiks atvietot šīs budžeta sumas ar līdzekļiem, kas sagādāti no ārienes.»

Par to, kādiem mērķiem varētu izlietot šādus paplašinātus lauksaimniecības kreditus un kāda nozīme būtu šiem kreditiem, par to K. Ulmanis saka tā:

«Mēs dzirdējām balsis, ka lielāks vai lētāks lauksaimniecības kredīts tikai palielinātu pārprodukciju, un ka no tā nekā labs neiznāktu. Man, turpretim, liekas, ka lauksaimniecībā ir vēl citas lietas un derīgas izdevības kreditu izlietošanai, kas nebūt nevestu pie pārprodukcijas veicināšanas. Piemēram, lauksaimniecības kredīts varētu tikt izlietots ražas novākšanas, transporta un ražojumu pārdošanas finansēšanai, ražojumu uzlabošanai un līdz ar to patēriņa palielināšanai (kā tas ir ar sviestu un bekonu), lauksaimnieciskās kopdarbības pārorganizēšanai kā vienas valsts, tā arī starptautiskā mērogā, finansējot kopdarbību iepērkot un pārdodot; lauksaimniecības krediti novestu pie mašīnu un darba rīku uzlabošanas, — tas ir iepirkumu palielināšanas no valstīm, kas šādus kreditus piešķirtu, jo jauni krediti nozīmētu arī jaunu pirkšanas spēju lauksaimniecības valstīs; lauksaimniecības kreditiem pieskaitāmi arī krediti lauku ceļu uzlabošanai. Lauksaimniecības krediti izrādītos par nepieciešamiem taisni lai palīdzētu lauksaimniekiem pārdzīvot šos grūtos laikus, lai glābtu no sabrukuma lauku iedzīvotāju ražošanas spējas un atturētu viņus no savu māju atstāšanas un bēgšanas uz pilsētām. Atkārtoju — lauksaimniecības kreditu jautājums ir ārkārtīgi svarīgs, šai sapulcei vajaga tam piegriezt vislielāko uzmanību un spert vajadzīgos soļus, lai šo jautājumu iztīrātu piekritīgās vietās.»

XII.

Vispārējās saimnieciskās krīzes apkaršanas plans 1932.—1933. g.

Pasaules saimnieciskās krīzes gados, 1930.—1933. g., Kārlis Ulmanis izstrādājis plašu un sīku programmu ne tikai lauksaimniecības krīzes apkaršanai un lauksaimniecības glābšanai, kā arī cīnījies par tās izpildīšanu, bet vēl izstrādājis un publicējis lielu visaptverošu planu visas saimnieciskās krīzes apkaršanai Latvijā. Šis plans satur dažādu Latvijas tautsaimniecības nozaru stāvokļa analīzi, te noskaidroti krīzes cēloņi un sniegti bagātīgi ierosinājumi par to, kas darāms saimnieciskās krīzes apkaršanai un izbeigšanai un agrākās saimnieciskās rosības atjaunošanai un pastiprināšanai.

Šis plašais plans ir grāmata trijos sējumos: «Kas jādara un kā — saimnieciskās rosības atdzīvināšanai un valsts budžeta sabalansēšanai». Grāmata iznākusi 1932. un 1933. gadā (pirmā daļa — 1932. gada jūnijā, otrā daļa — 1933. gada aprīlī). Tas ir vienīgais šāda veida, tik plašs un visaptverošs darbs visā Latvijas tautsaimnieciskā literatūrā un Latvijas valstsvīru un saimniecisko politiķu darbos. Neviens cits mūsu valstsvīrs nav piegriezis šim svarīgajam un grūtajam Latvijas saimnieciskās krīzes apkaršanas jautājumam tik lielu vērību un nav tos tik plaši un dziļi pētījis, kā Kārlis Ulmanis. Šinī darbā ir nodaļas par lauksaimniecību, valsts finansēm, valsts budžetu, pašvaldību budžetiem, valsts uzņēmumiem, valsts monopoliem, ārējiem aizņēmumiem, par ārējo tirdzniecību, eksporta veicināšanu, bezdarba apkaršanu, kredīta un naudas jautājumiem, rūpniecību, tirdzniecību un kuģniecību. Visur sniegti bagātīgi norādījumi arī par saimnieciskās krīzes apkaršanas politikas paņēmieniem ārzemēs.

Par grāmatas nolūku autors izsakās tā:

«Mans nolūks ir iekustināt un ierosināt

mūsu valsts saimnieciskās dzīves un politikas uzdevumu atrisināšanas ceļa noteiktāku nospraušanu. Varbūt, ka tādā kārtā mēs beidzot tiksim pie skaidrāka plana un programmas mūsu valsts darbam. Patiesi ir jau pats pēdējais laiks. Gandrīz jau nepanesamās grūtības draud palikt vēl lielākas un krīze vēl smagāka. Ir taisnība, mēs esam ierauti vispasaules krīzē, un ar savu rīcību un pūlēm vien mēs grūtības galīgi nepārvarēsim, bet tas tomēr nenozīmē, ka mums būtu tikai uz citiem jāgaida, pašiem neko nedarot. Gluži otrādi, tikai tad varēs atvieglojumu nest arī mums valstu kopīgi spertie soļi, ja mēs paši savās mājās būsim darijuši jau visu iespējamo, lai krīzi remdinātu un stāvokli labotu. Tāpēc mums jātop aktivākiem un darbīgākiem, bet arī drošākiem un noredzīgākiem savā rīcībā. Mēs atkal stāvam krustceļos — atkal gādāsim, lai mūsu ceļš ietu nevis atpakaļ, bet uz priekšu un uz augšu.»¹⁾

Saimnieciskās krīzes cēloņi.

Kā Latvijas saimnieciskās krīzes cēloņus autors min: «... mūsu valsts un pašvaldību ... pārāk lieli izdevumu budžeti, pie mūsu pilsoņu tagadējiem ienākumiem un nodokļu maksāšanas spējām; mūsu saimnieciskās rosības straujā sašaurināšanās, ko mēs visvairāk novērojam rūpniecībā un iekšzemes un ārzemju tirdzniecībā, ko citiem vārdiem nosauc par uzticības krīzi. Lauksaimniecības galīgā neienesība ražojumu cenu sabrukuma dēļ; ienākumu un izpeļņas, kā arī parastā darba zudums un pirktspēju sabrukums vispirms lauksaimniecībā un arī citos iedzīvotāju slāņos; pārāk smagā tirdzniecības un kredita starpniecības nasta; lielais lēciens arī kritušo cenu starpībā, ja salīdzina neregulētās lauksaimniecības ražojumu cenas ar daudz maz regulētām rūpniecības ražojumu cenām; dažu lauksaimniecības kooperācijas nozaru panīkšana, tiklab preču piegādes, kā arī ražojumu izvērtēšanas laukā; sastrēgums naudas tirgū. Bet pats svarīgākais ir un paliek: lauksaimniecības ražojumu cenu nepieredzēta nokrišana, lauk-

saimniecības pirktspēju iznīcināšana un apgrozības līdzekļu izņemšana no zemturu rokām, kas noved arī pie apgrozības līdzekļu samazināšanās pārējo ražotāju un patērētāju starpā.»²⁾

Par saimnieciskās krīzes apkarošanas svarīgāko līdzekli autors uzskata lauksaimnieku ienākumu pavairošanu, nodrošinot un uzlabojot cenas lauksaimniecības ražojumiem, uzturot tās «saimnieciski taisnīgā» augstumā.

Rūpniecība, tirdzniecība, kuģniecība.

Par ļoti svarīgu rūpniecības un tirdzniecības krīzes apkarošanas līdzekli autors uzskata lauksaimniecības krīzes mazināšanu. Ja uzlabos lauksaimniecības stāvokli, tad līdz ar to, pēc autora domām, automatiski pavairosies darbi un apgrozijumi Latvijas rūpniecībā un tirdzniecībā, pilsētās un visā valstī.³⁾

«Ja nu tad, pielietojot nupat augstāk aprādītos līdzekļus, mēs būtu panākuši lauksaimniecības ražošanas nostiprināšanu un zemturu ienākumu un apgrozības līdzekļu pavairošanu, tad jau mēs ar to pašu būtu lielā mērā veicinājuši arī vispārīgi ražošanas atdzīvināšanu, apgrozības un ienākumu vairošanu visā valstī. Vispirms, pie nostiprinātas ražošanas un pie daudz maz piemērotām cenām, lauksaimnieki varētu nodrošināt un atalgot lielāku skaitu strādnieku un izmaksāt tiem kārtīgi algas. Tas pavairotu rūpniecības ražojumu pieprasījumu un pircēju skaitu. Bet vēl vairāk rūpniecība un tirdzniecība iegūtu no pašiem lauksaimniekiem. Rūpnieku un tirgotāju mantu noliktavas un krātuves sāktu tukšoties — pret samaksu, un rūpniecībā sāktu atkal rati griezties — ar zemnieku roku iekustināti. Rūpniecības strādnieki un pārējie darbinieki būtu atkal algā un peļņā — un arī lauksaimniekiem būtu savi ieguvumi, jo tai pašā laikā pavairotos pieprasījumi pēc pārtikas produktiem, un tirgus uzlabotos.»

Autors aizrāda, ka visumā rūpniecības darbība krīzes gados sašaurinājusies. Tomēr rūpniecībai pasaulē un arī Lat-

vijā ir dažas lielas priekšrocības, salīdzinot ar lauksaimniecību:⁴)

«Ja salīdzinām abas galvenās ražošanas nozares — lauksaimniecību un rūpniecību, tad atrodam, ka rūpniecībai vispār pasaulē un arī pie mums piemīt lielas priekšrocības. Ņemsim kaut to apstākli, ka kapitāls un darbs lauksaimniecībā ieguldams uz ilgāku laiku, no 6—18 vai pat 24 mēnešiem, kamēr rūpniecības ražošana visā savā apgrozībā ir daudz straujāka. Rūpniecībai, rēķinoties ar īsākiem laikiem, vieglāk taisīt visus aprēķinus, kamēr lauksaimnieka aprēķini ir grūtāki pārskatāmi, un iznākumus var ietekmēt gluži pretēji laika un dabas untumi, tirgus pārgrozības u. c. Rūpnieks var viegli piemēroties tirgus prasībām un stāvoklim, viņš var viegli pārkārtoties, grūtos laikos gandrīz pēc patikas sašaurināt ražošanu, vai atkal atrazdams labvēlīgu pretimnākšanu bankā, turēt noliktavās savas nemaitājošās preces. Visi šie jautājumi lauksaimnieka priekšā nostājas kā daudz grūtāki un dažreiz pavisam neatrisināmi. Bez tam arī pie mums no pašiem pirmajiem gadiem saimnieciskā politikā ir valdījis uzskats, ka rūpniecība jāaizsargā ar muižām un citiem parastiem paņēmieniem, ja arī tās ražojumi mūsu zemē iznāktu dārgāki, kā ievedumi. Te klāt vēl nākusi prasība, ka rūpniecībai ir tiesības uz lēto maizi un lētu pārtiku vispārīgi. Daudz, daudz gadu lauksaimnieks tam visam pretī nekādus ieguvumus, ne aizsardzību nevarēja uzrādīt.»

Autors aizrāda, ka rūpniecības stāvokli Latvijā atvieglojuši un rūpniecības darbību veicinājuši dažādie rūpniecības preču ievadumu ierobežojumi (importa kontingentēšana, valutas ierobežojumi u. c.). Arī rūpniecības jēlvielu cenas kritušas, tāpat rūpniecības strādnieku algas, kas viss atvieglo rūpniecības darbību krīzes laikā.

Autors uzsver, ka «vislielāko labumu rūpniecībā un tirdzniecībā varētu sagaidīt no eksporta paplašināšanās un pieprasījumu pieauguma vietējā tirgū».

Aplūkots jautājums par valsts varas iejaukšanos privatā uzņēmībā; autors atzīst, ka patreiz valdības visur dziļi iejaucas saimnieciskā dzīvē, ka tas

krīzes laikā arī nepieciešams un ka Latvijā valsts uzņēmumiem samērā niecīgs svars rūpniecībā un tirdzniecībā.

Noraidīta prasība, ka rūpniecības eksporta labā jāpazemina lata kurss.

Lielāka vēriba jāpiegriež amatniecības nostiprināšanai pilsētās un sevišķi uz laukiem. Rūpniecības labā jāmikstina sociāli likumi, saudzīgi jārikojas ar nodokļu uzlikšanu rūpniecībai un tirdzniecībai, jāpazemina preču pārvadāšanas maksas (arī lauksaimniecībai). Rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumiem jāatbrīvojas pēc iespējas no kredītiem rīcības kapitālam, pārejot uz strādāšanu ar piemērotu paškapitālu. Uzņēmumiem, kas to pelna, jāatvieglo aizņēmumu atmaksa. Uzņēmumi, kam pamats Latvijā, jāatbalsta un jāstiprina, lai tie varētu pastāvēt un strādāt. Jāgādā, lai valsts uzņēmumi sacensības un nodokļu ziņā tiktu pielīdzināti privātiem. Valsts un pašvaldību iestāžu pasūtījumi nododami pašu zemes uzņēmumiem ar lielāko labvēlību cenu un pārējo noteikumu ziņā nekā līdz šim.

Autors atzīst, ka vēlams un vajadzīga rūpniecības ražošanas kontrole un regulēšana, kā rūpniecības uzņēmumu darbībā, tā arī to dibināšanā.⁵⁾

«... jāreķinas ar to, ka varbūt visai drīzi mēs pienāksim pie jautājuma par rūpniecības ražošanas kontroli un regulēšanu. Lauksaimniecībā (cukurbietes) mēs pie tā jau esam. Un ja to var lauksaimniecībā, kādēļ gan arī ne rūpniecībā? Ja ražošanu neregulē labprātīgas norunas, piem., visjaunākā laikā šāda apvienošanās ir notikusi saldumu rūpniecībā, tad šē jāiejaucas valdībai. Citādi varam piedzīvot, ka tagadējos laikos kaut kuras nozares uzņēmumi viens otru izputina, ieguldītie kapitāli iet zudumā, strādnieki paliek bez darba, rodas traucējumi eksporta un importa līdzsvarošanā, valutas sadalīšanas aprēķinos u. t. t. Regulēšanu pie mums ar savu rīcību izaicina, piemēram, apavu rūpniecība, finieru fabrikas, dzelzs ražošana un imports u. t. t. Ja domājam, ka var noteikt, un tas arī noteikts, cik hektaru katra saimniecība var apsēt, piemēram, ar cukurbietēm, (kopplatība valstī uz 12.000 ha ir jau noteikta), kāpēc tad nevar augstāk minētos nolūkos

noteikt, cik var ražot katra fabrika kaut kurā nozarē. Protams, tas nav nekāds vienkāršs uzdevums, bet es gribētu pateikt tiem, kas bieži runā par saimniecības plāniem, ka šīs un tamlīdzīgie jautājumi ir svarīgas sastāvdaļas saimnieciskā planā, nevis tikai jautājumi par valdības uzņēmumu darbības regulēšanu, kā piemums parasti to saprot blakus budžeta sastādīšanai. Jo valdības uzņēmumi galu galā, kā redzējām, iztaisa tikai mazu daļu visā ražošanā un apgrozījumā.» . . .

«Tad mums stingrāk būtu jāievēro un jāpielieto vara, ko valdībai, t. i. finansu ministrijai, deva valsts pirmajās dienās izdotie likumi par to, ka rūpniecības iestādes atveramas tikai ar valdības ziņu un piekrišanu. Šī vara līdz šim ir ļoti bieži atstāta neizlietota, un kā sekas mēs esam novērojuši sastrēgumus, bankrotus un zaudējumus. Tāpēc arī šeit ir vajadzīga vadoša un regulējoša roka.»

Autors vēl atzīst, ka cenas rūpniecībā un tirdzniecībā pazeminamas, jo lauksaimniecības ražojumu cenas ārkārtīgi kritušas, bet rūpniecības preču cenas tanī pašā laikā stipri augstas.

Jāsniedz palīdzība arī jūras kuģniecībai, kas dod ievērojamas ārzemju valutas sumas.

Par rūpniecības un tirdzniecības stāvokli, grūtībām, izredzēm un stiprināšanas paņēmieniem autors runā arī savas grāmatas nodaļās par bezdarba apkarošanu, eksporta veicināšanu u. c.

Ārējā tirdzniecība.

Lielu vērību autors veltījis ārējās tirdzniecības un eksporta veicināšanas un importa regulēšanas jautājumiem, jo saimnieciskā krīze izpaudās ļoti asi taisni ārējā tirdzniecībā un eksportā, bet šīs nozares ir ciešā sakarā ar tautas darba iespējām, ar lauksaimniecību un rūpniecību, ar visu Latvijas saimniecību.

Autors aizrāda, ka 1929. gadā kopīgais preču importa un eksporta apgrozījums bija 636 milj. ls, bet 1932. g. — tikai 180 milj. ls. «Līdzīgā stāvoklī mēs bijām

pirms apmēram 10 gadiem — un no šīs vietas mums atkal jāsāk iet uz augšu. Bet tā kā tagad trūkst visas pasaules saimniecības uzplaukuma viļņa, kas, toreiz arī mūs nezdams, palīdzēja mums uz augšu tikt, tad tagad vajadzēs vēl vairāk darba, saprašanas, pacietības, kā toreiz. Nepavisam nepietiks ar vārdiem un strīdiem.»⁶⁾

Autors aplūko dažādu preču eksportu, pasīvo tirdzniecības bilanci un citus ārējās tirdzniecības jautājumus. Aizrāda, ka koku materiālu un rūpniecības ražojumu eksporta celšanai darīts par maz, un arī linu un bekona eksporta veicināšana bijusi nepietiekoša. Jāierobežo imports un jāveicina eksports. Galvenā vērība piegriežama eksporta celšanai.

Autors aplūko ārējās tirdzniecības attīstību pēdējos gados ārvalstīs — Igaunijā, Polijā, Lietuvā un citur; kā arī jaunos paņēmienus pasaules tirdzniecībā — valutas kontroli, importa kontingentēšanu, maiņas tirdzniecību, jaunos principus tirdzniecības līgumos dažādās valstīs (Anglijā un citur).

Par preču eksporta svarīgo nozīmi un par eksporta un valsts budžeta savstarpīgajām sakarībām autors saka:

«Katra eksporta sašaurināšana ir kaitīga, turpretim celšana dod darbu, algas, ienākumus, peļņu privātiem un arī ieņēmumus valstij. . . . Bet valutu tagadējos laikos vai vienīgi var dot eksports, jo valutas ieplūdumi pa citiem ceļiem ir apstājušies. Bez eksporta pacelšanas nav arī izredzes budžetu sabalansēt, un viens no līdzekļiem nodrošināt katras valsts naudas kursu, ir — liels eksports, aktīva ārējās tirdzniecības bilance un veselīgs un reāls valsts budžets. Bet brīnišķīgā kārtā no otras puses atkal zinamu sumu uzņemšana budžetā ir nepieciešama, lai eksports varētu tikt noturēts un pacelts. Tā iznāk, ka patreiz eksports un budžets ir visciešāki saistīti savā starpā un ir viens no otra atkarīgi.»⁷⁾

Vēl tālāk jāsašaurina imports un jāatvieto dažas ievestās izejvielas ar vietējām. Piem., ievesto kokvilnu var daļai aizvietot ar līniju un ārzemju vilnu — ar vietējo vilnu. Var pacelt linu audumu patēriņu Latvijā. Lielāki ietaupījumi ir vēl iespējami pārtikas produktu importā, ak-

meņoģļu importā (vairāk izdedzinot malku), greznuma priekšmetu importā; spirta piejaukšana benzīnam ir labs benzīna importa samazināšanas un valūtas taupīšanas līdzeklis.

Par eksporta veicināšanu autors aizrāda, ka jāiepērkas tanīs valstīs, kuras pērk mūsu ražojumus.

Autors aplūko dažādu Latvijas ražojumu eksportu, šo preču cenu krišanu un eksporta pabalstīšanas lielo nozīmi, šķēršļus eksporta veicināšanai ārzemēs un dažādus paņēmienus eksporta pacelšanai.

Autors uzsver, ka nepieciešams saskaņot sviesta eksporta firmu darbību. Sviestam jāmeklē jauni tirgi. Cik svarīgs arī agrāk būtu bijis dažāds valsts atbalsts sviesta eksportam, par to autors, starp citu, izsakās šādi:

«... tagad, kad mēs esam spiesti savu sviestu sūtīt uz Angliju, mēs tur grūti varam sameklēt noņēmējus, jo mūsu sviestu nepazīst un bez tam vēl pasaka — Latvijas sviesta sūtījumi ir ļoti nekārtīgi, dažos mēnešos ļoti daudz, dažos atkal ļoti maz. Bet iznākums — Anglijā citi par līdzīga labuma sviestu saņem augstākas cenas kā mēs. Tādēļ vien, ka viņu sviesta sūtījumi ir bijuši kārtīgi jau vairāk gadus. . . . Tas, ka lielākā daļa sviesta visus gadus ir gājusi uz Vāciju un ka uz Angliju daudz mazāk un pie tam ļoti nekārtīgos sūtījumos, izskaidrojas ar to, ka satiksme ar Vāciju ir tuvāka, ērtāka un lētāka. Tāpēc arī allaž uz Vāciju pārdotais sviests ir ienesis dažus santīmus vairāk kā uz citurieni, sevišķi Angliju, pārdotais. Šo santīmu izlīdzināšana agrākos gados mums nebija iespējama, neskatoties uz atkārtotu prasību dabūt līdzekļus budžetā, un kaut kurš viens no eksportieriem šo starpību nevarēja uzņemt un nest.»⁸⁾

Autors aplūko šķēršļus sviesta eksportam: Vācijā — paaugstināta muiža, samazināti importa kontingenti, iekšzemē augoša sviesta raža un krītošs patēriņš, u. t. t.

Apskatītas atsevišķu lauksaimniecības ražojumu eksporta pavairošanas izredzes, koku materiālu eksporta pacelšanas iespējas. Autora priekšlikums ir, ka eksporta celšanai ir pieļaujamas ražošanas un izstrādāšanas piemaksas no valsts puses ne tikai dažiem svarīgākiem

lauksaimniecības ražojumiem, bet līdzīgā kārtā arī dažiem svarīgākiem rūpniecības ražojumiem — koku materiāliem, finieriem, papei u. c. Lata kursa pazemināšana nav atzīstama, bet koku materiāliem un koku izstrādājumiem valsts atbalsts sniedzams vispirms ar celmu naudas pazemināšanu.

Rūpniecības ražojumu eksports jāatbalsta arī ar lētiem kredītiem, eksporta garantijām, dzelzceļu tarifiem, ar muitu un nodokļu atmaksu par eksportprecēs izlietotām izejvielām un pusfabrikātiem.

Kuģniecības pabalstīšana būtu iespējama ar Latvijas hipotēku bankas palīdzību — pazeminot kuģniecības aizdevumu procentus un atvieglojot parādu atmaksas, arī ar piemaksām kuģu ļaužu - bezdarbnieku algām, viņiem atkal darbā stājoties.

Autors aplūko Latvijas tirdzniecības sakaru attīstību ar Lietuvu un Igauniju un šo sakaru paplašināšanas iespēju.

Eksporta veicināšanai, jaunu tirgu meklēšanai un t. t. autors ierosina ierīkot īpašu plašu ārtirdzniecības biroju — centrālo iestādi šādu lietu pētīšanai un kārtošanai.

Bezdarba apkarošana.

Par 1930.—1933. g. saimnieciskās krīzes visasāko un visļauņāko izpaušanās veidu — bezdarbu un tā apkarošanu autors principiāli izsakās šādiem vārdiem:

«Ir daudz labāk nodarboties nevis ar bezdarbu, bet gan rūpēties, lai cilvēkiem būtu nodrošināta iespēja darbu atrast, nepaliekot par bezdarbnieku. Lai būtu nodrošināta iespēja nopelnīt savu algu nevis tikai saņemot bezdarbnieka daļu, dažkārt neražīgos, tā sauktos sabiedriskos darbos, vai pat bez piedalīšanās šādos darbos. Nevis bezdarbs un pabalsts ceļ cilvēka pašcieņu, stiprina viņa raksturu, bet to gan dara darbs, un ar šo darbu nopelnītā alga. Tikai darbs, un nevis bezdarbnieku pabalsti, dod cilvēkam iespēju gādāt pašam par sevi un par saviem piederīgiem. Tikai darbs un alga jauniem un veciem dod iespējas dzīvi nodibināt un to dzīvot iekšējā spēkā un dvēseles stiprumā. Tāpēc blakus visiem saimnieciskiem iemesliem, šo katra cilvēka pašcieņas iemeslu tēl ir jācenšas radīt stā-

vokli, lai cilvēkiem būtu darbs un alga, lai būtu nodarbinātības izredzes un patiesas iespējas.»⁹⁾

Kā jau to autors uzsvēris citās vietās, ļoti svarīgs bezdarba apkarošanas līdzeklis ir ražošanas un ienākumu nodrošināšana un nostabilizēšana lauksaimniecībā ar valsts palīdzību — garantētām lauksaimniecības ražojumu cenām un tirgus regulēšanu.

Autors aizrāda, ka nodarbinātības pacelšanas un nodrošināšanas galvenie līdzekļi ir šādi:

«Saimniecisko rosību uzturēt un pacelt līdz augstākai iespējamībai. Veicināt eksportu. Nokārtot un veicināt iekšzemes tirgus apgādāšanu ar pašu zemes ražojumiem visplašākā apmērā. Padarīt un uzturēt ienesīgu visu ražošanu, lauksaimniecībā un rūpniecībā, eksportam un iekšzemes tirgum. Pacelt iedzīvotāju pirk spējas, izejot uz ieņēmumu (darba algās un citādu) kopsumas palielināšanu un nodrošināšanu, neapmierinoties ar naudas vienkāršu pārceļšanu no viena pilsoņa rokām otra pilsoņa rokās.»¹⁰⁾

Autors aizrāda, ka Latvijas bezdarba īpatnība ir tā, ka bezdarbnieku reģistrēts reizēm daži desmiti tūkstoši cilvēku, bet tai pašā laikā, sevišķi vasarā, bet arī ziemā, lauksaimniecībā darba roku pastāvīgi trūkst.

Autors noskaidro bezdarba cēloņus Latvijā. Bezdarbs un pasaules saimnieciskā krīze ir divas savstarpēji ļoti cieši saistītas parādības. «Vispārīgi . . . var teikt, ka darba trūkums ir saimnieciskās krīzes sekas, bet lielais nenodarbināto skaits, atkal no savas puses, ir krīzi padarījis vēl asāku un smagāku, jo nevarēdami ražojumus pirkt un patērēt parastā apmērā, viņi, negribēdami, ir veicinājuši ražošanas sašaurināšanos un jaunus darba izbeigšanās gadījumus.»¹¹⁾

Bezdarbu pasaulē veicinājuši: lauksaimniecībā un rūpniecībā izvestā racionalizācija un mehanizācija, jaunās uzlabotās mašīnas, kas atļauj iztikt ar daudz mazāku darba roku skaitu; pasaules tirdzniecības sašaurināšanās.

Latvijā rūpniecības ražošana sašaurinājusies eksporta samazināšanās dēļ, bet galvenā kārtā tādēļ, ka samazinājusies pieprasījumi pēc rūpniecības pre-

cēm iekšzemē, jo sevišķi lauksaimnieku pirkstspējas viņu ražojumu cenu sabrukuma dēļ ļoti samazinājušās. Arī darbi būvniecībā samazinājušies vairāk kā par trešdaļu. «Bet tā kā īsajā rūpniecības uzplaukuma, varētu teikt pat, pārziedējuma laika sprīdī pilsētās, sevišķi Rīgā, saplūda daudz strādnieku, kuri negrib vairs iet atpakaļ uz savu dzimteni, tad darbu izbeigšanas pilsētās mēs sajūtam ļoti smagi.»¹²⁾

Vēl citi bezdarbnieku skaita pieaugšanas iemesli Latvijā:

«Iepriekšējos pāris gados arī mežu ciršana bija apklususi. Samazinājās valsts un pašvaldību darbi, zemes un dzelzceļu, tiltu būvēšana, ēku celšana. Apklusa arī ēku celšana lauksaimniecībā. Jo visiem šiem mērķiem valsts budžets vairs nespēja dot parastos 50—60 miljonu latu gadā.»¹³⁾

Bezdarbu veicina arī tas, ka:

«... tiek apgriezta riņķī vecā kārtība, pie kādas pasaule attīstījusies un ataugusi, — proti, ka katrā ģimenē ir tikai viens pelnītājs. Tagad, turpretim, ir daudz gadījumu, ka darba vietas aizņem tiklab vīrs, kā sieva. Dažkārt arī ar to vēl nepietiek, bet ar daudz jaunākiem gadiem, kā senāk, vietās iestājas dēli un meitas, tāpat kā tēvi patur savas vietas pāri par senāk parasto vecumu. Sevišķi tas novērojams samērā nelielajās inteligentu aprindās. . . . šī jaunā kārtība pārējiem ir samazinājusi nodarbinātības izredzes visā kopumā par 20—25 proc.»¹⁴⁾ Kara gados arī sievietes ieņēmušas vīriešu vietas rūpniecībā, tirdzniecībā, kantoros, valdības iestādēs, kas tagad palicis par ikdienas parādību, ko atpakaļ atgriezt nevar; arī tas jūtami pacēlis darba meklētāju skaitu.

Tomēr Latvijā bezdarbnieku skaits samērā niecīgs. Autors izrēķina, ka 1933. gada janvārī uz 1000 iedzīvotājiem bijis bezdarbnieku: Vācijā — 93, Anglijā — 54, Amerikā — 97, bet Latvijā — tikai 18; vasarā bezdarbnieku Latvijā vēl daudz mazāk (1932. gada jūnijā — tikai 5 uz 1000 iedzīvotājiem).

Autors aizrāda, ka sabiedriskie darbi nav ražīgi, tie ir tikai pagaidu palīga līdzeklis tikt pāri vislānākam brīdim, lai cilvēki nepaliktu bez maizes un pajumta.

bet Latvijā bez darba palikušie cilvēki jānovieto atpakaļ kārtīgā darbā, ar šādiem paņēmieniem:

«Vispirmā vietā stādams uzdevums nokārtot strādnieku piemērotu nodarbinātību lauksaimniecībā.» Jāpaplašina mežu ciršanas darbi atkal vismaz līdz 1928.-1929. gada apmēriem; tad būs daudz vairāk darba arī zāģētavām un finieru fabrikām, jo koki ir svarīga izejviela rūpniecībā. Jāveicina arī citu Latvijas izejvielu — ģipsa, kaļķa, akmeņu, kūdras pārstrādāšana eksportam vai izlietošana pašu zemē. Valsts un pašvaldību budžetos atjaunojamas vai paplašinamas dzīvinošās sumas būvniecībai (caur Zemes un Hipoteku bankām), šosejām, zemes ceļiem, dzelzceļiem, ēkām, tiltiem u. c. Šīs ārkārtējā budžetā paredzamās sumas jāmēģina sagādāt ārkārtējā ceļā, negaidot visu no nodokļu maksātāja. Tāpat ārkārtējā budžetā atjaunojamas meliorācijas un zemes uzlabošanas sumas. Šīs budžeta sumas un ar tām sarīkotie darbi dos atkal darbu lielākai daļai bezdarbnieku.

Ļoti svarīga ir lauksaimniecība kā darba devēja. Valdībai jāveicina strādnieku saistīšana pie lauku darbiem, jāveicina gada strādnieku līgšana, izsniedzot no valsts kases premijas gada strādniekiem, arī pabalstus strādniekiem - deputatniekiem inventara iegādāšanai. Svarīga būtu arī laukstrādnieku dzīvokļu celšana. «Bet tagadējos apstākļos strādnieku dzīvokļus nevarēs uzcelt daudz maz lielākā skaitā bez lēta kredita, vai pat pabalsta no valsts puses. . . . Valsts varētu šo svarīgo darba nodrošināšanas pasākumu veicināt, dodot palētinātu koku materiālu, ar samaksu vairāk gados, kā arī izsniegt aizdevumus pārējo būves izdevumu segšanai, kas būtu jāreķina 600—1000 latu saimniecībai. Ar katru 1 miljonu latu aizdevumu varētu uzcelt strādnieku dzīvokļus 1000—1500 lauksaimnieki. Aizdevumus izsniegtu valsts Zemes banka; tiem jābūt bezprocentīgiem . . . un vismaz uz 18—28 gadiem.»¹⁵) Laukstrādnieku dzīvokļu celšana ne tikai palīdzētu saistīt strādniekus lauksaimniecībā, vairot laukstrādnieku skaitu un mazināt pilsētu bezdarbnieku skaitu, bet arī citādi veicināt vispārējo saimniecisko rosību: «Jāaizrāda, ka, ja uz laukiem šogad celtu 1000—1500 strādnie-

ku dzīvokļu ēkas, tad šis darbs saistītu uz laukiem lielāku skaitu amatnieku un celtnu strādnieku. Apgrozībā ielaistā nauda atdzīvinātu arī lauku un mazpilsētu tirgotāju un amatnieku ieņēmumus. Reizē ar to tad būtu iesākta nesen uz lielākām pilsētām aizgājušo laucinieku atplūšana atpakaļ uz laukiem. Vispārīgi jāsaprot, ka ar to būtu visvairāk darīts pilsētnieku-bezdarbnieku skaita samazināšanās labā. Panākumi būtu vēl jo plašāki, ja šim solim pievienotos vēl citi šim nolūkam ieteicami soļi.»¹⁶⁾

Labs līdzeklis, pēc autora domām, bezdarba mazināšanai un pilsētu strādnieku un dažreiz arī inteligēnto bezdarbnieku novietošanai lauku saimniecībās, ir tautas labklājības ministrijas lauksaimniekiem izsniedzamās piemaksas par bezdarbnieku nodarbināšanu. Autors atzīst, ka vajadzētu lauku darbus aizmirsušos vispusīgi atkal apmācīt lauku darbos.

Kamēr trūkst uz laukiem vietējo strādnieku, tikmēr jāieleidz ārzemju laukstrādnieki.

Lielu vērību autors piegriež mežu ciršanas paplašināšanai, kā bezdarba apkarošanas līdzeklim:

«Mežu ciršanās pacelšana galvenā kārtā nodrošina darbu ziemā un pavasarī; ciršana, izvešana, nopludināšana. Vēlāk tad sākas zāgēšana un sagatavošana eksportam, kam seko eksports, dodot darbu arī kuģniecībai.»¹⁷⁾ Visas šīs operācijas ar kokiem dod daudz darba strādniekiem un citiem.

Autors piemin arī tirdzniecību, kur algoto darbinieku skaits strauji samazinājies, un atzīst, ka nav līdzekļu atdzīvināt tirdzniecības rosību neatkarīgi no pārējās saimnieciskās darbības. Te jāpalaižas uz eksporta pacelšanos un vispārīgi uz tirdzniecības apgrozījumu pieaugšanu.

Autors aplūko arī dažādos valdības (dzelzceļu virsvaldes, šoseju un zemes ceļu departamenta, meliorācijas departamenta u. c.) izvedamos darbus nodarbinātības pacelšanai, arī jautājumu par inteligēntiem bezdarbniekiem. Autors atzīst, ka jāgroza skolu iekārta un programma, skolās valdošais gars, lai jaunie cilvēki audzināšanā netiktu aizrauti prom no praktiskās dzīves, naidā un nicināšanā pret vienkāršākiem darba un nodarbošanās veidiem.

«Šī parādība un šāds audzināšanas rezultāts ir viens no lielākajiem trūkumiem mūsu dienu skolās.»¹⁸⁾

Valsts finanses un budžeta līdzsvarošana.

Plašākā vieta Kārļa Ulmaņa grāmatā par saimnieciskās krīzes apkarošanu ierādīta valsts finanšu kārtošanas jautājumiem. Autors min dažādus ārzemju piemērus par valsts finanšu stāvokli un grūtībām, par izlīdzināta valsts budžeta lielo nozīmi tautsaimniecībā.

Autors aizrāda, ka valsts pirmajos gados valsts budžeta kopsuma nerasniedza 100 milj. ls gadā, bet pēc dažiem gadiem budžets sasniedza 200 milj. ls. Arī pilsētu un lauku pašvaldību budžeti sasniedza 65 milj. ls. Kopā tā tad apmēram 260—270 milj. ls gadā. Saimnieciskās krīzes gados arī valsts ienākumi samazinājās un tekošam budžeta gadam uzstādīts budžeta projekts par 125 milj. ls. Arī pašvaldību budžeti samazinājušies, bet daudz gausāki. Agrāko valsts budžeta atlikumu vietā tagad iztrūkumi. Ļoti svarīga prasība pēc reāla budžeta, — tāda, kurā paredzēti nevis pārspīlēti ieņēmumi, bet tādi, kas patiesi ienāk; vajadzīgs arī, lai budžetā paredzētos izdevumus būtu iespējams izpildīt, lai daži nepaliktu neizpildīti. «Parasti neizpildītie izdevumi izrādījās par tādiem, kuru uzdevums bija celt vai vismaz uzturēt saimnieciskās dzīves rosību, veicināt ražošanu un vairoto darbu izredzes. . . . Tāpēc jāprasa, lai mūsu budžets būtu ne tikai reāls, kurā visi cipari izpildās, bet jāprasa, lai budžets būtu arī veselīgs, tas ir, lai no tā nebūtu izmestas visas summas, kuru uzdevums ir veicināt darbu un ražošanu, celt saimniecisko rosību. Ja mēs runājam par reālu budžetu, tad . . . ir izteikta prasība, lai budžets būtu sabalansēts, līdzsvarots, tas ir, lai nebūtu iztrūkuma. Arī šī prasība ir ļoti svarīga.»¹⁹⁾

Cik svarīga visā tautsaimniecībā ir valsts budžeta sabalansēšana, iztrūkumu novēršana, to autors raksturo tā:

« . . . blakus tikai materiāliem un saimnieciskiem labumiem, kas saistas ar bezdeficīta budžetu, saimnieciskā ar nesabalansētu budžetu dod

iemeslu pārpratumiem un pārmetumiem, kurus dažreiz vēl pārspilē un tā uztrauc ļaužu prātus. Tas pilsoņos laupa pašāvību un uzticību, saimnieciskās drošības un miera sajūtu, mazina prieku censties, strādāt un ražot. Nesabalansēts budžets atņem arī valdībai iespēju vest kaut cik noteiktu valsts saimniecību, par ko atkal jādzird pārmetumi par valsts un vispār saimniecības plana trūkumu.»²⁰⁾

Saimniecisko un finansialo grūtību dziļāki iemesli.

Par to, kā valsts un pašvaldību budžeti varēja tik stipri palielināties un tā «pāraugt pār mūsu galvām un spējām», autors izsakās:²¹⁾

«Visu laiku, no pasaules kara beigām, no mūsu valsts patstāvības sākuma dienām līdz pat 1930. vai 1931. gadam mums likās, ka mūsu stāvoklis, neskatoties uz grūtībām un kavēkliem un atsitieniem, pastāvīgi uzlabojas. Sevišķi vēl tādēļ mēs visi, vai, vismaz, lielais vairums, padevamies šādām domām, ka, salīdzinot ar kara atstātām posta sekām, patiesi viss gāja uz priekšu un augšu. Sevišķu, vismaz ārēju, uzplaukumu saimnieciskā dzīvē rādīja laikmets tā no 1926. līdz 1930. gadam. Mēs pieradinājāmies ārējās parādības uzskatīt par lietu būtību un arī iekšēji iedzīvojāmies jaunajā stāvoklī un ar to saaugām. Tagad, kur nu nesenais, kaut arī īsais uzplaukums vai, labāki sakot, pārziedējums ir pārgājis, mums visiem ir grūti pierast pie sašaurinātās apgrozības, ir par daudz grūti iedzīvoties jaunajā stāvoklī. Jo mēs esam spiesti atsacīties no daudz kā, pie kā bijām jau pieraduši, esam spiesti atsacīties no ērtībām, kuras sākām uzskatīt jau par patiesas labklājības izteiksmi. Un tas ir grūti, tas ir tik grūti, ka taisni šī iekšējā un garīgā pārkārtošanās gausība vai pat negribēšana apdraud tagad mūsu dzīvi un nākotni vairāk kā pašas materialās un saimnieciskās grūtības. Taisni šī garīgā pārkārtošanās prasa un prasīs no mums visvairāk spēka, drosmes, vīrišķības. . . . Sajūsmā par neatkarības iegūšanu un valsts nodibināšanu mēs sākām ticēt un cerēt, ka nu visam jāiet pavisam pa citu ceļu, mēs aizrāvamies domās par tautas un valsts visvarenību, mēs iedomājamies, ka viss ta-

gad ir bez kavēkliem, ka pēc nacionālo cerību piepildīšanās, piepildīsies visas saimnieciskās, sabiedriskās, kulturalās un sociālās vajadzības un prasības. Jo mēs bijām, arī agrāk, redzējuši valsts visvarenību. Tās vecās valsts spēks gan bija izteicies citādā veidā, mēs bijām redzējuši, ka valstij ir spēks, ka tā var pavēlēt, ka tai jāklausa, ka tā var sodīt, ka valdība var ņemt un nevar būt pretimrunāšanas, ne lielas prasīšanas. Bet mums, taisni mums, bija daudz jācieš bijis, daudz kas bija palicis nepiepildīts, nepadarīts.

Vai tad nu bija kāds brīnums, ka tagad mēs domājām, ka jaunā valsts apmierinās visas aizturētās prasības. Valsts taču visvarena, ciktālu mūsu atmiņa sniedzas. Tagad jāprasa tikai — un pašu valsts un valdība taču pildīs visu nokavēto. Un tā, tiklīdz kara troksnis bija daudz maz rimis, lietas sākās — īsās 6 darba stundas, nodrošinātas algas, ģimeņu piemaksas, veselības nodrošināšana un ārstēšana uz valsts rēķina. Skolu paplašināšana. Arī strādnieku 8 stundas, slimo kases, apdrošināšanas, streiku brīvība, gādība par bezdarbniekiem u. t. t. Agrarreformā, celšana, būvēšana, ēkas, zemes ceļi, dzelzceļi, satiksme šī vārda visplašākā nozīmē, klaušu atcelšana. Ražošanas pacelšanas nodrošināšana lauksaimniecībā un rūpniecībā. Pirmajā pamazām un gausāki, ilgus gadus gandrīz vai lielā aizmirsībā, bet pēdējai jau atmiņā bija vēl lielās fabrikas ar tuvu pie 100.000 strādniekiem, lai gan no ražotām precēm varbūt tikai desmitā daļa bija šepat patērēta, pārējais bija gājis uz toreiz tā saukto Iekšskrieviju, kuras nu vairs nebija. Bet cerēja uz citiem tirgiem. Domājām pat iekārtoties ēst tikai svešu zemju maizi. Un vai nelikās, ka iet labi? Un šāda likšanās vēl vairāk pastiprināja domas par jauno visspēcību, pie kam vēl ārējais uzplaukums mūs padarīja bezrūpīgus.

Bet mēs bijām aizmirsuši padomāt par to, ka visam ir savas robežas. Bijām aizmirsuši parēķināt, cik daudz īsti mūsu saimniecisko spēku avoti varēs spēka dot. Mēs aizmirsām, ka dzīvojam pa daļai no mantotām rezervēm, ka dzīvojam pa daļai, un lielai daļai, no ārzemju naudas, kura ilgus gadus atrada par izdevīgu un ienesīgu pie mums nākt, lai tad atkal uzreiz pazustu. Mēs bijām aiz-

mirsuši padomāt, ka izšķirošais būs un pakļiks patiesais saimnieciskais spēks un spējas, bet nevis iedzīvotāju vajadzības, pat patiesās un dibinātās, bet vēl mazāk visādas prasības, kurām uzstādītāju bij un ir bez gala, ieskaitot arī partijas, kuru skaits nevis mazinas, bet vairojas. Jo bez ierobežojumiem katrs var dibināt jaunu partiju, un viņiem tomēr rodas arī līdzskrējēji. Un beigās ir radies sajukums, tā ka grūti izšķirt dibinātas, patiesas, ierosinošas vajadzības no nepamatotām prasībām. Tāpēc nonākam pie tā, ka liedzam palīdzību ražošanas celšanai, bet socialo pabalstu piemērošanu apstākļiem un algu pieskaņošanu dzīves dārdzībai neuzskatam vis par svarīgu valstisku vajadzību, bet gan par nesabiedrisku rīcību. Tomēr mēs nepiedzīvosim maiņu uz labo, kamēr nebūs guvis virsroku ieskats, ka valsts izdevumi pieskaņojami patiesām vajadzībām, bet nodokļi — iedzīvotāju nodokļu maksāšanas spējām un ražošanas veicināšanai un nevis nospiešanai. Ir pats pēdējais laiks nolīdzināt ceļu šim uzskatam.»

Autors ļoti sīki aplūko dažādās valsts budžeta sastāvdaļas, dažādus valsts ieņēmumu un valsts izdevumu posteņus. Lai sabalansētu budžetu, jāsašaurina izdevumi un jāpaceļ ieņēmumi.

Ierēdņu skaita un algu jautājums.

Autors sīki iztirzā no valsts un pašvaldību finansu viedokļa tik ļoti svarīgo jautājumu par ierēdņu skaitu un to algu augstumu. Runājot par darbinieku skaitu valsts un pašvaldības iestādēs, autors nāk pie slēdziena, ka šis darbinieku skaits ir pārāk liels, daudz lielāks nekā agrākos laikos. Piem., darbinieku skaits Rīgas pašvaldībā 1932. gadā ir, samērā ar Rīgas iedzīvotāju skaitu, 3—4 reizes lielāks nekā 1914. gadā.²²) Tas lielā mērā izskaidro arī Rīgas pilsētas pašvaldības lielo budžetu. Autors aizrāda, ka arī dažās citās valstīs, kur pēc kara mai-

nijās valsts iekārta, valsts ierēdņu skaits stipri pavairojies, piem., Čehoslovākijā.

Kā pēc valsts aparats Latvijā (un arī dažās citās valstīs) tik ārkārtīgi paplašinājies, par to autora slēdziens šāds:

«... iekārtas pārmaiņas atnesa sev līdz daudz jaunu uzdevumu, jaunas iestādes, un tas viss prasīja arī vairāk darbinieku. Bet blakus tam bija novērojami arī lielāki pieprasījumi pēc vietām valsts iestādēs — gan atsaucoties uz nopelniem revolūcijas cīņās, gan pieprasot šīs vietas no politiskām partijām par padarīto darbu vai vienkārši uzrādot biedru karti. Vairojoties iestādēm, bija pavairojies arī vietu dalītāju skaits. Arī piekļūšana pie jaunajiem valdības vīriem bija atvieglota. Nereti notikās tā, ka nevis darbam meklēja un atrada darītāju, bet gluži otrādi — vietas pieprasītājam meklēja un, ja vajadzēja, radīja vietu vai pat veselu iestādi. . . . Daža no nupat aprakstītām parādībām bija arī pie mums.» «... no lielās Krievijas pārnākušie ierēdņi nevarēja pierast pie šauruma Latvijā un sāka rīkoties pēc vecā, pierastā plašuma. Tas viens izskaidrojums lielajam iestāžu skaitam, kā arī dažam labam par daudz plašam planam.»²³

Autors aprēķina valsts iestāžu un uzņēmumu darbinieku algu kopsumu — ap 105 milj. ls gadā (1931. g.), kā arī šo algu pieaugumu dažos gados pirms saimnieciskās krīzes; bez tam apsvērti argumenti par un pret valsts un pašvaldību ierēdņu algu jaunu samazināšanu. Autors atzīst, ka lai gan ierēdņu algas jau reiz samazinātas, tomēr vēl daudz vairāk pazeminājusies dzīves dārdzība, jo pārtikas vielu un citu preču cenas krīzes gados ļoti kritušas. Ja arī pazeminātu šīs algas vēl par dažiem procentiem, tad būtu «tikai izvesta algu pielīdzināšana dzīves dārdzības līmenim». Pret iebildumu, ka valsts ierēdņu algu pazemināšana nebūtu vēlama, jo no tā ciestu liela daļa latviešu inteliģences, autors aizrāda, ka arī «apmēram 200.000 zemturu un arī pārējo laucinieku ģimenēs, nemaz neieskaitot ārstus, mācītājus, skolotājus, darbežus un pārējos mazāk ar zemi saistītos lauku iedzīvotājus, mēs, droši vien, atradīsim ne mazāku skaitu inteliģencei piederīgo, kā valsts ierēdņos pil-

sētā.»²⁴) Bez tam laucinieki no krīzes cietuši daudz vairāk nekā valsts ierēdņi: «Bet kur gan tagad ir šo laucinieku agrākais dzīves standarts, valdot pašreizējam brīvo cenu sabrukumam un ieņēmumu zaudējumam? Vai ar šiem zaudējumiem un trūkumiem jēl maz varēs salīdzināt dažus procentus algu novilkuma ierēdņiem? Pie tam šinī gadījumā svarā vēl krīt tas, ka šie paši laucinieki ir taču savu dēlu, pilsētas ierēdņi, tēvi.»²⁵)

«Ja gribētu salīdzināt 120.000 (ar visiem ģimenes locekļiem. A. C.) personu lielās valsts darbinieku saimes stāvokli (arī pēc algu samazināšanas) ar 1.200.000 laucinieku . . . saimes, pēc lauksaimniecības ražojumu cenu sabrukuma, kas . . . vēl arvienu turpinās, tad mēs skaidri redzētu, kurā pusē ir lielāks pamats izteikt patiesu neapmierinātību. No tā, kas reiz bija valsts darbiniekiem, zuduši (augsti rēķinot) apmēram 20 proc., bet zemturiem cenas nokritušas par 40—50 proc. un vēl vairāk, dažos svarīgos gadījumos (gaļas lopi) pat par 70 proc. Bet zemes apsaimniekošanas izdevumi šim cenu sabrukumam nebūt nav ar tādu pat steigu sekojuši. Pat, ja ņem vērā, ka dažu ražojumu tirgus cenas ir agrākās, piemēram, maizes labībai, tad tomēr naudas ieņēmumos iztrūkums ir vismaz 40 proc. Ja agrāk lauksaimnieki gada ieņēmumus par tirgū pārdotiem ražojumiem varēja rēķināt apmēram 250 miljonu latu, tad tagad palikuši labi, ja 150 miljonu. Kā to var salīdzināt? Kamēr no vienas puses cīņa zināmā mērā ir par dažu jaunpiesavinātu dzīves ērtību paturēšanu, tamēr otrā pusē cīņa ir par to, lai ar mokām segtu saimniecības izdevumus, un lai šo pašu tēvu māju un sētu saglābtu un paglābtu no izūtrupēšanas, lai to kautcik ciešamā stāvoklī nodotu jaunajam saimniekam, kas plecu pie pleca ar tēvu iet jau līdz šinī bezžēlastības cīņai.»²⁶)

Autors aplūko arī to iebildumu pret valsts ierēdņu algu samazināšanu, ka līdz ar to samazināšoties viņu pirktspējas un tas varot iespaidot pieprasījumus tirgū pat tiktāl, ka sāktos cenu krišana, sevišķi pārtikas vielām — lauksaimniecības ražojumiem. Autors aizrāda, ka no lauksaimniecības ražojumu cenu krišanas šinī gadījumā nav jābaidās,

jo tā lauksaimniecības ražojumu daļa, ko patērē ierēdņi, nav sevišķi liela un izšķirošais spēks tai nepiemīt. Bez tam, no ierēdņu kopējiem izdevumiem par lauksaimniecības ražojumiem tiek izdota tikai mazākā puse. Tādēļ ierēdņu algu pazemināšana nekādu lielu iespaidu šeit atstāt nevar. Bez tam, «šī nauda (t. i. tā suma, par kuru samazinātos ierēdņu algu kopsuma. A. C.) no tirgus nemaz nepazudīs. Viņu izdos nevis ierēdņi, bet tie, kuriem šī nauda būtu bijusi papriekšu jāiemaksā valsts kasē, lai to tad varētu izmaksāt ierēdņiem.»²⁷⁾

Valsts un arī pašvaldības varētu vēl ierobežot izdevumus atalgojumiem, samazinot darbinieku skaitu, kas ir par lielu. «Darbinieku skaita samazināšanu varētu vēl veicināt ar to, ka samazinātu augstāko (maksimālo) vecumu, līdz kuram darbinieki var atrasties valsts dienestā. Varētu noteikt arī tā, ka pēc 25 vai 30 gadu nostrādāšanas ierēdņi var labprātīgi aiziet pensijā, ar izredzēm uz pilnu pensiju, ja viņi neiestājas kādā citā jaunā darbā. Tāpat šo mērķi veicina nesen izdotie noteikumi, kas noliedz pieņemt jaunus ierēdņus aizgājušo vietā.»²⁸⁾

Autors aizrāda, ka, samazinot algas, arvien būtu jāskatās uz to, lai lielākie atvilkumi tiktu izdarīti no augstākām algām.

Beidzot plašo nodalījumu par valsts un pašvaldību ierēdņu skaitu un algām, autors piezīmē:

«Beidzot, lai neceltos nekādi pārpratumi, tad es gribu aizrādīt, ka iepriekšējās pārrunās mani nevadija un nemudināja nelabvēlība vai naids pret valsts darbiniekiem. Mans nolūks arī nebija panākt valsts darbinieku stāvokļa pasliktināšanu, tādēļ vien, ka citiem iet vēl sliktāk. Nekad mans nolūks nav bijis nolīdzināt uz leju, bet gan uzlīdzināt uz augšu. Es vienkārši turēju par savu pienākumu, sakarā ar citiem apskatamiem jautājumiem, pēc iespējas vispusīgi apgaismot arī valsts darbinieku atalgojumu jautājumu. It sevišķi vēl tādēļ, ka taisni par šo lietu plašākās aprindās trūkst vajadzīgo ziņu un pārskata.»²⁹⁾

Autors aplūko ietaupīšanas iespējas arī citos valsts izdevumu postējos — tautas izglītības izdevumos, sociālās labklājības veicināšanas izdevumos, izdevumos bezdarba

apkarošanai. «Izdevumi bezdarba apkarošanai . . . pagājušā gadā sniegušies līdz 13 milj. latu. Pret 2—3, vai, augstākais, 5—6 miljoniem agrākos gados . . . Ja gribam šē kaut ko ietaupīt, šos izdevumus samazinot, tad vispirumā kārtā jāgādā, lai cilvēkiem būtu darbs. Ja bezdarbnieku skaits samazināsies, tad . . . budžetā varēsīm dažus miljonus ietaupīt.»³⁰⁾

Autors aizrāda, ka budžeta sabalansēšanas nolūkā pacēlies jautājums par sviesta garantēto cenu pazemināšanu, no 2,50 līdz 2,25 ls kilogramā, pie tam daļu no valsts piemaksas neizsniedzot vis naudā, bet dzēšot lauksaimnieku parādus. «Ja šis projekts tiktu izvests, tad uz lauksaimnieku rēķina budžeta izdevumos rastos vairāk miljonu latu liels ietaupījums. . . . Cits jautājums, protams, ir, cik pieņemams šis projekts ir sviesta ražotājiem. Tomēr budžeta sabalansēšanas un taupības prasība arī šē ir ņemama vērā.»³¹⁾

Kā pavairot valsts ieņēmumus.

Sprīžot par valsts ieņēmumu pavairošanas līdzekļiem, autors nāk pie slēdziena, ka nodokļu nasta jau gandrīz sasniegusi savu maksimumu, sevišķi tagadējās saimnieciskās krīzes apstākļos. Nodokļu likmju pacelšana nepavairos ieņēmumus, drīzāk gan tas sagaidams no nodokļu likmju pazemināšanas. Piem., alus akcīzes un arī alus cenas pazemināšana paceltu alus patēriņu un līdz ar to pieaugtu valsts ieņēmumi no alus akcīzes. Autors aplūko arī jautājumu par dzelzceļu un automobiļu (autobusu) konkurenci.

Autors pastrīpo vēlreiz mežu izstrādāšanas paplašināšanas lielo nozīmi valsts finansēs un visā tautsaimniecībā. Lielākus ieņēmumus nekā līdz šim valstij varētu dot vēl daži citi valsts uzņēmumi.

Aplūkotas valsts ārējā aizņēmuma iespējamības. Autors te aizrāda, ka, lai būtu pret Latvijas valsti uzticība ārzemju kreditoriem, no kuriem varētu saņemt ārējo aizņēmumu, — «saimnieciskai dzīvei jābūt rosīgai un ražīgai, ārējās tirdzniecības un maksājumu bilancei vajadzētu būt aktīvai, saimnieciskām un politisk-

kām līnijām jābūt skaidrām, zemē jāvalda mieram un kārtībai . . . valsts un pašvaldību līdzekļiem jābūt ne tikai līdzsvarotiem, bet arī piemērotiem patlaicīgajam privatās saimniecības rosības stāvoklim. No valsts budžeta piemērīga lieluma (vai mazuma) un līdzsvarošanas lielā mērā atkarājas valsts kredītpējas.»³²⁾ Latvijas valsts ārējie parādi nav lieli un tāpēc nav grūti dot ārzemniekiem aizņēmuma gadījumā pietiekošu nodrošinājumu.

Autors iztirzā arī dažāda veida valsts iekšējo aizņēmumu, arī valsts kredītzīmju jautājumus, norādīdams uz daudziem ārzemju piemēriem šai ziņā. Aplūkotas arī naudas apgrozības pavairošanas iespējas. Par valsts kredītzīmju nozīmi autors izsakas: «Izlaižot kredīzīmes, mēs varētu iegūt dažādus labumus. Piemēram, ar to būtu radīti īstermiņa valsts vērtspapīri, ar kuru palīdzību valsts drīzāki varētu dabūt naudu valsts un privatbankās. . . . Izlaižot valsts kredīzīmes, valsts radītu iespēju privatbankām izdevīgi un ienesīgi izmantot — uz noteikti īsu laiku — brīvos līdzekļus. Tādā kārtā strādātu visa nauda.» (Kas jādara un kā, III, 139.—140. lpp.).

Ārkārtējā budžetā paredzētiem kapitāla ieguldījumiem, ar jauniegūto līdzekļu palīdzību, vajaga būt, pēc autora domām, patiesi ražīgiem:

«. . . 1) ja jāgādā darbs bezdarbniekiem, tad lai šī darba iznākumi būtu tautsaimnieciski vērtīgi; 2) sabiedrisko darbu vietā jāstrādā tiešs darbs . . . vispirmā kārtā nodrošinot lauksaimniecībai vajadzīgo roku skaitu, 3) visiem darbiem, kurus par valsts naudu liek strādāt pie kārtējas algas, vajaga būt tādiem, kas savā kārtā un tālākā gaitā a) atdzīvina ražošanu lauksaimniecībā un rūpniecībā un ar to b) ievēl apgrozībā atdusā nolikto naudu, c) nodrošina tautas mantas un kapitāla ienesīguma pieaugšanu, vai vismaz d) aizkavē šī ienesīguma samazināšanos.»³³⁾

Sevišķi vajadzīgs paredzēt līdzekļus ārkārtējā budžetā dažādiem būvdarbiem «...vispirms jau tādēļ, ka tie savā izvešanas gaitā prasa daudz materialu, kuru sagatavošana, ražošana un piegādāšana atkal dod darbu daudz cilvēkiem, un, modinādama privato uzņēmību, ievēl atpakaļ ražošanas darbā

nost atlikto naudu, vienalga, vai tā gulētu mājās, vai bankās.»³⁴⁾

Plaši aplūkots, kas pēdējos gados darīts citās zemēs saimnieciskās krīzes apkarošanai — Vācijā, Anglijā, Dānijā, Amerikas Savienotās Valstīs.

Priekšlikumi 1930.—1933. g. g. saimnieciskās krīzes apkarošanai Latvijā.

Sava plašā, saimnieciskās krīzes cēloņu un tās apkarošanas paņēmieni noskaidrošanai veltītā, darba beigās autors sniedz šādu savu galveno krīzes apkarošanas priekšlikumu kopsavilkumu.³⁵⁾

«1. Jānodrošina un jāuztur lata kurss.

2. Jāpanāk līdzsvarots, veselīgs un reāls valsts budžets, kas būtu pieskaņots mūsu pilsoņu nodokļu nomaksas spējām.

a) Rēķinoties ar mūsu sarukušajām saimniecības spējām, samērīgi un taisnīgi samazināmi visi izdevumi.

b) Tomēr pēc iespējas budžetā uzturamas sumas, kuru uzdevums ir ražošanas un apgrozības tieša veicināšana. Tāpat sumas kapitāla ieguldījumiem, arī sumas Zemes un Hipoteku bankai.

c) Ārkārtējā budžeta izdevumi sedzami ar ienākumiem no ārējā vai iekšējā aizņēmuma, kā arī izvedot dažādus lielākus darbus uz kredīta.

d) Jāatdzīvina un jāpaceļ saimnieciskā rosība visās darba nozarēs, bet vispirmā kārtā lauksaimniecībā. Jāpaceļ tautas ienākumi un pirktspējas no roku un pieres darba, no nodarbošanās lauksaimniecībā, amatniecībā, rūpniecībā, tirdzniecībā.

e) Jāpaceļ ienesīgums un tīrā peļņa dažādos valsts uzņēmumos, samērā ar ieguldīto kapitālu.

f) Par valsts budžetu teiktais (ar zināmiem ierobežojumiem) attiecināms arī uz pašvaldības budžetiem.

3. Jāpanāk aktīva, vai vismaz līdzsvarota ārējās tirdzniecības un maksājumu bilance.

a) Jāveicina un jāatjauno, un jāpaceļ eksports, vispirms lauksaimniecības ražojumiem, tad koku izstrādājumiem un arī rūpniecības ražojumiem. Tas jādara visiem piemērotiem tie-

šiem līdzekļiem, paturot arī ražošanas piemaksas, un vajadzības gadījumā pielietojot tās arī rūpniecībā.

b) Jānodibina centrāla iestāde eksporta veicināšanas darba apvienošanai un racionalizēšanai.

c) Jāpārslēdz tirdzniecības līgumi, piemērojot tos šī laika vajadzībām, prasībām un atziņām.

d) Jāmeklē jauni eksporttirgi mūsu ražojumiem. Jāatrod iespēja paplašināt tirdzniecības darījumus ar Padomju Krieviju.

e) Jāizkopj piemērota, mums izdevīga, preču apmaiņas tirdzniecība.

f) Imports sašaurinams, turot to patieso vajadzību robežās, tai pašā laikā veicinot pašu zemē atrodamo, vai ražoto jēlvielu izlietošanu, atsakoties no lieku greznuma un tamlīdzīgu priekšmetu ieviešanas.

g) Jāiztiek pašiem ar savu maizi.

h) Jāpatur valutas tirdzniecības ierobežojums.

i) Jāpatur importa regulēšanas komisija.

k) Importi ierobežojami ar piemērotu muitu un kontingentu palīdzību. Tomēr jāatsakas no ierobežojumiem, tiklīdz to dara citas valstis, un to pieļauj mūsu saimnieciskais stāvoklis.

l) Jāpaplašina saimnieciskie sakari ar Igauniju un Lietuvu muitas unjas un citādu līgumu ceļā.

4. Lauksaimniecībā nodrošināma un nostiprināma ienesība un ražošanas atmaksāšanās.

a) Jāveicina un jānodrošina lauksaimniecības ražojumu eksports.

b) Iekšzemes tirgū nodrošināmas piemērotas taisnīgas cenas, kā arī panākama izlīdzināšanās starp zemajām lauksaimniecības ražojumu un augstajām rūpniecības preču cenām. Iekšzemes tirgus cenu labā paceļamas arī pilsētnieku pirktspējas.

c) Ražošanas piemaksas paturamas, izplatot tās vēl uz dažiem citiem eksportam piemērotiem ražojumiem.

d) Garantētās cenas paturamas.

e) Ražošanas regulēšana, kur tā vajadzīga un iespējama, izvedama apdomīgi un taisnīgi.

f) Lietišķās robežās veicināma ražošana nozarēs, ar kuru ražojumiem (jēlvielām) atvietošanas līdz šim no ārzemēm

investās mantas. Tas zīmējas arī uz importmantām pašu lauksaimniecību vajadzībām (zirgi). Nokārtojama kartupeļu spirta dedzināšana un izlietošana.

g) Lauksaimniecības pārkārtošanās un piemērošanās tirgus prasībām, veicināma.

h) Jānokārto ražošanas, saskaņā ar atsevišķo novadu piemērotību zināmām kulturām, un atkarībā no ražojumu izmantošanas iespējamībām.

i) Ražošanas salētināma, nekaitējot ražu augstumam. Pie saimniekošanas veida piemērošanās tagadējam laikam, liela vērtība piegriežama pareizai saimniecības vadībai.

k) Samazināmi procenti, parādu pārjaunošanas likums piemērojams patiesām dzīves vajadzībām. Valsts Zemes bankai atvēlami līdzekļi. Arī pārējiem kredītiem jābūt lētiem. Inventara un zemes pārdošanai izsolēs jāpaliek ierobežotai.

l) Nodrošināms lauksaimniecībai vajadzīgais darba spēks, pie saimnieciskajam stāvoklim piemērotām algām. Atbalstāma laukstrādnieku dzīvokļu celšana, un vēl citiem atvieglojumiem veicināma strādnieku nomešanās uz laukiem.

m) Izkopjama un paplašināma lauksaimniecības kopdarbība ražošanas, pārstrādāšanas, iepirkšanas un pārdošanas, kā arī kredita nozarēs.

n) Reorganizējama un lietderīgi nostādama, izskaužot lieko paralelismu, agronomiskā palīdzība un viss lauksaimniecības veicināšanas darbs. Šinī darbā, blakus tehnikai, lielāka kā līdz šim vērtība piegriežama saimniecības vadības mācībai un ekonomiskiem jautājumiem.

o) Paplašināms lauksaimniecības izglītības, izmēģinājumu un pētījumu darbs, tehniskais un ekonomiskais.

p) Lauksaimniecības aizsardzības likumi uzturami un vajadzības gadījumā paplašināmi. Tāpat ievedamas muitas un kontingenti.

r) Izbūvējami ceļi un vispār uzlabojami un atvieglojama satiksme.

s) Zvejniecība, zivkopība un zivju izvērtēšana veicināma un nodrošināma.

5. Rūpniecībai jānodrošina iespēja ražot vietējām vajadzībām un eksportam.

a) Iespējamības robežās atvieglojami nodokļi, socialās nastas, procenti un kredita grūtības.

b) Ražošana rūpniecībā aizsargājama ar muitām, gatavu preču importa ierobežojumiem.

c) Rūpniecības ražojumu eksports veicinams, kā jau aprādīts pie eksporta (skaitlis 3). Ražošanas piemaksas piemērotā veidā pielietojamas arī rūpniecības veicināšanai.

d) Rūpniecības veicināšanas virzienā būtu daudz darīts ar būvniecības atdzīvināšanu uz laukiem un pilsētās, ar valdības darbiem, izbūvējot dzelceļus un zemes ceļus.

e) Rūpniecībai jācenšas salētināt ražošanu un, kur iespējams, samazināt savu ražojumu cenas.

Dzinēj spēka salētināšanai iz b ū v ē j a m a D a u g a v a s spēka stacija.

6. Kuģniecības grūtības atvieglojamas piemērotiem līdzekļiem.

7. Pilsētu namsaimniecības nastas un nodokļi turami pānesamās robežās, jā sagatavo ceļš, lai namsaimniecībai atdotu rīcības brīvību par saviem īpašumiem. Atvieglojama parādu un procentu nomaksa. Parādu pārjaunošanas likums attiecinams uz pilsētu nekustamiem īpašumiem piemērotā plašumā.

8. Nodarbinātības pacelšana vai bezdarba apkarošana.

a) Izvedama racionāli un sekmīgi, atmetot, cik iespējams, līdzšinējo sabiedrisko darbu metodi, tai vietā liekot kārtīgu darbu pie kārtīgiem noteikumiem.

b) Vispirmā kārtā vērība piegriežama strādnieku atpakaļpārvešanai uz lauku saimniecībām.

c) Veicinama laukstrādnieku dzīvokļu celšana, atvieglojama notikšana darba vietās un vispār pabalstama un atvieglojama strādnieku nomešanās uz laukiem.

d) Piemērotiem līdzekļiem un laikā spertiem soļiem jānovērš lieka strādnieku un pārējo darbinieku saplūšana vietās, kur viņiem nodarbošanās nav atrodama.

e) Ceļu, plašo meliorāciju (arī uz valsts zemēm un mežos), Daugavas spēka stacijas un citu būvju darbi racionāli sadalāmi pa visu gadu.

f) Mežu darbi iekārtojami ar tādu aprēķinu, lai tos varētu laikā iesākt un lai izsargātu strādniekus no liekas pārceļšanas un no liekiem izdevumiem.

g) Ārkārtējā budžetā paredzēto valsts darbu finansēšana nodrošināma pienācīgā laikā un apmērā.

h) Mūsu skolu sistema un mācības programma piemērojama mūsu dzīves patiesām vajadzībām un apstākļiem, audzinot jaunatni dzīvei, nevis ārā no tās.

9. Satiksmes lietas steidzami nokārtojamas taisnīgi, iedzīvotāju ērtībām piemēroti, izlīdzinot dzelzceļu un autolīniju pretešķības un nesaskaņoto darbību. Viena daļa autolīniju pārņemamas satiksmes ministrijas rīcībā. Salētināma motoru dzenviela.

10. Valsts rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu darbība un iekārta racionalizējama, tie nostādami tā, lai valsts kase no tiem dabūtu pienācīgu peļņu. Radnieciskie uzņēmumi apvienojami zem vienas virsvaldes, un vadītāju tiesības un atbildība paplašinamas. Valsts uzņēmumi un darbība nostādami līdzās privatuzņēmumiem, cik tālu tas iespējams, ievērojot likumu un noteikumus.

11. Mežu izmantošana paplašināma un racionalizējama, lai tie dotu vairāk darba strādniekiem, vairāk peļņas valsts kasei un vairāk valutas. Vietējām vajadzībām koku materiāli izsniedzami un piegādājami par piemērotām tirgus cenām, nevis cenas diktējot, bet tās noteicot samērā ar pasaules tirgus cenām, un pie materiāliem vietējām fabrikām rēķināties arī ar gatavo ražojumu tirgus cenām un mūsu rūpniecības konkurences spējām. Ar mežu izmantošanu jācenšas atvieglot akmeņogļu atvietošanu ar malku visplašākā apmērā.

Mežu departamenta netto budžets (izdevumus departaments sedz no saviem ieņēmumiem) līdzsvarojams, pavairojot izcērtamās koksnes daudzumu.

12. Valutas sagādāšanai vajadzīgs:

- a) Eksportu pacelt.
- b) Importu ierobežot.
- c) Valutas tirdzniecības noteikumu ierobežojumu uzturēšana spēkā.
- d) Atvieglot ārzemju kapitalu ieplūšanu.
- e) Noslēgt ārējo aizņēmumu.
- f) Izdot Daugavas spēka stacijas un ceļu būvju darbus uz kredita ārzemniekiem.

g) Paplašināt mežu materiālu eksportu, atpakaļ saņemot valutā visus izdevumus, par algām, transportu u. t. t.

h) Nodrošināt darbu visiem Latvijas kuģiem.

13. Naudas sagādāšana budžeta ārkārtējiem izdevumiem, sedzot kārtējos izdevumus no kārtējiem ieņēmumiem, izdarama:

a) Noslēdzot ārējo aizņēmumu.

b) Noslēdzot iekšējo aizņēmumu, ilgtermiņa, pret obligācijām vai īstermiņa pret valsts kredītzīmēm.

c) Izdodot valsts darbus uz kredīta iekšzemes un ārzemju uzņēmējiem.

d) Paplašināt valsts mežu izstrādāšanu eksportam.

e) Izmantojot valdības un valsts bankas likumīgās tiesības izlaist naudas zīmes un valsts kases zīmes samērā ar saimnieciskās dzīves vajadzībām un ievērojot likumā paredzēto segumu, nodrošinājumus un noteikumus.

14. Cīņa pret saimniecisko krīzi uzsākama un izvedama pēc pārdomāta plāna plašā frontē, neierobežojoties un nepalāzoties uz atsevišķiem nejaušiem soļiem vienā vai otrā gadjumā...

Panākumu nodrošināšanai, blakus saimnieciskai daļai, vajadzīgs:

Drošība un kārtība iekšzemē.

Labas diplomatiskās un saimnieciskās attiecības ar ārvalstīm, kā arī modrīga un aktīva ārpolitika.

Cieša sadarbība ar Igauniju un arī ar Lietuvu.

Valsts nesatricināts kredīts.

Stipra, droša, viengabalaina, savus uzdevumus un pienākumus apzinoša valdība, kurai zeme un tauta uzticas, un kura apveltīta plašām darbības un rīcības pilnvarām, kas nodrošina jaugtājumu ātru un sekmīgu izšķiršanu, neatstājot tos grupu un partiju domstarpībām un novilcināšanai. No tādas valdības tad patiesi varēs prasīt un arī sagaidīt, lai tiktu atrasta izeja no krīzes un jauna, gaišāka vēstures posma ievadīšana.»

Neskaitāmie ierosinājumi Latvijas saimnieciskās politikas novirzīšanai uz pareizo ceļu, kas sakopoti grāmatā «Kas jādara un kā», ļoti daudz darijuši un panākuši lielās 1930.—

1933. g. saimnieciskās krīzes pārvarēšanai. Bet šinī Kārļa Ulmaņa grāmatā sakopotā saimnieciskās politikas plāna iespaids uz mūsu saimniecību stipri izpaužas vēl tagad. Daudzas lietas, kas ierosinātas šinī plānā, realizējas tikai pašos pēdējos gados, kad darbojas K. Ulmaņa nacionālā valdība. Salīdzinot dažādus nacionālās valdības lēmumus un izdotos likumus ar plāniem, kas ievietoti grāmatā «Kas jādara un kā», redzams, ka sākums šīm lietām un saimnieciskajā dzīvē tagad izdarītām pārgrozībām meklējama minētajā grāmatā, bet daudzos gadījumos vēl agrāk — K. Ulmaņa lielajā 1929. gada agrarpolitiskajā darbā un pat ilgu laiku pirms tā. Pēdējo gadu saimnieciskā dzīve un darbība Latvijā rāda, ka tas, kas ieteikts un solīts grāmatā «Kas jādara un kā», arī izpildīts. Saimnieciskā rosība atdzīvināta pilnos apmēros un vēl tālu pāri agrākajam pirmskrīzes līmenim. Lauksaimniecībā, rūpniecībā, ārējā tirdzniecībā, valsts finansēs, — visur vērojami ārkārtīgi sasniegumi, spēcīgs ražošanas un apgrozījumu pieaugums, ne tikai salīdzinot ar krīzes gadiem, bet arī salīdzinot ar pirmskrīzes gadiem — ar augstāko saimniecisko konjunkturu, kāda toreiz sasniegta. Norisinājusies pēdējos gados ļoti plaša celtniecība, gandrīz jau nobeigta grandiozā Ķeguma spēkstacijas būve. Tautai sagādātas visplašākās darba iespējas visās nozarēs, tā ka radies liels iekšzemes strādnieku trūkums; izbeigts lielais krīzes gadu bezdarbs. Pasargāta no sabrukuma, uzturēta un paplašināta lauksaimniecības ražošana. Izvestas lielas un dziļas saimnieciskās un politiskās reformas, kas padarijušas stiprāku Latvijas valsti, tautsaimniecību, latviešu tautu, cēlušas tautas ienākumu un tautas dzīves līmeni. Plāni visām šīm lielajām pārgrozībām pilnīgi vai daļai, plašākā vai šaurākā veidā, atrodami Kārļa Ulmaņa grāmatā «Kas jādara un kā», kā arī daļai viņa lielajā darbā par lauksaimniecības ienesīguma pacelšanu. Jāsalīdzina tikai tautsaimnieciskie fakti un saimnieciskā likumdošana pēdējos gados ar minētajiem Kārļa Ulmaņa literāriskiem darbiem — viņa saimnieciskās politikas plāniem.

XIII.

Latvijas politiskās iekārtas trūkumi lidz 1934. g. 15. maijam.

Pārmērīgais politisko partiju skaits.

Latvijas politisko iekārtu un politisko dzīvi līdz 1934. g. 15. maija pārgrozībām raksturoja lielā un pārmērīgā tautas politiskā saskaldīšanās un sadrumstalotība, kas nelabvēlīgi iespaidoja likumdošanas gaitu, valdības darbības ražīgumu, valsts saimniecisko un kulturalo politiku, visu valsts spēku un valsts un tautas dzīves stabilitāti. Latvijas pirmajā likumdošanas iestādē — Tautas Padomē — bija reprezentētas¹⁾ tikai 8 latviešu politiskās partijas un bez tam vēl mazākuma tautības. Satversmes Sapulces vēlēšanās 1920. gadā bija jau iesniegti 57 kandidātu saraksti ar 24 nosaukumiem; pirmās Saeimas vēlēšanās 1922. gadā bija iesniegti 88 kandidātu saraksti, 1925. gada vēlēšanās — 141, 1928. g. — 120, 1931. gada vēlēšanās — 103. Lai ierobežotu kandidātu sarakstu skaita pārmērīgu pieaugšanu, 1928. gadā pieņēma dažus ierobežojošus noteikumus (kandidātu sarakstu iesniedzējiem bija jāiemaksā 1000 ls liela drošības nauda, kas pārgāja valsts īpašumā, ja no kandidātu saraksta netika ievēlēts neviens deputats; otrs ierobežojums bija tas, ka atcēla apgabalos neizlietoto daļu skaitļu apvienošanu valsts apmēros; trešais — ka atcēla arī tiesību apvienot atlikumus apgabalu robežās, piem., divām radnieciskām grupām). Tāpēc 1928. un 1931. g. vēlēšanās balsoja par mazāku kandidātu sarakstu skaitu.

Tomēr kandidātu sarakstu un partiju skaits bija ļoti liels; pēdējā Saeimā, kuru ievēlēja 1931. gadā, bija 27 partiju priekšstāvji. Daudzi kandidātu saraksti neieguva nevienu mandatu un deputata vietu Saeimā; 1922. gada vēlēšanās tādu bija 42,

1925. g. — 93, 1928. g. — 66, 1931. g. — 46, kas sastāda 45% no visiem šai gadā iesniegtajiem kandidātu sarakstiem.

Pēdējās Saeimas vēlēšanās 1931. gadā no 44 atsevišķām partijām un grupām, kas piedalījās un sacentās vēlēšanās, Saeimā iekļuva tikai 27, bet 17 — neieguva nevienu deputata vietu. No šīm 27 partijām un grupām 12 bija tādas, kurām katrai bija tikai viens deputats. Bez šiem 12 «vieniniekiem» pēdējā Saeimā bija vēl 5 partijas, katra ar 2 deputātiem. Tā tad 17 Saeimas partijas bija gluži niecīgas un sīkas; tikai 10 pārējās partijas bija lielākas, tādas, kurām deputātu skaits bija lielāks par 2.

Politisko partiju ārkārtīgi lielais skaits veicināja asu konkurenci vēlēšanu laikā starp atsevišķām partijām, starp to daļām un arī starp atsevišķiem vienas partijas kandidātiem. Uz 100 deputātu vietām Saeimā 1931. gada vēlēšanās konkurēja gandrīz 2000 kandidātu. Šī konkurence bieži sastāvēja galvenā kārtā no sāncenšu partiju un grupu nokritizēšanas, nozākāšanas un nomelnošanas, gan tautas sapulcēs, gan laikrakstos, žurnālos, brošūrās, skrejlapās. Šāda rīcība stipri draģāja tautas cieņu pret politiskiem darbiniekiem, politiskām partijām, pret vēlēšanām un Saeimu, pret visu valsts iekārtu un valsti. Tas, saprotams, ļoti vājināja tautas un valsts spēku.

Socialistiskās partijas un mazākuma tautību partijas.

Saeima bija sadalījusies vairākās novirzienu grupās. Principāli pret pārējām partijām bija nostājušies socialdemokrāti («Latvijas socialdemokratiskā strādnieku partija»), kas parasti nodarbojās tikai ar pārējo «pilsonisko» partiju un «pilsonisko» valdību nokritizēšanu un parasti atteicās no līdzdalības valdības koalīcijā, uzstādot nepieņemamas un dzīvī neizpildamas saimnieciskas un politiskas prasības. Šīs partijas apmēri valsts pastāvēšanas pirmajos gados bija stipri lieli: 1920. gada Satversmes Šapulces vēlēšanās par šo partiju nodoti 38,7 procenti no visām nodotām vēlēšanu balsīm. Turp-

mākos gados šīs partijas svars gan arvien vairāk ļoti samazinājies: 1922. gadā pirmās Saeimas vēlēšanās tā dabūjusi tikai 30,6% no visām nodotām balsīm, 1925. gadā — 31,4%, 1928. gadā — 24,8%, 1931. gadā — tikai 19,2%, tikai vairs pusi no tā procenta un svara, kas bija iegūts 11 gadus atpakaļ — 1920. gadā. Socialdemokrātiem pēdējā Saeimā bija 21 deputats.

Niknā opozīcijā pret visām citām partijām, arī pret socialdemokrātiem, kā arī pret visu Latvijas politisko, saimniecisko un sabiedrisko iekārtu, bija komunistiskā virziena grupas, par kuru kandidātu sarakstiem 1928. gada vēlēšanās nodoti 8%, 1931. gadā — 7,4% no visām nodotām balsīm (vienā pašā Rīgā — attiecīgi 17,1% un 14,6%).

Mazākuma tautību partijas rūpējās gandrīz vienīgi par savu vēlēšanu specialām interesēm, par vāciešiem, krieviem, žīdiem, poļiem. Mazākuma tautību kandidātu saraksti 1931. gadā dabūjuši 18,1% no visām nodotām balsīm (visā valstī gan 22,8% vēlēšanu bija nelatvieši). Vācu vēlēšanu piedalīšanās vēlēšanās bija ļoti noorganizēta un gandrīz visi vēlētaji te ņēmuši dalību (visā valstī 1931. gadā nobalsojuši tikai 80% no kopējā vēlēšanu skaita). Tāpēc par vācu kandidātu sarakstiem nodoti 4,6% no visām nodotām balsīm un iegūtas 6 deputātu vietas (6%), lai gan Latvijā toreiz bijuši tikai 3,7% vāciešu, salīdzinot ar iedzīvotāju kopskaitu.

Īpaši nogrupējušās bija latgaliešu partijas, kas 1931. gadā ieguvušas 13,7% no visām nodotām balsīm. Tās speciāli interesējās un cīnījās par dažādiem Latgales jautājumiem.

Pavisam šauras, niecīgas un nenoteiktas bija «vieninieku» grupas, to programmas un to vēlēšanu un šo grupu deputātu intereses. Tomēr šo niecīgo grupu pārstāvjiem bija liela noteikšana valdības sastādīšanā un valdības koalīcijas atbalstīšanā.

Valdību sastādīšanas grūtības.

Šādos apstākļos ražīgs un visas tautas plašākās un dziļākās interesēs strādāts Saeimas un valdības darbs nebija iespējams. «Lielā politisko grupējumu skaita (27) dēļ bija

grūti radīt valdības vairākumu; bez tam socialdemokrati un komunisti parasti bija principālā opozīcijā pret katru valdību, tāpēc tās lielāko tiesu bija atkarīgas no nelielām politiskām grupām. Socialistiskās partijas, kopā ar nacionalām minoritātēm parasti sastādīja deputātu vairākumu, un visas valdības balstījās tikai uz ļoti neliela vairākuma, un politiskās partijas un grupiņas, kas savtīgiem nolūkiem gribēja izmantot savu svaru koalīcijās, uzstādīja partejiskas un tīri savtīgas prasības un panāca to izpildīšanu. Tā mazākums, bieži arī nacionalās minoritātes, diktēja vairākumam savu gribu. Tas, blakus citiem mazāk svarīgiem apstākļiem, ārkārtīgi kompromitēja politiskās partijas un visu Saeimu.»²⁾

Īsais valdību mūžs.

Likumdošana Saeimā parasti gāja ļoti gausi, neražīgi, nesistematiski, bez noteikta plāna. Saeimas un politisko partiju sastādītās valdības bija ļoti nestabilas, ar nedrošu balsu vairākumu Saeimā, un to mūžs bija caurmērā ļoti īss. Skaitot no valsts proklamēšanas 1918. gadā līdz 1934. gada 15. maijam, tā tad 15^{1/2} gadu laikā Latvijā darbojušies 18 ministru kabineti.³⁾ Vienas valdības caurmēra darbības laiks bijis 10 mēneši. Bieži liels laiks pagājis arī no vecās valdības atkāpšanās (gāšanas) dienas līdz jaunās valdības sastādīšanas dienai. Valdības darbības plāns parasti varēja būt tikai īsam laiciņam, nekādus tālākus mērķus spraut sev tā nespēja, jo pēc nedaudz mēnešiem tai bija jākrīt un jādod vieta jaunai. Šāda iekārta stipri traucēja saimnieciskās dzīves attīstību, kā arī visas pārējās tautas un valsts dzīves nozares.

Partiju cīņas Rīgas pilsētas pašvaldībā.

Tāda pati nesaudzīga un tautai un valstij kaitīga politiska cīņa norisinājās katrās pilsētu pašvaldību vēlēšanās un arī uz laukiem — pagastu pašvaldību vēlēšanās. Rīgas pilsētas domes vēlēšanās⁴⁾ 1931. gadā piedalījās pavisam 38 kandidātu saraksti ar 1923 kandidātiem (uz 100 vietām, tāpat kā Saeimā). Arī Rīgas pilsētas pašvaldības vēlēšanās kandidātu sarakstu un kandidātu skaits arvien pieaudzis: 1922. gada vēlēšanās konkurējuši 16 saraksti ar 889 kandidātiem, 1925. gadā — 23 ar 930, 1928. g. — 28 ar 1193, bet 1931. g. — 38 saraksti ar 1923 kandidātiem (1931. gadā gan ievēlamo domnieku skaits bija palielināts no 90 līdz 100).

Partiju šķelšanās Rīgas pilsētas domē arvien pavairojās, ko rāda šādi dati par domes sastāvu pēc frakcijām:

	1922	1925	1928	1931
Vienvīru frakcijas	3	6	9	12
Divvīru frakcijas	4	3	6	9
Frakcijas ar 3 un vairāk locekļiem	8	8	8	7
Frakciju kopskaits	15	17	23	28

Frakciju skaits 9 gadu laikā (no 1922. līdz 1931. gadam) gandrīz dubultojies, vēl daudz vairāk pavairojušās taisni sīkās grupas un vienvīru un divvīru frakcijas. 1931. gadā ievēlētajā pilsētas domē gandrīz puse no visām frakcijām (12) bija vienvīru frakcijas, trešdaļa (9) no visām frakcijām — divvīru frakcijas un tikai ceturtdaļai (7) bijuši 3 un vairāk locekļi. Tā tad partiju-frakciju skaits Rīgas pilsētas domē 1931. gadā bija tikpat liels, kā tanī pašā gadā ievēlētajā Saeimā, pāt par vienu lielāks. No 38 kandidātu sarakstiem, kas sacentās 1931. gada vēlēšanās, 10 saraksti nav ieguvuši nevienu domnieka vietu.

Rīgas pilsētas domē liels svars bija minoritašu un kreisā spārna (socialdemokrātu, komunistu, u. c.) frakcijām: piem., 1931. gadā kreisais spārns sastāvējis no 41 domnieka, minoritašu domnieku bijis 25, latviešu pilsoņu domnieku — 34. Šāds domes sastāvs, kas iepriekšējos gados bijis vēl labvēlīgāks kreisajam spārnam un minoritatēm (1928. gadā vēlētajā domē no 90 domniekiem 40 bijuši kreisā spārna un 24 — minoritašu,

tā tad relatīvi vairāk nekā 1931. gada domē), attiecīgi iespējams arī Rīgas pilsētas pašvaldības saimniecību un finanses, pilsētas līdzekļu izlietošanu un pilsētas algoto darbinieku vietu sadalīšanu. Un Rīgas pilsētas saimniecība nav maza. Rīgā dzīvo piektā daļa no visiem Latvijas iedzīvotājiem un lielākā daļa visturīgāko grupu un Rīgas pilsētas budžets pēc sava lieluma ir vairāk kā ceturtdaļa, salīdzinot ar valsts budžetu.

XIV.

Partiju cīņu iespaids uz valsts saimniecisko politiku līdz 1934. gada 15. maijam.

Viegli saprast, ka tādos apstākļos, kad valsts lietu izšķiršana un saimnieciskā likumdošana atkarājās no 27 partijām, kas visu laiku bija savstarpīgā cīņā uz visām pusēm, kad valdības pastāvēšana un svarīgu jautājumu izšķiršana atkarīga tikai no viena vai dažu valdības koalīcijas deputātu balsīm, — nekāda noteikta, tālredzīga un visas tautas dziļākās interesēs ieturēta valsts saimnieciskā politika nav bijusi iespējama. Saimnieciski likumi, kas iesniegti Saeimai vai tur izstrādāti, kamēr Saeimā pieņemti, — pārgrozīti un saskaņoti ar daudzu partiju un grupu prasībām, kurām bieži nav bijis nekāds sakars ar tautas vajadzībām. Atsevišķasniecīgas frakcijas vai atsevišķi deputāti, izmantojot pilnos apmēros savu balsu izšķirošo nozīmi valdības pastāvēšanā vai nodibināšanā, izkaulējuši un ieguvuši sev par valdības atbalstīšanu dažādus labumus, vai arī dažreiz spējuši aizkavēt un samaitāt svarīgus likumdošanas darbus. Lai izpatiktu saviem vēlētājiem un lai nodrošinātu sev un savai partijai deputāta vietu arī nākošajās Saeimas vēlēšanās, deputāti visādi pūlējušies parādīt savu gādību par saviem vēlētājiem, nākot ar dažādiem no tautas interešu viedokļa kaitīgiem ierosinājumiem izlietot un pavairot valsts izdevumus dažādiem mērķiem, ar dažādu neizvedamu likumprojektu ierosināšanu. Lai šos mērķus sasniegtu, Saeimā un tautas sapulcēs turētas demagoģiskas runas, partiju laikrakstos vai citos kādos partijas izdevumos (brošūras, skrejlapas) rakstīti demagoģiski raksti, kuros nepamatoti slavēti pašu partijas darbi un mērķi un pilnīgi nozākāta un nokritizēta pretinieka partiju darbība un darbinieki, visādi cenšoties tos nomelnot. Sevišķi vēlēšanu gados politisko partiju agitācija un savstar-

pīgā apkarošanās presē un tautas sapulcēs sasniedza savus kalngalus. Šinīs politiskās cīņās pa lielākai daļai nekautrīgi izlietoja visus iespējamus līdzekļus. Toreizējiem politisko partiju darbiniekiem un vadoņiem tikai retos gadījumos bijušas kādas zināšanas saimnieciskās lietās; arī tas neveicināja saimnieciskās politikas un saimniecisko likumu labu izdošanos.

Lai redzētu, kā izpaudušās politisko partiju savstarpīgas cīņas, demagoģija un bieži arī nemākulība valsts saimnieciskajā politikā — agrarpolitikā, rūpniecības un tirdzniecības politikā, kredita politikā, finansu politikā un citās nozarēs, — kā arī, kā iespaidojusi šī politika līdz 1934. gada 15. maija pārgrozībām Latvijas lauksaimniecību, rūpniecību, tirdzniecību, kreditsaimniecību, valsts finansu saimniecību, — jāsniedz daži svarīgāki, raksturīgāki piemēri, kas rāda toreizējos cīņas paņēmienus.

Cīņa un demagoģija pret graudkopības aizsardzību.

Ka lauksaimniecība Latvijā ir galvenā tautsaimniecības nozare, no kuras stāvokļa un ienesīguma atkarīgs arī visu pārējo nodarbošanās nozaru — rūpniecības, tirdzniecības u. c. — stāvoklis, darba iespējas un tur strādājošo cilvēku ienākumi, to rāda visādi aprēķini, kas minēti šīs grāmatas nodaļā par Kārļa Ulmaņa uzskatiem par lauksaimniecību un agrarpolitiku. Lauksaimniecībā strādā divas trešdaļas visu Latvijas strādājošo (aktīvo) iedzīvotāju.

Tomēr valsts saimnieciskajā politikā lauksaimniecībai vecās politiskās iekārtas laikos pienācīgā vērība nebija piegriezta. Lauksaimniecībai bieži bija no tā jācieš.

Raksturīgs piemērs dažu politisko partiju cīņai pret lauksaimniecības interesēm, pret lauksaimniecības aizsardzību, ir maizes labības tirgus regulēšanas jautājums 1930. g. Maizes labības pārdošanas un cenu apstākļi Latvijas lauksaimniekiem līdz 1930. gadam arvien bijuši grūti. Sevišķi tas sakams par rudziem, kas bija pilnīgi neaizsargāti pret ārzemju konkurenci, jo ievēdmuita rudziem nepastāvēja (bet vienīgi kviešiem). No 1929. gada jūlija līdz 1930. gada jūlijam Latvijā ievesto rudzu vērtība (uz ārzemēm maksātā cena, pēc ārējās tirdzniecības statistikas) pakāpeniski samazinājusies no 209 ls

tonnā līdz 107 ls tonnā, par 50%. Tā kā rudzu ievēšana Latvijā notika pilnīgi brīvi, bez ievēdmuitas, vietējo rudzu cenas, jau agrāk būdamas zemākas par ievesto rudzu cenām, 1930. gada rudenī būtu galīgi sabrukušas un, ņemot vērā bagātīgo maizes labības ražu šai gadā, vietējos rudzus vispār nebūtu vairs bijis iespējams pārdot. Lai nodrošinātu vietējai labībai tirgu, valdība izdeva Noteikumus par maizes labības tirgus regulēšanu (kas publicēti Valdības Vēstneša 1930. gada Nr. 176., 8. augustā, un stājas spēkā no šīs pašas dienas). Uz šo noteikumu pamata valdība iepirka no lauksaimniekiem rudzus un kviešus par noteiktām cenām, kas nebija vis saskaņā ar toreizējām ievestās labības cenām, bet gan piemērotas ražošanas pašizmaksai un citiem apstākļiem. Ārzemju labības un miltu krājumus bija atļauts laist tirgū apgrozībā, kā arī tālāk pārstrādāt, tikai tām firmām, kas iepērk iekšzemes maizes labību no zemkopības ministrijas pārziņā esošām noliktavām, pēc ministru kabineta noteiktiem ārzemju un vietējās labības izlietošanas samēriem. Šie samēri tika noteikti «Vald. Vēstn.» 1930. gada 15. augusta Nr. 182. Ārzesmes un vietējo rudzu samēriem pārstrādāšanā un apgrozībā bija jābūt 50% pret 50%. Iekšzemes kviešiem šis piemaldums no sākuma bija 20%. Vēlāk šo iekšzemes labības piemalduma procentu vēl paaugstināja.

Šādu valdības rīcību, kas nodrošināja graudkopību, kā to jau agrākos gados arvien bija ieteicis savos darbos un runās Kārlis Ulmanis, un kurai bija tik svarīgas pozitīvas sekas visā Latvijas tautsaimniecībā, apkaroja toreiz vairākas politiskas partijas, sevišķi kreisās partijas. Jaunā likuma kritiķi aizrādīja, ka maizes cenas celsies, kas sadārdzinās tālāk rūpniecības un amatniecības ražojumus,¹⁾ no kā drīz cietīs arī lauksaimnieki. Maizei esot ļoti liela loma pilsētu strādnieku, lauku amatnieku, bezzemnieku un mazzemnieku budžetā. Labums no labības tirgus regulēšanas radītos tikai nelielam lauksaimnieku skaitam, kas pārdod maizes labību. Socialdemokrāti aizrādīja, ka valdība maksā lauksaimniekiem par daudz augstas labības cenas. «Valdība stipri pārmaksā pret pasaules tirgus cenām un patērētājiem uzlikts smags nodoklis, samērā turīgākai lauksaimnieku šķīrai par labu.»²⁾ «Tautsaimniecisks absurds: parasta parādība, ka pie lielākas ražas produkti paliek lē-

tāki. Bet tagad stāvoklis pie mums taisni otrāds. Pie labākas ražas pašu mājās labības cenas noteiktas stipri augstākas.»³⁾

Socialdemokrati savā presē un tautas sapulcēs sacēla lielu aģitāciju un demagoģiju pret maizes labības tirgus regulēšanu. Kādā rakstā,⁴⁾ divas nedēļas pēc jaunā likuma izdošanas, tie izrēķina, ka fiziskā darba strādniekam vajadzīgas 2 mārčiņas maizes dienā. Ja arī tikai 4 sant. mārčiņā nāk klāt, pēc maizes labības tirgus regulēšanas uzsākšanas, tad maizes rācija dienā sadārdzinās par 8 sant. Uz pārējiem miltu produktiem dienā nākot klāt 6 sant. Kopā vienam strādniekam labības produktu patēriņš sadārdzināšoties par 14 sant. dienā. Strādnieka ģimene sastāvot no 5 cilvēkiem un tādēļ visai ģimenei izdevumi maizes un citu labības produktu pirkšanai palielināšoties par 70 sant. dienā, vairāk kā 255 ls gadā, kas līdzinoties vairāk kā kvalificēta strādnieka mēneša algai vai arī vienkārša strādnieka divu mēnešu algai.

Lai cīnītos pret maizes labības tirgus regulēšanas noteikumiem, Latvijas socialdemokratiskā strādnieku partija 1930. gada 26. augustā sasaukusi Rīgā protesta sapulci, kur šis jautājums apgaismots šādi:⁵⁾

Valdība noteikusi labībai par 100% augstākas cenas nekā ārzemju labības cenas. Katram ārzemju labības pudam jāpiejauc 1 puds sadārdzinātās vietējās labības. Rudzu maize dārgāka jau par 6 sant. kilogramā. No visa rudzu patēriņa Latvijā ievēd ap 30%. Ja šo cenu paaugstinājumu pārrēķina uz ievesto labību, tad iznāk, ka pilsētu iedzīvotājus šis cenas paaugstinājums apgrūtinās gadā par 18 — 20 miljoniem latu lielu nodokli. Pirms kara maizes mārčiņa maksāja 2 zelta kapeikas. Sadārdzinātā maize būs 5 reizes dārgāka. Bet strādnieku algas vēl nav sasniegušas pirmskara līmeni. Līdz ar rudzu maizes sadārdzināšanu celsies arī kviešu maizes un pārējo pārtikas vielu cenas.

Tanī pašā protesta sapulcē kāds cits socialdemokratu runātājs salīdzina valdību ar «izsalkušu krokodilu, kas bāž deģunu strādnieku kabatās.»⁶⁾

Pašu socialdemokratu izstrādātais labības monopola pro-

jekts, kas iesniegts arī Saeimai, paredzēja toreiz šādus noteikumus labības iepirkšanai no lauksaimniekiem:7)

«5. punkts. Iekšzemes maizes labību valsts uzpērk skatoties pēc tās kvalitātes, pēc periodiski visos rajonos vienādi noteiktām cietām cenām, vadoties pie šo cenu noteikšanas no pastāvošām pasaules tirgus cenām, pieskaitot vēl transporta izdevumus līdz Latvijas ostām.»

«7. punkts. Labības monopola pārvalde apgādā dzirnavas, patērētājus un viņu organizācijas ar ievesto un iekšzemes maizes labību, par pasaules tirgus cenām, pieskaitot klāt normalus procentus administratīviem izdevumiem un ieguldītam kapitalam, pie kam šis uzcenojums nevar pārsniegt 10% no pastāvošām tirgus cenām.»

1930. gada beigās⁸⁾ kādā rakstā socialdemokrāti vēl aizrāda:

Maizes cenas cēlušās no 16—17 sant. dažus mēnešus atpakaļ līdz 27—28 sant. tagad. Rupjā maize tagad maksā tikpat, cik 1928. gadā — plūdu gadā. «Melnās maizes riecieni ir Latvijas darba ļaužu ikdienišķais, visplašāki lietotais pārtikas produkts. Pēc melnās maizes rieciena sniedz savas rociņas strādnieka bērns; no melnā maizes rieciena ietur savas pusdienas strādnieks fabrikā, malkas cirtējs mežā, grāvracis savā darba vietā un arājs uz lauka; pēc melnā maizes rieciena lūdzoši stiepj savas nokusušās rokas arī sirmgalvji strādnieku ģimenēs, nespējnieki patversmēs un socialās apgādes iestādēs.» Pēc 1929. gada «Darba statistikas» iznāk, ka līdz 70% no algas cilvēka iztikas izdevumiem krīt uz pārtiku. Bet no strādnieka izdevumiem pārtikai ne mazāk kā 40—50% krīt tieši uz maizi un miltiem un miltu produktiem, kas visi tagad kļuvuši par 10—11 sant. kilogramā dārgāki.

Patiesais maizes labības tirgus regulēšanas iespāids uz dzīves dārdzību.

Tā tad ap maizes labības tirgus regulēšanu 1930. gadā sacelta liela aģitācija un uztraukums un šis valdības solis apkarots gan dažādiem aprēķiniem, gan žēlīgiem un sentimentāliem, gan nikniem vārdiem, kā strādnieku aplaupīšana un

ārkārtīga pārtikas sadārdzināšana, kas novedis strādniekus un citus maizes patērētājus gandrīz badā. Patiesība tomēr šai lietā bijusi gluži citāda:

Fiziskā darba strādnieki Rīgā 1926.-27. gadā, pēc ģimeņu budžetu statistikas⁹⁾, patērējuši uz 1 patērētāja vienību t.) i. uz vienu pieaugušu personu) gadā 49,2 kg baltmaizes (ieskaitot arī smalkmaizes, biskvitus u. c.), 21,5 kg bīdelētu kviešu miltu, 78,8 kg rupjas rudzu maizes un valču maizes un 14,2 kg saldskābas maizes. Pēc toreizējām siktirdzniecības cenām Rīgā,¹⁰⁾ šī patērētās maizes, miltu un miltu produktu kopvērtība bijusi ap 85 ls. Izdevumi pārtikai uz 1 patērētāja vienību gadā šinīs pašās fiziska darba strādnieku ģimenēs Rīgā bijuši 450 ls, bet kopējie izdevumi (pārtikai, dzīvoklim, apģērbam, inventaram, satiksmei u. c.) — 934 ls. Tā tad izdevumi maizei, miltiem un miltu produktiem sastādījuši tikai 19% (un nevis 40—50%, kā tas izrēķināts socialdemokratu laikrakstos) no kopējiem izdevumiem pārtikai un tikai 9% no kopējiem strādnieka ģimenes izdevumiem. Ļoti liela starpība starp agitācijas un demagoģijas skaitļiem un patiesību.

Rupjas rudzu maizes cena¹¹⁾ siktirdzniecībā pēc labības tirgus regulēšanas un labības importa ierobežošanas, cēlās Rīgā no 19 sant. kilogramā 1930. gada jūlijā līdz 21 sant. augustā, 22 sant. septembrī, 26 sant. decembrī, 27 sant. — 1931. gada februarī un tikpat daudz — 1931. gada maijā. Cena pakāpeniski cēlusies par 8 sant., par 42%. Turpretim baltmaizes cena arī pēc maizes labības tirgus regulēšanas palika gandrīz bez pārmaiņām, cēlās Rīgā no 61 sant. 1930. g. jūlijā līdz 63 sant. augustā, 62 sant. decembrī; 1931. gada maijā tā bijusi tikai 60 sant. Tas arī saprotams, jo importēto kviešu cena no 1929. g. vidus līdz 1930. g. vidum bija tikai drusku pazeminājusies, nevis par 50%, kā importētiem rudziem; tādēļ valdības cenas iekšzemes kviešiem sevišķi neatšķīrās no importēto kviešu cenām (turpretim valdības cena iekšzemes rudziem bija divreiz augstāka nekā importēto rudzu vērtība 1930. gada jūlijā).

Šādos apstākļos cenas paaugstinājums rudzu maizei 1930. gada rudenī (rēķinot to 8 sant. kilogramā) varēja sastādīt Rīgas strādniekiem (izejot no ģimenes budžetu statistikas) kādus

8 latos gadā uz pieaugušu personu. Arī ņemot vērā, ka drusku cēlusies baltmaizes cena, tomēr jānāk pie slēdziena, ka kopējā maizes sadārdzināšanās 1930. gada rudenī varēja sastādīt tikai kādus 10—11 latos uz pieaugušu personu gadā vai kādus 40—45 ls uz ģimeni (pēc ģimenes budžetu statistikas strādnieku ģimenēs caurmērā bijuši nepilni 4 ģimenes locekļi), un nevis 255 ls, kā to kādā vietā izrēķinājuši toreiz socialdemokrāti. Rudzu maizes un drusku arī baltmaizes cenas paaugstinājums 1930. gada rudenī varējis sastādīt lielākais tikai pāris procentus no kopējiem strādnieku ģimenes izdevumiem, kaut arī tā būtu zemāki atalgota strādnieka ģimene.

Arī augstāk minētais apgalvojums, ka rupjas rudzu maizes cena 1930. gadā pēc labības tirgus regulēšanas piecreiz lielāka nekā pirms kara, neiztur kritiku. Šīs maizes cena¹²⁾ Rīgā 1913. gadā bijusi 19 sant. kilogramā. Ja šīs maizes cenu 1930. gada beigās rēķina 27 sant., tad šī cena ir nevis par 400% augstāka (piecreiz augstāka), bet gan tikai par 40%.

Bet galvenais šai lietā ir tas, ka maizes labības tirgus regulēšanas apkarošanas rakstos un runās nekur nav norādījuma uz to, ka maizes cenas Latvijas pilsētās 1929. gadā un līdz 1930. gada jūlijam stipri kritušas. 1929. gada jūlijā rupjas rudzu maizes cena¹³⁾ sīktirdzniecībā Rīgā bijusi 30 sant. kilogramā (1928. gada jūlijā — pat 34 sant.), bet 1930. gada jūlijā — tikai 19 sant.. Arī baltmaizes cena Rīgā 1929. gada jūlijā bijusi 66 sant. (1928. gada jūlijā — pat 74 sant.), bet gadu vēlāk — 1930. g. jūlijā — tikai 61 sant. Arī pēc labības tirgus regulēšanas un maizes cenu celšanās (salīdzinot ar stāvokli 1930. gada jūlijā) 1930. gada rudenī, paaugstinātās maizes cenas (27 sant. rupjai rudzu maizei un 63 sant. baltmaizei) bijušas vēl tomēr zemākas par cenām, kādas pastāvējušas Rīgā gadu vai drusku vairāk iepriekš.

Tā tad, salīdzinot ar maizes cenu līmeni 1929. gada vidū, maizes patērētāju-pilsētnieku stāvoklis šai ziņā 1930. gada beigās bijis tomēr vēl izdevīgāks, ar visu cenu celšanos. Bet strādnieku izpeļņas 1930. gadā bijušas augstākas nekā 1929. gadā. Tā tad labības tirgus regulēšana un maizes cenu celšanās 1930. gada rudenī nevarēja nemaz kaitēt strādnie-

ku labklājībai, salīdzinot ar to dzīves līmeni, kāds bija strādniekiem 1929. gadā vai 1930. gada sākumā.

Debatēs par maizes labības tirgus regulēšanu un par valdības noteiktām iekšzemes labības cenām 1930. gadā zemnieku interešu pretinieki demagoģiski pārspīlēti attēloja jauno likumu iespaidu uz strādnieku labklājību, izrēķināja ārkārtīgas neesošas grūtības strādnieku ģimeņu pārtikas budžetā, tīšām iebiedēja un satracināja strādniekus un citus maizes pircējus-pilsētniekus, kurināja sabiedrisku naidu un neņēma vērā patiesās dziļās Latvijas lauksaimniecības un visas tautsaimniecības intereses, kas bija ciešā sakarā ar graudkopības ienesīgumu, iekšzemes labības cenām un šīs labības pārdošanas iespējām. Nepiegrieza nekādu vērību tam pamatapstāklim, ka no lauksaimniecības ienesīguma atkarīga arī visu strādnieku un citu pilsētnieku dzīves līmenis un labklājība, ka ar zemnieku izputināšanu un novājināšanu nekādu ilgstošu labklājību pilsētu strādniekiem sagādāt nav iespējams. Aģitācija un demagoģija pret labības tirgus regulēšanas likumiem un lauksaimniecības aizsardzības mēģinājumu apkarošana, prasība, lai iekšzemes labībai uzturētu tikai ārkārtīgi zemās un nenormāli, mākslīgi uzturētās pasaules tirgus cenas, lai zemnieki saņemtu par rudziem divreiz mazāku cenu nekā gadu iepriekš — visa šī rīcība un politika galu galā varēja tikai kaitēt strādnieku interesēm, tāpat zemnieku interesēm un visai tautai un valstij. Šī aģitācija neņēma arī vērā ļoti svarīgās tautsaimnieciskās sekas, kādas bija un kādām vajadzēja būt labības tirgus regulēšanas likumiem un graudkopības ienesīguma pacelšanai un nodrošināšanai: maizes labības audzēšana sākot no šī laika tā paplašinājās, ka drīzā laikā radās iespēja iztikt vienīgi ar iekšzemes rudziem un kviešiem un ārzemju labības ieviešanu pilnīgi pārtraukt, radās tik svarīgā, saimnieciskā, politiskā un militārā ziņā, neatkarība no ārzemju labības.

Cīņa pret lauksaimniecības un vispārējās saimnieciskās krīzes apkarošanu 1930.—1933. g.

Lauksaimniecības aizsardzība līdz 1930.—1932.—1933. g. saimnieciskai krīzei pilnīgos apmēros nebija iespējama. Attiecīgu likumu pieņemšanu kavēja socialistiskais spārs un arī dažas citas partijas. Maizes labības ievēšana no ārzemēm nebija ierobežota, izņemot tikai kviešus, kuriem bija ne visai liela ievēdumta. Bekona cūku audzēšanu un bekona eksporta paplašināšanu aizkavēja un ierobežoja nepieciešamā valsts atbalsta trūkums ražotājiem. Lauksaimniecības darba ražīguma un ienesīguma pacelšanu, ražu pacelšanu ar lauksaimniecības zināšanu izplatīšanu un padomu un pabalstu došanu lauksaimniekiem kavēja agronomiskās palīdzības darba sadrumstalotība. Šis svarīgais darbs bija sadalīts pa daudzām organizācijām, kas viena otru apkaroja. Lauksaimniecības ēku celšana jaunsaimniecībās un citur tika veikta bez noteikta plāna, kas nodarījis lauksaimniekiem un valstij lielus zaudējumus. Visā valsts lauksaimniecības politikā nebija noteiktības; valdības un valdības koalīcijas mainījās un arī lauksaimniecības politikas virzieni grozījās. Saeimas deputātiem, politiķiem un valstsvīriem parasti nebija arī pietiekoši dziļas izpratnes par lauksaimniecības nozīmi un svaru Latvijas tautsaimniecībā, par to, cik svarīga arī priekš visām pārējām iedzīvotāju grupām lauksaimniecības ienesīguma pacelšana.

Lauksaimniecībai arī dažos agrākos gados bijis jācieš no neražām un sevišķi 1928. gada plūdi un slapjums nodarīja lauksaimniecībai ļoti lielus zaudējumus. Bet gluži kritiskā un ilgstoši bīstamā stāvoklī lauksaimniecība nonāca 1930.—1932.—1933. gados, kad visa pasaule pārdzīvoja ārkārtīgu saimniecisku krīzi. Ne tikai Latvijas lauksaimniecību skāra šī pasaules saimnieciskā krīze, bet arī rūpniecību, tirdzniecību, dzelzceļus, valsts finanses, visu tautas ienākumu un tautas darba iespējas. Lauksaimniecības ražojumu cenas šīnīs gados ārkārtīgi krita un līdz ar to arī lauksaimnieku ienākumi. Lauksaimnieku pirkšanas spējai piepeši krītot, kā arī ļoti samazinoties koku materiālu eksportam un citu iemeslu dēļ — krīzes gados radās liels bezdarbnieku skaits, daudzi rūpniecības, tirdzniecības un citu nozaru darbinieki darbu zaudēja. 1932. gadā to algoto darbinieku skaits rūpniecībā, tirdzniecībā

un citās nozarēs, kas apdrošināti slimo kasēs, bija par 40.000 — par 22% mazāks nekā 1930. gadā. Stipri sašaurinājās iekšējās un ārējās tirdzniecības apgrozījumi, kā arī dzelzceļu un citu transporta nozaru darbība. Valsts ieņēmumi dažu gadu laikā samazinājās par trešdaļu un valsts budžets vairākus gadus no vietas izpildījās ar lielu deficitu.

Šādos grūtos saimnieciskos apstākļos, kad bija nepieciešama noteikta un vienota krīzes apkarošanas politika, politiskās partijas un Saeimas frakcijas turpināja to pašu savstarpējo nesaudzīgo cīņu kā agrākos gados. Pa lielākai daļai te nebija nekāda plašāka ieskata par saimnieciskās krīzes cēloņiem, par dažādām tautsaimnieciskām sakarībām, kuru zināšana un ievērošana krīzes apkarošanā būtu no svara. Lauksaimniecības aizsardzības likumi, kurus jau krīzes sākumā un vēl pirms krīzes bija izstrādājis un ierosinājis Kārlis Ulmanis, atdūrās Saeimā un presē uz asu pretestību, lai gan šie ierosinājumi bija ļoti svarīgi ne tikai lauksaimniekiem, bet līdz ar to arī visām pārējām grupām, visiem pilsētniekiem, strādniekiem un citiem. Lauksaimniecības ražojumu cenu un eksporta pabalstīšana un aizsargāšana ar valsts līdzekļiem tika nikni apkarota. Socialdemokrāti savā presē un runās gan pastāvīgi uztraucās par bezdarba pavairošanos pilsētās un par bezdarbnieku grūto stāvokli, tomēr nekad neatzina, ka cietu minimalu cenu garantēšana lauksaimniecības ražojumiem un valsts līdzekļu izlietošana šī svarīgā mērķa sasniegšanai nāk galu galā par labu arī strādniekiem, kā laukstrādniekiem, tā arī pilsētu strādniekiem, jo tikai ar pietiekošiem minimāliem ienākumiem lauksaimnieki spēj algot laukstrādniekus, kā arī pirkt rūpniecības preces un līdz ar to gādāt darbu pilsētu fabriku strādniekiem un citiem pilsētu algotiem darbiniekiem. Neatzina un neizprata, ka, nepabalstot lauksaimniekus un ļaujot tiem no ārkārtīgi zemām produktu cenām un parādu nastas smaguma izputēt un samazināt lauksaimniecības produkciju, — ar to būtu sadragāts arī laukstrādnieku un pilsētu strādnieku stāvoklis — tiem nebūtu darba un izpeļņas.

Socialdemokrātu aģitācijas un demagoģijas rakstu saturu, kas bija vērsti toreiz pret lauksaimniecības aizsardzību, raksturo jau tādi rakstu virsraksti, kā, piem.,¹⁴) «Valsts izsaimniekošanas un strādnieku ādas gērēšanas programma» (Apakšvirsraksts: «Piemaksas, piemaksas un vēl reiz piemaksas».);

«Tautas noplicināšanas un valsts kases izlaupīšanas budžets». Šinī pēdējā rakstā (1934. gadā) atreferēta kāda socialdemokrātu deputata runa Saeimā, kurā nokritizēta valsts pabalsta sniegšana lauksaimniecības ražojumu eksportam caur valsts budžetu:

«. . . No darba tautas viedokļa šis budžets savā būtībā ir bijis un arī tagad ir tautas masu noplicināšanas budžets. . . . tas ir valsts kases izlaupīšanas budžets. . . . Tagadējā krīzes laikā ar lielām piemaksām un lieliem valsts pabalstiem glābj mantīgās aprindas, bet tanī pašā laikā krīze smagi nospiež nemantīgo, darba ļaužu plecus. Algoto darbinieku ienākumi krīzes apstākļos ir samazinājušies. Netiešie nodokļi gultas vissmagāk uz nemantīgām aprindām. . . . Ap 15 miljonu latu paredzēts sviesta un citu lauksaimniecības produktu piemaksām un apmēram 3 miljoni latu linu piemaksām. Piemaksas sviestu vietējā tirgū sadārdzina pāri par 2 latiem kilogramā, bet Anglijā to pašu mūsu sviestu pārdod par 68 sant. kilogramā. . . . Sprotams, turīgais patērētājs sviestu var ēst, cik grib, tas viņa budžetā robu nesit, bet daudz strādnieku — nemaz nerunājot par bezdarbniekiem, — kas pelna pāris latu dienā, sviestu nevar ēst. . . . Tiem, kas sviestu var ēst, caur valsts kasi jāmaksā liels nodoklis par labu turīgai lauksaimnieku šķīrai. . . . Mēs zinām, ka maizes cenas brīvā tirgū būtu daudz zemākas, ja tās tagad neapgrūtinātu lielās piemaksas rudziem un kviešiem, kādas pastāv. Pēc agrākiem aprēķiniem vismaz 10.000.000 latu gadā Latvijas patērētāji pārmaksā par maizi, t. i. to produktu, kas katram nepieciešams, bez kā neviens nevar dzīvot. . . . mums jāpērķ dārga maize — par apmēram 150—170% dārgāka, nekā patiesībā brīvā tirgū tai vajadzētu būt. . . . Sprotams, nevienam nenāks prātā noliegt to lielo svarīgo nozīmi, kāda lauksaimniecībai ir mūsu valsts saimniecībā. Bet vai šī politika, kas saucas par lauksaimniecības glābšanas un veicināšanas politiku, ir arī visu lauksaimnieku politika? Nē! Šī piemaksu politika . . . zīmējas tikai uz nelielu lauksaimnieku daļu, uz kādu sesto daļu no visiem lauku iedzīvotājiem un arī samērā mazu daļu no pašiem zemkopjiem-zemes īpašniekiem. Tas, ko mēs saucam par darba zemnieku, sīkzemnieku, — lielā mērā te ietilpst arī jaunsaimnieki, — nesaņem nekādas piemaksas no tām lielajām sumām, kas tiek izdotas budžetā un

ārpus budžeta. . . . Kas tad šīs sumas saņem . . . ? Vispirms jau saņem tie, kam ir lielāka zemes platība, kam ir labāka zeme. Tie saņem dubulti un dubulti . . . Strādnieki nedabū nekādas piemaksas, bet viņiem vēl samazina darba algu...»¹⁵⁾

Ar tādiem un tāmlīdzīgiem argumentiem, dažādās variācijās, neskaitamas reizes uzstājās pret lauksaimniecības aizsardzību krīzes gados socialdemokrāti. Tomēr krīzes apkaršanai lauksaimniecībā un visā tautsaimniecībā valsts palīdzība bija nepieciešama un tautsaimnieciskā patiesība šeit bija citāda nekā to attēloja lauksaimniecības aizsardzības pretinieki.

Patiesība par lauksaimniecības aizsardzību krīzes gados.

Valsts piemaksu saņēmēju-lauksaimnieku skaits nebija vismazs, bet gan ļoti liels. Piem., piena piegādātāju skaits¹⁶⁾ koppienotavās 1932. gadā bijis 67.328, no tiem 35.293 vecsaimnieki, 20.664 jaunsaimnieki, 6672 rentnieki un graudnieki, 1729 amatnieki, 1149 kalpi un 1821 — pārējie. Ja vecsaimniekus uzskata caurmērā par turīgākiem lauksaimniekiem, tad to bija tikai 52% no piena piegādātāju kopskaita, bet otra puse — pārējie 48% — bija tādi vai vismaz pa lielāku daļu tādi, kurus arī socialdemokrāti atzina par «darba zemniekiem» un «sīkzemniekiem». Bet arī vecsaimnieku starpā laba daļa būs bijuši samērā sīkaki zemnieki. Šis slēdziens paliek spēkā, arī ņemot vērā to apstākli, ka vecsaimniekiem — piena piegādātājiem piederēja caurmērā vairāk govju,¹⁷⁾ kā citiem: vienam vecsaimniekam piederēja 6,3 govīs, jaunsaimniekam — 4,5 govīs, rentniekam un graudniekam — 5. Arī to lauksaimnieku skaits, kas pārdeva maizes labību, nebija mazs. 1930. gada ražas rudzus un kviešus nodevuši zemkopības ministrijai¹⁸⁾ kādi 40—50.000 saimniecību. Rēķinot lauku saimniecību skaitu¹⁹⁾ Latvijā 1935. gadā 230.000 (neskaitot te gluži niecīgās saimniecības līdz 1 ha), piena piegādātāju — saimniecības īpašnieku vai rentnieku — skaits koppienotavās sastāda 27% no lauku saimniecību kopskaita. Bez tam 3158 piena piegādātāji bijuši vēl privatām pienotavām.

Ļoti liels skaits ir tādu lauksaimnieku, kas neved savu pienu uz pienotavām, bet pārstrādā mājās un pārdod pilsētu

tirgos sviesta, krējuma, biezpiena, siera veidā, arī svaigu pienu. Dati par piena produktu patēriņu pilsētās un dati par pienotavās nodoto pienu un uz ārzemēm izvesto sviestu rāda, ka lielākā daļa pilsētās patērēto piena produktu ir nevis pienotavu produkti, bet zemnieku mājās ražotie. Bet valsts pabalsts piensaimniecībai un sviesta eksportam, garantēto minimālo sviesta cenu veidā, nācis toreiz par labu ne tikai tiem lauksaimniekiem, kas nodevuši pienu pienotavās, bet arī tiem, kas pienu pārstrādājuši mājās. To pierāda, piem, sviesta cenu uzturēšanās un celšanās siktirdzniecībā Rīgā 1932. gada otrajā pusē, kad no 1932. gada 1. jūlija stājās spēkā jaunais likums par sviesta ražošanas veicināšanu,²¹⁾ kas uz vienu gadu garantēja sviesta ražotājiem par pārdoto uz ārzemēm 1. šķiras eksportsviestu cietu cenu 2,50 ls kilogramā. No 1930. gada novembra līdz 1932. gada 1. jūlijam nekādas valsts piemaksas sviestam netika izsniegtas un tāpēc arī vēl 1932. gada pirmajā pusē sviesta cena Rīgā bija apmēram vienāda (pieņemot vienādu kvalitāti), neatkarīgi no tā, vai sviests pārdots eksportam vai vietējam patēriņam. Vietējam patēriņam pārdotā 1. šķiras sviesta cena bija pat drusku zemāka. Turpretim no 1932. gada jūlija vietējam patēriņam pārdotā sviesta cena Rīgā stipri cēlās, lai gan eksportam pārdotā sviesta cena jūlijā un augustā vēl pazeminājās. 1. šķiras sviests eksportam 1932. gada jūnijā Rīgā lieltirdzniecībā maksāja²²⁾ 152 ls par 100 kg, bet 1. šķiras sviests vietējam patēriņam — 150 ls (maijā — attiecīgi 179 ls un 160 ls). Turpretim jūlijā sviests eksportam maksāja 149 ls, bet vietējam patēriņam — 195 ls, par 46 ls — par 30% vairāk nekā sviests eksportam un par 45 ls vai 30% vairāk nekā sviests vietējam patēriņam jūnija mēnesī. Vietējā patēriņa sviesta cenu bija pacēlis likums par sviesta ražošanas veicināšanu, jo sviesta cenai vietējā patēriņā bija jāsakāņojas ar garantēto eksportētā sviesta cenu.

Arī ražotāju saņemtā cena,^{22a)} pārdodot «mājas sviestu» vietējos tirgos, vai arī tieši uz vietas pašās saimniecībās, tūlī pēc jaunā likuma (par sviesta ražošanas veicināšanu) spēkā stāšanās, stipri cēlās. Caurmērā Latvijā tā bijusi: 1932. g. jūnijā (pirms likuma spēkā stāšanās) — 1,12 ls kilogramā, bet

julijā — 1,34 ls, augustā — 1,48 ls. Tā tad julijā cena bijusi par 20%, bet augustā par 32% augstāka nekā junijā.

Tā tad no sviesta ražošanas veicināšanas likumiem, no sviesta eksporta pabalstīšanas ieguvuši ne tikai tie lauksaimnieki, kas nodod savu pienu pienotavās, bet arī visi pārējie, kas pienu pārstrādā mājās. Un katrs lauksaimnieks, arī visīkākais un trūcīgākais, tomēr arvien pārdod kādu mazumiņu piena produktu (vai arī gaļas, labības un citu lauksaimniecības produktu), kuru ražošana atbalstīta ar noteiktu minimālu cenu garantēšanu. Arī cietas cenas maizes labībai nākušas par labu ne tikai tiem lauksaimniekiem, kas nodevuši labību zemkopības ministrijai, bet arī tiem daudzajiem ražotājiem, kas pārdevuši labību privātiem uzpircējiem. Jo valdības noteiktās iepirkšanas cenas uzturējušas apmēram tādā pašā līmenī arī tās cenas, kādas par labību ražotājiem maksājuši privāti uzpircēji. Tā tad gluži nepareizs ir bijis lauksaimniecības aizsardzības likumu apkarotāju aizrādījums, ka valsts pabalstā ieinteresēta tikai maza lauksaimnieku daļa.

Arguments pret lauksaimniecības aizsardzību, ka valsts pabalsta sumas saņem visvairāk tie lauksaimnieki, kuriem lielāka zemes platība, un ka citiem pilsoņiem no šādām valsts piemaksām nekāda labuma nav, arī neiztur kritiku, jo jāņem vērā, ka lai gan kopējais naudas ieņēmums no lielākas saimniecības ir lielāks, bet par to lielāki arī izdevumi, jo lielākas zemes platības apstrādāšanai un lielāka skaita lopu apkopšanai vajadzīgs lielāks strādnieku skaits. Lielākās saimniecībās nodarbina vairāk laukstrādnieku un liela daļa ieņēmumu aiziet strādnieku algošanai. Vispārīgi jāsaka, ka lauksaimnieku ieņēmumu nostabilizēšana un celšana ar cieto cenu palīdzību nodrošinājusi darbu arī laukstrādniekiem, devusi lauksaimniekiem iespēju maksāt tiem augstākas algas (nekā tas būtu iespējams bez valsts pabalsta lauksaimniecībai), kā arī pavairoto skaitu, jo zemkopības un lopkopības darbu un ražošanas apmēri cieto cenu laikā ne tikai noturējušies agrākā līmenī, bet daudzās nozarēs vēl stipri paplašinājušies. Kura saimniecība vairāk spēj ražot un pārdot, tai arī lielāki ieņēmumi; tā tas bijis pirms krīzes un lauksaimniecības aizsardzības likumiem,

un tāpat arī krīzes gados, kad ražošana uzturēta un veicināta ar valsts līdzekļu palīdzību. Noteiktu minimālu cenu garantēšana lauksaimniecības ražojumiem krīzes gados nākusi par labu ne tikai lauksaimniecībai, bet arī laukstrādniekiem un pilsētu strādniekiem, jo ar tādu valsts saimniecisko politiku uzturēta lauksaimnieku pirkšanas spēja attiecībā pret rūpniecības ražojumiem un līdz ar to arī rūpniecības darba un ražošanas apmēri.

Lauksaimniecības ražošanas un lauksaimniecības ražojumu eksporta apmēriem Latvijā ir izšķiroša nozīme priekš visas tautsaimniecības. Piem., ļoti liela Latvijas preču eksporta sastāvdaļa ir sviests; bez tam izved uz ārzemēm vēl linus, bekonu, sēklas, ādas, u. c. Dažos gados lauksaimniecības ražojumi sastādījuši pusi no eksporta kopvērtības. Sviesta un citu lauksaimniecības ražojumu eksports sagādā plašas darba iespējas lauksaimniekiem, to ģimenēm un laukstrādniekiem, dod Latvijas rūpniecībai ārzemju izejvielu ievēšanai nepieciešamo ārzemju valūtu, dod iespēju rūpniecībai sekmīgi darboties, uztur lauksaimnieku pirkšanas spēju un līdz ar to pieprasījumu pēc rūpniecības ražojumiem. Ja piena ražotāji nebūtu saņēmuši krīzes gados valsts pabalstu garantētu minimālu sviesta cenu veidā, tad būtu ļoti cietis sviesta eksports, tas būtu stipri samazinājies (ar visām šāda notikuma dziļi nelabvēlīgām tautsaimnieciskām sekām), kā tas jau notika toreiz ar linu eksportu par daudz zemo linu cenu dēļ. Govju skaitu un piena ražošanu būtu vajadzējis samazināt. Arī ar visu valsts pabalstu sviesta eksports tomēr samazinājās no 18.598 tonnām 1932. gadā līdz 15.646 t 1933. gadā, par 3000 t —16% (arī 1934. gadā tas bijis tikai 15.701 t liels).

K. Ulmaņa ierosinātie lauksaimniecības aizsardzības likumi devuši lauksaimniekiem iespēju pārciest pēdējo saimniecisko krīzi un uzturēt un pat paplašināt ražošanu un lauksaimniecības produktu eksportu, devuši iespēju uzturēt lauksaimniecības mantu un to vēl pavairot. Bet krīzes gados radušies arī gluži citādi projekti. Piem., kāda toreizējā organizācija — «Latvijas pienražotāju sabiedrība» jau 1932. gada sākumā iesniegusi Saeimai memorandu²³) par piensaimniecības jautājumu. Tanī aizrādīts, ka katastrofālais cenu sabrukums sviestam un citiem piena produktiem, kas tuvākā nākotnē laikam nepāriešot, neizbēgami spiedīsot jau vistuvākā nākotnē

stāties pie piena lopu pakāpeniskas likvidācijas. Ja apstākļi neuzlabotos, tad esot paredzams, ka vismaz puse no šiem lopiem nāksot gaļas tirgū. Visā Latvijā būšot jālikvidē ap 600.000 gabalu (1931. gadā Latvijā saskaitīti 1.117.000 govslopu. A. C.), kuru vērtība esot 100 miljonu latu. Lai šie lauksaimniekiem neceltos zaudējumi, jo gaļas tirgus jau tā esot galīgi sabrucis, minētā organizācija izstrādājusi planu, kā šos likvidējamus piena lopus iepirkt un kā pārstrādāt gaļas konservos, ādās, kaulos u. t. t. Ja valsts pati neuzņemtos šīs operācijas noorganizēšanu, tad to varētu nodot kooperatīvām organizācijām, tādā gadījumā arī minētai Latvijas pienražotāju sabiedrībai. — Lauksaimniecības aizsardzības likumi panākuši to, lai šādi projekti nebūtu jāizpilda un lai Latvijas lopkopība un piensaimniecība nebūtu jāsagrauj.

Ka lauksaimnieki-piena ražotāji arī ar valsts pabalstu nekļuva turīgi un bagāti, kā to apgalvoja socialdemokrāti, to rāda šāds piena cenu salīdzinājums. Par pienotavām nodoto pienu²⁴) lauksaimnieki saņēma (vājpiena vērtību nerēķinot): 1927.-28. gadā — 14,1 sant., 1928.-29. g. — 14,3 sant., 1929.-30. g. — 13,5 sant., 1930.-31. g. — 10,7 sant., 1931.-32. gadā — 7,6 sant., 1932.-33. g. — 7,5 sant., 1933.-34. g. — 7,3 sant. kilogramā. Tā tad arī ar visu valsts pabalstu, krīzes gados lauksaimnieki ieņēma par pienu tikai pusi no pirmskrīzes cenas. Bet piena ražošanas pašizmaksa bija samazinājusies daudz mazākos apmēros. Lauksaimnieku ražošanas izdevumi, kā laukstrādnieku algas, dažādo pirktu preču (mākslīgo mēslu, spēkbarības, darba rīku, mašīnu u. c.) cenas — nebija samazinājušās par 50%, bet par daudz mazāku procentu. Tādēļ ar visu valsts pabalstu piensaimniecības stāvoklis krīzes gados bija pasliktinājies.

Vēl daži piemēri.

Vienīgi pareizais ceļš vieglāki un mierīgāki un ar mazākiem tautsaimnieciskiem zaudējumiem pārciest samnieciskās krīzes grūtības ir — sadalīt krīzes nastas tā, lai visas grupas ņemtu tanis dalību, lai kopīgiem spēkiem izturētu krīzi. Agrākās politiskās iekārtas laikos dažādas politiskas, saimnieciskas un sabiedriskas grupas centās pēc iespējas pasargāties no

krizes zaudējumiem un novelt šīs nastas uz citām grupām. Kā jau teikts, socialdemokrati asi apkaroja valsts palīdzību krīzē cietušajiem lauksaimniekiem, lai gan visas pazīmes skaidri liecināja par lauksaimniecības smago stāvokli un lielajiem zaudējumiem. No otras puses socialdemokrati neatzina pilsētu strādnieku, laukstrādnieku un valsts un pašvaldību ierēdņu algu pazemināšanas nepieciešamību, kaut gan dzīves dārdzība krīzes laikā bija ļoti pazeminājusies, pārtikas vielu un citu preču cenas stipri kritušas, tā ka arī pazeminātās algas reali nebija viszemākas, bet vēl augstākas nekā pirms krīzes, jo par katru latu krīzes gados bija iespējams nopirkt daudz vairāk produktu nekā agrāk. Ļoti liela valsts izdevumu sastāvdaļa ir valsts darbinieku algas. Tās no 1932. gada 1. janvāra tika pazeminātas, ņemot vērā valsts ieņēmumu krišanos. Tūlī pēc tam tika rīkotas Rīgā valsts darbinieku protesta sapulces un izvesta liela agitācija pret šo valdības soli, kuru demagoģiski iztulkoja nevis kā nepieciešamu krīzes apkaršanas soli, bet gan kā ierēdņu nevajadzīgu aplaupīšanu. Ne tikai socialdemokrati, bet arī dažas citas partijas centās šai ziņā aizstāvēt ierēdņus, jo ierēdņu balsu skaits vēlēšanās bija diezgan liels. Ja socialdemokrati agitēja, ka visas krīzes nastas esot uzveltas vienīgi strādniekiem, tad, no otras puses, arī dažas citas grupas, kas aizstāvēja namsaimnieku un citu mantīgo grupu intereses, uzstājās pret jebkādu jaunu nodokļu uzlikšanu vai veco nodokļu paaugstināšanu krīzes gados šīm grupām. Visas šādas cīņas un protesti toreiz tika plaši iztirzāti presē un dažādās sapulcēs, kas no tautas un valsts interešu viedokļa nevajadzīgi pavairoja nemiēru un padziļināja sabiedriskās plaisas.

Arī dažādos citos saimnieciskās un finanšu politikas nozarēs negatīvi izpaudusies politisko grupu savstarpējā cīņa un šīs cīņas bieži savtīgie un šaurie motīvi. Piem., cīņās par valsts budžeta sastādīšanu — par valsts izdevumu summu (bet arī valsts ieņēmumu) sadalīšanu dažādiem mērķiem. Šeit bieži tautsaimniecisku motīvu un tautas interešu un apsvērumu vietā stājās gluži citi — šauri partejiski vai personīgi. Tas veicināja valsts līdzekļu, nodokļu maksātāju samaksāto summu nelietderīgu izšķērdēšanu un dažu tautsaimnieciski derīgu lietu un mērķu

nobīdišanu pie malas. Arī nemākulība un politisko darbinieku vājās zināšanas nenāca valsts finansēm par labu.

Liels juceklis bija savā laikā ar cukurfabriku būves projektiem, kad daudzās vietās visādi interesenti gribēja lai valsts ceļ jaunas cukurfabrikas, nemaz nerēķinoties ar šādu punktu vai apvidu piemērotību šādiem mērķiem un tāpat nerēķinoties ar cukura patēriņa skaitļiem Latvijā, neprasot pēc tā, vai jaunās fabrikas vispār vajadzīgas.

Šādu piemēru, kur politiskās cīņas, demagoģija, nemākulība kavējušas un sakropļojušas valsts saimniecisko politiku, izšķiedušas valsts līdzekļus, norisinājušās bez kāda labuma, bet gan par postu tautai, nodarot tai zaudējumus, aizkavējušas tautas saimnieciskās labklājības un tautas ienākuma straujāku celšanu, — varētu būt vēl daudz.

XV.

Radikalās pārgrozības valsts saimnieciskajā politikā un saimnieciskajā iekārtā pēc 1934. gada 15. maija.

Latvijas politiskās iekārtas un dzīves trūkumi.

Par mūsu politiskās dzīves dziļiem trūkumiem un par to apkarošanu mūsu valsts galva Kārlis Ulmanis rakstījis un runājis jau ilgu laiku pirms 1934. gada 15. maija pārgrozībām. Piem., 1928. gadā kādā savā rakstā¹⁾ K. Ulmanis saka:

«Par mūsu valsti — Latviju valda 100 vīru, valda šī vārda vispilnīgākā un visplašākā nozīmē. . . . Saeima pieņem, vai, mazākais, apstiprina visus likumus, Saeima uzliek un sadala nodokļus, Saeima pieņem un apstiprina valsts budžetu, Saeima rada ministru kabinetu, valdību. Saeima ievēlē valsts prezidentu, kura varas robežas ir ļoti šauri noteiktas. . . . Viss atkarājas no Saeimas. Vienalga, vai tas būtu zemtura labklājība vai posts, vai tas būtu valsts un pilsoņu drošība iekšienē un no ārienes, vai tas būtu tautas audzināšanas virziens, vai tas būtu tautas ticība un reliģija. Viss tas ir Saeimas rokās. Un kāda ir mūsu Saeima? Kāds ir viņas saturs? Tik raibs, ka pagājušās vēlēšanās (1925. gadā) Saeimā iegāja 100 likumdevēji, kuri pieder pie 25 partijām, no kurām septiņām partijām ir pa vienam deputatam, 5 partijām pa 2 deputātiem. . . . Ka pie tik sīkas saskaldīšanās grūti strādāt ražīgu darbu likumdošanas iestādei, tas gan būs saprotams ikvienam bez kaut kādiem paskaidrojumiem. Labāk tas nebija arī pirmā Saeimā, tādēļ arī visu laiku mūsu dažādo ministru kabinetu mūžs ir bijis samērā īss, mūsu saimnieciskā politika likumdošanā ir bijusi nenoteikta un svaidīga. Gādība par mūsu valsts

saimnieciskā stipruma pamatu — par lauksaimniecisko ražošanu ir bijusi, visu kopā ņemot, nenozīmīga . . .»

Kārļa Ulmaņa cīņas par politiskās iekārtas trūkumu pārvarēšanu, par Latvijas satversmes grozīšanu, norisinās sevišķi 1933. gadā. Par motīviem, kāpēc tādi pārgrozījumi valsts satversmē vajadzīgi, K. Ulmanis savā runā Saeimā 1933. gada 10. novembra sēdē saka tā:²⁾

« . . . jāsaka, ka valsts radīšanas un izbūves darbs norisinājās ne visai normalos apstākļos. . . . No vienas puses, pašā sākumā notikumi norisinājās pārmērīgi strauji. No otras puses, jaunā valsts ietvēra sevī smagi izpostītu zemi un dziļi vājinātu tautu. No vienas puses bija lieli materiāli zaudējumi un no otras puses — smagi psiholoģiski pārdzīvojumi un satricinājumi visā zemē, visos iedzīvotājos. Tālāk, pirmajā sākumā mums trūka piedzīvojumu un sagatavošanās valsts noorganizēšanas darbam, jo gadusimti bija pagājuši no tā laika, kad latviešu tauta savā zemē bija bijusi patstāvīga un neatkarīga . . .»

Tādēļ:

« . . . Izrādījās, ka pēc neilga laika arī pie mums atkal virsroku ņēma neierobežotais individualisms ar materialas dabas tieksmēm un tautas saskaldīšanu neskaitamās grupās un partijās, ko veicināja vēl lielais gausums garīgā dzīvē un attīstībā. . . . Neteiksim, ka līdz šim viss ir darīts slikti un nepareizi. Lai tālu mēs no tā būtu! Mēs rīkojāties tik labi, kā mēs mācējām un arī spējām toreizējos apstākļos. Jau no paša sākuma mūsu vidū bija kādi darbinieki, kas teicās visu daudz labāki izdarīt un ņēma sev lielo privilēģiju noskatīties un kritizēt, nevis darbā piedalīties. Viņi vairījās no darba un atbildības. Viņu negatīvās kritizēšanas sekas nevarēja būt liela palīdzība valsts uzbūves darbā . . .»

Ārkārtīgās politiskās un saimnieciskās pārgrozības pasaulē.

Ka visā pasaulē pēdējos gados un gadu desmitos norisinās ārkārtīgi dziļas politiskas un saimnieciskas pārgrozības, to K. Ulmanis tālāk raksturo šādiem vārdiem:

«Tagad dažus vārdus par vispārīgo sociālpсихолоģisko procesu pēc kara. 19. gadu simtenis iezīmējās kā individualisma laiks un 19. gadu simteni sauca arī par individualisma gadu simteni. . . . Turpretim jaunais — 20. gadu simtenis būs jānosauc par kopības ideju gadu simteni, proti tādu, kura idejas aptver valstīs visu tautu. Mēs redzam, ka visas tautas — dažas lēnāk, dažas ātrāk — sāk atzīt, ka viņu pastāvēšanas mērķis nav vis vairs atsevišķu individu laime un labklājība, ne arī majoritates, ne kādas šķiras laime un labklājība, bet visas valsts un visas tautas labvēlīgākas dzīves un pastāvēšanas apstākļi.

Tālāk jāsaka, ka šī mācība nav vairs teorija vien, jo mēs savu acu priekšā redzam un esam liecinieki tam, ka jau pastāv viena socialistiska valsts (Krievija), pastāv fašistiska valsts (Itālija), pastāv nacionāli-socialistiska valsts (Vācija). Man jāsaka vēl tālāk, ka tas, kas tagad notiek Ziemeļamerikas Savienotās Valstīs ar visiem viņas likumiem un paņēmieniem, daudz punktus redzami atgādina to, kas līdz šim ir darīts tai pašā fašistiskajā valstī, tāpat arī nacionāli-socialistiskajā valstī.»

(K. Ulmanis tālāk piemin arī Angliju, Poliju, Lietuvu, kur darbojas nacionālas valdības.)

K. Ulmanis turpmāk nāk pie slēdziena, ka «... visur novērojama instinktīva pretestība demokrātijas pārmērībām, parlamentārisma lielajai visvarenībai — parlamentārisma diktaturai. Tauta jūt, ka viņa ir vīlusies savās cerībās...»

Stipras valdības nozīme saimnieciskās krīzes pārvarēšanā.

Politiskās iekārtas un likumdošanas kārtības pārgrozīšanas nepieciešamību arī no saimnieciskā viedokļa

K. Ulmanis 1933. gadā raksturo šādiem vārdiem³⁾, runājot par smagās saimnieciskās krīzes apkarošanas paņēmieniem Latvijā:

«... galā noiet pa šo ceļu (t. i. pa krīzes apkarošanas ceļu. A. C.) varēs tikai tad, ja valdībai būs dota iespēja taisīt ātrus lēmumus, piemērotus mainīgām laika un apstākļu prasībām, un šie lēmumi nebūs atkarīgi no balsojumiem, kurus iespaido partiju un ieinteresēto grupu pārstāvju sacensības. Citiem vārdiem — valdībai vajadzīgas plašas pilnvaras, kā to redzam Amerikas Savienotās Valstīs, Itālijā, Vācijā, Lietuvā, pa daļai arī Beļģijā, Igaunijā, Somijā.»

Citā vietā tanī pašā darbā 1933. gadā K. Ulmanis pastrīpo, ka saimnieciskās krīzes pārvarēšanas svarīgs priekšnoteikums ir:

«Stipra, droša, viengabalaina, savus uzdevumus un pienākumus apzinoša valdība, kurai zeme un tauta uzticas, un kura apveltīta plašām darbības un rīcības pilnvarām, kas nodrošina jautājumu ātru un sekmīgu izšķiršanu, neatstājot tos grupu un partiju domstarpībām un novilcināšanai. No tādas valdības tad patiesi varēs prasīt un arī sagaidīt, lai tiktu atrasta izeja no krīzes un jauna, gaišāka vēstures posma ievadišana.»

Bezpartejiskās nacionalās valdības manifests 1934. gada 16. maijā.

Drīz pēc tam nāk 1934. gada 15. maija notikumi un ministru prezidents **Kārlis Ulmanis** kopā ar kara ministru ģenerāli **J. Balodi** izsludina jaunās, neatkarīgās nacionalās valdības 16. maija manifestu. Šinī manifestā uzsvērti arī jaunās valdības svarīgie saimnieciskie un sabiedriskie uzdevumi un mērķi — smagās saimnieciskās krīzes pārvarēšana un sabiedriskās un nacionalās taisnības stiprināšana. Valdības manifests uzsver, ka viss tas izdarāms tikai ar vienprātību un stipru, vienotu gribu:

«Pārspilētie valsts un pašvaldību budžeti, izsīkušie valsts līdzekļi, sabrukušais eksports un niecīgās valutas rezerves, katastrofāls sabrukums saimnieciskos apgrozījumos — visas šīs parādības ir labojamas tikai ar

stipru, vienotu gribu un savstarpēju uzticību darbā. Bet tai vietā mēs esam liecinieki līdz šim nepiedzīvotai garīgai un politiskai nevienprātībai.»

«... viņa (t. i. valdība. A. C.) grib panākt, lai partiju cīņas nenomāktu tautas veselīgo garu un tautas gribu. Valdība vienīgi vēlas iespējami drīz radīt apstākļus, kuros šis gars un šī griba var brīvi izpausties un ļaut atdzimt vienprātībai un nacionalai apziņai, kas bez kļūdīšanās atkal mūs atgriezīs uz pareizo ceļu un atkal dos mums vienotu, stipru un laimīgu Latviju... kur pacelsies vispārīgā labklājība un uzziedēs mūsu nacionalā patstāvīgā latviskā kultura; Latviju, kur uzgavilēs latviskais un zudīs viss svešais. Dos mums Latviju, kurā nebūs vietas ne šķiru, ne naida politikai, kur vienādi būs visi Latvijas darbīgie tautas dēli — zemnieks un pilsētnieks, strādnieks un ierēdnis; kur nebūs plaisu starp pašu tautu un viņas izaudzēto inteligenci, zemnieku un strādnieku dēliem; Latviju, kur beidzot būs radīti droši pamati īstai tautvaldībai; Latviju, kur kopšanu un aizsardzību baudīs visas dzīves spējīgās saimnieciskās nozares, bet kur peļņas kāri nogrupējumi nevarēs nepielaižamā kārtā izmantot savu saimniecisko varu uz iedzīvotāju plašo slāņu rēķina; Latviju, kurā apvienosies krietnam un godīgam darbam visi tautas slāņi un visi zemes novadi stingras bezpartejiskas valdības vadībā. Dos mums Latviju, kuru katrs viņas pilsonis varēs cienīt un mīlēt, jo beidzot reiz piepildīsies tautas prasība pēc Latvijas — stiprās un latviskās.»

Pēc 1934. gada 15. maija notikumiem, 1934. — 1939. g., Kārļa Ulmaņa darbus saimnieciskā laukā rāda viņa nacionalās valdības darbība, nacionalās valdības saimnieciskā likumdošana.

Fundamentalā pārgrozība valsts saimnieciskajā politikā pēc 1934. gada 15. maija.

Valsts saimnieciskās politikas darbs nacionalās valdības laikā radikali grozījies tai ziņā, ka valdībai pēdējos gados ir brīvas rokas un pilnīgi iespējama neatkarīga, sistematiska, planveidīga saimnieciska politika, nevis tikai uz īsu laiku, bet uz ilgiem gadiem un gadu-desmitiem. Agrākos laikos, pirms 1934. gada 15. maija, šāda saimnieciska politika nebija iespējama, jo toreiz visādu likumu apspriešanā un izstrādāšanā vajadzēja rēķināties ar daudzo partiju un grupu pretrunīgām interesēm; tādēļ toreiz likumdošanā un valdības darbībā bija iespējami tikai visādi slikti kompromisi. Valdībai pēdējos gados visur iespējams rīkoties ātri, bez vilcināšanās, visas tautas interesēs, kas agrāk nebija iespējams, jo nebija vienprātības atsevišķu partiju starpā un daudz laika prasīja arī dažādu partiju viedokļu saskaņošana. Par šīm tik svarīgām principālām pārmaiņām valsts saimnieciskā politikā valdības galva K. Ulmanis kādā savā runā 1935. gada 1. martā,⁴⁾ lauksaimnieku nedēļā, izteicies:

«Visa mūsu dzīve ir pilna lielām pārmaiņām, lielām pārgrozībām, un tāpēc arī lauksaimniecības dzīvē rodās pārmaiņas, pārgrozības.»

«Lielākā pārmaiņa, ko es gribu uzsvērt, — ka tagad mēs esam tikuši pie noteiktas politikas lauksaimniecībā.»

«Mēs esam tikuši — es to droši varu teikt — pie noteiktas politikas vispār, bet jo sevišķi lauksaimniecībā, jo saskaldītās un saplosītās partiju saimniekošanas, kas agrāk mūs traucēja un kavēja, tagad vairs nav. Valdība, kurai tagad ir iespējams šo politiku nodibināt un izvest, saprot savu uzdevumu un pienākumu pret lauksaimniecību. Jūs redzat, ka šī valdība aptver darbiniekus, kas zin, ka lauksaimniecība ir mūsu saimnieciskais pamats, — pamats un sākums visai mūsu saimnieciskai attīstībai un uzplaukšanai.»

«Arī agrāk mēs esam cīnījušies par daudz un dažādām lietām lauksaimniecības jautājumos. Mēs labi atminēsimies,

ka agrāk tomēr ne katru reizi mums izdevās sasniegt to, ko atzinām par nepieciešamu, jo politika bija svaidīga, nenoteikta. Mums vēl nav aizmirsušies tie laiki — būtu gan labi, ja tie sāktu aizmirsties, vai paliktu tikai rakstiski grāmatās, vai kaut kur citur — kad mēs izcīnījāmies dienas un nedēļas, dažkārt pat mēnešus par kādu svarīgu, neatliekamu jautājumu, bet nobalsošanā ar vienas balss vairākumu visu apgāza, visu atmeta, lai sāktu no jauna atkal nākošajā gadā. Bet pa to laiku lauksaimnieki palika tukšā vai arī turpināja nest tās nepanesamās nastas, kādas toreiz viņiem bija jānes.»

Par svarīgo principiālo atšķirību starp valsts saimniecisko politiku pirms 1934. gada 15. maija pārgrozībām un saimniecisko politiku tautas vienības laikmetā, Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kameras priekšsēdētājs A. Bērziņš 1937. gadā izteicies šādi:

«... saimnieciskās dzīves norise pēdējos gados nav bijusi nejauša notikumu gaita. ... Viss tas, kas tika darīts (laikmetā pirms 1934. gada 15. maija. A. C.), viss tas, ko centās darīt, atkarājās no nejauša spēku samēra, no nejaušu jaunu apstākļu iedarbošanās, un bieži vien šajā laikā likās, ka saimnieciskā dzīve mazliet līdzinas kādai kājbumbu spēlei. Un ja nu tagad mēs runājam par laikmetu pēc 15. maija, par saimniecisko jautājumu kārtēšanas veidu pēc 15. maija, tad šajā raksturojumā kā pirmā lieta būtu minama planveidīga saimnieciskās dzīves jautājumu kārtēšana. ... saimnieciskās dzīves kārtēšana ... pēdējos gados pie mums ir risinājusies plansakarīgi un mums ir bijis zinams mērķis, uz kādu mēs ejam. Nešaubīgi savu saimniecisko lietu kārtēšanā mūsu tagadējā nacionālā valdība ir planveidīgi gājusi uz šo mērķi un arī praktiski iespējamā pakāpenībā ir risinājusies saimnieciskās dzīves jautājumu kārtēšana.»

Ātru un tālredzīgu valdības lēmumu nozīme.

Labs piemērs tam, cik liela saimnieciska nozīme ir ātru un tālredzīgu lēmumu iespējai saimnieciskās likumdošanas un valdības darbā, ir bekona eksporta veicināšanas jautājums

(sīkākī šis jautājums apgaismots arī grāmatas iepriekšējās nodaļās). Par šo lietu Kārlis Ulmanis 1933. gadā raksta tā:*)

«Būtu bijis labi, ja mēs nebūtu tik ilgi strīdējušies ap bekona garantēto cenu, tad nebūtu mums tagad jāapmierinājas ar niecīgo kontingenta daļu uz Angliju — 4000 cūku mēnesī, kamēr Lietuva drikst sūtīt 40.000 un vairāk.»

«Bekona eksporta ziņā viņa (t. i. Lietuva. A. C.) mums sevišķi tālu priekšā, kas jau redzams no tā, ka tagad, kad Anglija ievedusi bekona kontingentus, no Lietuvas Anglijā ielaiž mēnesī 45.000 cūku, bet no mums tikai 4000. Pie tam Lietuvas bekona eksports izaudzis 1930. un 1931. gadā, jo tikai 1929. gadā tur izdeva likumu par garantētām cenām bekona cūkām. (Tad pat pie mums šo likumu Saeimā noraidīja).»

«Tikai sekošus skaitļus pasniedzu zināšanai un iegaumēšanai tiem, kas 3 gadus ilgi aizkavēja Saeimā likuma pieņemšanu par piemērotu garantētu cenu bekonam, kā sekas nu ir tās, ka tagad Anglijā Igaunijai ir divreiz lielāks bekona kontingents kā mums, un Lietuvai desmit reiz lielāks. . . . Bekons Anglijā ievests no (angļu 100 mārciņu svarā rēķinot):

	1930. g.	1931. g.	1932. g.
Latvijas	47.323	30.758	19.375
Lietuvas	73.333	362.381	515.012
Igaunijas	24.773	62.586	81.392
Kopievedums Anglijā	9.191.182	11.133.676	11.405.932

Šie skaitļi taču neprasa nekādus paskaidrojumus. Tai pašā laikā mēs redzam, ka Anglijas kopievedums ir pieaudzis vairāk kā par 2 miljoniem 100-mārciņu (angļu svara mērs — centweight jeb cwt — 50,8 kg. A. C). Tāpēc, ja mēs būtu turējušies līdz saviem kaimiņiem, arī mēs būtu atraduši iespēju savu bekonu pārdot Anglijā. Ka pirms dažiem gadiem arī mēs bijām izveduši uz Angliju 4 reiz vairāk bekona kā 1932. gadā, tas jau bija aizrādīts.»

Garantētās bekona cenas trūkuma dēļ šīs preces eksports uz Angliju pēdējā laikā pirms bekona importa regulēšanas (ierobežošanas) uzsākšanas Anglijā bijis tik mazs, ka importa kvota Latvijas bekonam (kas noteikta Latvijai un arī citām

valstīm, samērā ar iepriekšējo gadu importu Anglijā no šīm valstīm) iznākusi niecīga un vēl tagad tāda pastāv. Lai gan bekona ražošanu un eksportu būtu tagad iespējams stipri palielināt un ar to pavairot lauksaimnieku ieņēmumus un Latvijas preču eksportu un ārzemju valutas ienākumus. Bet to vairs neļauj negrozamā bekona importa kvota Anglijā. Turpretim Lietuvas bekona eksports uz Angliju (kas jau pirms bekona eksporta regulēšanas Anglijā bija sasniedzis lielus skaitļus) vēl tagad vairākkārtīgi pārsniedz mūsējo:⁶⁾ 1937. g. Anglijā ievesti no Latvijas 37.096 cwt., bet no Lietuvas — 187.949 cwt bekona, piecreiz vairāk.

Saimniecisko un sabiedrisko spēku koncentrēšana un apvienošana.

Radikālas pārmaiņas notikušas visā valsts saimnieciskās politikas virzienā un saturā. Līdz 1934. gada 15. maija notikumiem tautas saimnieciskie (un tāpat arī politiskie un kulturalie) spēki bija ļoti saskaldīti un šīs sīkās grupas savā starpā cīnījās un konkurēja. Ļoti sadrumstalotas toreiz bija dažādas svarīgas tautsaimnieciskas nozares, piem., kredītsaimniecība, preču imports un eksports, pienotavas un citas rūpniecības nozares. Šeit pastāvēja pārmērīgi daudz uzņēmumu, kas padarīja šo nozaru darbību no tautsaimnieciskā viedokļa neizdevīgu un sadārdzināja šo nozaru pakalpojumus un darbus plašiem tautas slāņiem un interesentiem. Kopdarbības (kooperācijas) organizāciju darbība bieži bija neapmierinoša, nesekmīga, deva zaudējumus, un bieži te gadījās visādas ļaunprātības no vadošo personu puses; šai svarīgai nozarei trūka droša pamata — attiecīgu labu likumu un to darbības kontroles veidā.

Rūpnieku, tirgotāju, amatnieku, strādnieku, lauksaimnieku organizāciju — dažādu biedrību bija pārmērīgi daudz. To darbība nebija saskaņota; šeit notika darba un spēku veltīga izšķiešana un uzstādītie mērķi netika sasniegti.

Politiskās partijas un grupas visādiem līdzekļiem cīnījās savā starpā. Marksistiskās partijas sevišķi naidīgi izturējās pret visu pastāvošo saimniecisko un sabiedrisko iekārtu, vi-

sādi kūdija strādniekus un citas grupas pret darba devējiem un pret valsti, kurinot sabiedrisku naidu un modinot un uzturot strādniekos fantastiskas iedomas par it kā iespējamo piepešo radikālo viņu dzīves līmeņa pacelšanu un saimnieciskās paradīzes ierīkošanu.

«Šķiru cīņas» sludināšana un veicināšana Latvijā pēdējos gados izbeigta un nacionālā valdība visādi veicina atsevišķu grupu sadarbību, pēc iespējas izlīdzina to ienākumus un dzīves līmeni un sabiedrisko stāvokli, paceļot vājāko un mazturīgāko dzīves līmeni, vienojot visu tautu. Tas, salīdzinot ar stāvokli līdz 1934. gada 15. maijam, pavairo darba prieku, darba drošību, apmierinātību ar dzīvi un paceļ arī darba sekmes un rezultātus. Tautas un valsts spēks tādēļ ievērojami vairojies. Tautas vienības nodibināšanai un uzturēšanai ir arī svarīga tautsaimnieciska nozīme.

Kārļa Ulmaņa nacionālā valdība koncentrējusi un apvienojusi saimnieciskos spēkus visādās nozarēs. Lielās eksportpreces — sviesta izvešana uz ārzemēm jau vairākus gadus kamēr koncentrēta vienā vienīgā centralā eksporta organizācijā, kamēr agrāk tā bijusi saskaldīta vairākās firmās. Tas nācis par labu Latvijas sviesta kvalitātei, tā uzlabota un tas pacēlis arī mūsu sviesta cenu ārzemēs. Viss tas dod ievērojamus labumus sviesta ražotājiem, tautsaimniecībai un visai valstij. Nacionālā valdība pacēlusi arī kādas citas svarīgas eksportpreces — koku materiālu kvalitāti un labo slavu ārzemēs, novēršot agrākās biežās sūdzības no ārzemēm par koku materiālu eksporta līgumu sliktu pildīšanu. Koku eksportieru skaits ierobežots, piešķirot licences tikai solidām firmām. Ierīkota eksporta koku kontrole un tiek piemēroti sodi par koku eksporta noteikumu pārkāpšanu. Tas nāk par labu mūsu koku materiālu eksporta apmēriem un uzlabo koku materiālu cenas, tā tad no liela svara mežsaimniecībai, kokrūpniecībai, visiem tur strādājošiem un visai tautsaimniecībai. — Arī preču importieri izsijāti un tiesības ievest ārzemju preces atstātas tikai ierobežotam skaitam solidāko tirgotāju un rūpnieku. — Visās šinīs nozarēs — importā un eksportā — paplašināta arī latviešu uzņēmēju darbība, kas līdz tam bijusi pa lielākai daļai ļoti šaura, salīdzinot

ar apgrozījumu kopsumu šinīs nozarēs un salīdzinot ar latviešu tautas svaru Latvijā.

Liela saimniecisko spēku koncentrācija notikusi kreditsaimniecībā. Kreditiestāžu skaits agrāk bija pār mērīgi liels; tās savā starpā konkurēja, nespēja saistīt lielākus kapitalus un, vadītāju nemākulīgas vai noziedzīgas rīcības dēļ sabrūkot, nodarija daudz posta noguldītājiem un citiem kreditoriem. Šāds stāvoklis kaitējis tautsaimniecībai, dragājis uzticību kreditiestādēm un taupības garu tautā, bet no taupības un ietaupījumiem atkarīgas ļoti svarīgas lietas — tautsaimniecības paplašināšana un uzlabošana un tautas materialās un garīgās labklājības līmeņa cēlšana. Radikālas pārmaiņas šeit radījusi nacionalā valdība ar jaunās lielās Latvijas kredītbankas dibināšanu. Latvijas kredītbankas svarīgs uzdevums bijis — likvidēt dzīvesnespējīgās privatās bankas, savstarpējās kredītbiedrības un arī dažādus tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumus. Latvijas kredītbanka arī likvidējusi lielu skaitu grūtībās nonākušu kreditiestāžu, kas ar savu nesekmīgo darbību nodarijušas kopā desmitiem miljonu latu zaudējumus. Šo likvidēto kreditiestāžu klientus valdība atbrīvojusi no smagās atbildības pēc draudzības vekseliem un dubultvekseliem un pēc papildatbildības vekseliem. Ķīlu zīmēs izmaksāti šo likvidēto kreditiestāžu noguldītājiem zaudētie noguldījumi. Latvijas kredītbanka palīdzējusi stipri paplašināt arī latviešu agrāk necīgo dalību lielrūpniecības un lieltirdzniecības uzņēmumu vadībā, nopērkot no citu tautību īpašniekiem un nodibinot daudzas jaunas rūpniecības un tirdzniecības akciju sabiedrības, visādās nozarēs. Šinī lietā ieguldīti lieli kapitali.

Kopdarbības reformēšana.

Jaunais likums par kopdarbības sabiedrībām un to savienībām, kas izdots 1937. gadā, izdarījis lielas pārgrozības arī daudzo sīko kreditiestāžu — krājaizdevu sabiedrību darbībā, kuru uzdevums ir savākt vietējo iedzīvotāju ietaupījumus un lietderīgi novietot šos noguldījumus vietējos aizdevumos. Jaunā likuma noteikumi gādā ne tikai par to, lai krājaizdevu sabiedrību amatpersonas godīgi izpildītu savus

pienākumus un nenodarītu sabiedrībai zaudējumus, bet likums satur kādu vēl gluži jaunu, ārkārtīgi svarīgu punktu: valsts garantē noguldījumus šinīs sabiedrībās. Sīkāki to nosaka īpašs likums par valsts drošības fondu krājaizdevu sabiedrībās iemaksātiem noguldījumiem. Noguldītāji krājaizdevu sabiedrībās tagad var būt pilnīgi droši, ka viņu ietaupījumi pazust nevar; tas ļoti veicina taupību un stiprina krājaizdevu sabiedrību stāvokli.

Runājot par krājaizdevu sabiedrību nostiprināšanu, pie vienas reizes jāpiemin arī vispārīgi kopdarbības reformēšana ar jau minēto likumu, kas noteic patērētāju biedrību, piensaimnieku sabiedrību, krājaizdevu sabiedrību, savstarpējo apdrošināšanas sabiedrību darbību. Jaunais likums novērš un izskauž agrākās biežās ļaunprātības un nemākulības šo daudzo un svarīgo uzņēmumu darbībā, kas nodarīja daudz zaudējumu biedriem un kreditoriem un kas izpaudās arī daudzās prāvās. Jaunais likums prasa lielāku atbildību no personām, kas nostājas sabiedrības priekšgalā; ja tās izrādas nolaidīgas, nemākulīgas vai noziedzīgas, attiecīgās uzraudzības iestādes var tās ātri atcelt. Jaunais likums stingri raugās uz to, lai kopdarbības sabiedrības kalpotu vispārības interesēm un vispārīgās labklājības celšanai, bet nevis amatpersonu un to draugu interesēm, kā tas agrāk bieži noticis. Kopdarbības sabiedrības nevar vairs dibināt vienkārši pieteikšanās kārtībā, bez kāda plāna, bez pietiekošiem līdzekļiem, bez pietiekoša biedru skaita, — bet tikai ar ministra atļauju. Pastiprināta arī šo sabiedrību revīzija.

Centralās savienības «Turība» plašie un svarīgie uzdevumi.

Nacionalā valdība nodibinājusi arī Centralo savienību «Turība» (kurā piedalās liels skaits dažādu kopdarbības organizāciju, banku un Lauksaimniecības kamera) un apvienojusi patērētāju biedrības. Par kopdarbības reformēšanas un koncentrēšanas lielo nozīmi un tālu ejošiem mērķiem Prezidents izteicies⁷⁾ 1937. gada 4. augustā šādi (savā runā Centralās savienības «Turība» pilnsapulcē):

«Turības» nodibināšana un darbības uzsākšana ir viens loceklis mūsu saimnieciskā politikā, kuras uzdevums ir saimnieciskās dzīves rosības pacelšana un visas mūsu saimnieciskās dzīves nostādīšana uz drošākiem pamatiem, saimniecisko ieguvumu, sasniegumu un labumu nodrošināšana iespējami lielam iedzīvotāju skaitam.

. . . mēs strādājam pie tā, lai visa mūsu saimnieciskā dzīvē un tās nodarbības pamazām pārkārtotos un sakārtotos ne tikai sabiedriskās, bet arī tautiskās taisnības vārdā — lai visas iedzīvotāju grupas varētu vienlīdzīgāk piedalīties saimnieciskos pasākumos un baudīt saimnieciskās darbības augļus.

. . . Šo 12 organizāciju vārdi (kas piedalās «Turības» dibināšanā. A. C.) rāda, ka «Turība» nostādīta uz iespējami plašiem pamatiem — te apvienotas visas mūsu kopdarbības nozares.

. . . Centralā savienība «Turība» sāka savu darbību ar 7 milj. latiem pamatkapitāla. Šī summa ir pietiekoši liela, lai apgādātu precēm visus «Turības» biedrus, kuru skaits arvien vēl pieaug. Pateicoties šim pamatkapitālam, centralai savienībai «Turība» tagad ir atraisītas rokas, un viņa var izmantot visas iespējamās priekšrocības: var samaksāt par precēm skaidrā naudā un dabūt attiecīgu procentu, var iepirkt labākas preces par lētāku cenu u. t. t.

. . . Centralai savienībai «Turība» sprauti jo plaši uzdevumi. Jau pirmais sabiedrības mērķis un uzdevums šķiet tāds pavisam neparasts: veicināt valsts lauksaimnieciskās, kā arī vispār saimnieciskās politikas uzdevumus un sekmēt valdības nodomus cenu politikas kārtošānā. . . . Tālākie «Turības» uzdevumi: apgādāt vairumā visādas preces — mašīnas, pārtikas preces un visu citu, tāpat ražot savos uzņēmumos mašīnas un citas preces. Arī senāk ražoja, bet ļoti grūtos apstākļos, kaujoties ar naudas trūkumu. Tagad šī lieta uzlabojusies.»

Cik tālu sniedzas Prezidenta mērķi un kādus viņš nolīcis «Turībai» svarīgus, gluži jaunus uzdevumus, to rāda sekojošie Prezidenta vārdi šai pašā runā:

«Starp daudzajiem parastiem līdzekļiem, ar kuriem «Tu-

rībai» jāsasniedz savi mērķi, atsevišķi pieminams viens — ka «Turība» var iegūt, nomāt un iekļāt iekšzemē un ārzemēs nekustamus īpašumus un to starpā arī lauksaimniecībai izmantojamu zemi. Tiklīdz radīsies iespēja, «Turība» to arī darīs, un tad mēs paši uz savas zemes ražosim mantas, ko tagad ievadam no citām tālām zemēm. Kaut kur tālu okeanā ir kāda sala — Trinidadas sala, uz kuras atrodamas lielas zemes bagātības. Arī mēs turpmāk gribam piedalīties šo bagātību izmantošanā, un ir jau ievadīta pirms kāda laika akciju pirksana no tām akciju sabiedrībām, kas šīs bagātības izmanto. Šai salā ir rūda un citas zemes bagātības. Mums jāsāk šī lieta mazumā, bet pamazām viņa paplašināsies.»

Par to, ko «Turība» jau ar savu darbu panākusi, Prezidents saka:

«Turības» apgrozījumi aug ļoti ātri. Vienādās mākslīgo mēslu cenas visā valstī nāca tikai pēc tam, kad «Turība» sāka strādāt, tāpat vienādās cementa cenas. Arī lauksaimniecības mašīnu cenas ir noturētas stipri zemas. Tas bija iespējami tādēļ, ka varēja kļāt būt un pārredzēt šo preču izdalīšanu un izsūtīšanu.»

Par visas kopdarbības reformēšanu ar jauno likumu un jaunajiem kopdarbības sabiedrību statutiem Prezidents tālāk saka:

«Šo likumu un statutus gatavojot, mēs vadijamies no tādās domas, lai kopdarbības sabiedrības būtu patiesi stipras un spēcīgas. . . . Tagad kopdarbības sabiedrību dibināšanai ir katrreiz jāizprasa atļauja. Agrāko gadu bēdīgie piedzivojumi mums māca, ka kopdarbības sabiedrības nevar dibināt vieglprātīgi un neapdomīgi.

. . . Cilvēku jautājumam kopdarbības sabiedrībās mēs piegriezīsim sevišķi lielu vērību. Esat droši, ka, ja kaut kur neies viss, kā vajaga, tad nebūs nekādas mikstčaulības, jo mums jā rūpējas, lai šis uzņēmums pastāvētu. Rūpīgi tiks pārbaudīts arī jaunās sabiedrības iesniegtais darbības plans un noteiktais darbības iecirknis. Tikš tā tad darīts viss, lai iespējami nodrošinātu ļaužu naudu, kas piedalīsies šajās sabiedrībās. . . . Jaunais likums nosaka, ka visus noguldījumus krājaizdevu sabiedrībās garantē valsts. Ar to būs radīta krājaizdevu sabiedrībām jauna

uzticība no noguldītāju puses, jo visiem noguldītājiem būs drošība, ka viņiem būs iespējams dabūt savu naudu atpakaļ un nebūs jācieš zaudējumi.

. . . Pavisam jauna lieta ir tā, ka turpmāk nebūs vairs vesela rinda dažādu šķiru patērētāju biedrību: nebūs vairs zemnieku kooperatīvi, ierēdņu kooperatīvi, strādnieku kooperatīvi u. t. t., bet patērētāju biedrības būs visas vienotas. Rīgā būs viena vienīga patērētāju biedrība, kurai pašā sākumā būs jau 50 vai 60 veikali; šis skaits vēlāk pacelsies pat uz 100. Tas nozīmē, ka visā Rīgā būs vienādas cenas, un ārpiļētās preces nemaksās dārgāk, kā tas līdz šim bija. Pie tam būs labākas preces, jo viņas dabūs lielumā.

. . . Ar kopdarbības reorganizāciju mēs esam sākuši jaunu posmu visā lielajā mūsu saimniecības atjaunošanas darba programā. Ar to mēs stiprināsim ir zemtura, ir pilsētnieka saimniecisko stāvokli. Visvairāk mēs pakalposim tiem cilvēkiem, kuru rocība ir mazāka un šaurāka. Tādā kārtā kopdarbība iespiedīsies iekšā tanīs aprindās, kur viņa tagad vēl nav sastopama, piemēram, pie amatniekiem. Kopdarbība būs liels atbalsts mazajiem ražotājiem un sevišķi ģimeņu tēviem, ģimeņu un dzimtu saimnieciskā stāvokļa pacelšanā un stiprināšanā.»

Šie Prezidenta vārdi rāda, cik plaši, svarīgi un dažādi ir kopdarbības sabiedrību un to savienību iekārtas un darbības reformas mērķi. Šie mērķi ir sabiedriskās taisnības un nacionalās («tautiskās») taisnības stiprināšana, patērētāju un ražotāju, strādnieku, lauksaimnieku, dzīves līmeņa celšana, Latvijas ārējās saimnieciskās neatkarības stiprināšana, tautas ietaupījumu veicināšana, latviešu dalības palielināšana tirdzniecībā un rūpniecībā.

Cik ļoti liela nozīme kopdarbībai un līdz ar to jaunajiem kopdarbības likumiem (arī likumam par kopdarbības fondu, kas rada īpašu fondu visu kopdarbības sabiedrību sekmīgas darbības nodrošināšanai, paredzot finansālu palīdzību no šī fonda maksāšanas grūtībās nonākušām kopdarbības sabiedrībām), kas šo sabiedrību darbību reformē, to rāda šādi dati:⁸⁾ Ap 600 krājaizdevu sabiedrībās apvienoti 210.000 biedru, 200 patērētāju biedrībās — 30.000 biedru, 300 pienaisaimnieku sabiedrībās — 20.000 biedru, 400 pagastu savstar-

pējās ugunsapdrošināšanas sabiedrībās — 100.000 biedru (arī pilsētās liels skaits šo apdrošināšanas sabiedrību). Kopdarbības sabiedrību nozīme liela, to apgrozījumi plaši. Caur piensaimnieku sabiedrībām iet mūsu sviesta eksports, bet sviests ir viena no vissvarīgākajām mūsu eksporta precēm.

Rūpniecības un amatniecības attīstības regulēšana.

Agrākajos gados Latvijas rūpniecība izveidojusies bez kāda plāna, nav saskaņota rūpniecības ražošanas spēja ar pieprasījumu pēc mūsu rūpniecības ražojumiem iekšzemē un ārzemēs, ar iekšzemes un ārzemju tirgus plašumu, tāpat arī ar dažu iekšzemes jēlvielu daudzumu, arī ar ārējās tirdzniecības prasībām. Tāpēc dažās nozarēs radies pārmērīgi liels uzņēmumu skaits, bet līdz ar to — asa savstarpēja konkurence. Rezultatā veltīgi izšķiesti un ieguldīti daudzi kapitāli un pastrādāts daudz lieka darba. Lai rūpniecību izveidotu planveidīgi, 1936. gadā izdots jauns likums par rūpniecības un amatniecības uzņēmumiem, kas nosaka, ka visiem jau pastāvošiem un jaundibināmiem uzņēmumiem vajadzīga finansu ministrijas atļauja. Ar šādu koncesiju sistemu iespējams arī ierobežot rūpniecības pārmērīgu paplašināšanos, kas nav vairs saskaņā ar darba spēka daudzumu valstī (uz laukiem strādnieku trūkums liels; strādnieki pārmērīgi pārceļas uz dzīvi pilsētās) un arī nav saskaņā ar mūsu eksporta vajadzībām, jo rūpniecības paplašināšana arvien vairāk sašaurina rūpniecības ražojumu importu, bet tas galu galā kaitē arī eksportam. Tagad liela vērība piegriezta rūpniecības ražošanas racionalizācijai un preču kvalitātes uzlabošanai un salētināšanai. Šādi mērķi ir arī 1938. g. beigās izdotajiem likumiem par tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu kopām un saimnieciskās racionalizācijas institutu. Valsts zemes banka apvienojusi daudzas lauku pienotavas, samazinot to pārmērīgo skaitu, kas nāk par labu piensaimniecībai, jo sviesta izgatavošanas izdevumi samazinas. — Rūpniecības ražošanas kontroles un regulēšanas vajadzību — rūpniecības uzņēmumu darbībā un to dibināšanā — Prezidents atzīst jau savā grāmatā par krīzes apkarošanu «Kas jādara un kā». Turpat un arī vēl agrāk iet runa arī par pienotavu apvienošanas vajadzību.

Likums par amatniecības aizsardzību, kas izdots 1938. g., nosaka, ka patstāvīgi aroda veidā ar amatniecību var nodarboties vienīgi amata lietpratēji — tādi, kas saņēmuši no Amatniecības kameras meistara diplomu vai amatnieka karti. Ar šiem noteikumiem izskaidis daudzos amata nepratējus, kas kaitē amatniecības un tāpat patērētāju — pasūtītāju interesēm. Likums nodrošinās amatniecības stāvokli un aizsargās arī dažādo amatniecības ražojumu pircējus — patērētājus no zaudējumiem un nemākulīga un pavirša amatnieku darba.

Saimnieciskās iekārtas reformēšana. — Saimnieciskās kameras.

Liels saimniecisko un sabiedrisko spēku koncentrācijas sasniegums Kārļa Ulmaņa nacionalās valdības laikā ir jaundibinātās lielo saimniecisko un sabiedrisko pamatgrupu pārstāvības un pašdarbības iestādes — Latvijas lauksaimniecības kamera, tirdzniecības un rūpniecības kamera, amatniecības kamera, darba kamera. Saimniecisko apstākļu un tanīs vēlamo pārgrozību un atsevišķu saimniecisko grupu vajadzību noskaidrošanas un iztīrīšanas darbu, ko agrāk pa lielākai daļai ar mazām sekmēm un savstarpējām cīņām izdarīja dažādas sīki saskaldītas biedrības vai politiskas grupas un partijas, tagad mierīgi veic šīs jaunās kameras. Lielo starpību, kāda šai ziņā ir starp agrākiem laikiem un tagadējiem, Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kameras priekšsēdētājs A. Bērziņš raksturo šādiem vārdiem:⁹⁾

«Ar saimnieciskās iekārtas pārkārtošanu mēs varam apzīmēt visas tās pārgrozības, kādas ir notikušas tā sauktās idejiskās saimnieciskās organizācijās. Par to ir daudz runāts un rakstīts un es še varu tikai atkārtot, ka līdz 1934. gada 15. maijam dažādās ražošanas nozarēs mūsu zemē pastāvēja vairāki simti idejisku saimniecisku organizāciju, kuras visas teicās cīnāmies par valsts un iedzīvotāju labklājību. Vienā pašā tirdzniecības un rūpniecības darba nozarē pastāvēja tuvu pie 100 dažādu saimniecisku biedrību, kurās sprieda par dzīves jautājumu kārtošānu, kurās taisīja plašus iesniegumus valsts resoriem, bet kuru darba paņēmieni bija ne-

saskaņoti un tamdēļ panākumi arī ļoti niecīgi, lai neteiktu pat vairāk. Agrāki, pirms 15. maija 1934. gada, stāvokļa ļaunums bija tas, ka nelielais idejisko darbinieku skaits bija saskaldīts pa neskaitamām organizācijām, kuru dabīgais stāvoklis bija cīņa vienai ar otru, kamdēļ arī visa radošā enerģija gāja zudumā. Saimnieciskās iekārtas pārkārtošanas rezultātā radās 4 saimnieciskās kameras, kurās ir organizētas šodien nozīmīgākās ražošanas, nodarbības un darba nozares. Kā idejiskām virsbūvēm kamerām ir pakļautas attiecīgās biedrības, kuru skaits vien jau, salīdzinājumā ar attiecīgās nozarēs agrāk pastāvējušo biedrību skaitu ir ievērojami samazināts, nerunājot par to, ka jauno biedrību darba metodes un darba iekārta ir pārkārtotas pēc jauniem principiem, nolūkā panākt to planveidīgumu mūsu rīcībā, par ko jau bija runa, un galu galā . . . gūt darbā sekmes.»

« . . . vai kameru sistema pietiekoši nodrošina sabiedriskās domas līdzdalību mūsu valsts saimniecisko jautājumu kārtošana? Uz šo jautājumu es gribu dot apstiprinošu atbildi . . . tā ir mana dziļākā pārliecība. Attiecīgo jautājumu pārrunās tagad brīvi var piedalīties visu ieinteresēto ražošanas nozaru pārstāvji un šie paši pārstāvji var dot ne tikai atsauksmes par tiem jautājumiem, kādus viņiem piesūta resori, bet viņi paši var ierosināt jautājumus un par tiem izteikties. Tādā kārtā saimnieciskās dzīves pārstāvjiem nekas nestāv ceļā un tie var pilnīgi brīvi izteikt savas domas par saimnieciskās dzīves problemām, nākt ar ierosinājumiem un priekšlikumiem. . . . Tikai viena lieta, ko prasa šīs dienas režims no mums, ir tas, lai sabiedriskā doma būtu lietpratīga un valstiska. Ja kāds ko grib un var teikt, tad viņam arī jāzina, ko viņš grib teikt un jāprot pierādīt, kādā nolūkā viņa priekšlikuma pieņemšana varētu nākt par labu vispārībai.»

Latvijas lauksaimniecības kamera (kas sastāv no 100 locekļiem — izcilākiem lauksaimniekiem, pa daļai arī laukstrādniekiem u. c., un 100 to vietniekiem) ir centralā organizācija, kas apvienojusi visu agrāk vairākās organizācijās saskaldīto un izkaisīto lauksaimniecības veicināšanas, agronomiskās palīdzības darbu. Šāda plaša lauksaimnieku

pašdarbības organizācija, kas strādā ar valsts palīdzību un ar valsts līdzekļiem, spēj pareizi apgaismot lauksaimnieku vajadzības un palīdzēt valdībai atrast piemērotākos ceļus mūsu lauksaimniecības — zemkopības, lopkopības, piensaimniecības, lauku mājturības u. c., arī zvejniecības — pacelšanai, lai tur tiktu iegūti pēc iespējas lielāki darba augļi ar minimāliem izdevumiem un darbu. Tik plašais, svarīgais lauksaimniecības racionalizācijas darbs iet tagad daudz ātrāk un sistemātiskāk uz priekšu.

Par Lauksaimniecības kameras dibināšanas nozīmi ministru prezidents Kārlis Ulmanis kameras atklāšanas sapulcē 1935. gada 11. oktobrī izteicās šādi:¹⁰⁾

«. . . lauksaimniecības veicināšanas darbs un arī uzdevumi ir arvien paplašinājušies. Reizē ar to ir pieaudzis lauksaimniecības veicināšanas iestāžu skaits, ir radušās arvien šinī darbā grūtības . . ., kuru cēloņi ir daždažādi, un mēs vērojām, ka parādās darbā atkārtotāšanās, parādās darbā saskaldīšana, pat ceļu šķēršļošana; darbs vairs negāja taisnā, saskaņotā virzienā uz priekšu. Redzot šīs grūtības lauksaimniecības celšanā un veicināšanā, radās balsis, kas prasīja pēc lielākas saskaņotības, prasīja, lai tāda blakusstaigāšana izbeigtos un uz visiem laikiem lai izbeigtos ceļu šķēršļošana. Pacēlās balsis, kas prasīja vienotu, saskaņotu darbību, tāpat arī vienotu, vienu vadību visā šinī darbā. Ar Lauksaimniecības kameras nodibināšanu . . . šī prasība ir izpildīta.

«. . . lauksaimniecības kamerai bez līdzšinējā lauksaimniecības veicināšanas darba ir uzlikts arī pienākums un ir dotas tiesības līdzī strādāt valsts likumdošanas darbā. Tas ir atradis savu izteiksmi tādā kārtā, ka valdība un valdības iestādes pirms lauksaimniecības un vispār saimnieciskas dabas likumu izdošanas šos likumprojektus iesniegs lauksaimniecības kameras apstiprināšanai, lēmumu pieņemšanai un atsauksmes došanai. Ar to radīta iespēja zemturiem pašiem darboties līdzī likumdošanā. . . . Bet blakus zemturiem . . . lauksaimniecības kamerā sēž un darbā dalīsies arī sabiedriskie darbinieki, skolotāji, ārsti, juristi. Ir kamerā arī klāt lauksaimniecības mašīnu, darba rīku un piederumu izgatavotāji un piegādātāji. Un vēl . . . nāk klāt

vēl pats svarīgākais: lauksaimniecības kamerā kopā ar zemturiem un citiem . . . sēž arī mūsu laukstrādnieku pārstāvji, šo mūsu zemturiem vistuvāko un uzticamāko palīgu pārstāvji. Tam iemesls un pamudinājums meklējams mūsu . . . jaunās politikas virzienā un mērķos, kuras uzdevums ir strādāt visai tautai un kopā ar visu tautu. . . . Visi, kas strādā un kas grib un vēlas, lai labāki laiki nāk mūsu zemē, tie visi ir sev pārstāvību atraduši.»

Rūpniecības, tirdzniecības, kuģniecības, kredita, apdrošināšanas un namsaimniecības jautājumus līdzīgā kārtā noskaidro un iztirzā un par šo nozaru darbinieku vajadzībām gādā Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kamera. Latvijas amatniecības kamera apvieno amatniekus un cenšas uzlabot to īpatnējos dzīves apstākļus. Latvijas darba kamera, kas sastāv no strādnieku un vēl dažu citu algoto darbinieku grupu pārstāvjiem, noskaidro strādnieku dzīves apstākļus, strādnieku dzīves trūkumus, un palīdz saviem spēkiem un ar valdības palīdzību tos novērst un pacelt strādnieku materialās un garīgās dzīves līmeni. Darba kamera balstās uz jaunajām strādnieku arodbiedrībām, kurās tagad apvienoti kādi 80.000 biedru, kas ir vairākkārtīgi lielāks skaitlis nekā pirms 1934. gada 15. maija. Tāpat pārējo saimniecisko kameru darbu veicina attiecīgās biedrības — lauksaimniecības biedrības (arī apvienotas); rūpnieku, tirgotāju, amatnieku, namsaimnieku biedrības, kas tāpat apvienojušās un izbeigušās agrāko nesaskaņoto un saskaldīto darbību. — Nodibinātas arī vēl divas citas kameras — Rakstu un mākslas kamera un Profesiju kamera, kas apvieno pēc skaita gan sīkākās (samērā ar saimnieciskām kamerām), bet tomēr svarīgās rakstnieku, žurnalistu, mākslinieku un dažādu intelīģentu profesiju darbinieku grupas. Arī šīm abām kamerām ir pa daļai saimniecisks raksturs.

Visu četru saimniecisko kameru galvenās komisijas, kas sastādas no kameru prezidijiem un kameru sekciju vadītājiem, sastāda pēc likuma Valsts saimniecisko padomi. Šīs padomes pirmā sesija notika 1938. gada janvarī un tanī apsprieda un pieņēma trīs svarīgus likumprojektus — par valsts kreditzīmju izlaidumu Ķeguma spēkstacijas būves finansēšanai, par kopdarbības fondu un par valsts drošības fondu krājaizdevu sabiedrībās iemaksātiem noguldi-

jumiem. Padomes otrajā sesijā 1939. gada maijā apspriests likumprojekts par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu.

Principiālās pārgrozības valsts finansu saimniecībā.

Nacionalās valdības laikā lielas principiālas pārmaiņas notikušas arī valsts finansu saimniecībā. Saeimas laikos valsts budžeta apspriešanu parasti ilgi novilcināja, valsts izdevumus arvien palielināja, nesaskaņojot tos ar ieņēmumiem, kas saimnieciskās krīzes gados stipri samazinājās. Budžetā vajadzēja uzņemt lielas sumas dažādu grupu prasību apmierināšanai, nerēķinoties ar šo izdevumu lietderību no valsts un tautsaimnieciskā viedokļa. Budžetā radās lieli deficiti. Nacionalās valdības laikā šeit izdarītas svarīgas pārgrozības, par kurām valdības galva Kārlis Ulmanis 1935. gada 8. aprīlī radiofonā izteicies šādi:¹¹⁾

«... Pēdējos gados mūsu valsts budžeti... sāka uzrādīt iztrūkumu, un šie iztrūkumi parādījās gadu pēc gada, kaut gan agrāk astoņus gadus no vietas mūsu budžeti deva atlikumus un mēs uzkrājām pāri par 100 miljonu latu valsts rezerves fondā. Iztrūkumu segšanai iztērēts tikpat kā viss tas, kas bija vēl palicies pāri mūsu valsts rezerves fondā. Pie budžetu izlīdzināšanas un uzstādīšanas pēdējos gados mēs iepazināmies arī ar to, ko mēs «slavenā kārtā» nosaucām par kredīta operācijām, t. i., lai tiktu pie izlīdzinātā budžeta — katrā ziņā skaitļos uz papīra — budžeta beigās parādījās šīs kredīta operācijas budžeta izlīdzināšanai.

Jaunais budžets atšķiras no iepriekšējo gadu budžetiem. Tas atšķiras arī no pagājušā gada budžeta, vispirmā kārtā ar to, ka tas ir atkal lielāks par pagājušā gada budžetu. Bet galvenais un kas sevišķi uzsverams — ir tas, ka šis jaunais budžets ir līdzsvarots un saskaņots, bez kā mums būtu jāņem palīgā pazīstamās kredītoperācijas. Citiem vārdiem sakot, — mums izdevies šogad, lai gan budžets ir lielāks par iepriekšējā gada budžetu, izdevumus ietvert paredzamo ieņēmumu robežās. Mēs atminēsimies, ka vēl pirms gada, — pagājušā gadā, kad budžets

tika pieņemts — kredita operāciju summa bija 16 milj. latu. Vēlāk budžetu pārstrādāja un jau no paša sākuma mēnesi pēc mēneša ievēroja vislielāko taupību, un nekad finansu ministrs neatļāva ne pat savā resorā, ne arī citos izdot tik daudz, cik budžetā bija paredzēts, jo katrā ziņā bija jāgādā, lai paredzamais deficīts būtu pēc iespējas mazs. Tagad, kad budžeta gads noslēdzies, izrādās, ka šī politika un rīcība nesusi savus augļus. Vēl pagājušā gada budžets uzrādījis iztrūkumu, bet tas droši vien būs vismazākais iztrūkums, kāds mums pēdējos gados bijis. Tagad varam teikt, ka ja jau nu visu gadu mēs centamies pieturēties pie lietderīgas taupības, tomēr nācis klāt vēl kaut kas jauns, un proti tas, ka visi valdības saimnieciskās rosības atdzīvināšanas nolūkā spertie soļi ir taču devuši panākumus. Saimnieciskā dzīve atveseļojas un iet uz augšu. Tas pierādījies arī tādā ziņā, ka valsts ieņēmumi sāk atkal pieaugt un pamazām pacelties.»

Valsts ieņēmumu pieaugšana devusi iespēju nacionalai valdībai izvest pēdējos gados plašus celtniecības un citus darbus.

XVI.

Ražošanas celšanas darbs.

Latvijas ražošanas spēku attīstīšanā un ražošanas celšanā Kārļa Ulmaņa darbs ir bijis plašs un vispusīgs. Šis darbs sācies jau sen pirms pasaules kara, pirms kādiem 40 gadiem, un izvērties arvien plašāks, sevišķi neatkarīgās Latvijas valsts pastāvēšanas laikā — pēdējos 20 gados. Visplašāks tas kļuvis pēdējos 5 gados — pēc 1934. gada 15. maija notikumiem, tautas vienības laikmetā un neatkarīgās nacionalās K. Ulmaņa valdības darbības laikā, kad Prezidenta idejas, plāni un ierosinājumi plaši realizēti visās mūsu saimnieciskās dzīves nozarēs. Šinīs 5 gados, pa daļai arī jau agrāk, izpildīti daudzi tie viņa plāni un ierosinājumi, par kuriem viņš cīnījies pa daļai pirms pasaules kara, bet sevišķi — Latvijas valsts pastāvēšanas laikā — līdz 1929. gada pasaules saimnieciskai krīzei un šīs krīzes gados. Šie plāni ir tie, kas atrodami tanīs K. Ulmaņa rakstos, grāmatās un runās, kas sīkākā iztīrītās šīs grāmatas iepriekšējās nodaļās.

Jau pirms pasaules kara K. Ulmanis ar savu darbu veicinājis latviešu zemnieku piensaimniecības un lopkopības pacelšanu, ražošanas pavairošanu šinīs nozarēs un šo produktu kvalitātes uzlabošanu. Ar saviem daudzajiem rakstiem, priekšlasījumiem un kursiem viņš izplatījis starp latviešu lauksaimniekiem sekmīgai darbībai nepieciešamās zināšanas, sniedzis dažādus padomus šinīs lietās, visādi pamudinājis lauksaimniekus piegriezt lauksaimniecībai vajadzīgo vērību un pacelt lauksaimniecības ienesīgumu, centies radīt lauksaimniekos viņu darba un aroda nozīmes dziļāku izprašanu, veicinājis kopdarbības (kooperācijas) pasākumus lauksaimniecībā — pienotavu un citu kopdarbības uzņēmumu dibināšanu, rūpējies par jaunās paaudzes saistīšanu uz laukiem un par lauku dzīves līmeņa un pievilcības pacelšanu šai nolūkā, skubinājis atmetst veco nevienprātību.

Pirmskara lauksaimniecības ražošanas celšanas darbu Kārlis Ulmanis turpināja arī Latvijas valsts pastāvēšanas laikā. Brīvības cīņas 1918.—1920. g., kad valdības galva visu laiku bija K. Ulmanis, deva iespēju nodibināt un izkarot patstāvīgu Latvijas valsti un patstāvīgu Latvijas tautsaimniecību, deva iespēju izveidot Latvijas saimniecisko dzīvi latviešu tautas interesēs. Brīvības cīņas un Latvijas valsts izkarošana sagādāja pašu pamatu tautas ienākuma un tautas mantas vairošanai. Latvijas valsts izkarošanas darbā liela un vadoša dalība bijusi K. Ulmanim, kā pirmajam Latvijas ministru prezidentam. Līdz ar to Kārlis Ulmanis licis pamatus tagadējai Latvijas tautsaimniecībai, ražošanai un tās celšanai — Latvijas lauksaimniecības, rūpniecības, tirdzniecības un citu nozaru attīstībai un lielajiem sasniegumiem valsts pastāvēšanas divdesmit gados.

Turpmākās K. Ulmaņa cīņas par lauksaimniecības stiprināšanu un lauksaimniecības ienesīguma pacelšanu pavairojušas ne tikai lauksaimniecības ražošanu, bet arī rūpniecības ražošanu un vēl citu nozaru darbus Latvijā. Sevišķi 1930.—1933. g. izpildīti daudzi K. Ulmaņa plāni un ierosinājumi lauksaimniecības ienesīguma pacelšanai: maizes labības tirgus regulēšana un tādu cietu labības cenu nodrošināšana lauksaimniekiem, kas sedz ražošanas izdevumus un vēl dod pietiekošu peļņas tiesu; līdz ar to maizes labības produkcijas pavairošana; cukurbiešu kulturas paplašināšana līdz iekšzemes vajadzību pilnīgai segšanai; lopkopības paplašināšana un gaļas un piena produktu ražošanas palielināšana; agrāko ārzemju lauksaimniecības ražojumu lielo ievedumu pilnīga pārtraukšana un attiecīgā iekšzemes tirgus paplašināšana Latvijas lauksaimniecības ražojumiem; tas sakams par rudzu, kviešu, cukura, gaļas, olu, miežu ievedumiem.

Rūpniecības attīstības sekmēšana.

Šādu K. Ulmaņa lauksaimniecības ražošanas un ienesīguma pacelšanas plānu izpildīšanai bijušas svarīgas sekas arī priekš otrās mūsu ražošanas nozares — rūpniecības.

Galvenā rūpniecības ražojumu pircēju grupa ir lauksaimniecībā strādājošie. Tādēļ viss, kas veicina lauksaimniecības ražošanu, ienesīgumu un lauksaimniecībā strādājošo ienākumus un pirkšanas spēju, līdz ar to nāk par labu arī rūpniecībai un amatniecībai, pavairo zemkopju un viņu ģimeņu pieprasījumu pēc mūsu rūpniecības precēm. Līdz ar to ražošanas apmēri rūpniecībā paplašinas. Tāda cieša sakarība starp lauksaimniecības ražošanu un rūpniecības ražošanu pierādījusies, starp citu, arī 1923.—1930. g., kad līdz ar sviesta eksporta pieaugšanu un lauksaimnieku pirkšanas spēju pieaugšanu arvien vairāk paplašinājās arī rūpniecība.

Bet K. Ulmanis ar savu darbību atbalstījis rūpniecības ražošanas attīstību Latvijā ne tikai netieši, veicinot lauksaimniecības ražošanu, bet arī tieši — arvien neliedzot un palīdzot nodrošināt iekšzemes rūpniecībai pietiekošu aizsardzību pret ārzemju rūpniecības preču konkurenci. Mūsu rūpniecība dažādu apstākļu dēļ nav spējīga brīvi konkurēt ar ārzemju rūpniecības precēm, sevišķi no lielajām rūpniecības valstīm. Šādā stāvoklī atrodas ne tikai Latvija, bet arī daudzas citas valstis. Tādēļ rūpniecībai arvien bijušas nepieciešamas ievērojami augstas ieviedmuitas. Arī šeit Kārlis Ulmanis plaši darbojies, strādājot Saeimā un tās komisijās pie muitas tarifu un to grozījumu izstrādāšanas un apspriešanas. K. Ulmanis bijis Saeimā liels muitas jautājumu specialists un veltījis šiem darbiem daudz pūļu, jo importa preču un muitas tarifa pantu un punktu ir ļoti daudz un tautsaimnieciski nepieciešamo muitas likmju noteikšana prasa dažādus sarežģītus statistiskus un tautsaimnieciskus aprēķinus un arī iepazīšanos ar rūpniecības darbības apstākļiem. Viņš piedalījies muitas likmju apspriešanā Saeimā sevišķi 1927. un 1928. gadā, kad apsprieda jauno muitas tarifu, kuru izdeva 1928. gadā. Pie šī muitas tarifa bija strādāts gadiem ilgi. Arī 1931. — 1932. g. muitas cīņās Saeimā, tāpat arī citos gadījumos—galvenais dalībnieks un ierosinātājs bijis Kārlis Ulmanis. Tāpat viņš piedalījies vairāku tirdzniecības līgumu sarunās ar ārvalstīm un šo līgumu sagatavošanā un apspriešanā, piem., ar Lietuvu, Igauniju, Vāciju u. c. Par muitu, āre-

jās tirdzniecības un tirdzniecības līgumu jautājumiem K. Ulmanim ir arī daži diezgan lieli speciali literāriski darbi — pētījumi (sarakstīti kopīgi ar V. Munteru). Tāds ir plašais raksts «Ārējā tirdzniecība un muitas politika» («Economists» 1925. g. Nr. 20; raksts iespiests arī angļu valodā žurnālā «The Latvian Economist»), kurā sīki analizēta Latvijas ārējās tirdzniecības attīstība, muitas ieņēmumu attīstība, un apsvērti Latvijas—Igaunijas muitas savienības pamati un šādas muitas unijas paredzamie panākumi. Otrs plašs raksts šai nozarē ir «Latvijas—Lietuvas saimniecības līguma izredzes» («Economists» 1925. g. Nr. 23.), kur izpētītas saimniecisko sakaru paplašināšanas iespējas starp abām valstīm. Ārējās tirdzniecības un tirdzniecības līgumu jautājumi un to izšķiršana ir ciešās sakarībās ar ražošanu un tautas darba iespējām, kuras ievērojami atkarīgas arī no darbu apmēriem priekš ārzemēm, priekš eksporta.

Rūpniecības attīstīšanas tautsaimnieciskā nozīme.

Kā to pirms kādiem 100 gadiem uzsvēris Vācijas tautsaimnieks F. Lists, rūpniecības attīstībai ir milzīga nozīme valsts labklājības un turības celšanā:¹⁾

«Tīrā lauksaimniecības valstī tiek pamodināta un izkopta tikai niecīga daļa no naciņā gulošiem garīgiem un miesīgiem spēkiem, tikai niecīga daļa no naciņas rīcībā esošiem dabas spēkiem un dabas fondiem var tikt izlietota, nekādus vai tikai nedaudzus kapitalus iespējams salasīt. . . . Manufakturas un fabrikas ir pilsoniskās brīvības, apgaismības, mākslu un zinātņu, iekšējās un ārējās tirdzniecības, kuģniecības un transporta uzlabojumu, civilizācijas un politiskās varas mātes. Tās ir galvenais līdzeklis atbrīvot zemkopību no viņas saitēm un pacelt, padarīt to par . . . mākslu, par zinātni, pavairojot zemes renti, lauksaimniecības peļņu un darba algas un zemes vērtību.»

Kāds mūslaiku rumāņu tautsaimnieks un valstsvīrs — M. Manoilesko — salīdzina rūpniecības un lauksaimniecības strādnieka ražojumu vērtību gadā un nāk pie slēdziena, ka rūpniecības strādnieks ražo daudz vairāk:

«. . . ko rūpniecības strādnieks ražo vienā gadā, tas ir vairākkārtīgi vērtīgāks nekā tas, ko tanī pašā periodā ražo lauksaimniecības strādnieks. Šī attiecība . . . Austrumeiropā līdz pasaules krīzei (domāta te 1930.—1933. g. krīze, A. C.) bija 1:4. Tas nozīmē, ka rūpniecība tur radīja jaunas vērtības ar četrreiz lielāku intensitāti nekā lauksaimniecība. Pēc saimnieciskās katastrofas, kā zināms, lauksaimniecības ražojumu cenas kritušās daudz stiprāk nekā rūpniecības ražojumu cenas, tā ka attiecība 1:4 cēlusies līdz 1:8 vai pat 1:10.»

«Rūpniecība vispārīgi un sevišķi Rietumeiropā uzbūvēta uz tā pamata, ka rūpniecības ražojumus ir iespējams tā novietot, ka ar viena rūpniecības strādnieka gada darbu tiek nopirkts apmēram desmit lauksaimnieku darbs. Tā tad tā ir starptautiskās tirdzniecības izlīdzināšana! Šī izlīdzināšana dod atslēgu Rietumeiropas 19. gadsimteņa lielā uzplaukuma izprašanai. Šādu maiņu 1:10 sauc: izmantošana. Šī izmantošana sākusies ar tā saucamo rūpniecības laikmetu. Kāda angļu paruna saka: Maiņa nav laupīšana. Kāpēc šī paruna, kurai jāaizsargā maiņa pret neizteiktu apsūdzību? Vai pats šis apgalvojums nav aizdomīgs? Vai tas nav šaubu zīme?»²⁾

Manoilesku aizrāda, ka rūpniecības valstis daudz bagātākas par agrarvalstīm.

«Naciju saimnieciskā nevienlīdzība ir vēl svarīgāka nekā šķiru socialā nevienlīdzība. Naciju socialisms būtu pamatotāks nekā šķiru socialisms.»³⁾

Lai no šāda nabadzīga un atkarīga (no rūpniecības valstīm) stāvokļa izklūtu, agrarvalstīm jāierīko pašām sava rūpniecība, aizsargājot to ar ievedmuitām pret rūpniecības valstu konkurenci. Ja arī šādā jaunā rūpniecībā ražotās preces ir dārgākas nekā no ārzemēm ievestās preces, tomēr šī rūpniecība dod lielus tautsaimnieciskus iegavumus. Kādi ir šie iegavumi, to Manoilesku paskaidro, starp citu, ar šādiem piemēriem:

Rumanijas tekstilrūpniecībā nodarbojas 30.000 strādnieku. Katra strādnieka netto produkcija gadā — 2000 Šveices franku, kopā 60 milj. franku. Kapitāla ieguldīts šai rūpniecības nozarē 86 milj. zelta franku. Ja šāda tekstilrūpniecība nepastāvētu, tad katrs strādnieks spētu ražot citās saimniecības nozarēs tikai caurmērā 750 franku, jo tā ir caurmēra darba pro-

duktivitāte; kopā 22,5 milj. franku. Tā tad tekstilrūpniecības pastāvēšana dod Rumānijas tautsaimniecībai tīru ieguvumu: $60 - 22,5 = 37,5$ milj. franku gadā, t. i. 44% no rūpniecībā ieguldītā kapitāla (86 milj. fr.). Ja Rumānijā nebūtu tekstilrūpniecības, tad tā zaudētu divos gados tikpat, cik tai vajadzīgs, lai iegādātu visas tekstilrūpniecībai nepieciešamās ražošanas ietaises.⁴⁾

Otrs piemērs: Amerikas strādnieka netto produkcija farmaceutiskā rūpniecībā pirms kara bijusi 5000 dolāru, bet Krievijas zemkopja netto produkcija — 90 dolāru gadā. Viena šāda Amerikas strādnieka darbs līdzinās 55 krievu zemkopju darbam. Tādēļ Krievijai izdevīgāk ražot farmaceutiskās preces pašu zemē pat tādā gadījumā, ja arī 1 Amerikas strādnieka darba veikšanai būtu vajadzīgi 2—3—5 krievu strādnieki. Tomēr no tā Krievijai būtu liels tautsaimniecisks ieguvums. To precīzi, kuras iegūšanai no Amerikas vajadzīgs 55 krievu zemkopju darbs, varētu Krievijā ražot ar kādu 5 rūpniecības strādnieku darbu.⁵⁾

«Lauksaimniecība iet ceļu uz bagātību vēršu ratos, rūpniecība — automobilī.»⁶⁾

Šī Manoilesku argumentācija, aprēķini un piemēri gan nav burtiski attiecināmi uz visām citām agrārvalstīm, tomēr pats kodols šinīs domu gājienos pareizs un šī argumentācija rāda rūpniecības ierīkošanas lielo tautsaimniecisko nozīmi agrārvalstīs, to starpā arī Latvijā, kur tāpat produkcija (rēķinot uz 1 strādnieku) lauksaimniecībā daudz zemāka nekā iekšzemes rūpniecībā un sevišķi Vakarēiropas valstu rūpniecībā.

Ražošanas un dabas bagātību izmantošanas veicināšana 1934.—1939. g.

Sevišķi pēdējos 5 gados, Kārļa Ulmaņa nacionālās valdības darbības laikā, mūsu rūpniecība gājusi milzu soļiem uz priekšu. Norisinājusies vispusīga Latvijas industrializācija. Ar importa ierobežojumiem — importa kontingentēšanu, ievadmitām un valūtas tirdzniecības ierobežojumiem — rūpniecība pēdējos gados tik stipri aizsargāta pret ārzemju preču ieplūšanu un konkurenci, ka spējusi ārkārtīgi paplašināt savu ražošanu. Ar cieto iepirkšanas cenu

noteikšanu visiem svarīgākiem lauksaimniecības ražojumiem, ar iekšzemes tirgus pilnīgu izmantošanu priekš iekšzemes lauksaimniecības ražojumiem, ar lauksaimniecības ražojumu eksporta veicināšanu, ar lauksaimniecības parādu pārkārtošanu un samazināšanu, ar lauksaimniecības tehnikas uzlabošanu un lauku būvniecības veicināšanu, ar kopdarbības pārkārtošanu, ar lauksaimniecības kameras plašo darbību un tās sniegto agronomisko palīdzību, — ar visiem šiem paņēmieniem lauksaimniecības ražošanas pacelta, lauksaimnieku ieņēmumi un pirkšanas spēja uzlabojusies. Arī tas nācis par labu mūsu rūpniecībai, devis tai iespēju paplašināt ražošanu.

Tautas vienības iekārtas nodibināšana un daži ar to saistītie jaunie likumi un jaunais gars saimniecībā — viss tas vēl tālāk sekmējis rūpniecības un lauksaimniecības ražošanu pēdējos 5 gados. Valsts varai un likumdošanai ir vispārīgi liels iespaids uz ražošanu, uz ražošanas spēkiem. «Nav domājams gandrīz neviens likums ... kas lielākā vai mazākā mērā neiespaidotu ražošanas spēku pavairošanu vai samazināšanu.»⁷⁾ Tā saka jau minētais tautsaimnieks F. Lists. Nacionalās valdības darbības iespaids uz ražošanu bijis ļoti liels. Neatkarīgās nacionalās valdības nodibināšanās devusi iespēju piekopt planveidīgu, noteiktu valsts saimniecisku politiku lauksaimniecībā, rūpniecībā, tirdzniecībā un citās tautsaimniecības nozarēs.

Nacionalās valdības darbības laikā daudz plašāki nostādīta zemes bagātību pētīšana. 1936. gada sākumā nodibināta pie finansu ministrijas zemes bagātību pētīšanas komiteja, kas 1939. gadā pārveidota par Zemes bagātību pētīšanas institutu. Instituta uzdevums — pētīt zemes bagātības un pārbaudīt izrakteņu pielietošanas iespējas saimniecībā. Pēdējos gados plašāki nekā agrākos gados izmantota kūdra, ģipsakmens, māla raktuves, kaļķakmens, u. c.

Vislielākais jaunais dabas bagātību (ūdens spēka) izmantošanas uzņēmums ir Ķeguma spēkstacijas būve, kas uzsākta 1936. gadā.

Latvijas lielās dabas bagātības — mežu — aizsardzībai izdots 1937. gadā mežu aizsardzības likums, kas ierobežo me-

žu pārmērīgu izciršanu un gādā par izcirsto platību apmežošanu.

Jūras bagātību izmantošanas paplašināšanu nacionālā valdība veicinājusi ar zvejnieku pabalstīšanu dažādā veidā: izbūvējot zvejnieku ostas, zivju žāvētavas un sālītavas, zivju miltu fabriku, noorganizējot zivju transportu uz pārdošanas un patēriņa vietām valsts automobiļos,⁸⁾ veicinot zvejnieku kopdarbības uzņēmumus, uzlabojot zvejnieku saņemtās zivju cenas, u. t. t. Nozvejas jūrā pēdējos gados stipri cēlušās.

XVII.

Lauku ražas jāpaceļ vismaz par 50 proc.

Ražu celšanas mērķi un paņēmieni.

«... mēs tik strauji ejam uz priekšu kulturā un civilizācijā, ka mums bez kavēšanās jāķeras pie darba, lai mēs varētu savu lauku ražas un visu savu darba ražību pacelt vismaz par 50 procentiem. Ja mēs to drīzā laikā nepagūsim padarīt, tad mēs arī nespēsim samaksāt to kulturas un civilizācijas progresu, kas tagad pie mums ir sācies un arī bez apturēšanas iet uz priekšu. Bet labi. Lai aug kultūra, lai aug civilizācija, tikai mums jāgādā, lai rodas vajadzīgie līdzekļi, ka visus izdevumus varam segt un tos ar pašu līdzekļiem un pašu spēkiem samaksāt.»¹⁾

Šādiem īsiem vārdiem Prezidents raksturojis lauksaimniecības ražošanas un darba ražīguma pacelšanas svarīgo nozīmi visā mūsu dzīvē, un uzstādījis mērķi, kas tuvākajos gados jāsasniedz lauksaimniekiem un visai Latvijas saimniecībai. Šie vārdi teikti Zemgales apgabala izstādē, 1937. gada 6. septembrī.

Laukaugu ražas Latvijā joprojām daudz zemākas nekā daudzās citās Eiropas valstīs. Piem., 1937. gadā Latvijā rudzu raža no 1 ha bijusi 14,6 kvint., kviešu raža — 12,5 kv., miežu — 12,0 kv., auzu — 12,1 kv., kartupeļu — 140,2 kv. Bet Dānijā — attiecīgi 18,0 kv., 28,5 kv., 29,8 kv., 27,2 kv. un 164,1 kv. Tāpat Vācijā šīs ražas tanī pašā gadā bijušas attiecīgi — 16,6 kv., 22,6 kv., 21,2 kv., 20,8 kv. un 191,5 kv.²⁾ Ražas Dānijā pa lielāku daļu divreiz un vēl vairāk augstākas nekā Latvijā. Tāpat Vācijas ražas daudz augstākas nekā Latvijā. Arī pirms Latvijas valsts nodibināšanas, pirms pasaules kara, laukaugu ražas Latvijā bijušas daudz zemākas nekā minētajās un vēl citās valstīs. Pat ziemeļu zemē Somijā laukaugu ražas tagad augstākas nekā Latvijā (uz ko

aizrādījis arī valsts prezidents K. Ulmanis savā runā³⁾ 1938. g. 31. augustā, uzsverot, ka zeme Somijā neauglīga, akmeņaina un vasaras tur īsas). Zemākas Latvijā arī piena ražas no govns un citas.

Ražu celšanas darbu Kārlis Ulmanis vispusīgi strādājis un veicinājis jau sen pirms pasaules kara. Kā jau iepriekš minēts, K. Ulmanis savā cūkkopības grāmatā (kas iznākusi 1909. gadā) toreizējos lielos Dānijas lauksaimniecības sasniegumus licis par priekšzīmi mūsu lauksaimniekiem un dedzīgi skubinājis latviešu zemkopjus censties panākt to pašu, kas jau sasniegts Dānijā. Arī savā lielajā darbā par lauksaimniecības pacelšanu, kas iznāca divdesmit gadus vēlāk — 1929. gadā, K. Ulmanis grāmatas noslēgumā uzstāda mērķi Latvijas lauksaimniecībai, ka 25—30 gados tai jādivkāršo ražas.

K. Ulmanis cēlis lauksaimniecības ražas visdažādākiem līdzekļiem, gan izplatīdams tieši personīgi un vēlāk kā valstsvīrs un valdības galva visādas lauksaimniecības tehnikas zināšanas, gan veicinādams latviešu lauksaimnieku apvienošanu kopdarbības organizācijās, gan kā valstsvīrs un politiķis izcīnīdams un sagādādams lauksaimniecībai un ražošanas celšanai labvēlīgus ekonomiskus apstākļus — regulētu tirgu un maksimāli augstu, cietu cenu veidā, dažādu pabalstu veidā un citādi. Jau četrdesmit gadus Kārlis Ulmanis ar savu vispusīgo darbību veicinājis lauksaimniecības ražu celšanos Latvijā.

Viņš sevišķi to darijis pēdējos piecos gados, kā nacionalās valdības un valsts galva. Lauksaimnieku pirkšanas spēja pavairota, kas devis lauksaimniekiem iespēju vairāk pirkt mākslīgos mēslus, mašīnas un citus ražošanas līdzekļus. Paplašināta un pastiprināta agronomiskā palīdzība. Ļoti pavairojusies lauksaimniecības literatūras un zināšanu izplatīšana. Lauksaimniecības kameras izdoto septiņu lauksaimniecības žurnālu abonētu kopskaits⁴⁾ jau 1938. gadā sasniedzis 80.000 un patlaban ir vēl daudz lielāks. Lauksaimniecības kursu un priekšlasījumu skaits pēdējos gados daudz lielāks⁵⁾ nekā pirms 1934. g.; tas pats sakams par to apmeklētāju skaitu. Taisni pašos pēdējos gados ļoti pavairojusies mākslīgo mēslu pielietošana lauksaimniecībā.⁶⁾ Mēslošanas vielu imports (atskaitot eksportu) un super-

fosfata produkcija iekšzemē, kopsumā cēlusies no 134.000 t 1936. gadā līdz 229.000 t 1937. gadā un tāpat 229.000 t 1938. gadā. Salīdzinot ar 1936. gadu, mākslīgo mēsļu patēriņš 1937. un 1938. gadā bijis par 95.000 t, par 70% lielāks, tā tad gandrīz divkārtšojies. Pirms saimnieciskās krīzes — 1930. gadā — mākslīgo mēsļu patēriņš Latvijā bijis tikai 116.000 t, t. i. divreiz mazāks nekā 1938. gadā. Arī lopu skaita pieaugšana ievērojami pavairojusi mēsļu pielietošanu lauksaimniecībā.

Par lielajām pārmaiņām lauksaimniecības zināšanu izplatīšanā lauksaimnieku starpā Prezidents savā runā agronomu 11. zinātniskā kongresā, 1938. gada 6. martā, izteicies:⁷⁾

«Man vēl ir jāpiemin, ka ne tikai lauksaimniecības zinātne pati ir gājusi uz priekšu, bet milzu soļiem ir gājusi uz priekšu arī zinātnes atradumu un atziņu izplatīšana lauksaimnieku starpā. Tam kā pierādījums ir agronomiskās palīdzības lielā paplašināšanās un padziļināšanās pēdējos gados. Pati zinātne lauksaimniekiem ir tapusi tuvāka un izprotamāka, jo arī šīs zinātnes nesējs ir lielā mērā tuvojies pašam lauksaimniekam. Tam pretim var minēt, ka lauksaimniekos pašos ir lielā mērā augusi interese uz zinātni, un lielāka tapusi lauksaimniekos arī atzīšana, ka zinātne taču ir lauksaimniecības un lauksaimnieka darba pamats. To pierāda gan agronomu liecības, gan arī tā parādība, ka mūsu lauksaimniecības žurnāliem lasītāju skaits pēdējā laikā ir apbrīnojami pieaudzis. Mums tagad ir žurnāls, kuram vienam pašam ir tikpat lasītāju, kā senāk vairākiem kopā, un kad saskaitam visu žurnālu lasītāju skaitu, tad redzam, ka lauksaimniecības žurnālu lasītāju skaits ir pieaudzis trīs- un četrkārtīgi. Tam ir dažādi iemesli. Vispirms mūsu lauksaimniecības žurnāli savā saturā tapuši daudzpusīgāki. To saturs ir tapis arī daudz dzīvāks, daudz sirsnīgāks un tuvāks lasītājiem-lauksaimniekiem. Tas ir iekšējais cēlonis lasītāju skaita pieaugumam. Raksti mūsu lauksaimniecības žurnālos ir tapuši tuvāki lasītājam ne tik vien kā lauksaimniekam, bet tie ir tuvojušies lauksaimniekam arī kā cilvēkam, un tas katrā ziņā arī pacēlis vēlēšanos viņus lasīt. . . . Un vēl viens punkts: lasītāju skaits lauksaimniecības žurnāliem ir audzis arī tā-

dēļ, ka mums ir vairāki lauksaimniecības žurnali un ir lielāka, un daudzpusīgāka izvēle . . .»

Šai pašā runā agronomiem Prezidents dod arī dažus norādījumus par to, kas jāievēro ražu celšanas darbā:

«Es no savas puses gribu jūsu vērību griezt vēl uz dažām lietām, kurām būs piegriežama šī pašā darbā vislielākā vērība, lai panākumi būtu labi. Vispirms ražu pacelšanā būs vairāk jāievēro tās kulturas, kas prasa daudz cilvēka roku darba — vai nu kopsumā, vai uz katru hektaru atsevišķi, vai nu visā gadā, vai tikai īsākos un garākos laikmetos. Šīs kulturas mums labi zināmas; pieminēšu kaut tikai cukurbietes. . . . Tālāk būs jāpiegriež liela vērība ražu pacelšanai tajās kulturās, kas aizņem mūsu lauksaimniecības zemes lielākās platības. Vispirmā kārtā te jāmin vasarāji. Es ieteicu jums atkārtoti pastudēt attiecīgos datus, un tad jūs redzēsiet, ar ko mūsu aramzeme ir galvenā kārtā aizņemta. Tad jūs redzēsiet, ka ražas līdz šim bijušas stipri zemas un nemaz neiet uz augšu. ...Mums jāapsver, cik maz taču vajadzētu ražu pacelt no katra atsevišķa hektara, lai gūtu labus panākumus tādās kulturās, kur lieta grozas ap daudziem simttūkstošiem hektaru. Vasarāju kulturas pieskaitāmas pie tām kulturām, kas prasa samērā mazāk darba roku.* Ja iepriekš es aizrādīju, ka ražas jāceļ tur, kur vajadzīgs daudz darba roku, tad, pieejot šim jautājumam no citas puses, mēs atkal varam sasniegt labus panākumus kulturās ar mazāku cilvēku roku darba pielietošanu. Vēl mums būs jārauga meklēt un atdalīt laukā taisni tās kulturas, kas prasa sevišķi maz cilvēka roku darba, un jāmēģina, vai tur nevar atrast kādu iespēju, kā šīs kulturas padarīt vēl pievilcīgākas un ienesīgākas. Tas ir atkal ļoti svarīgs jautājums.»

Turpat Prezidents norāda arī uz tautsaimnieciskām un citām robežām, kādas pastāv ražu celšanas darbam Latvijā:

«Vēl ir viens punkts, un proti: mums pie ražu celšanas būs jāievēro visas tās robežas, ko ražu celšanā pie mums novelk daba, zinātnes pielietošanas iespējas, darba spēka daudzums vai mazums, cenas, tirgi un, visbeidzot, — pats saim-

nieks savā saimniecībā. Šiem punktiem mums ir jāpiegriež vislielākā vērība, lai rezultāti attaisnotu tās cerības un to sajūsmu, ko mēs ar viņiem saistījām, stājoties pie darba.»

Sikāki Prezidents vēl pakavējas pie jautājuma par lauksaimniecības ražojumu cenām, kuru svarīgumu ražu celšanā viņš arvien uzsvēris jau ilgus gadus iepriekš minētās runas. Līdz ar to Prezidents pastrīpo vēlreiz arī visas valsts saimnieciskās politikas virziena lielo nozīmi zemnieku labklājības celšanā:

«Es ieminējos, ka arī cenu jautājums jāņem vērā, strādājot pie ražu pacelšanas. . . . Ir labi, ka mēs visi tagad atzīstam, cik liels svars un nozīme lauksaimniecībā ir cenām. Viens otrs no jums ir iepazīties personīgi vai no rakstiem ar manu agrāko skolotāju — profesoru Lauru Šveicē. Vakar vai aizvakar viņš atkal par jaunu ir pateicis, ka piemērotas cenas ir mūslaiku zemnieka dzīves priekšnoteikums un visa pamats. Kur tādu cenu nav, tur zemniekam jāiet bojā. Bet cenu politika ir daļa no valsts saimnieciskās politikas. Še tad, proti — valsts saimnieciskā politikā ir arī meklējama atslēga zemnieka dzīvei un zemnieka pastāvēšanai. Kā mazs piemērs pie mums pašiem ir kvieši, kuriem mēs šogad esam cenas pacēluši ar tādu aprēķinu un cerību, ka mēs uz priekšu ievāksim vairāk kviešu nekā līdz šim. Kamdēļ mums tagad vajaga vairāk kviešu? — Savā ziņā vienkārša iemesla dēļ — arvienu lielākā mērā mūsu maizes ēdēji pāriet no rudzu maizes uz kviešu maizi un kviešu miltu cepumiem. Patēriņš un pieprasījums pēc kviešiem tā tad aug, un kviešu piedāvājumi izrādas par maziem. Paceļot cenas, mēs ceram ievākt vairāk kviešu mūsu pašu zemē. Paceltas cenas arī cukurbietēm un mazliet arī kartupeļiem. Redzot, ka aug lauksaimnieku izdevumi, mums jācenšas radīt un uzturēt līdzsvaru.»

Par lauksaimniecības ražojumu cenu nozīmi priekš lauksaimniekiem un par to, kā šis cenu jautājums nokārtots Latvijā, Prezidents kādā citā savā runā 1938. g. rudenī (runa lauksaimniecības biedrību pilnvarnieku sanāksmē, 1938. gada 31. augustā) izteicies šādi:⁸⁾

«Naudas līdzekļus saimniekošanai (t. i. saimniekošanai lauksaimniecībā. A. C.), ražošanai, saimniecības ražīguma

pacelšanai un pārējām vajadzībām, kas ar to sakarā, dod tā ražojumu daļa, ko var laist tirgū, ko var pārdot. Un šē vecu vecā lieta ir, ka cenas ir ļoti svarīgas. Piemērota cena ir visspēcīgākais dzenulis, kas mudina vairāk ražot, lietderīgāk ražot un arī labākus ražojumus laist tirgū. Kas attiecas uz cenu augstumu pie mums, tad jūs to labi zināt, ka cenas lauksaimniecības ražojumiem ir nokārtotas, tāpat kā visiem pārējiem. . . . Lauksaimniecības ražojumu cenas ir pietiekošas. . . . Patiesībā mūsu cenas (domātas te labības cenas. A. C.) ir augstākās pasaules tirgū. Kanadā zemturi par kviešiem saņem katrā ziņā ne vairāk kā 10 ls par kvintalu. . . . rudziem (Latvijā A. C.) pašizmaksa ir 13 un kviešiem 15 latu par kvintalu. Valdība šogad maksās par rudziem 19—20 latu, bet par kviešiem 25—26 latus. . . . Tā tad droši es jums varu pateikt, . . . ka cenas, visas kopā ņemot, ir apmierinošas.» — Tālāk Prezidents aizrāda, ka daļai lauksaimnieku ražojumu pašizmaksa vēl pārmērīgi augsta, bet šī pašizmaksa atkarīga ne tikai no zemes auglības, bet lielā mērā arī no zemes apstrādāšanas, sēklas sagatavošanas, zemes mēslošanas un citiem paņēmieniem; arī neauglīgās zemēs iespējamas augstas ražas un zema ražošanas pašizmaksa.

Pēdējos gados un sevišķi pašā pēdējā laikā, pēc Prezidenta uzaicinājuma 1937. gadā — celt ražas vismaz par 50%, attiecīgās iestādes (Latvijas lauksaimniecības kamera un Zemkopības ministrija) neatlaidīgi propagandējušas dažādos ražu celšanas punktus un uz nacionalās valdības likumdošanas pamata visādi pabalstījušas lauksaimniekus ražu celšanas darbā visās lauksaimniecības nozarēs — zemkopībā, lopkopībā u. c.

Sevišķus sasniegumus šai laikā uzrāda piensaimniecība, kā to rāda dati par sviesta eksportu. Sviesta izvedumi no Latvijas 1937. gadā bijuši 19.211 t, bet 1938. gadā — 23.457 t. Vienā gadā sviesta eksports cēlies par 4246 tonnām, par 22%. Arī 1939. gadā sviesta eksports cēlies vēl tālāk, salīdzinot ar 1938. gadu. Šinī pēdējā gadā sviesta izvedumi bijuši gandrīz par 8000 t, par 50% lielāki nekā piecus gadus iepriekš — 1933. gadā (toreiz tikai

15.646 t). Sviesta ražošanu un eksportu veicinājusi arī sviesta cenu paaugstināšana lauksaimniekiem, piena premijas, kā arī dažādi citi nacionalās valdības pielietotie līdzekļi.

Ražu celšana tālumniķu saimniecībās.

Prezidenta sauciens par ražu pacelšanu vismaz par 50% plaši un sekmīgi iespaidojis dažādas lauksaimniecības nozares un dažādus lauku apgabalus. Bet Prezidents norādījis arī, ka daudzos gadījumos un daudzos apvidos ražas jāpaceļ vēl daudz augstāk — ne tikai par 50%, bet gan par 100 un 200%. Te iet runa par «tālumniķu» saimniecībām un «tālumniķu» apvidiem.

Jau savā lielajā grāmatā par lauksaimniecības pacelšanu 1929. gadā Kārlis Ulmanis īpašu nodaļu veltījis tālumniķu vajadzību aplūkošanai; te domāti lauksaimnieki tādos apgabalos, no kuriem lielu attālumu vai neērtas satiksmes dēļ, grūtāk uzturēt saimnieciskos un kulturalos sakarus (lauksaimniecības ražojumu pārdošana un rūpniecības ražojumu pirkšana u. c.) ar valsts centriem, ar galvas pilsētu, kur lauksaimniecība tādēļ neienesīgāka. Sevišķu vērību K. Ulmanis šai ziņā piegriezījis Latgales lauksaimniecībai.

Pēdējā laikā presē un sapulcēs tagad runā arī par garīgiem tālumniķiem, t. i. lauksaimniekiem, kuriem nav vēl jaunāko lauksaimniecības zināšanu, kas savā saimniecībā nepielieto un necenšas pielietot moderno lauksaimniecības tehniku un kuru saimniecības tādēļ nīkuļo. Lauksaimniecības kameras priekšsēdētājs R. Dzērve pirmajā tālumniķu sanāksmē, norādot, ka ir vēl daudz saimniecību, kas neseko lauksaimniecības attīstībai, izteicies, ka vainas te šādas: Pārbaudot šādas saimniecības, agronomiskie darbinieki atraduši, ka daudzos gadījumos, pat 40—60 no simta, nīkuļošanai pamatā ir zināšanu trūkums, 10 gadījumos — turības par maz, bet 30 gadījumos saimnieks nav gribējis savu stāvokli uzlabot; daudz kas atkarīgs no paša saimnieka.⁹⁾

Tālumniķu stāvokli stipri uzlabojusi Kārļa Ulmaņa jau sen ieteiktā vienādu cenu noteikšana lauksaimnieku pārdo tiem ražojumiem un tāpat vienādu cenu noteikšana dažiem

svarīgiem lauksaimnieku pirktiem rūpniecības ražojumiem (piem., mākslīgiem mēsliem, cementam u. c.). Parasti zemnieku-tālumnieku stāvoklis, ne tikai Latvijā, bet arī citās zemēs, ir divējādā ziņā neizdevīgs un nodara tiem lielus zaudējumus. Pirmkārt, tādos tālos (vai samērā tālos) apvidos lauksaimnieki iegūst par saviem pārdodamiem ražojumiem zemākas cenas nekā valsts centriem un lielajiem tirgiem un patēriņa vietām tuvāku apgabalu lauksaimnieki, jo transporta izdevumi te daudz lielāki, lauksaimnieks pats nespēj savus produktus nogādāt patēriņa vietās un vairāk atkarīgs no tirgotājiem - uzpircējiem. Otrkārt, par dažādiem ražošanas līdzekļiem un arī patēriņa precēm, ko pērk tālumnieks, viņam jāmaksā ievērojami augstāka cena, nekā tirdzniecības centriem tuvākos apvidos. Lauksaimnieks-tālumnieks pastāvīgi zaudē uz pārdodamiem ražojumiem un tāpat uz pirktām precēm. — Šis tālumniekiem tik neizdevīgais stāvoklis pēdējos gados lielā mērā novērsts — ar vienādu cenu noteikšanu svarīgām lauksaimnieku pārdodamām un pērkamām precēm.

Svarīgus norādījumus tālumniekiem devis Prezidents savā runā pirmajā tālumnieku sanāksmē Rīgā, 1938. gada 24. septembrī. Šinī runā Prezidents paziņojis tālumnieku labklājības uzlabošanas jauno programmu, kādu izpildīs nacionālā valdība. Kur visur meklējami un atrodami tālumnieki, par to Prezidents saka:¹⁰⁾

«Vispirms es gribu jums visiem pateikt, ka nav nekādas vajadzības meklēt tālumniekus Zilupes krastos. Nav vajadzīgs tik tālu iet un meklēt. Šovasar, apbraucot kopā ar dažiem agronomiskiem darbiniekiem mūsu novadus, mēs atrādām tālumniekus tepat Aiviekstes ... Ogres un vēlcitos krastos. Ja jums iznāk, tad pabrauciet tepat Rīgas apriņķī gar Lielās Juglas krastiem, kur ved tāds mazs celiņš no Sidgundas līdz Ropažu baznīcai. Tad pamēģiniet pirmo reizi no Iecavas līdz Salgalei, tad jūs te un daudzās citās vietās atradīsiet lietas, par ko jums brīnumi vien būs, cik maz mēs vēl pazīstam paši savu zemi. Te jūs vēl saskatīsiet no lielā pasaules kara laika neuzartas atmatas, kur nopļauj plānu, plānu kārtiņu sienu, un arī saimniecības pavisam bez ēkām. Un tas ir 30 un 40 kilometru no Rīgas, kur ir visas priekšrocības. Tepat Rīgas pievārtē Juglas

krastos ir pirmklasīgas pļavas un arī zeme nav slikta. Bet šīs pļavas ir apaugušas ar krūmiem, kam ir desmit, piecpadsmit un divdesmit gadu, un neviens pirkstu nav pielicis klāt. Kad jums gadās braukt, tad . . . brauciet ne pa šosejām, bet metiet likumus pa maziem trešās šķiras ceļiem, kuri nemaz tik slikti nav, un jūs redzēsiet lietas, kas gan nevienu nevar priecināt. Bet šie mazie ceļi ir tie, kas mūs skubināt skubina vairāk strādāt. Jo te ir saimniecības, kur ražas jāpaceļ ne vien par piecdesmit procentiem, bet te vajadzīgs un ir iespēja ražas pacelt par 100 un 200 procentiem un no hektara iegūt nevis 4 un 5, bet 20 kvintalu labības.»

Kā nacionalā valdība turpmāk uzlabos tālumnieku stāvokli un cels ražas viņu saimniecībās un apvidos, šo valdības programmu Prezidents paskaidro šādiem vārdiem:

«Lauksaimniecības kamera var izstrādāt planu par tālumnieku saimniecībām un griezties pie valdības, un valdība šo planu ievēros un apņemsies to izpildīt. Tālumnieku saimniecības celt mēs sāksim ar citiem paņēmieniem. Sākumā ņemsim pamazāku skaitu, jo uzreiz plaši sākot iestigsim. Kredītu sagādāšanā tām saimniecībām, par kurām mēs uzņemamies rūpes, jāspēr jauni soļi. Mēs palīdzēsim tikai tām saimniecībām, kuru saimnieki un saimnieces labā ticībā apņemsies izpildīt visus priekšlikumus, norādījumus un priekšrakstus, un ja lauksaimniecības kamera būs pārliecināta — ka saimniecība spēj solīto pildīt. Tikai ar tām saimniecībām sāksies tālumnieku saimniecību jaunais palīdzības darbs. Par kredītu jāsaprot, ka viņām būs ārpus rindas jāpārjauno un jāpagarina parādi. Šīm saimniecībām būs jāizsniedz kredīti no Zemes bankas uz vislabākiem noteikumiem. Tāpat privatām naudas iestādēm jānosaka vismazākais procents. Tas varētu būt tāds pat kā Zemes bankai. Jārūpējas, lai dažus pirmos gadus tās neprasītu ne procentus, ne atmaksu. Tālāk — šīm saimniecībām, kuru skaits būs ierobežots un ar kurām sāksim strādāt jau šoruden, būs jāpasaka, ka viņas baudīs priekšrocības valsts vai kameras pabalstu saņemšanā un zirgu un citu lopu iepirkšanā. Bet te jāsaprot, ka neviena saimniecība nedabūs pabalstus, ja saimnieks vai saimniece pati nedzīvo mājās un nesaimnieko. . . . Un visbiežāk tas ir Rīgas apriņķī. . . . Un kad jūs sāksiet pētīt, tad re-

dzēsiet, ka, to novēršot, pēc dažiem gadiem Rīgas apriņķis dos trīs reiz lielākas ražas kā tagad. Arī pie mašīnu un mākslīgo mēslu iepirkšanas šīm saimniecībām būs jādod visas priekšrocības, pāri par tām, ko bauda citas saimniecības. Mēs arī dosim tādu priekšrocību, ka lauksaimniecības kamera tagad apņemsies izplēst krūmus un uzart pirmā kārtā tālumnieku nolaistās pļavas. Tālāk būs jādod konkrēti labumi, pirmā kārtā, zīmējoties uz laukstrādnieku dzīvokļu būvi. Vispār, ēku celšanā un laukstrādnieku piegādē būs jādod priekšrocība, un arī ražas nodošanā.

Ar cik saimniecībām mēs sāksim? Mums ir 100 agronomisko rajonu. Ņemsim pa 10 saimniecību no katra rajona. Dabūs 1000 saimniecību. Pirmam mēģinājumam tas būs pietiekoši liels skaits. Caurmērā uzņemsim ne mazāk kā 1000 latu palīdzībai un kredītiem katrai saimniecībai. Tas kopā būs vesels miljons latu».

Kādas svarīgas tautsaimnieciskas sekas būs šādai jauna veida pastiprinātai tālumnieku saimniecību celšanai, par to Prezidents saka:

«Es ticu, ka šo naudu ļoti labi izlietos un tā nesīs ļoti labus augļus. Pirmais jau būs tas, ka salētinās ražošanu, ar to saimniecības pavairošas savu apgrozības kapitālu un varēs iekrāt arī lielākus līdzekļus. Ne tikai nauda būs galvenā lieta, bet tā uzlabosies dzīves apstākļi, ka viņiem patiks dzīvot savās mājās. Treškārt, piemērs un paraugs, ko šīs saimniecības rādīs, būs bezgala svētīgs ierosinājums arī citiem kaimiņiem. Tamdēļ šis darbs, ko no jauna sākam, būs svarīgs, plašs un vispusīgs.»

Pirmajai tālumnieku sanāksmei sekojušas vairākas citas — dažādos apgabalos, 1938. gada beigās un 1939. gada sākumā, kurās noskaidrotas un iztīrātas dažādas vietējās īpatnējās vajadzības un lauksaimniecības attīstības grūtības.

Atsevišķu apriņķu lauksaimniecības stāvokļa noskaidrošana.

Lauksaimnieku vispārējo vietējo vajadzību un grūtību apgaismošanai un iztīrāšanai bijušas veltītas katrā apriņķī

atsevišķi 1937. g. sarīkotās «zemnieku dienas». Pirms šo zemnieku dienu sarīkošanas izpētīti katra apriņķa īpatnējie lauksaimniecības apstākļi, lauksaimnieku stāvoklis un lauksaimnieku sasniegumi, savācot un sakopojot dažādus statistiskus datus, kas šos jautājumus katrā atsevišķā apriņķī raksturo. Šie dati par katru apriņķi publicēti arī dienas presē un sakopoti atsevišķās brošūrās. Šinīs zemnieku dienās visur piedalījušies arī apriņķa darbinieki, dažādu centralo valsts iestāžu pārstāvji un Lauksaimniecības kameras darbinieki. Tie tūlīņ devuši lauksaimniekiem vajadzīgos paskaidrojumus dažādos jautājumos un attiecīgās iestādes vēlāk noskaidrojušas šos jautājumus vēl plašāk un spērušas soļus sanāksmēs minēto trūkumu novēršanai un lauksaimnieku vajadzību apmierināšanai.

Kā ievadījums šim plašajam darbam uzskatama Ventspils apriņķa darbinieku apspriede, kuru 1936. gada 28. oktobrī saucais zemkopības ministrs J. Birznieks. Šinī sanāksmē Prezidents teicis plašu principālu runu, kurā sīki apgaismojis lauksaimniecības, mežsaimniecības, zemes meliorācijas, kopdarbības, iedzīvotāju ienākumu, pagastu pašvaldību finansu, skolu, cenu, ceļu un citu lietu stāvokli Ventspils apriņķī un pat atsevišķos tā pagastos. Prezidents šai runā aizrādījis uz šāda veida apspriedes lielo nozīmi:¹¹⁾

«... šī sapulce ir patiesi neparasta un pavisam jauna apspriede, kādā mēs neesam vēl nekad kopā bijuši. ... šī ir jauna apspriede savā sastāvā un savos uzdevumos. Sevišķi jauna viņa ir tamdēļ, ka te ir kopā viena apriņķa visi atbildīgākie gaitnieki, lai viņi varētu kopīgi un vienoti rūpēties par viņiem uzticētā zemes stūrīša pacelšanu. ... To, ko jūs varēsiet pateikt, to atkal darbinieki centralās iestādēs varēs apsvērt, pārbaudīt un no savas puses vai nu tam piekrist, vai dot tam kādu citādu izteiksmi vai citādu virzienu. Šādas apspriedes panākumiem vajaga katrā ziņā labiem būt. ... Labi panākumi šai apspriedei būs arī tādā ziņā, ka tā noderēs kā paraugs un priekšzīme turpmākām apspriedēm, līdzīgu jautājumu apskatīšanai, zīmējoties arī uz citiem apriņķiem ...

... Mēs šodien esam sanākuši kopā pārrunāt šos jautājumus (t. i. iedzīvotāju labklājības un kultūras celšanas jautājumus. A. C.), zīmējoties uz vienu apriņķi, uz Ventspils ap-

riņķi. Kāpēc tāda sapulce neņem tūlīn priekšā visu valsti? Es gribētu atbildēt: tamdēļ, ka mēs gribam sākt ar mazāku platību, ar šaurāku vienību. Tā mums būs vieglāk nākt pie slēdzieniem, kas būtu no jauna sākams, darams un labojams. Kad mēs šādā ceļā vienā aprīņķī — būsīm drīzāk tikuši pie skaidrības, kad mēs šo skaidrību, šīs atziņas un lēmumus par atsevišķiem aprīņķiem saliksīm kopā, tad mēs vieglāk tiksīm pie atziņas, kas vajadzīgs visai zemei un visai valstij . . . Līdz šim mums bija parasts, ka visiem novadiem mēs piegājām ar vienādu mērauklu. Līdz šim mums nemaz nav visā nopietnībā pacelts un izcelts jautājums — ko tad katrs aprīņķis — pēc savām dabas bagātībām — var dot? Parasti mēdz prasīt vienu un to pašu, un arī iedzīvotāji iedomājas, ka viņiem ir iespējams visu izdarīt, prasīt un visu sasniegt. Ventspils aprīņķis nevar pēc sava zemes sadalījuma (kā to uzsver Prezidents, aramzemes Ventspils aprīņķī — 12% no kopplatības, Jelgavas aprīņķī — 50%, tikpat daudz, cik Ventspils aprīņķī mežu. A. C.) izdarīt to, ko Jelgavas aprīņķis, lai kā mēs to vēlētos un gribētu. Bet kas tad mums jādara, lai Ventspils aprīņķis kaut cik tiktu līdzī citiem aprīņķiem? . . .» — Prezidents savā runā norādījis arī uz dažādiem līdzekļiem un paņēmieniem, ar kuru palīdzību iespējams pacelt Ventspils aprīņķa iedzīvotāju labklājību.

Runas noslēgumā Prezidents vēlreiz uzsver lielo nozīmi, kāda ir un būs šāda veida rajonu, aprīņķu apspriedēm par vietējo iedzīvotāju labklājības uzlabošanu:

«Beidzot, es vēlreiz gribu atgriezties pie jautājuma, kāpēc šāda apspriede šodien notiek, un kāpēc tādas turpināsies vēl citos aprīņķos. Šīs apspriedes uzdevums un nolūks ir, lai mēs gūtu pārskatu vispirms par to, kas jau tagad ir, par esošo, par sasniegto, un tiktu pie lielākas skaidrības, kas vēl ir darams. . . . Tas, ko te apskatīs un pārrunās, tik drīz vairs neizdzīsīs no atmiņas. . . . Visiem mūsu valsts, pašvaldību, skolu, kameru, sabiedrisko organizāciju darbiniekiem arvien dziļāk un dziļāk jānāk pie pārliecības un skaidrības, ka viņiem ir jāpārzina ne tikai savi darba apstākļi savā darba vietā, bet arī smalki un sīki jāiepazīstas ar daudzām vispārējām parādībām, lai varētu daudzpusīgi pie visām lietām pieiet, lai paši varētu savu darbu labāki paveikt un citiem labāk palīdzēt.

... No šīs dienas sākot, mēs centīsimies pamatīgāk izpētīt visus apstākļus un tikt pie lielākas skaidrības, kas katram vajadzīgs viņa darbā un arī kopējā darbā. Uz lauksaimniecību zīmējoties, — ko vislabāk ražot, kā visizdevīgāk ražot. Un gala mērķis — lai mēs paceltu visas mūsu dzīves līmeni. ... Es gribētu izteikt vēlēšanos un cerību, ka šī diena ne tikai ... būs jauna darba paņēmiena ievadijums, bet ka šī diena patiesi paliks mūsu dzīvē kā vēsturiska diena, kad mēs te ar jaunām saitēm esam sevi vienojuši un saistījuši un visi par jaunu apņēmušies pildīt savus pienākumus pēc labākās apziņas, lai paceltos mūsu zemes un tās iedzīvotāju labklājība un kultūra.»

Skatoties tālāk atpakaļ pagātnē, redzam, ka šinī Prezidenta runā uzsvērtās idejas ir tās, kas atrodamas viņa lielajā grāmatā par lauksaimniecības ienesīguma pacelšanu, kas iznākusi 1929. gadā. Tur ir īpaša nodaļa, kurā pamatota nepieciešamība sīki izpētīt dažādus lauksaimniecību un saimniecisko dzīvi iespaidojošos apstākļus atsevišķos rajonos, lai iepazītos ar rajonu īpatnībām un lai sekmīgāki spētu strādāt rajonu lauksaimniecības un iedzīvotāju dzīves līmeņa pacelšanas darbu. Arī šī atsevišķu novadu saimniecisko īpatnību izpētīšana un iztīrāšana ir svarīgs priekšnoteikums lauksaimniecības ražu celšanai.

XVIII.

Krizes apkarošana un ienesīguma celšana lauksaimniecībā 1930. — 1939. g.

Lauksaimniecības ražojumu cenu un tirgu regulēšana.

Galvenie līdzekļi lauksaimniecības krizes apkarošanai 1930.—1933. g. un arī vēlākos gados bijuši: 1) cieto minimālo cenu noteikšana lauksaimniecības ražojumiem; 2) tirgus nodrošināšana un paplašināšana šiem produktiem, kas panākta ar lauksaimniecības ražojumu importa sašaurināšanu un ar šo produktu eksporta paplašināšanu; 3) lauksaimnieku parādu kārtošanas atvieglošana; 4) lauksaimnieku pirktu rūpniecības preču cenu regulēšana.

Sinīs gados, sākot jau ar 1930. gadu, lielākos vai mazākos apmēros, agrāk vai vēlāk, izcīnīts un izpildīts Kārļa Ulmaņa plašais lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas plans, kas siki izstrādāts jau pirms pēdējās saimnieciskās krizes. Kā jau agrāk attēlots, šis plans paredzēja noteiktu, saimnieciski taisnīgu cenu un visplašākās pārdošanas iespējas — visplašāko tirgu sagādāšanu un nodrošināšanu lauksaimniekiem.

Maizes labības tirgus regulēšana sākusies 1930. gada rudenī. Valdība toreiz izdeva noteikumus par maizes labības tirgus regulēšanu, pēc kuriem zemkopības ministrija uzpirka no ražotājiem rudzus un kviešus par valdības noteiktām cenām, kas bija aprēķinātas saskaņā ar ražošanas pašizmaksu. No 1930. gada ražas valdība uzpirka¹⁾ no lauksaimniekiem 85.000 t rudzu un kviešu (par ko ražotājiem izmaksāti 22 milj. latu), kas bija vairāk kā divreiz lielāks daudzums nekā tas, ko lauksaimnieki spēja pārdot agrāko gadu caurmērā. Tanī pašā laikā valdība izdeva noteikumus par pārstrādājamo iekšzemes un ārzemes rudzu samēriem: importētos rudzus varēja pārstrādāt vai laist apgrozībā tikai līdzīgos daudzumos ar Zemkopības ministrijā nopirktiem iekšzemes rudziem. Līdzīgus noteikumus izdeva arī par kviešiem. Iekšzemes labības

piemalumu arvien paaugstināja, kamēr 1932. gadā ievēda labības importa monopolu un no 1932. gada rudens maizes labību no ārzemēm vairākus gadus no vietas neievēda nemaz, jo tās bija pietiekoši saražots iekšzemē. Maizes labības sējumu platība stipri pieauga, jo graudkopībai radās drošs un izdevīgs iekšzemes tirgus. Cēlās arī ražas no 1 ha. Kviešu sējumu platība pieauga no 72.300 ha 1930. gadā līdz 142.000 ha 1934. gadā, tā tad dubultojās. Līdz 1928. gadam rudzus un kviešus ikgadus ievēda kopā ap 100.000 t par 30 milj. ls, kas sastādīja 11% no importa kopvērtības. Šis importa postenis pēc 1932. gada pilnīgi izzuda. Maizes labības 1934.-1935. gadā saražoja tik daudz, ka bija iespējams lielus daudzumus vēl eksportēt. Triju gadu laikā,²⁾ 1934.—1936., eksportēts kopā 208.000 t rudzu un 72.000 t kviešu, pavisam 280.000 t maizes labības, kas gandrīz līdzinās agrāko gadu importam—ap 100.000 tonnu gadā. Bet līdz 1930. g. no kopējā rudzu patēriņa Latvijā gandrīz ceturtdaļu importēja, no kviešu patēriņa — pusi importēja.

Sviesta cenām slīdot uz leju, jau 1930. gadā pirmo reizi uzsāka valsts piemaksas sviestam. Tās izsniedza no 1930. g. aprīļa līdz oktobrim, apm. 7 mēnešus. No 1930. gada novembra līdz 1932. g. 1. jūlijam sviesta piemaksu nebija. No 1932. gada 1. jūlija valdība garantēja ražotājiem par uz ārzemēm pārdoto sviestu — 2,50 ls par 1 kg (par II šķ. — 2,40 ls). Starpību starp šo cenu un to, kas iegūta par eksportēto sviestu ārzemēs, samaksāja no valsts kases; daļu no šīs starpības neizmaksāja naudā, bet atskaitīja no lauksaimnieku parādiem. Garantētās cenas sviestam vairākkārtīgi grozītas un pastāv vēl tagad. Cieto cenu uzturēšana prasījusi no valsts lielas sumas, līdz 1937. gadam vairāk kā 70 milj. ls (pašos pēdējos gados gan daudz mazākas nekā 1932.—1936. g.). Pašos pēdējos gados valdība ievēdusi vēl īpašas premijas piena ražotājiem par labu pienu.

Lai nodrošinātu lauksaimniekiem-cūku audzētājiem augstākas cenas un pamudinātu tos turpināt bekona cūku audzēšanu un līdz ar to veicinātu bekona eksportu, valdība jau 1930. gadā izvēda pirmos noteikumus par cūkkopības veicināšanu, kas noteica valsts piemaksas par bekona cūkām, ja bekona

cena Londonā noslīdēja zem 86 šiliņiem centnerā (cwt). Vēlāk šie noteikumi vairākkārtīgi grozīti un pēdējos gados ražotājiem nodrošinātas ievērojami paaugstinātas cietas cenas par bekona cūkām. Par olām valsts piemaksas izsniegtas pirmo reizi jau 1930. gadā. Tagad par eksporta olām nodrošinātas cietas cenas.

Linu cenām pasaules tirgū pazeminoties, Latvijā ļoti samazinājās linu sējumu platība, sēvišķi sākot ar 1929. gadu. Linu kulturas atbalstīšanai, sākot ar 1929. - 30. g. valsts atstājoties no jebkādas peļņas no linu monopola un bez tam vēl izdevusi piemaksas par liniem vairāk kā 20 miljonus latu, maksājot linu ražotājiem daudz augstākas cenas nekā to atļāvušas ārkārtīgi kritušās linu cenas pasaules tirgū. Tomēr šis valsts piemaksas no sākuma bijušas par mazām un nav spējušas aizturēt straujo linu kulturas sašaurināšanos un linu eksporta krišanos no 21.800 t 1924.—26. g. caurmērā līdz 10.200 t 1930.—32. g. caurmērā. Pēdējos gados linu sējumi atkal stipri pieauguši, valdībai uzturot izdevīgas cietas cenas liniem.

Cukurbiešu kultūra attīstījies Latvijā pēdējos 8—9 gados. 1924. gadā ražotāji nodevuši 61 tonnu cukurbiešu, 1927. gadā — 10.466 t, 1929. g. — 20.726 t, 1932. g. — 181.000, bet pēdējos gados — ap 300.000 t un vēl vairāk. Tagad no iekšzemes cukurbietēm ražo ikgadus vairāk kā 40.000 t cukura. Bet agrākos gados visu šo daudzumu un vēl vairāk (līdz 50.000 tonnu) ievada vienīgi no ārzemēm. Cukurbiešu audzētāji par bietēm saņem cietas cenas, kuras izsludina iepriekš darba sezonas sākuma. Uzceltas trīs valsts cukurfabrikas.

Pēdējos gados nacionalā valdība visiem svarīgākiem lauksaimniecības produktiem noteikusi cietas cenas. Tās ir vienādas visā valstī, sedz ražošanas izdevumus un dod ražotājiem vēl zinamu atlikumu — peļņu. Cietās cenas parasti bijušas daudz augstākas nekā pasaules tirgos un kaimiņvalstīs pastāvošās. Cietās iepirkšanas cenas tiek laikā izsludinātas, lai visi lauksaimnieki savā darbā spētu droši aprēķināt dažādu kulturu izdevīgumu. Lauksaimniecības ražojumiem sagādāti arī visplašākie tirgi, cik vien plašus tos pieļauj patēriņa iespējas iekšzemē (pilsētās) un eksporta iespējas.

Ne tikai labībai, sviestam, olām, cūkām, cukurbietēm, liniem nodrošinātas cietas cenas, bet arī ābolīņa sēklām, ārstniecības augiem, kartupeļiem (kurus iepērk spirta dedzinātavas), ādām un vilnai, medum. Nacionalā valdība rūpējusies arī par to, lai būtu iestādes ar vajadzīgiem līdzekļiem, kuras var šos lauksaimniecības ražojumus uzpirkt. Šo darbu veic gan valsts uzņēmumi, gan vairākas jaunas, specialti noorganizētas sabiedrības. Valsts no savas puses šo darbību atbalsta materiali, ja tirdznieciskie darījumi par valdības noteiktām cenām noslēgušies ar zaudējumiem. Arī tai šo produktu daļai, kuru uzpērk no lauksaimniekiem privatie tirgotāji, rūpnieki un patērētāji, cenas priekš ražotājiem izdevīgas, jo tās iespaido valsts uzņēmumu maksātās cietās cenas.

Lielais 1934. gada ražas labības uzpirkšanas darbs.

Ārkārtīgi lielu darbu veikusi valdība 1934.-35. gadā, iepērkot no lauksaimniekiem milzīgu daudzumu labības no 1934. gada ražas — ap 200.000 t. Vēlāk liela daļa 1934. gada un arī 1935. gada ražas labības izvesta uz ārzemēm, kas prasīja no valsts ļoti lielus līdzekļus, jo pasaules tirgū labības cenas toreiz bija ļoti zemas, daudz zemākas nekā iekšzemes tirgū uzturētās un ražotājiem maksātās. Cik grūts bijis nacionalai valdībai šis labības uzpirkšanas darbs 1934. gadā, to rāda dažas ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa toreizējās runas. Liepājas izstādē 1934. gada 9. septembrī ministru prezidents saka:³⁾

«... zemnieks mūsu valstī ir uzklausīgs un paklausīgs. Kad viņam pasaka: «zemniek, ražo linus,» tad viņš sāk ražot linus. Pēdējos gados no jauna viņam pateica: «ražo linus», un 2 gadu laikā sējumu platība pieauga no 25.000 uz 50.000 ha. 6000 tonnu vietā, ko izvedām pirms pāris gadiem, mēs šogad izvedsim 12.000 tonnas linu. Zemnieks te sagādā ļoti daudz valutas un ir brīnišķi, ka viņš sagādā valutas vairāk nekā visi citi kopā. Un kad nu zemniekam teica, ka vajadzīgs ražot sviestu, lai valūta nāktu, tad sviesta ražu nedaudzos gados uzdzina uz 60 miljoniem latu. Bet vispēdējā laikā zemniekam pateica: «Zemniek, sēj labību, lai mums maize tiktu»;

un šogad uzklausīgais un paklausīgais zemnieks ir saražojis tik daudz, ka nu ir rūpes par to, kur ņemt ēdējus.»

«Valdība maksājusi zemniekiem par labību vairāk — divreiz vairāk — nekā pasaules tirgus cenu. Tādēļ šogad labības jautājumā bija liela prātošana un meklēšana, kā segt šo starpību. Mums ieteica izdot likumu, kas noteiktu labības birojam uzpirkt tikai tik daudz labības, cik varētu šogad pārdot; pārējo labību lai zemnieks liek, kur grib. No saviem labības krājumiem valdība pagājušā ziemā pārdevusi tikai 5000 tonnas. Tagad, kad sākas jaunās labības pieņemšana, valdības krājumos vēl atrodas 90.000 tonnas. Tā tad, ja nu valdība būtu paklausījusi padomam uzpirkt tikai tik daudz, cik var pārdot, kā tad nu mēs būtu varējuši skatīties acīs zemniekam, kuram teicām: «ražo labību»? Saprotais, ka šāda izeja nebija pieņemama, jo labības tirgus tad būtu galīgi sabrucis un labība būtu jāpārdod par 70 sant. pudā. Tādēļ bija jāmeklē cita izeja.

Valdība nolēmusi uzpirkt pēc iespējas daudz labības un mēs ceram, ka varēsim uzpirkt visu labību, kas mūsu zemē nāk tirgū un tiek piedāvāta pārdošanai. Zemniekam bija vajadzīgs, lai viņš par savu labību dabūtu naudu, jo viņam jāsedz savi izdevumi un jākārto maksājumi. Ja mēs paskatāmies uz mūsu labības tirgu, tad redzam, ka pēdējos gados zemturi par labību ieņēmuši mazāk nekā agrāk; tā piem., 1930. gadā viņi vēl saņēma 22 miljonus latu, 1931. gadā, kad bija neraža, 5 miljonus, 1932. gadā — 12 miljonus un pagājušā gadā — 16 miljonus latu. Labību, ko zemnieks saražojis, valdība pieņems; cik varēsim, mēs pārdosim pašu zemē, un kas paliks pāri, to mēs eksportēsīm. Zemnieks dabūs naudu un turklāt vēl mēs pacelsim savu eksportu un tā izbeigsim tirdzniecības bilances pasivitāti. Par eksportējamo labību mēs dabūsim 10—12 milj. ls valutas un ar vienu rāvienu mūsu tirdzniecības bilance paliks aktīva.»

Atskatoties uz iepriekšējā gada labības uzpirkšanas milzīgo darbu, ministru prezidents K. Ulmanis 1935. gada 4. augustā, zemnieku svētkos Nīcā, saka:⁴⁾

«... man jāizsaka liels gandarijums par mūsu pirmā ga-

da izmēginājumu. Šai lietā vislielākais ir tas, ka jūs neviens nezinat, kādas rūpes, bažas un raizes saistījās ar mēginājumu uzpirkt visu lauksaimnieku piedāvāto labību, nopērkot 200.000 tonnu. Tomēr, viss šis labības vairums ir nopirkts, un nevien pirkšana, bet arī pārdošana ir gājusi rosīgi uz priekšu. Mēs varam pateikt, ka tāpat tas būs arī šogad.»

Lauksaimniecības celšana 1934.—1939. g.

Sevišķi plašos un pilnīgos apmēros lauksaimniecības pacelšana ar valsts saimnieciskās politikas palīdzību izdarīta nacionalās valdības darbības laikā, pēdējos piecos gados, kad vēl daudz tālāk izpildīta mūsu valsts galvas K. Ulmaņa lielā lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas programma un saimnieciskās krīzes apkarošanas plans. Nacionalai valdībai tas arī bijis labāki iespējams, jo pilnīgi grozījušies valdības darbības un saimnieciskās likumdošanas apstākļi. Kādas radikālas pārmaiņas šeit notikušas, to nacionalās valdības galva K. Ulmanis savā runā 1935. gada 16. februārī, Zemnieku dienās Valmierā, raksturo šādi:⁵⁾

«Lauksaimnieks, zemturis ar jaunām vērtībām, ko viņš no zemes izceļ, ir pirmais īstais visas saimnieciskās dzīves rosības motora iededzinātājs. Zemnieks, kura ieņēmumi un tūlīt uz karstām pēdām sekojošie izdevumi rada tirgu un peļņu rūpniekam un tirgotājam, nodrošina darbu un algu strādniekam, dod iespēju valstij un iedzīvotājiem sagādāt tik daudz nepieciešamo līdzekļu, lai valsts aparats varētu tikt uzturēts kārtībā un segti visi maksājumi personām par viņu darbu un piegādātām lietām.

Kāpēc tad mums sevišķi jārunā par lauksaimniecību atjaunotā Latvijā? Te vēl reiz jāpasvītro, ka mēs runājam tāpēc, ka ir liela starpība starp to, kas bija agrāk un kas ir tagad. Arī agrāk mēs teicām, ka lauksaimniecība ir mūsu saimnieciskās dzīves pamats un tāpēc visas mūsu kulturas un arī politiskās dzīves ķīla un nodrošinājums. Mēs daudz ko prasījām, kas nepieciešams zem-

niekam, bet bieži vien mēs palikām pie šo prasību uzstādīšanas un daudz kas palika nepiepildīts.

Tagad valdība, neatkarīga būdama, var ieņemt vienīgi pareizo stāvokli un pateikt: jā, patiesi, lauksaimniecība ir mūsu pamats un stiprums, un ja tas tā ir, tad viņai pienākas pirmā vērība un valdībai ir jābūt nomodā par zemniekiem. Valdībai jāiet zemniekam palīgā, cik tālu mums atļauj mūsu stāvoklis un vispārējā drošība. Pāris vārdu vēl gribu pateikt par to, kas jums visiem vēl atmiņā. 26. jūnijā izdots ūtrupju atcelšanas likums, kas kopā ar jauno parādu pārkārtošanas likumu ir tagad un visos turpmākos laikos tikpat kā pilnīgi novērsis zemes izūtrupēšanu. Protams, ir nedaudzi gadījumi, kur īpašumi iet pārdošanā, bet tur ir sevišķi apstākļi. Senāk par tādu ūtrupju atcelšanas likumu būtu strīdējušies pusgadu un pa to laiku kāds tūkstots māju būtu pārdots. Tagad likumu izsprieda vienā dienā un otrā tas jau bija stājies spēkā. Līdz rudenim cilvēki varēja kaut kā iekārtoties. Tas tikai pierāda, ka valdība ir nomodā.

Agrāko laiku politiķu kļūda attiecībā uz lauksaimniecību bija tā, ka tiem nebija vienotas lauksaimniecības politikas, toreiz pie mums valdīja lēkāšana. Tā tas bija agrāko valdību likumdošanā, bet vienā otrā gadījumā šāda aizraušanās un vienpusība bija pārņēmusi arī pašus lauksaimniekus. Tas bija galvenais iemesls, kāpēc mēs gribējām ko citu. Mums nebija iespējams neko viengabalainu radīt.»

Ļoti svarīgs paņēmieni lauksaimnieku stāvokļa uzlabošanai bijis — dažādi parādu atvieglojumi: procentu likmju pazemināšana, maksājumu termiņu pagarināšana, īstermiņa parādu pārjaunošana, vairāku parādu grupu pilnīga svītrotāšana, lauksaimnieku mantas izsoļu atlikšana. Šis darbs, kas sācies jau agrākos gados, plaši turpināts nacionalās valdības darbības laikā; izvesta plaša privāto īstermiņa parādu pārjaunošana — kādām 25.000 lauku saimniecībām par apm. 23 milj. ls. Daļa dažādu lauksaimnieku parādu nacionalās valdības laikā atlaista un svītrotā. — Nacionalā valdība gādājusi arī par lauksaimnieku pirktu preču cenu regulēšanu, lauksaimniekiem nodrošināta ķieģeļu, mākslīgo mēslu,

mašīnu un citu preču pirkšana par pazeminātām cenām. — Lauksaimniecības ražošanas celšana — lauksaimnieku iepazīstināšana ar jaunākajiem lauksaimniecības zinātnes un tehnikas sasniegumiem un to pielietošanu lauksaimniecībā — pēdējos piecos gados notiek pastiprinātā kārtā; agronomiskā palīdzība apvienota, darbojas Latvijas Lauksaimniecības kamera.

Daudz laba dod lauksaimniecībai arī nacionalās valdības izdotie likumi par laukstrādnieku dzīvokļu izbūves fondu, par laukstrādnieku ģimenes piemaksām, par laukstrādnieku apdrošināšanu slimo kasēs, likums par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu. Visi šie likumi atvieglo ļoti svarīgo un grūto laukstrādnieku jautājumu. Tāpat jaunie likumi par kopdarbības reformēšanu un noguldījumu garantēšanu krāj aizdevu sabiedrībās nāk par labu sevišķi lauksaimniekiem, jo taisni uz laukiem darbojas lielākā daļa dažādu kopdarbības sabiedrību. Arī jaunais civillikums satur priekš lauksaimniecības svarīgas saimnieciskas daļas.

Ievērojami ieguvumi lauksaimniecībai bijuši arī no nacionalās valdības ieturētās Latvijas industrializācijas un valsts celtniecības veicināšanas politikas, vispārīgi — no saimnieciskās rosības straujas pacelšanas Latvijas pilsētās pēdējos gados, 1934.—1938. g. Šī valdības politika sagādājusi jaunas, plašas darba iespējas pilsētās, paplašinājusi pilsētnieku ienākumus un līdz ar to pavairojusi tur pieprasījumu pēc lauksaimniecības ražojumiem, kas nācis par labu arī šo ražojumu cenām, kādas saņēmuši lauksaimnieki. (No otras puses gan, darba iespēju paplašināšanās pilsētās bijusi saistīta ar darba roku aizplūšanu no laukiem uz pilsētām, kas iespaidojis laukstrādnieku algas un spiedis ievest ārzemju laukstrādniekus.).

Turpmākie nodomi lauku un pilsētu dzīves līmeņa izlīdzināšanai.

Bet Prezidenta agrarpolitiskie nodomi un plāni nav vēl galā. Lauksaimniecības un lauku dzīves līmeņa pacelšana un lauku un pilsētu dzīves līmeņa izlīdzināšana turpināsies arī nākotnē. To rāda Prezidenta runa 3. vispārējās plaujas svētkos Jelgavā, 1937. gada 5. septembrī.⁶⁾

«Tagad nu ir pienācis laiks pacelt jautājumu, vai zemniekam, par kuru tik daudz labu vārdu saka, no kura tik daudz laba sagaida un vēl vairāk prasa, — vai tad šim zemniekam arī nebūtu tiesība uz piemērotāku un izticīgāku dzīvi, uz piemērotākiem un labākiem dzīves un darba apstākļiem, uz plašāku iespēju ierindoties visu to pulkā, kuriem ir iespējams kultūras augļus vairāk baudīt? Visiem, it visiem, kad runas sākas par dzīves uzdevumiem, par pašu dzīvi, par ideāliem, ir tiesība tūlīt nākošā teikumā runāt par algām, par lielākiem dzīvokļiem, par spuldžu skaitu, par sveču gaismu spuldzēs, par visu, kas ienāk prātā. Citā vietā runā par kapitāla atmaksāšanos, procentiem, dividendēm un dažādām ērtībām. Tikai zemniekam, zemniekam vienam tas nav ļauts. Ja viņš par to ieminētos, tad mēs uz viņu dusmotos, jo, redzi, viņam nav tās tiesības. Zemniekam ir tiesība klausīties un pašam līdzī runāt gan par ideāliem un dzīves uzdevumiem, bet tikai ne runāt par ko priekš sevim.

. . . Tautas manta mūsu valstī apaļos skaitļos ir izrēķināta uz 5,5 miljardiem latu. Tikpat kā puse no šīs mantas pieder zemniekiem, lauciniekiem — tuvu pie 3 miljardiem. Nu it kā iznāktu tā, ka zemnieks ir bagātnieks, jo viņam pieder zeme un ēkas ar inventāru, tāpat meži un citas platības. Bet kas stāv šai milzīgai mantas vērtībai pretim? Vispirms atceraties, ka mūsu saimniecību skaits ir tuvu pie 250.000, un apmēram 200.000 saimniecībām ir pietiekoši lielas zemes platības. Visu lauku iedzīvotāju skaits kopā pārsniedz 1 miljonu. Un tad nu mēs redzam, ka visa viena gada lauksaimniecības ražojumu kopvērtība pēc tirgus cenām caurmērā ir 400 miljoni latu; ieņēmumi naudā iznāk tikai kādi 180 miljoni latu. Un tas viss no tikpat kā 3 miljardu latu ieguldītā kapitāla — brutto ienākums tikai 400 miljoni! Man nav nemaz vajadzīgs jautāt, vai šo skaitļu samērs un attiecība ir piemēroti; mēs zinām, ka tas tā nav. Kaut kurš saimnieciskais lietpratējs pilsētā tūlīn pateiks — nē, te nav nekāda samēra un pareizas attiecības. Pilsētas saimnieciskais lietpratējs gribētu redzēt ražojumu vērtībā un ieņēmumos naudā pie šī lielā ieguldījuma pavisam citādus skaitļus.

Mūsu lauksaimniecībā ir nodarbināti apaļos kaitļos pavisam 800.000 cilvēku, no tiem 600.000 ietilpst zemes īpašnieku ģimenēs. Līgto laukstrādnieku algām mūsu zemturi maksā gadā ap 50 milj. ls. Strādnieku algās vien tā tad aiziet 50 miljoni, nerunājot par citiem izdevumiem. Kas paliks pāri amortizācijām, dividendēm, procentiem, peļņai, ēku celšanai, meliorācijai, mašīnām un visam citam? Un ar ko tad zemturis apmierinās savas kultūras prasības? Zemturim ir daudz vairāk jāizdod savā ražošanas procesā kā citiem ražotājiem.

Nu top skaidrāks, kāpēc mājas paliek bez saimniekiem un saimniecēm, kāpēc bērni neaug zemei, kāpēc neklausa aicinājumam palikt pie zemes. Nu rodas skaidra atbilde, kāpēc trūkst strādnieku laukos, kāpēc pilsētas nezaudē nekā no sava magnetiskā pievilksanas spēka... Mums jāsaka skaidri un atklāti, ka vēl arvien par maz ir darīts, lai zemniekam tiklab vecākajā paaudzē, kā arī jaunajā paaudzē būtu radīta iespēja sasniegt iecerētos ideālus, pieredzēt dzīves mērķu piepildīšanos. Rūpēs par tautas un valsts nākotni, stiprumu, drošumu un labklājību mums jānāk pie slēdziena, ka bez kavēšanās vēl jāpaplašina mūsu lauksaimniecības veicināšanas darbs un lauku dzīves pacelšanas darbs. Vēl daudz par maz ir darīts priekš zemnieka, tik maz, ka neviens pilsētnieks salīdzinot nebūtu bijis mierā ar to.

Mums tā tad vēl arvien paliek prasība — pacelt ražas. Nodrošinājums panākumiem te ir — nokārtots tirgus un drošas cenas. Bet tas pats ražas celšanas jautājums pēc nupat pārrunātā dabū citu labāku apgaismojumu. No kaili privatsaimnieciskas, materialas plāksnes tas paceļas uz tautsaimniecisko, sabiedrisko, politisko plāksni, uz sabiedriski nacionalās taisnības plāksni. Te šis jautājums iegūst pavisam citu nozīmi, svaru un plašumu. Mums jāatzīst, ka lai cik tas ir labi un teicami, ar tirgu un cenām vien nepietiek. Kad tas ir

nokārtots, mums jāiet tālāk. Es negribu uzskaitīt visu darāmo; minēšu tikai dažas lietas. Bez kavēšanās mums ir pareizāk jānokārto māju pirkšana un pārdošana tagadējam īpašniekam labvēlīgā garā. Tālāk, svarīgas ir mantošanas lietas; te jau jūtamu uzlabojumu ir ienesis jaunais civillikums. Mums ir jārada patiesa iespēja centīgiem zemturu dēļiem un centīgiem laukstrādniekiem tikt pie savas saimniecības.

...Bet mēs varam darīt un darīsim vēl vairāk. Ir jāpaplašina valdības līdzdalība ceļu taisīšanā un uzturēšanā, samazinot zemtura rūpes un atbrīvojot lauku darba spēku. Tāpat ir jāsniedz palīdzīga roka zemturiem purvāju nosusināšanā, smilšu zemes auglības pacelšanā, jaunu lauksaimniecībai derīgu zemju platību radīšanā un meliorācijas lietās. Arvien paplašinot valdības rūpes un gādību par lauku dzīves pacelšanu un lauksaimniecības veicināšanu, mēs varēsim cerēt, ka piepildīsies tas, kas saistās ar uzskatu, ka lauksaimniecība ir mūsu dzīves pamats. Tikai tad mēs varēsim piedzīvot, ka zemnieks varēs pildīt to, ko no viņa gaida un prasa, tikai tad mēs piedzīvosim, ka lauki taps pievilcīgāki un ļaužu bagātāki, ka vairošies tur uzņēmīgo, strādīgo cilvēku skaits, kuri dzīvē un darbā ies dzidru ideālu apgaroti, kuri spraudīs plašus mērķus un gribēs un spēs vēl vairāk kā līdz šim dot tautas labklājības celšanai un valsts nostiprināšanai. Tikai tad mēs piedzīvosim, ka kulturas dzīve laukos strauji tuvosies pilsētai. Varētu prasīt un jautāt, vai tas vispār ir iespējams un vai to visu var izdarīt un izpildīt, ko runā Pļaujas svētkos? Uz to es gribu atbildēt: jā, jā gan! Tas ir iespējams, to var izdarīt, un mēs to izdarīsim. Jo redziet, mēs varam droši teikt, ka mums ir jauni labāki pamati, uz kuriem stāvam mēs savā darbā, uz kuriem stāvat jūs un stāvēs jūsu bērni. Nav un nekad nebūs vairs, ja jūs visi to tā gribēsiet, nebūs vairs vienas dienas politikas, nebūs vairs šķelšanās un skaldīšanās ne mērķos, ne darbos, ne gribā. Mēs esam un būsim visi vienoti lielākiem, augstākiem mērķiem, būsim vienoti darbā gaišākai un skaistākai nākotnei, spēkā bagātākai

un varēnībā spožākai. Tā mūsu darbs būs ar tālāk spraus-
tiem mērķiem, un pati dzīve taps nozīmīgāka, svarīgāka, sa-
turā bagātāka, būtībā valdzinošāka. Lauku cilvēks būs sa-
sniedzis pilngadīga, pilntiesīga pilsoņa stāvokli. Notiks
brīnums, ka šajos jaunajos lauku cilvēkos
modīsies vēl tagad nenojausti apslēpti
spēki un enerģijas avoti, kas pulcinās visus ko-
pīgam darbam, kas pavērs jaunas izredzes un līdzinās ceļu
jaunām iespējām.»

Lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas panākumi un sekas.

Visai šai Kārļa Ulmaņa lauksaimniecības aizsardzības un
lauksaimniecības iesnieguma pacelšanas politikai un tās reali-
zēšanai 1930.—1938. g. bijušas ārkārtīgi svarīgas tautsaimnie-
ciskas sekas, dažādās Latvijas saimniecības nozarēs. Piepildi-
jušies visi tie tautsaimnieciskie paredzējumi, kas atrodami K.
Ulmaņa 1929. g. un 1930. g. izdotajās grāmatās — tur ievieto-
tajos lauksaimniecības aizsardzības plānos. Ļoti paplaši-
nājusies lauksaimniecības produkcija. Maizes labības agrā-
kais lielais ikgadējais imports pilnīgi izbeigts. Rudzu un kvie-
šu pēdējos gados ražots tikdaudz, ka pietiek ne tikai iekšze-
mes vajadzību pilnīgai apmierināšanai, bet vēl eksportētas
1934.—1936. g. gandrīz 300.000 tonnas. Stipri pavairojusies
arī citu laukaugu un lopkopības produktu ražošana un līdz ar
to ievērojami cēlies Latvijas tautas ienākums. Pilnīgi iz-
beigts dažādu iekšzemē ražojamu lauksaimniecības produktu
imports (piem., miežu, olu, cūku tauku, spirta u. c.), kas at-
kal devis iespēju lauksaimniekiem savu ražošana un savus
naudas ieņēmumus palielināt. Ļoti paplašinājusies lopkopība,
gaļas ražošana un piensaimniecība. Pēdējos gados gandrīz
visas Latvijā patērētās pārtikas vielas ražo iekšzemē, pretēji
laikmetam līdz 1929.—1930. g., kad ļoti lielu daļu pārtikas
ieveda no ārzemēm. Šai radikālai pārmaiņai Latvijas atka-
rībā no ārzemēm ir ārkārtīgi svarīga saimnieciska, politiska
un militara nozīme. Lauksaimniecības ražošanas paplaši-
nāšana, ārzemju pārtikas vielu importa ierobežošana un iz-
beigšana un lauksaimniecības ražojumu eksporta pacelšana

ļoti uzlabojusi Latvijas tirdzniecības un maksājumu bilanci, bet šīs bilances stāvoklis ir no liela svara visdažādākās mūsu tautsaimniecības nozarēs. Lauksaimniecības produkcijas pieaugums cēlis lauksaimniecības ienākumus un lauksaimniecības pirkšanas spēju un līdz ar to stiprinājis un paplašinājis mūsu rūpniecības darbību un citu saimniecības nozaru darbus. Lauksaimniecības produkcijas pieaugums ļoti pacēlis un uzlabojis mūsu tautas pārtikas patēriņu, un taisni mazturīgākajos slāņos. Tas nāk par labu tautas veselībai un tautas darba spējām.

XIX.

Latvijas industrializacija.

Latvijas rūpniecība 1934.—1938. g. ļoti strauji paplašinājusies. Ārkārtīgi pavairojies tur strādnieku un citu darbinieku skaits un ražoto preču daudzums. Rūpniecības algoto darbinieku izpelnitās algu kopsumas ļoti pieaugušas, tāpat rūpnieku peļņas sumas. Nacionalās valdības ieturētā rūpniecības aizsardzības politika devusi rūpniecībai iespēju savus darbus stipri paplašināt. Svarīgi punkti šinī valdības politikā bijuši: rūpniecības aizsardzība pret ārzemju fabriķu konkurenci, dažādiem līdzekļiem ierobežojot rūpniecības ražojumu ievadumus no ārzemēm; darba iespēju, ražošanas, ienākumu un pirkšanas spēju celšana lauksaimniecībā; rūpniecības ražojumu eksporta veicināšana; pilsētnieku ienākumu celšana ar plašu jaunu darba iespēju sagādāšanu strādniekiem, rūpniekiem, amatniekiem — rūpniecībā, būvniecībā, tirdzniecībā un citur.

Straujā Latvijas industrializacija sagādājusi tautai jaunas plašas darba iespējas, paplašinājusi iekšzemes tirgu lauksaimniecības ražojumiem (jo pilsētnieku skaits pieaudzis un pilsētās palielinājies pieprasījums pēc lauksaimniecības ražojumiem — pārtikas vielām), daudzos punktos palielinājusi Latvijas saimniecisko neatkarību no ārzemēm. Vispārējā agraro valstu industrializācijas darbā visā pasaulē Latvija pēc sava straujā progressa šai ziņā ieņem vienu no pirmajām vietām.

Latvijas rūpniecības produkcijas paplašināšanos rāda lielas pārmaiņas dažu svarīgu preču ražošanā:¹

Rūpniecības produkcija.

	Svara vai mēra vienība	1930.	1932.	1937.
Kaļķi, dedzināti	t	20.099	14.048	42.659
Ķieģeļi	milj. gabalu	47,4	18,3	102,4
Cements	t	69.537	49.629	117.591
Drenu caurules	milj. gabalu	1,5	0,6	5,7
Logu stikls	1000 kv. metru	610		835
Trauki, fajansa, māla, porcelāna	milj. šs	0,7	0,4	2,0
Radioaparāti	gab.	1.340	928	28.285
Naglas	t	2.962	3.684	5.562
Pakavi	1000 gab.	1.210	763	1.556
Šķiru dzelzs	t	4.943	1.550	13.857
Dzelzs stiepuļes	"	2.904	3.132	7.027
Velosipedi	gab.	18.968	3.128	47.596
Gumijas apavi	1000 pāru	2.278	1.851	1.899
Ziepes	t	2.375	2.043	3.022
Superfosfats	"	46.918	40.815	109.945
Kokvilnas diegi un diedziņi	"	2.480	1.867	3.587
Kokvilnas audumi*)	1000 kv. metru	9.330	8.512	16.394
Vilnas dzijas un diegi	t	489	614	1.165
Vilnas audumi*)	1000 kv. metru	1.835	2.473	4.131
Linu un pakulu diegi un diedziņi	t	1.456	1.027	2.445
Linu un pakulu audumi*)	1000 kv. metru	553	760	1.790
Zīda audumi*)	"		918	2.892
Jaukti audumi*)	"	503	359	839
Dēļi un plankas	1000 stand.	220	73	243
Finieri	1000 kub. m.	48	45	95
Celuloza, ķīmiskā	t	20.447	13.179	23.999
Celuloza, mehāniskā	"	3.993	2.515	12.411
Pape, kartons	"	3.146	2.522	3.928
Papīrs	"	24.574	16.612	21.816
Biešu cukurs	"	6.011	24.471	45.175
Konfektes	"	2.711	2.210	3.623
Šokolāde	"		886	933
Sviests	"	20.400	22.000	24.943
Zeķes	1000 pāru	1.614	756	3.445

*) Audumu produkcija uzdots par 1930. un 1932. gadu metros, bet par 1937. gadu — kvadratmetros. Gluži precīzs salīdzinājums tādēļ nav iespējams, jo audumu platums ir dažāds.

Skaitļi rāda, ka gandrīz visu tabulā minēto preču ražošana ļoti pavairojusies: sevišķi paplašinājusies būvmateriālu, tekstilrūpniecības ražojumu (apgērba materiālu — kokvilnas, vilnas un sevišķi zīda audumu, arī diegu un zeķu), dzelzs, radioaparātu, velosipēdu, cukura un citu preču produkcija.

1937. gadā ražots daudz vairāk nekā 1930. gadā — pirms saimnieciskās krīzes, kad rūpniecība bija sasniegusi savas pirmskrīzes attīstības kalngalu. Vēl daudz lielāks ir pieaugums rūpniecības produkcijā, salīdzinot 1937. gadu ar stāvokli 1932. gadā — 5 gadus iepriekš, kad Latvija pārdzīvoja saimniecisko krīzi.

Latvijas industrializāciju pēc nozarēm rāda arī pārmaiņas tur nodarbināto personu skaitā un arī uzņēmumu skaitā, kā arī mehāniskā dzinējspēkā (jāievēro, ka te iet runa par uzņēmumiem, kuros ir mehāniskais dzinējspēks, vai arī vismaz 5 algoti strādnieki).²⁾

Rūpniecības attīstība.

	Nodarbināto personu skaits (1000)			Ražojumu bruto vērtība (milj. ls)		
	1930	1932	1937	1930	1932	1937
Raktuves un akmeņlauztes	0,2	0,3	1,7	0,2	1,0	3,7
Keramika, akmeņu izstrādājumi un saistošas vielas	4,6	2,6	6,4	13,8	6,8	22,7
Metālapstrādāšana un mašīnrūpniecība	12,2	10,2	18,5	54,9	34,1	74,3
Kīmijas rūpniecība	5,1	4,0	5,1	43,5	21,8	45,5
Ādu rūpniecība	1,1	1,0	1,6	14,2	7,0	20,3
Tekstilrūpniecība	9,6	9,5	17,2	49,9	37,6	93,2
Kokrūpniecība	13,3	8,6	18,5	50,5	21,8	77,6
Papīrrūpniecība	3,3	2,3	3,5	20,5	11,0	24,6
Poligrafiijas rūpniecība	3,0	2,7	3,5	14,5	11,1	13,9
Pārtikas un baudvielu rūpniecība	12,6	13,1	17,6	142,0	102,2	170,2
Apgērba un apavu rūpniecība	3,8	3,5	6,5	15,9	9,3	24,4
Celtniecība	1,5	1,7	9,0	6,3	4,6	43,9
Elektrības, gāzes un ūdensvada iestādes	1,4	1,6	1,6	16,8	15,8	21,0
Pavisam	72,1	61,6	111,9	443,5	284,8	636,8*)

*) Jāņem vērā, ka rūpniecības ražojumu cenu līmenis 1937. g. cēlies, salīdzinot ar dažiem iepriekšējiem gadiem.

Pēdējos gados dibināti daudzi jauni rūpniecības uzņēmumi un paplašināti vecie; rūpniecības uzņēmumu skaits 1937. gadā bijis gandrīz divreiz lielāks nekā pirms saimnieciskās krīzes 1930. gadā. Nodarbināto personu skaits rūpniecībā pirmskara rūpniecības apmēriem Latvijā.

Saviem iekšējiem spēkiem vien, Latvija, ar Kārļa Ulmaņa nacionalās valdības saimnieciskās politikas palīdzību, pavisam īsā laikā ārkārtīgi paplašinājusi savu rūpniecību. Straujā Latvijas industrializācija notikusi bez kādas sevišķas rūpniecības ražojumu eksporta palielināšanas, bet gan panākta pavisam citiem līdzekļiem — pilnīgi izmantojot iekšējo tirgu rūpniecības ražojumiem un vispusīgi atbalstot lauksaimniecības ražošanu un pirkšanas spējas, kā arī sagādājot jaunas, plašas darba iespējas un lielāku pirkšanas spēju pilsētu strādniekiem un citiem pilsētniekiem. Latvijas industrializācija K. Ulmaņa nacionālās valdības laikā bijusi tik strauja, kā 1933.—1938. g., 5 gadu laikā rūpniecības strādnieku skaita pieaugums (40.000) bijis tikpat liels, kā 1920. — 1930. g., 10 gadu laikā.

XX.

Celtniecība.

«... ar ļoti labiem panākumiem varētu strādāt pret bezdarbu un pie nodarbinātības pacelšanas, ja varētu atdzīvināt lauku un pilsētu celtniecību. ... Ikviens taču zina, ka celtniecībai vai būvniecībai ir apbrīnojama kā spēks nodarbināšanas sagādāšanā un saimnieciskās rosības atdzīvināšanā. Pie katras celtnes darbus dabū tieši vai aplinkus zinams skaits strādnieku, bet arī daudz un dažādu, varbūt 10 — 12 arodu amatnieku un arī fabriku. Pie tam ēku celšanai vajadzīgie materiāli visi ir mums pašiem: koks, akmeņi, ķieģeļi, cements, kaļķi, stikli, dzelzs (ja tikai gribam) u. t. t. ...»

Šādiem vārdiem¹⁾ Kārlis Ulmanis raksturo celtniecības svarīgo nozīmi darba iespēju sagādāšanā tautai. Šie vārdi rakstīti 1933. gadā, saimnieciskās krīzes laikā, apsverot dažādus līdzekļus lielā bezdarba apkarošanai. Un Kārļa Ulmaņa nacionālās valdības laikā 1934.—1938. g. liela vērība arī piegriezta celtniecībai. Saimnieciskā rosība valstī šai laikā tik strauji attīstījusies, tautas ienākumi un arī valsts un pašvaldību ieņēmumi tā pieauguši, ka bijis iespējams izdot lielas summas celtniecības mērķiem. Celtniecība savukārt veicinājusi un uzturējusi vispārējo saimnieciskās dzīves rosību, jo būvniecībā un būvmaterialu ražošanā un pārvadāšanā strādā daudzi tūkstoši darbinieku. Celtniecības paplašināšana dod jaunu darbu un ienākumus visām šīm grupām. Arī vajadzība pēc celtniecības pieaugusi, jo, piem., Rīgā rūpniecība pēdējos gados stipri paplašināta, radies daudz jauna darba strādniekiem un citiem, bet tas palielina iedzīvotāju skaitu Rīgā un vairo pieprasījumu pēc dzīvokļiem. Rūpniecības un citu saimniecības nozaru paplašināšana un darbības nodrošināšana nākotnē uzstāda lielus Latvijas elektrifikācijas uzdevumus — lai elektrisko strāvu būtu iespējams iegūt un izlietot plašāki, vieglāki un lētāki.

Arī šis pēdējais svarīgais tautsaimnieciskais uzdevums saistīts ar plašu celtniecības darbu.

Valsts, pašvaldību un privāto uzņēmēju un personu izdevumi celtniecībai pēdējos gados ļoti plaši. Mūsu galvas pilsētā Rīgā pabeigtas un pieņemtas jaunbūves²⁾, kurās klātnākušo dzīvojamo istabu skaits bijis šāds: 1933. gadā tikai 1056, bet 1934. gadā — 1741, 1935. g. — 2179, 1936. g. — 2994, 1937. gadā — 3748, 1938. gadā — 3591. Pēdējos gados šī būvniecība ir četrreiz lielāka nekā 1933. gadā un arī daudz lielāka nekā pirms krīzes, jo 1929. gadā Rīgā pabeigtas un pieņemtas jaunbūves ar tikai 1228, 1930. gadā — ar tikai 2815 dzīvojamām istabām. Arī dzīvojamo ēku pārbūvēs nācis klāt zinams skaits istabu.

Arī Jelgavā pieprasījums pēc dzīvokļiem audzis, jo arī iedzīvotāju skaits šeit pēdējā laikā pavairojies. Uz Jelgavu pārceltas plašas iestādes — lauksaimniecības kamera, lauksaimniecības akadēmija. 1934.—1938. g. pabeigtas un pieņemtas Jelgavā jaunbūves ar 381 dzīvokli, kuros 965 istabas. Pārējās pilsētās tik plašai dzīvokļu celtniecībai nav bijis saimnieciska pamata, jo iedzīvotāju skaits, piem., Liepājā un Daugavpilī, tagad daudz mazāks nekā pirms kara, dzīvokļu trūkums nav vērojams un dzīvokļi šeit samērā lēti.

Sevišķi strauja un plaša pēdējos gados bijusi dažādu valsts, pašvaldību un arī sabiedrisku organizāciju ēku celšana.³⁾ Laikā no 1934. gada 15. maija līdz 1937. gada septembrim visā valstī no jauna uzceltas 334 šādas sabiedriskas ēkas, bet kapitāls remonts izdarīts 319 šādās ēkās. Šīs jaunceltnes, neieskaitot grunts vērtību, izmaksājušas kopā 19.100.000 ls, bet kapitāliem remontiem bez tam vēl izdoti 6.600.000 ls; kopā šinī celtniecībā ieguldīti trijos gados 25,7 milj. ls. Lielākā daļa no šīs summas ieguldīta lauku sabiedriskās ēkās — kopā 13,6 milj. ls. Rīgā šādās jaunbūvēs un kapitālos remontos ieguldīti 6,1 milj. ls, bet provinces pilsētās — 6 milj. ls.

Visvairāk šai laikā celtas skolas: uzbūvētas 120 jaunas skolas par 9,6 milj. ls un kapitāls remonts izdarīts 131 skolā — par 2,4 milj. ls; kopā skolu ēkām izdoti 12 milj. ls — gandrīz puse no minētiem 25,7 milj. ls. Uzbūvētas vēl 10 jaunas slimnīcu un sanatoriju ēkas par 1,9 milj. ls, bet kapitāls remonts izdarīts 26 šādās ēkās — par 531.000 ls. Uzceltas 37 jaunas dzelzsceļu stacijas ēkas — par 1,2 milj. ls, 20

jauni pasta-telegrafa-telefona kantori par 1,6 milj. ls, 29 jaunas pašvaldību ēkas par 937.000 ls (tai skaitā 26 pagastu valžu nami par 807.000 ls), 14 jauni tautas nami un aizsargu nami par 562.000 ls, 30 jauni baznīcas un lūgšanas nami par 804.000 ls, 9 doktorati par 265.000 ls. Izdarīti bez tam daudzi šādu ēku kapitāli remontī. Liels skaits šo valsts, pašvaldību un arī sabiedrisku organizāciju ēku celts un turpināts arī 1938. gadā. Vēl jāpiezīmē, ka lielāks skaits sabiedrisko ēku (un taisni vislielākās), gan iesāktas minētajā laikā, bet vēl nav pabeigtas un tādēļ šinī aprēķinā nemaz neietilpst. Tādas ēkas ir: Tiesu pils Rīgā, Kara muzejs Rīgā, Finanšu ministrijas bloka māja, Rīgas pagaidu strādnieku slimo kases nams, Pašvaldības darbinieku slimo kases nams u. t. t. Tas pats sakams arī par dažu lielu namu kapitalremontiem, kas arī neietilpst minētajos aprēķinos. Tiesu pils būve izmaksājusi 2,5 milj. ls, Finanšu ministrijas nama būve — ap 6,3 milj. ls (pēc datiem, kas sniegti 1939. gada sākumā), Kara muzejs — ap 1,8 milj. ls (pēc Kara ministrijas sniegtiem datiem).

1936. gada augustā iesākta lielās Ķeguma spēkstacija s būve, tā lielā uzņēmuma celšana, par kuru gan runāja un sprieda jau ilgu gadus, bet kuras realizēšanu uzsāka tikai Kārļa Ulmaņa nacionālā valdība. Ķeguma spēkstacija s būve izmaksās⁴) apm. 52 milj. ls (pēc dažiem jaunākiem aprēķiniem — vēl vairāk — ap 60 milj. ls) un nāks gatava jau 1939. g. beigās. Šis grandiozais celtniecības darbs ļoti iespaidos un pacels visu mūsu saimniecisko dzīvi. Ķeguma būve visu laiku dod darbu daudziem strādniekiem un citiem darbiniekiem, paplašina darba iespējas būvmaterialu rūpniecībā (piem., cementrūpniecībā) u. t. t.

Ķeguma būvē 1938. gadā strādājuši caurmērā mēnesī ap 2000 strādnieku, bet 1938. g. augustā — 2566, septembrī — 2709, oktobrī — 2650, novembrī — 2583 (pēc Ķeguma spēkstacija s būves inspekcijas sniegtiem datiem). Trijos kalendara gados kopā, 1936.—1938. g., Ķeguma būvē, starp citu, izlietots: 54.105 tonnas cementa par 2,1 milj. ls, 12.540 t dzelzs materialu par 3,2 milj. ls, 6936 standarti koka materialu par 1,7 milj. ls; strādnieku algām izdots šai laikā — 6,3 milj. ls (dati pēc tā paša avota).

Par šī vislielākā mūsu celtniecības darba — Ķeguma spēkstacija s būves — nozīmi Prezidents spēkstacija s pamatakmens

likšanas svinībās Ķegumā, 1937. g. 22. maijā, izteicies šādi:⁵⁾

«... Daugavas spēkstacijas izbūve ir svarīgākais līdzšinējais pasākums mūsu zemes bagātību izmantošanā, plašākais darba apjoma un arī līdzekļu ieguldīšanas ziņā. Bet es gribētu pateikt, ka šis darbs tomēr ir vēl tikai sākums mūsu dabas bagātību izmantošanā. Mēs šodien nemaz vēl nevaram pārredzēt, cik tālu sniegsies mūsu panākumi dabas bagātību izmantošanas pasākumos. Šī lielā spēka stacija dos mums elektrisko enerģiju. Tad nu atminēsim, ka mūsu uzņēmumi un privatie iedzīvotāji jau šimbrīžam maksā par elektrību lielākas sumas nekā par oglēm. Tā tad tas vien jau rāda, cik plašas izredzes un iespējas atveras elektriskās enerģijas pielietošanai un arī šai spēka stacijai. Daugava atkal vairo mūsu spēkus un arī mūsu varu šē šinī zemē uz Daugavas krastiem, tagad un visā nākotnē. . . . Mēs labi zinām, ka mēs dzīvojam celtniecības laikmetā. Tagad atkal ir modusies un ieņēmusi savu goda vietu tā celšanas un uzbūvēšanas dedzība, kura mums bija atbrīvošanas un neatkarības cīņu laikā, bet kurai draudēja iznīkšana un nomākšana tai laikmetā, kurš ir saucams par vārdu cīņas, vēju un krusas laikmetu. Tagadējie darbi, kuru liecinieki vai dalībnieki mēs visi esam, viss tas, ko mēs tagad darām mūsu politikā, saimniecībā un kulturā, viss mūsu darbības virziens un arī saturs ir loģiska, vēsturiski nepieciešama 15. maija notikumu tālāk attīstīšana un paplašināšana un 15. maija ideju realizēšana. Pozitīvie, radošie spēki, kas ceļ tautu un valsti, pie mums vairojas. Mēs jūtam un redzam, ka nostiprinās pamati, uz kuriem mēs stāvam un uz kuriem mēs gribam, lai nostājas arī nākamās paaudzes mūsu valstī. Un Daugavas spēka stacija Ķegums ir visspožākā izpausme mūsu neatladīgās uz priekšu iešanas pierādījumu virknē...»

Sīkāki paskaidroti Ķeguma spēkstacijas būves darbu apmēri un spēkstacijas tautsaimnieciskā nozīme finansu ministra L. Eķa runā šinīs pašās Ķeguma pamatakmens likšanas svinībās:⁶⁾

«Šodien mēs liekam pamatus pirmajai Daugavas spēkstacijai, — celtni, kas pēc saviem apmēriem pārspēj visas uz mūsu zemes pieredzētās būves. Ķeguma spēka stacija

pat Eiropas mērogā ir svarīgs tehnisks notikums un vienā otrā ziņā būs arī Eiropas rekords.

Daugavas ūdeņi gadu tūkstošiem ir plūduši nesaistīti uz jūru un aiznesuši sev līdzī neaptveramus un nekad atpakaļ nedabūjamus enerģijas daudzumus. Dabīgi, ka doma par mūsu Daugavas spēku izmantošanu saimnieciskiem mērķiem pastāvēja jau no mūsu valsts neatkarības pirmajiem gadiem. Diemžēl, agrāko laiku kārtības dēļ, mūsu spēku sadrumstalotības dēļ mēs runājām, spriedām un līgām gandrīz nepārtraukti 16 gadus par Doles staciju, par Ķeguma staciju, bet, diemžēl, par runāšanu tālāk stacijas būve nepavirzījās, ja neskaita priekšlīgumu ar Foundation Company, bet šis priekšlīgums izjuka tādēļ, ka paredzētais aizņēmums nevarēja realizēties.

Lai šis lielais enerģijas avots varētu sākt darboties, bija nepieciešams 15. maijs. Un ja mēs Ķeguma staciju nesākām būvēt 1934. gada vasarā, bet gan tikai 1936. gada augustā, tad izskaidrojums ir tikai tas, ka šī grandiozā būve prasīja milzu priekšdarbus.

Lai aptvertu šīs būves lieliskumu, es pieminēšu tikai dažus svarīgākos faktus par šīs būves apmēriem. Šai vietā pāri pār Daugavu pacelsies dambis, kas pamatos būs apmēram 20 metrus plats, 15 metrus augsts un ap 1 km garš. Šeit radīsies ezers, kas būs 45 km garš un apmēram 1¹/₂ km plats. Izmels apmēram 130.000 kubikmetrus zemes, būs izrakti un izspridzināti 125.000 kubikmetri klints, pārvietos citā vietā 350.000 kubikmetrus zemes. Šai būvei izlietos ap 200.000 kubikmetrus betona, kura izgatavošanai nepieciešamas apm. 80.000 tonnu cementa. Šeit izbūvēs 4 turbīnas un 4 ģeneratorus, kuru jauda kopumā pēc galīgās izbūves būs 70.000 kilovatu, t. i. divreiz vairāk nekā tagadējā Rīgas lielā termiskā spēkstacija spētu dot. Ķeguma spēka stacija paliks uz laiku laikiem par pieminekli, kas spilgti liecinās nākošām paaudzēm par tagadējo celtniecības un darba laikmetu. Tas būs lieliskākais piemineklis mūsu 15. maija Latvijai un mūsu Tautas vadonim.

Šī spēka stacija radīs lielus pārkārtojumus visā mūsu valsts saimniecībā ar

tālu ejošām pozitīvām sekām. Lai kaut ko ražotu, ir nepieciešams cilvēka darba spēks vai arī mehāniskais dzinējspēks. Mūsdienu tehnikas laikmetā racionalā ražošana notiek tādā kārtā, ka cilvēku darba spēks tikai iedarbina mehānisko dzinējspēku, tikai kontrolē un vada, bet mehāniskais dzinējspēks veic visu smagāko ražošanas procesu. Ekonomiskais princips prasa, lai dzinējspēks būtu pēc iespējas lētāks. Vislētākais dzinējspēks ir tas, ko dod pati daba. Arī mūsu spēkstacijas būve ir dabas bagātību izmantošana, dabas bagātību izlietošana saimnieciskiem mērķiem. Topošā spēkstacija vispirumā kārtā nokārtos mūsu galvaspilsētas rūpniecības un mājsaimniecības apgādāšanu ar elektrisko enerģiju. Ir iespējams, ka šī spēkstacija ienesīs lielas pārvērtības specialās rūpniecības nozarēs; būs iespējama tādu rūpniecības uzņēmumu attīstība, kuriem ir dabīgs pamats mūsu zemē, bet kuri tagad nevar pastāvēt un darboties lēta dzinējspēka trūkuma dēļ. Arī satiksmes ziņā pēc galīgās izbūves Ķeguma spēkstacija varēs ievadīt jaunu laikmetu mūsu zemē. Ērtības un pārvērtības Ķeguma elektriskā enerģija ienesīs un sagādās arī mūsu laukiem. Būs iespējama plašāka elektrības pievadīšana lauku saimniecībām un tādā kārtā tiks sekmete elektrības pielietošana plašos apmēros uz laukiem gan gaismas, gan saimnieciskām vajadzībām.

Svarīga loma šai spēkstacijai piekritīs arī mūsu tautsaimniecības neatkarības nodrošināšanas ziņā. Ar ūdensspēku radītā elektriskā enerģija padarīs un padara mūs neatkarīgus no kurinamā materiāla ieviešanas vai šī kurinamā materiāla svārstīgām tirgus cenām. Mums būs iespējams ietaupīt valutu uz importējamo dzinējspēku, kā arī ietaupīt kokus dedzināšanai, kurus mēs varēsim izlietot lietderīgi citiem mērķiem. Ar šī jaunā enerģijas avota darbošanos mūsu maksājumu bilance uzlabosies par daudziem miljoniem latu gadā. Atkritīs arī nepieciešamība celt jaunas termiskās spēkstacijas.

Līdz šim mēs esam piederējuši pie valstīm, kuras vismazāk izmanto saimnieciskām vajadzībām dabas dotās bagātības. Mūsu inženieri un zinātnieki aprēķinājuši, ka mūsu upes visas kopā spēj dot 373.000 kv. elektriskās jaudas, bet pašlaik mēs no šīs jaudas izmantojam tikai 4.830 kv. Ar šīs spēkstacijas būvi mēs liekam pamatus planvei-

dīgai dabas bagātību izmantošanai un ievirzam enerģijas apgādi uz tā ceļa, pa kuru enerģijas iegūšanai vajadzēja notikt jau sen atpakaļ.»

Jāpiezīmē vēl, ka akmeņogļu imports Latvijā 1937. gadā bijis 595.000 tonnas par 19 milj. ls — 8,3% no importēto preču kopvērtības. Izbūvējot Ķeguma spēkstaciju, liela daļa no šī akmeņogļu daudzuma, kas līdz šim patērēta elektrības ražošanai un citiem mērķiem, nebūs vairs vajadzīga un Latvijas saimnieciskā neatkarība no ārzemēm pieaugs. — Lauku saimniecībās elektrība⁷⁾ līdz šim ļoti maz izplatīta: 1935. gadā no visām 226.000 lauku saimniecībām tikai 5309 lietojušas apgaismošanai elektrību, t. i. 2,4%. Ķeguma spēkstacija te ar laiku varēs daudz ko pārgrozīt un paplašināt elektrības pielietošanu lauku saimniecībās.

Bez tam Latvijā pēdējos gados nobeigtas vairāku dzelzceļu līniju būves, izbūvēti jauni zemes ceļi, tilti u. c., izdarīti plaši meliorācijas darbi. Arī šinīs celtniecības darbos ieguldītas lielas sumas. Paplašinājusies pēdējos gados būvniecība arī lauku saimniecībās, sevišķi ēku celšana no ugunsdrošiem materiāliem.

Grandiozs pēdējo gadu celtniecības laikmeta piemineklis būs Uzvaras laukums, kura izbūvei ziedojumu vākšanas ceļā iegūti vairāk kā 8 miljoni latu.⁸⁾

Straujā celtniecība sagādā darbu daudziem būvniecības strādniekiem, kā arī būvmaterialu rūpniecības — cementa fabriku, ķieģeļu ceplu, stikla fabriku, daudzu kokrūpniecības un metāl rūpniecības uzņēmumu u. c. darbiniekiem, arī daudz darba transporta uzņēmumiem un to darbiniekiem. Par visiem būvniecības darbiniekiem pilnīgu ziņu gan nav, bet tikai par tiem, kas pastāvīgi nodarbināti būvniecības uzņēmumos un apdrošināti slimo kasēs. To skaits pavairojies no caurmērā 1953 — 1933. gadā līdz 5688 — 1938. g. (šinīs skaitļos neietilpst pagaidu strādnieki, kas nodarbināti būvniecībā). Piecos gados darbinieku skaits šai nozarē trīskārtojies. Būvstrādnieku un būvamatnieku izpeļņas cēlušās. Bet ļoti liela daļa celtniecības darbinieku ir vēl patstāvīgi amatnieki un citi (piem., tādi, kas strādā uz laukiem), kas slimo kasēs nav apdrošināti. Arī to skaits stipri vairojies. — Ķeguma spēkstacijas būvē 1938. g. bija nodarbināti caurmērā ap 2000 cilvēku (tie nav ieskaitīti minētajos 5688 būvniecības darbiniekos). — Rēķinot

kopā tos celtniecībā (ne tikai ēku celšanā, bet arī ceļu būvēs, Ķeguma spēkstacijas būvē un citur) nodarbinātos (arī pagaidu strādniekus), kas apdrošināti slimo kasēs, šādu personu 1939. g. maija beigās bijis 15.500 — pēc Valsts statistiskās pārvaldes sniegtiem datiem. Te atkal nav ieskaitīti tādi būvstrādnieki un būvamatnieki, kas slimo kasēs apdrošināti nav.

Lielo celtniecības uzplaukumu spilgti rāda arī būvmateriālu produkcijas pieaugums. Ķieģeļu ražots:⁹⁾ 1930. gadā (pirms saimnieciskās krīzes) — 47,4 milj. gabalu, 1932. gadā — tikai vair 18,3 milj., bet 1936. gadā — 85,9 milj., 1937. gadā — 102,4 milj. gabalu. Ķieģeļu produkcija 1937. g. vairāk nekā divreiz lielāka par pirmskrīzes produkciju un gandrīz seškārt lielāka nekā 1932. gadā — krīzes laikā. 1937. gadā ķieģeļu produkcijas vērtība bijusi 4 milj. ls.

Cementa produkcija pieaugusi no 70.000 t — 1930. g. un tikai 50.000 t — 1932. g. līdz 100.000 t — 1936. g., 118.000 t — 1937. g. un 151.000 t — 1938. gadā. Cementa produkcija 1938. gadā bijusi par 80.000 t, par vairāk kā 100% lielāka nekā 1930. gadā — pirms saimnieciskās krīzes, un trīskārt lielāka nekā 1932. gadā. Cementa patēriņš celtniecībā bijis tik liels, ka lieli daudzumi cementa pēdējā laikā ievesti no ārzemēm. Lai apmierinātu ārkārtīgo pieprasījumu pēc cementa, 1936.—1938. g. uzcelta Latvijā otra cementa fabrika Brocēnos, kas izmaksājusi 3,5 milj. latu. Cementa eksports pārsniedzis importu 1936. gadā par 2900 t, bet 1937. gadā cementa vairāk ievests nekā izvests — 7300 t, 1938. g. — 24.000 t. Logu stikla produkcija cēlusies no 610.000 kvadrātmetru 1930. gadā līdz 835.000 — 1937. gadā.

Paplašinoties ražošanai būvmateriālu rūpniecībā, darbinieku skaits šeit stipri pavairojies. Ķieģeļu cepļos 1930. gadā bija nodarbinātas 1400 personas, bet 1937. gadā — 2400, 1938. gadā — 2900. Arī cementa fabrikās darbinieku skaits pavairojies no 275 — 1930. g. līdz 436 — 1937. g. un 485 — 1938. g. Ķieģelnīcās un cementa fabrikās darbinieku skaits 1938. gadā bijis par 1700 — par 100% — lielāks nekā 1930. gadā, kad

pirmskrizes saimnieciskais uzplaukums bija sasniedzis savu augstāko pakāpi.

Kārļa Ulmaņa nacionalā valdība ar savu saimniecisko un finansu politiku stipri veicinājusi celtniecību Latvijā, un līdz ar to pacēlusi darba un ražošanas iespējas, pacēlusi nodarbinātību un saimniecisko rosību, vairojot tautas ienākumu (jo daudzi tūkstoši cilvēku tikuši pie darba) un tautas mantu un cēlot saimniecisko konjunkturu.

Valsts un pašvaldību celtniecība un rūpniecības paplašināšanās pēdējos gados gājusi tik strauji uz priekšu, ka tas stipri veicinājis strādnieku pārceļšanos no laukiem uz pilsētām un līdz ar to paasinājis strādnieku trūkumu uz laukiem. Arī citu valsts mērķu sasniegšana nav saskaņā ar tik plašu celtniecību. Tādēļ Prezidents 1938. gada 6. martā, savā runā agronomu XI zinātniskā kongresā, saka:¹⁰⁾

«... Svarīgākie iemesli, kas saista laukiem nepieciešamās darba rokas pilsētās, ir ārkārtīgi straujā jaunbūvju skaita palielināšanās un rūpniecības paplašināšanās. Te atkal būs jāsaka savs vārds mūsu saimnieciskai politikai. Mums būs savas celtniecības un būvniecības plans jāsadala uz drusku ilgāku laiku, nekā bija domāts, jo tā būvēties, kā pagājušā gadā, mūsu zeme nespēj. Iznāk tā, ka mūsu valsts budžetā uz nākošo gadu paredzami būvēšanai 54 milj. ls. Kādi 20 milj. ir pašvaldībām, un pieskaitot vēl kapitalu ieguldījumus, ceļu būves un visu citu, sanāk kādi 116 miljoni latu. Šādu ciparu mēs varbūt gan varētu izpildīt, bet mēs to nedrīkstam. Te ir jāierobežojas...»

XXI.

Pašu zemei — pašu arājs!

Laukstrādnieku trūkums Latvijā.

Prezidenta un viņa nacionalās valdības veiktais lielais saimnieciskās rosības un ražošanas celšanas darbs devis tautai jaunas plašas darba iespējas. Daudz jaunu strādnieku prasījusi straujā Latvijas industrializacija, plašie celtniecības darbi, ražošanas paplašināšana lauksaimniecībā — zemkopībā un lopkopībā, sējumu paplašināšana, lopu skaita pavairošana. Darba Latvijā sagādāts tik daudz, ka nav bijis iespējams iztikt vienīgi ar iekšzemes strādniekiem, bet vajadzējis stipri paplašināt strādnieku ievēšanu no ārzemēm. Izbeigts gan agrākais krīzes gadu plašais bezdarbs, bet, no otras puses, radies ievērojams pretējs tautsaimniecisks ļaunums — strādnieku trūkums lauksaimniecībā un visas lauksaimniecības atkarība šai ziņā no ārzemēm un no neparedzamām pēkšņām pārgrozībām ārzemēs un ārzemju strādnieku izceļošanā uz Latviju. Politisku vai saimniecisku sarežģījumu gadījumā, ja attiecīgām kaimiņvalstīm izceļas ārpolitiski konflikti, vai ja pieaug vajadzība pēc strādniekiem pašās šinīs ārvalstīs, — visos šādos gadījumos iespējama ārzemju strādnieku ieceļošanas pārtraukšana un līdz ar to liels darba spēka iztrūkums Latvijas lauksaimniecībā. Bet tas saistīts ar ražošanas sašaurināšanu lauksaimniecībā, jo darbiniekiem trūkstot, nav vairs iespējams apstrādāt tik daudz zemes un apkopt tik daudz lopu, kā līdz šim. Tālāk, lauksaimniecības produkcijas samazināšanās un lauksaimnieku ieņēmumu un pirkšanas spējas krišanās samazinātu darbu un izpeļņas iespējas arī rūpniecībā, tirdzniecībā, transportā un citās pilsētu saimnieciskās dzīves nozarēs, jo lauksaimniecība ir visu šo pārējo nozaru darbības pamats. — Ārzemju laukstrādnieku nodarbināšana saistīta arī ar lielas ārzemju valutas sumas iekļaušanu aizplūšanu uz ārzemēm. — Ārzemju laukstrādnieku ieceļošana Latvijā paplašinājusies šādos apmēros: 1933. gada

maijā Latvijā reģistrēti¹⁾ 10.302 ārzemju laukstrādnieki (nēsājot bezpavalstniekus — nansenistus), bet 1938. gada maijā 32.842, 1939. gada maijā — 31.557, t. i. trīsreiz vairāk nekā 1933. g. Tāpat 1933. g. augustā reģistrēti tikai 14.462 ārzemju laukstrādnieki, bet 1936. gada augustā — 46.285, 1937. gada augustā — 46.502, 1938. gada augustā — 43.586, tā tad trīsreiz vairāk nekā 1933. gadā. Arī 1929. gadā Latvijā ieceļojuši tikai 18.106, 1930. gadā — 23.174 ārzemju strādnieki.

Tādēļ Prezidents piegriezis arī šim svarīgajam jautājumam lielu vērību. Jau savā runā Latvijas agronomu 11. ziņātniskā kongresā, 1938. gada 6. martā, Prezidents uzsver lielo laukstrādnieku trūkumu Latvijā:²⁾

«Atgriezoties atpakaļ pie laukstrādnieku jautājuma, es gribu pateikt, ka šis jautājums pamazām ievirzās visu jautājumu centrā. Ja mēs netiksim ar to galā, tad mums lielā mērā savu nozīmi zaudēs arī daudzi, daudzi pārējie jautājumi. Laukstrādnieku mums ir kādi 150.000, no tiem nepilna trešdaļa tā saucamie gani, kas īstenībā arī ir laukstrādnieki, kā visi citi. No kā tad sastādās pārējās divas trešdaļas, apaļos skaitļos 100.000 laukstrādnieku un laukstrādnieču? No kurienes viņi nāk? . . . nav arī nevienas valsts pasaulē, kam tik ļoti trūkst laukstrādnieku, kā mums. Un šie laukstrādnieki nemaz nav mūsējie. Ap mēram puse pieaugušo strādnieku ir ārzemnieki, un otra puse — vai tad tie ir māju cilvēki? Tie taču arī ir lielākā daļa sezonas cilvēki . . .»

Daži Prezidenta ierosinājumi zemkopju trūkuma novēršanai.

Šinī pašā runā Prezidents norāda uz dažiem līdzekļiem, kā mazināt laukstrādnieku trūkumu, kā padarīt lauku dzīvi un lauku darbu strādniekiem pievilcīgāku. Prezidents aizrāda, ka svarīgs te laukstrādnieku dzīvokļu jautājums, šādu dzīvokļu līdz šim celts par daudz maz, gandrīz nemaz. Vajadzīgi arī praktiskāki, realāki laukstrādnieku dzīvokļu būvprojekti. «Viena vaina te meklējama tai apstākļi, ka līdz pat šim rudenim mums nebija labu, piemērotu planu laukstrādnieku ēkām. Nevar taču celt ēkas laukstrādnieku ģimenēm, ja

tās pēc plana izmaksā divām ģimenēm 7500 latu, ja vēl nāk klāt divas istabiņas jumtā, tad — 9000 ls . . . Šādiem planiem turpmāk vairs pie mums vietas nebūs. Mums tagad ir gatavi plāni, pēc kuriem vienas ģimenes laukstrādnieka dzīvoklis atsevišķā ēkā maksā 1500 ls, un kad pieliek 500 ls klāt, tad iznāk divām ģimenēm.»

Prezidents ierosina, ka pilsētniekiem lauku darbu varētu padarīt pievilcīgāku, paceļot dažā ziņā cieņu pret šo darbu un pret šī darba darītājiem:

«Ir liels skaits bērnu vecāku pilsētās, kuri atļauj un pat liek saviem bērniem iet uz laukiem par pelnītājiem. Tagad mums šie lauku darba darītāji visā zemē apzīmēti ar vārdu «gani». Tas ir liels un skaists vārds, bet tā kā mūsu pašu vidū ar katru gadu mazāk paliek to cilvēku, kuri var lielādamies sacīt: tad, kad es ganos gāju, — tad arī šī vārda nozīme sāk tā kā nobālēt. Kā būtu, ja mēs še spertu vienu mazu solīti sabiedriskās dzīves jautājumos un laukus drusku tuvīnātu pilsētām. Pilsētā amatnieks vai tirgotājs, kad viņš pieņem 12 gadus vecu puiku vai meiteni savā veikalā, — kā tad viņš viņu sauc? Ja tas ir tirdzniecības uzņēmums, tad šai vārdā būs kaut kas no tirdzniecības, ja amatnieks, tad būs kaut kas klāt no šī apzīmējuma. Varbūt mēs apdomāsim un tos jaunos cilvēkus, kas brauc no pilsētas uz laukiem, lai tur nonāktu mācībā, arī sauktu par mācekļiem lauksaimniecībā. Bet kad viņš pirmo gadu par lauksaimniecības mācekli ir nostrādājis un savu algu saņēmis, kā tad būtu, ja Lauksaimniecības kamera ar sava priekšsēdētāja parakstu un visiem vajadzīgiem zīmogiem izdotu viņam apliecību, ka viņš ir kā lauksaimniecības māceklis nostrādājis vienu vasaru. Un pēc 2 gadiem viņam jau būtu jaunpuiša vai jaunmeitas apliecība, bet pēc 4 gadiem pietiktu, lai agrākais māceklis būtu jau puisis vai meita ar savu apliecību. Ja mēs to tā izdarīsim, tad mēs pacelsim uz augstāka līmeņa visu šo darba nozari, un Rīgā radīsies daudz vairāk tādas mātes, kas laidīs savu zēnu vai meiteni par mācekli lauksaimniecībā. Tas pats zīmējas ne tikai uz pilsētas bērniem, bet arī uz bērniem no svešām saimniecībām. Un tad nu saimnieks un saimniece uzņemsies arī savu mācekļu audzināšanu.»

Prezidents šai runā uzsver arī to apstākli, ka uz laukiem trūkst ne tikai algotu strādnieku, bet trūkst arī lauksaimnieku un viņu ģimenes locekļu un ka te kas jādara, lai to novērstu:

«Kā tad ir ar lauku iedzīvotāju skaita pacelšanu no pašu lauksaimnieku puses, vai tur daudz jauno cilvēku nāk klāt pie lauku darbiem? . . . atbilde te būs diezgan neapmierinoša. Kur tad viņi palikuši? Atbilde mēdz būt: aizgājuši uz pilsētu skolās. Bet kur viņi ir pa vasaru, kāpēc nav mājās? Varbūt viens, otrs no vidusskolas vēl ir, bet ļoti bieži arī viņam neļauj pat strādāt, vai arī viņam skolas biedri iestāstījuši, ka nevajaga un nedrīkst strādāt. Un no augstākām skolām pat neviena nav, jo viņi nav tikai augstāko skolu audzēkņi, — viņi taču parasti ir ierēdņi. . . . Tagad bieži bagātu un pārtikušu vīru bērni studē un tomēr reizē strādā par ierēdņiem kancelejās. Kas gan var iznākt no šiem jaunajiem cilvēkiem, kuriem visu dienu jā-sēd kancelejā un pa naktīm jālaužas grāmatās? Arī par šo punktu vajadzīgs padomāt, jo nevar pastāvēt kārtība, ka jauns cilvēks ieiet augstskolā, un turpmāk vecākiem par viņu vairāk nav daļas. Par to ir jāpadomā tieši šo jauno cilvēku, mūsu nākotnes darbinieku dēļ . . . Ja šo lietu mēs varēsīm nokārtot, tad ar laiku pāris tūkstošs saimniecībās pa vasaru būs vieglāk.»

Lielais Latvijas saimniecības racionalizācijas plans.

Plaši un vispusīgi svarīgo laukstrādnieku trūkuma jautājumu Prezidents aplūko savā lielajā un dziļi nopietnajā runā kameru kopsapulcē 1938. g. 2. novembrī. Šeit valsts Prezidents uzstāda enerģisku, visas saimnieciskās dzīves nozares aptverošu programmu laukstrādnieku trūkuma radikālai novēršanai. Šinī runā skaidri pateikts, kā jārikojas, kas jādara lauksaimniecībā, kas jādara rūpniecībā un būvniecībā. Šī runa ir lielais Latvijas saimniecības racionalizācijas plans.

Kāpēc jāuzsāk un visiem spēkiem jāveic Latvijas saimniecības racionalizācijas darbs, to Prezidents uzsver, starp citu, šādiem vārdiem:³⁾

«Pašu zemei — pašu arājs» ir sauciens, kas jūs visus šodien uz Rīgu ir aicinājis . . . Tas pacēlies tādēļ, ka visai

mūsu dzīvei strauji attīstoties un uz priekšu ejot, . . . visas darba nozares pieprasa arvien vairāk darba roku, to starpā arī lauksaimniecība. Ja pilsētās darba roku netrūkst, tad... pastāvīgi pieaug darba roku trūkums lauksaimniecībā, un mēs jau vairākus gadus, ilgus gadus ievadam laukstrādniekus no ārzemēm . . . Visam tam nāk līdzī parādība, ka ar katru gadu rodas lielākas grūtības strādnieku salīgšanā, un tagadējos satrauktos laikos nav drošības, cik ilgi ārzemnieki paliks pie mums . . . Esam atkārtoti teikuši pašiem lauksaimniekiem, lai viņi aizkavē to un nepieļauj, ka viņu darbs balstas uz ārzemju laukstrādniekiem. Bet nupat stāvoklis ir tāds, ka pienācis laiks skaļi saukt: pašu zemei — pašu arājs! . . . turpmāk var pienākt tādi brīži, kad nedabūsim vairs no ārzemēm neviena vienīga laukstrādnieka. Un tādēļ, lai novērstu neaprēķinamus zaudējumus, jāsagatavojas uz pārmaiņām jau laikus . . . Nav trūcis rīcības un darba šai virzienā arī agrāk, bet dzīve rāda, ka tas nav bijis pietiekoši. Tāpēc beizot ir jāuztver šis jautājums plašāk un dziļāk. Būs vajadzīgi stingrāki, varbūt pat bargi līdzekļi, kuru pamatā tomēr būtu vispusīgi pārdomāts un izstrādāts plans . . . Lauksaimniecības ražošanas nozarēs trūkst darba roku; trūkst strādnieku. Tieši tai nozarei — lauksaimniecībai, kurai jānodrošina iedzīvotājiem pārtika, kura dod vairāk kā pusi no eksporta valutas, par kuru ievadam jēlvielas rūpniecībai, kura nodrošina iekšzemes tirgu rūpniecības ražojumiem, nodrošina darbu amatniekiem, kura ir izejas punkts rosībai visā mūsu saimnieciskā dzīvē — trūkst darba roku. Ko tas viss savās sekās nozīmē, ir mums visiem skaidrs . . . Mums jāstagādā . . . darba rokas lauksaimniecībai, un tas arī ir skaidrs un nenovēršams, šiem laukstrādniekiem jābūt pašu valsts iedzīvotājiem . . . Bet man arī jāsaka, ka tas prasīs tādu piespiešanos, tādu pārveidošanu un pārveidošanos, kas zīmējas uz cilvēkiem, tādu pārkārtošanos visās dzīves nozarēs, kādu mēs vēl nekad neesam piedzīvojuši.»

Kas grozams lauksaimniecībā darba spēka trūkuma novēršanai.

Tālāk Prezidents norāda uz paņēmieniem un līdzekļiem, kā sasniegt uzstādīto mērķi. Lauksaimniecībā tie ir:

Lauksaimniecības mechanizācija, racionalizācija, darba roku aiztaupīšana ar mašīnu palīdzību. Jāierīko ceļojošas lauksaimniecības mašīnu izlabošanas darbnīcas. Laukstrādnieku ģimenes piemaksa attiecināma uz saimnieka vai saimnieces radniekiem, dēlu, meitu, brāļu, māsu bērniem, ja šie radnieki aizpilda sveša strādnieka vietu. Nopietni jāpārbauda jautājums par algas maksāšanu saimnieka dēliem un meitām, ja tie patiesi izpilda sveša strādnieka vietu. Ģimenes piemaksas piešķiramas arī labiem lauku amatniekiem. Nomnieku vietā jāstājas pašiem saimniekiem, jo nomnieku nenormāli daudz. Pilsētu jaunatnes piesaistīšana lauku darbiem; dikā stāvošu novietošana īpašos darba bataljonos. Un vēl daži citi.

Par lauksaimniecības straujāku mechanizāciju Prezidents saka:

«Mašīnas jāieved un jāizgatavo tādā skaitā, lai nepietrūkst, kaut arī fabrikām būtu jāstrādā dienu un nakti. Citu zemju valdības ir pavēlējušas liелgabalu fabrikām to darīt. Mums te tādu fabriku nav. Bet lauksaimniecības mašīnas mums mūsu apstākļos, mūsu dzīvē ir tikpat svarīgas kā liелgabali.»

Prezidents uzsver, ka lauksaimnieki, samērā ar saviem ienākumiem un mantu, pērk mašīnas daudz vairāk un daudz dārgākas nekā rūpnieki:

«Ir viena otra (lauku) māja, kas ir 20.000 latu vērtēta, bet lauksaimnieks nopērk mašīnu, kas viena pati maksā 4 vai 5000 latu. Sakiet, cik ir tādu fabrikantu, akciju sabiedrību, kurām akciju kapitāls 1 milj. latu un kas nopērk vienu mašīnu par 250.000 latu? Tas lauksaimnieks tāds brīnumvīrs beigu beigās iznāk.» Te vēl jāņem vērā, ka, pretēji rūpniecībai, lauksaimniecībā mašīnas nodarbina gadā tikai gluži īsu laiku, pat tikai dažas dienas.

Par nenormāli lielo nomnieku skaitu Prezidents saka:

«Cikiem no jums ir zināms, ka pie mums Latvijā 30.000 saimniecību jeb 11% ir nomnieku rokās? Vai tad tas ir nor-

mali? . . . Man jāsaka, ka te ir vajadzīga pārmaiņa, jo katrā tādā nomas saimniecībā trūkst vismaz viens vai divi darba darītāji. . . . Nomnieks nevar savu enerģiju tik labi pielietot svešā saimniecībā. . . . Tā ir liela (darba roku) rezerve.»

Kas darams darba spēka ietaupīšanai pilsētās.

Kas darams pārējās ražošanas nozarēs, pilsētās, zemkopju skaita pacelšanai, par to Prezidents paskaidro:

Arī pilsētās vajadzīga racionalizācija. Ceļu taisīšanā cilvēku vietā jāliek mašīnas. «Rūpniecībā racionalizācijas mērķis ir vairāk ražot, lētāk ražot, uzlabot ražojumus, atvieglot darbu, saīsināt darba stundas, uzlabot sanitāros un higiēniskos apstākļus darba vietās un arī samazināt dzīvās enerģijas, t. i. darba roku pieprasījumu. . . . Galvenais mūsu rūpniecībā ir ar augstām ievēdmuitām nodrošināts iekšzemes tirgus. Liekas, ka tas ir pietiekošs pamudinājums racionalizācijai, no kuras gan tomēr līdz šim maz redzam un jūtam.» Jāracionalizē kokzāģētavas, kas atbrīvotu dažus tūkstošus strādnieku, kas ir derīgi lauksaimniecībā. Pavisam maz mašīnu līdz šim ir ķieģeļu cepļos, bet tai vietā simtiem no laukiem paņemtu strādnieku. Jāpazemina ievēdmuitas ārzemju rūpniecības ražojumiem (kas spiestu pazemināt cenas iekšzemes rūpniecības precēm, ļautu paplašināt to importu un aizkavētu pārmērīgu rūpniecības paplašināšanos un darba roku atrašanu no laukiem). Jāracionalizē būvniecība; prasība te — «nelietot cilvēku darba spēku, ja viņa vietā var likt mašīnas, mehānisku spēku». Jādibina racionalizācijas pētīšanas institūts. Prezidents runas beigās vēl piezīmē: «Taisni šie mazāk arodskolotie cilvēki būvēs, ielu bruģēšanā, ceļu taisīšanā, zāģētavās, finieru fabrikās, ķieģeļu un kaļķu cepļos, cementa fabrikās un tamlīdzīgos uzņēmumos ir atrauti tieši no arkla, nupat kā ienākuši svešā pilsētā. Taisni šo rūpniecības uzņēmumu vadītāji kā pirmie ir jāsauc un jāaicina uz savu uzņēmumu racionalizāciju.»

Jaunie likumi racionalizācijas plāna izpildīšanai.

Drīz pēc šīs lielās Prezidenta runas par līdzekļiem zemkopju trūkuma novēršanai valdība 1938. gada decembrī pieņēma trīs jaunus svarīgus likumus runā minēto mērķu sasniegšanai. Tie ir: likums par tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu kopām; likums par saimnieciskās racionalizācijas institutu; likums par Vispārējo lauksaimniecības banku. Pirmais likums dod iespēju pašdarbības ceļā pašiem rūpniekiem un tirgotājiem, apvienojoties un nodibinot uzņēmumu kopu savā nozarē, līdzsvarot uzņēmumu dibināšanu un regulēt to skaitu. Kopas, kuru dibināšanai un līgumu apstiprināšanai vajadzīga finansu ministra piekrišana, novērsīs kapitalu ieplūšanu nevajadzīgās un pārpildītās nozarēs; kopas samazinās nelietderīgu materialu un darba spēka izlietošanu; kļūs iespējama labāka tirgus izmantošana. Uzņēmumu darbība kļūs racionalāka, tie varēs strādāt ar pilnu jauību. Paredzama darba roku ietaupīšana un arī iespēja pazemināt rūpniecības ražojumu cenas. — Saimnieciskās racionalizācijas instituta uzdevums ir uzlabot rūpniecībā, būvniecībā un citur darba iekārtu un metodes, pacelt darba ražīgumu, ievest visādu ražojumu standartus un pacelt ražojumu kvalitāti, pazemināt ražojumu pašizmaksu, lietderīgi sadalīt darba rokas, novērst izšķērdību materiālos un enerģijā. — Uz šo likumu pamata līdz šim jau nodibinātas kopas vairākās rūpniecības nozarēs un arī jaunais instituts izdarījis dažādu rūpniecības ražojumu standartizāciju, kas dod ievērojamus ietaupījumus rūpniekiem, tirgotājiem un patērētājiem; instituts veicis arī citus darbus.

Jaunās Vispārējās lauksaimniecības bankas uzdevumi.

Vispārējās lauksaimniecības bankas uzdevums ir galvenā kārtā kalpot zemturiem, pārējiem lauksaimniecībā nodarbinātiem un citiem lauku iedzīvotājiem viņu darba un dzīves nostiprināšanā un nodrošināšanā, lauksaimniecības un citu lauku nekustamu īpašumu iegūšanā un apsaimniekošanā, kā arī patstāvīgas dzīves un uzņēmumu uzsākšanā un vadīšanā. Bankai ir tiesība iegūt tālākpārdošanai lauku nekustamus īpašumus, pārņemt tos pagaidu apsaimniekošanā, uzlabot mazvērtīgās zemes, kā arī pārdot tālāk iegūtos īpašumus, veselus vai arī sadalītus.

Bankai ir tiesība izsniegt īstermiņa, vidēja ilguma un ilgtermiņa aizdevumus nekustamu īpašumu iegūšanai (kā arī citām vajadzībām — lauksaimniecības un amatniecības inventara iegādei, laukstrādnieku mājokļu iegūšanai u. c.). Jaunā kredītiestāde dos iespēju centīgiem un krietniem zemkopjiem — rentniekiem, graudniekiem, laukstrādniekiem—vieglāk tikt pie savas patstāvīgas saimniecības un zemes īpašuma, nekā tas līdz šim bijis iespējams. Šādai bankas darbībai būs ļoti liela nozīme priekš lauksaimniecības un zemnieku nostiprināšanas un pacelšanas, kā arī priekš sabiedriskās taisnības stiprināšanas un sabiedrisko pretešķību izlīdzināšanas. Bankas darbība 1939. gadā jau uzsākta un arvien paplašinas. Bankas pamatkapitāls ir 15 milj. latu (akciju kapitāls — 12 milj. ls, valsts iemaksa — 3 milj. ls), rīcības kapitāls — 2 milj. ls. Vēl bankai ir tiesība izlaist obligācijas apgrozības līdzekļu pavairošanai, kā arī pieņemt noguldījumus.

Par jaunās kredītiestādes darbu nepieciešamību Prezidents jau pirms tās dibināšanas izteicies šādi (savā runā Baltijas lauksaimnieku biedrības 40 gadu pastāvēšanas svinībās, Valmierā, 1938. g. 1. decembrī):

«Nepieciešamo darba roku mūsu zemē trūkst divās vietās: trūkst tajā daļā, ko mēs aizpildam laukstrādniekus algodami un trūkst arī tajā daļā, kur vajadzētu nākt pašiem zemes īpašniekiem. Un te nu Valmieras apriņķis ar saviem 22% ārpus saimniecībām dzīvojošo zemes īpašnieku ir pirmā vietā visā Latvijā. 22% saimnieku visā apriņķī nedzīvo savās saimniecībās! Un tur taču iztrūkst darba rokas un enerģija, un ja nekas cits netrūktu, tad zeme vaimanā, ka trūkst saimnieka acu. Es nerunāju pret zemes iznomāšanu. Nomnieki mums ir vajadzīgi, jo nomnieki ir viens posms ceļā uz īpašumu. Nevar jau visi būt zemes īpašnieki. Mums taču ir daudz tādu saimnieku, kas ar savām rokām papriekšu strādāja, kamēr pie mājas tika. Mēs gribam uz priekšu šo jautājumu vēl tikai labāk nostādīt un atvieglot. Mums ir viens projekts, ka blakus tam darbam, ko dara Zemes banka, priekš lauksaimniekiem jāatrod viena jauna, paplašinātāka vispārējās kredītiestādes palīdzību, kas taisni veicinātu iespēju tikt pie zemes, kārtojot daudzas un dažādas zemes pirkšanas un pārdošanas

lietas. Mums ir jāizbeidz visa spekulācija ar zemi. Ja mūsu mājas maina savu saimnieku, tad lai par jauno saimnieku nenāk vis tas, kam ir tikai vajadzīgie līdzekļi, bet lai nāk labākais saimnieks. Labākais saimnieks ir tas, kas pats ir savas zemes mīļotājs, un tas, kas ir visdziļāk iesakņojies zemē, saaudzis ar mūsu dzimto zemi, un tas, kam šī mūsu zeme ir tiešām mūsu dzimtā zeme. Tas lai nāk! Kā es minēju, ir nepieciešams izskaust spekulāciju un tirdzniecību ar zemi ar privatu iestāžu starpniecību. Tad nu mūsu vēlēšanās būtu, lai zemes ieguvējs pats arī apsaimnieko jauno māju un saimniecību, turpat uz vietas dzīvodams. Un ja to mums izdosies izvest, tad tas būs liels pakalpojums vispirms jau zemei pašai un arī tiem, kas grib zemi strādāt, un vēl daudzos citos virzienos. Arvien paliks visam priekšgalā saimnieka un viņa palīgu uzņēmība, neatlaidība un čaklība, viņa paša veiksmē un panākumi. Tas, ko es nupat minēju, paliks drošākais ierocis un ķīla visiem panākumiem, sevišķi pieaugot valsts gādībai un palīgam. Čaklība un uzņēmība no zemturu puses nedrīkst zust vai mazumā iet.»⁴⁾

Tā tad jaunās bankas svarīgs uzdevums ir veicināt labāko saimnieku izlasi lauksaimniecībā un novērst spekulāciju ar zemi. Tas arī ilgākā periodā bankai iespējams, jo ik gadus mainās īpašnieki pārdošanas un pirkšanas ceļā lielākam skaitam lauku saimniecību. 1937. gadā pirkti 5100 lauku īpašumi⁵⁾ par 18 milj. ls, 1938. gadā — 5462 par 19,6 milj. ls. Kopā 1934.—38. g., 5 gadu laikā pirkti lauku īpašumi par 75 milj. ls. Neliela daļa (pēdējos divos gados pēc vērtības — ap 15% no kopsumas) šo īpašumu ir lauksaimnieciski neizmantojami, t. i. izmantojami rūpniecības, amatniecības, tirdzniecības vajadzībām, arī dzīvokļiem (vasarnīcas). Ar ministru kabineta atļauju banka var iegūt tālākpārdošanai nekustamus īpašumus ne tikai laukos, bet arī pilsētās un ciemos.

Citi valdības soļi zemkopju trūkuma mazināšanai.

Kārļa Ulmaņa nacionālās valdības cīņa par zemkopju trūkuma novēršanu Latvijā notiek jau ilgāku laiku, ar dažādiem valsts saimnieciskās politikas un socialpolitikas līdzekļiem.

Laukstrādnieku dzīves apstākļi uzlaboti ar jaunajiem likumiem par laukstrādnieku dzīvokļu izbūves fondu, par ģimeņu piemaksām pastāvīgiem laukstrādniekiem un par pastāvīgo laukstrādnieku un viņu ģimeņu apdrošināšanu slimo kasēs, kas izdoti 1937. un 1938. gadā. Jaunie likumi padara (un vēl padarīs) laukstrādniekiem viņu dzīvi daudz pievilcīgāku. Stipri izlīdzinājies pēdējos gados arī laukstrādnieku un pilsētu strādnieku reālais atalgojums, jo laukstrādnieku algas pēdējā laikā stipri cēlušās. 1938. gadā gada strādnieku algas (pie saimnieka uztura) bijušas gandrīz par 30% augstākas nekā 1937. gadā (sk. Latvijas statistikas gada grāmatu 1937./38., 247. lpp.); piem., gada puisis izpelnijs 1938. gadā 475 ls, pret tikai 372 ls 1937. gadā; dažus iepriekšējos gadus laukstrādnieku algas bijušas vēl ievērojami zemākas nekā 1937. gadā (1933./34. gadā gada puīša alga bijusi tikai 305 ls). Uz laukiem strādniekam arī lielāka iespēja ietaupīt daļu no ienākuma un ar to tikt uz priekšu, nekā pilsētu strādnieku ģimenēs (sk. Lauksaimniecības kameras priekšsēdētāja R. Dzērves rakstu par laukstrādnieka un pilsētu strādnieka salīdzinošo stāvokli «Brīvā Zeme» 1939. g. 1. aprīļa Nr. 76). Par labu laukstrādniekiem un tāpat lauksaimniekiem nāk arī nacionalās valdības izdarītā lauksaimniecības ienesīguma vispārēja pacelšana — ar cietām un izdevīgām cenām un plašu tirgu sagādāšanu lauksaimniecības ražojumiem, ar lauksaimnieku pirktu rūpniecības ražojumu cenu regulēšanu, ar lauksaimniecības zināšanu strauju izplatīšanu, ar dažāda veida agronomisko palīdzību un pabalstiem lauksaimniecībai, ar mašīnu un mākslīgo mēsļu iegādāšanās atvieglošanu. Tas viss dod lauksaimniekiem iespēju palielināt savus naudas ieņēmumus un līdz ar to vieglāki kārtot dažādus maksājumus, to starpā arī ievērojami augstās laukstrādnieku algas. Mazpulku organizācijas (kuras dibināšanas ierosinātājs jau pirms ilgiem gadiem bija Prezidents Kārlis Ulmanis) nemītīga paplašināšanās un tās veicināšana ir svarīga jaunās zemkopju paaudzes sagatavošanā un stiprināšanā. Mazpulku dalībnieku skaits pārsniedz jau 40.000. Sava nozīme te arī likumam par normalas studiju gaitas nodrošināšanu. Kā jau to Prezidents paskaidrojis savā runā 1938. gada 6. martā agronomu kongresā, ar studentu-ierēdņu jautājuma nokārtošanu (šī lieta 1938. gada beigās arī radikāli atrisināta, ar stipendijas izsniegšanu atbrīvojot dažus tūkstošus

studējošo no viņu darba valsts iestādēs) «ar laiku pāris tūkstots saimniecībās pa vasaru būs vieglāk.»

Jaunais likums par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu.

Ļoti svarīga nozīme zemkopju trūkuma novēršanā ir jaunajam likumam par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu, kas izdots 1939. gada maijā. Jaundibinātās iestādes — Latvijas darba centrāles — plašais uzdevums ir noskaidrot darba spēka rezerves, darba spēka kustību, darbu apmērus visādās nozarēs, un virzīt tautas darba enerģiju tā, lai nodrošinātu un līdzsvarotu ražošanu visās darba nozarēs; sagādāt darbu, novērst un izlīdzināt darba un darba spēka trūkumu; būt par starpnieku darba apgādāšanā un dot padomus aroda, amata un darba izvēlē; ne pie viena šī darba nedrīkst piemirst vispārības intereses. Darba centrālei jārīkojas saskaņā ar tautas un valsts vispārējo labumu. Jaunais likums saista iestāšanos darbā pilsētu rūpniecībā, tirdzniecībā, mājsaimniecībā ar darbinieku zināmu minimalu vecumu un minimalu nodzīvošanas laiku pilsētā. Likuma mērķis — aizkavēt laucinieku pārmērīgu ieplūšanu pilsētu darbos un arī dažādos nelauksaimnieciskos sezonas darbos ārpus pilsētām. Likums regulē arī jaunatnes darba gaitas, ievada jaunatni tautsaimnieciski pareizās darba nozarēs, kā arī (ar dažu papildu noteikumu izdošanu) novērsīs jauniešu un citu personu sabiedriski kaitīgo dzīvošanu bez darba, lai gan valstī liels darba spēka trūkums.

Latvijas darba centrāles padomes pirmajā sēdē 1939. gada 28. jūnijā Prezidents savā runā paskaidrojis jaunā darba likuma nozīmi un tā izdošanas dziļākos pamatus.⁹⁾

«Sākumu šim likumam varētu meklēt jau pirms daži em gadiem, jo jau tad arvien vairāk bija sajūtams, ka mums vajadzēs šinī virzienā kādus kārtojošus noteikumus: tūlīt pēc tam, kad bijām pārdzīvojuši gadus, kuros mums bija darba roku pārpalikums, sākās darba roku iztrūkums.

... Mēs jau esam paspējuši sevi aizaudzināt prom no zemes darba tiktāl, ka mums pat ir grūti iedomāties, ka kaut kurš darbinieks varētu iet uz laukiem strādāt. ... Bet

tomēr, ja padomājam, cik maz gadu vēl ir pagājuši, kopš mēs paši, kas šinī istabā sēžam, atnācām no laukiem uz pilsētu. Un tagad pat visvienkāršākā darba strādniekam pēc viena gada nostrādāšanas Rīgā liekas lauku darbs pilnīgi neiespējams.

Man nenāksies aizrādīt, ka pie šādas pārmaiņas mūsu domās un uzskatos paši esam vainīgi. Bet šī mūsu vaina top vēl lielāka tādēļ, ka arī ja un ākos mūsu vidū vēl ar lielāku straujumu audzinam projām no zemes, no zemes darba un īstās darba izpratnes, nekā paši no tās esam aizgājuši. Un kad mēs tagad lietosim veco izteicienu un saucienu — atpakaļ pie zemes, — tad tas nebūt nenozīmē, ka katram vajaga iegūt lauku māju un palikt par zemturi, bet mums katram vajaga atgriezties pie īstā darba.

Mums tagad ne tikai galvas ir mākoņos, bet mēs esam pacēlušies tur ar visu ķermeni, tā ka pašu zemi pat vairs saredzēt nevaram. Un tā tas iet, gadu no gada, un arvien tālāk mēs paceļamies. Mēs par to vien rūpējamies, katru, ar ko vien mēs nenāktu sakaros, dabūt tālāk no zemes projām. Un tas tagad sāk izpausties jau visā mūsu domāšanā, visā mūsu uztverē.

Kau tas pats būvniecības jautājums. Mēs esam šai ziņā tik grezni palikuši savās prasībās, ka nejūtam gandrīz vairs nekādu sakaru ar zemi. Mums ir pazudis katrs patiesais, īstais samērs, katra īstā mēraukla.

... Vislaunākais pie tam vēl ir tas, ka mēs audzinam nākošās paaudzes, jaunos cilvēkus, greznībā, bezatbildībā, un pieradinam viņus jau no skolas sola sākt dzīvot pāri saviem līdzekļiem.

... ja mūsu būvniecība tagad aizņem 50.000 darba roku un tam pretim stāv 50.000 ārzemju laukstrādnieku, tad visa saskaņa ir pazudusi, mūsu domāšana ir samezglojusies.

... Mūsu sabiedrisko ēku cēlēju starpā pastāv sacensība pēc lieluma, pēc greznības, pēc grandiozitātes. Ja vienā pagastā uzbūvē skolas namu, tad blakus, kaimiņu pagastā katrā ziņā jāuzbūvē lielāka, skaistāka celtne. Ja vienā skolas namā iekārtotas 4 zāles, tad otrā katrā ziņā vajadzīgas vismaz 5.

... No šīm parādībām mēs tagad gribam iet atpakaļ, lai panāktu līdzsvaru starp to, kas mums ir vajadzīgs, un to, ko mēs varam izdarīt paši saviem spēkiem.

Neviena valsts nevar pastāvēt — par augšanu un uz priekšu iešanu nemaz nerunājot — ja viņa ir piespiesta darba rokas no ārzemēm ievest. Darba rokas var ieplūst uz kādu nedēļu vai mēnesi steidzamākos sezonas darbus padarīt, bet ja mums ir tik liels procents ārzemju laukstrādnieku, tad mēs vairs neesam uz pareizā ceļa. Tādēļ mēs laužamies projām no tāda stāvokļa un līdzšinējās domāšanas gaitas. Lauksaimniecībai nav darba roku, — citur darba roku ir daudz. Naudas pietrūkst, bet mēs negribam viņu krāt, turpretim, cenšamies pēc iespējas to ātrāk izdot. Bet tagad esam nonākuši tai vietā, kad jāsaka: tālāk vairs nevar iet.

Likums par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu ir priekš tam, lai novestu uz dabīgā līmeņa visu mūsu dzīvi — mūsu strādāšanu, mūsu darbu. Laukstrādnieki pietrūkst tāpēc, ka viņi ir aizvilkti projām. Bet mēs vairs neļausim rūpniecībai strādāt pāri mūsu zemes iespējamībām, kā tas bija iepriekšējos gados. . . . Mums pietrūkst strādnieku lauksaimniecībā tāpēc, ka viņi bez vajadzības ir aizgājuši rūpniecībā un būvniecībā, un tos tagad gribam dabūt atpakaļ, jo šī likuma pamatā ir cilvēku roku spēka izdalīšana.

Agrākos gados mēs gribējām iet citus ceļus. Lai mazinātu darba roku trūkumu lauksaimniecībā, mēs propagandējām mašīnu pirkšanu, mašīnu lietošanu. Lai pievilktu un paturētu cilvēkus uz laukiem, gudroja par laukstrādnieku dzīvokļiem, par ērtībām. Mēs ievēdām ģimenes piemaksas laukstrādniekiem, nodrošinājām viņiem ārstēšanos slimības laikā. Mēs cenšamies lauku dzīvi un lauku darbu pacelt pēc iespējas augstāku. Galīgi starpību starp pilsētām un laukiem nekad neizlīdzinās, bet mēs daram visu, lai tā pēc iespējas paliktu mazāka. Mēs esam darijuši to pastiprinātā veidā, bet beigu beigās izrādās, ka tas vēl ir par maz: ir jābūt likuma noteikumiem, kuri paātrinās lietu atpakaļnovēšanu viņu normalā stāvoklī, lai patiesi uz laukiem rastos darba darītāji un nebūtu jābaidās, ka viņi pietrūks. Likums palīdzēs jautājumu nokārtot tā, ka paliks uz laukiem vairāk strādnieku un paliks arī vairāk saimnieku ģimeņu piederīgo un pašu saimnieku. Bez šaubām, lietas jau nu reiz pasaulē tādas ir, ka viņas nāk un iet

un vienas atstāj lielākas, otras mazākas rētas. Bet vēlāk viņas izlīdzināsies. Mums nav arī noskumt par to, kas ir bijis, bet mums vajaga atzīt to, kas nav pareizs un visiem spēkiem strādāt, lai lietas padarītu labākas.

. . . Darba spēka, darba roku, cilvēku darba, enerģijas izdalīšana, un šo darba roku un enerģijas nodrošināšana visām darba nozarēm, visai ražošanai, — vai jūs varat iedomāties kaut ko lielāku, dziļāku un plašāku, vai varat iedomāties kaut ko lielāku un svarīgāku priekš visas mūsu dzīves?»

XXII.

Sabiedriskās taisnības stiprināšana 1934.—1939. g.

Kārļa Ulmaņa nacionalās valdības laikā daudz ieguvuši strādnieki un citi algotie darbinieki. Lauksaimniecībā un rūpniecībā darba iespējas ar valdības saimniecisko politiku tā paplašinātas, ka 1931.—1933. gada plašais bezdarbs Latvijā izzudis un uz laukiem un pilsētās jūtams strādnieku trūkums, tā ka daži desmiti tūkstošu strādnieku ik gadus jāieved no kaimiņvalstīm. Maksimālā darba roku pielietošana lauksaimniecībā, rūpniecībā, celtniecībā radījusi strādnieku algām labvēlīgus apstākļus, strādnieku izpeļņas cēlušās.

Uzlabošanās strādnieku pārtikas patēriņā.

Strādnieku dzīves līmeni ļoti pacēlusi lauksaimniecības ražošanas pavairošana pēdējos gados, salīdzinot ar pirmskrīzes gadiem, kas bijusi saistīta ar pārtikas vielu cenu pazemināšanos pilsētās. Pārtikas patēriņa ievērojamo pieaugšanu strādnieku ģimenēs rāda ģimenes budžetu statistika¹⁾ par 1926./27. g. un 1936./37. gadu. Pēc šiem datiem, fiziska darba strādnieku ģimenēs Rīgā pārtikas patēriņš gadā uz 1 patērētāja vienību (pieaugušu vīrieti) cēlies caurmērā: Pilnpiena patēriņš — no 176,6 kg 1926./27. gadā līdz 204 kg 1936./37. gadā, par 15%. Sevišķi cēlies sviesta patēriņš — no 10,4 kg līdz 16,2 kg, par 56%; krējuma (dažāda) patēriņš — no 2,6 kg līdz 8,2 kg, biezpiena patēriņš — no 4,5 kg līdz 6,4 kg, siera patēriņš — no 1,2 kg līdz 2,4 kg. Ne tikai piena produktu, bet arī gaļas patēriņš pieaudzis šai laikā no 62,9 kg līdz 70 kg, par 11%. Zivju patēriņš palielinājies no 17,1 kg līdz 18,7 kg. Cukura patēriņš — no 25,4 kg līdz 28,3 kg. Tas ir tiešais cukura patēriņš. Bez tam daudz cukura patērē dažādu ievāriju veidā, bet ievāriju patēriņš ļoti palieli-

nājies — no 1,2 kg līdz 10,8 kg uz patērētāja vienību gadā. Konfekšu patēriņš cēlies no 1,3 līdz 1,9 kg un šokolades patēriņš — no 0,2 līdz 0,6 kg gadā. Augļu un ogu patēriņš pavairojies no 25,6 kg līdz 50,6 kg, t. i. dubultojies (te gan jāņem vērā, ka augļu un ogu patēriņš stipri svārstīgs, jo svārstīgas augļu un ogu ražas). Arī sakņaugu un dārzāju patēriņš cēlies no 128,8 kg līdz 168,6 kg (to starpā kartupeļu patēriņš no 93 kg līdz 109,8 kg, tomātu patēriņš — no 2,9 kg līdz 7,6 kg, gurķu — no 3,1 kg līdz 10,4 kg). Pavairojies arī kviešu maizes patēriņš — no 48 kg līdz 54 kg, kviešu smalkcepumu patēriņš no 1,1 kg līdz 2,4 kg, kviešu miltu patēriņš — no 13,9 kg līdz 17,3 kg. Turpretim rudzu maizes patēriņš samazinājies no 93 kg līdz 65,2 kg.

Pārtikas patēriņš strādnieku ģimenēs pēdējos gados daudz lielāks un bagātīgāks nekā pirms 10 gadiem. Ļoti pieaudzis piena produktu, gaļas, baltmaizes, cukura, sakņaugu un dārzāju, arī augļu un ogu patēriņš. Strādnieku pārtika stipri uzlabojusies — kvantitatīvi un kvalitatīvi. Pieaudzis tai sni dārgāko pārtikas vielu — piena produktu, gaļas, baltmaizes u. c. — patēriņš.

Iemesli tam vairāki. Izpildot Prezidenta agrarpolitisko programmu, nodrošināta lauksaimniecības ražošana, garantējot lauksaimniekiem par viņu produktiem cietas cenas un nodrošinot un paplašinot tiem arī tirgu un pārdošanas iespēju. Arī daudziem citiem līdzekļiem Kārļa Ulmaņa nacionālā valdība veicinājusi un stiprinājusi lauksaimniecību. Tādēļ lauksaimniecībā ražoto produktu daudzums saimnieciskās krīzes gados un arī pēdējos gados nav vis krities vai stāvējis uz vietas, bet gan pavairojies un šai pārpilnībā produktu cenas pēdējos gados zemākas nekā pirms krīzes; produkti vairāk pieietami strādniekiem. Lauksaimniecības nostiprināšana nodrošinājusi un pavairojusi arī lauksaimnieku pirkšanas spējas un pieprasījumus pēc pilsētu rūpniecības precēm. Nacionālā valdība visādi paplašinājusi arī pilsētas strādnieku darba iespējas — ar rūpniecības un valsts celtniecības veicināšanu. Pilsētas strādniekiem radušās sevišķi plašas darba un izpeļņas iespējas.

Tādēļ tiem bijis iespējams nopirkt pārtikas produktus daudz vairāk nekā agrākos gados.

Bet pietiekoši augsts pārtikas patēriņš ļoti svarīgs priekš strādnieku un viņu ģimeņu veselības. No pārtikas patēriņa augstuma atkarīgas arī strādnieka darba spējas, darba ražīgums, izturība darbā.

Sakarība starp darba iespējām un pārtikas patēriņa augstumu.

Pārtikas patēriņš pilsētas strādnieku ģimenēs ļoti atkarīgs no tā, vai strādniekam ir darbs, vai arī tas ir bezdarbnieks. Piem., Holandē, Amsterdamā, 1934./35. g. aprēķināts²⁾ pārtikas patēriņš tādās strādnieku ģimenēs, kur ģimenes galva ir bez darba, un tādās, kur tas strādā. Nodarbināto ģimenēs nedēļas ienākums bijis caurmērā 35,77 guldeņi, bet bezdarbnieku ģimenēs — tikai 19,09 guld. (no tā 14,03 guldeņi — bezdarbnieku palbsts). Izdevumi pārtikai uz 1 patērētāju vienību nedēļā bijuši: pienam: nodarbināto ģimenēs — 38,2 centi, bezdarbnieku ģimenēs — tikai 24,5; sieram — attiecīgi 7,3 un 1,9; gaļai — 62,3 un 16,0; taukvielām — 58,8 un tikai 32,5; augļiem — 20,7 un 2,4. Šis piemērs un vēl daudzi citi rāda, cik ļoti pārtikas patēriņš strādnieku ģimenēs atkarīgs no strādnieka ienākuma, no darba iespējām.

Pretēji daudzām citām valstīm, kur pārtikas patēriņš pasaules šaimnieciskās krīzes un bezdarba gados un arī pēdējos gados bijis stipri zemāks nekā pirms krīzes (līdz 1930. g.), Latvijā pārtikas patēriņš ļoti pieaudzis un uzlabojies arī pārtikas sastāvs. Svarīgs iemesls te — Kārļa Ulmaņa darbs un cīņas par Latvijas lauksaimniecības ražošanas un ienesīguma pacelšanu, kā arī Prezidenta nacionalās valdības darbs rūpniecības un celtniecības veicināšanā un darba iespēju pavairošanā.

Strādnieku algas.

Nacionalā valdība lielu vērību piegriezusi socialpolitikai — strādnieku darba un dzīves apstākļu un veselības aizsardzībai un uzlabošanai. Strādnieku dzīves līmenis pēdējos gados ievērojami cēlies — līdz ar darba iespēju paplašināšanu, algu paaugstināšanu un pārtikas vielu patēriņa pieaugšanu strād-

nieku ģimenēs. Strādnieku skaits rūpniecībā pavairojies³⁾ no 52.000 — 1932. g. līdz 94.000 — 1937. g. (kopējais rūpniecībā nodarbināto skaits šai laikā — no 62.000 līdz 112.000; 1938. gadā tas bijis — 117.000).

Latvijas rūpniecības uzņēmumos (ar mazākais 5 strādniekiem vai mechanisko dzinējspēku) pavisam izmaksātas algas^{3a)} — strādniekiem, kantora, tehniskam un administrativam personālam: 1930. gadā — 89,1 milj. ls, 1932. g. — 61,1 milj. ls, 1937. g. — 124 milj. ls, 1938. g. — 144 milj. ls. Izmaksāto algu pieaugums, salīdzinot 1932. g. (saimnieciskās krīzes gadu) ar 1938. gadu, ārkārtīgs: izmaksāto algu kopsuma rūpniecībā 1938. g. bijusi divi arpusreiz lielāka, nekā pirms 6 gadiem — 1932. gadā. Arī ņemot vērā, ka 1937. un 1938. gada algu kopsuma aprēķināta brutto, t. i. ieskaitot arī maksājumus strādnieku un citu algoto darbinieku apdrošināšanas iestādēm (slimo kasēm u. c.), kas 1930. un 1932. gada datus nav ieskaitīti, — tomēr starpība algu kopsumās ārkārtīga. Ja grib salīdzināt tagadējās algu kopsumas ar kopsumu 1930. gadā un pirms saimnieciskās krīzes, tad jāievēro, ka 1930. gadā dzīves izmaksa (dažādu pārtikas vielu un citu preču cenas) bija augstāka nekā 1937. gadā; 1937. gadā izpelņītam latam ir tādēļ augstāka piršanas spēja. Viss tas dzīvei nepieciešamais, kas Rīgas strādnieku ģimenei 1930. gadā izmaksāja 100 ls, — 1937. gadā maksāja tikai 79 ls (1938. g. — 87 ls).

Cēlušās pēdējos gados arī rūpniecības strādnieku caurmēra izpeļņas stundā. Kaut arī dzīves dārdzība 1937. un 1938. gadā cēlusies, tomēr strādnieku realās algas caurmērā ievērojami augstākas nekā pirms krīzes. Piem., 1938. gadā Rīgas rūpniecībā indekss^{3b)} kvalificētu strādnieku izpeļņai stundā bijis caurmērā 87 (1930. = 100), kvalificēto strādnieču izpeļņai — 102, nekvalificēto vīriešu — 93, nekvalificēto sieviešu — 106. Bet dzīves dārdzības indekss 1938. gadā Rīgā strādniekiem bijis 87 (1930. = 100). Sevišķi viszemāki atalgoto strādnieku grupu (kuras līdz ar to visplašākās pēc strādnieku skaita) izpeļņa tagad visvairāk pārspēj pirmskrīzes izpeļņu. Tas sakams par sieviešu izpeļņām. Ar valdības iestāžu gādību pēdējos gados sevišķi paaugstināta strādnieču alga un tā samazināta starpība starp sieviešu un vīriešu algu rūpniecībā. Rīgas rūpniecībā kvalificēta strādniecība izpelņijusi stundā caurmērā 1930. g. (pirms krīzes) — 44 sant., nekvalificēta strād-

niece — 33 sant.; bet 1938. gadā šī izpeļņa bijusi attiecīgi 45 un 35 sant.; 1939. gada aprīlī — attiecīgi 47 un 36 sant.; tā tad tagad izpeļņa augstāka nekā pirms krīzes. Ja nekvalificēta strādniece tagad izpeļņa stundā par 9% vairāk nekā 1930. gadā (pirms krīzes), un ja dzīves dārdzība strādniekiem tagad (1939. gada aprīlī) par 12% zemāka nekā 1930. gadā, tad redzams, ka strādnieču realā izpeļņa tagad ievērojami lielāka.

Arī laukstrādnieku algas 1934. — 1938. gados stipri cēlušās, vairāk, nekā pieaugušas viņu pirktu rūpniecības ražojumu cenas, un pieprasījums pēc laukstrādniekiem pieaudzis. Paplašinoties vēl pilsētu rūpniecībai un strādniekiem aizplūstot no laukiem uz pilsētām, uz laukiem radies liels laukstrādnieku trūkums un vairākus desmitus tūkstošu laukstrādnieku ik gadus jāieved no kaimiņvalstīm. Lauksaimniecības un rūpniecības ražošanas paplašināšana ar valdības saimnieciskās politikas palīdzību vispārīgi stipri paplašinājusi darba iespējas strādniekiem un līdz ar to arī sagādājusi labvēlīgus apstākļus strādnieku algu pieaugšanai.

Nacionalā valdība rūpējusies, lai uzņēmēji strādniekus algas ziņā un arī citādi neizmantotu, un lai izpeļņas pieaugtu arī saskaņā ar pārgrozībām dzīves dārdzībā — dažādu preču un produktu cenās — 1937. un 1938. gadā.

Strādnieku darba apstākļu un veselības uzlabošana.

Nacionalā valdība visu laiku gādājusi, lai rūpniecības uzņēmumos, kur tas vēl vajadzīgs, uzlabotu strādnieku darba telpas, un 1938. gada sākumā izdots speciāls likums par strādnieku un darbinieku veselības aizsardzību uzņēmumos. Šim likumam pakļauti rūpniecības, būvniecības, amatniecības, tirdzniecības un satiksmes uzņēmumi, kas nodarbina algotu darba spēku. Katram uzņēmumam jāiekārto strādnieku un citu darbinieku darba un citas telpas saskaņā ar vispārējām higiēniskām un sanitārām prasībām. Darba telpās jābūt nepieciešamai platībai, nepieciešamam gaisa tilpumam uz katru strādnieku; darba telpām jābūt piemēroti apgaismotām, apkurinātām, ventilētām. Jābūt aizsardzības līdzekļiem pret putekļiem, gazēm u. t. t. Šis likums attiecas uz uzņēmumiem, kuros nodarbināti 160. — 170.000 cilvēku; tiem ir arī liels skaits piederīgo. Izdoti jau vairāki valdības rīkojumi par šī

likuma piemērošanas noteikumiem atsevišķās rūpniecības nozarēs. Strādnieku un citu algotu darbinieku veselības aizsardzība un uzlabošana ir svarīgs līdzeklis visas tautas labklājības celšanai, arī nākošo paaudžu veselības, darba spēka un dzīves prieka nodrošināšanai un pacelšanai.

Slimību un kaišu mazināšanai svarīga tautsaimnieciska nozīme. Slimnieku ārstēšanas izdevumi sastāda ļoti lielas sumas. Slimnīcu un sanatoriju uzturēšanas izdevumi⁴⁾ vien Latvijā sastāda tagad ap 20 milj. ls gadā. Bez tam aptieku ieņēmumi no pārdotām zālēm 1937. gadā bijuši 10 milj. ls. Slimnīcās un sanatorijās pavadīto slimnieku dienu skaits gadā ir ap 4 miljoni; tā tad no slimošanas 4 milj. darba dienu gājuši zudumā. Slimojuši vēl daudzi arī mājās, ne tikai slimnīcās. Jāņem vēl vērā, ka darba spēks slimniekiem zudis jau līdz gulēšanai slimnīcā un arī kādu laiku pēc tās. Zaudēto darba dienu vērtība ir daudzi miljoni latu gadā.

Arī 1938. gada pavasarī izdots jaunais likums par dzīves vakara nodrošināšanas fondu ir svarīgs solis ceļā uz sabiedriskās taisnības nostiprināšanu Latvijā. Šis fonds ar laiku dos plašus līdzekļus mazturīgu vecu cilvēku — strādnieku un arī citu — nodrošināšanai vecuma dienās. Valdība gādās, lai šis fonds pieaugtu arvien lielāks un tad trūcīgie iedzīvotāji varēs saņemt lielāku un cienīgāku palīdzību vecuma dienās nekā līdz šim. Tas novērsīs daudz sarūgtinājuma, trūkuma un ciešanu. Šis likums ir svarīgs līdzeklis atsevišķu sabiedrisku grupu materialā stāvokļa izlīdzināšanā.

Laukstrādnieku stāvokļa uzlabošana.

Radikāla pārmaiņa laukstrādnieku dzīvokļu celšanā.

Nacionalā valdība izdevusi vairākus svarīgus likumus laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanai. 1938. gada aprīlī pieņemts jauns likums par laukstrādnieku dzīvokļu izbūves fondu. Ikgadus dažus miljonus latu paredzēts izlietot ilgtermiņa izdevumiem un pabalstiem lauksaimniekiem — piemērotu laukstrādnieku dzīvokļu celšanai. Fonda līdzekļi sastādas no lauk-

saimniecības ražojumu pārdevēju iemaksām, no iemaksām par lopkautuvēs nokautiem vai gaļas izmeklēšanas stacijās apskatītiem lopiem, no valsts iemaksām u. c.

Līdzšinējie laukstrādnieku dzīvokļu apstākļi bijuši ļoti nepmierinoši, kas daudzus strādniekus atbaidījis no lauku dzīves. No visām 78.174 lauku saimniecībām, kas nodarbina algotus strādniekus, 1935. gadā tikai 629 (nepilns 1%) bija tādas, kur algotie strādnieki dzīvo atsevišķi izbūvētās laukstrādnieku mājiņās, un tikai 32.161 saimniecībā strādnieki dzīvoja atsevišķās telpās kopējās saimniecību dzīvojamās ēkās. Bet vairākums saimniecību — 42.511 (54%) — ir tādas, kur algotie strādnieki nedzīvo pat atsevišķās telpās kopējās saimniecību dzīvojamās ēkās.⁵⁾ Ar jaunā laukstrādnieku dzīvokļu izbūves fonda līdzekļiem būs iespējams ikgadus izbūvēt tūkstošiem laukstrādnieku dzīvokļu, gan pārbūvējot jau pastāvošās ēkas, gan ceļot īpašas ēkas laukstrādnieku dzīvokļiem. Jaunais fonds palīdzēs saistīt uz laukiem strādniekus, dodot tiem iespēju nodibināt un uzturēt arī ģimenes dzīvi, ko līdz šim stipri kavēja atsevišķu piemērotu dzīvokļu trūkums uz laukiem. Šai ziņā jaunais likums saskaras arī ar svarīgo tautas dzīvā spēka pieaugšanas jautājumu, nāk par labu tautas pieaugumam. Šis likums ir svarīgs solis nacionalās valdības piekoptajā sabiedriskās taisnības stiprināšanas politikā.

Likuma iedarbības laikā, līdz 1939. gada 15. jūnijam, no minētā fonda izsniegti aizdevumi laukstrādnieku dzīvokļu ierīkošanai 2009 saimniecībām, kopsumā—2.674.500 ls (pēc zemkopības ministrijas sniegtajiem datiem). Aizdevumi izsniegti 1651 laukstrādnieku dzīvokļa jaunbūvei un 1337 dzīvokļu pārbūvei, bez tam vēl 476 laukstrādnieku saimniecības telpu (kūtis) jaunbūvei un 62 šādu telpu pārbūvei. Aizdevumu saņēmējiem jāveic šie darbi divu gadu laikā pēc aizdevuma saņemšanas. Par aizdevumiem jāmaksā parasti tikai 1% gadā. Pēc laukstrādnieku dzīvokļu izbūves apmēram pusi no aizdevuma dzēš, bet atlikušās sumas atmaksas termiņš ir līdz 18 gadiem. Valsts iemaksas fondā ir 1 miljons latu gadā, līdz šim jau 2 miljoni. Kopā fondā ienāk gadā vairāk kā 2 miljoni latu.

Svarīgais laukstrādnieku dzīvokļu jautājums visā Latvijas valsts pastāvēšanas laikā bijis gluži novārtā un šādi dzīvokļi gandrīz nemaz nav celti. Tikai tagad, līdz ar jaunā likuma

izdošanu notikušas šai lietā radikālas pārmaiņas. Prezidents raksturo šīs pārmaiņas kādā savā runā 1938. gada septembrī šādiem vārdiem:

«Ģimeņu laukstrādnieku jautājums ir iekustējies un no teorijas mēs esam pienākuši pie praktiska darba. Šovasar, izdarot skaitīšanu, noskaidrojās, ka ir nodarbināti pavisam 4449 gada laukstrādnieki, kas saņem ģimenes piemaksu. . . . Pavisam saskaitītas 3800 dzīvojamās telpas, no kurām 75 proc. bijušas iekārtotas priekš 1921. gada, un pa visiem 20 gadiem pienākušas klāt tikai 20 proc. Slavenie «piecu latu sviesta» laiki ir pagājuši bez kaut kāda iespaida — pa visiem dārgā sviesta gadiem pienācis klāt tikai 1 proc. laukstrādnieku dzīvokļu. Šis bezrūpīgais dārgā sviesta laiks vairāk nekā nav atstājis, kā vairāk 100 miljonu latu parādu. Tikai tagad, pēdējos gados, jautājums ievirzas labvēlīgākā gultnē un šinī pavasarī uzcelti 2,5 proc. Acīm redzot, mēs no teorijas esam pārgājuši uz praktisku darbu, strādnieku dzīvokļu jautājums ir ņēmis citu gaitu un iet uz priekšu.»⁶⁾

Ģimenes piemaksas laukstrādniekiem.

1937. gadā nacionālā valdība izdevusi likumu par ģimenes piemaksām lauksaimniecībā nodarbinātiem gada strādniekiem, kas stāties spēkā no 1. maija. Laukstrādniekiem ģimenes piemaksa ir ievērojams materiāls atbalsts, kas ceļ viņu dzīves līmeni.

No 1939. gada 1. maija stājās spēkā svarīgi pārgrozījumi un papildinājumi minētajā likumā, kas piešķir ģimenes piemaksas arī nākošajiem saimniekiem — mantiniekiem un īpašas piemaksas arī pašiem lauksaimniekiem. Laukstrādnieku ģimenes piemaksas tiesība saņemt visiem gada laukstrādniekiem — Latvijas pavalstniekiem, kas salīguši par laukstrādniekiem vismaz uz vienu gadu, vai ilgāku laiku, dzīvo darba vietā un apgādā savus bērnus, kas nav vecāki par 11 gadiem. Ja gada strādnieks ir darba devēja radnieks, tad ģimenes piemaksu viņš var saņemt tikai tad, ja, tam iztrūkstot, viņa vietā būtu jāpieņem svešs algots pastāvīgs strādnieks: — Otrā grupa, kurai tiesības saņemt laukstrādnieku ģimenes piemaksas, ir precētie lauku māju nākošie saimnieki — mantinieki: vienīgais

dēls vai meita, vai arī viens no vairākiem dēliem vai meitām. Ģimenes piemaksu piešķiršana nākošajiem saimniekiem — mantiniekiem tomēr saistīta ar noteikumu, ka mantojamās saimniecībās jābūt nodarbinātam vismaz vienam gada strādniekam; tikai tādā gadījumā precētam mantiniekam, kam ir bērni līdz 11 gadu vecumam, var piešķirt ģimenes piemaksas, līdzīgi parastiem gada laukstrādniekiem. Gada laukstrādnieki un lauku mājū nākošie saimnieki — mantinieki ģimenes piemaksas tagad var saņemt par visiem bērniem, kas nav vecāki par 11 gadiem (līdz 1939. g. 1. maijam piemaksas varēja saņemt tikai par 5 šādiem bērniem). Par pirmajiem 2 bērniem ir tiesība saņemt 4 ls mēnesī par katru, bet par nākošajiem — 5 ls mēnesī par katru bērnu. Tā tad gada laukstrādnieks, kam 1 bērns līdz 11 gadu vecumam, var saņemt 4 ls, kam 2 bērni — 8 ls, kam 3 bērni — 13 ls, kam 4 bērni — 18 ls, kam 5 bērni — 23 ls, kam 6 bērni — 28 ls, u. t. t. Ģimenes piemaksas gada laukstrādnieki no 1939. gada 1. maija var saņemt arī par saviem vecākiem un sievas vecākiem, par katru 6 ls mēnesī, ja šie ģimenes locekļi ir vecāki par 65 gadiem, dzīvo pie paša laukstrādnieka un atrodas pēdējā pilnīgā vai daļējā apgādībā. Par saviem vai sievas vecākiem laukstrādnieks var saņemt ģimenes piemaksas tikai tad, ja laukstrādniekam ir kāds bērns, par kuru viņš arī saņem ģimenes piemaksas. — Arī pašiem lauksaimniekiem ir tiesība uz sevišķām piemaksām. Lauksaimnieks tās var saņemt tad, ja viņš savā saimniecībā nodarbina tādu gada laukstrādnieku, kas no pilsētas pārnācis uz laukiem un kuram ir vismaz 3 bērni, kas saņem ģimenes piemaksas. Šīs piemaksas lauksaimnieks var saņemt tikai 2 gadus, skaitot no tā laika, kad gada strādnieks pārnācis no pilsētas uz laukiem. Ja uz laukiem pārnākušais gada strādnieks saņem ģimenes piemaksu par 3 bērniem, tad šādā gadījumā lauksaimnieks var saņemt 5 ls mēnesī. Ja strādniekam ir 4, 5, 6 u. t. t. bērni, par kuriem viņš saņem ģimenes piemaksas, tad lauksaimniekam ir tiesība jau uz 10, 15, 20 u. t. t. latu lielu sevišķu piemaksu mēnesī.

1939. gada martā laukstrādnieku ģimenes piemaksas saņēma 5372 gada laukstrādnieku ģimenes, par 10.395 bērniem. Par martu izmaksāts kopā 43.604 ls (pēc Tautas labklājības ministrijas sniegtajām ziņām). Gandrīz divu gadu laikā, līdz 1939. gada 1. aprīlim izmaksāts pavisam pāri par 800.000 ls.

Gada laukstrādnieku un viņu bērnu skaits arvienu pavairojas un līdz ar to arī valsts izdevumi šim nolūkam. Sevišķi paplašināsies laukstrādnieku ģimenes piemaksas saņemšo ģimeņu un bērnu skaits pēc minētajiem grozījumiem likumā, kas izdarīti 1939. gadā.

Laukstrādnieku nodrošināšana slimību gadījumos.

Vēl viens ievērojams uzlabojums laukstrādnieku dzīvē ir pārgrozījumi likumā par slimo kasēm, kas stājās spēkā 1938. gada 1. jūnijā. Tie nosaka, ka ar šo dienu slimo kasēs slimību gadījumos nodrošināmi gada laukstrādnieki — ģimenes apgādnieki, kas saņem no valsts ģimenes piemaksas. Laukstrādnieki un tāpat viņu darba devēji — lauksaimnieki no visām iemaksām slimo kasei atbrīvoti un šos izdevumus sedz valsts. Apgādājamo ģimenes locekļu skaitā uzņem šādus dalībnieka-laukstrādnieka ģimenes locekļus: dalībnieka sievu, ja tai nav patstāvīgu ienākumu; bērnus līdz 14 gadiem, bet ja tie apmeklē skolu — līdz 16 gadiem; dalībnieces vīru, ja tas darba nespējīgs bez izredzēm uz izveseļošanas, ja tam nav nekādu ienākumu un ja dalībniece to faktiski apgādā; dalībnieka tēvu un māti, ja tie sasnieguši 65 gadu vecumu un dzīvo kopā ar dalībnieku.

Ar šiem likuma grozījumiem ieskaitīti slimo kasē 6182 gada laukstrādnieki (5046 saimniecībās) ar 16.008 apgādājamiem ģimenes locekļiem (pēc Lauku darbinieku slimo kases sniegtajām ziņām uz 1939. gada 1. jūniju). Slimo kases izdevumi šo personu ārstēšanai un pabalstiem slimības gadījumos no 1938. gada 1. jūnija līdz 1939. gada 1. jūlijam bijuši kopā ap 300.000 ls.

1939. gada maijā valdība pieņēmusi jaunus grozījumus un papildinājumus noteikumos par slimo kasēm, kas stipri paplašina slimo kasēs apdrošināto laukstrādnieku un lauksaimnieku ģimenes locekļu skaitu. Likuma grozījumi paredz, ka slimo kasē turpmāk nodrošināmi arī: laukstrādnieki, kuri par ilggadīgu, centīgu un uzticīgu dienestu pie lauksaimniekiem godalgoti vai apbalvoti (no attiecīgām iestādēm un amatpersonām); saimnieces un bērni līdz 7 g. vecumam tiem lauksaimniekiem, kuri nodarbina laukstrādnieku ģimenes ar bērniem; saimnieces un bērni līdz 7 g. tiem lauksaimnie-

kiem, kas uzbūvējuši jaunas ēkas, vai pārbūvējuši pastāvošās ēkas laukstrādnieku dzīvokļiem. Šie grozījumi stipri pavairo slimo kasēs apdrošināto laukstrādnieku un lauksaimnieku ģimenes locekļu skaitu.

Agrākie noteikumi par slimo kasēm (līdz 1938. gadam) izslēdza no apdrošināšanas slimo kasēs personas, kas nodarbinātas lauksaimniecībā ārpus pilsētu administratīvām robežām. Šīm personām tiesības uz ārstniecisko palīdzību bija nodrošinātas ar likumu par lauku iedzīvotāju nodrošināšanu slimību gadījumos, bet ilgstošas slimības gadījumos tās palika bez kādas materialas palīdzības, ko sevišķi izjuta laukstrādnieki-ģimenes apgādnieki. Gada laukstrādnieku-ģimenes apgādnieku apdrošināšana slimo kasēs devusi tiem dažas ievērojamas priekšrocības un ieguvumus, salīdzinot ar likumu par lauku iedzīvotāju nodrošināšanu slimību gadījumos. Galvenie ieguvumi ir šādi: piemaksas pie zālēm un ārsta vizītēm slimo kasēs nodrošinātiem laukstrādniekiem un viņu ģimenes locekļiem ir daudz zemākas nekā lauku iedzīvotājiem; slimo kasēs apdrošinātie saņem slimības gadījumos naudas pabalstus (par laiku līdz 26 un 32 nedēļām gadā), kādus lauku iedzīvotāji nesaņem; slimo kasēs apdrošinātās dzemdētājas saņem dzemdības naudas pabalstus; laukstrādnieki-slimo kases dalībnieki saņem ārstēšanos slimnīcās un sanatorijās par brīvu; slimo kases dalībnieka nāves gadījumā piederīgie saņem apbedīšanai vienreizēju naudas pabalstu, un šo pabalstu izsniedz dalībniekam arī viņa apgādājamā ģimenes locekļa nāves gadījumā.

Visi šie jaunie likumi, kurus izdevusi K. Ulmaņa nacionālā valdība, ievērojami uzlabojuši un vēl turpina uzlabot laukstrādnieku dzīves apstākļus — sagādā laukstrādniekiem un viņu ģimenēm piemērotus, cilvēcīgus dzīvokļus, palīdz viņiem uzturēt un izaudzināt ģimenes un bērnus, sniedz viņiem palīdzību slimību gadījumos. Viss tas izlīdzina algoto strādnieku stāvokli uz laukiem un pilsētās, ceļ laukstrādnieku dzīves līmeni sociālās apdrošināšanas un dzīvokļu ziņā un tuvina to šinīs punktos pilsētu strādnieku stāvoklim. Dažos svarīgos punktos laukstrādnieku stāvoklis pa daļai uzlabots pat pāri pilsētu strādnieku stāvoklim šai ziņā: pilsētas strādniekam nav ģimenes piemaksu un tas nav arī atbrīvots no iemaksām sli-

mo kasēs, kā tur apdrošinātie laukstrādnieki. Ar gandrīz bezprocentīgiem aizdevumiem un pabalstiem laukstrādnieku dzīvokļu celšanai, kā arī ar lauksaimnieku ģimeņu apdrošināšanu slimo kasēs un ar citiem paņēmieniem nacionalā valdība pamudina arī lauksaimniekus turēt gada laukstrādniekus ar ģimenēm. Tas nostiprina lauksaimniecību un līdz ar to arī visu Latvijas saimniecību un valsti. Dažā ziņā šie nacionalās valdības soļi ir jaunums nevien Latvijā, bet arī starptautiskā mērogā. Laukstrādnieku dzīves un darba apstākļu uzlabošana veicina socialo mieru, kas tik svarīgs tautas saimnieciskās labklājības un valsts spēka uzturēšanai un celšanai.

Cilvēks — galvenā bagātība.

Kārļa Ulmaņa uzskatus par sabiedriskās (socialās) politikas un strādnieku labklājības celšanas nozīmi un nepieciešamību tautas un valsts dzīvē, kā arī neatkarīgās nacionalās valdības un valdības iestāžu rīcību šai virzienā rāda šādi Prezidenta vārdi kādā runā strādniekiem 1935. gadā:7)

«Mēs tagad mūsu pilsētu uzņēmumos, fabrikās un darbnīcās varam novērot parādību, kas ar gandarijumu atzīmējama, ka lieliskā kārtā mūsu darba devēji ir sākuši rūpēties par to, par ko senāk nav rūpējušies — par darba apstākļiem. Rīgā mums jau ir vairākas vietas, kur prieks ieiet iekšā, jo sirds liksmo par augstajām, tīrajām telpām, par baltām sienām un baltiem griestiem, par lielo gaismas daudzumu un labo gaisu. Daudz ērtību, nepieciešamu ērtību, kas grūto darbu atvieglo un vairo prieku uz šo darbu. Tā arvienu lielāks aug lepnums, lepnums ar savu darbu. Un cilvēkam vajaga būt ar visu sirdi pie sava darba, lai darba augļi būtu vislabākie. Ar gandarijumu var atzīmēt šo darba devēju centību un pareizo apstākļu izpratni. Lai tā tas paliek, lai tā tas iet uz priekšu, jo vienā otrā vietā mēs vēl arvienu redzam stipri tumšas, zemas telpas, ventilācijas nemaz nav. Vienā otrā vietā nav pat, kur cilvēkam piemesties un pusdienas maltīti ieturēt. Sīkumos par to nemaz nerunāšu, bet tikai atzīmēšu to, ka pārmaiņas ir jau sāktas un ir bijušas iespējamās. Beigās gribu vēl pasacīt, ka tie visi vinnēs, kas paši šīs pārmaiņas ievēdīs, jo kas paši to tagad neizdarīs, galu galā tik

un tā to izdarīs. Visā draudzībā un satiecībā lai būtu pateikts, ka no katra ir prasīts tas, lai viņš savu pienākumu pilda un savu darbu padara. Bet arī no citiem visiem prasīts, lai cik iespējams atvieglo darba apstākļus. Un vienu lietu lai neaizmirst tie, kam tas nav vēl prātā ienācis: ka beigu beigās pāri visām mašīnām, pāri visiem skursteņiem, pāri visām fabriku lielajām ēkām stāv tas cilvēks, kas tur apakšstāvā strādā pie šīm mašīnām, — tas ir tas galvenais, tas ir tas kapitāls, tā ir tā bagātība, tā ir visa nākotnes ķīla un drošība.»

Kāpēc valdībai jā rūpējas par strādniekiem.

Kādā citā vietā tanī pašā runā Prezidents vēlreiz uzsver strādnieku dzīves līmeņa pacelšanas lielo nozīmi tautas dzīvē:

«Mēs sakam: mēs esam maza tauta. Bet aizmirstam, ka, ja kāds ir mazs, tad to vajaga sevišķi kopt, Ja mēs esam maza tauta skaita ziņā, tad panākumus gūsim tikai tad, ja par to gādāsim un rūpēsimies. Tā tas ir visās lietās. Apdomāsim tikai, ka viena trešā daļa tautas ir strādnieki. Ja nu neievērosim strādnieku vajadzības, ja tām atmetīsim ar roku, kā tad mēs sasniegsim savu mērķi? To varēsīm sasniegt tikai tad, ja ievērosim visas tautas vajadzības un nevienu tautas daļu neatstāsim novārtā. . . . Tāpēc lai visi būtu skaidrībā un zinātu, ka valdībai, ja viņa grib pildīt savus pienākumus, jāgādā un jā rūpējas par visiem. Protams, visu uz reizi nevar padarīt: katram darbam savs laiks, bet kad laiks ir pienācis, tad nepieciešamais darbs ir jāpadara, un labi jāpadara.»

Arī pats nacionalās valdības galva un tautas vadonis Kārlis Ulmanis strādājis kādreiz kā strādnieks, pie tam kā ienācējs svešajā Amerikā un tāpēc labi pazīst arī strādnieka dzīves un darba grūtības. Pēdējos gados Prezidents apmeklējis visādus rūpniecības uzņēmumus, lai uz vietas sīkāk iepazītos ar Latvijas rūpniecību un strādnieku darba apstākļiem. Minētajā runā Prezidents tādēļ saka:

«Pagājušo nedēļu biju vienā otrā fabrikā un tad es atcerējos šo to, kas līdz šim bija no prāta izgājis: ka arī es biju nemierā savā darbā, kad bija jāstrādā nelabvēlīgos apstākļos, kad bija jādzīvo mazā zemā istabiņā bez krietna loga. Tas bija slavenajā Amerikā, kad nebija tur ne kur rokas nomazgāt; bija jāskatās tikai pulksteņi — darba kartiņu vajadzēja nokniebt katru dienu. Arī es tad biju neapmierināts. Tagad nevajaga domāt, ka man ir gadijusies jauna sirds. Nē, tā ir tā pati vecā.»⁸⁾

Nepieciešama strādnieku iesaistīšana tautā un valsts dzīvē.

Neatkarīgā nacionalā valdība centusies pacelt strādnieku cieņu tautā, strādnieka sabiedrisko stāvokli, izceļot strādnieka un viņa darba dziļāku vērtību tautā un valstī. Par strādnieku garīgā, kulturalā un materialā dzīves līmeņa pacelšanu rūpējas jaunā pašu strādnieku pašdarbības organizācija — Latvijas darba kamera. Kādi ir valsts galvas uzskati šai svarīgajā punktā, to rāda Prezidenta vārdi viņa runā Latvijas darba kameras atklāšanā 1936. g. 25. jūlijā:⁹⁾

«Darba kameras darbības atklāšanas notikumam ir jo liels un dziļš saturs un nozīme. Tas darbs, kas tagad ar šo dienu tiek nu visā atklātībā iesākts, — daudzējādā ziņā ir pavisam kaut kas jauns, un viņš vairāk nekā tikai vienīgi jauns. . . . Vispirms tas būtu tas, ka iepriekš nodibinātās kameras, kas tagad jau strādā . . ., kad viņas savu darbu sāka, varēja ļoti lielā mērā un plaši balstīties uz to, kas jau bija, pie kā jau tiklab viņu dalībnieki, kā arī mēs visi pārējie bijām vairāk vai mazāk pieraduši. Turpretim Darba kamera no šī viedokļa skatoties ir pavisam kas jauns. Darba kameras darbs un visi tās uzdevumi būs mums jauni, tādēļ, ka tās aprindas, no kurām nāk Darba kameras dalībnieki, un tās aprindas, kurām Darba kamerai nāksies pakalpot un palīdzēt, ir līdz šim bijušas no mums pārējiem tā kā atrautas un attālinātas. . . . Pats mērķis un uzdevums, ne tik viņa izvešana un izpildīšana, ir jau lielā mērā jauni. Mēs atrodam šinī mērķī un uzdevumā, saprotams, zi-

namas lietas no agrākiem laikiem, no agrākiem gadiem, kad strādāja arodbiedrības, bet te ļoti daudz kas pavisam jauns pienācis klāt. Šie mērķi un šie uzdevumi ir tagad tapuši daudz plašāki, jo ne Darba kamera, ne arī tās darba biedrības, kas līdz ar viņu darbojas un kopā strādā, neaprobežojas vairs tikai ar mērķi, ko varēja tā izteikt: uzlabot algotā darba spēka, strādnieku stāvokli . . . Protams, lielais un svarīgais būs viss tas, ko mēs apzīmējam par saimniecisko, bet . . . kulturalie uzdevumi kamerai un arodbiedrībām ir daudz plašāki un daudzus punktus pavisam jauni, kādi līdz šim un agrāk nav bijuši. Tagad nāk klāt sabiedriskie uzdevumi, sabiedriskais darbs, pavisam kas jauns; uzdevums un mērķis nu būs arī Darba kameras aprindas nevis attālināt no pārējiem pilsoņiem, nevis attālināt no pārējiem tautas locekļiem, bet vilkt klāt, iesaistīt visā pārējā sabiedrībā, tautā, visā valsts dzīvē; iesaistīt valsts dzīvē iekšā, jo Darba kameras un tai pakļauto arodbiedrību darbība neaprobežojas vairs ar to vien, ka rūpēties un gādāt par šaurākas vai plašākas vienas iedzīvotāju daļas, vienas iedzīvotāju grupas jautājumu kārtošanu, viņas stāvokļa uzlabošanu, bet viņas uzdevums būs arī tādu jautājumu iztīrīšana, izšķiršana un kārtošana, kas zīmēsies un visplašākā nozīmē zīmēsies uz visiem punktiem, kurus jums minēju — te strādā kopā, izejot no visas tautas un visas valsts uzdevumu, mērķu un vajadzību viedokļa. Te būs zudis, būs aizmirsts un jāaizmirst viss tas, ko varētu saukt par šķelšanu, par atšķelšanos, par atšķelšanu. Abus pēdējos vārdus lūdzu paturēt prātā: atšķelšanos un atšķelšanu. Ne būs vairāk naida, bet uz priekšu būs visas tautas kopība, būs saticība, saderība un sadarbība.»

Tā tad Latvijas darba kameras uzdevumi, pēc Prezidenta domām, ir ļoti plaši un viens no svarīgākiem ir — iesaistīt strādniekus tautā un visā valsts dzīvē, nevis vairs attālināt un atraut tos no pārējās tautas un no valsts dzīves, kā to vecā politiskā režīma laikā praktizēja toreizējie strādnieku organizāciju un partiju vadītāji. Agrākā strādnieku atšķelšanās no citām grupām un strādnieku atšķelšana no citām tautas daļām jāaizmirst, saka Prezidents.

Jāpaceļ strādnieka cieņa.

Kā to panākt, to valsts prezidents tanī pašā runā pasaka šādiem vārdiem:

«. . . kad jūs jau tagad daudzos likuma pantos (domāts likums par Darba kameru. A. C.) atradīsiet norādījumus uz mūsu tautas un valsts, uz mūsu nacijas cieņu, slavu, godu, tad jūs atradīsiet arī tur norādījumus uz katra atsevišķa darbinieka . . . uz katra atsevišķa strādnieka cieņu, slavu un godu. Tur nebūs tikai tikdaudz vien pateikts, ka Darba kameras lielākais un vienīgais uzdevums ir vēl vairāk pacelt mūsu strādnieku darba spējas, vēl augstāk pacelt viņu slavu, kā kvalificēta, kā laba strādnieka slavu, — tā viņam sen, sen . . . jau piederas — bet jūs atradīsiet, ka te lielu vietu ieņem, visos šinīs uzdevumos un darbā idejiskais, ideoloģiskais. Kad jūs vaicājat, kādēļ tas tā ir, tad es šodien uz vienu daļu šo jautājumu atbildi došu. Un proti, lai ar šīs jaunās paplašinātās darbības un nodarbības palīdzību tiktu pacelts pats algotais darbinieks, strādnieks, vispirms jau pats savās acīs, pats savā priekšā, un lai viņš turpmāk, kad viņš redzēs, cik plaši viņa biedrību uzdevumi, cik plašs ir viņu sabiedriskais un arī valstiskais darbs un pienākumi, lai tad viņš turpmāk justos un droši justos ne tikai kā kāda noteikta, zinama darba padarītājs, bet lai viņš justos arī tā, ka viņš pats ir tautā, valstī vērtība, liela, svarīga vērtība, ka viņš ir vērtība tautā, valstī, mūsu garīgā, kulturalā un saimnieciskā dzīvē. Lai viņš neskatītos uz savu darbu un uz savām dienām tā, ka viņam atkal nāktu prātā dažkārtējās domas. Lai viņš to aizmirst, un lai viņš sāktu tā domāt, ka neviens viņa darbs nav domāts tikai tam brīdim, kad viņu dara, vai tikai tai dienai, kad viņu dara, ka neviens viņa solis neizbeidzas ar to brīdi, kad izskan šī soļa dimdoņa, bet ka viņa darbs un viņa soļi ieiet arī nākotnē, un ka arī viņš ir radītājs tautas un valsts mūžīgajos ieguvumos, ka viņš ir radītājs tautas un valsts mūžīgai slavai un godam. Lai viņš to tagad apzinātos, priekš tam ir visa šī idejiskā daļa visā tai darbībā no

jauna klāt nākusi. Lai atminas un arvien patur prātā mazs vai liels, sīks vai dižs, ka savu graudu katrs ir liecis un liek pie citiem graudiem kopējā tautas pūrā, kas tad ar viņa palīdzību aug un pildās un top arvienu krāšņāks un dižāks.»

Šie Prezidenta vārdi rāda, cik dziļa nozīme ir katra strādnieka un katra darbinieka darbam tautas dzīvē un ka tādēļ arī visvienkāršākais strādnieks ir pilnvērtīgs tautas loceklis un valsts pilsonis.

Šai pašā runā Prezidents raksturo strādnieku lielo nozīmi tautas un valsts dzīvē un valsts varas pienākumu aizsargāt strādnieku darbu, veselību un dzīvi:

«Ja mēs runājam par zemes bagātību aizsardzību, visāda veida aizsardzību, tad mums jāuzskata par augstāko uzdevumu mūsu lielākās bagātības, mūsu dzīvā spēka aizsardzība. Te nu strādās biedrības un kamera pie šīs vislielākās mūsu bagātības aizsardzības, saudzēšanas un kopšanas.»

Radikalās pārmaiņas strādnieku stāvokli.

Strādnieku dzīves un darba apstākļu uzlabošanos pēdējos gados, lielo principālo starpību šai ziņā starp vecās valsts iekārtas laikiem un tautas vienības laikmetu, un nacionalās valdības politiku un darbus šinīs lietās rāda vēl Prezidenta runa trešajos darba svētkos Rīgā, 1937. gada 25. jūlijā. — Šinī runā, starp citu, teikts:⁹ a)

«... Dziļš prieks ir manā sirdī un arī liels miers, ka arī šie svētki atkal pulcējuši kopā strādniekus, darbaņēmējus, un arī darba devējus. Šie svētki atkal visā viņu sarīkošanā, dalībnieku sastāvā un norisē par jaunu pierāda un apstiprina mūsu tautas vienību, tautas un valsts ciešo kopību, darbaņēmēju un darba devēju nopietno gribu un apņēmību iet vienotu ceļu, veicināt vienības kopējos mērķus, veicināt tautas visplašāko slāņu, vislielākā iedzīvotāju skaita labklājību, un līdz ar to visas tautas un valsts stiprumu. Es gribu teikt jums... dažus vārdus par jautājumiem, kas jums vistuvāk stāv.

Tagad arodbiedrībās ir apvienoti jau 66.000 strādnieku (bet 1939. gadā — jau pāri 80.000. A. C.), pret 50.000 strād-

niekiem pagājušā gadā. Ir arī saskatams iemesls, kādēļ šis skaits ir vispār tik liels, būdams tikpat kā 10 reizes lielāks par arodbiedrību dalībnieku skaitu kaut jēl kad vecos laikos un agrākos gados mūsu valstī: tas ir tādēļ, ka mēs redzam, — un arī paši strādnieki redz, ka arodbiedrības un Darba kamera sniedz vai palīdz sniegt strādniekiem un viņu ģimenēm to, kas agrāk bija un palika tikai solījumi. Tagad ir dota iespēja — un arī dzīvē tas pierādijies — ka var darba apstākļus uzlabot, ka var arī valdība, Darba kamera un arodbiedrības būt palīdzētājas dzīves jautājumu kārtošanā un dzīves izdevumu un peļņas līdzsvarošanā. Tagad tūkstošiem strādnieku iet dažādos kursus. Latvijā strādniekiem ir atpūtas nami; sākumā bija viens, šogad jau seši. Senāk neviena tāda nebija, vai, ja bija, tad neviens nezināja, ka tādi ir. Šogad uz laukiem dzīvo, savu veselību uzlabojot un spēkus vairojot, daudzi tūkstoši pilsētnieku bērni, no kuriem liela daļa ir arī jūsu Rīgas un citu pilsētu strādnieku bērni. Pirms 3 gadiem šo bērnu bija 2000; nu jau ir 10.000 un vairāk. Strādnieku ekskursiju skaits ir pieaudzis un uzrāda tuvu pie 7000 dalībnieku, vasaras beigās būs jau kādi 11.000.

Tāpat Darba kameras priekšsēdētājs varēja ziņot par jauniem kulturaliem sasniegumiem strādnieku vidū. Strādniekos ir liela dziņa pēc gaismas un kulturas. Mēs dzirdējām arī, ka daudzās fabrikās, daudzās darba vietās ir labāka kārtība, ir uzlaboti darba apstākļi. Še mums atzinība jāizsaka darba devējiem, kas par to rūpējušies un gādājuši; bet tai pašā laikā droši vien lielu daļu no visa tā būs padarījuši strādnieki paši, un arī viņiem nākas liela pateicība, jo viņu dziļā apziņā ieslēgta dziņa pēc kārtības, tīrības un skaidrības . . . Strādnieku lielā un plašā līdzdalība un gatavība sekmēt šī laika darbus un pasākumus — viss tas ir visdrošākā ķīla un garantija, ka tas, ko mēs esam līdz šim sasnieguši, tas paliksies, un nākotnē mēs visi lūkosim to vēl pavairot. Vēl viena lieta — sports aug un attīstās arī strādnieku jauniešu pulciņos.

Tālāk ļoti svarīgs un ievērojams jautājums ir domstarpību kārtošana, kuras itin dabīgi dzīvē izceļas, arī starp darba devējiem un darba ņēmējiem strādniekiem. Darba ka-

mera un arodbiedrības šo domstarpību kārtošanā ir bijušas sekmīgas un veikušas to ar labiem panākumiem.

Varu arī paziņot, ka pagājušā gadā rūpniecībā nodarbināto skaits ir audzis par veseliem 16.000, un pēdējos 4 gados tuvu pie 50.000. Savās sekās tas nozīmē algu un izpeļņas kopsomas pieaugšanu, kas nāk par labu kā pašiem strādniekiem, tā arī viņu apkārtnei un tuviniekiem. Tūkstošiem un desmittūkstošiem cilvēku ir sasnieguši augstāku dzīves līmeni. Sevišķi atzīmējams, ka strādnieku algas ir sākušas kārtoties uz augšu. Tas ir ievērojams panākums, kas pie tam sasniegts nezaudējot nevienu darba dienu un stundu. To ir panākušas arodbiedrības, Darba kamera un valdība, kopā strādādamas un pēc viena mērķa dzīdamās. Draudošie dzīves apstākļu apgrūtinājumi no cenu celšanās puses ir lielā mērā izlīdzināti.

Šodien es varu pateikt jums visiem strādniekiem un strādniecēm Rīgā, un visur citur, ka jūs varat droši būt, ka es un visa valdība gādāsim par to, lai jūsu pamatotās taisnīgās prasības arvien tiktu ievērotas — vai nu tas nāktu caur arodbiedrībām, vai caur Darba kameru, vai valdība pati tās saskatītu. Taisnīgās un pamatotās prasības tiks izpildītas un vajadzības apmierinātas mūsu dzīves un saimniecisko iespēju robežās. Kur svarīgākās un pastāvīgākās darba nozarēs algu izlīdzināšanās, t. i. algu pacelšanās vēl nav notikusi, arī tur tā nāks visā drīzumā un visiem tiem, uz ko šī algu pacelšanās zīmējas, tā būs jo patīkamāka un skaistāka šo darba svētku izskaņa.

Es gribu, lai visi tagad uzklausaties: es neesmu velti atkārtoti runājis par sabiedriskās taisnības neatvairamām prasībām. Visredzamāk sabiedriskās taisnības priekšā mēs esam nostādīti taisni šē, kur mēs runājam par strādnieku dzīvi, par strādnieku algām, dzīves apstākļiem, darba noteikumiem. Šē mēs esam nostādīti sabiedriskās taisnības priekšā, visneatvairamākā veidā un kārtā; šē ir viena tāda vieta, kur katrai valdībai ir iespējams pierādīt, vai viņa ir izpratusi sabiedriskās taisnības prasības un ir gatava viņas pildīt. Mēs viņas esam izpratuši un esam gatavi pildīt, kā līdz šim, tā arī uz priek-

šu. Mēs esam likuši šo punktu mūsu darbības programā, un es varu droši par jaunu pateikt, ka mūsu valdība nav un nebūs nekad ne šķiru, ne partiju, ne grupu, ne arī organizāciju valdība. Viņa tāda nav bijusi un nebūs! Viņas gādība un rūpes būs vērstas nevis uz tautas atsevišķām daļām, uz kaut kuras grupas vai šķiras nepelnītu, nesamērīgu labumu vairošanu, vai uz grupu, šķiru un organizāciju stāvokļa celšanu vai varas ielikšanu viņu rokās.

Mūsu sabiedriskā, saimnieciskā, kulturalā politika ir bijusi un būs visas tautas politika, kuras vienīgais uzdevums būs kalpot patiesi visai tautai. Man jums tālāk jāatgādina un jāsaka gaiši un saprotami, ka no politiskā viedokļa raugoties, šinī sakarībā pirmā prasība ir: viens likums visiem, vienas tiesības visiem, un viena taisnība visiem, bez šķirošanas pēc mantas vai stāvokļa, vai piederības pie vienas vai otras grupas un organizācijas agrākos laikos vai arī tagad. Ja viens likums ir dots un rakstīts, tad viņš zīmējas uz visiem bez izņēmuma.»

Latvijas darba kameras darbība.

Plašu un vispusīgu darbu jau vairākus gadus veic Latvijas darba kamera, kas rūpējas par strādnieku garīgās un materialās labklājības pacelšanu. Kameras darbības pārskats par 1938. gadu (sk. «Darba Dzīve», 1939. g. 1. aprīļa Nr. 14) rāda, ka kameras prezidijs un sekcijas daudz strādājušas pie jaunu likumprojektu izstrādāšanas un atsauksmju sniegšanas par kamerai iesūtītiem likumprojektiem un pastāvošo likumu grozījumiem. Kameras pārstāvji piedalījušies citu kameru un valsts un pašvaldības iestāžu sasauktās apspriedēs, ciktāl tur apspriesti strādnieku dzīvi skaroši jautājumi. Kameras arodbiedrību birojs 1938. gadā pārzinājis 31 arodbiedrību Rīgā un 17 arodbiedrības provincē ar kopā 85.000 biedriem. Arodbiedrību amatpersonu ziņāšanu papildināšanai kamera organizējusi īpašus kursus. Arodbiedrību ienākumi 1939. gadam paredzēti 726.000 ls. Darba aizsardzības birojs turpinājis kolektīvo darba līgumu sagatavošanu un noslēgšanu; šis birojs

sniedzis strādniekiem paskaidrojumus visdažādākos dzīves jautājumos 4900 gadījumos. 1938. gadā apbalvoti 299 ilggadīgie strādnieki.

Izglītības un kulturas birojs sarīkojis 40 kulturas pēcpusdienas, kuras apmeklējušas kopā 13.000 personas, un 12 koncertus ar apmeklētāju kopskaitu — 2300 strādniekiem; bez tam sarīkotas 24 kino izrādes ar 8500 skatītājiem, radiofonā — 47 darba pusstundas, dažādi referāti u. c. Kamera sarīkojusi arodbiedrību dramatisko kopu sacensību izrādes (apmeklētāju skaits — 4700 personas). Plašu kulturas darbu veikušas arodbiedrības: sarīkotas 49 teatra izrādes ar 14.500 apmeklētājiem, 24 koncerti ar 8000 apmeklētājiem, 32 referāti ar 2100 apmeklētājiem un 87 dažāda rakstura sarīkojumi ar 65.000 apmeklētājiem. Pie kameras un arodbiedrībām darbojas 61 muzikalā un vokālā kopa ar kopā 1540 dalībniekiem, un 43 dramatiskās kopas ar 1100 dalībniekiem. Kopās sarīkoti 276 priekšlasījumi un notikuši 1947 teatra izrāžu mēģinājumi, sagatavojot mākslinieciskās programmas 130 sarīkojumiem. 11 Rīgas arodbiedrībām ir bibliotēkas ar kopā 5136 sējumiem un 14 provinces arodbiedrību bibliotēkās ir 3078 sējumi; bez tam kameras bibliotēkā — 3150 sējumi. Kr. Barona tautas augstskolas arodu kursus 1938./39. mācības gadā apmeklējuši 426 klausītāji.

Par brīvā laika lietderīgu un patīkamu izlietošanu strādnieku un viņu ģimenes locekļu veselības uzlabošanai rūpējas kameras sporta un atpūtas birojs. Arodbiedrības 1938. gadā sarīkojušas 369 ekskursijas pa Latviju ar 13.500 dalībniekiem; sarīkotas arī 2 ekskursijas uz Igauniju un Somiju, kurās piedalījās 108 arodbiedrību biedri. Kameras septiņos atpūtas namos savus atvaļinājumus pavadījuši 867 arodbiedrību biedri un to ģimenes locekļi. Ar kameras gādību iekārtota smailīšu būvētāva, kur strādnieki brīvajā laikā, 120 darba stundās var izbūvēt smailīti, saņemot gatavus materiālus uz gada nomaksu; 1938. g. pirmajā pusgadā šinīs darbnīcās izbūvētas 80 smailītes. Turpmāk paredzēts būvēt arī laivas ar zēģelēm. Pie arodbiedrībām darbojas 14 mednieku kopas; kamera nomā dažu apgabalu mežos medību tiesības un medību kopu dalībnieki tur var medīt. Strādnieku jaunatnei ierīkoti 5 sporta laukumi. 1938. gadā pie arodbiedrībām pastāvēja 181 sporta kopa ar 3500 dalībniekiem. Sarīkotas

sacensības daudzās sporta nozarēs, ar lielu dalībnieku skaitu. Strādnieku sporta organizācija — Latvijas arodorganizācijas sports — pārskata gadā sarīkojusi daudzas sacīkstes un piedalījusies arī starptautiskajās sacīkstēs.

Juridiskā birojā 1938. g. griezušies 7882 strādnieki, kuriem izgatavoti 2203 lūgumi un juridiski padomi sniegti 5821 gadījumā; darba algu lietās šeit griezušies 1784 strādnieki. Dažādus kursus rīkojis higiēnas un mājturības birojs. Nodibināta padomdotuve rokdarbos un mājturībā visām arodbiedrību biedrenēm; šo padomdotuvi apmeklējušas 1392 arodbiedrību biedrenes. Organizēti rokdarbu kursi; iekārtots vien- un divistabu dzīvoklis jaunierīkotās Mātes skolas un kursu apmeklētāju apmācībai dzīvokļa kopšanā un iekārtošanā. Jaunatnes birojs sarīkojis arodbiedrību jaunatnei 5 bezmaksas jaunatnes rītus ar kopā 2400 apmeklētājiem; noorganizēts bērnu koris un jauniešu orķestrs. Kamera piešķīrusi pabalstu strādnieku organizāciju Ziemas svētku sarīkojumiem; iekārtota jaunatnes biblioteka. 1938. gadā pavisam darbojās 14 ēdienu nami, kuros par lētu maksu izniegtas kopskaitā 2.090.034 porcijas par 733.934 ls. Darbojas kameras centrālais bērnu fonds, kurā gada beigās bija 10.953 dalībnieki. Kameras un strādnieku arodbiedrību pārstāvji darbojušies lielāko kopdarbības organizāciju pārvaldēs, sekmējot tur dažādu jautājumu atrisināšanu no algoto darbinieku interešu viedokļa. — Tāda, īsos vārdos, bijusi Latvijas darba kameras darbība strādnieku dzīves līmeņa celšanā 1938. gadā.

Cilvēka uzaudzinašanas izmaksa.

Lai saprastu, cik patiešām liela vērtība strādniekam tautas un valsts dzīvē un tautsaimniecībā, lai izprastu, ka strādnieki un vispārīgi cilvēki ir vislielākā mūsu bagātība un ka nacionālā valdība arī tīri tautsaimnieciski pilnīgi pareizi rīkojas, visādiem līdzekļiem aizsargādama strādnieku darbu, veselību un dzīvi, un celdama strādnieku labklājību un dzīves līmeni, — nepieciešami vēl daži aprēķini. Jautāsim, cik izmaksā tagad Latvijā viena bērna izaudzināšana līdz tādām vecumam, kad tas jau vismaz pa daļai spēj pats izpelnīt sev iztiku. Lai dabūtu atbildi uz šo jautājumu, jāaplūko jaunākie ģimenes bu-

džetu statistikas dati.¹⁰⁾ Par 1936./37. gadu (rēķinot no 1. aprīļa) valsts statistiskā pārvalde aprēķinājusi, ka fiziska darba strādnieku ģimenēs Rīgā šīnī gadā izdevumi pārtikai un apģērbam (izdevumus dzīvoklim un dažām citām vajadzībām nerēķināsim, jo pa lielākai daļai strādnieka ģimene bērnu dēļ plašāku un dārgāku dzīvokli neņem) uz 1 patērētāju vienību (pieaugušu vīrieti) bijuši caurmērā 431 ls. Šie izdevumi uz 1 patērētāju vienību aprēķināti tādā kārtā, ka izdevumi uz vienu bērnu līdz 2 g. vec. pieņemti 0,3 no izdevumiem uz pieaugušu cilvēku (patērētāju vienību), 2—6 gadu vecumā—0,4; 6—10 g.—0,5 u. t. t. Pēc šāda samēra rēķinot, bērna uzturēšana pirmajos divos dzīvības gados iznāk gadā: 30% no 431 ls; turpmākajos 4 gados: gadā 40% no 431 ls; u. t. t. Tā var izrēķināt, ka bērna uzturēšanas izmaksa līdz 14 gadu vecuma sasniegšanai (pamatskolas beigšanai) strādnieku ģimenē Rīgā sastāda kopā ap 3000 ls. Nav ņemts te vērā, ka šādas ikgadējas bērna uzturēšanas sumas noguldot kredītiestādē, te vēl nāktu klāt ievērojama procentu suma. Nav ņemts vērā arī mātes lielais darbs bērna kopšanā, kas nav izrēķinams naudā. Ja ņemtu bērna uzturēšanas un audzēšanas izdevumus līdz 16 g. vecumam, tad te nāk vēl klāt ap 700 ls. Pieauguša cilvēka vērtība ir vēl lielāka (jāņem vērā, ka pašos pēdējos pāris gados cenu līmenis cēlies un līdz ar to cēlusies arī cilvēku uzauzdzināšanas izmaksa; cenu līmenis lielākos vai mazākos apmēros pastāvīgi grozas). Protams, ka tas nav nekāds precīzs aprēķins (tāds arī nav te iespējams), bet tas tomēr dod ieskatu par to, ka bērna uzauzdzināšanas izmaksa naudā ir ļoti liela. Te vēl jāņem vērā, ka daudzās citās, piem., rūpnieku, tirgotāju, pa daļai ierēdņu u. c. ģimenēs, kuru ienākumi caurmērā daudz lielāki nekā strādniekiem, bērnu uzauzdzināšanas izmaksa ir vēl daudz lielāka nekā strādnieka ģimenē (arī lielāka izglītība prasa šeit bērna uzturēšanu līdz daudz lielākam vecumam, nekā strādnieku ģimenēs). Uz laukiem gan šī izmaksa ir mazāka, jo tur patērē pašu saimniecībā ražotos produktus, bez tam bērni bieži agrā bērnībā sāk ņemt kādu daļību saimniecības darbos un pa daļai nopelna sev iztiku.

Šie aprēķini rāda, ka cilvēku vērtība ir ļoti liela, salīdzinot ar Latvijas tautas mantas vērtību (zemes, mežu, ēku, dažāda inventara, dzelzceļu un citas mantas vērtību, kas aprēķināta ap 5—6 miljardiem latu), pat pārspēj to. Tādēļ arī Prezidenta

Kārļa Ulmaņa sabiedriskai politikai un sabiedriskās taisnības stiprināšanai, kas aizsargā strādnieku un viņu ģimeņu, kā arī citu algoto darbinieku miesīgo un garīgo veselību un darba spējas, darba prieku, — ir ļoti liela tīri tautsaimnieciska un dziļa valstiska nozīme; šāda politika stiprina mūsu valsts visdziļākos pamatus un stiprina visu mūsu tautsaimniecību. Jo vairāk vēl tādēļ, ka iedzīvotāju dabiskais pieaugums Latvijā samērā neliels un Latvija samērā reti apdzīvota zeme. Patiešām cilvēki ir vislielākā mūsu bagātība, kā to pateicis Prezidents Kārlis Ulmanis, un šī bagātība arī pelna to aizsardzību, kādu tai piešķirusi Prezidenta nacionalā valdība.

Citi sabiedriskās taisnības stiprināšanas paņēmieni.

Sabiedriskās taisnības stiprināšana, kuras nepieciešamību atzīst un arvien uzsver Prezidents un kuru izpilda savā politikā viņa nacionalā valdība, izpaužas ne tikai strādnieku dzīves līmeņa celšanā, bet vārda plašākā nozīmē arī citās nozarēs un lietās. Te var minēt lauksaimniecības pacelšanas politiku, kas uzlabo un nodrošina arī daudzo mazturīgo zemnieku stāvokli un vispārīgi visu lauksaimniecību, jo šī nozare savu darba augļu izvērtēšanā agrākos gados bija daudz nelabvēlīgākā stāvoklī, nekā citas tautsaimniecības nozares. Nacionalā valdība speciāli gādā par tālumnikiem, par tādu apvidu zemniekiem, kas dažādu iemeslu dēļ atrodas sevišķi grūtos apstākļos. Dažādu lauksaimniecības ražojumu iepirkšana un dažādu lauksaimniekiem vajadzīgo preču pārdošana par vienādām cenām daudz ko dod tālāku apvidu zemniekiem, kas agrākos gados bija spiesti saņemt par saviem produktiem zemākas cenas, bet par sev vajadzīgām precēm maksāt augstākas cenas, nekā šai ziņā labākā stāvoklī esošie lauksaimnieki. Šie dubultīgie zaudējumi nomaļāku apvidu zemniekiem izbeigušies. Prezidenta un viņa nacionalās valdības politika arvien bijusi — lauku un pilsētu iedzīvotāju dzīves līmeņa izlīdzināšana tādā ceļā, ka nevis pazemināta pilsētnieku labklājība, bet gan visādiem līdzekļiem celts laucinieku dzīves līmenis, lai to pēc iespējas daudzos punktos pielīdzinātu caurmērā augstākam pilsētnieku dzīves līmenim. Valdības pūles dažādu rūpniecības preču cenu regulēšanā arī sagādā ietaupījumus pa-

tērētājiem un nepieļauj rūpnieku un tirgotāju pārmērīgu peļņu. Apkarojot rūpnieku apvienības, kas dibinātas un darbojas savu ražojumu cenu uzturēšanai augstā līmenī (piem., likvidējot kokvilnas rūpnieku apvienību — akciju sabiedrību «Latvijas kokvilnas ražojumi») nacionalā valdība tāpat stiprina sabiedrisko taisnību. Te no svara arī jauno rūpniecības un tirdzniecības akciju sabiedrību dibināšana pēdējos gados ar valdības atbalstu. Šo uzņēmumu uzdevums gādāt par mērenu cenu uzturēšanu saviem ražojumiem.

Kārļa Ulmaņa uzskati par laukstrādnieku jautājumu 1903. gadā.

Kārļa Ulmaņa uzskati par strādnieku jautājumu un sabiedriskās taisnības stiprināšanas nepieciešamību, kādus viņš sludinājis un izpildījis dzīvē pēdējos gados, kā valsts un valdības galva, nav nekādi jaunie. Sirsnīga, humana izturēšanās pret cilvēkiem un algotiem darbiniekiem redzama jau agrāk šai grāmatā minētajos K. Ulmaņa pirmskara rakstos. To pašu rāda arī kāds plašāks pirmskara raksts, kas veltīts taisni strādnieku (laukstrādnieku) jautājumam. Raksts¹¹⁾ parādījies 1903. gadā toreiz Šveicē iznākošā nelegalā žurnālā «Proletariets». Raksts saucās «Piezīmes par Baltijas laukstrādnieku jautājumu». Šeit autors aizrāda, ka mazgruntniekiem (zemniekiem) Latvijā trūkst strādnieku; tur vairāk ņem neprecētos puišus, bet taisni tie visvairāk iet uz pilsētām.

«... mazgruntniekiem trūkst strādnieku, un pēdējo algas ir patiesībā viscaur kāpušas. Tāpat arī kalpoņu un ganu algas. Bet ja nu šo mājās palikušo algas ir tikušas augstākas, tad būtu jādomā, ka viņi nu varētu būt mierā, ja tikai zemas algas vien viņus būtu dzinušas uz pilsētu. Tomēr tas tā nav. Patiesībā nemiens un rūktums aug vēl ar katru dienu. Un ja mēs, darba devēji, tikai nopietni gribētu ieskatīties savu strādnieku dzīvē, tad pie daudz maz bezpartejības mums jāatzīstas, ka viņa ir gan slikta, bet ka mūsu spēkā ir arī šo dzīvi daudzās vietās labot. Strādnieku vecuma dienu un darba nespējības apdrošināšanas jautājumā darba devēji var daudz ko darīt. Tomēr bez pašu strādnieku un valdības piedalīšanās ar līdzekļiem te maz kas būtu panākams. Palīdzības un bērū

kases, kādas tagad tiek ieteiktas, ir tikai ziepju burbuļi šinī vietā. Te vajaga nākt vispārīgai piespiestai strādnieku apdrošināšanai, ar maksājumiem no strādniekiem, darba devējiem un iz valsts locekļiem. . . . Arī strādniekam vajaga dot pilnu brīvību, tikai tad viņš varēs savus spēkus pilnīgi attīstīt. . . . Visvairāk nemierā strādnieki ir ar savu tekošo darba dzīvi — un te mēs, darba devēji, varam gan patiesi ko darīt. . . . Bet par ko sūdzas visvairāk mūsu strādnieki? Es domāju, pirmā kārtā nāk tas ēdiens. Jā, te ir tikai viens līdzeklis, un tas ir — atzīt, ka šim prasījumam ir savs pamats un ka jā mēģina sniegt strādniekiem patiesi labāku ēdienu. Tāds padoms, kāds nesen parādījās «Zemkopī» un ieteica, lai ievēd priekš veselīem novadiem vienādu ēdināšanu katrā dienā, lai tādā ceļā strādātu pretim dārbinieku maiņai — ir velna izdomāts un patiesi par kaunu mūsu zemkopjiem. Jā, vai tad tāda padoma devējs arī apdomā, ka tā būtu vēl sliktāka verdzība, nekā tā, no kuras mēs visi tikai priekš dažiem gadu desmitiem vaļā tikām! Un lai tagad jau ar šādiem līdzekļiem apkarojam mūsu brāļu jau tā mazo brīvību, lai darām viņu jūgu vēl jo grūtāku! Es domāju, ka tad — ja visā draudzē būs pirmdien pusdienā skāba putra ar siļķi, otrdien siļķe ar skābu putru, ka tad īsti mūsu strādnieki bēgšus bēgs no turienes. Jeb, ja viņu pašapziņa augs, tad viņi zinās atrast citus līdzekļus un ceļus savu tiesību izkarošanai. Tāpēc nost ar tādiem necilvēcīgiem padomiem!

. . . Bet drusku vēlāk «Zemkopī» parādas vēl viens jaunu laiku verdzības pravietis ar atkal patentētu padomu, kas drīzāk var kādu pievilināt, proti, mūms vajagot būvēt labi daudz «ērbeģu», salikt tur iekšā strādniekus-īrniekus ar to noteikumu, ka viņi tik tad drikst iet citur strādāt, kad ērbeģa īpašnieka darbi padarīti. . . . Bet cerēsim, ka vēl mūsu saimnieki nebūs tik tālu tikuši, ka ielaidīsies uz šādiem padomiem. Un arī strādnieki nebūs vairs tik muļķi, ka tie pieņems šādus noteikumus, kas viņiem saista rokas un kājas.

Bet nu atpakaļ pie kalpu ēdiena. Jāatzīstas mums ir, ka te ir ko labot un ka mēs varam te ko darīt, un kad arī tas mums drusku maksātu. Priekš vairāk izdevumu segšanas pūlēsīmies pacelt mūsu zemes ienesību.»

Par darba laika iedalīšanu laukstrādniekiem autors saka, ka 8 stundu darba diena uz laukiem neiespējama, bet izēja tomēr ir:

«Nekādā ziņā nav iespējams noteikt, lai lauksaimnieki sāktu un beigtu savus darbus pēc pulksteņa jeb svilpja, kā fabrikā. Uz laukiem ir viens labs pulkstens — saule. Bet pilnīgi dibināts prasījums būtu: vasarā darbu nesākt priekš saules un beigt ar sauli. Tad tālāk var prasīt, ka priekš ēdiena laikiem tiek nolikts zinams laiks — stunda, pusstunda, skatoties pēc apstākļiem. Tad pie daudz maz grības un stingrības ir arī iespējams svētdienas atpūtu ierīkot priekš strādniekiem tādā kārtā, ka dažas svētdienas gadā top pilnīgi brīvas atlaistas. Un beidzot — un tas tas galvenākais — var prasīt un arī izpildīt — pusdienas brīvlaika pagarināšanu lietot tādām mēram, ka darba laiks nepārkāpj zinamu stundu daudzumu.

. . . Lielākais ļaunums vēl tas, ka pie mūsu saimniekiem valda domas, ka, ja darba laiku par dažām stundām saīsinās, tad arī varēs mazāk pastrādāt. Laiks būtu taču zināt, ka senāk fabrikanti domāja arī tāpat, bet ar laiku atzina, ka īsāks darba laiks ir tomēr ienesīgāks. Jo kā var gan pārpūlēta, noguruša, apnikuša strādnieka darbs līdzināties darbam, kuru dara strādnieks ar prieku un patikšanu. Tāpēc te nav ko baidīties, — īsākā laikā tie paši strādnieki padarīs tikpat daudz kā tagad cauru dienu cepdami karstajā saulē.

. . . Ka kalponēm uz laukiem samērā vēl sliktāki iet, nekā viņu biedriem vīriešiem, tas, pavisā to lietu aplūkojot, nemaz neuzkrīt, jo tā parādība tik parasta, skaidri vai dabīga. Sieviete jau vispār ir padevīgāka, pacietīgāka, un te nu šīs viņas īpašības top arī uz lielāko izmantotas. Jo kā gan to lai citādi apzīmē, ja vasarā kalpones dažreiz tik vienpadsmitos nāk gultā un no rīta jau priekš trijiem ir pie govju slaukšanas un diendusā dabū, ja daudz, tik kādu stundu pakrist! Vai te brīnums, ka dažreiz rodas nepatīkamas sadursmes? Arī pie kalponēm ir iespējams darba laiku daudz maz nokārtot. . . .

. . . Un beidzot nu dažus vārdus par ganiem. Te tās lietas ir vēl bēdīgākas kā pie kalponēm. Kas ir ganelis? Nu, tāds visu stumdams un grūstdams rīks, kuru katrs var tramdīt, katrs var lamāt, uz kuru dažreiz nevietā top dažs labs grēks novelts, kurš jau no mazotnes dažreiz top tikumīgi samaitāts.

Daudzreiz liekas, ka te tie lielie cilvēki aizmirst, ka tas ganelis arī ir cilvēka bērns, tāpat kā viņi paši. . . . Mēs taču lasam grāmatās un avīzēs, ka sevišķi bērniem, augošiem cilvēkiem vajaga daudz miega un labas barības. Un pēc iespējas stingri mēs to ievērojam pie saviem bērniem. Bet kas tad par to rūpēsies pie ganiņa? Ak, tas jau ir tik kalpa bērns, un ar to lieta beigta. Kāda var būt bērna attīstība pie 5—6 stundām miega dienā un pie silķes astes. . . . Tāpēc arī te jārauga roku pielikt un labot. Vislabākais jau būtu, ka lopi taptu ganībās apkopti tikai no pieaugušiem. . . . Ēdienu ziņā te var attiecināt jau agrāk teikto. . . . Vai tā būtu grūti ierīkoties, ka gans vasarā dabūtu mazākais 8 stundas gulēt? . . . Lopus var laist pusdienā agrāki mājā un vēlāku ārā, nekā tas pie mums parasts, un to brīvo laiku var dot ganam priekš atpūtas un miega. Bet nekādā ziņā neizlietot viņu vēl māju darbiem. Nemaz nebūtu par sliktu, ja blakus tam saimnieks vai saimniece ganiņu uzlūkotu, kā viņu gādībai uzticētu dvēseli un par to tad arī rūpētos, pamācītu... aizstāvētu...

. . . Raudzīsim tikai tagad pārdomāt un izmēģināt, kā vislabāki nokārtot darba laiku mūsu lielajiem un mazajiem strādniekiem. Tas nesīs labumu tikpat darba devējiem, kā strādniekiem!»

Noraidot pārspīlētās iedomas par laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanu, K. Ulmanis tomēr noteikti un silti, sirsnīgiem vārdiem, uzstājies par laukstrādnieku dzīves un darba apstākļu pacelšanu, uzlabojot tiem ēdienu, pacietīgāki un cilvēcīgāki iedalot darba laiku un atpūtu, samazinot pārmērīgās darba stundas. K. Ulmanis šeit enerģiski un ar sašutumu uzstājas pret «lauku verdzības» projektu autoriem. Šai rakstā piegriezta vērība puīšiem, meitām un sevišķi vēl ganiem, kuru grūtajam stāvoklim autors velta izjustus vārdus. Ja arī laukstrādnieku stāvokļa uzlabošana lauksaimniekiem ko maksātu, tad, pēc autora ieskata, priekš lielāku izdevumu segšanas jāpūlas pacelt saimniecības ienesīgums.

Tā tad K. Ulmaņa uzskati strādnieku jautājumā 25 gadu vecumā savos pamatos ir gluži līdzīgi Latvijas valsts prezī-

denta K. Ulmaņa uzskatiem 34 un 35 gadus vēlāk, 60 gadu vecumā.

1938. gada salīdzinājums ar 1903. gadu.

Beidzot, vēl viens salīdzinājums:

«Amatu meistari, tas, ko es tagad jums teikšu, zīmējoties uz jums, nebūs nekas jauns, bet atļaujiet, ka es to izsaku vārdos. Visi paturiet prātā to, ka viens no stiprākiem dzīves pamatnoteikumiem jums, amata meistariem, ir tas, kā jūs jau to tagad darāt — ka jūs jūtat un nesat atbildību par to, lai mācekļi tiktu labi izskoloti, izmācīti, lai viņi varētu ar tik pat labām sekmēm kā jūs un, ja iespējams, ar vēl labākām sekmēm, jūsu darbu un amatu turpināt. Arī šī atbildība ir ļoti liela . . . Mēs sakam: jaunā paaudze visas savas dzīves mācības un gudrības gūst ģimenē un skolā. Bet mēs esam nākuši pie atziņas, ka te vēl kaut kā trūkst, jo bērns ļoti bieži aiziet pie svešiem cilvēkiem par mācekli vai nu amatniecībā, lauksaimniecībā vai citur. Katram, kas paņem bērnu savā vadībā un aņemas to mācīt, jāatminas, ka bērns paliek bērns, vienalga, vai paša vai sveša bērns, un arī par sveša bērnu ir jāatbild.»

Tā saka¹²⁾ Prezidents «valsts amatnieku dienas» atklāšanā, 1938. gada 21. maijā. Šī siltā, cilvēcīgā gādība par bērniem-amatnieku mācekļiem pilnīgi atgādina iepriekš minētos vārdus un uzskatus par ganiem un par lauksaimnieku izturēšanos pret tiem, kas teikti 35 gadus agrāk — 1903. gadā.

XXIII.

Nacionalās taisnības stiprināšana.

No latviešu politiskās un saimnieciskās nebrīvības laikiem, kas ilguši gadsimtus, vēl līdz mūsu dienām palikusi tā Latvijas saimnieciskās dzīves īpatnība, ka rūpniecībā un tirdzniecībā latviešu uzņēmēju un īpašnieku svars daudz mazāks nekā latviešu svars Latvijas iedzīvotāju kopskaitā; turpretim dažu mazākuma tautību īpašnieku svars šinīs svarīgajās nozarēs nesalīdzinami lielāks nekā šo tautību svars iedzīvotāju kopskaitā. Ilgus gadus latviešu un dažu mazākuma tautību stāvoklis šo nozaru kapitalos un vadībā bijis ļoti nevienāds.

Latviešu un citu tautību nevienālais svars rūpniecībā un tirdzniecībā.

Latviešu daļa Latvijas iedzīvotāju kopskaitā ir 76%, vāciešu — 3,2%, žīdu — 4,8%. Turpretim, latviešiem piederošos sīkajos rūpniecības un amatniecības uzņēmumos, kuri katrs pieder vienai personai, nodarbināti¹⁾ tikai 67% no visiem šādos uzņēmumos strādājošiem: 1935. gadā — 64.380 personas no 95.490 personām. Bet vāciešiem piederošos šādos uzņēmumos strādāja 6,1%, žīdiem piederošos — 16,4% no kopējā darbinieku skaita. Šo divu mazākuma tautību locekļiem piederošos uzņēmumos kopā strādā 22,5% no darbinieku kopskaita, lai gan šo tautību kopējā daļa Latvijas iedzīvotāju kopskaitā ir tikai 8%. Var teikt, ka vāciešu un žīdu svars sīko rūpniecības uzņēmumu vadībā un kapitalos (pieņemot, ka tie daudz maz proporcionāli nodarbināto personu skaitam) ir apmēram trīsreiz lielāks nekā šo tautību piederīgo svars iedzīvotāju kopskaitā, bet latviešu lomā šeit mazāka nekā viņu daļa iedzīvotāju kopskaitā.

Tomēr sīkie rūpniecības un amatniecības uzņēmumi, kur

kapitali caurmērā necīgi un arī produkcija maza, savā vairākumā pieder latviešiem. Bet pavisam citāds stāvoklis ir lielrūpniecībā — tādos uzņēmumos, kas katrs pieder kādai sabiedrībai, galvenā kārtā akciju sabiedrībām. Šie «kollektīvā sektora» uzņēmumi 1935. gadā ražojuši preces par 204 milj. ls (neskaitot šeit valsts un pašvaldību uzņēmumus). Šīs lielrūpniecības produkcijā latviešu svars pavisam necīgs: latviešiem piederošos lielrūpniecības uzņēmumos ražotas preces tikai par 50 milj. ls, kas ir tikai 24% jeb ceturtdaļa no privatās lielrūpniecības produkcijas kopvērtības. Turpretim vāciešiem piederošos lielrūpniecības uzņēmumos ražotas preces par 75 milj. ls, žīdu uzņēmumos — par 73 milj. ls, kopā par 148 milj. ls, par trīsreiz lielāku sumu nekā latviešu lielrūpniecības uzņēmumos. Vāciešu uzņēmumos ražoti 36,7%, žīdu uzņēmumos — 35,6%, kopā 72% no lielrūpniecības produkcijas kopvērtības. Latviešu svars lielrūpniecības vadībā un kapitalos 1935. gadā bijis tikai 24%, lai gan latvieši sastāda 76% no iedzīvotāju kopskaita. Turpretim vāciešu un žīdu svars lielrūpniecības kapitalos un vadībā ir kopā 72%, lai gan šīs abas tautības sastāda tikai 8% no iedzīvotāju kopskaita. Dažās atsevišķās lielrūpniecības nozarēs latviešu svars pavisam necīgs. Piem., tekstilrūpniecībā — apģērba materiālu rūpniecībā — latviešu uzņēmumi 1935. gadā ražojuši preces tikai par 8 milj. ls, kas ir 13,5% no šīs nozares produkcijas kopvērtības — 60 miljoniem latu. Kokrūpniecībā latviešu uzņēmumos ražots tikai par 3 milj. ls, kas ir 19% no produkcijas kopvērtības — 16 milj. ls. Arī papīrrūpniecības produkcijā latviešu uzņēmumu svars ir tikai 13%, ķīmijas rūpniecībā — 14%, apģērba un apavu rūpniecībā — 8%, ādu rūpniecībā — pat tikai 3%.

Tāpat tirdzniecībā²⁾ latviešu svars samērā daudz mazāks nekā vāciešu un žīdu. 1935. gadā no visiem 46.173 tirdzniecības uzņēmumiem latviešiem piederēja tikai 27.205 — 59%, bet no visiem 95.022 tirdzniecības darbiniekiem latviešu uzņēmumos strādāja 51.822 — 55%. Turpretim vāciešiem piederošos uzņēmumos strādāja 8,4%, žīdu uzņēmumos — 25%, kopā par šīm abām tautībām — 33% no visiem tirdzniecībā nodarbinātiem. Vāciešu un žīdu uzņēmumi ir caurmērā arī lie-

lāki nekā latviešu: vienā latviešu uzņēmumā strādā caurmērā 1,9 personas, bet vienā žīdu uzņēmumā — 2,1 pers., vācu uzņēmumā — 3,1 persona. No lielajiem uzņēmumiem (tirdzniecības zīmju I un II kategorijas), kādu 1936. gadā bija 1237, latviešiem piederēja tikai 371 — 30⁰/o, bet vāciešiem — 202 (16⁰/o), žīdiem — 592 (48⁰/o), kopā abām šīm mazākuma tautībām — 794 — 64⁰/o jeb gandrīz divas trešdaļas. Daudzās svarīgās tirdzniecības nozarēs latviešu tirgotāju svars pavisam mazs, bet vāciešu un žīdu tirgotāju pārsvars ārkārtīgs. Piem., apģērba materiālu tirdzniecībā latviešu uzņēmumos strādā tikai 26⁰/o, bet žīdu uzņēmumos — 61⁰/o, vācu uzņēmumos — 6,5⁰/o no visiem šīs nozares darbiniekiem. Arī apavu, ādu un kažokpreču tirdzniecībā latviešu uzņēmumu svars šai ziņā ir tikai 25⁰/o, būvmateriālu tirdzniecībā — 24⁰/o, instrumentu, aparātu, metālu un juvelieru preču tirdzniecībā — 24⁰/o. Kopējā preču tirdzniecības uzņēmumu apgrozījumā³) 1935. gadā — 897 milj. ls (neskaitot valsts monopolus), latviešu uzņēmumu daļa bijusi 381 milj. ls — tikai 42⁰/o. Lielo tirdzniecības uzņēmumu (I un II kategorijas) apgrozījumā — 496 milj. ls, latviešu uzņēmumu daļa bijusi 149 milj. ls — tikai 30⁰/o, bet vāciešu daļa šeit — 81 milj. ls, žīdu daļa — 238 milj. ls, kopā par šīm abām tautībām — 319 milj. ls, vairāk nekā divreiz tik daudz, kā latviešu uzņēmumu apgrozījums.

Jaunie latviskie uzņēmumi rūpniecībā, tirdzniecībā un kreditā.

No latviešu tautas spēka, labklājības un vispusīgas attīstības atkarājas arī visas Latvijas valsts spēks un labklājība. Tādēļ viss, kas veicina latviešu saimniecisko attīstību, ceļ arī Latvijas valsti. Bet stāvoklis rūpniecībā un tirdzniecībā, un taisni lielrūpniecībā un lieltirdzniecībā, šai ziņā līdz pēdējiem gadiem bijis gluži nenormāls, latviešu dalība šo nozaru kapitalos, apgrozījumos un vadībā bijusi gluži niecīga. Latvieši darbojušies gandrīz vienīgi lauksaimniecībā, kuras ienesīgums caurmērā daudz zemāks nekā rūpniecībā vai tirdzniecībā. Lai šo nenormālo stāvokli grozītu, lai strauji paceltu latviešu svaru

lielrūpniecībā un lieltirdzniecībā, lai dotu iespēju latviešiem piedalīties arī šinīs augsta ienesīguma nozarēs, un lai izlīdzinātu līdzšinējo ārkārtīgo nevienādību atsevišķu tautību dalībā šo svarīgo nozaru vadībā, K. Ulmaņa nacionalā valdība īsā laikā nodibinājusi daudzus jaunus rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumus, kuru vadība ir latviešu rokās un kur noteikšana šādā vai tādā veidā valdībai. Tas bijis vienīgais līdzeklis, kā pēc iespējas ātri izpildīt nacionalās taisnības stiprināšanas un latviešu tautas vispusīgas saimnieciskas attīstīšanas politiku. Tikai neatkarīgā nacionalā valdība spējusi samobilizēt visus tautas un valsts ietaupījumus un līdzekļus šī svarīgā mērķa sasniegšanai, jo privāti latviešu uzņēmēji paši no sevis, saviem spēkiem vien, to nebūtu spējuši panākt.

Šādas jaunas sabiedrības un jauni uzņēmumi nodibināti ļoti dažādās nozarēs — kreditā, metāl rūpniecībā, tekstilrūpniecībā, saldumu, alus, maizes, eļļu, degvielu, ķieģeļu, kaļķu rūpniecībā, kokrūpniecībā, koka tirdzniecībā, ādu un vilnas tirdzniecībā, ogļu tirdzniecībā, dažādu lauksaimniecības ražošanas līdzekļu tirdzniecībā, kuģniecībā, apdrošināšanā. Šo jauno sabiedrību pamatkapitāli sastāda kopā pāri par 100 milj. ls (visu Latvijas akciju sabiedrību pamatkapitāli uz 1935. g. un arī 1937. g. 1. janv. bija ap 180 milj. ls.).

Svarīgs pamats šai nacionalās valdības politikai bijis — Latvijas kreditbankas nodibināšana. Šis lielās kreditiestādes pamatkapitāls sasniedz tagad 40 milj. ls. Šīs bankas nodibināšana izdarījusi apvērsumu Latvijas privāto banku saimniecībā. Salīdzinot ar agrākiem gadiem, piem., vēl ar 1933. gadu, kad divas trešdaļas no akciju banku pamatkapitāliem bija ārzemnieku īpašums, — tagad gandrīz viss akciju banku kapitāls ir nacionāls un latvisks, ārzemnieku un mazākuma tautību daļa te tikai vairs daži procenti. Bez Latvijas kreditbankas, ievērojams svars akciju banku darbībā vēl ir Latvijas zemnieku kreditbankai, kuras pamatkapitāls tagad 10 milj. ls. Kopējais akciju komercbanku pamatkapitāls tagad ir 57 milj. ls.

Latvijas kreditbanka bijusi arī svarīgs ierocis valdības turpmākā cīņā par Latvijas saimnieciskās dzīves latviskošanu.

Ar šīs kreditiestādes palīdzību dibinātas daudzas jaunās sabiedrības, kā arī likvidētas daudzas vecas, dzīves nespējīgās

Rūpniecības akciju sabiedrība «Vairogs», tā saucas tagad agrākais «Feniksa» akciju sabiedrības lielais metalrūpniecības un vagonu būvniecības uzņēmums, kas no ārzemnieku rokām 1936. gadā pārgājis valsts īpašumā. «Vairoga» pamatkapitāls ir 10,5 milj. ls. Ar šī lielā uzņēmuma pāriešanu valsts rokās — valsts īpašumā un vadībā koncentrēta galvenā daļa no mūsu metalrūpniecības lieluzņēmumiem. «Vairogs» uzsācis jaunu darbu — automobiļu ražošanu; uzņēmumam svarīga nozīme arī valsts aizsardzības stiprināšanā.

Plašajā apgērbu materiālu ražošanas nozarē — tekstilrūpniecībā — vilnas preces ražo jaunā akciju sabiedrība «Rīgas vilnas rūpnieks», ar 2 milj. ls pamatkapitāla, bet kokvilnas preces — jaunā akciju sabiedrība «Latvijas kokvilna», ar 3 milj. ls pamatkapitāla. Taisni tekstilrūpniecība ir tā nozare, kur latviešiem agrāk gandrīz nekāda daļība nav bijusi: 1935. gadā tikai 13% no tekstilrūpniecībā ražoto preču vērtības ražoti latviešiem piederošos uzņēmumos, bet pārējie 87% — mazākuma tautībām un ārzemniekiem piederošos uzņēmumos; lielākā daļa kapitāla šeit agrāk piederēja ārzemniekiem.

Jaunā akciju sabiedrība «Laima» savās fabrikās nodarbina kādus 1000 cilvēkus un ir lielākais uzņēmums saldumu rūpniecībā, tāpat jaunā akc. sab. «Aldaris» (pamatkapitāls—4 milj. ls) — alus ražošanā. Sabiedrība «Maiznieks» rūpējas par labas maizes apgādāšanu rīdziniekiem. Akciju sabiedrības «Ķieģelnieks» un «Kaļķis» gādā, lai svarīgie būvmateriāli — ķieģeļi un kaļķi — kļūtu ērtāki un lētāki pieejami būvētājiem. Akc. sab. «Latvijas koks» (4 milj. ls) dibināta koku apstrādāšanai savās zāgētavās, koku materiālu uzpirkšanai un eksportam, gādājot arī, lai lauksaimnieki par saviem pārdotiem mežiem spētu saņemt pienācīgas cenas. Akc. sab. «Ādu un vilnas centrale» ir valsts uzņēmums, kas vienīgais iepērk no lauksaimniekiem ādas un vilnu, un kas nodibināts, lai ražotāji iegūtu par šīm precēm pēc iespējas augstākas cenas. Centralā savienība «Turība», kuras kapitāls ir 7 milj. ls, apgādā lauksaimniekus ar visādiem ražošanas līdzekļiem — mākslīgiem mēsliem, mašīnām, u. c. — par iespējami lētākām cenām. Jaunie uzņēmumi dibināti un darbojas arī vēl citās nozarēs (piem., akc. sab. «Degviela» ar 4 milj. ls; Apvienotā kuģniecības akc. sab. ar

2,5 milj. ls; akc. sab. «Dzirnavnieks» ar 2 milj. ls pamatkapitāla, u. c.).

Runājot par latviešu dalības paplašināšanu rūpniecībā un tirdzniecībā un par jaunajām sabiedrībām, jāpiemin arī lielās Ķeguma spēkstacijas būve, kas ir vislielākais nacionālā kapitāla ieguldījums, jo Ķeguma spēkstacija izmaksās ap 60 mil. ls. Ķeguma spēkstacijas būve finansēta galvenā kārtā iekšzemes līdzekļiem un ietaupījumiem. Parakstišanās uz valsts iekšējo aizņēmumu spēkstacijas būves finansēšanai visīsākā laikā devusi labus panākumus, kas apliecinājis arī Latvijas saimniecisko uzplaukumu pēdējos gados, tautas ienākuma un tautas ietaupījumu pieaugumu.

Šo jauno rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu mērķis un uzdevums nav vienīgi paplašināt latviešu dalību šinīs nozarēs, bet arī vēl — nevis censties pēc visaugstākās peļņas, kā tas parasts privatos uzņēmumos, bet gan, iztiekot ar minimālo peļņu, sniegt tautai dažādas augstākās kvalitātes preces par iespējami viszemāko cenu; ar šādu cenu politiku šīs sabiedrības iespaido arī parasto privāto uzņēmēju aprēķinātās preču cenas. Jau sabiedrību īsajā pastāvēšanas laikā dažu preču cenas tādā kārtā pazeminātas vai uzturētas tādā augstumā, kāds parastos apstākļos nebūtu iespējams, jo ražošanas izdevumi cēlušies.

Jaunie uzņēmumi rūpējas arī par Latvijas dabas bagātību plašāku un straujāku izmantošanu, par tautas ienākuma paaugstināšanu.

Jauno sabiedrību dibināšanas iemesli un uzdevumi.

Par šo jauno, ar valsts palīdzību dibināto rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu mērķiem, par to, kāpēc nacionālā valdība tos dibinājusi, Prezidents 1937. gada 27. janvārī izteicies šādi:⁴⁾

«Ministru kabineta pēdējie lēmumi attiecībā uz jaunu saimniecisku organizāciju dibināšanu un dažu veco darbības pārkārtošanu izsaukuši daudz pārrunu. Starp citu, uzstādīts arī jautājums, vai valdība, šos likumus izdodama un pieļaudama dibināt jaunās saimnieciskās organizācijas, ir ģarījusi pa-

reizi. . . Valdības nodoms tagad nav bijis, tāpat kā arī agrāk tas nekad nav bijis — saņemt savās rokās pēc iespējas daudz no pilsoņu rokām. Valdības vienīgais skubinājums, viņa rīcības vienīgais motīvs, mērķis un uzdevums bijis celt visu pilsoņu turību, vairot pilsoņu bagātību. Ja tas šķiet zināmā pretrunā ar to, kas tagad notiek, tad tas tomēr bija nepieciešams, jo līdzšinējā lielā vaļība — kad valdība maz piedalījās šī darba kārtošana — nav devusi to, kam vajadzēja būt. Mēs nesam panākuši vajadzīgo ne nacionalās taisnības vārdā, ne sabiedriskās taisnības vārdā. Tas, kas līdz šim bija šajā ziņā sasniegts, ir ļoti maz un tas mūs neapmierina. Mums jācīnās un mēs arī cīnīsimies, lai šo stāvokli uzlabotu. Ja arī jāiet ceļš, kurš pašreiz arī liekas nesaprotams, tad, pēc īsa brīža jau tas kļūs skaidrs un saprotams, un mūs atbalstīs tāpat, kā līdz šim valdības darbs ir atbalstīts.

Runājot par mūsu uzdevumiem saimnieciskā laukā, pirmām kārtām jāsaka, ka ar visiem līdzekļiem mums jā rūpējas par tautas ienākumu paaugstināšanu. No šīs sumas, kas ieplūst iedzīvotāju kabatās, galu galā atkarājas arī tas, kādi mūsu zemes ceļi, cik skaistas mums ēkas un dārzi, pat cik lielas ir mūsu lauksaimniecības ražas. Mēs bieži tagad sūdzamies par mūsu zemes ārējo izskatu, kaut gan, tas nav sliktākais pasaulē. Mēs brīnamies, ka, pārbraucot tepat pāri robežai, jau redzam citādu ainu, bet ja atceramies, ka mūsu zemē caurmēra ienākumi nesasniedz 500 latu uz cilvēka un tepat Rītpusijā tie ir jau pāri 1000 latiem un tālāk Vācijā jau pie 2000 latiem, tad nav arī ko brīnīties. Ja caur viena cilvēka rokām iziet divreiz vairāk naudas, tad var arī vairāk prasīt.

Atgriežoties pie apstākļiem mūsu zemē, man jāsaka, ka taisnība prasa, lai šo turību celtu, celtu, kur tās līdz šim bijis vismazāk. Un vismazturīgākā iedzīvotāju grupa līdz šim bijuši latvieši. Tā tas bijis visās nodarbošanās nozarēs. Lauksaimniecība jau par sevi nekad nav bijusi un nebūs zelta kalnu avots. Bet tirdzniecībā un rūpniecībā pārsvarā arvien bijušas citas grupas. Nodarbošanās iespējas

sadalamas taisnīgāk. Un tās grupas, kas līdz šim ienesīgākajām nozarēm bijušas svešas, jāpadara tām tuvākas. Valdībai viņas mērķis ir skaidrs un viņa iet uz to pa ceļiem, kas vislabākie.

... Kas attiecas uz cenu regulēšanu pie iepirkšanas un pie pārdošanas tirdzniecībā un rūpniecībā, tad šo jautājumu kārtos jaunnodibinātās 4 sabiedrības. Kas tad īsti ir šīs jaunās organizācijas? — Centralās savienības «Turība» uzdevums būs nokārtot mūsu kooperāciju un ar to saistītās cenu regulēšanas lietas. Ar šīs organizācijas dibināšanu radīta centralā vieta pirkšanai un pārdošanai, kas veicinās arī ražošanu. Šai sabiedrībai piekritīs liela loma cenu regulēšanā. Vispirmā kārtā to jutīs uz laukiem, tad arī Rīgā. «Turības» biedri būs visi patērētāju kooperatīvi uz laukiem un pilsētā. Un ka jaundibinājamam apvienotam kooperatīvam Rīgā (domāta te «Vienība». A. C.) ar 60—70 veikaliem cenu regulēšanā piekritīs liela loma, par to nevienam nevar būt šaubu. Viņa darbu sevišķi atvieglos tas, ka visas preces tas tagad saņems no vienas centralās vietas. «Turība» ir privats uzņēmums, kamēr nākošais nodibinātais uzņēmums — «Ādu un vilnas centrale» ir valdības uzņēmums. Tas dibināts vienas tirdzniecības nozares centralizēšanai, tā tad svarīga uzdevuma sasniegšanai. Te jānokārto cenas. Lauksaimnieki nepārtraukti žēlojas, ka saņem zemas cenas par vilnu un ādām. Ja atceramies, ka lauksaimnieki gadā laiž tirgū ap 160.000 liellopu ādu un 600 līdz 700.000 sīklopu ādu, tad sapratīsim, kādas summas te lauksaimniekiem iet zudumā. Galvenais jaunās sabiedrības uzdevums te būs pacelt cenas. ... Šī centrale bija vajadzīga jau sen, jo cenas, ko saņēma par ādām lauksaimnieks, bija nesamērīgi zemas, salīdzinot ar tām, ko ieguva tirgotājs. Šī milzīgā starpība lauksaimniekam jādabū atpakaļ.

Nākošās divas jaundibinātās akciju sabiedrības ir «Ķieģeļnieks» un «Kaļķis». ... Šīs sabiedrības skarpirmkārt mūsu zemes bagātību izmantošanu un otrkārt būvmateriālu ražošanas un piegādes jautājuma nokārtošanu. Abas šīs sabiedrības ienesīs jaunu dzīvību mūsu zemē. Tās atdzīvinās visos mūsu zemes novados tos ceļus,

kas jau ilgu gadu stāv auksti, kam nav īpašnieku, vai kuru īpašniekiem nav naudas, lai viņus nodarbinātu. Abas jaunās sabiedrības drīz skaitīs par saviem ļoti daudzus ķieģeļu un kaļķu ceļus visā zemē.

. . . Te vēl jāmin šo sabiedrību trešais uzdevums: šīs akciju sabiedrības domātas kā sākums tām akciju sabiedrībām, kas privāto publiku ievilkto ražošanas nozarēs, ievilkto tajās cilvēkus no tām grupām, kam šī ražošana līdz šim bija sveša. Naudas trūkuma un citu iemeslu dēļ viņas līdz šim šajā ražošanā nebija iekšā. Mēs tagad privāto publiku aicināsim te klāt, lai tā paliek par īpašniekiem. Un valdībai, kā redzams, nav bijis nodoma šīs nozares sagrābt savās rokās. Akciju cena nolikta uz 100 ls un katrs tās varēs iegādāties. Akcijas gan būs tikai uz vārda, un priekšroku viņu iegūšanā dos tiem, kas līdz šim te bija atstumti un sveši. Un šīs akciju sabiedrības domātas tikai sākumam. Arī lielākās akciju sabiedrības pāries uz 100 ls akcijām, neapstājoties pat pie valsts autonomiem uzņēmumiem. Tad visi, kas varēs šīs akcijas nopirkt, varēs šajos rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumos piedalīties. . . Šajos jaunajos un drošajos uzņēmumos katrs būs aicināts būt par akcionāru un līdzīpašnieku. Tajos mēs gribam ievilkt cilvēkus un izaudzināt tos, pieradināt pie lieliem uzņēmumiem, labiem veikaliem un pieradināt arī viņus strādāt tādos uzņēmumos, kas dod peļņu. Līdzšinējā skola te bijusi tikai negatīva.

. . . Mūsu uzdevums ir celt mūsu zemes iedzīvotāju turību, vairot viņu bagātību. Mēs piegriezīsimies tām iedzīvotāju un sabiedrības grupām, kas bija svešas nozarēm, kur visvairāk savu turību var vairot . . . »

Jauno sabiedrību dibināšanas motivus, uzdevumus un mērķus rāda vēl kāda cita Prezidenta principāla runa⁵⁾, divus mēnešus vēlāk — 1937. gada 31. martā — pieņemot saimniecisko organizāciju pārstāvjus Rīgā. Šī runa papildina iepriekšējo. Šeit Prezidents saka, starp citu:

«Kad mums pacēlās domas par tādu sabiedrību vai pasākumu dibināšanu, kādi ir «Ķieģeļnieks» un «Kaļķis», tāpat arī citi tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumi, — tad mums bija vairāki nolūki. Vispirms jau mūs ilgāku laiku spieda tā

doma, ka mēs gribam tikt pie lielākas turības, mēs gribam vairot mūsu tautas ienākumu. No kā tad celsies mūsu tautas ienākums? Viņš celsies tad, kad mēs iegūsim pārdodot par saviem ražojumiem vairāk nekā izmaksā darbs. Tāpat tautas ienākums un turība vairosies, ja mēs ar katru gadu ieņemsim vairāk vērtību no mūsu zemes ar lauksaimniecības ražām. Bet šī gaita ir ārkārtīgi gausa, jo zemkopībā ir viszemākais rentabilitātes procents. Cita lieta ir, ja mēs varam ņemt no zemes ārā jau kaut ko p u s g a t a v u, kaut arī tas vēlāk būtu pārstrādājams, ja vien atrodamā manta ir tik augstvērtīga, ka pārstrādāšanas izdevumi ir mazāki par gaidamo peļņu. Ja mēs varam izņemt no zemes ārā dārgmetālus, petroleju, eļļu, pat akmeņogles, tad tas ir liels tautas turības celšanas līdzeklis, tad tautas turība iet ātri uz priekšu. Mums tādu mantu nav. Var būt gan, ka mēs vēl ko atradīsim, bet pagaidām jāizmanto tas, ko varam mūsu zemē atrast. Līdz šim mēs šim mūsu zemes bagātībām esam piegriezuši pavisam niecīgu vērtību. Tagad mēs šo darbu esam sākuši, esam sākuši radīt jaunas vērtības no savām, kaut arī mazvērtīgām zemes bagātībām — māla, kaļķiem, akmeņiem; tām blakus nāks vēl citas.

Viens no lielākiem «Ķieģeļnieka» uzdevumiem ir palīdzēt ietaupīt koka būvmaterialus. Pasaules tirgū koks ir cenā un vienmēr ir bijis cenā. Par eksportējamo koku mēs iegūsim lielas vērtības. Ja mums būs kaļķi, ķieģeļi un cements pieejami par vienu cenu visā valstī, tad koku nevajadzēs lietot kā būvmateriālu, un ietaupītos kokus varēsim pārdot, jo tiem vienmēr ir tirgus izredzes. Tādas mantas, ko mēs tagad lietojam kā būvmaterialus, mēs turpmāk varēsim pārvērst naudā un zeltā. Pats par sevi saprotams, ka beigu beigās mēs sāksim eksportēt ķieģeļus un citus māla ražojumus arī uz ārieni. Kā zinām, jau vecos laikos mūsu ķieģeļi ir gājuši uz Iekšķievijas pilsētām. Arī tagad varēsim atrast tiem eksporta iespējas. Helsinkos daudzi nami esot būvēti no Sakas ķieģeļiem. Varbūt arī te mums iznāks eksports.

... būs liela izšķirība starp to, kas bija agrāk, un to, kas nāks. Visi jaunie uzņēmumi strādās ar pietiekošu kapitalu. Agrāk jaunie uzņēmumi ņēma nepieciešamos līdzekļus no bankām, cerībā, ka varēs nopelnīt vēl dividendes, maksāt tos 18 procentus bankai un gūt

lielu peļņu. Bet bija jāpiedzīvo liela vilšanās un zaudējumi. Tagad tas tā vairs nebūs. Mēs visiem ieteiksim, lai jaunās akcijas pārķ ar ietaupījumiem, bet ne uz parāda. Agrāk visi uzņēmumi tika dibināti ar svešu naudu, un labi, ka daži no viņiem vēl varēja izturēt un pārdzīvot lielas grūtības. Tagad jaunajiem uzņēmumiem pašiem būs savs akciju kapitāls, par kuru maksās piemērotas dividendes. Bez dividendēm iztikt jau nevarēs, bet tās nebūs pārspīlētas.

. . . Jūs varbūt nodarbinās domas, ka jauno sabiedrību pārvaldes organos ir iekšā cilvēki, kas savā starpā pagaidām diezgan sveši. Viņi nāk no visiem zemes stūriem, no visiem iedzīvotāju slāņiem un grupām. Bet tas viss ir darīts ar tāli ejošu mērķi un aprēķinu, ne tikai vienas dienas vajadzībām. Mēs gribam, lai šinīs jaunajos pasākumos būtu pēc iespējas visi zemes stūri ieinteresēti un piesaistīti, tāpat lai te būtu piesaistīti visi mūsu iedzīvotāju noslāņojumi. Tādēļ jūs te atrodat gan augstskolas mācības spēkus, gan rūpniekus, tirgotājus, zemturus u c. Šajos pasākumos visas zemes iedzīvotāji varēs būt klāt un pateikt to, kas ir vajadzīgs un nepieciešams.

. . . Jūs redzat, ka mēs neesam nostājušies uz tāda viendokļa, ka mēs šajos pasākumos aicinātu klāt tikai latviešus. To jūs redzat gan «Ķieģeļniekā», gan arī citās sabiedrībās. Protams, mēs te pieejam ar zinamu izvēli, bet nav jādomā, ka mēs atstātu pie malas tos, kas nav latvieši. Ja mēs gribam visu zemi apvienot, tad mēs arī patiesi to vienosim. Latviešu, protams, šajos uzņēmumos būs vairāk, bet latvieši taču visā zemē ir vairākumā. Bet nav domāts, lai tikai vienu grupu pievilktu te klāt. Kas ir lojals un uzticams, tas lai nāk pie mums; tam durvis nebūs aiztaisītas cieti.

Mēs tagad drīzā laikā sāksim pārdot jauno uzņēmumu akcijas. Lai gan šīs sabiedrības ir nodibinātas ar banku palīdzību, tad tomēr visu šo jauno pasākumu akcijas ar laiku izdalīsies pa visu zemi. Jau tagad daudzas patērētāju biedrības, krājokāses, piensaimnieku sabiedrības un dažādas citas lauksaimniecības biedrības ir pieprasījušas dalības zīmes centralā savienībā «Turība». Tāpat būs citās jaunajās sabiedrībās. Mēs raudzīsim šo lietu no-

stādīt tā, lai visa zeme te piedalās. Smagums te vērsas uz lauku pusi, jo jūs jau ziniet, ka divi trešdaļas no mūsu iedzīvotājiem ir laucinieki, un tikai viena trešdaļa ir pilsētnieki. Tādēļ tādās sabiedrībās, kas strādā un ražo preces laukiem, arī lauciniekiem pašiem jābūt klāt. Protams, te jāpiedalās arī citām aprindām, kam iekrājušās zinamas naudas sumas. Ieguldot naudu akciju biedrībās, par to varēs dabūt drusku vairāk nekā ieguldot krājkasē. Mēs gribam, lai šī nauda strādā tieši. Kad viņa noguldīta bankā, tad mums viņa no bankas jāizņem un jāmaksā bankai augsti procenti. Tādēļ mūsu plans ir tāds, ka mēs griezīsimies drīzā laikā pie visas publikas ar aicinājumu pirkt akcijas. . . . Ja sākumā pircēju būs mazāk . . . tad mēs nostādīsim lietu tā, ka viņiem šaubas zudīs. Varbūt mums būs jāgarantē zinamai akciju daļai dividendē. Tāpat varbūt akcijas mums būs jāpārdod ar pirmā gada dividendi uz priekšu, t. i. par 95 ls. Varbūt arī par akcijām būs jāļauj maksāt ar vērtspapīriem. Bet katrā ziņā akcijas izplatīsies visplašākās aprindās, un šajos uzņēmumos tiks pievilkti klāt visa zeme. Mēs gribam, lai mūsu pašu lauku cilvēki varētu droši te piedalīties, un lai laucinieki nepaliktu piesaistīti tikai pie lauku darba.

. . . Bet šie vēl nav vienīgie mūsu jaunie pasākumi. Mēs iegūsim pirkšanas vai dibināšanas ceļā vēl citus. Nesen mēs nopirkām vienu tabakas fabriku. Tagad mums ir piedāvātas vēl kādas trīs, četras fabrikas no citām nozarēm. Tiem uzņēmumiem, kas ir dzīves spējīgi un strādā saskaņā ar mūsu politiku, mēs klāt neķersimies, bet tiem pat palīdzēsim. Bet kur lietas neiet kā vajaga, kur vajaga salauzt ar konkurenci vai nu viņu cenu politiku, vai ražošanas paņēmienus, tur mēs iesim iekšā, un ātrāk vai lēnāk nodibināsim kārtību.

. . . Bet tiem, kas ar šādu valdības rīcību nav apmierināti, es priekš kāda mēneša jau citā vietā pateicu, ka tā ir tikai pāreja. Valdības nodoms nav palikt par īpašnieku ne ķieģeļu cepliem, ne kaļķu fabrikām, ne citur. Tas ir vajadzīgs tādēļ, ka tas ir mūsu laikmetā drošākais ceļš un

līdzeklis, kā mēs varam izdarīt visas vajadzīgās pārvērtības. Pie pirmās izdevības valdība atdos šos uzņēmumus akciju veidā publikai atpakaļ. Mēs iesim pat vēl tālāk: arī citus uzņēmumus, kas ir valdības rokās, mēs pie pirmās izdevības dosim akciju veidā prom publikai, pārveidojot autonomos uzņēmumus par akciju sabiedrībām. Valdībai šos uzņēmumus nevajaga. Neviena valdība pasaulē nav priekš tam, lai viņa spēlētu fabrikantu, kuģotāju, tirgotāju, importieri vai eksportieri. Tas nav valdības uzdevums. Bet ja visa attīstības gaita prasa, lai valdība kādā uzņēmumā ir dalībniece, un lai viens tāds loks iziet cauri, kur valdība ir grūtību nesēja un atbildētāja, tad gala mērķis ir tomēr privatā iniciatīve, privatā saimniecība un arī privatā atbildība.»

Šīs Prezidenta runas rāda nacionalās valdības motīvus jauno lielrūpniecības un lieltirdzniecības uzņēmumu dibināšanā ar šāda vai tāda veida valsts palīdzību un valsts līdzekļiem. Motīvi te ir vairāki: latviešu dalības paplašināšana rūpniecības un tirdzniecības vadībā un kapitalos un latviešu saimniecisko spēju vispusīga attīstīšana — nacionalās taisnības stiprināšana; dažu nozaru rūpnieku un tirgotāju pārmērīgas peļņas kāres ierobežošana patērētāju, tautas labā un rūpniecības preču cenu pazemināšana un kvalitātes uzlabošana — sabiedriskās taisnības stiprināšana; tautas ienākuma celšana; dabas bagātību izmantošanas paātrināšana un paplašināšana, un, no otras puses, citu Latvijas dabas bagātību saudzēšana un aizsargāšana; lauksaimniecības pabalstīšana ar lauksaimnieku pārdoto preču cenu paaugstināšanu un lauksaimnieku pirktu preču cenu pazemināšanu un uzturēšanu mērenā līmenī; valsts aizsardzības stiprināšana.

Jaunajos rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumos nodarbināti daudzi tūkstoši cilvēku, to kapitali sastāda lielu daļu no Latvijas akciju sabiedrību kopējā pamatkapitāla un šo uzņēmumu produkcija un apgrozījumi ir ievērojama daļa kopējā rūpniecības produkcijā un tirdzniecības apgrozījumā.

1938. gadā uzsāka Prezidenta runās jau minēto vairāku jauno akciju sabiedrību akciju izplatīšanu tautā, atklājot parakstīšanos uz priekšrocības akcijām, kas dod garantētu minimālu dividendi. Daļu no šīm akcijām nopirka gan privātas

personas, gan arī dažādas kopdarbības sabiedrības, pašvaldības un citas organizācijas.

Apskatot nacionalās valdības darbību 1937. gadā, Prezidents savā radiofona runā gadu maiņā, 1937. gada 31. decembrī, izteicies par valdības plašo un straujo darbu jauno sabiedrību nodibināšanā.⁶⁾

«1937. gads atkal ir rādījis, ka vēstures rats griežas uz priekšu, arvien uz priekšu, nekad atpakaļ. Vēstures pārgrozības taisnības uzvaras gaitās dažkārt ir griezīgas. Tomēr lai neaizmirst neviens, ka par labu griežamās netaisnības mūsu zemē ir valdījušas gadu simtus, razdamās un krādamās nevienādos lēcienos, dažbrīd straujāk, dažbrīd gausāk, bet arvien asi un sāpīgi. Un tad — netaisnības izlīdzināšanas un taisnības uzvaras gājiens nav un nevar būt gaus un pacietīgs, tas, vēsturiski mērijot, iet — un tam jāiet — neaptveramā straujuma. Tāpēc, būdams iepriekšējo 3 gadu turpinājums, 1937. gads bija lielu pārkārtojumu un sakārtojumu gads politiskās, saimnieciskās un sabiedriskās kultūras dzīves darbības laukā. Raugat tik atminēties 1937. gada notikumus, darbus un ieguvumus likumdošanas un ikdienas darba ritējumā, un jūs pārlicināsaties, ka nu pilnos apmēros visiem mūsu zemes pilsoņiem bez kādām šķirošanām ir pavērts ceļš un radīta iespēja būt ne tikai zemes arājiem, bet arī nodarboties rūpniecībā un tirdzniecībā, tur strādājot un vadot, sākot ar zemes bagātību izmantošanu, lauksaimniecības ražojumu izvērtēšanu un beidzot ar ievesto jēlvielu, arī vilnas un kokvilnas apstrādāšanu. Daudzi jaunie uzņēmumi darbā jau pierādījuši, ka to dibināšana bijusi nepieciešama. Ir noārdīti vecie vaļņi visā saimnieciskā dzīvē.»

Latviešu ieguvumi pilsētu nekustamā mantā.

Latvijas pilsētās — Rīgā un citur, samērā ar latviešu iedzīvotāju skaitu, latviešu īpašnieku svars pilsētu nekustamā

mantā (namu un gruntsgabalu vērtībā, sevišķi lielo namu vērtībā) no agrākiem laikiem bijis ievērojami mazāks, bet dažu mazākuma tautību īpašnieku svars—daudz lielāks par šo tautību svaru iedzīvotāju kopskaitā (skat. E. Bulmerinks, Rīgas pilsētas gruntsgabalu, ēku un dzīvokļu skaitīšana 1933. gadā). Pēdējos gados arī šeit notikušas straujas pārmaiņas. Četru gadu laikā, 1934.—1937. g., latvieši (ieskaitot te arī valsts, pašvaldības un citas publiski-tiesiskas iestādes) pilsētās vairāk pirkuši nekā pārdevuši nekustamus īpašumus kopā par 25,1 milj. ls. Šādā ceļā latviešu nekustama manta pilsētās ievērojami pavairojusies, arī latviešu svars šīs mantas vērtībā (Mēneša biļetens, 1938. g. Nr. 6, 686. lpp.). Arī lauku nekustamus īpašumus latvieši 1937. g. vairāk pirkuši nekā pārdevuši par 0,5 milj. ls (pēc tā paša avota).

Latviskās pilsētu valdes.

Kārļa Ulmaņa nacionalās valdības svarīgs sasniegums ir arī latviskās pilsētu pašvaldību pārvaldes. Par to ministru prezidents K. Ulmanis 1934. gada 17. jūnijā izteicies šādi:

«Pašvaldībās pa šiem 16 gadiem bija ieviesušies daudzi trūkumi, un viens no pirmajiem likumiem, ko izdeva valdība, izdots, lai reformētu pilsētu pašvaldības. Mums ir 60 pilsētas. Visur darbojas valdības iecelti jauni pilsētu galvas un jaunieceltās pilsētu valdes. To uzdevums ir kalpot Latvijai no visas sirds un visiem spēkiem. Šis likums devis mums vienu lietu, par ko mēs dažkārt neiedrošinājamies pat domāt: pirmo reizi kopš pāri par 700 gadiem, kamēr pastāvēja Rīga, tai ir latviska valde — visi latvieši! Tas pats — visās Latvijas pilsētās.» (Runa Madonā; Kārlis Ulmanis, Sabiedriskie raksti un runas, Izlase. Sakopojis J. Druva. 1935. g., 2. sējums, 186.—187. lp.).

Pilsētu pašvaldību saimniecība ir ļoti plaša un pilsētu pašvaldību budžeti lieli. Pilsētu pašvaldību saimnieciskā politika ievērojami skar 700.000 pilsētnieku intereses. Tamdēļ minētā pilsētu pašvaldību reformēšana uzskatama arī saimnieciskā ziņā par ļoti svarīgu.

Kārļa Ulmaņa lielākais darbs latviešu tautas saimnieciskā spēka celšanā.

Tomēr Kārļa Ulmaņa nacionalās valdības darbība latviešu saimnieciskā spēka vairošanā un saimniecisko spēju attīstīšanā neaprobežojas vienīgi ar latviešu dalības pavairošanu rūpniecībā un tirdzniecībā, bet ir vēl daudz plašāka. Valdība dibinājusi ne tikai jaunus rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumus, kur latviešiem noteikšana, ne tikai paplašinājusi latviešu tirgotāju svaru preču importā un eksportā, arī latviešu īpašnieku svaru pilsētu nekustamu īpašumu kopvērtībā, — bet vēl visu laiku veikusi lielu darbu tanī lielajā pamatnozarē, kurā nodarbojas latviešu tautas vairākums — lauksaimniecībā. Par nepieciešamību vairojot latviešu saimniecisko spēku arī, un vispirms, šinī nozarē, K. Ulmanis 1933. gadā izteicies šādiem vārdiem:?)

«Mums, latvjiem, jātop saimnieciski stipriem, tikai tad mēs būsim stipri kulturā, un droša būs mūsu valsts. Bet neaizmirsīsim, ka īstā nacionalā saimnieciskā politika sākas pie lauksaimniecības.»

Un patiesi, ja ņemam vērā, ka latviešu tautas lielākā daļa ir zemkopji (kā tas sīkāk paskaidrots šīs grāmatas citā nodaļā), tad latviešu tautas saimnieciskā spēka pavairošanas darbam jābūt galvenā kārtā lauksaimniecības pacelšanas darbam. Un šinī lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas darbā mūsu valsts galva K. Ulmanis strādājis jau kādus 40 gadus, pirms Latvijas valsts dibināšanas un valsts pastāvēšanas laikā. Šis plašais darbs un šīs cīņas par lauksaimniecības stāvokļa uzlabošanu attēlotas šīs grāmatas iepriekšējās nodaļās. Visvairāk ar savu ilggadīgo lauksaimniecības celšanas darbu Kārlis Ulmanis pavairojis latviešu tautas saimniecisko spēku.

XXIV.

Latvijas lauksaimniecības progress 20. gadsimteni.

A. Lauksaimniecības apstākļi tagad un pirms 40 gadiem.

Jau četrdesmit gadus Kārlis Ulmanis darbojies latviešu un Latvijas lauksaimniecības pacelšanā. Šai laikā lauksaimniecībā norisinājušās lielas pārmaiņas, kuru svarīgs iemesls bijis arī Prezidenta vispusīgais darbs lauksaimniecības tehnisko un ekonomisko pamatu uzlabošanā, zemkopju izglītošanā un valsts agrārpolitikas pienācīgā izkopšanā, Prezidenta ilggadīgās, nemitīgās cīņas par lauksaimniecības ienesīguma pacelšanu, viņa cīņas par lauksaimniecībai cienīgas vietas ierādīšanu valsts saimnieciskā politikā un arī cīņas pret pašu zemkopju vienaldzību sava darba un savas dzīves uzlabošanā.

Kādi bijuši lauksaimniecības sasniegumi Prezidenta Kārļa Ulmaņa četrdesmit gadu ilgajā darbības laikā, to rādīs daži aprēķini un salīdzinājumi par ražām šī perioda sākumā, pēdējos pirmskara gados un pašos beidzamos gados, kā arī dažādi citi dati. Bet iepriekš — īss vispārējs skats uz latviešu lauksaimniecības stāvokli pirms 40 gadiem, kādu to met Prezidents savā runā Baltijas lauksaimnieku biedrības 40 gadu svinībās Valmierā 1938. gada 1. decembrī¹⁾:

Prezidenta skats uz toreizējiem un tagadējiem apstākļiem lauksaimniecībā.

«Baltijas lauksaimnieku biedrības darbs pašā sākumā un visos vēlākos laikos ir bijis pamatots uz darba spējām un ir bijis viscaur patiesi un dziļi saskaņots... Kā bija jau pareiza un skaidra ideja, ... tam pierādījums bija lauksaimniecības izstāde 1903. gadā. Tā izstāde taču toreiz bija lielākā, ko latviešu zemnieks bija sarīkojis... Lai novērtētu pareizāk, ko nozīmēja šī izstāde, ... tad mums drusku jārauga salī-

dzināt toreizējos un tagadējos apstākļus. Sevišķi nepieciešams tas ir tiem, kas tos laikus nav paši redzējuši vai vairs neatminas.

Tagad mums ir Latvijas Lauksaimniecības kamera un Zemkopības ministrija. Mums ir vienā un otrā iestādē labi nostādītas visas nodarbības visos virzienos, ar ļoti plašiem uzdevumiem un arī ar pietiekošiem līdzekļiem. Mums ir tehniskas priekšrocības, mums ir arī valsts aizstāvība un valsts palīdzība. Mūsu dienās mēs esam jau pieraduši un uzskatām par pavisam dabīgu parādību to, ka mums ir ļoti labi satiksmes līdzekļi un ērtības. Ļaujiet minēt kaut telefonu, radiofonu un daudz ko citu, par ko toreiz ne domāt nevarēja... Jums tagad grūti iedomāties, kā tas bija 1913. gadā, kad es ar pasta zirgiem braucu no Rencēniem uz Mazsalaci sapulci turēt.

...Sodien šē šinī telpā ir laba tiesa cilvēku, arī jau zemturu un viņu palīgu, kas spriguli redzējuši tikai muzejā. Bet padomājiet to, ka pirms 40 gadiem neviens cilvēks nebija redzējis suta mašīnu, ar ko var kult. Un tagad mēs esam pat neapmierināti un gribam vēl arvien vairāk. Tas jau ir labi, bet padomājiet par toreizējiem apstākļiem. Un uzprasiet jaunākie no jums saviem skolotājiem skolās — varbūt viņi viens otrs atcerēsies, kā toreiz kūla labību. Nu jau ir samu kratītāji, salmu presētāji, mehāniskie iekšā laidēji un citas mašīnas. Protams, tās ir visas vajadzīgas. Bet tikai 40 īsi gadiņi šķir mūs no tā laika, kad bija nupat tēlotie apstākļi...»

Lielās pārmaiņas teknikā un izglītībā.

Šī Prezidenta tēlotā aina īsos vārdos rāda lielo starpību, kāda ir starp lauksaimniecības tagadējo stāvokli un pirms 40 gadiem—20. gadsimteņa pašā sākumā, vai 19. gadsimteņa pēdējos gados, bet arī vēl pēdējos gados pirms pasaules kara un pirms Latvijas valsts nodibināšanas. Lauksaimniecības un lauksaimnieka tehniskie palīglīdzekļi tagad gluži citādi²⁾ nekā toreiz: tagad lauksaimniecībā darbojas ļoti liels skaits dažādu ražas novākšanas un citu mašīnu — 1937. gadā ap 170.000 gabalu un vēl 113.000 piena separatoru; uz laukiem

tagad vairāk kā 30.000 telefona abonentu un ap 50.000 radiofona abonentu; lauksaimniecībā tagad ikgadus izlieto lielu daudzumu mākslīgo mēsļu, 1937.—1938. g. g. ap 230.000 t gadā; no visa tā pirms 40 gadiem gandrīz nekas nebija. Tas ir lauksaimnieku izglītības līmeņa celšanās, vispārējā tehnikas progresa un lielā mērā arī lauksaimniecības ienākumu un ienesīguma pieauguma rezultāts. Lauku darbs padarīts šai laikā daudz ražīgāks un vieglāks. Pienotavu ierīkošana atsvabinājusi daudzus lauksaimniekus no lielāka darba daudzuma sviesta un citu piena produktu izgatavošanā.

Lielas pārgrozības notikušas lauksaimniecības zināšanu izplatīšanā, kā arī zemkopju vispārējā izglītības līmenī. Sevišķi Latgalē iedzīvotāju izglītības līmenis tagad gluži citāds nekā pirms valsts dibināšanas un pirms 40 gadiem. Dažādu latviešu lauksaimniecības žurnālu abonentu skaits ārkārtīgi pavairojies³⁾: pirms 40 gadiem tas vērtējams tikai pāris tūkstošu liels; pēdējos pirmskara gados — lielākais kādi 12.—15.000; bet tagad šādu periodisku izdevumu abonentu ir ap 100.000 (neskaitot pie tam īpatnējo žurnālu «Mazpulks», kura abonentu skaits ir ap 35.000), tā tad vismaz kādas 7—8 reizes vairāk. Arī dienas laikrakstu tiraža tagad kopsumā daudzkārtīgi lielāka nekā pirms pasaules kara un pirms 40 gadiem, un tanīs tagad parādas gada laikā nesalīdzinami lielāks rakstu par lauksaimniecības tehnikas un ekonomikas jautājumiem. Tāpat nesalīdzinami plašāka tagad lauksaimniecības zināšanu izplatīšana ar dažādu priekšlasījumu un kursu palīdzību.

Arī vispārējā izglītība mūsu gadsimteņa sākumā un vēl pēdējos pirmskara gados bija uz ļoti zemas pakāpes. Sevišķi tas sakams par Latgali. Kāda milzīga starpība Latgales skolu un tautas izglītības stāvoklī pašreiz — Latvijas valstī, un vecajos Krievijas valdības laikos, kad valdība par tautas izglītību nerūpējās, to rāda šāds salīdzinājums⁴⁾: īsi pirms pasaules kara — 1911. gadā — Latgales tautskolās bija tikai 20.000 skolēnu, bet 1937./38. gadā — 82.000 — četrreiz vairāk. Kaut gan pirms kara iedzīvotāju Latgalē nav bijis mazāk, bet gan vēl vairāk nekā tagad. Arī skolotāju Latgales tautskolās 1911. gadā bijis tikai 700, bet tagad — 3200, gandrīz piecreiz vairāk. Tik ārkārtīgas pārmaiņas notikušas tautas izglītībā Latgalē neatkarīgās Latvijas valsts pastāvēšanas laikā.—Bet arī Kur-

zemē un Zemgalē skolēnu skaits tagad daudz lielāks. Pagastu skolās⁵⁾ Kurzemes guberņā 1897.—1899. g. bijis tikai ap 21.500 skolēnu, bet Kurzemes un Zemgales lauku tautskolās 1936./37. mācības gadā — 44.000, tā tad divreiz vairāk. Vēl jāievēro, ka lauku iedzīvotāju skaits Kurzemē un Zemgalē kopā mūsu gadsimteņa sākumā bijis ievērojami lielāks nekā tagad: 1897. gadā—518.000, bet 1935. gadā—tikai 421.000, par 100.000 mazāks. — Visi šie salīdzinājumi rāda, ka vispārējā tautas izglītība Latvijas valstī nostādīta tagad pavisam citādi nekā pirms 40 gadiem un vēl pirms 25 gadiem. Ne tikai daudz vairāk tagad skolu un daudz lielāks tagad skolēnu skaits, bet arī daudz plašāks un garāks tagad obligatoriskās bezmaksas tautskolas (pamatskolas) kurss. Vēl viena ļoti svarīga pārgrozība tautas izglītībā ir tā, ka Latvijas valsts laikā mācīšanos vairs neapgrūtina svešā krievu valoda, kā tas bija agrākos laikos, kad visas mācības skolās pasniedza krievu valodā, kas latviešu tautai pa lielākai daļai nebija pazīstama. Šāda tautas izglītības paplašināšana un atvieglošana daudz ko dod arī lauksaimniecībai: lauksaimnieki (un arī laukstrādnieki) un viņu ģimenes locekļi tagad caurmērā daudz izglītotāki un inteligentāki nekā minētajos vecajos laikos, kas nāk par labu lauksaimniecības darba ražīgumam, pavairo šī darba augļus un ceļ lauksaimniecības ienesīgumu.

Pārgrozības valsts aizstāvībā lauksaimniecībai.

Bet lauksaimnieks tagad ne tikai labāki vispārēji un speciāli izglītoti un tehniski apbruņoti, nekā gadsimteņa sākumā un īsi pirms pasaules kara, bet arī, un kas ļoti svarīgi, — tagad lauksaimniekam ir «valsts aizstāvība un valsts pabalsti», kā to saka Prezidents. Šāda stipra darbības pamata pirms Latvijas valsts pastāvēšanas lauksaimniecībai nebija. Un arī vēl tikai pirms dažiem gadiem lauksaimniecības darbam šis pamats bija daudz šaurāks nekā tagad. Tagad lauksaimniecība bauda pilnīgu aizsardzību pret ārējo (ārzemju) konkurenci lauksaimniecības ražojumu pārdošanā un lauksaimniekiem vajadzīgo preču pirkšana stingri organizēta un centralizēta; lauksaimniecības ražojumiem nodrošinātas cietas cenas un pilnīgs iekšzemes tirgus, kā arī visplašākais eksports; lauksaim-

nieks var tagad droši strādāt. Vecajos Krievijas valdības laikos (pa daļai arī vēl pirmajos 10—12 Latvijas valsts pastāvēšanas gados) visi šie lauksaimnieku sekmīgam darbam tik svarīgie apstākļi un pamati nepastāvēja.

Latvija bija Krievijas valsts sastāvdaļa un tādēļ Latvijas lauksaimnieki bija arvien gluži neaizsargāti pret labības un citu lauksaimniecības ražojumu cenu krišanu, kas nodarīja lauksaimniekiem lielus zaudējumus. Latvijā brīvi ievada lēto Krievijas labību un citus turienes lauksaimniecības ražojumus, kas nospieda šo ražojumu cenas Latvijā. Tagadējās daudzveidīgās valsts palīdzības un valsts pabalstu, Latvijas lauksaimniecībai Krievijas valsts laikos nebija. Latviešu zemnieku saimniecības vēl bija stipri nelabvēlīgā stāvoklī, samērā ar muižnieku saimniecībām, — dažādo muižu privilēģiju dēļ. Nebija toreiz lauksaimniekiem arī nekādas agronomiskās palīdzības, kas tagad izveidota tik plašos apmēros un kurā darbojas tagad simtiem lietpratēju, salīdzinot ar tikai nedaudzām atsevišķām personām gadsimteņa sākumā. Ilgus gadus vietējie muižnieki un krievu valdība kavēja latviešu zemnieku pašdarbību un organizēšanos biedrībās, dažādu kulturalu un saimniecisku mērķu sasniegšanai. Pa lielākai daļai tikai pēdējos pirmskara gados sākās straujāka latviešu lauksaimnieku kulturalo un saimniecisko organizāciju dibināšana un darbība un līdz ar to straujāks progress lauksaimniecības zināšanu izplatīšanā un modernās lauksaimniecības tehnikas līdzekļu pielietošanā. — Šī radikālā starpība valsts aizstāvībā lauksaimniecībai tagad un pirms 40 gadiem ir ļoti svarīgs apstāklis, kas dziļi iespaidojis lauksaimniecības attīstību: valsts aizstāvības trūkums pirms 40 gadiem un vispārīgi pirms Latvijas valsts dibināšanas — negatīvi; valsts aizstāvības ierīkošana neatkarīgās Latvijas valsts laikā un sevišķi pašos pēdējos gados — pozitīvi, ļoti veicinot lauksaimniecības ražošanu un ienesīgumu.

Laukaugu ražas ap 1900. gadu un tagad.

Ņemot vērā šo lielu starpību lauksaimniecības darba apstākļos un pamatos pirms 40 gadiem un tagad, saprotama arī lielā starpība lauksaimnieku darba rezultatos, lauksaimnieku ieņēmumos, lauksaimniecības ienesīgumā, zemkopju dzīves

līmenī tagad un toreiz. Lauksaimniecības darba rezultātus un lauksaimniecībā strādājošo iedzīvotāju dzīves līmeni rāda ražas. No ražu lieluma pašos pamatos atkarīgi lauksaimnieku ienākumi un pirkšanas spējas. Cik lielas bijušas laukaugu kopražas aplūkojamā 40 gadu perioda sākumā un šī perioda beigās — mūsu dienās — to rāda šāds salīdzinājums ⁶⁾:

Vidējā gada raža Latvijā (1000 t).

	1900.—1904. g.	1934.—1938. g.
Rudzi	300	372
Kvieši	50	181
Mieži	180	205
Auzas	250	382
Kopā labība	780	1140
Kartupeļi	500	1610

Pēdējos gados (1934.—1938.) galveno laukaugu kopražas daudz lielākas nekā gadsimteņa sākumā — taņī laikā, kad latviešu lauksaimniecības pacelšanas darbā sāka darboties Kārlis Ulmanis. Rudzu raža tagad par 23% lielāka nekā toreiz, kviešu raža — par 250%, miežu — par 11%, auzu — par 53% lielāka. Visu labību raža kopā—par apm. 350.000 t gadā, par 44% tagad lielāka. Ārkārtīgi cēlusies kartupeļu raža — par 1.100.000 t. gadā, par 220%. (Protams, jāievēro arī, ka ražu statistikas metodes un statistiskās iestādes nav bijušas tās pašas aplūkojamā perioda sākumā un beigās). Vēl jāņem vērā, ka pēdējos gados daudz lielāka ir arī mistra kopražā (tā pārsniedz 100.000 t gadā; par pirmskara laiku šādu datu nav). — Sējumu platība tagad lielāka un raža no 1 ha augstāka nekā gadsimteņa sākumā.

Laukaugu raža uz vienu lauku iedzīvotāju.

Bet ar šo salīdzinājumu vēl nepietiek. Jāņem vērā vēl lauku iedzīvotāju skaits. Pirms 40 gadiem laucinieku skaits Latvijā bijis lielāks nekā tagad: 1935. gadā, kā to rāda tautas skaitīšanas dati, laucinieku bijis 1.240.000, bet pēc 1897. gada⁷⁾ tautas skaitīšanas datiem — apaļi 1.400.000. Tagad lauku iedzīvotāju Latvijā par 160.000 mazāk nekā pirms kādiem 40 gadiem. Pamatojoties uz šiem datiem, viena laucinieka darba rezultāti bijuši apmēram šādi:

Gada raža Latvijā uz vienu lauku iedzīvotāju (kg).

	1900.—1904.	1934.—1938.
Labība (rudzi, kvieši, mieži, auzas)	560	920
Kartupeļi	350	1300

Uz katru laucinieku tagad iznāk labības ikgadus ap 360 kg—64% vairāk, kartupeļu—gandrīz viena tonna vairāk—gandrīz četrreiz vairāk, nekā gadsimteņa sākumā. Ņemot vērā kartupeļu un labības barības vērtību, rupjos vilcienos var rēķināt, ka labības un kartupeļus kopā tagad ražo ikgadus caurmērā divreiz vairāk uz vienu laucinieku nekā 20. gadsimteņa sākumā. Starpība milzīga—zemkopju labklājības pamats tagad divreiz lielāks.—Vēl jāievēro, ka daudz lielāka tagad arī citu svarīgu laukaugu ražas. Piem., āboliņa siena kopražā tagad daudz lielāka (tā cēlusies no 664.000 t 1922. gadā un ap 800.000 t 1923. un 1924. gadā līdz 1.500.000 t 1934.—1938. gados; par pirmskara laiku šādu datu nav); gluži no jauna valsts pastāvēšanas laikā nākušas klāt cukurbietes, kuru raža pēdējos gados ir ap 300.000 t gadā. Arī pļavu siena kopražā, spriežot pēc dažiem pirmskara datiem,⁸⁾ tagad daudz lielāka nekā pirms 40 gadiem; tāpat salmu raža.

Zemnieku turība toreiz un tagad.

Līdz šim bija runa tikai par laukaugu ražām, kas iegūtas Latvijā, neņemot vērā atsevišķas lauksaimnieku grupas. Bet pirms Latvijas valsts dibināšanas ļoti liela daļa zemes piederēja muižniekiem. Tādēļ, runājot atsevišķi par zemnieku turības un labklājības attīstību Latvijā pēdējos 40 gados, jāievēro, ka zemnieku turība cēlusies vēl daudz lielākos apmēros, nekā tas nupat aprēķināts par visu Latvijas lauksaimniecību. Tas tāpēc, ka vecajos laikos — 20. gadsimteņa sākumā (bet tāpat arī vēl pēdējos pirmskara gados) — lielu daļu no Latvijas lauksaimniecības kopražas un kopējā ienākuma paņēma saujiņa cilvēku—muižnieki—lielie zemes īpašnieki, gan kā peļņu no savu muižu zemes apsaimniekošanas, gan kā maksājumus no zemniekiem, kuriem bija pārdots vai iznomāta muižu zeme. Tagad tas pavisam citādi, pēc Latvijas valsts izcīnīšanas un lielās agrārās reformas muižu

vairs nav un zemkopju darba augļi paliek viņiem vieniem pašiem.

Labības un kartupeļu kopsumā (pēc to barības vērtības) caurmērā katrs laucinieks iegūst tagad divreiz vairāk nekā pirms 40 vai 35 gadiem; tagad vēl daudz lielāka arī pļavu siena, āboliņa siena, salmu raža; nākusi klāt vēl gluži jaunā kultūra—cukurbietes; atkrituši lielie maksājumi muižniekiem un muižnieku peļņa. Tādēļ saprotams, ka zemnieku turība un labklājība tagad pavisam citāda nekā mūsu gadsimteņa sākumā. Zemnieks tagad spēj daudz vairāk pats patērēt pārtikas savā ģimenē; daudz vairāk tam ir ko izbarot lopiem, daudz vairāk arī ko pārdot un daudz vairāk arī naudas ienākumu. Daudz augstāks iespējams tagad zemnieka dzīves līmenis .

Lopkopības attīstība.

Par lopkopības produktu — piena, gaļas u. c. ražām tik vecu datu kā par zemkopības produktiem nav. Tomēr lielās pārgrozības laukaugu un lopbarības lopražās rāda līdz ar to, ka lopkopības pamati ļoti mainījušies, ka lopiem izbarotais barības daudzums ārkārtīgi pavairojies. Tagad iespējams turēt daudz vairāk lopu un daudz labāk tos barot, nekā aplūkojamā perioda sākumā. Cēlusies caurmēra piena raža no govīs, tauku saturs pienā un piena kopražā; tāpat iespējams turēt daudz vairāk un daudz labākus pēc kvalitātes lopus, daudz lielāka tagad gaļas produkcija un kautā lopa caurmēra svars. Lopu caurmēra kvalitāte tagad daudz augstāka nekā pirms 40 gadiem. Kā plašinājies lopkopības pamats,—to starp citu rāda lielais pieaugums kartupeļu produkcijā. Rēķinot,⁹⁾ ka vienas cūkas nobarošanai izdevīgi izlietot apmēram vienu tonnu kartupeļu (kas sastādītu apmēram pusi no kopējās barības cūkas nobarošanai), ar kartupeļu ražas pieaugumu gadā (salīdzinot 1900.—1904. g. ar 1934.—1938. g.), t. i. ar 1.100.000 t, iespējams nobarot milzīgu skaitu cūku. Šāds apsvēruma drusku rāda, cik daudz plašākas iespējas dod lopkopībai laukaugu ražu pieaugums, kas noticis Latvijā 20. gadsimtenī. Jāievēro vēl, ka ļoti plašinājusies āboliņa un tūruma zālāju sējumu platība. 1937. gadā tā bijusi Latvijā 537.000 ha, bet īsi pirms pasaules kara¹⁰⁾—tikai ap 250.000 ha, 1923. gadā—276.000 ha; ap 1900. gadu tā būs bijusi vēl daudz mazāka nekā pēdējos pirmskara

gados. Cēlusies arī āboliņa raža no viena ha. Āboliņa siena kop-raža 1935.—1937. g. caurmērā bijusi ap 1.370.000 t gadā. Liel-
lopu skaits 1900. gadā¹¹⁾ Kurzemes guberņā bijis ap 340.000,
bet 1937. gadā Kurzemē un Zemgalē kopā — 500.000. Lopu
skaits gan diezgan svārstīgs, bet arī salīdzinājumā ar citiem
gadiem ap gadsimteņu maiņu tagadējais lopu skaits daudz lie-
lāks. Arī lopu kvalitāte cēlusies.

Lopkopības produktu ražu celšanos veicinājuši arī daži ci-
ti apstākļi. Piem., liela nozīme lopkopības pārraudzības biedrī-
bām, kurām pamatus licis Kārlis Ulmanis un kuru darbība
vēl tagad arvien vairāk paplašinas un aptver arvien lielāku
skaitu saimniecību un govju. Uz 1938. gada 1. aprīli šo biedrī-
bu¹²⁾ bija 789 un viņu uzraudzībā atrodošos slaucamo govju
skaits—178.238, kas ir 20% jeb piektdaļa no slaucamo govju
kopskaita valstī 1938. gadā (878.000); neskaitot Latgali, kur šo
organizāciju darbība vēl vāja, pārējos apgabalos šīs biedrības
pārrauga 168.000 slaucamas govīs—26% no slaucamo govju
kopskaita (655.000) šinīs apgabalos. Bet mūsu gadsimteņa pa-
šā sākumā šo lopkopības pacelšanas ziņā svarīgo organizāciju
nebija vēl nemaz.

Pirmās zemnieku lopkopības pārraudzības biedrības¹³⁾
Latvijā sāka darboties tikai 1904. gadā. Šinī gadā bija tikai vēl
3 šādas organizācijas, 1907. gadā — 4, 1908. g. — 9, 1909. g.—
27, 1911. g. — 80, 1914. g. — 294 (bet 1917. gadā — tikai 34,
1919. gadā — 12, 1920. gadā — 2, jo kara apstākļos šo bied-
rību darbība gandrīz pilnīgi izbeidzās). Lopkopības pārraugu
iegūtie dati par piena daudzumu, tauku saturu pienā, patērē-
tās barības daudzumu — devuši ieskatu par atsevišķu govju
saimniecisko vērtību un līdz ar to norādījumus pareizai vaislas
lopu izlasei. Uz šo skaitļu pamata govīs pareizāki un labāki ba-
rotas, labāki koptas, izlasītas, piena raža un kvalitāte cēlusies,
govju skaits pavairots, lopbarības ražošana paplašinājusies,
vispārīgi — norisinājies progress visā lopkopībā un tās pama-
tos. Lopkopības attīstība veicinājusi tālāk zemkopības progresu
un laukaugu ražu celšanos, jo uzlabojusies lauku mēslošana.
Lauksaimnieku ienākumi stipri pavairojušies, lauksaimniecī-
bas ienesīgums cēlies. Tā tas bijis jau pirms pasaules kara un
vēl daudz plašākos apmēros Latvijas valsts pastāvēšanas laikā.

Piena ražas celšanos rāda daži šādi salīdzinājumi.¹⁴⁾
1912./13. pārraudzības gadā 76 lopkopības pārraudzības biedrī-

bās ar 13.210 gada govīm caurmēra piena raža no gada govš bijusi 2.128 kg piena jeb 92 kg sviesta, pie vidējā tauku satura 3,81%. Bet 1937./38. gadā 789 biedrībās apvienoto 178.238 slaucamo gada govju vidējā raža no govš¹⁵⁾ bijusi: 2.853 kg piena — 128 kg sviesta — tauku saturs 3,88%. Sviesta raža no govš 1937./38. gadā par 36 kg — par 39% lielāka nekā 1912./13. gadā. Protams, šie dati par abiem laikmetiem nav gluži precīzi salīdzināmi, bet tie tomēr daudz maz rāda piena ražas celšanos. Sasniegumi piena ražas celšanā būtu redzami vēl lielāki, ja būtu dati par laiku ap 1900. gadu.

Interesanti salīdzināt piena ražas celšanos tanīs biedrībās, kur šīs ražas bijušas visaugstākās.¹⁶⁾ Ņemot ikgadus 5 biedrības ar visaugstāko piena ražu no biedrības gada govš, šī visaugstākā raža bijusi šāda: 1912./13. pārraudzības gadā—viena biedrība ar caurmērā 3054 kg piena jeb 132 kg sviesta no gada govš; 1922./23. g.—2738 kg piena un 118 kg sviesta; 1932./33. g. — 4237 kg piena un 203 kg sviesta. Visaugstākā raža no atsevišķas govš lopkopības pārraudzības biedrībās bijusi: 1922./23. g. — tikai 218 kg sviesta (4377 kg piena), 1926./27. g. — 367 kg sviesta (6481 kg piena), 1931./32. g. — 530 kg sviesta (10.649 kg piena), 1934./35. g. — 424 kg sviesta (7951 kg piena).

Kāda liela nozīme bijusi pārraudzības biedrībām piena ražas celšanā, rāda, piem., tāds salīdzinājums. Kādā saimniecībā, kas bijusi biedrene Gulbenes pārraudzības biedrībā, caurmērā raža no gada govš bijusi: 1908./09. gadā — 4408 mārciņas piena jeb 181 mārciņa sviesta, bet (ikgadus nemītīgi pieaugot) 1912./13. gadā šī raža bijusi: 8977 mārc. piena un 384 mārc. sviesta; dažos gados piena un sviesta raža dubultojusies. Bet barības vienību patērēts uz govi: 1908./09. g. — 4405, 1912./13. g. — 5502. Uz patērētām 100 barības vienībām piena raža bijusi: 1908./09. g. — 100 mārc. piena jeb 4,11 mārc. sviesta, bet 1912./13. g. — attiecīgi 163 mārc. jeb 6,98 mārc. Gulbenes pārraudzības biedrībā (kas darbojusies 5 gadus un kurā visu laiku piedalījušās 11 saimniecības), vidējā raža no govš bijusi: 1908./09. g. 224 mārc. sviesta, 1909./10. g. — 236, 1910./11. g.—265, 1911./12. g.—264, 1912./13. g.—294 mārc. sviesta, kas ir par 70 mārc., gandrīz par trešdaļu vairāk nekā 1908./09. g.—Lauksaimnieks K. Zeltiņš, lopkopības pārraudzības biedrībām vēl nedarbojoties, 1895. gadā savā saimniecībā caurmērā uz

katru slaucamo govī ražojis¹⁷⁾ 1224 stopus piena gadā, bet pēc tam, kad saimniecība 10 gadus bijusi zem lopkopības pārraudzības, iegūti no govīs 3236 stopi piena jeb 452 mārč. sviesta gadā; tauku saturs pienā cēlies šai laikā no 3,8^o/_o līdz 4,1^o/_o.

Lopkopība, samērā ar iedzīvotāju skaitu vai arī zemes platību Latvijā, tagad daudz plašāka nekā pirms Latvijas valsts pastāvēšanas. Uz katriem 1000 iedzīvotājiem bija govslōpu: 1913. gadā — 357, 1937. g. — 617; cūku — attiecīgi 218 un 377; aitu — 390 un 680; zirgu — 125 un 200. (M. Skujenieks, Latvijas statistikas atlass, 1938. g., 30. un 31. lapa).

B. Lauksaimniecības produkcijas sasniegumi Latvijas valstī.

Agrārā reforma.

Lauksaimniecības attīstību Latvijas valsts pastāvēšanas laikā stipri iespaidojusi lielā agrārā reforma. Agrāko lielsaimniecību — muižu lauksaimniecības zeme pārgāja zemnieku īpašumā, to sadalīja jaunsaimniecībās, piešķīra piegriezumus sīksaimniecībām un sadalīja arī vēl dažām citām vajadzībām; muižu meži pārgāja Latvijas valsts īpašumā. Pirms kara privātmuižu zemes platība¹⁸⁾ bija ap 3,2 milj. hektāru, bet zemnieku zemes — tikai 2,6 milj. ha. Apmēram puse no visas zemes piederēja privātmuižām. Agrārā reforma šādu stāvokli izbeigusi un valsts pastāvēšanas gados daži desmiti tūkstoši jaunsaimniecību spējušas parādīt tās svarīgās priekšrocības, kādas no lauksaimniecības produkcijas celšanas viedokļa piemīt māsaimniecībām (salīdzinot tās ar lielsaimniecībām), kur darbus parasti veic vienīgi vai galvenā kārtā ģimenes spēkiem (nevis ar algotiem darbiniekiem, kā tas ir lielsaimniecībās), kur darba spēka daudz un darbs caurmērā arī rūpīgāks.

Pēc 1929. gada lauksaimniecības skaitīšanas datiem,¹⁹⁾ toreiz saskaitītas 68.887 jaunsaimniecības ar zemes kopplatību — 943.437 ha (vecsaimniecību tanī pašā gadā bija: 145.915 ar 3.222.836 ha). No valsts zemes fonda piešķirti piegriezumi²⁰⁾ sīksaimniecībām: 50.595, kopā 144.732 ha; galvenā kārtā Latgalē. No valsts zemes fonda iedalītas arī ilggadīgās rentes un kvotu mājas — 9857 ar 321.975 ha. Pavisam no valsts zemes fonda iedalīts jaunsaimniecībām un dažādiem citiem mērķiem ap 200.000 dažādu zemes vienību ar kopplatību 1,7 milj. ha.

Cik liela ir lauku iedzīvotāju un lauksaimniecības darbinieku grupa, kurai agrārā reforma tieši nākusi par labu un devusi patstāvīgas eksistences un ražīga darba iespēju, to rāda tie paši 1929. g. lauksaimniecības skaitīšanas rezultāti²¹⁾ Tanī gadā jaunsaimniecībās dzīvojuši 305.000 cilvēku, no tiem 248.000 — saimnieka ģimenes locekļi, un 24.000 — algotais personāls. Tas ir — ceturtdaļa no lauku saimniecību iedzīvotāju kopskaita — 1.225.000. Ne tikai šis lielais skaits un šī lielā daļa laucinieku, ne tikai šie 300.000 cilvēku ieguvuši no agrārās reformas svētīgā iespaida, bet šaurākos apmēros arī vēl liels skaits citu, kas saņēmuši piegriezumus, vai citas kādas zemes vienības no valsts zemes fonda.

Bet tas vēl nav viss — vēl ļoti liels skaits laucinieku ieguvuši no kādas citas agrārās reformas, kas valsts pastāvēšanas laikā izvesta Latgalē. Tā ir — Latgales sādžu sadalīšana viensētās.²²⁾ Līdz 1938. gadam sadalītas viensētās 4558 Latgales sādžas ar kopplatību 701.132 ha. Šo sādžu zeme sadalīta 67.863 viensētās. Cik plašs bijis šis īpatnējās agrārās reformas iespaids, to rāda tas, ka viensētās sadalīto sādžu zeme sastāda ap 60% no Latgales lauku saimniecību zemes kopplatības un šo jaundibināto viensētu skaits — divas trešdaļas no saimniecību kopskaita Latgalē. Sādžu sadalīšana viensētās izbeigusi neražīgo agrāko iekārtu, kur katras saimniecības zeme bija sadalīta daudzās izkaisītās strēmelēs, kur nebija iespējami nekādi racionāli, ražīgāki darba paņēmieni un kur trūka īstas darba intereses. Šī agrārā reforma radījusi jaunus pamatus straujai ražu un lauksaimnieku ienākumu, mantas un dzīves līmeņa celšanai Latgalē.

Agrārās reformas izvešana un karā izpostīto saimniecību atjaunošana bijusi saistīta ar ārkārtīgi plašu būvniecību uz laukiem.²³⁾ Celtas ļoti daudzas ēkas jaunsaimniecībās kā arī kara izpostītās saimniecībās. Visā valstī 1920. gadā lauku saimniecībās. Visā valstī 1920. gadā lauku saimniecībās bija 692.000 dažādu ēku. Bet 1920. — 1930. g. uzceltas 355.000 ēkas, kas ir veseli 50% no ēku skaita 1920. gadā. Turpmākos gados, laikā no 1930. g. līdz 1937. g. oktobrim uzceltas vēl 86.000 ēkas. Valsts pastāvēšanas laikā uzcelto ēku vērtība bijusi: 1920.—1930. g.—kopā 573 milj. ls, 1930.—1937. g. — kopā 157 milj. ls. Liela loma te bijusi valsts mežiem, kas devuši lielos daudzumus būvēm vajadzīgo koku materiālu, jo lauku

ēkas celtas visvairāk no koka; koka materiāli izpostīto ēku atjaunošanai un jaunsaimniecību ēku celšanai izsniegti no valsts mežiem par ļoti pazeminātām cenām.

Agrārā reforma ir arī veicinājusi ražu celšanos zemkopībā un lopkopībā. Jaunsaimniecībās 1929. gadā bija 88.092 zirgi, 237.359 govslopi, 96.789 cūkas un 240.870 aitas, kas sastāda katrā lopu šķirā apmēram ceturto daļu no lopu kopskaita visā lauksaimniecībā.^{23-a)} Jau drīz pēc jaunsaimniecību ierīkošanas un ēku celšanas pirmajiem grūtajiem gadiem šo saimniecību svars kopējā lauksaimniecības produkcijā un arī lauksaimniecības ražojumu pārdošanā (vietējam patēriņam un eksportam) arvien pieaudzis un kļuvis ievērojami liels. To rāda, piem., jaunsaimniecību dalība piena piegādāšanā sabiedriskām pienotavām, arī labības pārdošanā un citur. No visiem piena piegādātājiem piensaimnieku sabiedrībās bijuši jaunsaimnieki:²⁴⁾ 1926. gadā—9544, 1927. g.—10.455, 1928. g.—13.363, 1932. g.—20.664; no piena piegādātāju kopskaita tas sastāda: attiecīgi 24,8%, 26,6%, 28,2% un 31%. Jaunsaimniekam-piena piegādātājam piederošais govju skaits gan caurmērā mazāks, nekā vecsaimniekam. Arī Latgalē agrārai reformai—sādžu sadalīšanai viensētās—bijis ļoti liels un labs iespaids uz ražām un lauksaimnieku ienākumiem. Beidzot, agrārai reformai Latvijā bijusi ne tikai saimnieciska, bet arī liela sociāla, nacionāla un politiska nozīme.

Lauksaimniecības progress 1920.—1938. g.

Lielā agrārā reforma, pārgrozības «valsts aizstāvībā» un valsts palīdzībā lauksaimniecībai (salīdzinot ar laiku pirms Latvijas valsts dibināšanas), lauksaimniecības veicināšana no valsts puses, tautas vispārējās izglītības paplašināšana un padziļināšana, kopdarbības attīstība, — visas šīs pārmaiņas, kādas radīja neatkarīgās Latvijas valsts dibināšana un izcīnīšana, ir pamats straujam lauksaimniecības progresam valsts pastāvēšanas laikā. Latvijas lauksaimniecības sasniegumi šai laikā bijuši daudz lielāki nekā tādā pašā vai vēl lielākā periodā vecajos pirmskara laikos. Stipri paceltas laukaugu un lopkopības produktu ražas, paplašinājušies lauki, pavairojies mājlopu skaits un uzlabojusies kvalitāte, uz laukiem daudz būvēts, lauku darbs kļuvis ražīgāks. Mazāks zemkopju skaits tagad

ražo daudz lielāku lauksaimniecības produktu kopsumu. Tādēļ zemkopju dzīve tagad turīgāka, dzīves līmenis ievērojami cēlies.

Latvijas valsts pastāvēšanas laikā notikušās pārmaiņas un sasniegumus lauksaimniecībā un tās produkcijā īsumā rāda šādi skaitļi:^{24a)}

Aramzemes platība.

	1000 ha
Pirms kara	1730
1923. g.	1698
1929. g.	1948
1935. g.	2114
1938. g.	2187

Laukaugu kopražas gadā (1000 t)

	1909.—1913.	1920.	1923.	1923.—1927.	1934.—1938.
Rudzi	325	119	274	240	372
Kvieši	38	11	45	54	181
Kopā	363	130	319	294	553
Mieži	173	67	131	158	205
Auzas	279	113	238	253	382
Mistrs		29	66	66	105
Labības kopā	815	339	754	771	1245
Kartupeļi	639	375	578	747	1610
Linu šķiedra	30	10	19	24	21
Cukurbietes	—	—	—	—	275
Āboliņa siens			794	849	1427

Mājlopu skaits (1000 gab.)

	1913.	1920.	1923.	1938.
Zirgi	320	261	341	400
Liellopi	912	768	911	1224
Cūkas	557	481	487	814
Aitas	996	978	1488	1361
Mājputni			1439	4391

Lopkopības produkcija (1000 t)

Pilnpiens		Gaļa	
Gads	1000 t	Gads	1000 t
1920./21.	618		
1923./24.	900	1923./24.	98
1925./26.	1035		
1927./28.	1160		
1929./30.	1304	1930./31.	138
1931./32.	1384	1932./33.	113
1933./34.	1461	1934./35.	159
1936./37.	1636	1936./37.	168
1937./38.	1668		

Latvijas valsts pastāvēšanas laikā lauksaimniecība gājusi lieliem soļiem uz priekšu. Jau ap 1923. gadu gandrīz sasniegts pēdējo pirmskara gadu produkcijas līmenis, kā to rāda sējumu platība, laukaugu ražas un mājlopu skaits. Apmēram 1909.—13. g. līmenī bijušas laukaugu ražas 1923.—1927. g. caurmērā. Turpretim 1934.—1938. g. laukaugu ražas bijušas daudz augstākas: labību kopējā raža šinīs pēdējos gados bijusi gandrīz par 500.000 t gadā, par 60% lielāka nekā 1923.—1927. g. (gandrīz tikpat liels ir ražas pieaugums, salīdzinot ar pirmskara 1909.—1913. g.); kartupeļu raža 1934.—1938. g. divreiz lielāka nekā 1923.—1927. g. un vēl vairāk pārspēj pirmskara ražu — ir par 1 miljonu tonnu lielāka par to; bez tam āboliņa siena raža 1934.—1938. g. par 600.000 t, par 70% lielāka nekā 1923.—1927. g. un vēl daudz lielāka, salīdzinot ar pirmskara skaitļiem; pilnīgi no jauna nākušas klāt cukurbietes — 275.000 t gadā. Ārkārtīgas pārgrozības notikušas kviešu ražošanā: pēdējos pirmskara gados kviešu raža bijusi tikai apm. 38.000 t gadā, bet 1934.—38. g. — 181.000 t, par 143.000 t lielāka, t. i. gandrīz piecreiz lielāka.

Aramzeme (un līdz ar to sējumu platība) valsts pastāvēšanas laikā paplašinājusies par 450.000 ha, salīdzinot ar pirmskara stāvokli, par 26%. Ievērojami cēlušās ražas no 1 ha:²⁵⁾

Raža no 1 ha, kilogramos:

	1909.—13.	1920.—23.	1934.—38.	Raža 1934.—1938. gados lielāka nekā 1909.—13. g.	
				kg	%
Ziemas rudzi	929	888	1363	434	47
Ziemas kvieši	1233	1060	1487	254	21
Mieži	905	808	1113	208	23
Auzas	912	822	1154	242	26
Kartupeļi	8025	9009	13074	5049	63

Raža no 1 ha pēdējos 5 gados bijusi par 21—63% lielāka nekā pēdējos pirmskara gados. Vēl lielāks ir šis pieaugums, salīdzinot 1934.—38. g. ar 1920.—23. g., kad ražas kara postījumu dēļ nebija vēl sasniegušas pirmskara līmeni. Lopkopībai paplašinoties un ļoti pavairojoties mākslīgo mēslu lietošanai, lauku mēslošana pēdējos gados daudz labāka, nekā pirmskara laikos, vai arī pirmajos valsts pastāvēšanas gados. Ražu celšanos iespaidojuši arī visādi citi apstākļi, uzlabojusies lauksaimniecības tehnika, zemkopības paņēmieni, vairojušās lauksaimnieku zināšanas, liela nozīme te bijusi agrārai reformai, sevišķi Latgalē; liels svars te arī vispusīgai lauksaimniecības veicināšanai no valsts varas puses.

Arī lopkopība Latvijas valstī ļoti paplašinājusies un ļoti pavairojusies piena, gaļas un citu lopkopības produktu ražošanā. Agrārās reformas un citu apstākļu dēļ, zirgu skaits tagad par 80.000 — par ceturto daļu lielāks nekā pirms kara. Liellopu skaits tagad (1938. gadā) par 300.000 — par trešdaļu lielāks. Ļoti paplašinājusies arī cūkkopība. Vēl daudz lielāks ir šis pārgrozības mājlopu skaitā, salīdzinot pēdējos gadus ar pirmajiem valsts pastāvēšanas gadiem, jo kara gados liela daļa lopu bija iznīcināta. Salīdzinot ar 1920. gadu, zirgu 1938. gadā ir 140.000 vairāk — par 54% vairāk; liellopu — par 450.000, jeb 60% vairāk; cūku — par 330.000 jeb 70% vairāk; aitu — par 400.000 jeb 40% vairāk. Stipri pieaudzis ne tikai lopu skaits, bet arī to kvalitāte: govīs dod daudz vairāk piena, no katra lopa caurmērā iegūst vairāk gaļas nekā agrākos laikos; jo uzlabojusies lopu suga un lopi tiek daudz labāki baroti. Tādēļ arī lopkopības produktu ražošana cēlusies vēl daudz lielākos apmēros, nekā pavairojies lopu skaits. Jau iepriekš bija runa par pārgrozībām piena ražā no lopkopības pārraudzības biedrībās apvienoto saimniecību govīm. Arī aprēķini par kopējo produkciju rāda, ka pilnpiena produkcija cēlusies no tikai 618.000 t 1920./21. gadā un 900.000 t 1923./24. gadā — līdz 1.668.000 t 1937./38. gadā. Šinī pēdējā gadā piena raža par vairāk kā 1 miljonu tonnu lielāka nekā 17 gadus iepriekš—1920./21. gadā. Ļoti pieaugusi arī gaļas produkcija—no 98.000 t 1923./24. gadā līdz 168.000 t 1936./37. gadā, par 70.000 t jeb 70%. Vilnas produkcija gadā palielinājusies no 1.549 t 1925.—29. g., līdz 2.551 t 1937. gadā.

Ražu pieaugšanu lauksaimniecībā un līdz ar to zemkopju

un visas tautas ienākumu un turības pieaugumu rāda šāds salīdzinājums:²⁶⁾

Raža gadā uz 1 Latvijas iedzīvotāju, kilogramos:

Maizes labība (rudzi un kvieši):		
	1909.—1913.	150
	1920.—1922.	110
	1923.—1927.	160
	1934.—1938.	280
Piens:		
	1920./21	360
	1923./24.	490
	1937./38.	840
Gaļa:		
	1923./24.	54
	1936./37.	86

Skaitļi rāda, ka maizes labības (rudzu un kviešu) raža Latvijā uz vienu iedzīvotāju pēdējos 5 gados gandrīz divreiz lielāka nekā pirms 25 gadiem — pēdējos pirmskara gados, un $2\frac{1}{2}$ reiz lielāka nekā 1920.—1922. g., valsts pastāvēšanas sākumā. Lielo lauksaimniecības produkcijas un tautas turības pieaugumu valsts pastāvēšanas laikā un līdz ar to ļoti trūcīgos dzīves apstākļus valsts pirmajos gados, — rāda vēl šāds salīdzinājums: 1920.—1922. g., trijos gados kopā, rudzu un kviešu raža bijusi 590.000 t (caurmērā gadā — 197.000 t), bet 1934.—1938. g. tā bijusi 553.000 t gadā; tagad vienā gadā ražo apmērām tikpat daudz maizes labības, cik valsts sākumā trijos gados kopā.

Ļoti pavairojusies valsts pastāvēšanas laikā lopbarības produkcija. Par 50% cēlusies miežu, auzu un mistra kopējā raža, salīdzinot pēdējos 5 gadus ar pirmskara gadiem (no nepilniem 500.000 t līdz 700.000 t gadā); bet salīdzinot pēdējos 5 gadus ar 1920.—1922. g., šo laukaugu ražas pieaugušas gandrīz par 100% (no 370.000 t gadā 1920.—1922. g. līdz 700.000 t 1934.—1938. g.). Vēl daudz lielākos apmēros pavairojusies kartupeļu ražošana. Uz 1 valsts iedzīvotāju ražots kartupeļu gadā: 1909.—1913. g. — ap 270 kg; 1920.—1922. g. — 330 kg; 1923.—1927. g. — 400 kg; bet 1934.—1938. g. — 820 kg, kas ir trīsreiz vairāk nekā pirms kara un $2\frac{1}{2}$ reiz vairāk nekā 1920.—1922. g. Lielāko daļu kartupeļu izlieto lopbarībai. Arī āboliņa siena raža pēdējos 5 gados par 70% lielāka nekā 1923.—1927. g.

Visi šie salīdzinājumi, kas rāda lopbarības ražas lielo pieaugumu, samērā ar iedzīvotāju skaitu, līdz ar to apgaismo arī lopkopības produktu ražošanas stipro pieaugumu. Lopu skaits valsts pastāvēšanas laikā ļoti pieaudzis, lopus bagātīgāki un pareizāki baro, lopu ražīgums ievērojami cēlies. Piena raža cēlusies no apm. 360 kg uz 1 valsts iedzīvotāju 1920./21. g. un 490 kg 1923./24. gadā — līdz 840 kg 1937./38. gadā; 17 gados tā pavairojusies par 130%. Gaļas produkcija uz 1 valsts iedzīvotāju cēlusies no 54 kg 1923./24. gadā līdz 86 kg 1936./37. gadā, par 60%. Piena un gaļas ražas tagad daudz lielākas arī nekā pēdējos pirmskara gados, ko rāda lielais lopu skaits un lopbarības produkcijas pieaugums. Piena un gaļas produkcijas pieaugums rāda zemkopju un tautas ieņēmumu stipru celšanos, tautas labklājības un dzīves līmeņa celšanos. Ļoti pieaudzis arī šo svarīgo pārtikas vielu — piena produktu un gaļas — patēriņš — uz laukiem un pilsētās.

Līdz šim bija runa par lauksaimniecības produkcijas pieaugumu Latvijas valsts pastāvēšanas laikā, rēķinot uz 1 valsts iedzīvotāju. Tas ir ļoti liels. Bet vēl lielāks ir šis pieaugums, rēķinot uz 1 lauku iedzīvotāju (kas ir gandrīz tas pats, kas uz 1 no lauksaimniecības pārtiekošo, jo tikai gluži neliela daļa laucinieku nodarbojas citās nozarēs, kā rūpniecībā, amatniecībā, tirdzniecībā, valsts dienestā u. c.). Valsts iedzīvotāju skaits 1920.—1938. g. ievērojami pieaudzis, jo sākumā atgriezušies no Krievijas daudzi bēgļi un ikgadus noticis arī iedzīvotāju dabiskais pieaugums. Turpretim lauku iedzīvotāju skaits šai laikā palicis gandrīz pilnīgi bez pārmaiņām:²⁷⁾ 1920. gadā tas bijis — 1.221.000, 1925. g. — 1.239.000, 1930. g. — 1.237.000, 1935. g. — 1.275.000. Piecpadsmit gados tas pavairojies tikai par 4%, pie tam gandrīz vienīgi 1930.—1935. g. Tas nozīmē, ka iepriekš aprēķinātais laukaugu kopražu un lopkopības produktu kopražu procentuālais pieaugums ir līdz ar to procentuālais pieaugums kopražai uz 1 laucinieku (vai arī — uz no lauksaimniecības pārtiekošo). Raža gadā uz 1 laucinieku cēlusies šādos apmēros:

Raža gadā uz 1 lauku iedzīvotāju, kilogramos.

Maizes labība:	1920.—1922.	161
	1923.—1927.	237
	1934.—1938.	432

Piens:	1920./21.	500
	1923./24.	730
	1937./38.	1300
Gaļa:	1923./24.	80
	1936./37.	130

Dažādu produktu raža caurmērā uz katru laucinieku tagad pavisam citāda nekā valsts pastāvēšanas sākumā. Maizes labības un piena raža tagad 2¹/₂ reiz lielāka. Zemkopju darba augļi un ienākumi tagad gluži citādi. Zemkopju turība ļoti cēlusies.

Valsts pastāvēšanas laikā attīstījies ļoti liels sviesta eksports, kas pirms pasaules kara nepastāvēja gandrīz nemaz. No nulles sviesta eksports pieaudzis līdz 23.457 t 1938. gadā, kas šai gadā devis 54 milj. ls—24⁰/₀ jeb ceturto daļu no eksportēto preču kopvērtības. Šī sviesta daudzuma izgatavošanai izlietas gandrīz 600.000 t piena. Latvija, kas vēl tik nesen nemaz nebija sviesta eksporta valstu sarakstā, pēdējā laikā (1938. g. 10 mēnešos) bijusi šai ziņā jau sestajā²⁸) vietā pasaulē (pirmās piecas valstis bijušas: Dānija, Jaunzelande, Austrālija, Holande un Zviedrija, pie kam Zviedrija tikai par kādiem 25⁰/₀ pārspējusi Latviju). Baltijas valstu starpā Latvija pēc sava sviesta eksporta 1938. gadā (visā gadā) bijusi pirmajā vietā: Latvija šai gadā izvedusi sviesta 23.457 t, Lietuva — 17.413, Somija—17.118, Igaunija — 14.732, Polija — 12.900 t. Piepildījies ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa pareģojums Tautas Padomes sēdē 1918. gada 2. decembrī (dažas dienas pēc Latvijas valsts proklamēšanas): «...ir pilnīgi apgalvojams, ka pie normāliem apstākļiem mūsu eksports — galvenā kārtā sviests un gaļa — ieņems ievērojamu vietu pasaules tirgū».

Piensaimnieku sabiedrības, kuru dibināšanu ieteicis un veicinājis Prezidents jau pirms 40 gadiem, valsts pastāvēšanas laikā strauji augušas un to darbība arvien vairāk paplašinājusies, arī pašos pēdējos gados. Šī svarīga latviešu zemnieku kopdarbības nozare uzsākta jau pēdējos pirmskara gados un 1914. gadā piensaimnieku sabiedrības saņēmušas 35.600 t piena. Kara gados šo sabiedrību darbība izbeigusies, bet Latvijas valsts pastāvēšanas gados tās atjaunotas un strauji paplašinājusies savu darbību. 1938. gadā piensaimnieku sabiedrības sa-

ņēmušas 726.000 t. piena,²⁹⁾ kas izlietots galvenā kārtā eksporta sviesta ražošanai. Tas ir 20-reiz lielāks daudzums, nekā pirms 24 gadiem, pirms Latvijas valsts dibināšanas. Tik lieli sasniegumi bijuši piensaimnieku sabiedrībām. 1937. gadā vienā pašā Tukuma apriņķī koppienotavas saņēmušas²⁹⁾ tikpat daudz piena (35.235 t), cik nodots 1914. gadā visā tagadējās valsts teritorijā. Šāds daudzums 1937. gadā nodots arī vienā pašā Bauskas apriņķī (37.360 t), vai arī Jēkabpils apriņķī (33.826 t).

Ne tikai lauksaimniecības dzīvais inventars, bet arī nedzīvais—valsts pastāvēšanas laikā ļoti pavairojies. Mašīnu un darba rīku skaits tagad daudz lielāks nekā valsts sākumā, vai arī pirms pasaules kara; pa daļai uzlabojusies arī to kvalitāte. To rāda šādi skaitļi:³⁰⁾

Lauksaimniecības mašīnu un darba rīku skaits.

	1910	1920	1923	1937
Arkli	309.000	322.000	362.000	485.000
Ecešas	301.000	245.000	353.000	497.000
Zāles pļaujmašīnas		12.130	16.027	49.031
Labības pļaujmašīnas		11.185	14.113	25.050
Sējmašīnas			3.663	6.375
Zirgu grābekļi			16.288	38.062
Kartupeļu racēji			712	6.312
Tīrkūlēju kuļmašīnas			2.098	3.934
Traktori			127	616
Separatori			71.822	112.279

Agrārās reformas, lauksaimniecības intensitātes un produkcijas pacelšanas dēļ, lauksaimnieku ienākumu un turības pieaugšanas dēļ, kā arī citu iemeslu dēļ, lauksaimniecības nedzīvais inventars ļoti pavairojies.

Ļoti paplašinājusies mākslīgo mēsļu lietošana lauksaimniecībā, kas nācis par labu ražām. Mākslīgo mēsļu imports³¹⁾ 1921. gadā bijis tikai 10.000 t, 1922. gadā — 13.000 t, 1923. gadā—35.000 t. Pēc 1923. g. lauksaimniecības skaitīšanas datiem³¹⁾ 1922.—23. g. lauksaimniecībā izlietotas tikai 21.000 t mākslīgo mēsļu. Bet 1937.—1938. g. mākslīgo mēsļu imports un produkcija Latvijā sastāda 230.000 t gadā, t. i. desmitreiz vairāk nekā izlietots lauksaimniecībā 1922.—23. gadā.

Kā tas jau minēts nodalījumā par agrāro reformu, valsts pastāvēšanas laikā, 1920.—1937. g., lauku saimniecībās uzceltas 440.000 ēkas, kuru vērtība aprēķināta ap 730 milj. ls.

C. Lauksaimniecības attīstība 1931.—1938. g.

Novērtējot Latvijas lauksaimniecības sasniegumus valsts pastāvēšanas laikā, sevišķa vērtība jāpiegriež pēdējiem 8—9 gadiem, t. i. laikmetam no 1930.—1931. g. līdz mūsu dienām, jo šīnī periodā lauksaimniecības produkciju ļoti iespaidoja Kārļa Ulmaņa izcīnītā plašā lauksaimniecības aizsardzības un veicināšanas plāna izpildīšana. Šīnī laikmetā uzsākta un vēlāk plaši un pilnīgi izveidota lauksaimniecības ražojumu tirgus un cenu regulēšana. Noteiktas cietas, saimnieciski taisnīgas, saskaņā ar ražas pašizmaksu, cenas labībai, sviestam, bekonam, līnīem, cukurbietēm un dažādiem citiem lauksaimniecības ražojumiem. Visām šīm precēm sagādāti visplašākie tirgi iekšzemē un arī ārzemēs. Ar ārzemju lauksaimniecības ražojumu ievēšanas ierobežošanu un pilnīgu pārtraukšanu paplašināts iekšzemes tirgus vietējai maizes labībai, cukuram, olām un citiem vietējiem lauksaimniecības ražojumiem. Ar dažādiem eksporta veicināšanas paņēmieniem paplašināta lauksaimniecības produktu pārdošana uz ārzemēm. Lauksaimniekiem pilnīgi nodrošināta viņu ražojumu pārdošana. Laukaugu un lopkopības produktu ražas nacionalā valdība sistematiski cēlusi ar agronomiskās palīdzības apvienošanu un paplašināšanu, ar lauksaimnieku vispusīgu pabalstīšanu ražu celšanas darbā. Vairāk kā puse no šī laikmeta ir Kārļa Ulmaņa nacionalās valdības darbības gadi, 1934.—1939. g., kad Prezidenta saimnieciskās politikas un agrārpolitikas plāni spējuši izpausties visā pilnībā.

Salīdzinot laikmetu pirms 1930.—1931. g. ar pēdējiem gadiem, lauksaimniecības produkcijas apmēros redzama ļoti liela starpība:

Laukaugu kopraža gadā (1000 t).

	1923	1923—1927	1928—1930	1934—1938
Rudzi	274	240	274	372
Kvieši	45	54	81	181
Maizes labība	319	294	355	553
Mieži	131	158	155	205
Auzas	238	253	276	382
Mīstrs	66	66	65	105
Labība kopā	754	771	851	1245

	1923	1923—1927	1928—1930	1934—1938
Kartupeļi	578	747	833	1610
Linu šķiedra	19	24	19	21
Cukurbietes	—	—	30 ¹⁾	275
Āboliņa siens	794	849	1251	1427

Mājlopu skaits (1000 gab.)

	1923	1923—1927	1928—1930	1934—1938
Zirgi	341	352	360	388
Liellopi	911	931	988	1226
Cūkas	487	500	480	743
Aitas	1488	1237	956	1320

Labības raža 1923.—1927. g. bijusi kopsumā tikpat liela kā 1923. gadā. Arī 1928.—30. g. vidējā labības un kartupeļu raža bijusi kopsumā tikai par 10% lielāka nekā 1923.—1927. g. Graudkopībā gandrīz nekāds progress šīnīs gados nav vērojams. Vienīgi āboliņa siena raža 1928.—1930. g. gandrīz par 50% lielāka nekā 1923.—1927. g. vai arī 1923. gadā. Arī cūkopība, salīdzinot 1928.—1930. g. ar 1923. g. vai 1923.—1927. g., neuzrāda nekādus panākumus, ciktāl to liecina cūku skaits, kas šai laikā palicis uz vietas. Gan pieaudzis liellopu skaits, bet arī tikai par nepilniem 10% (salīdzinot 1928.—1930. g. ar 1923. g.). Aitkopība šai laikā stipri samazinājusies (arī linkopība).

Turpretim gados, kas sekojuši 1930. gadam, kad uzsākta Kārļa Ulmaņa izstrādātās un izcīnītās graudkopības aizsardzības programmas izvešana, lauksaimniecības produkcijas attīstības temps bijis gluži citāds. Apaļos skaitļos rēķinot, laukaugu ražu, mājlopu skaita un lopkopības produktu ražas pieaugums gadā šīnī periodā bijis šāds (salīdzinot 1928.—1930. g. ar 1934.—1938. g.):

Rudzu raža	100.000 t gadā
Kviešu „	100.000 t „
Miežu „	50.000 t „
Auzu „	100.000 t „
Mistra „	40.000 t „
Labība kopā, apaļi	400.000 t gadā
Kartupeļu raža	800.000 t „
Cukurbiešu „	250.000 t „

¹⁾ 1929.—1930. g.

Pēdējos 5 gados labības vidējā gada raža pārsniegusi 1928.—1930. g. ražu kopsumā par 400.000 t, gandrīz par 50%. Maizes labības raža bijusi lielāka par 200.000 t gadā, par 56%; kartupeļu raža—par 800.000 t — par 100%. Pieaugusi arī linu šķiedras un āboliņa siena raža. Cukurbiešu ražas līdz 1930. g. gandrīz nemaz nav bijis, tā vēlākos gados radusies pilnīgi no jauna.

Lopkopības paplašināšanos 1931.—1938. g. rāda pa daļai mājlopu skaita pieaugums. 1934.—1938. g. mājlopu bijis vairāk nekā 1928.—1930. g.:

Liellopu	238.000—24%
Cūku	263.000—54%
Aitu	364.000—38%
Zirgu	28.000— 8%

Lopi tiek arī labāk baroti un to ražīgums lielāks. Šo iemeslu dēļ piena raža cēlusies no 1.160.000 t 1927./28. g. un 1.300.000 t 1929./30. gadā līdz 1.670.000 t 1937./38. g. Salīdzinot ar 1929./30. gadu, tas ir 370.000 t — 28% pieaugums. Gaļas produkcija pieaugusi no 113.000 t 1930./31. g. līdz 168.000 t 1936./37. g., par 55.000 t — par 50%.

Ne tikai graudkopības produkcija, bet arī lopkopības produkcija 1931.—1938. g. ļoti paplašināta. Šādas ārkārtīgas pārgrozības lauksaimniecības produkcijā devušas lauksaimniekiem iespēju stipri pacelt pārtikas vielu patēriņu savās saimniecībās, kā arī vairāk pārdot, un ar to—a) aizvietot visu agrāko lielo ārzemju pārtikas vielu ievadumu; b) palielināt lauksaimniecības ražošanu eksportu un c) apgādāt iekšzemes pilsētas ar pārtiku, sevišķi ar piena produktiem un gaļu, daudz bagātīgākos apmēros nekā agrāk. Ar Kārļa Ulmaņa lauksaimniecības aizsardzības un veicināšanas programmas izpildīšanu pasaules saimnieciskās krīzes gados ne tikai uzturēta pirmskrīzes lauksaimniecības produkcija, bet tā vēl ļoti palielināta.

Šinī pašā laikā ievērojami vairojusies arī lauksaimnieku manta un lauksaimniecības tehniskā iekārta. Laikā no 1930. g. līdz 1937. g. oktobrim uzceltas no jauna lauku saimniecībās 64.818 koka, 11.985 mūra un 8.754 jaukta materiāla ēkas, kuru vērtība³²⁾ ap 157 milj. latu.

Jau bija runa par mājlopu skaita pieaugšanu 1931.—1938. g. Šai laikā stipri pavairojies arī mašīnu un darba rīku skaits: zāles pļaujmašīnu skaits pavairojies no 28.696 1929. gadā

līdz 49.031 1937. gadā; labības pļaujmašīnu skaits šīnī pašā periodā — no 19.385 līdz 25.050; zirgu grābekļu—no 24.113 līdz 38.062; traktoru³³) skaits — no 311 līdz 616; arklū skaits—no 439.000 līdz 485.000; u. t. t. Ar nacionalās valdības atbalstu lauksaimniecības mechanizācija strauji turpinājusies arī 1938. un 1939. gadā. Piem., traktoru imports pieaudzis šādos apmēros: 1936. gadā ievesti 155 gab., 1937. g. — 411, 1938. g. — 264, bet 1939. gada pirmajos 7 mēnešos — 449; kopā šīnīs pēdējos 3¹/₂ gados ievesti 1279 traktori. — Par lauksaimniecības mehanizācijas straujo gaitu pēdējos gados izteicies Zemkopības ministrs J. Birznieks savā runā 1937. gada 28. augustā, Zemgales apgabala izstādes atklāšanā Jelgavā. (Ceturtais gads, 213. lp.):

«Mēs pie mūsu darba atvieglošanas šogad esam pielietojuši un pielietojam mašīnas, kuras iepriekšējos gados mēs nemaz neredzējām savos tīrumos. Piemēram, uz vienas rokas pirkstiem varējām saskaitīt Latvijā darbojošos kūlīšu sējējus. Tagad šī mašīna jau daudzās vietās ar labiem panākumiem veic savu uzdevumu. Bez šīs mašīnas mēs redzam laukos daudzus mehaniskos dzinējus. Traktoru skaits gada laikā pavairojies par vairākiem simtiem, un šie traktori nav vairs tikai pārrunu priekšmets, . . . traktori šogad patiesi pilda savu pienākumu, un lauksaimnieki ir ar tiem apmierināti. Visus smagākos jaunu zemju ielabošanas darbus šodien veic traktori, un veic tā, ka lauksaimnieki ar katru dienu vairāk pieprasa pēc viņiem . . . lai varētu stāties pie savas saimniecības zemes uzlabošanas vai arī jaunu zemju platību iestrādāšanas. Tādēļ arī valdība šogad ar savu diezgan lielo un jūtamo materialo atbalstu ir varējusi uzturēt mūsu zemē mašīnu cenas tādas, kādas tās bija 1936. gada sākumā, neraugoties uz to, ka metāla cenas pasaulē strauji cēlušās».

Šīnī laikmetā, kad izpildīti Prezidenta lauksaimniecības aizsardzības un veicināšanas plāni, ar nacionalās valdības atbalstu ļoti paplašināta arī mākslīgo mēsļu lietošana lauksaimniecībā: 1937.—1938. gados tie izlietoti ap 230.000 t gadā, kas ir divreiz vairāk nekā pēdējos gados pirms pasaules saimnieciskās krīzes. Tas ievērojami sekmējis laukaugu ražu celšanos.

Vispārīgi, lauksaimniecības intensitāte pēdējos gados cēlusies. To panākusi saimnieciski taisnīgu un izdevīgu cenu nodrošināšana lauksaimniecības ražojumiem. Izdevīgas cenas

pamudinājušas lauksaimniekus pirkt vairāk mākslīgos mēslus un citus ražošanas līdzekļus, kā arī pielietot vairāk darba. Šādu cenu nodrošināšana lauksaimniekiem cēlusi ražas un visu tautas ienākumu.

D. Lauksaimniecības uzplaukums Latgalē.

Latgalē lauksaimniecības produkcijas pieaugums Latvijas valsts pastāvēšanas laikā bijis vēl lielāks nekā pārējos apgabalos. Pamatus Latgales lauksaimniecības attīstībai likusi agrārā reforma — sādžu sadalīšana viensētās, kas devusi zemkopjiem iespēju uzlabot savas zemes apstrādāšanu. Liela nozīme bijusi te tautas izglītības pacelšanai Latgalē; šim mērķim ikgadus izdoti lieli valsts līdzekļi. Analfabetu (lasīt nepratēju skaits šai apgabalā stipri samazināts un tuvākā nākotnē tie izzudīs pavisam. No visiem Latgales iedzīvotājiem, kas 10 un vairāk gadu veci, prata lasīt: 1897. gadā — 50%, 1920. g. — 50%, bet 1925. gadā — jau 65%, 1930. g. — 67%, 1935. g. — 73%. Vecajos Krievijas valsts laikos 20 gadus nav vērojamas šai ziņā nekādas pārmaiņas uz labo pusi. Turpretim Latvijas valsts pastāvēšanas laikā lasītpratēju skaits un procents ļoti pavairojies. — Par labu Latgales lauksaimniecībai nākusi Prezidenta izcīnītā lauksaimniecības aizsardzības un veicināšanas programma, kas nodrošinājusi arī Latgales zemkopju darbu. Tālumnieku atbalstīšana — ar vienādu iepirkšanas un pārdošanas cenu noteikšanu svarīgiem lauksaimniecības ražojumiem un zemkopju pirtām rūpniecības precēm—uzlabojusi pēdējos gados arī Latgales saimniecisko stāvokli.

Latvijas valsts laikā Latgalē stipri paplašināti labības, kartupeļu, linu, āboliņa lauki. Ievērojami cēlušās caurmēra ražas no 1 ha. Tamdēļ laukaugu kopražas — latgaliešu saimnieciskās dzīves un turības pamats — tagad pavisam citādas nekā valsts pastāvēšanas sākumā, vai arī pirms valsts dibināšanas. To rāda šādi skaitļi:

Laukaugu kopražā Latgalē gadā (1000 t).

	1909.—1913.	1923.—1927.	1934.—1938.
Rudzi	84	65	110
Kvieši	1,3	2,8	28,3
Mieži	33	40	60
Auzas.	35	38	78
Labības kopā	153	146	276
Kartupeļi	144	165	411
Linu šķiedra	6,9	11,6	15,2
Āboliņa siens		67	232

Labības ievākts pēdējos gados gandrīz divreiz vairāk nekā pirms valsts dibināšanas un pirms 1914. — 1918. g. pasaules kara (vai arī Latvijas valsts sākumā); kartupeļu raža šai laikā trīskārtojusies; arī linu šķiedras ievākts divreiz vairāk; vēl daudz lielākos apmēros pavairojusies āboliņa siena raža; bet pavisam ārkārtīgi palielinājusies kviešu raža. — Sējumu platība, salīdzinot 1923. — 1927. g. ar 1934. — 1938. caurmēru, cēlusies: rudziem — no 86.000 līdz 99.000 ha; kviešiem — no 4000 līdz 29.000 ha; auzām — no 57.000 līdz 81.000 ha; miežiem — no 58.000 līdz 66.000 ha; kartupeļiem — no 24.000 līdz 38.000 ha; liniem — no 32.000 līdz 48.000 ha; āboliņam — no 28.000 līdz 94.000 ha. Pēdējos gados Latgalē attīstījusies arī cukurbiešu kultūra.

Latgales lauksaimniecības produkcija stipri pieaugusi, arī salīdzinot pēdējos piecus gadus ar iepriekšējo piecu gadu periodu. 1934.—1938. gados caurmērā kviešu sējumi Latgalē bijuši 29.000 ha, pret tikai 11.000 ha 1929.—1933. g.; pieaugums—164%. Auzu sējumi šai pašā laikā pieauguši no 73.000 ha līdz 81.000 ha, par 11%; kartupeļu — no 27.000 ha līdz 38.000 ha, par 33%; linu sējumi — no 30.000 līdz 48.000 ha, par 60%, āboliņa — no 72.000 ha līdz 94.000 ha, par 31%. Rudzu kopražā 1929.—1933. g. bijusi 89.000 t gadā, bet 1934.—1938. g.—110.000 t, par 24% lielāka. Kviešu raža šai pašā laikā cēlusies no 10.300 t gadā līdz 28.300 t, par 175%; miežu raža par 9%, auzu raža — par 20%; kartupeļu raža — no 270.000 t līdz 411.000 t, par 52%; linu šķiedras raža — no 10.000 t līdz 15.200 t, par 52%. Maizes labības (rudzu un kviešu) kopražā šai laikā cēlusies gandrīz par 40.000 t gadā, kas ir apm. 80 kg

gadā caurmērā uz 1 lauku iedzīvotāju Latgalē; tas dod iespēju vairāk patērēt pašu zemkopju ģimenēs un arī vairāk labības pārdot.

Latgales lauksaimniecības sasniegumus, salīdzinot ar pārējo apgabalu panākumiem šai ziņā, raksturo šādi dati par Latgales procentuālo svaru Latvijas kopražā:

Latgales svars Latvijas kopražā:

	1923.—1927. 0/0	1934.—1938. 0/0
Rudzi	27	30
Kvieši	5	16
Mieži	25	29
Auzas	15	20
Kartupeļi	22	26
Linu šķiedra	49	73
Āboliņa siens	8	16

Latgales ražas, rēķinot tās procentos no Latvijas kopražas, nestāv uz vietas, bet pieaug; Latgales svars Latvijas kopražā kļūst arvien lielāks. Latgales lauksaimniecība progresē straujāk, nekā pārējos apgabalos un tā mazinas lielā starpība ražās un zemkopju turībā, kāda ilgus gadus pastāvējusi starp Latgali un Vidzemi, Kurzemi, Zemgali.

Latvijas valsts laikmetā stipri paplašinājusies arī Latgales lopkopība, pavairojies lopu skaits, uzlabojusies to kvalitāte un cēlusies lopkopības produkcija — piena un gaļas ražošana. Liellopu skaits Latgalē pavairojies no 207.000 1913. gadā un 196.000 1920. gadā — līdz 331000 1935. gadā, par vairāk kā 50%; stipri paplašinājusies arī cūkkopība un aitkopība, arī zirgkopība un putnkopība. Piena raža Latgalē cēlusies no 266.000 t 1929. gadā līdz 342.000 t 1937. gadā — par 76.000 t, par 29%. Gaļas produkcijas pieaugumu Latgalē rāda ziņas par Latgales pilsētās nokauto un apskatīto mājlopu skaitu: 1929. — 1931. gados liellopu skaits bijis caurmērā 17.000 gadā, bet 1934. — 1937. gados — 29.000 gabalu gadā (par 70% lielāks); teļu skaits šai laikā pavairojies no 29.000 līdz 43.000 (par 50%); cūku skaits — no 14.000 līdz 18.000 (par 30%); nokauto un apskatīto aitu skaits — no 15.500 līdz 21.200 (par 37%). — Pavairojies Latgalē pēdējos gados lopkopības pār-

raudzības biedrību un tur apvienoto saimniecību slaucamo govju skaits; ļoti paplašināta pēdējos gados lopu sugas uzlabošana Latgalē. Lauksaimniecības kursu skaits Latgalē palielināts no apm. 160 1929. — 1930. g. līdz 375 — 1936. gadā un 339 — 1937. gadā. Arī atsevišķu priekšlasījumu skaits Latgalē pavairots.

Divejādās agrārās reformas un turības pieauguma dēļ, Latgales lauku saimniecībās Latvijas valsts laikā daudz būvēts: 1920. — 1930. gados tur uzceltas dažādas ēkas par 132 milj. ls, bet 1930. — 1937. g. — vēl 36.000 ēkas par 43 milj. ls.

Laucinieku skaits Latgalē, salīdzinot laiku pirms 1914. — 1918. g. pasaules kara ar tagadni, nav sevišķi grozījies. Labības tagad tiek ievākts ikgadus divreiz vairāk nekā ap 1913. gadu, kartupeļu — trīsreiz vairāk, linu šķiedras — divreiz vairāk; stipri pieaugusi arī vēl citu lauku un lopkopības produktu ražošana. Tādēļ var teikt, ka caurmērā katrs Latgales laucinieks tagad ikgadus ievāc divreiz vairāk labības, linu šķiedras un trīsreiz vairāk kartupeļu, nekā pirms 1914. — 1918. g. pasaules kara un Latvijas valsts dibināšanas. Latgales zemkopju turība tagad pavisam citāda nekā pirms 25 — 30 gadiem. Piena raža Latgalē 1929. — 1937. g. cēlusies par apm. 150 kg gadā uz 1 Latgales lauku iedzīvotāju, kas ir liels pieaugums.

Šādos apstākļos ļoti pavairojies un uzlabojies pārtikas patēriņš Latgales zemkopju ģimenēs (kas uzlabo arī iedzīvotāju veselības un fiziskās attīstības līmeni un darba spējas). Latgales lauksaimniekiem tagad daudz vairāk produktu ko patērēt pašu ģimenēs, daudz vairāk ko izbarot lopiem un tā pacelt arī gaļas un piena ražas, un, beidzot, daudz vairāk arī ko pārdot. Lielāki naudas ienākumi palielina Latgales lauksaimnieku pirkšanas spēju un dod iespēju uzlabot saimniecību tehnisko iekārtu (mašīnas), pacelt kultūras līmeni, būvēt ēkas un vairāk pirkt dažādas rūpniecības preces. Tā kā laucinieki šai apgabalā sastāda 85% no iedzīvotāju kopskaita, tad Latgales zemkopju turības pieaugums norāda arī uz visa apgabala saimnieciskās dzīves, rosības un labklājības straujo celšanos Latvijas valsts laikā.

XXV.

Saimnieciskie sasniegumi Latvijas valsti.

Par Latvijas tautsaimniecības pamatnozari — lauksaimniecību jau iepriekšējā nodaļā noskaidrots, ka tā valsts pastāvēšanas laikā ļoti uzplaukusi un lauksaimniecības ražošanas tagadējie apmēri ļoti pārspējuši ne tikai valsts sākuma līmeni, bet arī to, kāds bija pirms valsts dibināšanas, pēdējos gados pirms pasaules kara. Sevišķi pēdējos gados lauksaimniecība pierādījusi savas patiesās lielās ražošanas spējas, par kurām 1925. gadā runājis un kādas tās toreiz novērtējis Kārlis Ulmanis. Bet lieli panākumi gūti arī pārējās saimniecības nozarēs.

Par saimniecības, politikas un kulturas sasniegumiem, par lielo darbu, kas pastrādāts valsts pastāvēšanas 20 gados Prezidents savā vēstījumā tautai 1938. gada 18. novembrī, Latvijas valsts 20 gadu pastāvēšanas svētkos, izteicies šādiem vārdiem:¹⁾

Prezidenta skats uz Latvijas valsts sasniegumiem 20 gados.

«Lai raksturotu mūsu valsts un tautas darbu un rīcību un sasniegumus pirmajos 20 gados, es minēšu — nemaz nepūloties it visu te atzīmēt — brīvības un neatkarības cīņas un uzvaras politikā, bet jo sevišķi kara laukā, spēcīgas armijas radīšanu no pavisam maziem, trūcīgiem sākumiem, aizsargu noorganizēšanu, mūsu valsts cieņas pilnu ievēšanu pārējo valstu saimē un mūsu tiesiskā stāvokļa nostiprināšanu starptautiskās attiecībās, lai varētu arī mēs līdzstrādāt miera nodrošināšanā. Tad tālāk es minēšu vēl agrārreformu, socialās reformas, lauksaimniecības, rūpniecības, tirdzniecības un amatniecības atjaunošanu, drupu — šī vārda tiešā un simboliskā nozīmē — vietā uzcelot ne tikai simtiem tūkstošiem jaunu ēku laukos un pilsētās,

bet, tikpat kā burtiski ņemot, no nekā radīta ziedoša lauksaimniecība, pilnā gaitā strādājošas pārējās ražošanas nozares, no jauna radīta satiksme un satiksmes iespējas pa dzelzceļiem un arī zemes ceļiem. Tikai daži piemēri, kas sasniegts tautsaimniecībā, gan dažkārt ar neiedomājamu piespiešanos un enerģiju: tranšeju un dzeloņdrāšu kara aizsprostu vietā kuplas druvas, paceļot rāžu trīskārtīgi, ja salīdzina valsts pirmos gadus ar tagadējo stāvokli; rūpniecībā vērojam līdzīgu attīstību. Un tad, satiksmes ērtības — zemes ceļi uzlaboti, dzelzceļu līniju garums divkāršojies. Un ja laukos vēl 1923. gadā bija nepilns tūkstots telefonu, tad tagad to skaits 30 kārtīgi lielāks. Šo piemēru pietiks.

Ja saimniecība tik lielā mērā attīstījusies, tad par zelšanu un augšanu kultūras laukā sakams tas pats; jaunas skolas, universitāte un citas augstākās mācības iestādes, mākslas un zinātnes iestādes, kultūras fonds, grāmatu, žurnālu un laikrakstu miljoni. Skolēnu skaits divkāršojies, iespiesto grāmatu daudzums pieckārtīgi audzis. Zinātnē, mākslā un rakstniecībā ir milzum liels pūrs pielocīts. Mūsu vēstures pētīšana atdevusi latvju tautai viņas pagātnei, patiesības un nacionalā gara apstarotu. Tiesiskās normas un tiesiskā apziņa likumdošanā ir radušas jaunu izteiksmi un jaunu nostiprinājumu.»

Rūpniecība.

Latvijas valstī 20 gadu pastāvēšanas laikā notikušas lielas pārgrozības rūpniecībā. No lielajām pirmskara fabrikām Rīgā pēc Rīgas rūpniecības evakuācijas uz Krieviju 1915. gadā bija atlikušas tikai tukšas ēkas; visas mašīnas, preču un jēlielu krājumi tika aizvesti uz Krieviju. Aizvestās fabriku mantas vērtību rēķina miljardos latu²⁾. Arī rūpniecības strādnieki ar savām ģimenēm aizbrauca toreiz uz Krieviju. Tādēļ, 1910. gadā Latvijas lielākos rūpniecības uzņēmumos nodarbojās ³⁾ 93.000 strādnieku, bet 1920. gadā — tikai vairs 21.000 — gandrīz tikai piektā daļa.

Rūpniecības darbības pamati pēc kara un brīvības cīņām bija pilnīgi pārgrozījušies. Pirms pasaules kara lielās Rīgas fabrikas strādāja galvenā kārtā plašās Krievijas vajadzībām, bet līdz ar patstāvīgās Latvijas valsts nodibināšanu un saimniecisko sabrukumu un politiskajām pārgrozībām Krievijā — agrākais galvenais darbības pamats Latvijas rūpniecībai bija zudis.

Tomēr rūpniecības attīstība Latvijas valstī pierādīja, ka iespējams atrast šai ražošanas nozarei jaunus plašus darbības pamatus un rūpniecības precēm jaunus tirgus. Lai gan no Krievijas atpakaļ gandrīz neko no aizvestām rūpniecības mantām vairs nedabūja, ar valsts aizdevumu piešķiršanu rūpniecībai, ar augstām aizsardzības muitām ārzemju rūpniecības ražojumiem, ar ārzemju kapitalu ieplūšanu — sagādāja rūpniecībai atkal iespēju darboties. Tā kā lielākā daļa iedzīvotāju un rūpniecības preču pircēju Latvijā ir laucinieki, tad svarīgs pamats rūpniecības attīstībai bija lauksaimniecības produkcijas, lauksaimnieku ienākumu un pirkšanas spēju pieaugšana, lauksaimniecības ienesīguma celšana, par kuru tā rūpējies visu laiku Prezidents Kārlis Ulmanis. Piensaimniecības un sviesta eksporta straujais pieaugums, kas vairoja zemnieku ienākumus, nāca par labu arī rūpniecībai, jo uz laukiem pavairojās pieprasījums pēc dažādiem rūpniecības ražojumiem. Iekšzemes tirgus Latvijas rūpniecības ražojumiem arvienu paplašinājās, un šis tirgus valsts pastāvēšanas laikā bijis galvenais pamats mūsu rūpniecībai. Iekšzemes tirgus izšķirošo nozīmi priekš mūsu rūpniecības attīstības arvien uzsvēris Prezidents (piem., 1925. gadā un daudzos citos gadījumos, kā tas jau agrāk šai grāmatā atzīmēts). — Valsts pastāvēšanas laikā attīstījās arī rūpniecības ražojumu eksports.

Kā tas jau agrāk minēts, sevišķi strauji progresējusi rūpniecība pašos pēdējos gados, 1934.—1938. g., Kārļa Ulmaņa nacionalās valdības laikā, kad ar lauksaimniecības produkcijas un ienākumu celšanu, ar ārzemju rūpniecības ražojumu ieviešanas ierobežošanu, ar plašas celtniecības veicināšanu, ar rūpniecības ražojumu eksporta veicināšanu—panākta strauja Latvijas industrializācija. Šinīs pēdējos gados ne tikai atjaunoti 1931.—1932. g. krīzes nodarītie zaudējumi, bet vēl stipri pār-

spēta pirmskrizes produkcija. Rūpniecības attīstības gaitu rāda šādi skaitļi ⁴⁾).

Rūpniecības uzņēmumi ar mechanisko dzinējspēku vai ar mazākais 5 algotiem strādniekiem.

N o d a r b i n ā t o p e r s o n u s k a i t s		
	Kopā	To starpā strādnieki
1910		93.343
1920		21.213
1922		31.827
1925		49.905
1930	72.100	62.581
1931	66.304	56.651
1932	61.604	51.919
1933	70.387	59.853
1934	84.669	70.835
1935	93.793	78.206
1936	100.731	84.001
1937	111.917	94.186
1938	117.199	

No 21.213 1920. gadā algoto strādnieku skaits minētā lieluma rūpniecības uzņēmumos pavairojies līdz 62.581 1930. gadā. Pēc tam sākušies saimnieciskās krīzes gadi un rūpniecība savus darbus un savu darbinieku skaitu samazinājusi. No 1933. gada rūpniecības apmēri atkal pieaug un 1938. gadā kopējais rūpniecības darbinieku skaits (117.199) divreiz lielāks nekā dziļākās krīzes gadā — 1932. g. (61.604), un par 45.000, par 62% pārsniedz pirmskrīzes augstāko līmeni — 1930. gadā (72.100). Tik strauja bijusi Latvijas industrializācija pēdējos gados, Kārļa Ulmaņa nacionālās valdības laikā.

Rūpniecībā (minētā lieluma uzņēmumos) tagad strādā piecreiz vairāk algoto strādnieku nekā 1920. g., valsts pastāvēšanas sākumā (100.000 pret 20.000). Šis rūpniecības strādnieku skaits tagad apmēram tikpat liels kā pirms pasaules kara, jo statistika (lai gan tās metodes abos salīdzināmos periodos nav gluži vienādas) rāda, ka 1910. gadā strādnieku skaits bijis 93.000, bet 1937. gadā — 94.000 un 1938. gadā — gandrīz 100.000. Arī ņemot vērā, ka 1910.—1914. g. rūpniecība paplašinājusies vēl tālāk, tomēr kopumā lielas starpības pirmskara un tagadējās rūpniecības apmēros vairs nav. Jāņem arī vērā, ka iedzīvotāju skaits Latvijā vēl tagad vismaz par kā-

diem 400.000 mazāks nekā 1914. gadā. Līdz ar to tautai nepieciešamas (absolutos skaitļos) tikai šaurākas darba iespējas un arī rūpniecības ražojumu patērētāju skaits tagad mazāks. Ja rūpniecības (minētā lieluma uzņēmumu) apmēri tagad apmēram tikpat lieli, kā pirms pasaules kara, bet valsts iedzīvotāju skaits ievērojami mazāks, tad iznāk, ka rūpniecības svars tautsaimniecībā tagad nav mazāks, bet, iespējams, vēl lielāks nekā pirms kara.

Bet rūpniecības uzplaukums Latvijas valstī neaprobežojas tikai ar darbinieku skaita pieaugšanu. Šai laikā ļoti paplašināta, uzlabota un modernizēta arī rūpniecības tehniskā iekārta. To rāda statistiskie dati par mechanisko dzinējspēku rūpniecībā⁵⁾:

Rūpniecībā nodarbinātie pirmdzinēji un elektromotori.

Gadi	Visu pirmdzinēju		T a i s k a i t ā:				Elektromotori	
	skaits	kopjauņa (1000 Z.S.)	Tvaika mašīnas un turbīnas		Iekšdedzes motori		skaits	kopjauņa (1000 Z.S.)
			skaits	kopjauņa (1000 Z.S.)	skaits	kopjauņa (1000 Z.S.)		
1922	1420	49	665	36	71	1	1.246	13
1925	1880	99	781	77	234	4	3.477	36
1930	2480	147	880	116	814	11	6.718	59
1935	3353	179	1068	132	1424	21	11.980	91
1936	3328	180	1041	130	1425	22	13.366	98
1937	3371	194	1077	141	1461	25	14.733	107

Piecpadsmit gados, no 1922. līdz 1937. g., rūpniecības pirmdzinēju (pirmāro dzinēju) kopjauņa palielinājusies četrkārtīgi (vēl lielāks ir šis pieaugums, salīdzinot ar 1920. gadu). Sevišķi paplašinājusies iekšdedzes motoru un elektromotoru pielietošana rūpniecībā: iekšdedzes motoru skaits tagad 20 reiz lielāks, bet to jauda — 25 reiz lielāka, nekā pirms 15 gadiem; elektromotoru skaits tagad 12 reiz lielāks, bet to jauda — 8 reiz lielāka nekā 1922. gadā; tagad ir daudz sīku uzņēmumu, kur plaši pielieto šāda veida dzinējspēku.

Liels skaits personu nodarbojās arī amatniecības uzņēmumos, t. i. tādos rūpniecības uzņēmumos, kas mazāki par līdz šim minētajiem, tādos, kur nav mechaniskā dzinējspēka vai kur algoto strādnieku mazāk par 5; daudz arī tādu amatnieku, kas algotus strādniekus nenodarbina nemaz, bet iztiek vieni paši, vai ar ģimenes locekļu piepalīdzību. Saņemot kopā visus rūpniecībā un amatniecībā strādājošos (neatkarīgi no uz-

nēmuma lieluma), to skaits Latvijas valsts laikā palielinājies šādos apmēros:

Rūpniecībā un amatniecībā nodarbināto skaits.

1920	61.000
1925	125.000
1930	164.000
1935	179.000
1937	205.000

Tā ka iedzīvotāju skaits Latvijā no 1920. g. līdz 1937. g. pieaudzis tikai par 25% (no 1,6 milj. līdz apm. 2 milj.), bet rūpniecībā un amatniecībā nodarbināto skaits — par 240%, jānāk pie slēdziena, ka rūpniecības un amatniecības svars Latvijas valsts pastāvēšanas laikā ļoti palielinājies, ka notikusi strauja Latvijas industrializācija, sevišķi pašos pēdējos gados.

Celtniecība.

Latvijas valsts pastāvēšanas laikā milzīgs darbs pastrādāts dažādu ēku celšanā. Atjaunotas karā izpostītās lauku saimniecību ēkas; liels skaits jaunu ēku uzcelts jaunsaimniecībās. Pilsētās uzbūvētas daudzas jaunas dzīvojamās ēkas, valsts un pašvaldību ēkas, rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu ēkas. Būvētas jaunas skolas, dzelzceļa stacijas, pasta-telegrafa-telefona nami, slimnīcas, sanatorijas, tautas nami, daudzi pieminekļi (lielākais no tiem — Brīvības piemineklis Rīgā). Jau agrāk šinī grāmatā minēts, ka 1920.—1937. g. lauku saimniecībās uzceltas 440.000 ēkas, kuru vērtība bijusi ap 730 milj. latu. Pilsētās divpadsmit gados, 1926.—1937. g., būvniecība⁶⁾ devusi dzīvojamo istabu tīro pieaugumu (t. i. no jaunceltām atskaitot noplēstās istabas) kopā 48.000. Šinīs būvēs ieguldīti lieli kapitāli. Pilsētās šai laikā uzceltas vēl ap 7000 dažādu nedzīvojamo ēku. Tagad jau gandrīz nobeigta lielās Ķeguma spēkstacijas būve. Jaunā spēkstacija ļoti pavairo elektrības ražošanu un patēriņu valstī. Sevišķi plaša celtniecība norisinājusies pēc 1934. g. 15. maija pārgrozībām.

Elektrības patēriņš rāda rūpniecības produkcijas pieaugumu (jo lielāko daļu elektriskās strāvas izlieto rūpniecībā) un dzīves ērtību un iedzīvotāju ienākumu uzlabošanu pilsētās.

Elektriskās strāvas ražots⁶⁾ elektrības iestādēs: 1921. gadā — tikai 20 miljoni kilovatstundu, 1922. g. — 24 milj., 1923. g. — 28 milj., bet 1937. g. — 154 milj., 1938. g. — 163 milj. kilovatstundu, kas ir 8 reiz vairāk nekā 1921. gadā.

Satiksmē.

Kara izpostītā dzelzceļu saimniecība⁷⁾ Latvijas valsts pastāvēšanas laikā atkal atjaunota un stipri paplašināta. Lietoto dzelzceļu līniju garums 1920. gadā bija tikai 1738 km, bet 1925. g. — 2591 km, 1937. g. — 3271 km, gandrīz divreiz lielāks nekā 1920. gadā. Latvijas valsts uzbūvējusi 864 km jaunu dzelzceļu līniju. Valsts dzelzceļu pasažieru vagonu skaits pavairojies no tikai 111 1920. gadā līdz 596 1925. g. un 885 1937. gadā; preču vagonu skaits — no 3076 1920. g. līdz 5435 1925. g. un 5758 1937. gadā. Uzlabota arī vagonu kvalitāte. Pārvadāto preču svars bijis: 1920. gadā — tikai 0,9 milj. tonnu, bet 1925. g. — 2 milj., 1930. g. — 3,8 milj., 1937. g. — 5,1 milj. tonnu. Pa dzelzceļiem pārvadāto pasažieru skaits pavairojies no 5,7 milj. 1920. g. līdz 11 milj. 1925. g., 13,7 milj. 1930. gadā un 15,8 milj. 1937. gadā.

Stipri paplašināts un uzlabots zemesceļu tīkls. Šoseju un grantēto zemesceļu 1920. gadā bija 22.222 km, bet 1938. g. — 34.513 km, par 12.291 km vairāk. Šoseju garums šai laikā pieaudzis no 746 līdz 1774 km, par 1028 km. Ceļu tagad daudz vairāk un to kvalitāte augstāka nekā valsts sākumā.

1919. gadā ārpus armijas lietošanā bija tikai 6 automobiļi; 1924. gadā automobiļu skaits bijis 422, 1930. g. — 2975, 1938. g. — 5829. Motocikletu skaits pieaudzis no 302 1926. gadā līdz 2620 1938. gadā. Milzīgos apmēros pavairojies arī velosipedu skaits.

Latvijas valsts laikā no jauna radīta jūras tirdzniecības flote. No pirmskara flotes (1914. g. — 88.000 netto reģ. tonnu) 1920. gadā bija atlikusi tikai vairs desmitā daļa (8916 n. t.), bet 1931. gadā tā bijusi atkal 123.286 n. t., par 40% lielāka nekā pirms kara. Saimnieciskas krīzes gados flote samazinājusies, tomēr 1938. g. tā bijusi vēl 114.000 n. t., par 29% lielāka nekā pirms kara.

Pasta, telegrafa un telefona darbība tāpat ļoti attīstījusies.

Nosūtīto pasta sūtījumu skaits 1919./20. gadā bijis 16,3 milj., bet 1924./25. g. — 46 milj., 1936./37. g. 75,9 milj. Telefona abonentu skaits pavairojies no 1180 1919./20. gadā līdz 65.702 1936./37. gadā, bet sarunu skaits — no 9 miljoniem līdz 109 milj. Viens telefona aparats bijis: 1919./20. gadā—uz katru 1331 iedzīvotāju, bet 1936./37. g. — uz katriem 29 iedzīvotājiem. Telefona vadu garums pieaudzis no 10.000 km 1919./20. gadā līdz 486.000 km 1936./37. gadā.

Valsts pastāvēšanas laikā ierīkots pilnīgi jauns svarīgs un plašs satiksmes līdzeklis — radiofons, kuram tagad jau ap 150.000 abonentu.

Ārējā tirdzniecība.

«Mums ir jāgādā, lai būtu ko dot tautu savstarpējā izmaiņā, lai varētu ņemt, kas mums nepieciešams. Ja to neprātīsim iekārtot, tad paliksim par pabērņiem citu tautu starpā, nelūkojoties uz mūsu uzvarām kara laukā.»

Tā raksturojis ārējās tirdzniecības, preču eksporta un preču importa svarīgo nozīmi Latvijas ministru prezidents Kārlis Ulmanis savā runā 1919. g. 18. novembrī. — Sekojošos divdesmit gados Latvija, samērā ar savu iedzīvotāju skaitu, arī ieņēmusi cienīgu vietu «tautu savstarpējā izmaiņā»; ražošana lauksaimniecībā un rūpniecībā ļoti pacelta un lieli un arvien lielāki Latvijas ražojumu daudzumi pārdoti uz ārzemēm, bet no turienes ievestas dažādas Latvijai nepieciešamās preces. Rēķinot uz 1 iedzīvotāju⁸⁾, Latvijas preču eksports 1930. gadā bijis 130 ls, kas ir vairāk nekā Igaunijā tanī pašā gadā (120 ls), Lietuvā (74 ls), Polijā (45 ls), Padomju Savienībā (17 ls), Ungārijā (96 ls), Spānijā (99 ls), Portugālē (34 ls), Itālijā (80 ls), Dienvidslāvijā (46 ls), Rumānijā (50 ls), Bulgārijā (40 ls), Grieķijā (61 ls), un tikai nedaudz mazāk kā Amerikas Savienotās Valstīs (161 ls). Tāpat preču importā 1930. gadā Latvija pārspējusi visas minētās valstis un pat Amerikas Savienotās Valstis, kur imports bijis tikai 127 ls uz 1 iedzīvotāju, pret Latvijas — 156 ls.

Jau apgrozīto preču daudzums rāda lielās pārgrozības ārējā tirdzniecībā, lielo progresu šinī saimniecības nozarē.

Importēto un eksportēto preču kopsvars 1921. gadā bijis tikai 360.000 t, 1922. g. — 939.000 t, bet 1929. gadā — 2.870.000 t, 1930. g. — 2.687.000 t, 1937. gadā pat — 3.215.000 t. Eksports viens pats cēlies no 192.000 t 1921. gadā līdz 1.325.000 t 1929. gadā un 1.993.000 1937. gadā, kad tas pēc svara bijis desmitreiz lielāks nekā 16 gadus iepriekš — 1921. gadā. Importēto un eksportēto preču kopvērtība 1921. gadā bijusi 103 milj. ls, bet 1929. gadā — 636 milj. ls, 1937. gadā — 492 milj. ls (pasaules saimnieciskās krīzes gados stipri kritušās preču cenas).

Kādas lielas pārgrozības notikušas ārējā tirdzniecībā un līdz ar to — visā tautsaimniecībā, rāda dažu preču apgrozījuma salīdzinājums — pēdējos gados un valsts pastāvēšanas sākumā. Par sviestu jau agrāk minēts, ka tā eksports no nulles sasniedzis 23.500 t 1938. gadā. Koku materiālu eksports pavairojies no 166.000 t 1921. g. līdz 1.005.000 t 1930. gadā un 1.607.000 1937. gadā. Finieru eksports — no 400 t 1921. g. līdz 28.700 t 1930. g. un 57.000 t 1937 g.; papīra un papes eksports — no 600 t 1921. g. līdz 13.100 t 1937. gadā. Pēdējos gados bijis iespējams eksportēt pat ļoti lielus daudzumus labības, kā tas jau citā vietā minēts. Šie skaitļi rāda mūsu lauksaimniecības, mežsaimniecības, rūpniecības produkcijas pieaugumu Latvijas valsts laikā. — To pašu un tautas ienākumu pieaugumu rāda arī preču importa skaitļi. Rūpniecības, lauksaimniecības un citu mašīnu imports pieaudzis no 5600 t 1921. g. līdz 9900 t 1930. g.; akmeņogļu un koksa imports — no tikai 33.000 t 1921. g. līdz 661.000 t 1930. g. un 711.000 t 1936. gadā. Akmeņogļu importa pieaugums ir saistīts ar rūpniecības un dzelzceļu transporta darbu, kā arī elektrības ražošanas pieaugumu valstī. Naftas un tās produktu imports pieaudzis no 8.300 t 1921. g. līdz 53.800 1930. g. un 55.100 t 1937. gadā. Automobiļu skaita straujais pieaugums radījis arvien lielāku pieprasījumu pēc naftas produktiem. Latvijas motorizāciju apliecina arī dati par automobiļu importu: to ievests 1921. g. tikai 100 t, bet 1930. g. — 2000 t, 1937. g. — 2100 t.

Kārļa Ulmaņa nemitīgā darbība lauksaimniecības, visas ražošanas un Latvijas saimniecības celšanā ne tikai ļoti palielinājusi arī ārējās tirdzniecības apgrozījumus, bet pēdējos

gados stipri grozijusi apgrozīto preču sastāvu. Līdz 1931. g. ļoti liels svars importēto preču sastāvā un vērtībā bija pārtikas vielām. No importēto preču kopvērtības pārtikas vielas ikgadus sastādīja 25—30%, 1929. gadā—pat 33% jeb trešdaļu. Izpildot K. Ulmaņa lauksaimniecības aizsardzības programmu, ārzemju pārtikas vielu ievedumi tika arvienu vairāk ierobežoti. Jau 1930. gadā pārtikas vielas sastādīja tikai vairs 20% no importa kopvērtības, 1932. gadā — 16%, 1934. gadā — 6%, 1935. g. — 5%, arī 1938. gadā — tikai 8%. No agrākā pārtikas vielu procentuālā svara atlikusi tagad tikai vairs ceturta vai piektā daļa. Izbeigti agrākie lielie labības, cukura, olu un citu pārtikas vielu ievedumi. 1929. gadā (kad publicēta K. Ulmaņa lielā grāmata par lauksaimniecības ienesīguma celšanu) sasniegts pārtikas vielu importa rekorda skaitlis—118 milj. latu; 1934. gadā tas bijis tikai 5,6 milj. ls, 1935. g. — 4,7 milj. ls; arī 1938. gadā — tikai 18 milj. ls (protams, jāņem vērā, ka pārtikas vielu cenas nav bijušas visā šai laikmetā vienādas). Pārtikas vielu importa ierobežošana un iekšzemes lauksaimniecības produkcijas paplašināšana stipri uzlabojusi Latvijas tirdzniecības un maksājumu bilanci, kā to savos saimnieciskās politikas planos paredzējis un uzsvēris K. Ulmanis.

«...maizes ziņā katrai valstij jābūt tikpat neatkarīgai kā ieroču krājumu ziņā». Tā deklarējis Prezidents Kārlis Ulmanis Saeimas 1925. g. 29. aprīļa sēdē, aizstāvēdams savus uzskatus par lauksaimniecības aizsardzību. Šī Prezidenta pārliecība dažus gadus vēlāk izcīnīta un pielietota valsts saimnieciskajā politikā. Iekšzemes labībai nodrošinātas saimnieciski taisnīgas cenas un pārdošanas iespēja, labības imports ierobežots; sekas bijušas — graudkopības paplašināšana un visu vajadzību apmierināšana vienīgi ar iekšzemes labību. Cik tas svarīgi, tas pilnīgi izprotams tikai tagadējā vēsturiskā brīdī, kad sācies jauns liels Eiropas un pasaules karš. No ārzemju labības pilnīgi neatkarīgai valstij, kāda ir tagad, pateicoties Prezidenta saimnieciskās politikas plāna izcīnīšanai un izpildīšanai, Latvija, ir pavisam cits stāvoklis, nekā labības importa valstīm, kur iedzīvotāju patēriņš kara dēļ var tikt smagi traucēts.

K. Ulmaņa saimniecisko planu izvešana ienesusi ievērojamas pārmaiņas ārējā tirdzniecībā arī citā ziņā—stipri ierobe-

žojot dažādu ārzemju rūpniecības ražojumu (fabrikātu) ievadumus. — Vispāri—ar savu saimniecisko politiku viņš ļoti cēlis Latvijas preču eksportu, ierobežojis nevajadzīgo importu, kas viss sekmējis ministru prezidenta K. Ulmaņa 1919. g. 18. novembrī deklarēto valdības principu: «Ražojošie spēki jāatjauno un jāattīsta».

Dzīves līmenis.

Jau agrāk minētie dati par lielo pieaugumu lauksaimniecības un rūpniecības produkcijā, ārējā tirdzniecībā un citās nozarēs — liecina par radikalām pārmaiņām tautas ienākumā un dzīves līmenī valsts pastāvēšanas laikā. Ražošana Latvijā tagad nesalīdzināmi lielāka nekā valsts sākumā. Pie tam tautai sagādātas tik plašas darba iespējas, ka tagad visiem ir darbs un netrūkst vis darba, bet darbinieku; turpretim, valsts sākumā pilsētās bija daudz bezdarbnieku, jo rūpniecības darbība bija gandrīz pilnīgi apstājusies.

1919. g. 15. jūlijā, Tautas Padomes sēdē, ministru prezidents Kārlis Ulmanis izsaka cerību, ka valdībai būs iespējams nesamazināt maizes normu pilsētu iedzīvotājiem, bet, varbūt, «to pat pacelt, varbūt pat līdz vienai mārciņai dienā, it īpaši strādniekiem, kas strādā grūtu darbu.» Toreiz mārciņa maizes dienā (kas tagad maksā 8 sant.) bijusi ideāls (sviesta un gaļas trūkums bijis vēl daudz lielāks) un tādas normas nodrošināšana bijusi valdībai svarīga un ļoti grūta saimnieciska un finansiāla problēma (jo valdībai nebija arī nekādu līdzekļu); tagad un jau sen vairs tādi jautājumi nepastāv.

Piena produktu patēriņš 1920./21. g. varējis būt (spriežot pēc piena produkcijas) caurmērā ap 360 kg uz 1 valsts iedzīvotāju. 1937./38. g. tas bijis ap 600 kg (pārreķinot visus produktus pienā). Arī gaļas patēriņā liela starpība. Spriežot pēc ārējās tirdzniecības statistikas, cukura patēriņš Latvijā 1920. gadā uz 1 iedzīvotāju bijis tikai nepilni 2¹/₂ kg, bet pēdējos gados — 22 kg, tā tad desmitreiz lielāks.

Tas pats sakams par apģērbu. Gandrīz nekādus jaunus apģērbu materialus valsts sākumā neražoja, bija jāiztiek ar vecajiem apģērbiem. To rāda tas apstāklis, ka 1921. gadā ievesta kokvilna un vilna (izejvielas tekstilrūpniecībai) tikai

ap 200 t un kokvilnas un vilnas audumi — tikai 500 t, dzijas un diegi—300 t, kopā ap 1000 t. Turpretim, 1937. gadā kokvilnas un vilnas imports bijis 6000 t, kokvilnas un vilnas audumu importēts — 700 t, dziju un diegu importēts — 1000 t, kopā gandrīz 8000 t. Pēc šāda gluži rupja aprēķina apgērbu materialu patēriņš tagad vismaz kādas astoņas reizes lielāks nekā 1921. g. (iedzīvotāju skaits gan tagad drusku lielāks). Vēl jāievēro, ka arī aitas vilnas, tāpat linu šķiedras raža Latvijā tagad daudz lielāka nekā valsts sākumā.

Baudvielu patēriņš ļoti pavairojies, kas tāpat liecina par ienākumu un dzīves līmeņa celšanos. Piem., tabakas fabrikās pārstrādāta tabaka⁹⁾: 1919. g. — 21 t, 1920. g. — 163, 1921. g. — 479, 1922. g. — 643, 1924. g. — 1244, 1929. g. — 1405 t. Stipri cēlies arī spirta un degvīna patēriņš un alus patēriņš¹⁰⁾.

Izplatījusies elektriskā apgaismošana: 1914. gadā Rīgā bija pievienotas¹¹⁾ elektrības vadiem 2943 mājas, 1922. g. — 3533, 1937. g. — 13.117. — Vēl citas pazīmes apliecina dzīves līmeņa celšanos valsts pastāvēšanas laikā: paplašinājusies pasažieru kustība pa dzelzceļiem, automobiļos; pavairojies velosipedu skaits¹²⁾ (Rīgā — no 1191 1920. gadā līdz 14.646 1930. gadā un vairāk kā 30.000 1939. gadā); uzlabojušies dzīvokļu apstākļi pilsētās un uz laukiem.

Pārējās nozares.

Vēl daži citi dati¹³⁾ liecina par tautas ienākuma un tautas labklājības lielo pieaugumu Latvijas valsts pastāvēšanas laikā. Kredītiestādes, kuru darbība kara un naudas vērtības krišanas gados bija gandrīz pilnīgi izbeigusies, valsts pastāvēšanas gados atjaunojušās un ļoti paplašinājušās savu darbu. Noguldījumu kopsuma īstermiņa kredītiestādēs pieaugusi no tikai 4,3 milj. ls 1921. g. 1. janv. līdz 360,9 milj. ls 1938. g. 1. janv. Šo kredītiestāžu aizdevumi pieauguši šai pašā laikā no 3 milj. ls līdz 400 milj. ls; bilanču kopsuma pieaugusi no 10 milj. līdz 725 milj. ls. Plaša izvērtusies arī ilgtermiņa kredītiestāžu darbība.

Valsts ieņēmumi no nulles pavairojušies līdz apm. 200 milj. ls 1928./29. g. un 1929./30. g.; 1937./38. g. tie bijuši 189

milj. ls. Latvijas pagaidu valdība ar Kārli Ulmani priekšgalā uzsākusi savu darbību 1918. gadā, bez kāda valsts aparata, bez kādiem valsts ierēdņiem, bet uz 1938. gada 1. aprīli valsts civilresoru darbinieku (ierēdņu, kalpotāju un strādnieku) skaits bijis 50.225; bez tam liels skaits darbinieku strādājis dažādos valsts autonomos uzņēmumos un citos uzņēmumos, kas faktiski pieder valstij. Valsts pastāvēšanas laikā organizēts plašs valsts iestāžu un uzņēmumu komplekss.—Organizēta un apbruņota arī armija un aizsargi. Pilsētu budžeti palielinājušies līdz 63 milj. ls 1938. gadā, pagastu budžeti — līdz 18 milj. ls.

Kopdarbības sabiedrības kara gados bija ļoti samazinājušas savu darbību, bet 1937. g. to biedru skaits bija 384.000 un kapitali 42 milj. ls (1936. g.).

Slimo kasēs apdrošināto dalībnieku un viņu ģimenes locekļu skaits 1922. g. bijis 81.000, bet 1930. g. — 289.000, 1938. g. 1. pusē — 335.000. Tas rāda nodarbinātības un sociālās apdrošināšanas progresu.

Jūras zvejas motorlaivu skaits 1924. g. bijis tikai 110, bet 1937. g. — 725.

Lasītpratēju procents starp iedzīvotājiem, kas vecāki par 10 gadiem, bijis: 1897. g.—78,5⁰/₀, 1920. g.—78,8⁰/₀, bet 1935. g. — 88,9⁰/₀. Latvijas valsts laikā šai ziņā pastrādāts liels darbs, (sevišķi Latgalē), pretēji vecajiem Krievijas laikiem, kad ilgus gadus šai ziņā nekas nav labojies. Tautas izglītība Latvijas valstī vispārīgi ļoti paplašināta un padziļināta. Uzceltas un ierīkotas daudzas skolas un tautas izglītības veicināšanai izdoti ikgadus daudzi miljoni latu. Ikgadus liels skaits personu beidz pamatskolas, vidusskolas un augstākās mācības iestādes.

Valsts pastāvēšanas laikā, līdz 1937. g. izdotas 22.868 grāmatas. Izdoto grāmatu lapaspušu skaits cēlies no 68.000 1921. g. līdz 232.000 1936. gadā. — Prezidenta nodibinātais Kulturas fonds izsniedzis ļoti lielas sumas, daudzus miljonus latu, zinātnes, mākslas, un kulturas celšanai Latvijā.

Tautas veselības kopšana tāpat ļoti uzlabojusies. Ārstu skaits valstī 1921. g. bijis 699, bet 1938. g. sākumā — 1566. Zobu ārstu skaits šai laikā pavairojies no 351 līdz 810. Gultu skaits slimnīcās un sanatorijās 1923. — 27. g. bijis 7172, bet 1933.—37. g. — 12.104.

Saimnieciskais uzplaukums 1934.—1938. g.

Straujas pārgrozības saimniecībā notikušas pēdējos 5 gados, pēc 1934. g. 15. maija, Prezidenta Kārļa Ulmaņa nacionālās valdības laikā. Šai laikā izdarītas dziļas saimnieciskas reformas un pārmaiņas valsts saimnieciskajā politikā. Valdība visiem spēkiem veicinājusi saimniecisko uzplaukumu. Pārvarēta 1931.—1932.—1933. g. saimnieciskā krīze un sasniegts jauns vēl nebijis saimnieciskās rosības līmenis. Saimnieciskie sasniegumi šīnī periodā pa daļai jau noskaidroti iepriekšējās nodaļās. Tādēļ te sniegti tikai daži papildu dati¹⁴⁾.

Ievērojamās pārgrozības lauksaimniecības ražošanā un lauksaimniecības mantā rāda šādi dati:

	Rudzi	Kvieši	Mieži	Auzas	Kartupeļi	Cukurbietes	Lini
Sējumu platība (1000 ha):							
1929 — 1933	247	89	183	315	96	6,6	45
1934 — 1938	275	138	184	331	123	13,8	63
Caurm. raža no 1 ha (kvint.):							
1929 — 1933	11,4	14,3*)	10,7	10,7	123		
1934 — 1938	13,6	14,*)	11,1	11,5	131		
Kopražā gadā (1000 t):							
1929 — 1933	281	119	195	336	1192	98	15,2**)
1934 — 1938	373	181	205	382	1610	275	20,8**)

*) Ziemas kvieši.

***) Linu šķiedras raža.

Salīdzinot ar iepriekšējiem 5 gadiem, 1934.—1938. g. lauksaimniecības produkcija ievērojami paplašinājusies, jo palielinājusies sējumu platība un cēlusies raža no 1 ha. Rudzu un kviešu kopražā cēlusies no 400.000 t līdz 554.000 t gadā, par vairāk kā trešdaļu; kartupeļu raža — par 418.000 t gadā, par trešdaļu. Sevišķi pieaugusi cukurbietu raža; arī linu šķiedras raža.

Mājlopu skaita un lopkopības produkcijas pieaugums bijis šāds:

	1929. — 1933.	1934. — 1938.	Pieaugums %
Lopu skaits:			
Zirgi, 1000 gab.	364	388	7
Govslopi, „ „	1086	1226	13
Cūkas, „ „	557	743	34
Aitas, „ „	960	1320	38
Mājputni, „ „	2865	4066	42
Lopkopības produkcija:			
Piena produkcija, 1000 t	1388	1597	15
Gaļas produkcija, 1000 t	135	165	22
Vilnas produkcija, tonnās	1580	2402	52
Olu produkcija, miljoni gab.	135	166	23

Visās lopkopības nozarēs vērojama uz priekšu iešana un pieaugums, kā lopu skaita, tā lopkopības produkcijas ziņā.

Lauksaimniecības tīrienesa 1927.—32. g. bijusi 5,09 ls uz 1 ha derīgas zemes, bet 1934.—35. g. — 19,46 ls, 1935.—36. g. — 16,51 ls; 1936.—37. — 27,05 ls, 1937.—38. g. — 40,08 ls (pēc lauksaimniecības grāmatvedības datiem).

Nodarbinātības pieaugumu rūpniecībā rāda tas, ka slimo kasēs apdrošināto rūpniecības algoto darbinieku skaits pavairojies no 72.000 1933. gadā līdz 111.000 1938. gadā, par 54%. Rūpniecības produkcijas netto vērtība (t. i. atskaitot no rūpniecības ražojumu vērtības izlietoto izejvielu, kurinamā un elektrības vērtību) cēlusies no 154 milj. ls 1933. gadā līdz 280 milj. ls 1938. gadā. Rūpniecības produkcija pēc sava fiziskā apjoma cēlusies šai laikā par 56%. Sevišķi pieaugusi būvmateriālu produkcija — plašās celtniecības dēļ. Pilsētās 1934.—1938. g. uzceltas 2825 jaunas dzīvojamās ēkas ar kopā 21.264 dzīvojamām istabām. Plaša bijusi dažādu sabiedrisko ēku celtniecība. Celta lielā Ķeguma spēkstacija. Būvēti vēl dzelzceļi, zemesceļi, tilti u. c. — Elektrības ražošana pieaugusi kopā no 134 milj. kilovatstundu 1933. g. līdz 223 milj. kilovatstundu 1938. gadā (ieskaitot arī dažādos rūpniecības uzņēmumos pašu vajadzībām ražoto elektrību).

Latvijas industrializācijas straujo tempu K. Ulmaņa nacionālās valdības laikā rāda arī tas fakts, ka rūpniecības uzņēmumos (ar mehānisko dzinējspēku vai ar vismaz 5 algotiem strādniekiem) nodarbināto strādnieku skaita pieaugums

1933. — 1938. gados, 5 gadu laikā, bijis tikpat liels, kā 1920.—1930. gados, 10 gadu laikā. Katrā šīnī laikmetā strādnieku skaits rūpniecībā pavairojies par 40.000.

Ārējās tirdzniecības apgrozijums pieaudzis no 173 milj. ls 1933. gadā līdz 492 milj. ls 1937. g. un 455 milj. ls 1938. gadā. Arī ņemot vērā naudas kursa un cenu pārgrozības, tomēr pieaugums ļoti liels. Palielinājies daudzu preču eksports — sviesta, finieru, koka materialu u. c. Lauksaimniecības un rūpniecības preču eksportu ievērojami nodrošinājusi 1936. gadā izdarītā naudas reforma.

Tirdzniecības uzņēmumu apgrozijumi valstī pavairojušies no 863 milj. ls 1933. gadā līdz 1543 milj. ls 1937. gadā. Arī te pieaugums bijis lielā mērā reals, ne tikai nomināls (cenu celšanās dēļ). Noguldījumi kredītiestādēs pieauguši no 253 milj. 1934. g. līdz 495 milj. ls 1938. gadā. Valsts ieņēmumi cēlušies no 139 milj. ls 1934./35. gadā līdz 189 milj. ls 1937./38. gadā un 199 milj. ls 1939./40. gadā (pēdējā summa—valsts budžetā paredzētie ieņēmumi). Izzudis ilggadīgais deficīts, bet radies atlikums valsts budžeta izpildījumā.

Produkcija, tautas ienākums, patēriņš, dzīves līmenis — viss tas 1934.—1938. g. stipri pieaudzis un cēlies. Lauksaimniecības produkcija bijusi šai laikā tik bagātīga, ka pārtikas patēriņš Latvijā ļoti cēlies un uzlabojies un dažu svarīgu produktu patēriņš Latvijā ir lielāks Eiropā¹⁵). Piem., piena produktu patēriņš (pārrēķinot visu pienā) 1935./36. gadā Latvijā bijis 566 litri uz 1 iedzīv., Lielbritānijā ap to pašu laiku — 403, Vācijā — 362, Francijā — 315, Holandē — 363, Dānijā — 417, Šveicē — 509, Amerikas Savienotās Valstīs — 368, Polijā — 226 litri. Gaļas patēriņš Latvijā 1935./36. g. bijis 85 kg uz 1 iedzīv., bet Lielbritānijā — 64, Vācijā — 50, Francijā — 34, Dānijā — 57, Šveicē — 47, Polijā — 19 kg.

«Uzplauks atkal lauksaimniecība, mūsu rūpniecība un tirdzniecība, atjaunosies dzīvība visā mūsu dzimtenē vēl spilgtāk, kā agrāk, un pārspēs visu, kas līdz šim mums bijis.»

Tādu paredzējis karā izpostītās Latvijas saimniecisko nākotni neatkarīgajā Latvijas valstī pirmais Latvijas ministru

prezidents Kārlis Ulmanis savā runā Tautas Padomes svinīgajā Latvijas valsts neatkarības proklamēšanas sēdē—1918. g. 18. novembrī, celdams priekšā savu darba planu. Visi fakti rāda, ka tas tā arī noticis, ka Latvijas valsts pastāvēšanas laikā tautas labklājība un turība ļoti cēlusies.

Vēlreiz jāuzsver, ka tāda spēcīga tautas labklājības celšanās bijusi iespējama tikai tādēļ, ka nodibināta un izcīnīta patstāvīga Latvijas valsts. Prezidents Kārlis Ulmanis, apsverot latviešu lauksaimniecības un līdz ar to latviešu tautas labklājības pacelšanas iespējas, 1912. gadā rakstījis:

«... tikai tad mēs sāksim iet milzu soļiem uz priekšu, kad mēs būsīm sasnieguši mūsu spēkam un mūsu skaitam piemērotu līdzdalību vietējā pašvaldībā. To nevajaga aizmirst! ... Zemes kase, kurā lielāko daļu naudas mēs iemaksājam, lai gādā par skolām, izmēģinājumu saimniecībām u. t. t. Bet tas nenotiks tik ilgi, kamēr mēs būsīm tikai naudas iemaksātāji un nevis izdevēji.»

Prezidenta vadībā latviešu tauta izkarojusi, izkopusi un uzturējusi augstāko «pašvaldības» veidu — neatkarīgo Latvijas valsti. Izbeidzies agrākais politiskais stāvoklis, kad latvieši bija «tikai naudas iemaksātāji un nevis izdevēji». Latviešu tauta pēdējos 20 gados pati noteic savu dzīvi un ar to izskaidrojas arī lielais saimnieciskais un kulturalais progress brīvās Latvijas valsts pastāvēšanas laikā.

XXVI.

Kārlis Ulmanis un Latvijas saimniecība.

Darbības aploks.

Latviešu tautas saimnieciskā dzīve un Latvijas saimniecība cieši saistīta ar Kārļa Ulmaņa dzīvi un darbu. Jau četrdesmit gadus viņš dziļi iespaidojis tautas saimniecisko labklājību. Viņa darba gaitu vēsture ir līdz ar to Latvijas valsts saimnieciskās attīstības un uzplaukuma vēsture; tik liela un svarīga dalība bijusi viņam šinī plašajā tautas dzīves un valsts vēstures nozarē. Un ne tikai saimniecībā dziļi izpaužies K. Ulmaņa darbs un tā panākumi, bet visos tautas un valsts dziļākos pamatos — politikā un kulturā.

Kārļa Ulmaņa darbības un cīņu aploks arvien paplašinājies. Sākdams savas darba gaitas kā lauksaimniecības lektors, instruktors, agronoms, žurnālists, — viņš jau pirms Latvijas valsts dibināšanas ir ļoti pazīstams un plaši atzīts latviešu sabiedrīks darbinieks; vēlāk — pirmais jaunās Latvijas valsts valdības galva. Viņa vadībā tiek izkarota neatkarīgā Latvijas valsts. Vēl vēlāk viņš izcīna savas lielās ilggadīgās politiskās cīņas, kas beidzas ar 1934. gada 15. maija notikumiem un politiskām pārgrozībām: Kārlis Ulmanis kļūst tautas vadonis, autoritārās nacionalās valdības un Latvijas valsts galva.

Viņa darbs bieži noritējis ļoti grūtos apstākļos. Pirms valsts dibināšanas viņam bijis jācīnās par latviešu zemkopju labklājības pacelšanu, jānonāk sadursmē ar toreizējo svešo varu un jādzīvo ilgus gadus kā politiskam emigrantam. Ārkārtīgi grūtos apstākļos K. Ulmanis vadījis Latviju un latviešu tautu brīvības cīņu laikā. Vēlāk viņam bijis jācīnās pret lielu politisku pārspēku — par lauksaimniecības un visas tautas labklājības un Latvijas valsts stiprināšanu un tautas vienības nodibināšanu. Paši pēdējie gadi atkal ir grūta darba gadi —

Latvijas saimniecības reformēšana, pie tam tādā laikmetā, kad Eiropā un visā pasaulē norisinās straujas un bīstamas politiskas pārgrozības, kad visapkārt briest smagi starptautiski politiski konflikti, kas nupat noveduši pie jauna pasaules kara. Tādos apstākļos valsts sekmīga vadība un tautas labklājības celšana nav viegla lieta. Vecajos krievu apspiešanas laikos, vācu okupācijas periodā, brīvības cīņās, saimnieciskās krīzes laikos, politiskās cīņās par tautas vienošanu, patreizējā draudošajā Eiropas lielo politisko pārvērtību un konfliktu laikmetā, — visos šinīs laikmetos Kārlis Ulmanis ar visu enerģiju vadījis tautas saimniecisko un politisko spēku organizēšanu, uzturēšanu, celšanu, vairošanu un apvienošanu.

Saimnieciskās politikas darbs.

Kārļa Ulmaņa darbība izpaudusies visās valsts saimnieciskās politikas nozarēs. Viņa saimnieciskā politika aptvērusi un dziļi iespaidojusi Latvijas lauksaimnieku, pilsētu un lauku strādnieku, rūpnieku, amatnieku, tirgotāju, inteligēnto profesiju darbinieku un citu — visas tautas stāvokli un dzīves līmeni. Galvenā saimnieciskās politikas nozare, kurā viņš darbojies un cīnijies, ir agrarpolitika — cīņa par lauksaimniecības ienesīguma un zemkopju dzīves līmeņa pacelšanu. Bet ļoti liela loma viņam arī rūpniecības politikā un rūpniecības attīstības veicināšanā. Iemīļots darba lauks viņam ir — socialpolitika, kas izpaužas bezdarba apkarošanā, plašu darba iespēju sagādāšanā tautai un atsevišķu saimniecisku un sabiedrisku grupu stāvokļa izlīdzināšanā, strādnieku dzīves līmeņa vispusīgā pacelšanā. Daudz strādājis viņš arī ārējās tirdzniecības jautājumu kārtēšanā — Latvijas ražojumu eksporta veicināšanā un ārzemju preču ievedumu regulēšanā. Šī ārējās tirdzniecības politika bijusi cieši saistīta ar darba iespēju paplašināšanu un darbinieku ienākumu celšanu lauksaimniecībā un rūpniecībā. Kredīta un finansu, valsts budžeta politikā K. Ulmanim tāpat arvien bijusi liela dalība. Pēdējos piecos gados, bet arī brīvības cīņu laikā un citos periodos, viņš, kā valdības galva, vadījis visu saimniecisko politiku, likumdošanu visās saimniecības nozarēs. Arī tādos laikmetos, kad K. Ulmanis nav bijis valdības galva, valdības darbībā un

valsts saimnieciskajā politikā jūtami izpaudies viņa domu, uzskatu un atzinumu autoritatīvais iespaids.

K. Ulmanis arvien vērīgi sekojis notikumiem ārzemju saimniecībā un ārzemju valdību darbībai saimnieciskos jautājumos, pastāvīgi plaši izmantojot šeit ārzemju presi, literatūru un citus informācijas avotus. Tas arī ļoti svarīgi, jo pārgrozības ārzemju saimniecībā un saimnieciskā politikā bieži jūtami iespaido arī Latvijas saimniecību, tautas darba iespējas un tautas ienākumus; Latvija dažādiem saimnieciskiem sakariem cieši saistīta ar visu pasauli. Ārzemju saimniecība un valdību saimnieciskā politika ir grozīga un, lai pasargātu Latvijas saimniecību un tautu no lieliem zaudējumiem, mūsu laikos nepieciešama tālredzīga valsts saimnieciskā politika un ātri valdības lēmumi dažādos saimnieciskos jautājumos, lai piemērotos pārgrozībām ārzemēs, lai izmantotu labvēlīgu saimniecisko konjunkturu ārzemēs arī Latvijas saimniecības un tautas ienākuma celšanai un lai uzturētu un aizsargātu Latvijas tautas labklājību, brīžos, kad ārzemēs iestājas vai draud iestāties saimnieciska krīze. Otrkārt, uzmanīgi vērojot visu plašo pasauli, sekojot pasaules saimniecībai un ārzemju likumdošanai un valdību rīcībai, — arvien var daudz ko derīgu mācīties priekš tautas labklājības celšanas Latvijā. — Prezidenta īpatnība ir arī vispusīga un pamatīga Latvijas saimniecības, saimnieciskās dzīves pazīšana.

K. Ulmaņa darbu saimnieciskā politikā un saimnieciskā likumdošanā ievērojami atbalsta viņa pilnīgā Latvijas tautsaimnieciskās un statistiskās literatūras pazīšana, kā arī plašās zināšanas par ārzemēm. Valstsvīram no svara ātra orientēšanās dažādu saimniecisku jautājumu būtībā. Te labi noder arī visādas statistikas laba pazīšana. Un tādas īpašības ir mūsu Prezidentam.¹⁾ Zinot no galvas dažādus statistiskus datus, dažādi saimnieciskās politikas jautājumi visādos punktos ātri noskaidrojas. Bet ne katram valstsvīram un valsts vadītājam ir šādas plašas zināšanas. Viens no šiem retiem izņēmumiem ne tikai Latvijā, bet visā Eiropā un pasaulē ir mūsu valsts galva Kārlis Ulmanis.

Lielie saimnieciskās politikas plāni.

K. Ulmaņa izstrādāto lielo saimnieciskās politikas plānu īpatnība ir to universalais, visaptverošais raksturs. Lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas plāns, kas attēlots 1929. gadā izdotajā grāmatā, aptver nevis tikai atsevišķus lauksaimniecības jautājumus vai nozares, bet visu lauksaimniecību, visas sarežģītās lietas, darbus, sakarības un attiecības, kādas pastāv šai Latvijas saimniecības pamatnozarē. Te atrodams sīki izstrādāts ienesīguma pacelšanas plāns katrai lauksaimniecības nozarei, lielai vai mazai, kā no ekonomiskā, tā arī tehniskā viedokļa. Kopsumā šeit ir dots milzīgs skaits dažādu ierosinājumu, padomu un ieteikumu, kuru izpildīšana vairo katra atsevišķa lauksaimnieka darba augļus un paceļ viņa ienākumus, un tāpat stiprina visu Latvijas saimniecību un valsti. — Otrais plašais 1930. — 33. gadu saimnieciskās krīzes apkaršanas un pārvarēšanas plāns (grāmatā «Kas jādara un kā») sniedz plašu pārskatu un novērtējumu par krīzes cēloņiem, atsevišķu tautsaimniecības nozaru stāvokli un grūtībām, un ļoti lielu skaitu dažādu ierosinājumu saimniecības atdzīvīnāšanai. Te plaši aplūkotas visādu saimniecības nozaru savstarpējās sakarības, apsvērts viss tik sarežģītais saimnieciskās dzīves izpaudumu un saimniecisko darbu komplekss. Šis plāns nav tikai saimnieciskās krīzes pārvarēšanas plāns, bet gan lielā mērā arī mūsu saimniecības dziļākas reformēšanas plāns. Vispārīgi jāsaka, ka Kārļa Ulmaņa lielie saimnieciskās politikas plāni nav izstrādāti vienīgi acumirkļa politiskām vajadzībām, bet gan ir ilggadīgu dziļu pārdomu un liela darba rezultāts. Šie plāni tiek realizēti vēl tagad un tie būs noderīgi vēl tālākā nākotnē, ilgiem laikiem.

Ņemot vērā, ka šos plašos un sīkos Latvijas saimnieciskās politikas planus izstrādājis viens pats cilvēks, jāatzīst, ka tas ir bijis ļoti liels darbs, kas salīdzināms ar valsts saimnieciskās celtniecības plāniem, kādi izstrādāti dažās ārvalstīs, bet kuru izgatavošanā piedalījušies daudzi cilvēki.

K. Ulmaņa saimnieciskās politikas plānu ļoti svarīga un raksturīga īpatnība ir vēl tā, ka šie plāni nav palikuši vienīgi uz papīra, grāmatās vai citos izdevumos, kā tas bieži notiek ar plāniem, bet gan ļoti plašos apmēros un pašos pamatos sekmīgi izcīnīti un izvesti dzīvē — stipri iespaidojuši, uzlabojuši, pa-

darījuši ienesīgākas, paplašinājuši un reformējuši visas mūsu tautsaimniecības nozares.

Centralais punkts Kārļa Ulmaņa saimnieciskā politikā.

Centralais un īpatnejais punkts Kārļa Ulmaņa saimnieciskā politikā arvien bijis — lauksaimniecības ienesīguma celšana. Lauksaimniecības ienesīguma celšanas tautsaimniecisko nozīmi K. Ulmaņa saimnieciskā politikā varētu raksturot tiem pašiem vārdiem, kādus viņš teicis par celtniecības jeb būvniecības nozīmi: ka tai ir «apbrīnojamākais spēks nodarbināšanas sagādāšanā un saimnieciskās rosības atdzīvināšanā». Un tiešām, ja aptveram to, kas viss Latvijas saimnieciskā dzīvē un tautas labklājībā atkarīgs no lauksaimniecības ienesīguma, kā to daudzkārtīgi savās runās un savos rakstos pierādījis K. Ulmanis, — tad nevaram nākt pie cita slēdziena, kā vienīgi pie tā, ka lauksaimniecības ienesīguma pacelšanai patiesi ir «apbrīnojamākais spēks» celt visu tautas labklājību Latvijā. K. Ulmanis pierādījis, ka no lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas ir atkarīga ne tikai pašu zemnieku labklājība, kā to bieži domājuši, pavirši skatoties uz šo lietu, — bet arī visas tautas labklājība. Lauksaimniecības ienesīguma pacelšana dod iespēju paplašināt darbus arī pilsētu rūpniecībā, dod iespēju izskaust bezdarbu, dod pilsētniekiem daudz jauna darba un pavairo viņu ienākumus. Lauksaimniecības ienesīguma pacelšanai seko rūpniecības un tirdzniecības uzplaukums, vispārīgi pilsētu uzplaukums un pieaugums. Lauksaimniecības ienesīguma pacelšana rada iespēju lauksaimniecībā un citās nozarēs vairāk ražot un pavairot tautas ienākumus. Lauksaimniecības ienesīguma pacelšana stiprina valsts aizsardzību, padara Latviju neatkarīgāku no ārzemju precēm un līdz ar to neatkarīgāku saimnieciskā, politiskā un militārā ziņā. Lauksaimniecības ienesīguma pacelšana stiprina kultūras pamatus Latvijā un rada kultūras uzplaukumu. Arī pašā lauksaimniecībā ienesīguma pacelšanai ir «apbrīnojamākais spēks» visos virzienos: lauksaimniecības ienesīguma pacelšana saista uz laukiem lauksaimnieku ģimenes locekļus un laukstrādniekus, lauku jaunatni, jo dod visiem tiem iespēju vairāk izpelnīt un sa-

gādāt sev pievilcīgāku dzīvi, tā tad atrisina sarežģīto darba spēka un cilvēku trūkumu uz laukiem un mazina laucinieku pārmērīgu aizplūšanu uz pilsētām, kas nevēlama no valsts un tautsaimniecības viedokļa; lauksaimniecības ienesīguma pacelšana dod iespēju uzkrāt lauksaimniecībā nepieciešamos kapitus. Šādas un vēl daudzas citas svarīgas pozitīvas tautsaimnieciskas, kulturalas un valsts spēku vairošanas sekas ir lauksaimniecības ienesīguma pacelšanai. To visu savā darbā un cīņās pierādījis K. Ulmanis un arī panācis, ka šī svarīgā atziņa pamazām un beidzot pilnīgi pārvērsta par Latvijas valsts saimnieciskās politikas pamatprincipu un ka šis pamatprincips jau ilgu laiku spējis iespaidot visu Latvijas saimniecisko dzīvi. Šo savas saimnieciskās politikas pamatprincipu K. Ulmanis formulējis daudzkārtīgi un dažādi, starp citu arī 1929. gadā šādiem vārdiem: «... mūsu apstākļos visas valsts uzplaukšana un valsts labklājība vislielākā mērā un vispirmā kārtā atkarājas no lauksaimniecības stāvokļa. Plauks lauksaimniecība — plauks visa valsts; nīks lauksaimniecība — jānīkst būs visai valstij». Vai arī (tanī pašā gadā): »Lauksaimniecības nostiprināšana ir vislietderīgākā tautas labklājības celšanas politika».

Lauksaimniecības vispusīga celšana, pazīšana, izprašana un tās vajadzību pilnīga ievērošana ir Kārļa Ulmaņa, kā valsts vadītāja, īpatnība, ar ko viņš dziļi atšķiras no citu valstu vadītājiem.

Kārļa Ulmaņa lielie vēsturiskie darbi.

Latviešu tautas saimnieciskā spēka vairošana pirms valsts dibināšanas.

Latviešu tautas saimniecisko spēku vairošana, organizēšana un latviešu tautas saimnieciskās labklājības celšana jau 40 gadus cieši saistīta ar Kārļa Ulmaņa vārdu un darbiem. Viņš pāstrādājis plašu — 20 gadus ilgu — latviešu lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas darbu pirms Latvijas valsts dibināšanas. 19. gadsimtena beigās un 20. g. s. sākumā, kad latviešu lauksaimniecības pacelšanā sāka darboties K. Ulmanis, latviešu lauksaimniecība bija vēl uz samērā zemas attīstības pakāpes.

Ar lekcijām, kursiem, grāmatu izdošanu un dažādiem rakstiem viņš modināja latviešu lauksaimniekos interesi uz toreiz moderno lauksaimniecības zinātnes un tehnikas atzinumu pielietošanu lopkopībā un piensaimniecībā. Tādā pašā ceļā viņš plaši iepazīstināja latviešu lauksaimniekus ar lauksaimniecības stāvokli dažādās nozarēs un darbos ārzemēs. Savus plašos personīgos novērojumus ārzemēs viņš izlietoja latviešu lauksaimniecības trūkumu labošanai. Viņš ilgus gadus mācīja lauksaimniekus pareizi un ienesīgi saimniekot, cienīt un dziļāki, arī garīgā ziņā, izprast savu arodu. Visiem spēkiem K. Ulmanis skubināja lauksaimniekus apvienoties, organizēties dažādās kopdarbības (kooperācijas) sabiedrībās — koppienotavās, lopkopības pārraudzības biedrībās u. t. t. Pirms pasaules kara un kara laikā daudzi tūkstoši lauksaimnieku noklausījās viņa lekcijas un kursus un vēl lielāks skaits bieži lasīja viņa rakstus, kā arī vairākas viņa sarakstītas grāmatas. Viņa lekcijām bija tik liela piekrišana, ka, piem., 1914. gadā nepilna mēneša laikā viņa lekcijas uz laukiem noklausījās kopā kādi 3.000 cilvēku. Viņa sarakstītās grāmatas izplatījušās pa visu Latviju. K. Ulmaņa lekcijas (un tāpat raksti) ne tikai paplašina un padziļina lauksaimnieku aroda zināšanas, bet tās «saista, silda, aizgrābj, iejūsmo», kā to saka kāds toreizējs novērotājs. «Viņš griežas arī pie klausītāju dvēselēm, rauga... iededzināt tanīs milestību uz dzimto zemi...». K. Ulmanis bijis gluži neparasts lektors un zemkopju skolotājs, kurš pārvērtis savu klausītāju uzskatus par ikdienišķīgajiem lauku darbiem: «mēs sākām skatīties uz savu darbu pavisam citām acīm, kā līdz šim. Tik pazīstamie... (lauku) darbi parādījās mums pavisam citā gaismā», tā novērtē šīs lekcijas kāds toreizējais klausītājs. Lauksaimniecības zināšanu izplatīšana, intereses modināšana uz lauku darbu, lauksaimniecības ienesīguma celšana, laukaugu un lopkopības produktu ražu celšana, lauksaimniecības darba dziļākās garīgās nozīmes noskaidrošana, lauksaimnieku organizēšana un vienošana, — visi šie K. Ulmaņa darbi un centieni daudz palīdzējuši stiprināt latviešu tautu, pacelt tās materiālo labklājību un līdz ar to arī izglītību un kulturalo līmeni, jo izglītība un kultura stipri atkarīga no tautas ienākumiem un turības. Tautas turības un kulturalā līmeņa pacelšana stiprinājusi pamatus neatkarīgās Latvijas valsts idejai un valsts dibināšanai un izcīnīšanai. Tāda pati svarīga nozīme bijusi K. Ulmaņa dar-

bībai bēgļu palīdzības lietā pasaules kara laikā, kas palīdzēja saglabāt latviešu tautu, tās garīgos un miesīgos spēkus, no iznīkšanas.

Latvijas valsts izkarošana.

Kārļa Ulmaņa vadībā latviešu tauta izcīnīja neatkarīgo Latvijas valsti, kas radīja tautai pavisam citas attīstības, dzīves un darba iespējas, nekā agrākajos laikos. Neatkarīgas valsts izcīnīšana ir visas turpmākās mūsu saimnieciskās dzīves un darbības, visas tautas labklājības pamats. Bez Latvijas valsts izkarošanas tautas dzīve būtu aizgājusi pavisam citā virzienā, pretim garīgai un miesīgai iznīcībai. Lai tas būtu lauksaimnieks vai laukstrādnieks, fabrikas strādnieks vai arī intelīgents darbinieks, tirgotājs, rūpnieks, amatnieks, — visu šo mūsu tautas grupu labklājība, darbs un tā augļi, brīvas dzīves un attīstības iespēja dibinās vienīgi uz neatkarīgās Latvijas valsts pastāvēšanu. Bez Latvijas valsts visu šo grupu labklājībai zūd pamats un tā vairs nav iedomājama un iespējama. Valsts izkarošana valdības galvas Kārļa Ulmaņa vadībā norisinājās ārkārtīgi grūtos apstākļos, jo no sākuma valdībai nebija nekādu naudas līdzekļu, valsts aparata vai armijas. Bet ienaidnieku jaunajai valstij bija daudz un tie bija vareni pretinieki. Ministru prezidentam bija jādibina un jāorganizē viss no pašiem pamatiem: jāorganizē valsts aparats; jādibina, jāapbruņo un jāapgādā ar pārtiku, apģērbu un citām lietām armija; jāapgādā ar pārtiku, darbu, malku pilsētu iedzīvotāji, jo pilsētās dzīve un darbība bija pilnīgi panīkusi; jāvada cīņas pret ārējiem un iekšējiem ienaidniekiem; jāgādā dažāda palīdzība no ārzemēm jaunajai valstij, armijai un civiliedzīvotājiem; jāgādā nauda visām šīm lietām; jāpārziņ visa likumdošana. Un viss tas jādara ne tikai lielākās lietās, bet arī gluži sīkās (pēc tagadējā, normālās valsts dzīves un valdības darbības mēroga). Valdības galva brīvības cīņu laikā pats rakstījis, sacerējis dažādus likumus, valdības rīkojumus, dedzīgus uzsaukumus tautai, telegramas un vēstules dažādiem valdības pārstāvjiem un delegācijām ārzemēs visādās politiskās un saimnieciskās lietās, uzturējis sakarus ar ārvalstu pārstāvjiem, braucis arī pats uz ārzemēm jaunās valsts lietu kārtošanai. Un viss tas bijis jādara

nevis parastā laikā, bet tādā valsts dzīves laikmetā, kad notikusi cīņa uz dzīvību vai nāvi.

Valsts atjaunošana un stiprināšana.

Kārlis Ulmanis licis pamatus neatkarīgai Latvijas valstij un 15 gadus vēlāk radikāli pārgrozījis valsts pamatus un nostiprinājis tos. Lielās politiskās pārgrozības 1934. g. 15. maijā atvēra jaunas iespējas turpmākai tautas saimnieciskai un kulturalai attīstībai. Daudzo politisko partiju savstarpējās cīņas noveda Latvijū pie bīstama iekšpolitiska un līdz ar to arī ārpolitiska stāvokļa, un stipri vājināja Latvijas saimniecību. Valsts saimnieciskā politika bija ļoti grozīga, svaidīga, nenoteikta. Tas ļoti kavēja ražošanas pavairošanu lauksaimniecībā un rūpniecībā, tautas ienākumu un tautas labklājības pacelšanu, un ne tikai pacelšana, bet pat jau sasniegtā tautas dzīves līmeņa uzturēšana dažos gadījumos bija apdraudēta. Politisko partiju cīņas pēdējās saimnieciskās krīzes gados draudēja satricināt mūsu pamatnozāres — lauksaimniecības stāvokli un dažos gadījumos nevarīgās un nenoteiktās, paviršās valsts saimnieciskās politikas sekas bija smagi un pat nelabojami zaudējumi vairākās lauksaimniecības nozarēs un arī citās saimnieciskās lietās. Šādu stāvokli izbeidza Kārļa Ulmaņa radikālais solis — autoritārās valdības nodibināšana, kas deva iespēju atrisināt visus valsts saimnieciskos jautājumus uz pavisam citiem pamatiem, nekā agrāk. Radās labāki un drošāki pamati tautas saimnieciskās un kulturalās labklājības straujākai pacelšanai. Radās pamats noteiktai, uz ilgu laiku, valsts saimnieciskai politikai. Un tādai, kas norisinās visās tautas interesēs, kuras vienīgais mērķis ir — visas tautas labklājības un valsts spēka celšana, bet nevis atsevišķu šauru grupu savtīgās intereses. 1934. gada 15. maija pārgrozības stiprinājušas mūsu valsti — iekšēji un ārēji. Mūsu laikos tikai iekšēji (un saimnieciski) stipra un vienkārša valsts var būt pilnvērtīgs dalībnieks starptautiskā politikā un tikai tāda valsts spēj izturēt aso un nežēlīgo pasaules politisko un saimniecisko konkurenci, sacensību un dažāda rakstura ārējos spiedienus, un sekmīgi panākt savus mērķus — pasargāt un vairo savas tautas labklājību un dzīves līmeni. Turpretim iekšēji saskaldīta, iekšēju cīņu un konfliktu vāji-

nāta un līdz ar to saimnieciski vājināta valsts nevar cerēt uz uzvaru šai nemitīgajā pasaules cīņā. Un šos svarīgos priekšnoteikumus Latvijas valsts un tautas labklājībai sagādājis Kārlis Ulmanis ar valsts politisko pamatu pārgrozīšanu un nostiprināšanu 1934. gada 15. maijā.

Lauksaimniecības celšanas darbs Latvijas valstī.

Kārļa Ulmaņa darbība lauksaimniecības ienesīguma paaugstināšanā turpinājusies arī Latvijas valsts pastāvēšanas laikā, tikai citiem līdzekļiem, nekā pirms valsts dibināšanas. Toreiz viņš cēlis latviešu zemkopju labklājību galvenā kārtā kā lauksaimniecības lietpratējs, ar moderno lauksaimniecības zināšanu izplatīšanu. Valsts pastāvēšanas laikā viņš šo darbu dedzīgi turpina ar citiem ieročiem — kā politiķis un valstsvīrs, kurš cenšas iespaidot valsts saimniecisko politiku par labu lauksaimniecībai un pārlicināt visus par lauksaimniecības ārkārtīgo un izšķirošo nozīmi Latvijas saimniecībā. Viņa mērķi ir: pabalstīt karā izpostīto lauksaimniecību; ar dažādu saimnieciskās politikas līdzekļu palīdzību nodrošināt lauksaimniekiem taisnīgas cenas par viņu ražojumiem; ar valsts palīdzību nodrošināt zemkopjiem arī šo ražojumu pārdošanas iespēju; sagādāt lauksaimniecībai iespēju paplašināt ražošanu un tirgu saviem ražojumiem — ar ārzemju labības un citu lauksaimniecības produktu ievadumu ierobežošanu un izbeigšanu, kā arī ar lauksaimniecības ražojumu eksporta veicināšanu; vēl visādiem citiem saimnieciskās politikas paņēmieniem veicināt lauksaimniecības ienesīgumu un celt ražas.

K. Ulmanis izcīnā Saeimā, presē un visā politikā un tautā ilggadīgas un grūtas cīņas par lauksaimniecības aizsardzību, un uzvar. 1925. gadā Saeimā viņš pasaka: »Es ceru, ka mēs visi, mazākais, lielākā daļa no mums piedzīvos to laiku, kad rudzi un rudzu milti mums vairs nebūs jāieved no ārienes». Vēl tānī pašā sēdē: «maizes ziņā katrai valstij jābūt tikpat neatkarīgai, kā ieroču krājumu ziņā». Un tiešām: jau tikai pēc 6 gadiem — 1931./32. ražas gadā no agrākā parastā ikgadējā maizes labības importa atlika tikai ceturtdaļa, bet jau 1932./33. ražas gadā maizes labību neieveda vairs nemaz un iztika vienīgi ar iekšzemes labību. Milzīgo labības importu, kas bija

turpinājies ilgus gadus, aizvietoja iekšzemes labība, kuras ražas bija ļoti cēlušās. Ražu celšanos panāca K. Ulmaņa izcīnītā graudkopības aizsardzība — maizes labības tirgus regulēšana, kas nodrošināja ražotājiem par labību cietas, saimnieciski taisnīgas cenas, tāpat arī pārdošanas iespēju ar valdības iestāžu palīdzību, un pārtrauca ārzemju labības ievedumus. Piepildījās un izrādījās pilnīgi pareiza, pie tam pārsteidzoši īsā laikā, K. Ulmaņa 1929. gadā uzstādītā tēze: «nepareiza ir no ārpusēs cilvēkiem un dažreiz pat no lauksaimniecības darbiniekiem izsacītā doma, ka papriekš jāpaceļ ražas, tad jāprasa tirgus un cenas... patiesībā lietas iet gluži pretēju gaitu — papriekš vajaga nākt nodrošinātam tirgum un piemērotām cenām, tad ātri celsies ražība un ražojumu labums. Citādi nemaz vai ļoti gausi». Arī lopkopībā, piensaimniecībā K. Ulmaņa saimnieciskās politikas planu izcīnīšana pasargāja lauksaimniecību no sabrukuma saimnieciskās krīzes laikā 1930.—1933. g. un deva iespēju uzturēt un vēl stipri pacelt ražošanu.

Latvijas industrializācija.

Kārlis Ulmanis prasījis taisnīgu valsts aizsardzību lauksaimniecībai, bet nav to liedzis arī otrai ražošanas nozarei — rūpniecībai. Viņa uzskats arvien bijis, ka ražošana Latvijā jāveicina vispusīgi. Ar ievedmuitām un 1931.—33. g. ar importa kontingentēšanu un valutas tirdzniecības ierobežojumiem samazināti un ierobežoti rūpniecības preču ievedumi no ārzemēm. Šinīs saimnieciskās politikas soļos ļoti liela dalība bijusi K. Ulmanim, kā politiķim, valstsvīram un valdības galvai. Jau pirms 1934. g. 15. maija notikumiem Latvijas rūpniecība ar viņa atbalstu un palīdzību iet nemitīgi lieliem soļiem uz priekšu. Ikgadus paplašinas rūpniecības preču ražošana dažādās nozarēs, pa daļai uz ārzemju preču ievedumu rēķina. K. Ulmaņa realizētā lauksaimniecības veicināšanas programma ceļ ražas lauksaimniecībā, pavairo lauksaimnieku pirkšanas spēju un līdz ar to pavairo arī pieprasījumu pēc iekšzemes rūpniecības ražojumiem un dod rūpniecībai iespēju savu darbību paplašināt — nodarbināt lielāku skaitu strādnieku un ražot preces lielākos daudzumos.

Bet ārkārtīgi strauji paplašinas Latvijas rūpniecība pēdējos 5 gados, 1934.—1938. g., K. Ulmaņa autoritārās valdības

darbības laikā, kad rūpniecības aizsardzība un veicināšana ar valsts saimnieciskās politikas līdzekļiem (arī ar rūpniecības ražojumu eksporta veicināšanu) panāk īsā laikā ārkārtīgu Latvijas industrializāciju. Rodas gluži jaunas rūpniecības nozares, tiek uzcelta grandiozā Ķeguma spēkstacija, sāk ražot Latvijā daudzas tādas preces, kuras agrāk ievada vienīgi no ārzemēm, ļoti pavairojas rūpniecības darbinieku skaits un ražoto rūpniecības preču daudzums un vērtība. Rūpniecība kļūst daudz plašāka nekā pirms saimnieciskās krīzes 1930. gadā. Rūpniecība dod daudz jauna darba strādniekiem un citiem darbiniekiem. Straujā Latvijas industrializācija ir viens no Kārļa Ulmaņa saimnieciskās politikas lielajiem darbiem.

Saimnieciskās krīzes apkarošana 1930.—1933. g.

Dziļās 1930.—1933. g. saimnieciskās krīzes apkarošana un pārvarēšana tāpat cieši saistīta ar Kārļa Ulmaņa vārdu un darbu. Šī krīze asi skāra Latvijas lauksaimniecību, rūpniecību, ārējo un iekšējo tirdzniecību. Sabruka lauksaimnieku ienākumi un pirkšanas un maksāšanas spēja; pilsētās bija spiesta stipri sašaurināt savus darbus rūpniecība; radās liels bezdarbnieku skaits; ārējās tirdzniecības apgrozījumi sabruka; valsts ieņēmumi strauji samazinājās un valsts budžets izpildījās vairākus gadus no vietas ar lielu deficitu. Šādā saimnieciskās dzīves un tautas labklājības sabrukuma brīdī Karlis Ulmanis ir tas vienīgais valstsvīrs, kurš visplašākos apmēros un vispusīgi aptver, aplūko un noskaidro saimniecisko grūtību cēloņus, gaitu un visādus saimnieciskās politikas līdzekļus, ar kuru palīdzību būtu iespējams atdzīvināt saimniecisko rosību, dot tautai pilnīgu darbu un pavairot tautas ienākumus. Viņš pats izstrādā vairākus likumprojektus lauksaimniecības aizsardzībai un cīnas par to pieņemšanu Saeimā. Viņš izstrādā ļoti plašu un vispusīgu saimnieciskās krīzes apkarošanas planu, kas publicēts grāmatā «Kas jādara un kā».

Pēc nemitīgām politiskām cīņām viņš panāk šī plana ievērojamas daļas izpildīšanu. Lauksaimniekiem valdība garantē noteiktas cenas par dažādiem ražojumiem un atbalsta šo cenu uzturēšanu ar plašiem valsts līdzekļiem. Tiek izpildīti arī daži citi K. Ulmaņa ierosinājumi saimnieciskās krīzes pārvarēšanai. Daudzi no šiem ierosinājumiem un plāniem tiek iz-

pildīti tikai pēdējos piecos gados — autoritārās valdības laikā. Ar K. Ulmaņa planu izpildīšanu lauksaimniecība tiek pasargāta no pilnīga sabrukuma un straujas ražošanas krišanas, rūpniecības darbība tiek veicināta ar dažādiem importa ierobežojumiem un tāpat ar lauksaimniecības pirkšanas spējas celšanu; vēl dažādiem līdzekļiem tiek mazināts bezdarbs un uzturēts un atbalstīts tik svarīgais preču eksports.

Šinī saimnieciskās krīzes pārvarēšanas planā ļoti svarīga ir pati pēdējā K. Ulmaņa prasība. Krīzes apkarošanai, viņš saka, vajadzīga: «Stipra, droša, viengabalaina, savus uzdevumus un pienākumus apzinoša valdība, kurai zeme un tauta uzticas, un kura apveltīta plašām darbības un rīcības pilnvarām, kas nodrošina jautājumu ātru un sekmīgu izšķiršanu, neatstājot tos grupu un partiju domstarpībām un novilcināšanai. No tādas valdības tad patiesi varēs prasīt un arī sagaidīt, lai tiktu atrasta izeja no krīzes un jauna, gaišāka vēstures posma ievadīšana».

Šādu valdību Kārlis Ulmanis rada ar savām 1934. gada 15. maijā izdarītajām radikālajām pārgrozībām Latvijas politiskajā iekārtā.

Saimniecības reformēšana un saimnieciskās rosības celšana pēc 1934. g. 15. maija.

Kārļa Ulmaņa autoritārā valdība pēdējos piecos gados izpilda valdības galvas saimnieciskās politikas idejas un planus: pilnīgi pārvar aso saimniecisko krīzi; dziļi reformē Latvijas saimniecisko iekārtu; izved dzīvē noteiktu, plānveidīgu saimniecisku politiku; rada Latvijā vēl nebijušu saimnieciskās rosības pakāpi un saimniecisku uzplaukumu.

«Par pašu saimniecisko jautājumu kārtošanas veidu runājot, jāsaka, ka saimnieciskās dzīves norise pēdējos gados nav bijusi nejauša notikumu gaita, kamēr mūsu agrākā dzīves laikmetā viss tas, kas tika darīts, un viss tas, ko centās darīt, atkarājās no nejauša spēku samēra, no nejaušu jaunu apstākļu iedarbošanās, un bieži vien šajā ziņā likās, ka saimnieciskā dzīve mazliet līdzinās kādai kājbumbu spēlei. Turpretim, raksturojot saimniecisko jautājumu kārtošanas veidu pēc 15. maija, kā pirmā lieta jāmin planveidīga saimnieciskās dzīves jautājumu kārtošana. Gan mēs neesam uzstādījuši savu

piecgades planu, mums nav arī formālā četrgadēšanas plāna, kā tas ir dažās citās valstīs, bet saimnieciskās dzīves kārtošanā mums ir bijis zinams mērķis, uz kādu mēs ejam, un mūsu tagadējā nacionālā valdība ir planveidīgi gājusi uz šo mērķi un arī praktiski iespējamā pakāpenībā ir risinājusies saimnieciskās dzīves jautājumu kārtošana». ^{1a)}

Liela pārgrozības notikušas likumdošanas un līdz ar to valsts saimnieciskās politikas ātrumā. «Likumdošanā tagad ir cita gaita, citi paņēmieni, kas dod daudz labākus iznākumus. Pirmās četrās nedēļās (pēc 1934. g. 15. maija. A. C.) mums ir jau izdoti 40 likumi, kurpretim Saeima dažā veselā darba sesijā nepaspēja pat tik daudz likumu caurskatīt un izdot, jo viņas laiku aizņēma pavisam citas lietas». ²⁾ Tā saka Prezidents par šo jautājumu.

Pēdējos piecos gados Prezidents Kārlis Ulmanis intensīvi strādā saimnieciskās likumdošanas darbu. Caurskatot Valsts kancelejas aktis, visādu resoru aktis atrodamas izkaisītas Prezidenta zīmītes, norādījumi, aprēķini, jautājumi par dažādiem jauniem saimnieciskiem likumiem, norādījumi dažādiem darbiniekiem — iepazīties ar kādu grāmatu, vai rakstu, vai avīzes izgriezumu. Piem., lielajā (173 panti!) meliorācijas likuma projektā (izstrādāts 1937. gada sākumā) redzamas daudzas Prezidenta piezīmes, jautājumi, atzinība, šaubas, papildinājumu ierosinājumi, norādījumi uz neskaidrībām tekstā, liekā nostrīpojumi, pārļobojumi pēc satura un redakcijas dabas. Tāpat daudzas Prezidenta piezīmes redzamas: Latvijas tirdzniecības un rūpniecības izstrādātajā tirgotāju un rūpnieku biedrību normalstatutu projektā; akciju sabiedrības «Maiznieks» statutu projektā (1937. g.); spirta kopdedzinātavu statutu projektā; akciju sabiedrības «Latvijas koks» statutu projektā; pensiju likumā; u. t. t. Pie Finanšu ministrijas izstrādātā likuma projekta par valsts kredītzīmju izlaidumu Ķeguma spēkstacijas būves finansēšanai (1937. g.) Prezidents pielicis klāt veselu jautājumu sarakstu, kas aptver gandrīz divas pilnas lielas lappuses. Daži no šiem jautājumiem skan: «Kādi sagatavošanās darbi veikti? Vai Latvijas banka paspējusi kaut cik sarunāties ar bankām, krājkasēm? Vai ir drošība, ka Latvijas banka varēs izvietot aizņēmumu īsā laikā — dažās stundās, vai dienās? Kādas banku bilances? Cik daudz ir «brīvas» naudas? Kā tas ir, kur grābs pēc 4 g. lielo naudu, lai uzreiz iz-

pirktu 32 milj. ls? Kāpēc neizlaist pa daļām, vai izpirkšanu nolikt pa daļām? U. t. t. No Prezidenta piezīmēm pie pensiju likuma projekta (1935. g.) var redzēt, ka Prezidents pats aplūkojis šāda satura likumus, kas izdoti ārzemēs, lai atrastu pareizāko ceļu Latvijas likumdošanai šinī punktā. Vairākus svarīgus lielus jaunus likumus Prezidents izstrādājis pats personīgi, piem., likumu par Latvijas darba kameru, likumu par kopdarbības organizacijām u. c. Prezidenta piezīmes pie likumprojektiem rāda viņa lielo līdzdalību, interesi un darbu saimnieciskās likumdošanas un saimnieciskās politikas radīšanā un reformēšanā. Piezīmes rāda, ka Prezidents vēlas, lai visi likumi būtu pilnīgi skaidri, noteikti, precīzi, konkrēti, lai būtu pamatīgi apsvērta likumu izpildīšanas iespēja un tautsaimnieciskās sekas, kādas ir šo likumu izpildīšanai. Bet Prezidenta likumdevēja darbs aptver ne tikai saimniecību, bet tāpat arī kulturas, ārējās politikas, valsts aizsardzības lietas u. c.

K. Ulmaņa nacionalā valdība izdevusi daudzus jaunus svarīgus likumus, kas dziļi iespaidojuši lauksaimniecības, rūpniecības, tirdzniecības, kopdarbības, kreditsaimniecības, valsts finansu un citu nozaru stāvokli, darbību un nākotnes attīstības izredzes un iespējas. Šī likumdošana un visa pārējā nacionalās valdības darbība stiprinājusi Latvijas saimniecību, pavairojusi tautas darba augļus, cēlusi tautas ienākumus, sagādājuši tautai jaunas plašas darba iespējas, veicinājuši un stiprinājuši sabiedrisko un nacionalo taisnību, koncentrējuši tautas saimnieciskos un sabiedriskos spēkus, padarījuši stiprāku Latvijas valsti, iekšēji un ārēji.

Lauksaimnieks tagad var droši strādāt, kas agrākos laikos tā nebija. Visiem svarīgākiem lauksaimniecības ražojumiem nacionalā valdība noteikusi cietas, saimnieciski taisnīgas cenas, kas vienādas visā valstī, sedz ražošanas izdevumus un dod ražotājiem vēl peļņu. Cietās cenas parasti bijušas daudz augstākas nekā pasaules tirgos un kaimiņvalstīs pastāvošās. Lauksaimniecības ražojumiem sagādāti arī visplašākie iekšējie un ārējie tirgi, kādus vien atļauj patēriņš pilsētās un pieprasījums pēc mūsu ražojumiem ārzemēs. Nokārtots lauksaimniecības parādu jautājums. Uzlabots tālumnieku stāvoklis. Lauksaimniecībai uzstādīts jauns svarīgs mērķis — lauku ražu pacelšana vismaz par 50%. Un ražas arī jau stipri cēlušās. Agrāk saskaldītā agronomiskā palīdzība apvienota lielajā centralajā

lauksaimnieku pašdarbības organizācijā — Latvijas lauksaimniecības kamerā, kas ceļ lauku dzīvi un darbu visās nozarēs. Ļoti paplašināta lauksaimniecības zināšanu izplatīšana. Valsts lauksaimniecības politika tagad nav vairs svaidīga, bet noteikta un strauji cenšas panākt nospraustos lauksaimniecības pacelšanas mērķus, un arī sasniedz tos.

Kārļa Ulmaņa nacionālā valdība ļoti paplašinājusi darba iespējas arī rūpniecībai. Rūpniecības darbība tā nodrošināta, ka Latvijas industrializācija gājusi milzu soļiem uz priekšu. Nekad Latvijas valstī nav strādājis rūpniecībā tik liels darbinieku skaits un nav ražots tik daudz preču kā pašā pēdējā laikā, K. Ulmaņa nacionālās valdības laikā. Vispārīgi, pēdējos gados izpildīts Prezidenta formulētais valsts saimnieciskās politikas princips (grāmatā «Kas jādara un kā»): «Saimniecisko rīcību uzturēt un pacelt līdz augstākai iespējamībai». Ražošanas spēku vispusīga attīstīšana un zemes bagātību izmantošana Latvijā pēdējos gados sasniegusi savu augstāko līdzšinējo pakāpi. Uzsākta planveidīga racionalizācija visās saimniecības nozarēs. Preču eksporta veicināšana ar eksporta organizācijas pārkārtošanu un centralizēšanu, kā arī dažādiem citiem līdzekļiem, liels pieaugums lauksaimniecības un rūpniecības ražošanā un tautas ienākumā, — viss tas ļoti paplašinājis ārējās tirdzniecības apgrozījumus. Kopdarbības organizāciju dziļa reformēšana ar vairāku jaunu likumu palīdzību sekmējusi šo plašo, simtstūkstošus biedru aptverošo, sabiedrību darbību un apgrozījumus.

K. Ulmaņa nacionālās valdības veicinātā plašā celtniecība pierādījusi Prezidenta vārdu patiesību, ka celtniecībai jeb būvniecībai ir «apbrīnojamākais spēks» saimnieciskā uzplaukuma radīšanā, jo tā dod daudz darba dažādiem būvstrādniekiem, būvmateriālu ražotājiem, pārvadātājiem un citiem. Ķeguma spēkstacijas būve, dažādu grandiozu ēku būve, skolu un citu namu būve u. t. t.—visi šie lielle celtniecības darbi ceļ Latvijas saimniecību un kulturu, padara K. Ulmaņa nacionālās valdības darbības periodu par celtniecības laikmetu.

Bet «vēl lielāks ... tas skaitļos netveramais un modeļos neveidojamais celtniecības darbs, kas veikts ceļot tautas garīgo celtni, veidojot valsts un nācijas dzīvi, radot paliekamu nacionālo spēku organizāciju ... Ne-

saudzīga cīņa izsludināta un tiek vesta visām noliedzējām tendencēm, miegainībai, mazdūšībai, gļēvulībai un kūtrībai, egoismam, šauru aprindu interesēm un savstarpējām ķildām. To vietā likta lielā nacionalā vienības ideja, darba un dzīves prieks, pienākuma un atbildības sajūta, vispārības labums, valsts drošība, nacionalais lepnums un nacionalais gods».3) Šeit minēto cilvēka dabas un darba negatīvo īpašību apkarotāšanai un citu pozitīvu īpašību celšanai pēdējos gados ir arī liela tautsaimnieciska nozīme un liels svars tautas ienākumu un tautas mantas vairošanā un visas saimniecības un tautas labklājības stiprināšanā. Šīs saimnieciski pozitīvās īpašības ir augstākā mērā arī Prezidenta Kārļa Ulmaņa raksturā un tās arvien izpaukušās visos viņa saimnieciskās politikas un citos darbos.

Nacionalā valdība ar savu saimniecisko politiku cēlusi ražošanu visās nozarēs, paplašinājusi tautas darba iespējas, vairojusi tautas ienākumus un tautas ietaupījumus. Līdz ar to stipri vairojušies arī noguldījumi kredītiestādēs. Tāpat pēdējos gados cēlušies arī valsts ieņēmumi. Visādus brīvos valsts un privatos līdzekļus un ietaupījumus nacionalā valdība izlietojusi saimnieciskās rosības celšanai, celtniecībai, lielu jaunu nacionalu uzņēmumu dibināšanai un finansēšanai. Tas viss darīts pēc Prezidenta 1932. g. izteiktā principa: lai «strādātu visa nauda», lai tā negulētu dīkā. Arī lielās Ķeguma spēkstacijas būve finansēta galvenā kārtā iekšzemes līdzekļiem.

Daudzu lielu jaunu, nacionalu rūpniecības, tirdzniecības, kredita uzņēmumu dibināšana ar valsts palīdzību ļoti paplašinājusi latviešu agrāk ļoti šauru dalību lielrūpniecībā un lieltirdzniecībā. Šīs jaunās sabiedrības gādā par cenu regulēšanu un savu ražojumu kvalitātes uzlabošanu. Tagad «pilnos apmēros visiem mūsu zemes pilsoņiem bez kādām šķirošanām ir pavērts ceļš un radīta iespēja būt ne tikai zemes arājiem, bet arī nodarboties rūpniecībā un tirdzniecībā, tur strādājot un vadot... Ir noārdīti vecie vaļņi visā saimnieciskā dzīvē» (Prezidenta vārdi 1937. gadā). Nacionalās valdības gādība par lauksaimniecību ir svarīga sastāvdaļa arī nacionalās taisnības stiprināšanā, jo lauksaimniecība ir latviešu tautas galvenā nodarbošanās. Kā to 1933. g. formulējis Prezidents: «īstā nacionalā saimnieciskā politika sākas pie

lauksaimniecības». Nacionalās valdības svarīgs sasniegums ir arī latviskās pilsētu pašvaldību pārvaldes. Pēdējos gados izpildīts Prezidenta (1933. g.) izteiktais princips: «Mums latvjiem jātop saimnieciski stipriem, tikai tad būs stipri kulturā un droša būs mūsu valsts».

K. Ulmaņa nacionalās valdības gādība par atsevišķu tautas grupu stāvokļa izlīdzināšanu un sabiedriskās taisnības stiprināšanu plaši izpaudusies dažādos virzienos. Valdība izdevusi vairākus svarīgus jaunus likumus šo lietu nokārtošanai. Strauji veicināta laukstrādnieku dzīvokļu celšana un ierīkošana, pastāvīgiem laukstrādniekiem piešķirtas ģimenes piemaksas un apdrošināšana slimo kasēs. Rūpniecības un citu nozaru strādnieku stāvoklis uzlabots ar Latvijas darba kamearas dibināšanu, ar likuma izdošanu par strādnieku un darbinieku veselības aizsardzību uzņēmumos. Daudz gādāts par strādnieku bērnu veselības uzturēšanu un uzlabošanu. Celta strādnieku cieņa pret sevi un sabiedrības cieņa pret strādnieku. Arī citās nozarēs un virzienos šai ziņā darbojusies nacionalā valdība un tās iestādes.

Kārļa Ulmaņa vadībā dibināta un izkarota Latvijas valsts un tāpat viņa vadībā pēdējos piecos gados ļoti pavairots valsts saimnieciskais spēks, iespaids un aktivitāte. Valsts saimnieciskā politika viņa vadībā padarīta ārkārtīgi spēcīga un efektīva. Visādās saimniecības nozarēs un dažādu valsts saimniecisku un nacionalu, sociālu mērķu sasniegšanā pēdējos gados ar vienotas valsts varas palīdzību tiek panākts tas, kas agrākos laikos nebija iespējams un iedomājams. Tas, par ko agrāk veltīgi cīnījās atsevišķas politiskas un sabiedriskas grupas, tagad tiek radikāli nokārtots pavisam īsā laikā ar valsts varas, ar nacionalās valdības, ar tās galvas Kārļa Ulmaņa palīdzību un ierosmi. Valdībai tagad ir milzīgs, noteicošs iespaids uz lauksaimniecību, rūpniecību, tirdzniecību, kredītu, strādnieku lietām u. c. Visas šīs nozares savā stāvoklī un attīstībā, savu dalībnieku ienākumos dažādām saitēm cieši saistītas ar valsts saimniecisko politiku. Tāpēc arī nacionalā autoritārā valdība spēj izdarīt tik daudz un tik īsā laikā.

Valsts aizsardzības stiprināšana.

Kārļa Ulmaņa saimnieciskās politikas planu izvešana dzī-

vē ļoti stiprinājusi valsts aizsardzības stāvokli. Jāņem vērā, ka viņa izcīnītā graudkopības aizsardzība un labības tirgus regulēšana devusi Latvijai politiskā un militarā ziņā tik svarīgo neatkarību no ārzemju labības. Arī citu lauksaimniecības produktu ražošana ļoti pacelta. Viņa vadībā notikusi arī strauja Latvijas industrializācija, kas arī daudzos punktos tieši un netieši veicina valsts aizsardzību. Valsts finansu stāvokļa uzlabošana pēdējos gados, valsts ieņēmumu pieaugšana un valsts budžeta laba izpildīšanās, valsts rezervju uzkrāšana, — viss tas tāpat stiprina valsts stāvokli pret ārieni. Saimnieciskās krīzes pārvarēšana, bezdarba novēršana, sociālo pretešību izlīdzināšana, politiskās saskaldīšanās un partiju cīņas izbeigšana un tautas spēku koncentrēšana, tautas dzīves līmeņa celšana, — tās visas ir tādas svarīgas lietas un lieli darbi un notikumi, kas jūtami iespaido arī valsts aizsardzības stāvokli, valsts ārējo spēku. Šis spēks fiziski un moraliski, garīgi stipri pacelts. Arī tas ir ievērojams Prezidenta darbības sasniegums.

Domāšana un rūpes par latviešu tautas tagadni un nākotni.

Prezidenta nemitīgo intensīvo darbu visas valsts dzīves, saimniecības un tautas labklājības celšanā pēdējos gados un šī lielā darba ārkārtīgo nozīmi labi raksturo šādi ministra A. Bērziņa izteicieni:⁴⁾

«Vai mēs ejam mūsu pilsētas ielās, vai mēs ejam mūsu laukos, kur paceļas celtnes, kur paceļas grandiozi skolu nami, veidojas saimnieciski centri, mēs visur redzam, ka dzīve top un iet uz augšu ar varenu straujumu. Bet, redzēdami un priecādamies par visu to, mēs nevaram nezināt un nevaram nejust šī straujuma, šī spēka centru, mēs nevaram nejust un nevaram nezināt, kur ir sākums šim dzīves straujam uzplaukumam, kur ir šīs enerģijas pirmavots, kur šīs domas radušās, kuras strādnieks ar kapli, strādnieks pie mašīnām, zemnieks pie arkla, inteliģents savā darba kabinetā pārvērs reālos faktos. Mēs nevaram nezināt, ka tas ir vīrs, kurš visu savu dzīvi veltījis darbam, kuram nav darbā laika ierobežojuma, kurš neskatās uz pulksteņa rādītājiem, vai tas ir rīts vai vakars. Sasniedzis plašas zināšanas un lielu mākslu izvēlēties pareizos ceļus uzstādīto mērķu sasniegšanā, apvienodams ap sevi un

savām idejām visu tautu, Kārlis Ulmanis ir jau sen bijis mūsu tautas labāko centienu izvedējs un Vadonis».

«Vai tās ir draudzīgas pārrunas pie kopēja darba, vai tas ir brauciens uz kādu svētku vietu vai sanākumi, Prezidenta domas darbojas vienā virzienā, nepārtraukti kā precīzs mehānisms: kā kolabāku padarīt, kā zemi krāšņāku uzņemt, ja ceļš ved caur laukiem, kā pilsētu uzņemt, ja ceļš ved pilsētas ielās. Ja Prezidents ir jaunatnes vidū, tad viņa domas kavējas pie tā, kā labāk un drošāk ievadīt jaunatni dzīvē, lai tā vēlākos gados varētu vairāk ar savu darbu savai tautai dot. Ja Prezidents ir starp veciem ļaudīm, tad viņš domā, kā vieglākas padarīt viņu vecuma dienas. Ja Prezidents ir ar cilvēku, kas ir pie arkla laukā, tad viņa domas iet tai virzienā, kā šim vagas dzinējam padarīt vieglāku viņa nastu un atvieglot viņa dzīvi. Ja Prezidents ir starp vīriem darba blūzēs fabriku telpās, tad viņš domā, kā šīs iedzīvotāju daļas socialo labklājību labāk nodrošināt, kā labāk iekārtot viņu dzīvi, lai gaišāka un drošāka tā būtu viņiem pašiem un lai gaišāku un drošāku viņi varētu saviem bērniem dzīvi sagādāt. Tā ir viena nepārtraukta domāšana, tās ir pastāvīgas rūpes, ne tikai par to apkārtņi, ar kuru biežāka satiksme Prezidentam ir darbā un dzīvē, tā ir nepārtraukta domāšana un rūpes par latviešu tautas tagadni, rūpes un domāšana par latviešu tautas nākotni».

Daži centrālie raksturīgie elementi Kārļa Ulmaņa darbībā un dzīves uzskatos.

Kārļa Ulmaņa raksti, runas, darbi, dzīve pēdējā gandrīz pusgadsimteņa laikā rāda, ka viņa interese un darbība piegriezusies visvairāk dažiem noteiktiem mērķiem, dažiem noteiktiem jautājumiem, ka viņa dzīves uzskatos bijušas dažas valdošas domas, viņa darbībā daži galvenie virzieni.

Cilvēks.

Arvien un visur, jaunībā un pašos pēdējos gados Kārļa Ulmaņa darbībā un uzskatos izpaužas gādība un rūpes par cilvēku. Humanā pieeja visiem saimnieciskiem, sabiedriskiem

un valsts jautājumiem ir viņa īpatnība. Jaunības dienās viņš vēlti siltus vārdus laukstrādnieku un ganu dzīvei un darbam, cenšoties panākt šo darbinieku stāvokļa uzlabošanu — uztura, atpūtas, cilvēcīgas izturēšanās un citā ziņā. To rāda, piem., viņa raksts par šiem jautājumiem 1903. gadā. Dažus gadus vēlāk viņš savos rakstos bieži piegriež vērību citai ļoti plašai zemkopju grupai — pieaugušiem saimnieku bērniem, kuru dzīve arī bieži nenoteikta, trūcīga un nepievilcīga, jo vecāki necenšas tos ieinteresēt saimniecības darbā un panākumos, maz gādā par tiem. Savos rakstos viņš pārliecina lauksaimniekus, lai tie rīkojas citādi, lai izturas pret bērniem īsti cilvēcīgi, tālredzīgāki. Viņš skubina saimniekus atlīdzināt arī pašu bērniem viņu darbu saimniecībā. Tos pašus padomus viņš dod lauksaimniekiem arī kādus 20 gadus vēlāk — 1929. gadā, savā grāmatā par lauksaimniecības ienesīguma pacelšanu. «Pat viena atsevišķa istabiņa pieaugušajiem saimnieka bērniem, kur tie varētu savu dzīvi dzīvot, būtu liels solis uz priekšu, dzīves prieka, apmierinātības un saskaņas radīšanā». Tā šinī grāmatā aizrāda autors. Viņš sludina lielākas satiecības un sirsnīgāku attiecību nepieciešamību un svarīgumu zemkopju ģimenes locekļu starpā.

K. Ulmanis pirms 1914.—1918. g. pasaules kara arvien uzsvēris, ka nepieciešama ne tikai lauksaimniecības tehniska un saimnieciska izveidošana, bet ka galvenais zemkopja darbā ir pats cilvēks savās attiecībās pret savu darbu. Aizrādījis, ka lauksaimniekiem vajaga cienīt savu arodu un ieaudzināt mīlestību pret to un pret zemi arī saviem bērniem; tikai tad lauksaimniecība dos visu to, ko tā spēj dot.

Un pamats, uz kā dibināt visas šīs svarīgās cilvēcīgas dzīves ierīkošanas lietas, pēc viņa pārliecības bijis — lauksaimniecības ienesīguma pacelšana ar modernāku paņēmieni pielietošanu lauksaimniecības teknikā un ekonomikā, kas dotu pietiekošus ienākumus augstāku algu maksāšanai laukstrādniekiem, algas maksāšanai pašu pieaugušiem bērniem, lauku dzīves pievilcības celšanai.

Savās runās pilsētu strādniekiem Prezidents pēdējos gados uzsvēris, kā galvenais rūpniecībā un citā darbā ir atkal pats cilvēks: «pāri visām mašīnām, pāri visiem skursteņiem, pāri visām fabriku lielajām ēkām stāv tas cilvēks, kas tur apakšstāvā strādā pie šīm mašīnām, — tas ir tas galvenais, tas

ir tas kapitāls, tā ir tā bagātība, tā ir visa nākotnes ķīla un drošība». Ar savas autoritārās valdības palīdzību Prezidents visādi ceļ strādnieku un viņu ģimeņu un bērnu labklājību, veselību un sabiedrisko cieņu pret strādnieku, kā cilvēku.

Prezidents neaizmirst arī tādu skaita ziņā samērā sīku grupu, kā amatnieku mācekļus, kuriem viņu darbā un dzīvē tāpat nepieciešama sirsnīga tēvišķīga gādība no amatnieku pušes. 1938. gadā Prezidents amata meistariem pasaka: «Katram, kas paņem bērnu savā vadībā un apņemas to mācīt, jāatminas, ka bērns paliek bērns, vienalga, vai pašā vai sveša bērns, un arī par sveša bērnu ir jāatbild».

Prezidenta gādība par cilvēku izpaužas arī viņa rūpēs par jaunatnes gaitām. Te varētu minēt divus piemērus — mazpulkus un aizdevumus studejošiem. Jau pirms ilgiem gadiem Prezidents bijis mazpulku organizācijas dibināšanas ierosinātājs. Šī jaunatnes organizācija izaugusi tagad ļoti plaša un aptver dažus desmitūkstošus (ap 40.000) dalībnieku, kas jau no bērnu dienām pieradina pie lauksaimniecības un cita darba un mācas to cienīt, stiprina moraliski un fiziski, uzaug par vērtīgiem, patstāvīgiem pilsoņiem — saimnieciskā un valsts darba darītājiem.

1938. gadā izdotais likums par normalas studiju gaitas nodrošināšanu devis iespēju (un vēl dos nākotnē) dažiem tūkstošiem studejošo ar valsts stipendiju palīdzību nodoties vienīgi savām studijām, nopietni mācīties un mācības ātrāki nobeigt. Par šo svarīgo un gluži īpatnējo un neparasto likumu Prezidents pateicis:⁵⁾ «... ar šī likuma spēku būs piepildījies arī tas, kas mani nodarbināja visus šos gadus: jaunatnei, kas ir spiesta dubultu nastu nest, (t. i. studēt un strādāt iestādēs un citur. A. C.) nav jaunības, un šis likums atdos mūsu studejošai jaunatnei viņas jaunību. Jaunietis pabeigs vidusskolu, pāries uz augstskolu un nobeigs to 25, 26 gadu vecumā, varbūt vēl jaunāks, un tad visu jaunības sparū, enerģiju, veselību, vislabākā kārtā sagatavots ies dzīvē un varēs priecāties par dzīvi un darbu. Tad arī būs panākumi un sekmes. Katram, kura vecāki nespēs segt studiju izdevumus, būs iespējams saņemt palīdzību no šī fonda un ar pietiekoši lielām stipendijām varēs mācīties un studēt».

Vispusīga gādība par cilvēka aizsardzību, par viņa garīgās un miesīgās labklājības uzturēšanu un pacelšanu, par jau-

natnes spēju attīstības atvieglošanu, humana,^{5a}), socialpolitiska pieeja pie visiem saimnieciskiem jautājumiem, — tā ir viena no Kārļa Ulmaņa darbības un dzīves uzskatu īpatnībām. Cilvēka aizsardzība ir augstākais mērķis, kā to 1936. g. deklarējis Prezidents: «Ja mēs runājam par zemes bagātību aizsardzību, tad mums jāuzskata par augstāko uzdevumu mūsu lielākās bagātības, mūsu dzīvā spēka aizsardzība».

Darbs.

Kārlis Ulmanis visā savā dzīvē dedzīgi pamudinājis un skubinājis tautu uz darbu, pie tam uz maksimāli ražīgu un garīgu darbu, kas atbilst visjaunākajiem zinātnes un tehnikas sasniegumiem un dod pamatu pilnīgas cilvēka dzīves izkopšanai. Ar rakstiem, runām, lekcijām viņš pirms Latvijas valsts dibināšanas grozījis lauksaimnieku uzskatus par lauku darbiem, parādījis to dziļāku nozīmi un iemācījis strādāt un rīkoties tā, lai darba ienesīgums celtos. Viņš arvien centies modificēt mīlestību un cienību pret lauku darbu, dziļi pavairoz zināšanas lauksaimniecībā. Viņš toreiz uzsver, ka liela daļa «grūto laiku» cēloņu ir meklējami pie lauksaimniekiem pašiem un nevis ārpusē, ka ar pareizāku, saskaņā ar jauno laiku prasībām, saimniekošanu var pacelt saimniecības ienesīgumu un pārvērst sliktos laikus labos. Savos rakstos un runās viņš māca izdarīt katru darbu priekšzīmīgi. Viņš arvien pasvītro, ka katram darbam, arī vismazākajam, ir sava liela dziļāka vērtība, kā priekš paša darītāja, tā arī priekš visas tautas un valsts. Prezidents atzīst, ka arī rūpniecības un citu nozaru strādnieka darbam ir sava dziļa vērtība un nozīme: «neviens viņa darbs nav domāts tikai tam brīdim, kad viņu dara, ... bet ... viņa darbs un viņa soļi ieiet arī nākotnē, un ... arī viņš ir radītājs tautas un valsts mūžīgajos ieguvumos...». Viņš norāda uz darba izšķirošo nozīmi cilvēka un tautas dzīvē: «Nekas patiesi liels nav izdarīts, ne arī sasniegts uz nejaušībām un laimi paļaujoties, nekas nav sasniegts bez darba un neatlaidības». (1921. gadā). K. Ulmanis visādi veicinājis un cildinājis tās cilvēka un tautas garīgās īpašības, kas padara ikkatru darbu ražīgāku un sekmīgāku: pašpaļāvību, ātru izšķiršanos, stipru gribu, sparību, drosmi un optimismu darbā un dzīvē, izturību un neatlaidību darbā un dzīves cīņā. Prezidents

modinājis tautā gribu uz darbu, mīlestību un cienību pret darbu. Viņš centies padarīt darbus visās nozarēs ražīgus un ienesīgus. Viņa vadībā tauta arī daudz un lielus darbus pastrādājusi. Arī viņš pats ir īsts darba cilvēks, apveltīts visām tām sekmīgam darbam nepieciešamām rakstura īpašībām, kuras viņš ar saviem rakstiem, runām, ar saviem darbiem un likumiem ieaudzinājis tautā.

T a i s n ī b a.

Cīņa par saimnieciski taisnīgām cenām lauksaimniecības ražojumiem, cīņa par lauksaimniecības aizsardzību, cīņa par neatkarīgo Latvijas valsti, cīņa par nacionālo un sabiedrisko taisnību, — tie visi ir piemēri no Kārļa Ulmaņa ilggadīgajām cīņām par taisnības uzvaru dažādās tautas un valsts dzīves un saimniecības nozarēs. Zemkopju darba augļu aizsardzība pret ārzemju preču konkurenci, maizes labības un citu lauksaimniecības ražojumu tirgus regulēšana, saimnieciski taisnīgu cenu nodrošināšana ražotājiem par viņu produktiem, tādu cenu, kas ir saskaņā ar ražošanas pašizmaksu, — tie bijuši paņēmieni, ar kuriem K. Ulmanis kā politiķis, valstsvīrs un valdības un valsts galva nodrošinājis zemkopjiem taisnīgu atlīdzību par viņu pūlēm tautas apgādāšanā ar pārtiku un dažādām izejvielām, par viņu tik svarīgo darbu vispārējās tautas labklājības uzturēšanā un celšanā. Ar viņa pūlēm daudz kas panākts laucinieku un pilsētnieku dzīves līmeņa izlīdzināšanā. Pie tam šo izlīdzināšanu Prezidents centies panākt nevis ar pilsētnieku dzīves līmeņa pazemināšanu, bet gan ar laucinieku ienākumu un dzīves uzlabošanu. Kā to Prezidents 1933. gadā zīmīgi pateicis (runājot par ierēdņu jautājumu): «Nekad mans nolūks nav bijis nolīdzināt uz leju, bet gan uzlīdzināt uz augšu».

1918. gada 18. novembrī Latvijas valsts pirmais valdības galva K. Ulmanis deklarē, ka Latvija būs «taisnības valsts, kurā nedrīkst būt ne apspiešanas, ne netaisnības». Latvijas valsts izcīnīšana 1918.—20. g. ir liela latviešu tautas taisnības uzvara, kas panākta K. Ulmaņa vadībā. Pēdējos piecos gados, K. Ulmaņa autoritārās valdības laikā, Prezidenta lielā sabiedriskās un nacionālās taisnības stiprināšanas programma plašos apmēros izpildīta. Gādāts par darba un veselības apstākļu uzlabošanu

fabrikās, par vecuma dienu nodrošināšanu mazturīgiem; par laukstrādnieku dzīves apstākļu vispusīgu uzlabošanu, gan dzīvokļa, gan veselības kopšanas, gan ģimenes uzturēšanas ziņā; strādniekiem visās nozarēs sagādātas ļoti plašas darba iespējas, kas veicina augstas izpeļņas; bezdarbs pilnīgi novērsts un tā vietā radies liels iekšzemes darbinieku trūkums; valdība gādājusi par to, lai uzņēmēji netaisnīgi neizmantotu strādniekus dažādās lietās; strādnieku vajadzību noskaidrošanai un strādnieku materialā un garīgā dzīves līmeņa pacelšanai nodibināta jauna plaša strādnieku pašdarbības organizācija — Latvijas darba kamera. — Paplašinot latviešu līdz šim niecīgo dalību lielrūpniecības un lieltirdzniecības vadībā un kapitalos, nodrošinot un aizsargājot zemkopju darbu un ceļot laucinieku dzīves līmeni, lai pielīdzinātu to pilsētnieku dzīves līmenim, Prezidents stiprinājis nacionālo taisnību, devis latviešu tautai vispusīgas saimnieciskās attīstības iespējas, kas agrākos laikos bija ierobežotas.

Arī tādi Prezidenta nacionālās valdības saimnieciskās politikas soļi, kā, piem., tālumnieku stāvokļa uzlabošana ar vienādu cenu noteikšanu pārdodamiem un pērkamiem ražojumiem un citādi, dažu rūpnieku peļņas pacelšanas apvienību likvidēšana (pēc Prezidentā 1934. g. 16. maija manifestā minētā principa: «peļņas kāri nogrupējumi nevarēs nepielaižamā kārtā izmantot savu saimniecisko varu uz iedzīvotāju plašo slāņu rēķina») sekmē taisnības uzvaru visādos virzienos un nozarēs. Prezidents 1937. gadā pateicis: «... pirmā prasība ir: viens likums visiem, vienas tiesības visiem, un viena taisnība visiem, bez šķirošanas pēc mantas, vai stāvokļa vai piederības pie vienas vai otras grupas un organizācijas agrākos laikos vai arī tagad. Ja viens likums ir dots un rakstīts, tad viņš zīmējas uz visiem bez izņēmuma».

Visi šie Prezidenta principi un darbi sekmējuši tautas ienākumu un dzīves līmeņa izlīdzināšanu un stiprinājuši sabiedrisko, saimniecisko, nacionālo taisnību. Bet dažādu saimniecisku, sabiedrisko, nacionālu netaisnību novēršana un taisnības uzvara un taisnības ievērošana (lai gan tā ir sarežģīta un grūta lieta) ir ārkārtīgi svarīga katram atsevišķam cilvēkam, visai tautai un valstij. «Taisnības idejai, kuru ilgā attīstībā izkopusi jau žīdi, grieķi un romieši, vēlāk jaunās kultūras tautas, kas saistīta ar viscēlākām jūtām, ir noteicoša

loma visā sabiedriskā dzīvē, sevišķi arī tautsaimniecībā, tā dod visai sabiedriskai dzīvei idealās mērauklas, ar kurām pārbauda — ciktāl īstenība saskan ar «taisnību»; tā pavada mūsu saimniecisko un sabiedrisko darbību un to arvien no jauna kritiski novērtē. Pie katra maiņas darījuma, pie katras izmaksātas algas, pie katra saimnieciska iestādjuma tiek jautāts, vai tie ir taisnīgi. Un no atbildēm rodas jūtas, spriedumi, gribas savilņojumi, kas mazākais pa daļai pārvēršas reformu tendencēs, parašu, tiesību, visas tautsaimnieciskās iekārtas pārgrozīšanā... Taisnības princips nav vienkāršs, no kura varētu smelties visas viņas (t. i. taisnības. A. C.) prasības, ar nemaldīgu drošību, ar vienādu skaidrību priekš visiem cilvēkiem. Tā ir viena no spēcīgākām idealām dzīves varām. Ar vienmēr vienādu psiholoģisku nepieciešamību mēs arvien salīdzinām... cilvēkus un nostādam viņus kārtībā, kas atbilst viņu īpašībām un darbiem, iepretim mantām, godam, socialām priekšrocībām, socialiem sliktumiem un sodiem, ko izdalīt ir sabiedrības varā, atrodam par taisnīgu, ja šinīs abās rindās ir proporcionalitate, par netaisnīgu, ja tās trūkst, apzīmējam par netaisnīgu, ja indivīds vai grupa attiecībā pret novērtējumu, kāds par viņiem izdarīts, saņem par daudz labumu, par maz sliktumu vai sodu».⁶⁾

Tauta un valsts.

Nemitīga tautas labklājības celšana un Latvijas valsts stiprināšana—tie ir visur sastopamie cīņu mērķi Kārļa Ulmaņa darbībā—viņa rakstos, runās, likumdošanas un valsts vadīšanas darbā un citos darbos. Latviešu tautas saimniecisko labklājību viņš cēlis un veicinājis jau kādus 40 gadus. Viņa vadībā izcīnīts un likts lielais politiskais pamats šai tautas labklājībai—pastāvīgā Latvijas valsts. Tautas intereses viņš aizstāvējis visos periodos—gan svešu varu laikā, gan brīvības cīņu laikmetā, gan saimnieciskas krīzes, asa bezdarba un politiskās saskaldīšanās un apkaršanās laikā, gan pēdējos bīstamu starptautisku politisku konfliktu gados. Valsts spēku viņš aizsargājis, uzturējis un vairojis ar 1934. g. 15. maija politiskajām pārgrozībām, ar tautas vienības iekārtas nodibināšanu, ar saimnieciskās politikas un saimniecības reformēšanu. Viņš arvien gādājis par tautas kulturas pacelšanu. Prezidenta deklarētais un ieturē-

tais princips — «draugs nedrīkst tuvāk par tautu stāvēt, tautai jāstāv tuvāk par draugu» — apliecina viņa uzskatus un viņa darbības virzienu. Prezidents arvien centies šādu ideālu un taisnīgu dzīves un darbības mērāuklu, kura nāk par labu tautas un valsts spēkam, ieaudzināt arī katrā sabiedriskā un valsts darbiniekā un katrā pilsonī. Tautas garīgo spēku pamatu viņš stiprinājis arī ar latviešu tautas vēstures pētīšanas veicināšanu un pabalstīšanu, ar Latvijas vēstures instituta dibināšanu. «Mūsu vēstures pētīšana atdevusi latvju tautai viņas pagātnei, patiesības un nacionalā gara apstarotu».7)

Tautas vienība.

Jau savas darbības pašā sākumā, pirms 40 gadiem, savās jaunības dienās, Kārlis Ulmanis visur un arvien uzsvēris vienprātības lielo nozīmi visādos kopējos darbos, ne tikai lielos, bet arī samērā mazos. Viņš skubinājis toreiz latviešu zemniekus uz vienprātīgu rīcību piensaimniecības un lopkopības attīstīšanā — koptienotavu un citu sabiedrisku uzņēmumu un pasākumu dibināšanā. «Bet viena lieta ir nepieciešami vajadzīga tikpat pie lielām, kā pie mazām ietaisēm: vienprātība un atkal vienprātība! Un kur nav vajadzīgā vienprātība panākama, tur labāk — rokas nost!» Tā raksta Kārlis Ulmanis 1907. gadā, dodot latviešu lauksaimniekiem padomus koptienotavu dibināšanai.

Arī 1912. gadā, rakstot par latviešu lauksaimniecības pārcelšanas iespējām, viņš pasvītro lielo vienprātības un kopdarbības nozīmi un meklē latviešu nevienprātības cēloņus: «Daudz lietas nebūs vienam pašam paveicamas... Un viņam vajadzēs biedroties ar kaimiņiem, viņam vajadzēs piekerties kopdarbībai. Tomēr šie radīsies lieli kavēkļi, jo šie stāsies ceļā pēdējā laikā tik slavenā latviešu nevienprātība... Kas ir šīs parādības cēloņi? Un te mēs nākam atpakaļ pie visas mūsu nelāimes iesākuma — pie dzimtbūšanas un verdzības... Nevienprātība, neuzticēšanās un kopdarbības trūkums, kā verdzības nenovēršamās sekas, visas šīs lietas negrozīsies uz labo pusi, iekams... latvieši arī iekšējā, garīgā ziņā nebūs pācēlušies no kārtas par tautu».

Rakstot un cīnoties par izpostītās Kurzemes lauksaimniecības atjaunošanu, K. Ulmanis 1917. gada sākumā griežas pie

lauksaimniekiem — vidzemniekiem šādiem dedzīgiem vārdiem, skubinot latviešu tautu uz vienprātību: «Ir bieži runāts par mūsu tautas uzdevumiem un mērķiem nākotnē. Ja mums patiesi ir kāds nākotnes mērķis, tad atminēsim arī to, ka neviens mērķis nebūs sasniedzams, kamēr viena mūsu tautas daļa būs saimnieciskā ziņā nespēcīga, novārdzināta... Mēs būsim tikai tik stipri, cik stipra būs katra mūsu daļa. Un spēku un stiprumu visiem dos ne vārdi, bet darbi... Un jo drīzāk atkal Kurzeme uzplauks un uzdziedēs, jo lielāks būs mūsu kopējais ieguvums... Ja šinī brīdī vidzemnieki ko sevišķu darīs kurzemnieku labā (runa te bijusi par jaunlopu audzēšanu Vidzemē Kurzemes atjaunošanas vajadzībām. A. C.), jo lielāka tad kļūs savstarpējā saprašanās, jo labākas būs mūsu attiecības, un jo plašāka būs abpusējā palīdzēšanās. Tādēļ, par visām lietām mēs nedrīkstam atlaist tagad mūsu grūto dienu viesus (t. i. Kurzemes bēgļus Vidzemē, A. C.) tukšām rokām atpakaļ uz viņu mīlo Kurzemi. Mums jāpalīdz viņiem...»

Kārlis Ulmanis ilgu gadu, jau no savām jaunības dienām, centies ar saviem rakstiem un runām uzlabot satiecību zemnieka ģimenes locekļu starpā, padarīt sirsniģāku, saprātīgāku un tālredzīgāku lauku vecāku izturēšanos pret saviem bērniem, lai tos ciešāki saistītu tēva mājās un vairāk ieinteresētu lauku darbos. 1915. gadā viņš raksta: «...mūsu lauku dzīvē es vēl nebūt neesmu novērojis par daudz sirsnības vai mīlestības. Mēs esam par daudz noslēgušies katrs sevī, par daudz auksti viens pret otru, un tas, diemžēl, jāsaka arī par satiksmi starp tēvu, māti un dēliem, meitām. Un kaut jēl visur gaišāk iedegtos šī dievišķīgā liesma — mīlestība, kura mūs visus sasilda un mudina uz labiem un lieliem darbiem». Par šīm pašām tik svarīgajām tautas vienības pamatus veicinošām lietām Prezidents rūpējies, rakstījis un runājis arī Latvijas valsts laikā.

Ar 1934. gada 15. maija politiskajām pārgrozībām Prezidents nodibinājis tautas vienības iekārtu Latvijā. Nacionālās valdības 1934. g. 16. maija manifestā par tautas vienprātības un jaunās tautas vienības iekārtas nozīmi teikts: «Mūsu rīcība... grib panākt, lai partiju cīņas nenomāktu tautas veselīgo garu un tautas gribu. Valdība... vēlas iespējami drīz radīt apstākļus, kuros šis gars un šī griba var brīvi iz-

pausties un ļaut atdzimt vienprātībai un nacionalai apziņai, kas bez kļūdišanās mūs atkal atgriezīs uz pareiza ceļa un atkal dos mums vienotu, stipru un laimīgu Latviju...».

Par tautas spēku vienošanu Kārlis Ulmanis rūpējies brīvības cīņu laikā un citos laikmetos. Tautas vienību viņš sevišķi stiprinājis pēdējos gados, pēc 1934. g. 15. maija, gādājot par visu tautas grupu saimnieciskā un sabiedriskā stāvokļa izlīdzināšanu, par vienīgo mērauklu valsts saimnieciskai politikai uzturot vispārības labumu, visas tautas intereses, bet nevis atsevišķu šaurāku vai plašāku grupu intereses. Cik ļoti svarīga ir tautas vienība un tagadējā tautas vienības iekārta Latvijā arī valsts ārējā politikā un valsts drošībā, to Prezidents 1938. gada 2. novembrī (Kameru kopsapulcē) raksturojis šādiem vārdiem:

«Tagadējo smago domstarpību laikā valstis vairāk kā jebkad meklē arī savstarpējo saprašanos un tuvināšanos. Un šē nu atkal pierādas vecā patiesība, ka katra valsts atzīst par draugu visdrīzāk to otro valsti, kura ir iekšēji vienota un stipra». («Ekonomists», 1938. g. Nr. 22., 980. lp.).

Savus uzskatus par tautas vienību un vienprātību, savas dzīves un darbības virzienu šai ziņā, savā ilggadīgajā 40 gadu cīņā par tautas vienības stiprināšanu, Prezidents atklājis savā sirsnīgajā runā svinīgajā aktā pie Bērmuižas pamatskolas (Prezidenta dzimtajā pagastā), 1937. g. 12. septembrī («Valdības Vēstnesis», 1937. g. 13. sept., Nr. 206.):

«1902. gadā (tā tad apm. 25 gadu vecumā. A. C.) es jau sāku skaidrāk redzēt savu dzīvi un skaidrāk saskatīt savas dzīves darbus, ... galvenā virzienā. Man bija iespējams jau toreiz izšķirties par to, kas būtu manas dzīves ceļš, un nākt skaidrībā par to, kādam tam jābūt, ja arī gala mērķis toreiz vēl nebija saredzams. Un tad kā izmēģinājums, pārbaudījums tam, vai es esmu pareizi izšķīries un pareizi izvēlējies, nāca 1902. gada vasarā pirmie piensaimniecības kursi tepat Bērmuižas «Druvā» ...

... Šiem kursiem bija tas labums, ka šie kursi deva man apstiprinājumu un pierādījumu par manu nodomu un planu pareizību. Toreiz deviņdesmito gadu otrā pusē un šī gadu simteņa pirmos gados, sešdesmito un septiņdesmito gadu brīnišķīgais atmodas laikmets bija tikpat kā aizmirsies. Astoņdes-

mitos gados bija sākusies mums labi pazīstamā seklība un nevienprātība. Bez tam vēl deviņdesmitos gados uzpeldeja svešu zemju vienpusīgās mācības par šķiru pretešķībām, par šķiru cīņām un par šķiru kariem... Nebija vairs augstākais uzdevums celt un radīt, bet nu bija laiks atnācis, kad vislielākās varonības pierādījums bija visskaļākā ārdīšana. Un arvien dziļākas saknes sāka laist no ārzemēm atvestās mācības — tikai vienas šķiras, pilsētas fabriku strādnieku atbalstīšana, bet citiem nedot neko.

Bet tad arī bija skaidrs vienam, otram, ka ir vajadzīgi cilvēki cīņai par tautu, tautību, par zemi, par vienprātību, par tautas spēku un stiprumu, par uzdevumiem, kuru izcīnīšana nestu labumu visiem, nestu svētību vispārībai... ne tikai vienai saujiņai cilvēku, vienai grupai vai šķirai... Pacēlās balsis, ka vispārības labums jāceļ augstāk par atsevišķu grupu, šķiru, atsevišķu cilvēku labumu, bet tās balsis nozuda citu balsu vidū. Es arī pievienojos tiem cilvēkiem, kas nostājās cīnītāju šai pusē, un es arī iegāju viņu vidū.

Un tagad jūs nebrīnieties, kad lasiet avīzēs par šīm dienām, ka Bērzmuižas kursus nobeidzot, lektors Ulmanis toreiz teicis kā beidzamos vārdus šķiroties un atgādinājis visiem: pirmā vietā, klausītāji, ir, ka pie šo mērķu sasniegšanas vajadzīga vienprātība, jo bez vienprātības nekad nekas labs nav sasniedzams. Tas bija toreiz pirms 35 gadiem, un ja tagad jūs dzirdiet kādreiz retumis, kad es runāju par vienprātību un vienību, tad nedomājiet, ka tas cēlies vakar vai aizvakar. Tāpat nebrīnieties, ka 1903. gadā es, rakstot Enzeliņam uz Valmieru, esmu teicis, ka jā rūpējās par labu kalpošanu vispārībai kopīgā darbā un kopīgos uzdevumos. Tas, kā redziet, nav nekas jauns un ja teikts pirms 35 gadiem un ja es to atgādinu, tad sapratīsiet, kāpēc arī tagad es un valdība rūpējas arī par strādnieku, pilsētu un lauku strādnieku labklājību, un ne tikai par zemturiem, rūpniekiem, tirgotājiem, amatniekiem.

... visi tie daudzie gadi, gadu desmiti, varbūt gadu 40, kuri mūsu dzīvē pazīstami kā šķiru cīņas gadi, taču nav devuši cerētos augļus... Un tāpēc mēs varam droši teikt, ka mācība, kas tai pretim stāv, proti, vispārības labums, gādī-

ba par visu tautu, tā būs stipra un pareiza un tā dos labākus panākumus».

Par to, kādus upurus un pašai dziedību prasījis šis stingri uzsāktais dzīves ceļš un darbības virziens, Prezidents tai pašā runā saka:

«Vēl kas cits bija skaidrs toreiz pirms 35 gadiem, proti: izvēlētais darbs un darba ceļš prasa neatvairāmi no tā, kas šo ceļu izvēlējies, ka vēlāk nedrīkst rasties nekādi apstākļi, ne mājās, ne ģimenes dzīvē, kas varētu šī ceļa uzsācēju atturēt no iesāktā darba, atvairīt, novirzīt no izvēlēta ceļa. Vajadzēja atraisīties no visa un būt skaidrībā, ka jāpalieliek bez visām personīgām saitēm un saistībām. Arī tas ir sasniegts, kā jūs visi to redziet».

Prezidenta un Tautas Vadoņa Kārļa Ulmaņa darbība aptvērusi visu mūsu saimniecisko, politisko un kulturalo dzīvi. Prezidents pats savām personīgām pūlēm izcilājis, izdomājis un izrīkojis visas mūsu saimniecības nozares, visas lietas, visus jautājumus. Viņš «uzpurinājis» latviešu tautu uz vislielāko aktivitāti un darbu viņas saimniecisko, politisko un kulturalo mērķu sasniegšanā. Prezidents redzējis savā garā tālos tautas nākotnes mērķus, iespējas un sasniegumus, arī tautas saimnieciskos mērķus, uzdevumus un sasniegumus. Visa tauta baudījusi viņa lielo darbu augļus. Ar savu saimniecisko politiku Prezidents cēlis ražošanu; aizsargājis, uzturējis un stipri pavairojis tautas ienākumu un tautas mantu; sagādājis tautai visplašākās un maksimālas darba iespējas; padarījis šo darbu ražīgāku un ienesīgāku; ar visu to pacēlis tautas dzīves līmeni; organizējis, aizsargājis, vienojis un stiprinājis tautu, valsti un saimniecību; radījis dziļas pozitīvas pārmaiņas un reformas saimniecības iekārtā, uzbūvē un saimniecības rosībā; stiprinājis taisnību visdažādākos veidos un nozarēs; sagādājis tautai labāku, kulturalāku un drošāku dzīvi. Prezidents rūpējies par Latvijas svara pacelšanu citu valstu starpā, par Latvijas tautas dzīves līmeņa pacelšanu līdz vecāku un turīgāku valstu sasniegumiem. Prezidenta Kārļa Ulmaņa vadībā Latvija dibināta un izcīnīta, jau pārvarējusi daudzas lielas grūtības un viņa vadībā uzsākusi jaunā smagā vēsturiskā laikmeta — jaunā pasaules kara pārciešanu un izturēšanu.

Avoti un piezīmes.

I.

- 1) Brīvā Zeme, 1931. g. 20. aprīļa numurs.

II.

1) Sk.: Kr. Ancītis un Al. Jansons, Dati par Dr. Kārļa Ulmaņa dzīvi un rakstiem, Rīgā 1937. g. Jāpiezīmē gan, ka daži dati par K. Ulmaņa rakstiem nav pilnīgi pareizi, daži raksti šai bibliografijā nav arī minēti.

2) Latvijas statistiskā gada grāmata 1933, 2. lp.

3) Ja aplūkojam citu ievērojamu tagadnes valsts vadītāju rakstus un runas, tad gandrīz nekur neredzam tik plašu interesi par tautas un valsts saimnieciskām problemām, kāda ir mūsu valsts vadītājam Kārlim Ulmanim. Piem., Itālijas valsts un tautas vadoņa B. Mussolini daudzajos rakstos un runās atrodam tikai ļoti retas runas (un rakstus) par saimnieciskiem jautājumiem un valsts saimniecisko politiku, pie tam parasti tikai ļoti īsas. Vairākos sējumos, kuros šī valstsvīra runas sakopotas, pāris reizes drusku pieminēts par «labības kauju», arī par fašisma saimniecisko politiku (7. sējumā, 257. lp.) un saimniecisko krīzi. Kaut gan Itālijā, tāpat kā citās valstīs, bijuši šai laikā ievērojami satricinājumi saimnieciskā dzīvē un visādi saimnieciski-politiski notikumi un šāda rakstura valdības darbs. (Sk.: Benito Mussolini, Schriften und Reden, Rascher u. Cie, Zürich, 9 sējumi, kuros sakopoti Mussolini pirmskara, pasaules kara laika un pēckara raksti un runas). Tas pats sakams arī par dažu citu Eiropas ievērojamu tagadnes valsts vadītāju runām un rakstiem, kur saimnieciski jautājumi pieminēti reti.

III.

- 1) K. Ulmanis, Ienesīga piensaimniecība, Valmiera 1907, 1. lp.
- 2) Turpat, 1. lp.
- 3) „ „ 2. lp.
- 4) „ „ 4. lp.
- 5) „ „ 97. un 98. lp.
- 6) „ „ 12. lp.
- 7) «Zemkopis», 1910. g. No 42, 825. lp.
- 8) Ienesīga piensaimniecība, 103. lp.
- 9) Turpat, 101. lp.
- 10) Piem., «Kopmoderniecība Piķa krogū» (netālu no Jelgavas. A. C.), «Zemkopis», 1910. g. No 9, 167. lp.
- 11) Raksts «Kopmoderniecību lietas», «Zemkopis», 1910. g. No 40, 786. lp.

- 12) «Zemkopis», 1910. g. No 42, 43, 44, 48, 49, 51, 52.
- 13) «Zemkopis», 1910. g., 1028. lp.
- 14) Turpat, 1028. lp.
- 15) Valsts statistiskās pārvaldes izdevums «Piensaimnieku sabiedrības 1909.—1929. g.» Sastādījis J. Jurevics un rediģējis V. Salnais, 1. — 5. lp.
- 16) Turpat, 149. lp.
- 17) Turpat; bez tam vēl: Latvijas statistiskā gada grāmata 1936, 237. lp.
- 18) Mēneša biļetēns, 1937. g. No 3/4, 175. un 312. lp.
- 19) Šeit izlietots pirmās daļas otrais izdevums (1911. g.) un otrās daļas pirmais izdevums (Valmierā, 1909. g.).
- 20) Ienesīga cūkkopība. Pirmā daļa, 3. lp.
- 21) Turpat, 4. lp.
- 22) „ 63. lp.
- 23) „ 65. lp.
- 24) Ienesīga cūkkopība, otrā daļa, 59. lp.
- 25) Turpat, 108.—109. lp.
- 26) „ 117. lp.
- 27) „ 123. lp.
- 28) Latvijas statistiskā gada grāmata 1936, 128. lp.
- 29) Pēc valsts statistiskās pārvaldes izdarītiem nepublicētiem ap-
rēķiniem.
- 30) Latvijas statistiskā gada grāmata 1936, 249. lp.
- 31) Pēc valsts statistiskās pārvaldes nepublicētiem datiem.
- 32) Mēneša biļetēns, 1937. g. No 3/4, 175. un 312. lp.
- 33) Sk.: Kārlis Ulmanis. Sabiedriskie raksti un runas. Izlase. Sa-
kopojis J. Druva, 1935. g., 1. sējums, 44. lp.
- 34) Turpat, 48. lp.
- 35) „ 49. lp. un turpmākās.
- 36) „ 51. lp.
- 37) „ 20. lp.
- 38) „ 63. lp.
- 39) „ 66. lp.
- 40) „ 67. lp.
- 41) „ 60. lp.
- 42) „ 76. lp.
- 43) „ 26., 27., 28., 43. lp.
- 44) „ 27. lp.
- 45) „ 28.—29. lp.
- 46) „ 43. lp.
- 47) „ 26. lp.
- 48) „ 73.—75. lp.
- 49) „ 80.—94. lp.
- 50) „ 127.—128. lp.
- 51) „ 268.—269. lp.
- 52) „ 285.—291. lp.
- 53) „ 295.—300. lp.

- 54) „ 302.—307. lp.
 55) „ 308.—312. lp.
 56) „ 313. lp.
 57) „ 319.—320. lp.
 58) „ 374.—386. lp.
 59) „ 421.—425. lp.
 60) „ 124.—126. lp.
 61) „ 463.—468. lp.
 62) un 63) Kārļa Ulmaņa 60 gadi, 130. lp.
 64) «Līdums» 1917. g. 4., 5., 7. un 8. janv. numuri (vecā stila).
 65) Turpat, 1916. g. Nr. 6. (9. janv.)
 66) „ 1916. g. 15./28. decembra numurs.
 67) «Baltijas Lauksaimnieks», 1917. g. Nr. 4., 61. lp.
 68) Turpat, 1918. g. Nr. 1. (1. jūlijā).

Piezīme. Kārļa Ulmaņa darbību latviešu bēgļu miesīgā un garīgā stāvokļa uzlabošanā, bet līdz ar to visas latviešu tautas spēku uzturēšanā pasaules kara gados — raksturo šādi viņa vārdi (Prezidenta runa svinīgajā aktā pie Bērzmuižas pamatskolas 1937. g. 12. septembrī; tā ir Prezidenta dzimtene un šī diena bija īsi pēc viņa 60 gadu dzimšanas dienas nosvētīšanas):

«Tādos gadījumos kā šodien bieži vien mēdz prasīt un apvaicāties: labi, tik daudzi gadi nu nodzīvoti, kādi tad bija jūsu dzīvē tie gaišākie, svarīgākie, patīkamākie brīži, pie kuriem jūs savās domās atgriezāties? ... Vienu no šādiem es gribu te atcerēties.

Manas domas iet 20 gadus atpakaļ uz bēgļu laikiem, uz 1916. gadu Valmierā. Valmierā 1916. gada vasara bija ļoti smaga. ... Lielākās briesmas bija tās, ka mūsu cilvēki sāka zaudēt visu ticību, cerību un pašvērtību. Arī es toreiz biju bēgļu darbinieks un Vasaras svētkos man gadījās bēgļu sapulcē Valmieras latviešu biedrībā dažus vārdus bēgļiem pateikt. Un tas tā sagadījās, ka toreiz man pašķīrās vajā vecā, biezā grāmata, kuras vecās derības nodalījumā es atradu šādus vārdus...: ja tautai ir zudušas viņas vizijas, tad tai jāiet bojā. ... Šodien es šīs vizijas, šīs dvēseles skātes saturu izteiktu šādiem vārdiem: tautai, kuras dvēselē nav iededzināts mirdzums par viņas nākotnes varenību, ir lemts iznīkt un bojā aiziet. Toreiz tai Vasaras svētku dienā Valmieras latviešu biedrībā es kādu laiciņu runāju par šo vārdu, nozīmi un saturu, par mums, latviešiem, par latviešu tautu. Es teicu, ka ja viens, divi, trīs gadi grūti bijuši, ja daži tūkstoši aizgājuši no mums bēgļu gaitās prom, vai tad tāpēc būs beigas, vai tāpēc būs gals? Tikai vienu nedrīkst zaudēt: savu sirds dedzību, savu sirds degsmi, šo dvēseles skatu, šo viziju par nākotnes mirdzumu un varenību; ja tā paliks dzīva, tad tauta varēs uzvarēt visās grūtībās, tauta paliks dzīva un dzīvos mūžīgi. Un visus tos gadus es arvien atgriežos pie tā brīža, pie tās izjūtas, kas pildīja manu sirdi, kad skatīju mirdzumu klausītāju acīs un skatīju viņu sejas, kā tur pamazam zuda visa bezdūšība, viss izmisums un bailes, un viņu sejās atkal iemirdzējās jauka cerība, jauka pašvērtība.

Tas ir viens no tiem brīžiem, par kuriem reti runā, runā tikai tādās reizēs, kā šodien, bet kuru atmiņas paliek uz ilgiem laikiem, uz visu mūžu». («Valdības Vēstnesis», 1937. g. 13. sept., Nr. 206.).

Šī «vizija» par latviešu tautas «nākotnes mirdzumu un varenību» jo spēcīga bija pašā Kārli Ulmanī un šī «dvēseles skate» deva viņam iespēju turpmākos divdesmit gados veikt visus tos lielos darbus, par kuriem ir runa šai grāmatā.

IV.

1) Latvijas Tautas Padome. Satversmes Sapulces izdevums. Rīgā, 1920. g., 8. lp. Kā tas paskaidrots šī izdevuma ievadā, par 1918. gada novembra un decembra sēdēm stenogramu nav; par tām rakstija toreiz tikai protokolus. Aizrādīts tur vēl, ka arī turpmāko sēžu stenogramas nav gluži pilnīgas, iestrādājušos latviešu stenografistu trūkuma dēļ.

2) Dati par kara postījumiem Latvijā ņemti no šādiem avotiem:
M. Skujeniēks. Latvija. Zeme un iedzīvotāji.

Valsts statistiskās pārvaldes izdevumi:

Latvijas pirmās tautas skaitīšanas rezultāti 1920. g. II. Lauksaimniecība.

Latvijas lauksaimniecība 1920.—1925. g. g.

Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. M. Skujeniēka teksts un redakcija. I. Iedzīvotāju skaits, dzimums un pavalstniecība.

M. Skujeniēks. Latvija 1918.—1928. gados.

J. Bokaldera raksts «Nopostītie lauku apgabali», «*Ekonomists*» 1921. g. Nr. 9. un 13.

Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata 1929.—1930. g.

3) Latvijas agrārā reforma. Zemkopības ministrijas izdevums, 1930. g., 701. lp.

4) E. Bulmerinka raksts «Rīgas rūpniecība» — Rīgas pilsētas valdes izdevumā «Rīga kā Latvijas galvas pilsēta», Rīgā 1932. g.

5) Latvijas Tautas Padome, 19. lp.

6) Turpat, 24. lp.

7) Turpat, 42. lp.; «Ulmaņa deklarācijā ir ārkārtējs optimisms», — tā izteicies savā runā socialdemokrāts F. Menders, Tautas Padomes 1918. g. 4. decembra sēdē, aplūkojot un kritizējot pārtikas jautājumu un citus punktus valdības deklarācijā.

8) Turpat, 104. lp.

9) „ 202. lp.

10) „ 288. lp.

11) „ 312. lp.

12) „ 251. lp.

13) „ 382. lp.

14) „ 451. lp.

15) „ 469. lp.

16) „ 621. lp.

17) Latvijas Satversmes Sapulces stenogramas, 1920, 1. burtnīca, 3. lp.

18) Kārlis Ulmanis. Sabiedriskie raksti un runas. Sakopojis J. Druva. 1935. g., 2. sējums, 240. lp. un turpmākās.

19) Kārļa Ulmaņa 60 gadi, svētku raksti, 163. lp. («Zemnieka Doma» izdevums.).

19-a) Turpat, 159. lp.

20) Turpat, 164. lp.

21) Valdības Vēstnesis, 1936. gada 6. nov. Nr. 253.

22) Pārtikas patēriņš Latvijā daudz augstāks nekā Padomju Savienībā. Izlietojot pašas Padomju Savienības oficiālos datus par pārtikas vielu un apģērba materiālu produkciju, kā arī par šo preču importu un eksportu (kas iespiesti: *Annuaire statistique de la Société des Nations 1937./38.*, Genève 1938; *Recueil de statistique de l'Institut International du Commerce, Bruxelles*; Romas starptautiskā lauksaimniecības instituta biļetēni un gada grāmatas; Krievijas valsts plana komisijas izdevumi), un salīdzinot tos ar mūsu oficiālās statistikas datiem par šīm lietām, redzama liela starpība patēriņā. Maizes labības produkcija uz 1 iedzīvotāju abās valstīs sevišķi neatšķiras. Bet gaļas patēriņš Padomju Savienībā uz vienu iedzīvotāju 1933. gadā bijis 10 kg, 1934. g.—8 kg (kā jau teikts, pēc Padomju Savienības oficiāliem datiem); turpretim Latvijā 1934./35. g. — 80 kg, 1935./36. g. — 85 kg. Piena produktu patēriņš (pārrēķinot visus produktus pienā) Padomju Savienībā 1934. gadā bijis 115 kg uz vienu iedzīvotāju, bet Latvijā 1934./35. g. — 525 litri (gandrīz tas pats, kas kilogrami), 1935./36. g. — 566 litri (te atskaitīta tā piena daļa, kas izlietota eksportētā sviesta izgatavošanai). Tā tad gaļas patēriņš Latvijā 10 reiz un piena produktu patēriņš — 5 reiz lielāks nekā Padomju Savienībā. Latvijas ģimeņu budžetu statistika (sk. Mēneša biļetēns, 1938. g. Nr. 9, 1065. lp.) rāda, ka strādnieku ģimenēs Rīgā 1936./37. gadā piena produktu patēriņš uz vienu patērētāju vienību, t. i. pieaugušu personu bijis caurmērā gadā ap 700 kg piena (pārrēķinot pienā arī patērēto sviestu, krējumu, sieru un citus piena produktus). Gaļas patēriņš šīs pašas ģimenēs bijis caurmērā 70 kg uz vienu patērētāju vienību gadā. Arī cukura patēriņš Krievijā tikai nepilni 15 kg, bet Latvijā — 22 kg uz vienu iedzīvotāju. Tāpat kartupeļu produkcija Latvijā daudz lielāka. Arī apģērba materiālu patēriņš Latvijā daudz lielāks, sevišķi tas sakams par vilnas drēbēm.—Lai gan pašos pēdējos gados lopu skaits Krievijā, pēc oficiālās statistikas, pieaudzis, tomēr lopkopības produktu un vispārīgā pārtikas patēriņā joprojām milzīga starpība, salīdzinot abas valstis.

V.

1) Latvijas Satversmes Sapulces stenogramas, 13. burtnīca, 1922. g., 2039. lp.

2) Turpat, 2041. lp.

3) Latvijas Republikas Saeimas stenogramas, III sesija, 1923. g., 240. sleja.

- 4) Turpat, 242.—243. sleja.
- 5) „ 245. sleja.
- 6) Saeimas IV sesijas stenogramas, 1924. g., 785. sleja.
- 7) Turpat, 789. sleja.
- 8) „ 793.—794. sl.
- 9) „ 791. sl.
- 10) „ 795. sl.
- 11) R. Bilmaņa runa Saeimā, 1925. g. 29. aprīlī, Saeimas VIII sesijas 1925. g. stenogramas, 166. sleja un turpmākās.
- 12) Turpat, 171. sl.
- 13) „ 186. sl.
- 14) „ 188. sl.
- 15) „ 189.—190. sl.
- 16) „ 191.—192. sl.
- 17) „ 192.—194. sl.
- 18) II Saeimas V sesijas stenogramas, 1927. g., 406. sleja.
- 19) Turpat, 407.—408. sl.
- 20) „ 409.—411. sl.
- 21) „ 416.—417. sl.
- 22) „ 417.—422. sl.
- 23) „ 421.—422. sl.
- 24) II Saeimas VIII sesijas stenogramas, 1928. g., 197. sleja.
- 25) Turpat, 205.—206. sl.
- 26) „ 210. sl.
- 27) „ 210.—211. sl.
- 28) „ 213. sl.
- 29) „ 317.—318. sl.
- 30) „ 327.—328. sl.
- 31) „ 491. un 549. sl.
- 32) III Saeimas I sesijas stenogramas, 1928. g., 240. sl.
- 33) III Saeimas IV sesijas stenogramas, 1929. g., 600. sl.
- 34) «Zemkopis», 1902. g., Nr. 36.

VI.

- 1) Latvijas Republikas Saeimas stenogramas, IV sesija, 9. sēde, 1924. g. 12. februārī, 311.—312. sl.
- 2) Turpat, 787. sleja un turpmākās (1924. g. 4. aprīļa sēde).
- 3) K. Ulmanis, Lauksaimniecības aizsardzība jaunos Saeimas likumprojektos, Rīgā, 1930. g., 69. lp. un turpmākās.
- 4) K. Ulmanis, Kas jādara un kā, II, Rīgā, 1933. g., 261. lp.
- 5) Otrais gads, 1935. 15./V. — 1936. 15./V., Letas izdevums, 169. lp. (ministru prezidenta K. Ulmaņa runa Pļaujas svētkos Koknesē, 1935. g. 13. okt.).
- 6) Kārlis Ulmanis. Sabiedriskie raksti un runas. Izlase. Sakopojis J. Druva, 1935. g., I. sējums, 497. lp.
- 7) Turpat, 2. sējums, 316. lp. un turpmākās (Akademiskā runa 1934. g. 14. novembrī universitātē pēc lauksaimniecības un tautsaimniecības zinātņu goda doktora grāda piešķiršanas).

Piezīme. Savā akademiskā runā 1934. gada 14. novembrī Prezidents savus uzskatus par lauksaimniecības patieso nozīmi tautas dzīvē un vietu, kāda lauksaimniecībai pienākās valsts saimnieciskā politikā un tautsaimniecības teorijā, izteicis vēl šādiem vārdiem (Valdības Vēstnesis, 1934. g. 15. nov. Nr. 259):

«Tas ir mans ticības apliecinājums,... kas mani pamudināja savai šī vakara runai izvēlēties par tematu lauksaimniecības ekonomisko un politisko nozīmi...

Par dažām elementarām patiesībām daudzi no mums ir cīnījušies gadiem ilgi, cīnījušies pret vienaldzību, pret maldīgām mācībām, pret doktrinarismu un visvairāk pret egoistiskām un paviršām politiskām tezēm, kas viss kopā kavēja mūsu valsti celt lauksaimniecību tai vietā un uz līmeņi, kas viņai objektīvi pienākas. Šai cīņā... mūsu pretinieki nav vadījušies no lietderības, taisnības un bezpartejiskuma, un tādēļ viņā cietušas... tautas un valsts dzīves intereses un vajadzības. Tam nu ir gals...

Mēs visi zinām, ka XIX gadu simtenis ienesa nožēlojamu regresu lauksaimniecības lomas ekonomiskā un politiskā ievērtējumā. Divejādi bija šīs parādības cēloņi — tehnikas un zinātnes attīstība gāja tik milzīgiem soļiem, ka cilvēki savā pārdrošībā negribēja apstāties pie dabas sprautām robežām, gribēja radīt dzīvi bioloģiskā un ķīmiskā laboratorijā un ar fizikas palīdzību atvietot Dieva sauli un lietu. Tas no vienas puses. No otras — filozofiskais individualisms ar nepārvaramu loģiku noveda pie tautsaimnieciskām un socioloģiskām mācībām, kas pamatojas uz kaili materiāliem apsvērumiem un ar gudriem vārdiem par vērtību apgrozības ritumu, rentabilitātes koeficientiem, pieprasījumu un piedāvājumu teoriju, racionālo saimniecību centās pierādīt lauksaimniecības inferioro lomu cilvēces progresā.

Tā XIX gadu simteņa gaitā mēs novērojam, ka attīstās divas ļoti bīstamas tendences — lauksaimniecības pārmērīga tehnizācija un līdz ar to depersonalizācija un lauksaimniecības atspiešana sociāli-ekonomiskā pabērna lomā, kas bija saistīta ar zemnieku proletarizāciju un ar galīgu nevērību iepretim lauksaimniecības elementarām vajadzībām.

Atcerēsimies, ka arī pie mums vēl nesenā pagātnē ar neslēptu nicināšanu runāja par nožēlojamo 2—3% rentabilitāti lauksaimniecībā, par lēno reakcionāro zemnieku, par nepieciešamību lauksaimniecību mehanizēt, par dzīves nespējīgām jaunsaimniecībām...

VII.

1) Visa šī nodaļa pēc: A. Ceichners, Lauksaimniecība un zemnieki — Latvijas pamats, Rīgā, 1937. g.; izmantoti arī vēl daži citi, valsts statistiskās pārvaldes dati.

VIII.

1) K. Ulmanis, Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību, 1929. g., 3. lp.

2) Turpat, 3. lp.

3) „ 3. un 4. lp.

- 4) " 4. lp.
5) " 4. un 5. lp.
6) " 5. lp.
7) " 23.—26. lp.
8) " 154. lp.
9) " 78. un 79. lp.
10) " 81. un 83. lp.
11) " 83. lp.
12) " 83. lp.
13) " 80. un 81. lp.
14) " 125. un 126. lp.
15) " 94. lp.
16) " 95. lp.
17) " 130. lp.
18) " 125. lp.
19) " 112. un 113. lp.
20) " 176.—179. lp.
21) " 167. lp.
22) " 208.—211. lp.
23) " 189.—190. lp.
24) " 190.—192. lp.
25) " 205. lp.
26) " 238.—240. lp.
27) " 29. lp.
28) " 34. lp.
29) " 203. lp.
30) " 204. lp.
31) " 297. lp.
32) " 302. lp.
33) " 66. lp.
34) " 263. lp.
35) " 330. lp.
36) " 339. lp.
37) " 345. lp.
38) " 353. lp.
39) " 353. un 354. lp.
40) " 358. lp.
41) " 360. lp.
42) " 362. lp.
43) " 362. lp.
44) " 363. lp.
45) " 366. lp.
46) " 372.—373. lp.
47) " 373.—374. lp.
48) " 374. lp.
49) " 375. lp.
50) " 375.—376. lp.
51) " 389. lp.
52) " 393.—394. lp.

- 53) „ 395. lp.
- 54) „ 396. lp.
- 55) „ 453.—454. lp.
- 56) „ 454. lp.
- 57) „ 455. lp.
- 58) „ 455.—456. lp.
- 59) „ 312. lp.
- 60) „ 324. lp.
- 61) „ 458.—459. lp.

IX.

- 1) K. Ulmanis. Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību, 416. lp.
- 2) Turpat, 436.—437. lp.
- 3) „ 440. lp.
- 4) „ 440. lp.
- 5) „ 441. lp.
- 6) „ 441. lp.
- 7) „ 442. lp.
- 8) „ 445. lp.
- 9) „ 448. lp.
- 10) „ 448. lp.

X.

- 1) Latvijas lauksaimniecība, 1928. gadā, XI. lp.
- 2) Mēneša biļetēns, 1932. g. Nr. 7./8., 647. lp.
- 3) Pēc valsts statistiskās pārvaldes datiem.
- 4) A. Ceichners, Lauksaimniecība un zemnieki — Latvijas pamats, Rīgā, 1937. g., 292. lp.
- 5) Pēc valsts statistiskās pārvaldes datiem.
- 6) E. Wagemann, Wirtschaftspolitische Strategie, Hamburg, 1937. g., 14. lp.

XI.

- 1) K. Ulmanis, Lauksaimniecības aizsardzība jaunajos Saeimas likumprojektos, Rīgā, 1930. g. 5.—6. lp.
- 2) Turpat, 30. lp.
- 3) „ 13. lp.
- 4) „ 13.—14. lp.
- 5) „ 22. lp.
- 6) „ 51. lp.
- 7) „ 51. lp.
- 8) „ 102.—103. lp.
- 9) „ 104. lp.
- 10) „ 106. lp.
- 11) „ 107. lp.
- 12) „ 113. lp.

- 13) „ 124.—126. lp.
- 14) „ 128. lp.
- 15) III Saeimas VIII sesijas stenogramas, 1931. g., 175. sleja.
- 16) III Saeimas IX sesijas stenogramas, 1931. g., 287. sleja.
- 17) Turpat, 289.—290. sleja.
- 18) IV Saeimas I sesijas stenogramas, 1931. g., 281.—282. sleja.
- 19) IV Saeimas III sesijas stenogramas, 1932. g., 1058.—1062. sleja.
- 20) Turpat, 1936.—1403. sleja.
- 21) «Kas jādara un kā», I, 1932. g., 4.—5. lp.
- 22) Turpat, 6. lp.
- 23) „ 6.—7. lp.
- 24) „ 9.—10. lp.
- 25) „ 24. lp.
- 26) „ 15. lp.
- 27) „ 18. lp.
- 28) „ 19. lp.
- 29) «Kas jādara un kā», II, 114.—115. lp.
- 30) Turpat, 136. lp.
- 31) «Economists», 1931. g., 115. lp.
- 32) Turpat, 116.—117. lp.

XII.

- 1) K. Ulmanis, Kas jādara un kā, I., 3. lp.
- 2) Turpat, 4. lp.
- 3) „ 12. lp.
- 4) Kas jādara un kā, II., 42.—43. lp.
- 5) Turpat, 54.—55. lp.
- 6) „ 60. lp.
- 7) „ 96. lp.
- 8) „ 130.—131. lp.
- 9) „ 219. lp.
- 10) „ 223. lp.
- 11) „ 224. lp.
- 12) „ 227. lp.
- 13) „ 228. lp.
- 14) „ 229. lp.
- 15) „ 243.—244. lp.
- 16) „ 247. lp.
- 17) „ 256. lp.
- 18) „ 267. lp.
- 19) „ 292. lp.
- 20) „ 292.—293. lp.
- 21) „ 293.—296. lp.
- 22) Kas jādara un kā, III, 17. lp.,
- 23) „ 21.—22. lp.
- 24) „ 57. lp.
- 25) „ 57. lp.
- 26) „ 58.—59. lp.

- 27) „ 60. lp.
- 28) „ 62. lp.
- 29) „ 69. lp.
- 30) „ 73.—74. lp.
- 31) „ 76. lp.
- 32) „ 120.—121. lp.
- 33) „ 157.—158. lp.
- 34) „ 158. lp.
- 35) „ 209.—217. lp.

XIII.

1) Dati par Saeimas vēlēšanu rezultātiem un Saeimas sastāvu ņemti no šādiem avotiem:

Valsts statistiskās pārvaldes izdevums «Latvijas republikas Saeimas vēlēšanas 1931. gadā. M. Skujenieka teksts un redakcija; M. Skujenieka raksts «Politiskās partijas» Latviešu konversācijas vārdnīcas II. sējumā, 20.998 sleja un turpmākās.

2) Minētā M. Skujenieka raksta noslēgums konversācijas vārdnīcā.

3) Latvijas statistiskā gada grāmata 1933. g., 2. lp.

4) Rīgas pilsētas domnieku vēlēšanas 28./29. martā 1931. gadā, Rīgas pilsētas statistiskā biroja izdevums.

XIV.

1)—3) Argumenti pret graudkopības aizsardzību toreizējos laikrakstos.

4) Raksts «Dzīves dārdzība ies uz augšu» — «Socialdemokrats», 1930. g., Nr. 190, 24. aug.

5) Referāts šai protesta sapulcē, atstāstīts «Socialdemokrata» 1930. g. Nr. 192, no 27. augusta.

6) Turpat.

7) «Socialdemokrats» 1930. g. Nr. 227, 7. oktobra.

8) Raksts «Maizes sadārdzināšana un strādnieks», «Socialdemokrats» 1930. g. Nr. 269, 27. novembra.

9) Valsts statistiskās pārvaldes izdevums «Darba statistika 1928. g.» (Rīgā, 1930. g.), 12.—16. lp. un 150. lp.

10) Pēc Rīgas pilsētas statistiskās gada grāmatas 1925.—1926. g.

11) Pēc Mēneša biļetēna datiem par cenām siktirdzniecībā.

12) Rīgas pilsētas statistiskā gada grāmata 1925.—1926. g., 139. lp.

13) Pēc valsts statistiskās pārvaldes «Mēneša biļetēniem».

14) «Socialdemokrats», 1932. g. 25. febr.; 1934. g. 14. marta.

15) Saeimas 1934. g. 13. marta sēde, Latvijas republikas IV Saeimas stenogramas, VIII sesija, 477 sleja.

16) Valsts statistiskās pārvaldes izdevums «Piensaimnieku sabiedrības — 25 gadu atcerei» (Rīgā, 1934. g.), 13. lp.

17) Turpat, 15. lp.

18) Izejot no Labības biroja sniegtiem datiem par labības pieņemšanas zīmju skaitu.

- 19) Latvijas statistiskā gada grāmata 1936. g., 124. lp.
- 20) Pienšaimnieku sabiedrības 25 gadu atcerei, 76. lp.
- 21) Publicēts «Vald. Vēstn.» 1932. g. 28. jūnijā Nr. 140.
- 22) Pēc valsts statistiskās pārvaldes «Mēneša biļetēna».
- 22-a) Mēneša biļetēns, 1932. g. Nr. 7/8, 630. lp.; 1932. g. Nr. 9, 720. lp.
- 23) Latvijas Darba Savienības nedēļas laikraksts «Jaunā Diena», 1932. g. Nr. 5, 4. febr. ievadraksts «Jālikvidē liellopi 100 milj. latu tūbā».
- 24) Mēneša biļetēns, 1938. g. Nr. 2, 209. lp.

XV.

- 1) Kārlis Ulmanis, Sabiedriskie raksti un runas, Sakopojis J. Druva, Rīgā, 1935. g., 1. sējums, 209. lp.
- 2) Tā paša darba 2. sējums, 72. lp.
- 3) K. Ulmanis, Kas jādara un kā, III, 1933. g., 161. un 217. lp.
- 4) Kārlis Ulmanis, Sabiedriskie raksti un runas, Sakopojis J. Druva, 2. sējums 424.—425. lp.
- 5) K. Ulmanis, Kas jādara un kā, II, 16., 67. un 139. lp.
- 6) Pig breeders' annual 1938.—39., London, 88. lp.
- 7) Ceturtais gads, Letas izdevums, 202. lp.
- 8) Pēc valsts statistiskās pārvaldes datiem.
- 9) Kārļa Ulmaņa 60 gadi, 313. lp.
- 10) Otrais gads, Letas izdevums, 156. lp.
- 11) Pirmais gads, Letas izdevums, 219.—220. lp.

XVI.

- 1) Friedrich List. Das nationale System der politischen Oekonomie. Jena 1928., 230. lp.
- 2) Mihail Manoilescu. Die nationalen Produktivkräfte und der Aussenhandel, 1937. g., 11.—12. lp.
- 3) Turpat, 12. lp.
- 4) „ 289. lp.
- 5) „ 201.—202. lp.
- 6) „ 248. lp.
- 7) Minētais F. Lista darbs, 228. lp.
- 8) Nozvejas izvērtēšanā iespaidīgi ir izrādījušies Zemkopības ministrijas zivju transporta automobiļi, kas zivis izvadā pa visu valsti. 1934. gadā tie pārvadājuši 96 t, 1935. gadā — 830 t, 1936. g. — 1600 t, 1937. g. — 2550 t zivju (jūras zvejniecībā sazvejots zivju 1936. un 1937. g. ap 14.000 t gadā). Rīgā zivju vairuma tirdzniecību kopš 1938. gada beigām kārtoti tikai centralā savienība «Zvejnieks», atvietojojot 10—15 zivju lieltirgotājus. (Visi dati — pēc: Rūpniecības statistika 1937. g. 47. lp.)

XVII.

- 1) Letas izdevums «Ceturtais gads», 232. lp.
- 2) Latvijas statistikas gada grāmata 1937./38., 304.—305. lp.

- 3) «Brīvā Zeme» 1938. g. 1. sept. numurs.
- 4) Lauksaimniecības kameras darbības pārskats par 1937./38. gadu, 3. lp.
- 5) Latvijas statistikas gada grāmata 1937./38. g., 142.—143. lp.
- 6) Mēneša biļetēns, 1939. g. Nr. 2., 143. un 166. lp.; Latvijas statistikas gada grāmata 1937./38. g., 158. lp.; Latvijas ārējā tirdzniecība un tranzīts 1931. g., XIX. un XXXIII lp., Rūpniecības statistika 1936. g., 94. lp.
- 7) Latvijas agronomu biedrības ziņas, 1938. g., Nr. 3./4.
- 8) «Brīvā Zeme», 1938. g. 1. sept. numurs.
- 9) Turpat, 1938. g. 26. sept. numurs.
- 10) Turpat.
- 11) «Zemes Spēks» 1936. g. 3. nov. numurs.

XVIII.

- 1) Pēc Zemkopības ministrijas datiem.
- 2) Pēc ārējās tirdzniecības statistikas.
- 3) Kārlis Ulmanis, Sabiedriskie raksti un runas, sakopojis J. Druva, 1935. g., 2. sēj., 280. lp. un turpmākās.
- 4) Turpat, 566. lp.
- 5) Turpat, 403. lp.
- 6) Ceturtais gads, Letas izdevums, 227. lp.
- 7) Aprēķināts pēc dažādiem valsts statistiskās pārvaldes datiem.

XIX.

- 1) Salīdzinājums izdarīts pēc valsts statistiskās pārvaldes datiem, kas publicēti Latvijas statistiskā gada grāmatā.
- 2) Pēc valsts statistiskās pārvaldes rūpniecības statistikas datiem, kas attiecas uz uzņēmumiem, kuros nodarbināti vismaz 5 strādnieki, vai kur ir mehāniskais dzinējspēks.

XX.

- 1) K. Ulmanis, Kas jādara un kā, II, 264. lp.
- 2) Pēc valsts statistiskās pārvaldes datiem: Latvijas statistiskās gada grāmatas un Mēneša biļetēns 1939. g. Nr. 6., 694. lp.
- 3) Latvija skaitļos 1938. g.
- 4) Ceturtais gads, Letas izdevums, 322. lp.
- 5) Turpat, 166. lp.
- 6) " " 170. lp.
- 7) V. Šalnais un A. Maldups, Lauku apdzīvotās vietas, 1936. g., 84. lp.
- 8) Te ieskaitīti arī ieņēmumi no loterijas.
- 9) Pēc valsts statistiskās pārvaldes rūpniecības statistikas datiem.
- 10) Ceturtais gads, Letas izdevums, 336. lp.

XXI.

- 1) Pēc Iekšlietu ministrijas sniegtajām ziņām. Par 1929. un 1930. gadu sniegti Valsts statistiskās pārvaldes dati.
- 2) Latvijas agronomu biedrības ziņas, 1938. g., Nr. 3./4.

- 3) «Ekonomists» 1938. g., Nr. 22.
- 4) «Valdības Vēstnesis», 1938. g. 2. dec., Nr. 274.
- 5) Mēneša biļetēns, 1939. g., Nr. 6., 701. lp.
- 6) «Brīvā Zeme», 1939. g. 29. jūnija, Nr. 142.

XXII.

- 1) Mēneša biļetēns, 1938. g., Nr. 9., 1061. lp. un turpmākās.
- 2) Final report of the Mixed Committee of the League of Nations on the relation of nutrition to health, agriculture and economic policy, Geneva 1937., 273.—274. lp.
- 3) Latvijas statistiskā gada grāmata 1933., 130. lp., un Mēneša biļetēns, 1938. g., Nr. 7., 792. lp.
 - 3-a) Latvijas statistiskā gada grāmata 1933. g., 130. lp. un 1937./38., 150. lp.
 - 3-b) Mēneša biļetēns 1939. g., Nr. 6., 683. un 687. lp.
- 4) Tautas veselības statistika.
- 5) Pēc 1935. g. lauksaimniecības skaitīšanas datiem.
- 6) Valsts prezidenta runa lauksaimniecības biedrību pilnvarnieku sanāksmē 1938. g. 31. aug., «Brīvā Zeme» 1938. g. 1. sept.
- 7) Ministru prezidenta K. Ulmaņa runa strādnieku karogu svētkos, 1935. gada 28. jūlijā, Letas izdevums «Otrais gads», 124.—125. lp.
- 8) Turpat, 125.—126. lp.
- 9) Letas izdevums «Trešais gads», 163. lp. un nākošās.
- 9-a) Ceturtais gads, Letas izdevums, 193. lp.
- 10) Mēneša biļetēns, 1938. g., Nr. 8., 943. lp. un nākošās.
- 11) «Proletariets», Latviešu socialdemokratu savienības orgāns, 1903. g., Nr. 9, septembris.
- 12) «Valdības Vēstnesis», 1938. g., 23. maija numurs, 2. lp.

XXIII.

- 1) Mēneša biļetēns, 1937. g., Nr. 1./2., 133. lp. un nākošās.
- 2) Turpat, 1937. g., Nr. 5.
- 3) Mēneša biļetēns, 1937. g., Nr. 1./2., 132. lp.
- 4) Letas izdevums «Trešais gads», 212. lp., valsts prezidenta K. Ulmaņa paskaidrojumi Uzvaras laukuma izbūves komitejas locekļiem.
- 5) Turpat, 222. lp.
- 6) Letas izdevums «Ceturtais gads», 301. lp.
- 7) K. Ulmanis, Kas jādara un kā, II, 1933. g., 5. lp.

XXIV.

- 1) «Valdības Vēstnesis», 1938. g. 2. dec., Nr. 274.
- 2) Pēc Valsts statistiskās pārvaldes, Pasta un telegrafa departamenta un Sabiedrisko lietu ministrijas datiem.
- 3) Dati par lauksaimniecības žurnālu tiražu: par pirmskara laikū — pēc lietpratēju — šīs nozares darbinieku vērtējuma; par tagadnīpēc «Brīvās Zemes», 1939. g. 13. jūnija, Nr. 130. un vēl citiem avotiem.

4) Latviešu konversācijas vārdnīca, raksts «Latgale»; par skolu patreizējo stāvokli — Valsts statistiskās pārvaldes dati.

5) Обзор Курляндской губернии за 1901 год (Pielikums pie Kurzemes gubernatora ziņojuma ķeizaram), 208. lp.

6) Aprēķināts pēc: 1) Статистика Российской Империи LX. Урожай 1905 года. С.-Петербургъ 1905.; 2) Valsts statistiskās pārvaldes dati par laukaugu ražām Latvijā.

7) M. Skujenieks, Latvija, 215. lp.

8) Kurzemes gubernā 1897.—1901. g., caurmērā pļavu siena raža bijusi 360.000 t gadā (pēc jau minētā pielikuma pie Kurzemes gubernatora ziņojuma 32. lp.), bet 1937.—1938. g. Kurzemes un Zemgales apgabalos kopā tā bijusi 580.000 t gadā (Latvijas lauksaimniecība 1938. gadā, 43. lp.).

9) K. Ulmanis, Kā pacelt un padarīt ienesīgu mūsu lauksaimniecību, 1929. g., 64. lp.

10) Pēc J. Bokaldera aprēķiniem (M. Skujenieks, Latvija, 1927. g., 491. lp.

11) Pēc tā paša avota (567.—568. lp.).

12) Latvijas lauksaimniecība 1938. gadā, 108. un 19. lp.

13) Raksts «Lopkopības pārraudzības biedrības», Latviešu konversācijas vārdnīcā, XIII. sēj.

14) P. Staģis, Latvijas lopkopības pārraudzības biedrību panākumi 30 gados (1904.—1934. g.), 30. lp.

15) Latvijas lauksaimniecība 1938. gadā, 46., 47. un 108. lp.

16) P. Staģis, 172.—177. lp. un 31.—32. lp.

17) Turpat, 28. lp.

18) J. Bokaldera raksts M. Skujenieka «Latvijā», 384. lp.

19) Latvijas statistiskā gada grāmata 1937./38., 122. lp.

20) Turpat, 114. lp.

21) V. Salnais un A. Maldups, Lauksaimniecības skaitīšana Latvijā 1929. gadā, VIII., 1932. g., 11. lp.

22) Latvijas statistiskā gada grāmata 1937./38., 116. lp.

23) Zemkopības ministrijas izdevums «Latvijas agrārā reforma»: 1930. gada izdevums, 674.—676. lp.; 1938. gada izdevums, 519. lp.

23-a) V. Salnais un A. Maldups, Jaunsaimniecības, Rīgā 1934. gadā, 89. lp.

24) Piensaimnieku sabiedrības 1909.—1929. g., Otrais izdevums, 70. un 83. lp.; Piensaimnieku sabiedrības — 25 gadu atcerei, 13. lp.

24-a) Pēc valsts statistiskās pārvaldes izdevumiem. Dati par lopkopības produkciju — pēc: M. Skujenieks, Latvijas statistikas atlases, 1938. g., 32. lapa.

Laukaugu ražu attīstību Latvijā pētījis un grafiski attēlojis E. Dunsdorfs savā darbā «Pētījums par Latvijas ražām 1840.—1936. g.» (Rīgā 1938. g.). Prof. P. Starcs salīdzinājis Latvijas lauksaimniecības attīstības tempu pirms valsts dibināšanas un Latvijas valsts laikā — darbā: «Latvijas agrārās reformas novērtējums», kas iespiests Zemkopības ministrijas izdevumā «Latvijas agrārā reforma», 1938. g.

25) Latvijas lauksaimniecība 1920.—1925. g.; Mēneša biļetēns, 1939. g., Nr. 5., 499. lp.

26) Aprēķināts pēc augstāk minētajiem datiem par produkciju un datiem par iedzīvotāju skaitu.

27) Latvija skaitļos, 1937. g., 31. lp.

28) Valsts statistiskās pārvaldes izdevums: Piensaimnieku sabiedrības, 30 gadu darbības atcerei (sarakstījis J. Jurevics), 50.—51. lp.

29) Turpat, 16.—17. lp.

30) M. Skujenieks, Latvijas statistikas atlases, 34. lapa; A. Maldups, Vispārējā sējumu un mājlopu skaitīšana Latvijā 1937. gadā, II. daļa.

31) J. Bokalders, Latvijas lauksaimniecība pēc 1923. g. lauksaimniecības skaitīšanas ziņām, 1924. g., 70.—72. lp.

32) Latvijas agrārā reforma, 1938. g. (Zemkopības m-jas izdevums), 519. lp.

33) Vispār. sēj. un mājlopu skait. Latvijā 1937. gadā, II. daļa.

XXV.

1) Valdības Vēstnesis, 1938. g., Nr. 263., 19. nov.

2) E. Bulmerinka rakstā — grāmatā «Rīga kā Latvijas galvas pilsēta» (130. lp.) aprēķināts, ka 1915. gadā evakuēta Rīgas rūpniecības manta ap 30.000 vagonu kravu, kuru vērtība bijusi ap 1¹/₃ miljarda latu. Rūpniecības evakuācijai uz Krieviju sekoja ap 80.000 strādnieku, ieskaitot ģimenes locekļus.

3) Latvijas statistikas atlases, 37. lp.

4) Turpat, 37. lp.; Latvijas statistiskā gada grāmata 1937./38. g., 144. lp.; Mēneša biļetēns 1939. g., Nr. 7., 790. lp.

5) Latvijas statistikas atlases, 37. lp.

6) Pēc Latvijas statistiskās gada grāmatas un Mēneša biļetēna 1939. g., Nr. 7., 792. lp.

7) Pēc Latvijas statistikas atlasas.

8) A. Ceichnera raksts «Latvijas saimniecības salīdzinājumi ar citām valstīm», Latviešu konversācijas vārdnīcā, 20.731. sleja.

9) Rūpniecības statistika 1937. g., 47. lp.

10) Turpat, 43. un 45. lp.

11) Pie Rīgas pilsētas statistiskām gada grāmatām.

12) Pēc tā paša avota un Rīgas prefekturas ziņām.

13) Pēc Latvijas stat. atlasas un citiem Valsts statist. pārv. izdevumiem.

14) Mēneša biļetēns, 1939. g., Nr. 5

15) Latvijas statistiskā gada grāmata, 1937./38. g., 332. lp.

XXVI.

1) Piem., šīs grāmatas autoram pirms dažiem gadiem bija izdevība novērot šīs īpašības vienā raksturīgā gadījumā. Kādas Saeimas komisijas sēdē toreiz apsprieda jautājumu par kokvilnas rūpniecības stāvokli. Kāds deputats apgalvoja, ka kokvilnas rūpnieki pelnot dienā tādu un tādu sumu. K. Ulmanis uz papīra ātri parēķināja, cik šādas peļņas tad iznāktu gadā, un nāca pie slēdziena, ka apgalvotā rūpnieku peļņa pārs-

niedz šīs nozares ražojumu kopvērtību gada laikā (kādu to uzdod mūsu statistika), tā tad acīmredzot šī uzdotā peļņas summa pārspilēti, neiespējami augsta, jo viegli saprotams, ka rūpnieku peļņa var sastādīt tikai daļu no ražojumu vērtības. Zinot no galvas šādus statistiskus datus, dažādi saimnieciskās politikas jautājumi visādos punktos ātri noskaidrojas. — Arī K. Ulmaņa runas un cīņas Saeimā par dažādiem jautājumiem arvien bijušas stingri un bagātīgi pamatotas visiem vajadzīgiem statistiskiem datiem un apsvērumiem, aprēķiniem.

1-a) Tirdzniecības un rūpniecības kameras priekšsēdētāja A. Bērziņa runa radiofonā 1937. g. 4. sept., Valdības Vēstnesis, 1937. g. 9. sept. Nr. 203.

2) Ministru prezidenta K. Ulmaņa runa Madonā, 1934. g. 17. jūnijā (Kārlis Ulmanis, Sabiedriskie raksti un runas, Izlase, Sakopojis J. Druva, 1935. g., 2. sēj., 184. lp.).

3) Izglītības ministra prof. J. Auškapa runa celtniecības izstādes atklāšanā 1939. g. 16. jūnijā.

4) Sabiedrisko lietu ministra A. Bērziņa runa vēstures skolotāju sanāksmē 1937. g. 2. okt. (Kārļa Ulmaņa 60 gadi, 178.—180. lp.).

5) Valsts prezidenta K. Ulmaņa uzruna studējošiem 1938. g. 17. nov., Vald. Vēstn., 1938. g., 19. nov., Nr. 263.

5-a) Prezidenta Kārļa Ulmaņa humano pieeju visiem jautājumiem, humano, cilvēcīgo rīcības un valdīšanas veidu, rāda vēl viens piemērs: Svinīgajā Ministru kabineta sēdē 1939. gada 15. maijā, kad bija pagājuši 5 gadi pēc 1934. g. 15. maija politiskajām pārgrozībām, kara ministrs ģen. J. Balodis savā runā uzsvēris kādu ļoti svarīgu ipatnību lielo 1934. gada politisko pārmaiņu norisē:

«Mums ir daudz runāts par 15. maiju, par 15. maija saturu, par 15. maija garu, bet nav atzīmēts viens apstāklis, kas pēc manām domām ir ārkārtīgi svarīgs; un ne tikai svarīgs pēc sava satura un būtības, bet tas arī ir prieka un sajūsmas avots. Šis apstāklis ir — ka 15. maijs panākts bez upuriem, bez asins izliešanas. Nekur citur pasaulē tādas pārvērtības nav tā notikušas. Nekur, — to var droši sacīt... Ja 15. maijs ir nācis bez asins izliešanas kā skaista un cēla diena, tad tas ir Jūsu nopelns, Prezidenta kungs, jo Jums bija tautas uzticība, paļāvība, un tauta arī zināja, kā Jūsu stingrajās rokās atpakaļiešanas nebūs. Un tas ir tas lielais un skaistais». (Valdības Vēstnesis, 1939. g. 16. maija Nr. 109.).

6) Gustav Schmoller, Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, 1923. g., I., 75. lp.

7) Valsts prezidenta vēstījums tautai 1938. g. 18. novembrī, Vald. Vēstn., 1938. g. 19. nov., Nr. 263.

Satura rādītājs.

	Lapp.
Priekšvārds	3
I. Saimniecības un valsts saimnieciskās politikas nozīme cilvēka dzīvē	5
II. Kārļa Ulmaņa darbi	9
III. Latviešu lauksaimniecības un tautas labklājības pacelšanas un stiprināšanas darbs pirms Latvijas valsts nodibināšanas	16
Priekšlasījums par piensaimniecību 1899. gadā	16
Piensaimniecības veicināšana	20
Ierosinājums — dibināt kopmoderniecību savienību	26
Piensaimniecības attīstība un nozīme Latvijā	26
Cūkkopības veicināšana	29
Cūkkopības attīstība Latvijā	33
Kārļa Ulmaņa pirmskara grāmatu un lekciju novērtējums	34
Lauksaimnieku ieņēmumi no piena produktiem un gaļas	38
Dzīve Amerikā	39
Kā pacelt latviešu lauksaimniecības ienesīgumu	41
Pievilcīgākas dzīves sagādāšana laucinieku jaunajai pa- audzei	44
Nevienprātības nozīme latviešu sabiedriskā un saimnie- ciskā dzīvē	46
Latviešu politiskā spēka un izglītības pavairošanas nepie- ciešamība	46
Kā saistīt uz laukiem jaunatni	49
Cilvēks — vissvarīgākais faktors lauksaimniecībā	50
Zināšanu vajadzība lauksaimniecībā	52
Darba mīlestības un garīga darba nepieciešamība lauk- saimniecībā	55
Tautas garīgo spēku un darba spēju uzturēšana un celšana	59
Bēgļu un vācu okupācijas laiki; Kurzemes atjaunošana	70
IV. Ciņa par Latvijas valsts dibināšanu un atbrīvošanu	76
Kārlis Ulmanis — pirmais Latvijas ministru prezidents	76
Latvijas saimnieciskais stāvoklis brīvības ciņu laikā	77
Pagaidu valdības darbības grūtības un uzdevumi	80
Valdības saimnieciskās rūpes 1919. g. vasarā	85

	Lapp.
Armijas apgādāšana un valsts finanses	88
Bermonta satrīkšana	91
Pirmais Latvijas valsts pastāvēšanas gads	94
Latvija — atbrīvota un apvienota	98
Atskats uz Latvijas valsts izkarošanas laikmeta grūtībām	100
Kārļa Ulmaņa pamatdarbs	101
Neatkarīgas valsts izcīnīšanas nozīme	104
V. Cīņas par lauksaimniecības nostiprināšanu 1922.—1929. g.	106
Lauksaimniecības kara zaudējumu atlīdzības jautājums	106
Lauksaimniecības grūtības 1923./24. gadā	108
Kam jādod priekšrocība: rūpniecībai vai lauksaimniecībai?	110
Lauksaimniecības patiesās ražošanas spējas	114
Kas kavējis lauksaimniecības attīstību Latvijā	117
Labības muitu cīņas	123
Daži citi ierosinājumi lauksaimniecības pacelšanai	126
Kārļa Ulmaņa domas 1902. gadā par lauksaimniecības ražojumu cenu nozīmi	127
VI. Kāpēc Kārlis Ulmanis aizstāv lauksaimniecību?	129
Lauksaimniecības un zemnieku loma Latvijas valsts dibināšanas un brīvības cīņu gados	129
Ko lauksaimniecība dod mūsu valstij?	131
Lauksaimniecības un zemnieku vispārējā saimnieciskā un politiskā nozīme pasaulē	135
VII. Lauksaimniecības svars Latvijas saimnieciskajā dzīvē	139
Lauksaimniecībā strādājošo skaits	139
Lauksaimniecības nozīme latviešu dzīvē	141
Lauksaimniecība — pārtikas un apģērbu sagādātāja tautai.	142
Rūpniecības atkarība no lauksaimniecības stāvokļa	144
Tirdzniecības sakarības ar lauksaimniecību	148
Lauksaimniecība un transports, satiksme	150
Lauksaimniecības svars valsts un pašvaldības finansēs	151
Lauksaimniecība un kreditsaimniecība	152
Lauksaimniecības svars tautas ienākumā un tautas mantā	153
Pilsētu labklājības atkarība no lauksaimniecības	157
Strādnieku un intelīgenes atkarība no lauksaimniecības.	158
Lauksaimniecība un tautas dzīvais spēks	159
VIII. Lielais lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas plans.	161
Lauksaimniecības ražojumu cenu nozīme lauksaimniecības ienesīguma pacelšanā	164
Graudkopības ienesīguma pacelšanas plans	167
Graudkopības lielā nozīme	167

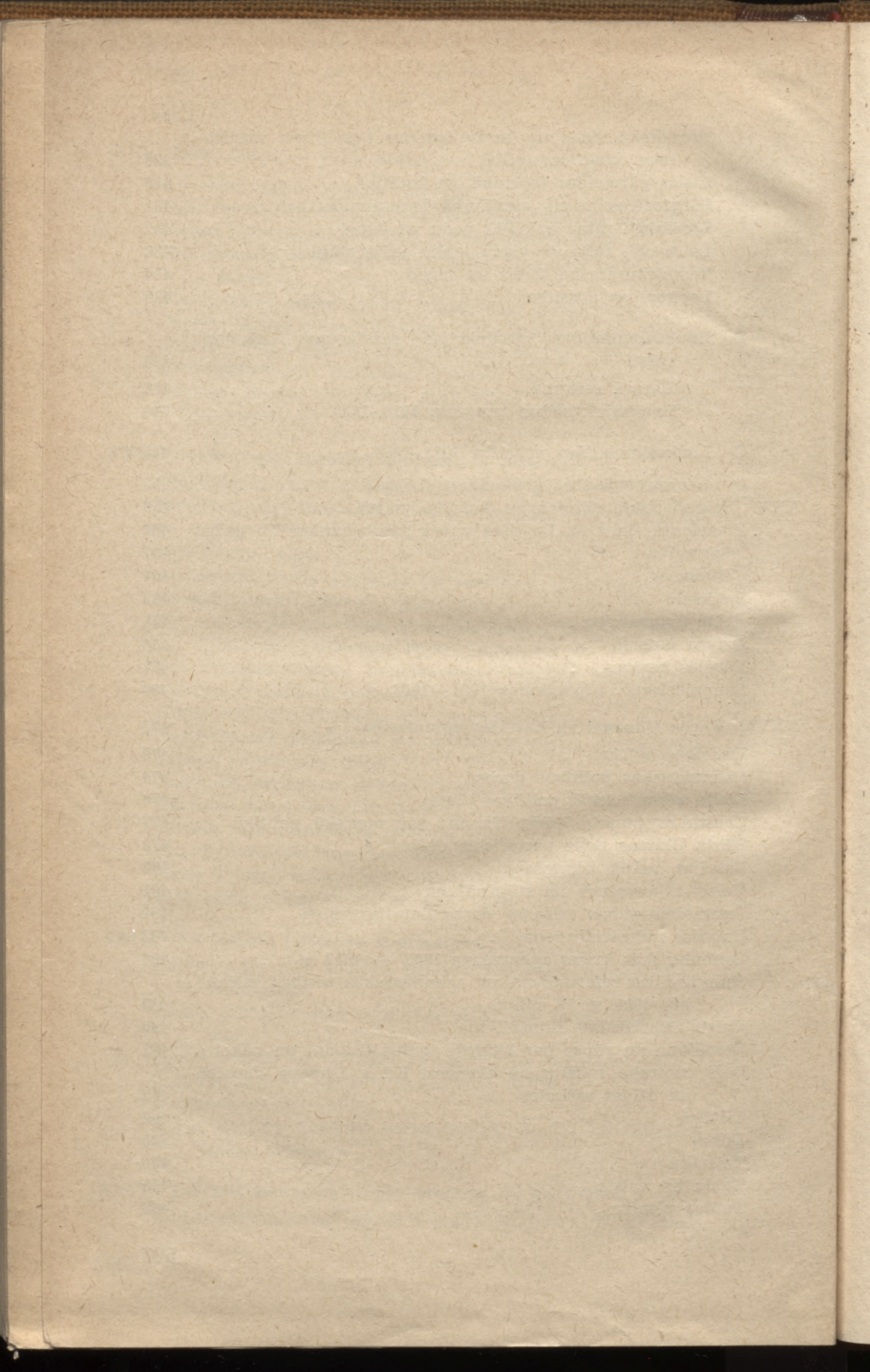
	Lapp.
Ko dotu labības ievedumu izbeigšana	168
Kāpēc labības ražas Latvijā zemas?	170
Labības neizdevīgā izlietošana Latvijā	170
Kāpēc vietējai maizes labībai trūkst tirgus?	171
Kāpēc nepieciešama rudzu cenu un rudzu tirgus nostiprināšana?	172
Rudzu cenu iespaids uz miežu un auzu cenām	175
Lauksaimniecības un rūpniecības nevienādā aizsar- dzība ar muitām	176
Labības tirgus nokārtošanas un labības cenu nostipri- nāšanas plans	179
Cik augstai jābūt maizes labības cenai	180
Kā un kāpēc ceļamas labības ražas	182
Lopkopības veicināšanas jautājumi	183
Linkopība, kartupeļu, cukurbiešu audzēšana, dārzkopība	186
Daži svarīgi ierosinājumi zemkopības pacelšanai	188
Kopdarbība	189
Darba spēka jautājums	190
Kredita, valsts budžeta, zemes ceļu un dzelzceļu jautājumi	192
Saimnieks un saimniece lauku ražošanas darbā	195
Lauksaimniecības veicināšana	197
Pašpalīdzība un valsts palīdzība lauksaimniecībā	198
Valsts palīdzība lauksaimniecībai Latvijā un Šveicē	199
Vai lauksaimniecība prasa par daudz?	201
Nepieciešama planveidīga, apvienota agronomiska pa- līdzība :	201
Lauksaimniecības izglītības jautājums	202
Atsevišķo apgabalu un novadu izpētīšana	204
Jānovērš neracionāla, izšķērdīga saimniekošana, lauk- saimniecībā	205
Jūras zvejniecība un zivkopība	206
Kādi mērķi jāsasniedz Latvijas lauksaimniecībai	208
IX. Latgale	211
X. Lauksaimniecības un vispārējā saimnieciskā krīze 1930.-1933. g.	214
Lauksaimniecības stāvoklis līdz 1930. g.	214
Lauksaimniecības krīze 1930.-1933. g.	216
Krīze rūpniecībā, tirdzniecībā, transportā, valsts finansēs 1931.-1933. g.	218
XI. Jauni lauksaimniecības aizsardzības projekti un ierosinā- jumi 1930.-1933. g.	221
Sviesta eksporta veicināšana	223
Bekona eksporta veicināšana	224
Maizes labības tirgus regulēšana	225

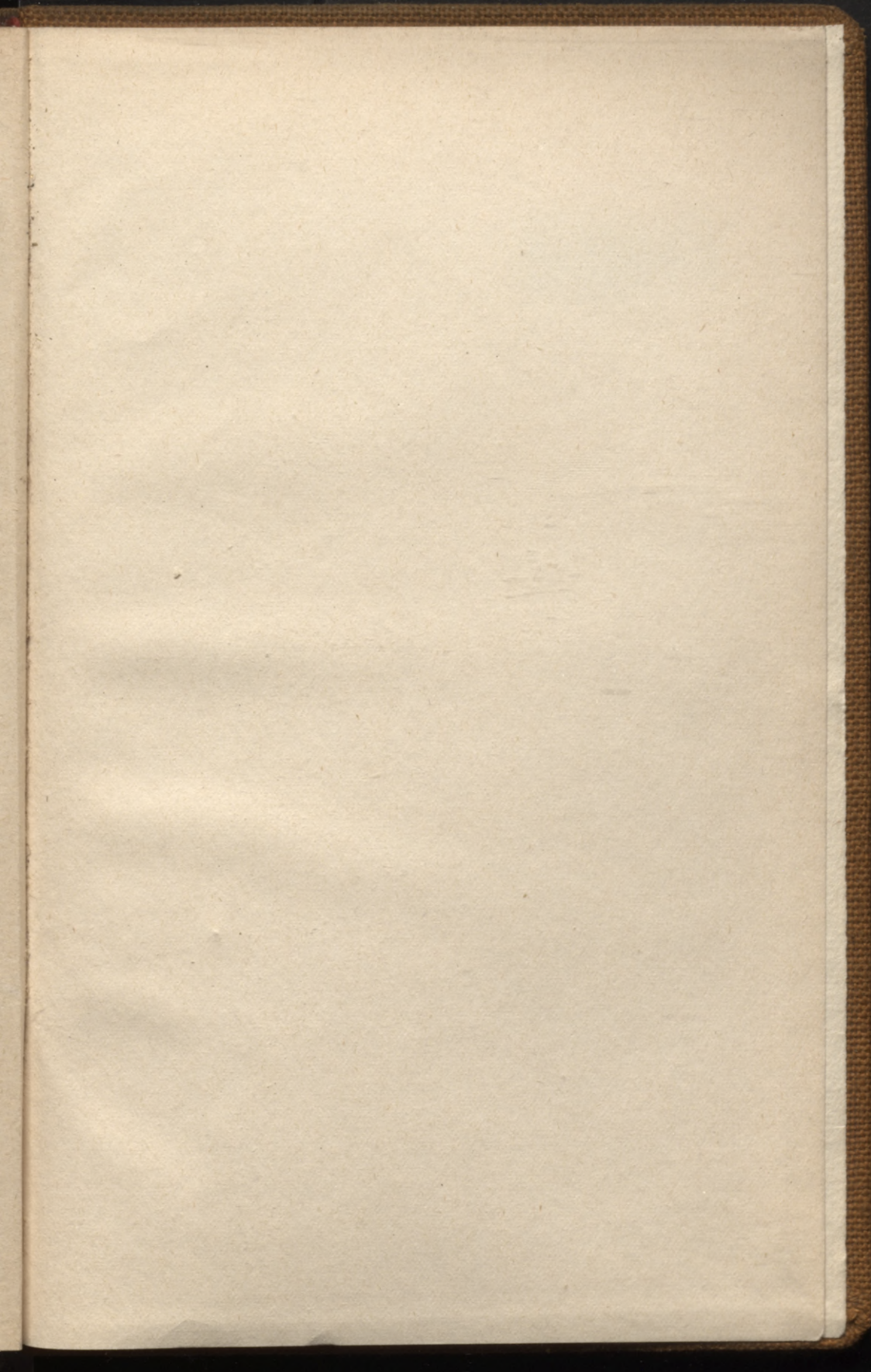
	Lapp.
Lauksaimniecības aizsardzības plans	227
Vajadzīga visu lauksaimnieku vienprātība	228
Jaunais saimnieciskās politikas paredzamais tautsaimnieciskais rezultats	230
Kas kavējis lauksaimniecības pacelšanas darbu un veicinājis lauksaimniecības krīzi?	233
Lauksaimnieku parādu problema	235
Jāuztur un jāpaplašina piena un sviesta ražošana	237
Kāpēc nepieciešama taisni lauksaimniecības ražojumu eksporta pabalstīšana	237
Jāpanāk lauksaimnieku ienākumu pavairošana	238
Jāapvieno bekona eksports	239
Lauksaimnieku parādu pārjaunošana un samazināšana	240
Kas būtu noticis, ja valsts nepabalstītu sviesta ražošanu?	241
Ziņojums Tautu Savienībā par lauksaimniecības krīzi Latvijā	242
Ierosinājums — dibināt starptautisku agrarbanku	244
XII. Vispārējās saimnieciskās krīzes apkaršanas plans 1932.-1933. g.	246
Saimnieciskās krīzes cēloņi	247
Rūpniecība, tirdzniecība, kuģniecība	248
Ārējā tirdzniecība	251
Bezdarba apkarošana	254
Valsts finanses un budžeta līdzsvarošana	259
Saimniecisko un finansiālo grūtību dziļāki iemesli	260
Ierēdņu skaita un algu jautājums	262
Kā pāvairot valsts ieņēmumus	266
Priekšlikumi 1930.-1933. g. saimnieciskās krīzes apkarošanai Latvijā	268
XIII. Latvijas politiskās iekārtas trūkumi līdz 1934. g. 15. maijam	275
Pārmērīgais politisko partiju skaits	275
Socialistiskās partijas un mazākuma tautību partijas	276
Valdību sastādīšanas grūtības	277
Īsais valdību mūžs	278
Partiju cīņas Rīgas pilsētas pašvaldībā	279
XIV. Partiju cīņu iespaids uz valsts saimniecisko politiku līdz 1934. gada 15. maijam	281
Cīņa un demagoģija pret graudkopības aizsardzību	282
Patiesais maizes labības tirgus regulēšanas iespaids uz dzīves dārdzību	285
Cīņa par lauksaimniecības un vispārējās saimnieciskās krīzes apkarošanu 1930.-1933. g.	289

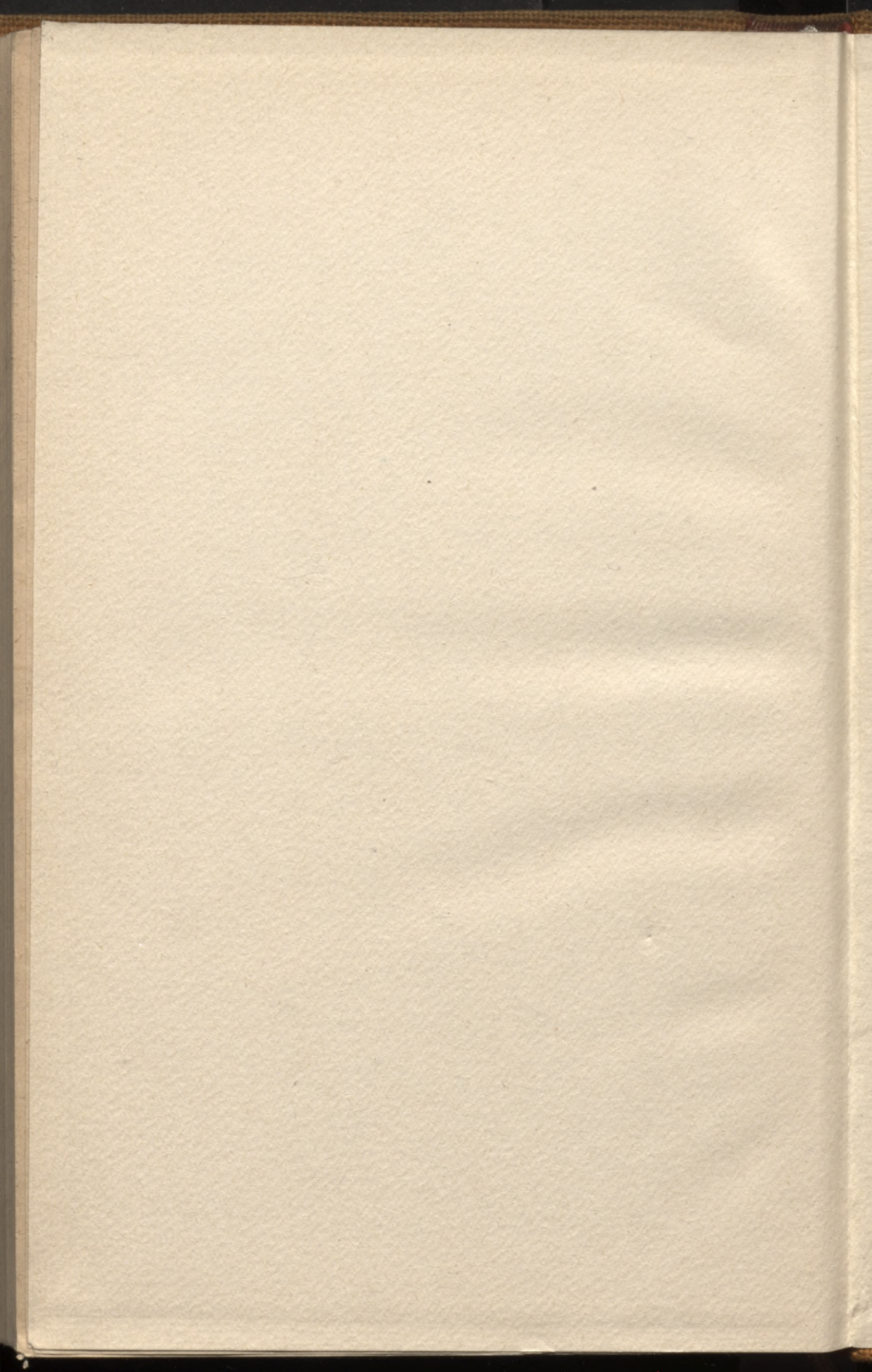
	Lapp.
Patiesība par lauksaimniecības aizsardzību krīzes gados	292
Vēl daži piemēri	296
XV. Radikalās pārgrozības valsts saimnieciskajā politikā un saimnieciskajā iekārtā pēc 1934. gada 15. maija	299
Latvijas politiskās iekārtas un dzīves trūkumi	299
Ārkārtīgās politiskās un saimnieciskās pārgrozības pasaulē	301
Stipras valdības nozīme saimnieciskās krīzes pārvarēšanā	301
Bezpartejiskās nacionālās valdības manifesti 1934. g. 16. maijā	302
Fundamentālā pārgrozība valsts saimnieciskajā politikā pēc 1934. g. 15. maija	304
Ātru un tālredzīgu valdības lēmumu nozīme	305
Saimniecisko un sabiedrisko spēku koncentrēšana un apvienošana	307
Kopdarbības reformēšana	309
Centralās savienības «Turība» plašie un svarīgie uzdevumi	310
Rūpniecības un amatniecības attīstības regulēšana	314
Saimnieciskās iekārtas reformēšana.—Saimnieciskās kameras	315
Principiālās pārgrozības valsts finansu saimniecībā	319
XVI. Ražošanas celšanas darbs.	321
Rūpniecības attīstības sekmēšana	322
Rūpniecības attīstīšanas tautsaimnieciskā nozīme	324
Ražošanas un dabas bagātību izmantošanas veicināšana 1934.-1939. g.	326
XVII. Lauku ražas jāpaceļ vismaz par 50 proc.	329
Ražu celšanas mērķi un paņēmieni	329
Ražu celšana tālumnīeku saimniecībās	385
Atsevišķu apriņķu lauksaimniecības stāvokļa noskaidrošana	338
XVIII. Krīzes apkarošana un ienesīguma celšana lauksaimniecībā 1930.-1939. g.	342
Lauksaimniecības ražojumu cenu un tirgu regulēšana	342
Lielais 1934. g. ražas labības uzpirkšanas darbs	345
Lauksaimniecības celšana 1934.-1939. g.	347
Turpmākie nodomi lauku un pilsētu dzīves līmeņa izlīdzināšanai.	349
Lauksaimniecības ienesīguma pacelšanas panākumi un sekas	353
XIX. Latvijas industrializācija	355
XX. Celtniecība.	359
	525

	Lapp.
XXI. Pašu zemei — pašu arājs!	368
Laukstrādnieku trūkums Latvijā	368
Daži Prezidenta ierosinājumi zemkopju trūkuma novēršanai	369
Lielais Latvijas saimniecības racionalizācijas plans	371
Kas grozams lauksaimniecībā darba spēka trūkuma novēršanai.	373
Kas darams darba spēka ietaupīšanai pilsētās	374
Jaunie likumi racionalizācijas plāna izpildīšanai	375
Jaunās Vispārējās lauksaimniecības bankas uzdevumi	375
Citi valdības soļi zemkopju trūkuma mazināšanai.	377
Jaunais likums par darba sagādāšanu un darba spēka novietošanu	379
XXII. Sabiedriskās taisnības stiprināšana 1934.-1939. g.	383
Uzlabošanās strādnieku pārtikas patēriņā	383
Sakarība starp darba iespējām un pārtikas patēriņu augstumu	385
Strādnieku algas	385
Strādnieku darba apstākļu un veselības uzlabošana	387
Laukstrādnieku stāvokļa uzlabošana	388
Radikāla pārmaiņa laukstrādnieku dzīvokļu celšanā	388
Ģimenes piemaksas laukstrādniekiem	390
Laukstrādnieku nodrošināšana slimību gadījumos	392
Cilvēks — galvenā bagātība	394
Kāpēc valdībai jā rūpējas par strādniekiem?	395
Nepieciešama strādnieku iesaistīšana tautā un valsts dzīvē	396
Jāpaceļ strādnieka cieņa	398
Radikālās pārmaiņas strādnieku stāvoklī.	399
Latvijas darba kameras darbība	402
Cilvēka uzaudzināšanas izmaksa	404
Citi sabiedriskās taisnības stiprināšanas paņēmieni	406
Kārļa Ulmaņa uzskati par laukstrādnieku jautājumu 1903. g.	407
1938. gada salīdzinājums ar 1903. gadu	411
XXIII. Nacionālās taisnības stiprināšana.	412
Latviešu un citu tautību nevienāda svars rūpniecībā un tirdzniecībā	412
Jaunie latviskie uzņēmumi rūpniecībā, tirdzniecībā un kreditā	414
Jauno sabiedrību dibināšanas iemesli un uzdevumi	417
Latviešu ieguvumi pilsētu nekustamā mantā	425
Latviskās pilsētu valdes	426
Kārļa Ulmaņa lielākais darbs latviešu tautas saimnieciskā spēka celšanā.	427
XXIV. Latvijas lauksaimniecības progress 20. gadsimtenī	428
A. Lauksaimniecības apstākļi tagad un pirms 40 gadiem.	428

Prezidenta skats uz toreizējiem un tagadējiem apstāk- ļiem lauksaimniecībā	428
Lielās pārmaiņas teknikā un izglītībā	429
Pārgrozības valsts aizstāvībā lauksaimniecībai	431
Laukaugu ražas ap 1900. gadu un tagad	432
Laukaugu raža uz vienu lauku iedzīvotāju	433
Zemnieku turība toreiz un tagad	434
Lopkopības attīstība	435
B. Lauksaimniecības produkcijas sasniegumi Latvijas valstī	438
Agrarā reforma	438
Lauksaimniecības progress 1920.-1938.	440
C. Lauksaimniecības attīstība 1931.-1938. g.	448
D. Lauksaimniecības uzplaukums Latgalē	452
XXV. Saimnieciskie sasniegumi Latvijas valstī	456
Prezidenta skats uz Latvijas valsts sasniegumiem 20 gados	456
Rūpniecība	457
Celtniecība	461
Satiksme	462
Ārējā tirdzniecība	463
Dzīves līmenis	466
Pārējās nozares	467
Saimnieciskais uzplaukums 1934.—1938. g.	469
XXVI. Kārlis Ulmanis un Latvijas saimniecība	473
Darbības aploks	473
Saimnieciskās politikas darbs	474
Lielie saimnieciskās politikas plāni	476
Centralais punkts Kārļa Ulmaņa saimnieciskā politikā	477
Kārļa Ulmaņa lielie vēsturiskie darbi	478
Latvijas valsts izkarošana	480
Valsts atjaunošana un stiprināšana	481
Lauksaimniecības celšanas darbs Latvijas valstī	482
Latvijas industrializācija	483
Saimnieciskās krīzes apkarošana 1930. — 1933. g.	484
Saimniecības reformēšana un saimnieciskās rosības celšana pēc 1934. g. 15. maija	485
Valsts aizsardzības stiprināšana	490
Domāšana un rūpes par latviešu tautas tagadni un nākotni	491
Daži centralie raksturīgie elementi Kārļa Ulmaņa darbībā un dzīves uzskatos	492
Cilvēks	492
Darbs	495
Taisnība	496
Tauta un valsts	498
Tautas vienība	499

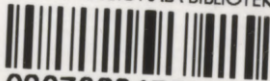

110. - 1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307028475

Sant.

